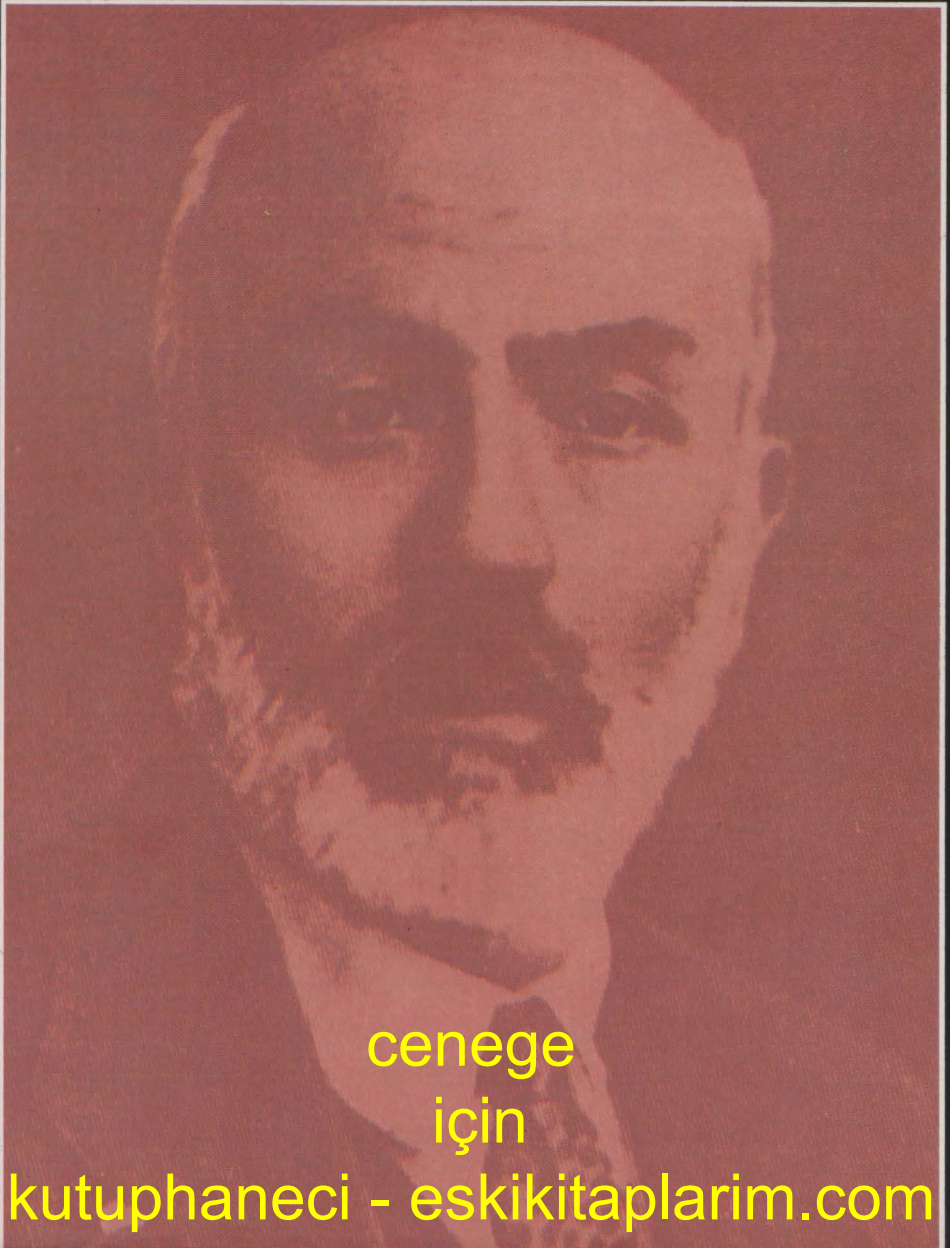

ZEKİ SARIHAN

Mehmet Akif

cenege
için

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Kasım 1996
Dizgi ve Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Kapak Resmi: Sevinç Altan
Baskı: Sistem Ofset

ISBN: 975-343-137-6

KAYNAK YAYINLARI: 198

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.

İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul

Tel ve Faks: (0212) 252 21 56 – 252 21 99

ZEKİ SARIHAN
Mehmet Akif

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	13
I. Yetiştığı Çevre	15
1. Ailesi	15
2. Siyasi-Kültürel Çevre	15
3. Çağdaşları	16
4. Kendisi Anlatıyor	17
5. Memurluğu	19
II. Tanınması	23
1. İkinci Meşrutiyet ve Sıratı Müstakim	23
2. "Safahat-ı Hayattan"	25
3. Safahat Hakkında İlk Yazılar	32
4. Akif'in İlk Yazıları (1908-1911)	32
5. Akif İslam Şairi	36
6. Süleymaniye Kürsüsünde	40
7. Tevfik Fikret Cevap Veriyor	46
8. Akif'in İkinci Hücumu	49
9. Sebilürreşat	51
10. "Hakkın Sesleri"	52
11. Akif Cami Kürsülerinde	58
12. Akif'in Türkiye Dışında Etkisi	64
13. Birinci Dünya Savaşı'na Doğru	65
14. Birinci Dünya Savaşı	67
15. Akif Almanya'da	68
16. Necit Çöllerinde	73
III. Mütareke'de	79
1. Mütareke	79
2. İzmir'in İşgali Üzerine	84
3. İslam Milletlerinin Birliği	86

4. Mandacılık Konusu	88
5. Asım	90
6. 1919'da Yayımlanan Diğer Manzumeleri	96
7. İstanbul Hükümeti	98
8. Balıkesir Zağanos Kürsüsünde	100
9. Akif Görevinden Alınıyor	106
İKİNCİ BÖLÜM	109
IV. Anadolu'da Kurtuluş Savaşı İçinde	111
1. İstanbul'dan Ankara'ya	111
2. İç İsyanlar	113
3. Akif Konya'da	113
4. Akif Meclis'e Katılıyor	114
5. Burdur ve Antalya'da	115
6. Kastamonu'da	116
7. Sebilürreşat Kastamonu'da	119
8. Nasrullah Kürsüsünde	120
9. Nasrullah Konuşmasının Etkileri	129
10. Kastamonu İlçelerinde	131
11. Yeniden Ankara'da	140
12. Komünizm-Bolşevizm	141
13. İstiklal Marşı	146
14. Marş'ın Bestelenmesi	155
15. Marş'ın Anlamı	160
16. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Yazdığı Diğer Şiirleri	166
17. Anadolu'da İslam Kongresi	171
18. Afgan Elçiliği'ne Ziyaretler	172
19. Sakarya Savaş'ında	174
20. Sebilürreşat Kayseri'de	176
21. Büyük Taarruz ve Zafer	177
22. Tacettin Dergâhı	179
V. Meclis'teki Tutumu	181
1. Tevfik Paşa'ya Gönderilecek Yazı	181
2. Sebilürreşat	186
3. Gruplar	188
4. İstanbul'daki Ahlaksızlıklar	189
5. Bakanlar Kurulu'nun Seçim Usulü	190

6. <i>İstiklal Mahkemeleri</i>	191
7. <i>Akif Cepheye Gönderiliyor</i>	191
8. <i>Fetva Heyeti, Darülhilafe Medresesi</i>	192
9. <i>Sebilürreşat Gene Meclis'te</i>	192
10. <i>Eğitim Komisyonundan İstifa</i>	194
11. <i>"Yeni Bir Savaş Devri"</i>	194
12. <i>İstanbul'a Dönüş</i>	195
VI. ... Ve Sonrası	197
1. <i>Sebilürreşat'ın Muhalefeti</i>	197
2. <i>Toplumsal Devrime Karşı</i>	198
3. <i>Batılılaşmak</i>	198
4. <i>Kadın</i>	200
5. <i>Laiklik</i>	201
6. <i>Cumhuriyet</i>	202
7. <i>Halifelik</i>	202
8. <i>Eğitimin Birleştirilmesi</i>	203
9. <i>Latin Harfleri</i>	204
10. <i>Şapka</i>	204
11. <i>Şeyh Sait İsyanı</i>	205
12. <i>Son Sayısı</i>	205
13. <i>Sebilürreşat İstiklal Mahkemesi'nde</i>	206
14. <i>Akif Mısır'da</i>	207
15. <i>Hastalığı</i>	213
16. <i>Kur'an Çevirisi</i>	213
17. <i>Yurda Dönüşü ve Ölümü</i>	215
18. <i>Mehmet Akif'le İlgili Tartışmalar</i>	218
19. <i>Sebilürreşat Yeniden Sahnede</i>	221
Sonuçlar, Düşünceler, Sorunlar	223
Mehmet Akif Kronolojisi	233
AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYA	243
I. Mehmet Akif'in Eserleri	245
II. Mehmet Akif'le İlgili Kitaplar	253
III. Yararlanılan Diğer Kaynaklar	267

ÖNSÖZ

Felsefeci ve eğitimci Mehmet Emin Erişirgil, 1956'da basılan *Mehmet Akif/İslamcı Bir Şairin Romanı* adlı kitabının önsözünde Akif hakkında bir kitap yazmayı düşündüğünde, bazı dostların "A birader buldun buldun da bu softayı mı buldun?" der gibi tuhaf tuhaf yüzüne baktıklarını anlatır. Erişirgil, çok haklı olarak, birbirine hiç benzemeyen Tevfik Fikret, Prens Sabahattin, Ziya Gökalp, Mehmet Akif iyice bilinmedikçe o devrin fikir tarihinin yazılamayacağını, Meşrutiyet fikir tarihi bilinmedikçe de çok zaman Cumhuriyet'teki genel düşüncelerin kaynaklarını ve nedenlerini göstermenin mümkün olmadığını anlatıyor. Erişirgil, Mehmet Akif'i softa sayarak yobazların eline önemli bir bayrak verildiğinden de yakınmaktadır.

Erişirgil'in gerekçeleri, aradan geçen 40 yıl sonra da ana hatlarıyla geçerliliğini koruyor.

Benim Mehmet Akif hakkında bir araştırma yapmamın güncel bir nedeni de oldu. 1979 yılının 8 Ağustos günü yeni öğretim yılına açılış töreninde Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde İstiklal Marşı söylenirken bir grup öğrenci ayağa kalkmadı. Kalkan arkadaşlarını da ceketlerinden, eteklerinden çekiştirerek oturtmaya çalıştı. Aynı öğrenciler, İstiklal Marşı bitince ayağa kalktılar ve Enternasyonal Marşı'nı söylediler. Konu gazetelere yansdı ve gazeteler haftalarca bu olayı tartıştı. Parti başkanları demeçler verdi. Köşe yazarları görüşlerini belirttiler. Bunların büyük çoğunluğu İstiklal Marşı'na saygı duyulması gerektiğinde birleşirken, ODTÜ'de dağıtılan ve panolara asılan bildirimlerde Marş "gerici, ırkçı" ilan edildi. Onun karşısına Enternasyonal Marş çıkarıldı. İşin ilginç yanı, İstiklal Marşı'na saygısızlık, yalnızca bir grup sol öğrenciden geliyor değildi. O günlerde dinci bir partinin Konya'da düzenlediği bir mitingde büyükçe bir grup, İstiklal Marşı söylenirken "ezan isteriz" diye yere oturdu. Benzer bir olay Kayseri'de Cumhuriyet Bayramı'nda da tekrarlandı.

ODTÜ olayının ardından, *Türkiye Gerçeği* dergisi, Kurtuluş Savaşı üzerinde çalıştığımndan olacak, benden İstiklal Marşı ve Mehmet Akif hakkında bir araştırma istedi. İstiklal Marşı, gerici, ırkçı bir marş mıydı? Mehmet Akif kimdi? Neler yazmış, neler söylemişti?

38 dergi sayfası tutan ve Ekim 1979'da yayımlanan "Mehmet Akif ve İstiklal Marşı" adlı o makaleyi yazabilmek için Akif hakkında döneminin kaynaklarına da inerek bir araştırma yaptım. Daha sonra çalışmayı genişleterek 1983'te bu kitabı tamamladım. Fakat, kitap hacimli olduğu için yayımlanamadı.

Mehmet Akif kitabı, beklemek üzere rafa kaldırıldı ve ancak araştırmadan küçük başka bir kitap çıktı: İstiklal Marşı'nın tarihini ve anlamını anlatan bir kitaba ihtiyaç vardı. Müsvettedeki İstiklal Marşı ile ilgili bölümü genişleterek yazdığım *Vatan Türküsü (İstiklal Marşı'nın Tarihi ve Anlamı)* adlı 96 sayfalık kitap 1984'te yayımlandı. Bu kitabın,

her hafta öğrencilerle birlikte İstiklal Marşı söyleyen öğretmenlere, Marş hakkında az çok bir bilgi toplamaya çalışan liseli öğrencilere yararlı olduğunu umuyorum. Ne var ki, kitap İstiklal Marşı'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi marşı olduğunu 1982 Anayasası'na yazan yönetimin hoşuna gitmedi. O, bir suç kanıtı olarak Mamak'taki Sıkıyönetim Savcılığı'nda görüldü. Kitabı öğrencilere ulaştırdığı gerekçesiyle bir okulda üç öğretmen idari soruşturma geçirdi, üçü de uzak okullara sürüldüler. Biri meslekten istifa etmek zorunda kaldı. Yönetim, İstiklal Marşı hakkında kalıplaşmış birkaç cümle ve kendi yorumundan başka bir görüş genişliğine dayanamıyordu.

Mehmet Akif kitabının yayımı, 1996'da Abdülhamit tartışmalarıyla yeniden gündeme geldi. Abdülhamit de İslamcıydı, Mehmet Akif de. Fakat Mehmet Akif, İkinci Abdülhamit'in iblise rahmet okuttuğunu söyleyecek kadar ondan nefret ediyordu. İslamların Halifesi VI. Mehmet Vahdettin'le onun Şeyhülislamı Kuvayı Milliye önderleri hakkında idam fermanları ve fetvaları verirken, Mehmet Akif, o Kuvayı Milliyecilerle birlikte çalışıyor, Anadolu'da cami cami gezerek halkı emperyalizme karşı dövüşmeye çağırıyordu.

Bu kitaba rengini veren düşüncenin özeti şudur: Türkiye halkı, bağımsızlık ve demokrasi için mücadelesinde, geçmişin bütün olumlu mirasını kavramak, devralmak ve benimsemek, olumsuzlukları ise elemek zorundadır. Aksini düşünmek en hafif bir sözcükle "çocukluk" olarak nitelendirilebilir. Günümüzde, böyle bir sapmaya ve saplantıya sıkça rastlanıyor. Bir yandan, küreselleşme, globalleşme, Yeni Dünya Düzeni kavramları altında çokuluslu şirketler; iç pazarı bütünüyle ele geçirmek ve bu pazarda istedikleri gibi at oynatmak için bağımsızlık düşüncesini yok etmeye, dolayısıyla mazlum bir halkın ayaklanarak elde ettiği kazanımları teker teker geri almaya çalışırken, diğer yandan sol adına, bu kazanımları, bağımsızlık mücadelesinin sembollerini küçümseyen anlayışlar görülmektedir. Dahası, emperyalizmle aynı hedefe ok atan ve bunu temel strateji haline getiren "sol" siyasi anlayışlar vardır. Bütün bu anlayışların halkın ezici çoğunluğundan onay alması düşünülemez. Çünkü yeryüzündeki bütün halklar gibi Türkiye halkı da hem sağduyudan bu kadar yoksun, hem de vefasız olamaz.

Mehmet Akif'e itiraz eden küçük bir topluluk dışında hemen bütün bağnaz, şeriatçı, tutucu çevrelerin Mehmet Akif'in İslamcı yanına sarılmış olmaları, onu, özledikleri bir gençliğe, bu açıdan örnek göstermeleri, Türk-İslam sentezcilerinin hemen her ilçede bir okula Mehmet Akif adını vermesi, Akif'in halk için taşıdığı önemi bize unutturmalıdır. Aklın ve emeğin egemen olduğu bir sosyal ve politik düzende Akif'in alanlarda heykeli bulunacaktır ve onun önünden geçenler şöyle düşünecektir. "Ona çok şey borçluyuz. Emperyalizmle dövülmüş bir adamdı. Sosyal düzen açısından geri görüşler de taşıyordu ama bunları çoktan aştık..." Kurtuluş Savaşı yıllarından sonra, Kemalist devrimin İslamcılarla arayışını tamamen açtığı, Mehmet Akif'in kendi kendini Mısır'a sürgün ettiği yıllarda bile Kemalizm, Akif hakkında hemen hemen bu tutumu almıştır. Onun yazdığı İstiklal Marşı'nı değiştirmemiş, Kur'an çevirisi konusunda ondan yararlanmak istemişti. Onun İslamcılığına temelden karşı olan Kemalist yazarların çoğu, 1936'da öldüğü zaman, İslamcı yanını beğenmedikleri halde bu bağımsızlık savaşçısından saygıyla söz etmişlerdir. İstiklal Marşı söylenirken ayağa kalkmayan öğrencilerin kuşkusuz emperyalizme karşı bağımsızlık diye bir davaları vardı ve bağımsızlığı gür bir sesle haykıran bir marşa sahip çıkmak, Türkiye'yi yönetenlerden önce onların hakkıydı. Onlar, bu haklarını kullanmamak gibi bir hata işlemişlerdir ve Marş'ın savunmasını, Kuvayı Milliye düşüncesi-

sinden bütünüyle uzaklaşmış, Türkiye'yi boğazına kadar borca sokarak ekonomik ve siyasi bakımdan bağımlı hale gelmesinde sorumluluk sahibi olanlara bırakmışlardır. 1970'li yılların sonunda İstiklal Marşı ve Mehmet Akif'in bağımsızlıkçı yönünü savunmak gerekli idiyse, 1990'lı yılların sonuna doğru bu çok daha büyük bir ihtiyaç halindedir.

1983'te tamamlanan çalışmada Akif'le ilgili 57 kitaba işaret edilmişti. Bu kez kitap dizgiye gönderilmeden önce, bu tarihten sonra yayımlanan kitapları taramak gerekliydi. Son 16 yılda yayımlanan kitapların sayısı, 1936-1983 arasındaki 47 yıllık sürede yayımlananlara yakındır. Türk-İslam felsefesi Türk devletinin nerdeyse resmi ideolojisi olduktan sonra, Akif hakkındaki yayınların hızla arttığını görüyoruz. Akif, resmi gericiliğin bir siperi haline getirilmiştir. 1986 yılı, ölümünün 50. yılına rastlıyordu. Bu tarihi vesile yaparak, devlet ve İslamcı kuruluşlar kolları sıvamışlar, her tarafta bir "Akifçilik" başlatmışlardır. İşin ilginç yanı, bu dönem, Türkiye'nin emperyalizme bağımlılığının iyice perçinlendiği bir dönemdir. Akif'i kendilerine bayrak edinenlerin, onu gençliğe örnek gösterenlerin emperyalizmle mücadele diye bir programları yoktur. Mehmet Akif'in *Küfe'si*, *Seyfi Baba'sı* gibi *Çanakkale Şehitlerine* destanı, *İstiklal Marşı* da, bu dışarıya bağımlı gericiliğin yapısında dolgu malzemeleri olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda gericilik, Akif'i kullanarak Türkiye'nin aydınlanma devriminden öç almaya çalışmaktadır. Şurası kesindir ki, resmîyetin 1980'li yıllarda ve bugün kullandığı Atatürkçülük, 1920'li, 1930'lu yılların Kemalizminden ne kadar uzak, hatta ona ne kadar zıtsa, bugün Akif'i kullananlar da, Meşrutiyet dönemi, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Akif'ten o kadar uzaktırlar. Şimdiki Akif yazarları arasında, onu yalnız Abdülhamit'le değil, Vahdetin, Damat Ferit ve Ali Kemal'le bile barıştırmaya çalışanlar vardır.

Buraya kadarki anlattıklarımızdan, bu kitabın bir edebiyat incelemesi olmadığı anlaşılmalı. Ancak onun edebiyat araştırmacıları için de bir kaynak olacağı kanısındayız. Mehmet Akif'le ilgili kitapların bir çoğunda üstünkörü bilgilere dayanıldığı için yapılan yanlışlar, bu kitabın dipnotlarında gösterilmiştir.

Mehmet Akif'i yapabildikleri kadar sağa çekmeyi meslek edinenler, onunla ilgili yazılarda ve kitaplarda tahriflere bile başvurmuşlardır. Kullandıkları yöntemlerden biri de gerçeği gizlemektir. Onun Kurtuluş Savaşı yıllarında Kastamonu camilerinde yaptığı konuşmalarda, emperyalizme karşı Bolşeviklerle işbirliği yapılması gerektiğini belirten kısımların bilerek atlanması ve yok sayılması bunun bir örneğidir. Bu çalışmanın temel özelliği ise "fikir sahibi olmadan önce bilgi sahibi olmak" anlayışına yaslanmış olmasıdır. Bu nedenle, Akif'le ilgili hiçbir temel olgu atlanmamış, Akif'in dünya görüşünün tam olarak belirebilmesi için hemen bütün yazı ve şiirleri ele alınmış, bunlardan karakteristik kısımlar sunulmuş, diğer kısımları ise en azından özetlenmiştir.

Araştırmada, hemen bütün temel kaynaklar gözden geçirilmiştir. Akif'i başyazar olarak takdim eden ve 1908'de yayımlanmaya başlayan *Sıratı Müstakim*, onun devamı olan *Sebilürreşat*, bütün bir Kurtuluş Savaşı basını, Akif'in milletvekili olarak bulunduğu ilk TBMM'nin Zabıt Cerideleri, *Safahat*'in ilk baskıları bunlar arasındadır.

Mehmet Akif'in eksen olduğu bu tarih çalışması, bize tarihe nasıl bakmamız gerektiği konusunda da bir gerçeği hatırlatıyor:

Her sınıf ve ideoloji, değişmez bir tarih değil, güncel ihtiyaçlarından kaynaklanan bir tarih yazıyor. Sonra bu tarih, ihtiyacına el vermez olunca yenisini kaleme alıyor. Mehmet Akif hakkında yazılan bütün yapıtlarda da bu gerçek kendini belli ediyor.

Siyasi akımların tarih dönemeçlerinde üstlendikleri rol değişebiliyor. İslamcılığın, Akif'in sözcüsü olduğu kolu, Kurtuluş Savaşı yıllarında emperyalizme karşı mücadelede olumlu bir rol oynamışken, savaştan sonra toplumsal bir devrimin önüne dikilerek bütünüyle olumsuz bir rol üstlenmiştir. 1950'li yıllarda yeniden yayımlanmaya başlanan *Sebilürreşat* dergisinin çizgisi ise dışardan beslenen Komünizmle Mücadele Dernekleri'ne benzemektedir.

Milliyetçi-laik Kemalist önderliğin, Kurtuluş Savaşı yıllarında, Akif'in temsil ettiği İslamcı-yurtseverlikle birleşmesi, onun emperyalizme karşı birleşilebilecek hiçbir kuvveti ihmal etmediğini gösteriyor. Önderlik, böyle bir anlayışa sahip olmasaydı, kuşkusuz ki Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması tehlikeye girerdi. Bu geniş cephecilik anlayışı, başarıya ulaşmış hemen bütün ulusal ve sosyal devrimlerde görülmektedir. Bugünün ihtiyaçları açısından düşünülmesi gereken bir olgudur, gelecekte de zihinleri meşgul edecektir.

Kitapta 1917'ye kadarki tarihler gösterilirken, bunların bugün kullanılmakta olan takvimdeki karşılıkları da gösterilmiştir. 1917'de eski takvim 13 gün ileri alınarak bugünkü takvime uyarlanmıştı. Bu tarihten sonraki yayınlarda ay ve yılların bugünkü karşılıkları da köşeli ayraç içinde belirtilmiştir.

Metinleri aktarırken yazım konusu da bir hayli güçlük çıkardı. Arap harflerinden uyarlanmış eski yazının yazımı bugünkünden farklıdır. Bundan başka, yeni yazıyla basılan *Safahat*'ta aruz kaygısıyla olacak, uzun ve ince okunan harflerin çoğu için inceltme ve uzatma imleri kullanılmıştı. Akif'ten alıntılar yapan yazarlar da değişik yazım yollarını seçmişlerdir. Bütün alıntı metinler için TDK'nın *Yeni Yazım Kılavuzu*'ndaki yazıma uyulmuştur. Şiirlerin anlaşılabilmesi için de her birinin sonuna gerektiğinde küçük bir lügatçe eklenmiştir.

Ankara, Nisan 1996

I

YETİŞTİĞİ ÇEVRE

Mehmet Akif¹ ve çağdaşları, büyük siyasi değişikliklerin önemli olayların içinde yaşadılar. Birinci Meşrutiyet, 93 Harbi, İkinci Abdülhamit yönetimi, Türk-Yunan Savaşı, İkinci Meşrutiyet, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Savaşları, Mütareke, Kurtuluş Savaşı ve Kemalist reformlar bu kuşağın yaşadığı belli başlı olaylardır.

1. Ailesi

Akif,¹ 1873'te İstanbul'da, şimdi Vatan Caddesi'nin geçtiği yerde, Sarıgül semtindeki bir evde doğdu.² Babası, Fatih Medresesi öğretmenlerinden Tahir Efendi idi. Tahir Efendi, Arnavutluk'un İpek kasabasına bağlı Susiçe köyündendi; Akif'in *Asım*'daki ifadesiyle "ümmî, yarı vahşi" bir adam olan Nurettin Ağa'nın oğlu idi. İpek'te biraz okuduktan sonra öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a gelmiş, kendi çabasıyla okumuştur. Arkadaşları arasında "Temiz Tahir" adıyla anılırdı. Nakşibendi Tarikatı'na mensuptu. Anası ise, Buhara'dan Anadolu'ya göçmüş Türklerden Emine Şerife Hanım'dır. Şerife Hanım'ın ilk kocası ve ondan doğan iki çocuğu ölmüştü, Akif, ailenin ilk çocuğudur. Hicretin 1290 yılında doğan Akif'e babası bu tarihin ebceci hesabıyla denk düştüğü "Ragıyf" adını verdi. Arapça bu sözcük bir çeşit ekmek anlamına gelmektedir. Ev ve mahalle halkı bu adı gariptediler ve onu Akif'e çevirdiler. Yalnız babası onu kendi koyduğu adla çağırma devam etti.³

2. Siyasi-Kültürel Çevre

Akif'in doğduğu yıl, Osmanlı tahtında Abdülmecit oturuyordu. 1839 Gülhane Hattı Hümayunu ile başlayan Tanzimat dönemi devam ediyordu. Türkiye, Avrupa'ya ayak uydurmaya çalışıyordu. Devlet hayatında yenileşme hareketlerinin yanında kültür,

1 Mehmet Akif'in adı birçok kaynakta değişik imla ile yazılmaktadır. Mehmed Âkif, Mehmet Âkif, Mehmet Akif biçimindeki bu üç değişik yazımdan sonuncusu bugün kullanmakta olduğumuz yazım kılavuzuna uygundur. Kitap adları dışında, bütün eski metinlerdeki imlayı da bugünkü imlaya çevirmek zorunlu oldu.

2 "Resmî hal tercümesi"nde Akif'in Kal'a-i Sultaniye'ye (Çanakkale) bağlı Bayramiç kazasında doğduğu belirtilmekte ise de (Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, *Mehmed Âkif, Resmî Hâl Tercümesi, Basılmış Bazı Mektup ve Manzumeleri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1971, s.3) bu durum, nüfus kâğıdının oradan alınmış olmasından ileri gelmektedir. Akif'in 1878'de doğduğuna ilişkin kayıtlar yanlıştır. Bu kaynaklardan ikisi şunlardır: Ali Nihat Tarlan, *Mehmed Âkif, His Life And Works*, İstanbul, 1968, s.3; Edebiyat Yayınevi, *Mehmet Akif*, Ankara, 1970, s.3.

3 Ömer Rıza Doğrul'un *Safahat*'taki "Mehmet Akif'in Hayatı" yazısından. *Safahat*, 7. basım, İstanbul 1966, İnkılap ve Aka Kitabevleri.

sanat, edebiyat hayatında da Batı'dan büyük etkilenmeler oluyordu. 1789 Büyük Fransız Devrimi, 1830, 1848 devrimleri, 1871 Paris Komünü'nün yaydığı özgürlükçü düşünceler Türkiyeli aydınlar arasında yankılar buluyordu. Vatan ve millet kelimeleri şiire girmişti. İlk sahne eserleri, ilk romanlar yazılmış, gazete okumak aydınların alışkanlığı haline gelmişti.

Osmanlı Devleti, çöküş döneminin son yarım yüzyılı içine de girmiş bulunuyordu. Devlet, içte ve dışta büyük sorunlarla karşı karşıya idi. Büyük devletler, yarısömürge haline getirdikleri Türkiye'ye hasta adam adını takmışlardı. Bu "hasta"nın mirasına konmak için çeşitli manevralara girişiyorlar, birbirleriyle çekişiyorlardı.

Akif'in doğduğu yıllarda, Mithat Paşa, Namık Kemal gibi Yeni Osmanlılar, Saltanat'a bir Anayasa kabul ettirmek için uğraşıyorlardı. Yeni Osmanlılar'a anayasal bir monarşi vaat eden İkinci Abdülhamit, 1876'da tahta geçirildi ve Abdülhamit gerçekten de ilk Osmanlı anayasasını ilan etti. Fakat Türkiye, bir yıl sonra büyük bir savaşın içine sürüklendi. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı patlak verdiği zaman Akif, henüz 4 yaşındaydı. Babası onu mahalle mektebine götürüyordu. Burada 2 yıl okudu.

Akif, ezan ve sala sesleri arasında her şeyden habersiz evden camiye, camiden eve gidip gelirken Ruslar, Osmanlı Devleti'ni doğuda ve batıda kısaç içine almışlardı. Padişah'ın basiretsiz tutumu, Ruslara yeni fırsatlar sunuyordu. Örneğin, bazı isteklerine razı olunması karşılığında Rumenler, Osmanlılara birlik önermişlerdi. Rumenlerin Ruslara karşı bu birlik çağrısı, Abdülhamit tarafından geri çevrildi. Çarlık, zamanın en zorba yönetimi idi. Osmanlı Devleti'nin durumu karşısında iştahı kabaran Ruslar, Balkanlardaki milliyetleri Osmanlılara karşı kıskırttılar; Sırları silahlandırdılar; kendileri de Türkiye'ye savaş ilan ettiler. Gazi Osman Paşa'nın Plevne'de, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Doğu Anadolu'da yarattıkları destanlara rağmen Ruslar, İstanbul kapılarına dayandılar, Doğu'da Erzurum'a kadar ilerlediler.

"93 Harbi" diye anılan bu savaşın sonunda bir milyon göçmen, Bulgaristan yönünden İstanbul'a doğru akmaya başladı. "Hasta Adam"ın ölmemesi için İngiltere'nin gösterdiği politik desteğe rağmen Osmanlı Devleti 1878 Berlin Anlaşması'yla büyük toprak parçaları kaybetmekten kurtulamadı.

5 yaşındaki Akif; çökmeye doğru giden bir devlet, savaşlar, yenilgiler, göçler ve bunların acısını yüreklerinde duyan insanların arasında yetişiyordu.

Abdülhamit, savaştaki beceriksizliklerini eleştiren sesler yükseldiği için Mebuslar Meclisi'ni kapatınca imparatorluk halkı 30 yıl sürecek bir zorbalık yönetimi altına alındı. Abdülhamit başına sansür koydu, halk üzerinde görülmedik bir baskı ve terör uyguladı.

3. Çağdaşları

Mehmet Akif'in çocukluğu ve gençliği, işte böyle bir rejim altında geçti. 1789 devrimci Avrupası'nın etkisi altında Türkiye'de liberalleşme mücadelesini başlatmış olan aydınlar hayattan ayrılıyorlardı. Şinasi, Akif doğmadan iki yıl önce 1871'de ölmüştü. Ali Süavi, 1878'de, Akif'in Fatih'teki Emir Buhari Mektebi'ne başladığı yıl öldü. Ziya Paşa, 1880'de hayata gözlerini kapadığı zaman Akif 7 yaşındaydı. Mithat Paşa'nın Taifte boğdurulduğu 1884'te ise on birini sürüyordu. Nihayet Namık Kemal, 1888'de yarısürgün hayatında öldüğü zaman Akif 15 yaşında bir delikanlıydı.

Abdülhamit zulmü altında yeni bir kuşak yetişiyordu. Daha sonra Türkiye'nin siyaset, fikir ve sanat hareketleri içinde yer alacak bazı kişilerin doğum tarihleri şöyledir:

Vahdettin (1861, Akif'ten 12 yaş büyük), Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864), Tevfik Fikret (1867); Talat Paşa, Hüseyin Cahit Yalçın (1874), Ziya Gökalp (1876), Mustafa Kemal, Enver Paşa, Fevzi Çakmak (1881, Akif'ten 8 yaş küçükler), Celal Bayar, Mustafa Suphi (1883), İsmet İnönü, Ömer Seyfettin, Recaizade Ekrem, Yahya Kemal, Halide Edip (1884), Şefik Hüsnü (1887), Yakup Kadri (1889), Nâzım Hikmet (1902)..

Düyunu Umumiye İdaresi'nin kurulduğu ve Fransa'nın Tunus'u himayesi altına aldığı yıl olan 1881'de Akif, Emir Buhari İlkokulu'na gidiyordu. Bir yandan da babası onu, uslu durması şartıyla camiye götürüyordu. Akif, bu günlerini şöyle anlatır:

Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: "Bu gece,
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma, namazda uslu durun;
Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!"
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdumu haliyle koyverir peşimi.
Dalar giderdi. Ben artık kalınca azade
Ne âşikane koşardım hasırlar üstünde!⁴

4. Kendisi Anlatıyor

Mehmet Akif, Emir Buhari Mahalle Mektebi'nden sonraki öğrenim hayatını anlatırken şöyle diyor:

"İptidai Mektebi: Fatih'te Muvakkithane'nin yanındaki iptidai mektebinde ilk tahsile devam ettim. Bu, Maarif Nezareti'ne bağlı resmî bir mektepti. Birçok hocaları vardı. Hem bu mektebe gidiyorum hem de pederim bana yavaş yavaş Arapça okutuyordu. Bu mektebe üç sene devam ettim. O zamanki programa göre ders gördük.

Rüştiye Mektebi: Rüştiye Mektebim, Fatih'te Otlukçu Yokuşu'nda bulunan Fatih Merkez Rüştiyesi'dir. Buradaki hocalarımdan hatırladıklarım Başmuallim Hoca, Süleyman Efendi, İkinci Muallim Mustafa Efendi, Üçüncü Muallim Hafız Osman Efendi; bunlardan Süleyman Efendi Arnavut, Mustafa Efendi Anadolu idi. Osman Efendi sarı sakallı bir zattı. Diğer hocalar seyyar idiler. Bu seyyar hocaların en mühimmi son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendi'dir.

Hoca Kadri Efendi: Abdülhamit devrinin hürriyetperver şahsiyetlerindedir. O devirde evvela Mısır'a kaçtı. Orada "Kanunu Esasi" gazetesini çıkardı. Sonra Paris'e gitti. Paris'te Harbi Umumî ortalarına kadar yaşadı. İlmen ve ahlaken çok yüksek bir zat. Aslen Herseklidir. İngiliz Kerim Efendi'den, Hoca Tahsin

4 Fatih Cami, *Sıratı Müstakim*, sayı 1, (14 Ağustos 334), [27 Ağustos 1908], Esat Adil Müstecaplıoğlu şöyle yazmaktadır:

"İlk tahsiline Kur'an sureleri ezberlemekle başladı. Şehir hayatında ilk tanıdığı müessese mescit ve cami oldu. İlk musikiyi salâ ve kasidelerde duydu." (*Mehmet Akif, Ferdî ve İçtimai Karakteri, Vatanperverliği, Milliyetçiliği, Şairliği*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1937, s.7.)

Efendi'den okumuş, Arapça'sı, Acemce'si çok kuvvetli. Fransızca da öğrenmişti. Paris'te ilerletmiştir. Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın alalade bir nasihatı bile tesir yapar.⁵

Rüştiye tahsiline devam ederken babamdan gene Arapça okurdum ve epeyce ilerletmiştim: Seviyem mektep programından çok yüksekti. Babam okuturken, o zamanın usulünü ve kitaplarını takip ediyordu. Mektepte okutulan Farisî ile iktifa etmezdim. Fatih Camii'nde ikindiden sonra Hafız Divanı gibi, Gülistan gibi, Mesnevi gibi muhalledatı [klasikler] okutan Esat Dede'ye devam ederdim. Rüştiye tahsilinde esasen en çok lisan derslerine temayülüm vardı. Dört lisan da (Türkçe, Arapça, Acemce, Fransızca) birinci idim. Şiiri çok severdim.

İlk okuduğum şiir kitabı Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun'u olmuştur. Babam bu temayülüme ses çikarmazdı.

*

İlk dinî terbiyemi veren ev ve mahalle, iptidaî, rüşî tahsilde aldığım telkinler olmuştur. Bilhassa evin bu husustaki tesiri büyüktür. Annem çok abid ve zahid (sofu) bir hanımdı. Babam da öyle. Her ikisinin de dine selabetleri vardı. İbadetin vecdini, zevkini, heyecanını tatmışlardı. Pederim, Hacı Feyzullah Efendi merhumunun müridlerindendi. Nakşi şeyhlerinden olan Feyzullah Efendi, o zaman hayatta idi. Annemin tarikata intisabı yok. Babam bana tasavvuf telkininde bulunmamıştır.

Rüştiye'de vezinsiz, kafiyesiz, özenme kabilinden nazım parçaları karalardım.

Rüştiye'yi bitirince pederim mektep ve meslek tercihini bana bıraktı. Ben de o zamanlar parlak bir mektep olan Mülkiye'yi tercih ettim. O vakit, Rüştiye'den Mülkiye'ye talebe alınır. Fakat tam benim rüştiyeden çıktığım sene mülkiye teşkilatı tadil olundu. Beş senelik tahsil müddeti ikiye ayrıldı. 1. Üç senelik idadi, 2. İki senelik âli kısım. Rüştiyeden çıkınca, işte bu teşkilata göre, mülkiyenin idadi kısmına girdim. Üç sene sonra şahadetname aldım, âli kısmına geçtim."⁶

Akif'in özgeçmişinden öğrendiğimize göre Mülkiye'nin yüksek kısım birinci sınıfına devam ederken iki felaket birden gelmiştir. Babası gırtlak vereminden ölmüştür. Sarıgüzel'deki evleri yanmıştır. Akif, "zaruret içinde" kalmıştır. İki yıl sabredip Mülkiye'yi bitirmesi mümkündür, ancak o sıralarda mezunlarına ya hiç görev vermemektedirler ya da çok az bir maaş vermektedirler. Tam bu sırada Mülkiye Baytar Mektebi adında bir okul açılır. Akif ve birkaç arkadaşı, "Bu mektep yenidir, çıkanlara memuriyet vereceklerdir"

5 Mithat Cemal'in verdiği ek bilgiye göre Kadri Efendi'nin hem Padişah'a, hem Jön Türklere karşı asi bir yüzü vardır. Paris'in bir köşesinde "samimî bir mahviyet içinde" yaşamıştır. (Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1939, s.82.)

6 Eşref Edip, *Mehmet Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1938, s.517-519. Akif, özgeçmişini, 1936'da İstanbul'a dönüşünde Nevzat Ayaş'a anlatmıştır.

Kızı Cemile'nin Akif'ten naklettiğine göre, Tahir Efendi, Akif'i idadiye yazdırmak için götürdüğü zaman kayıt parası istemişler. Parası çıkmamış. Tahir Efendi'nin çok canı sıkılmış. Gümüş saatini rehin koyarak para bulmaya kalkışınca Akif ağlamaya başlamış ve okumaktan vazgeçtiğini söylemiş. Okul yetkilileri paranın çıkışmadığını görünce "sonra verirsiniz" demişler, kayıt yapılmış. (Age, s.284-285). Mithat Cemal de olayı doğrulayıcı bilgi vermektedir.

diyerek Mülkiye'den ayrılırlar, Baytar Mektebi'ne yazılırlar.⁷ Bu okul, iki yılı gündüzlü, iki yılı yatılı olmak üzere dört yıllıktır. Akif, gündüzlü kısmını bitirince Halkalı'daki yatılı kısmına geçer.

Dil derslerine karşı ilgisi devam etmektedir. Akif, bu okulda Muallim Naci'nin etkisinde şiirler yazmaktadır. Bir yandan Fransızcasını ilerletirken, diğer yandan Doğu ve Batı Edebiyatı ürünlerini okumaktadır. Ziya Paşa ve Namık Kemal'in düşüncelerinden hoşlanmakta, onlardan etkilenmekte ve onlara benzemeye çalışmaktadır. Abdülhak Hamit'in sanatından da yararlanmaktadır. İran şairlerinden Sadi'yi beğenmekte, Fransız yazarlarından Victor Hugo ve Emile Zola'nın eserleriyle tanışmaktadır.⁸

Akif, Türk-Bulgar Savaşı'ndan bir yıl sonra (1893), Baytarlık Okulu'nu birincilikle bitirdi.⁹ Kur'an'ı ezberledi. Okulda iken pehlivanlığa da merak sarmıştı. Cuma günleri ve tatillerde çevre köylere savuşur, köylerde güreşirdi. Öğrenimini bitirdikten sonra ney üflemeye de heveslendi ama başaramadığı için bıraktı.

5. Memurluğu

Okulun birincisi olan Akif'i ve ikincisi olan Ermeni genci Simon'u Ziraat Nezareti'nin Baytarlık Şubesi'nde alıkoydular. Atanması; 14 Kanunu evvel (Aralık) 1309 (1893). Akif, 750 kuruş maaşla göreve başladı. Nezaret'te ona verilen görev müfettişlikti. Genç Baytar, bu görevle üç-dört yıl kadar Anadolu ve Rumeli'de, Arnavutluk'ta, Arabistan'da dolaştı. Köylü ile "gayet sıkı temas" etti. Türkçenin çeşitli ağızlarıyla tanıştı.¹⁰

1894'te Tophane-i Âmire Veznedarı Emin Bey'in kızı İsmet Hanım'la evlendi. Bu evlilikten üçü kız, ikisi erkek 5 çocuğu oldu. Ancak Akif'in aile hayatı mutluluklar içinde geçemedi.¹¹

Akif'in Anadolu ve Rumeli'de dolaştığı yıllarda, daha sonra içinde yer alacağı devrim fırtınalarının habercileri yer yer patlamaya başlamıştı. Akif'in bunları hissetmemesi, bunlardan etkilenmemesi imkânsızdır.

1905'te Rusya'da, yığınlar Çarlığa karşı ayaklandılar. Akif'in de şiirlerinde hedef alacağı Çarlık yönetimi sarsıldı. Bu devrimin Asya'da büyük etkileri oldu.

7 Akif'in, babası ölünce mali sıkıntıya düştüğü anlaşılıyor. Bu sebeple Beyazıt Cami avlusunda tespih sattığı rivayet edilmektedir. Bu alışveriş sırasında Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya iğneleyici bir beyit söylemiş, Salih Paşa da bir altın verip işin içinden sıyrılmış. (Bilgegil, s.4.) Babasının ölüm tarihi 1877-1878'dir. (F.A., *Tansel*, 2. basım, 1973, s. 6.) Güvenli bunu 1889 olarak gösteriyor. (Mehmet Akif, 4. basım, s.3.) Mithat Cemal, babası ölünce Akif'in ailesine 36 kuruş aylık bağlandığını yazmaktadır. (Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 1939, s.44.)

8 Akif'in okuduğu Fransızca kitaplar hakkında Mithat Cemal'in 1939'da basılan *Mehmet Akif* adlı kitabının çeşitli sayfalarında ayrıntılı bilgi vardır.

9 Kenan Akyüz'un *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. basım, s.534'te bu tarih 1894 olarak gösterilmektedir.

10 Daha sonra yazdığı bir mektupta Akif Edime'de 20 ay kadar kaldığını belirtmektedir. O zaman yazdığı ve son yıllarda, bulunan mektuplarından Akif'in 1896'dan önce Edime'den ayrılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektuplarında Akif, Edime'ye yeniden atanmak istediğini de dile getirmektedir. (Bilgegil, s.6-8.) Edime Mebusu Şeref Aykut'un 19 Kanunusani 1937 tarihli *Yedigün* dergisinde yazdığına göre Mehmet Akif 1893'te Edime baytıdır.

Şeref Bey'in "hurda" bir beygiri vardır. Akif, bunun üzerine meşhur kıl heybesini asar, köy köy gezer. Türk köylerinden topladığı binbir destanı içli ve duygulu gönlünden taşırarak anlatır. (*Yedigün*, yıl 4, sayı 201, s.12) Akif, 1896'da Adana'da 5. Ordu için at satın alan kuruldadır. Oradan Şam'a kadar gitmiştir. (Eşref Edip, s.282.)

11 Balıkesirli Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul, 1966, s.17; Eşref Edip, s.534 (Ayas'tan naklen).

Akif, aynı yıl (1905) Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti Beşinci Şube Baytar Müfettiş Muavinliği'ne atandı.¹² Bu görevinde, Baytar Müdürü Abdullah Bey'i görevden almaları üzerine, bunu haksız görüp istifa ettiği 1913'e kadar kalmıştır.¹³

4 Ekim 1906'da Halkalı Ziraat Mektebi'nde kitabet (kompozisyon) öğretmenliğine atandı.¹⁴

Bu yıldan başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan milliyetler, Abdülhamit yönetimine karşı Anadolu ve Rumeli'de yığın hareketlerini başlattılar. İstanbul, Van, Uşak, Sivas, Bitlis, Denizli ve Balkan şehirlerinde halk, zulme, pahalılığa, vergilere karşı başkaldırdı.

Akif, 25 Ağustos 1907'de Çiftlik Ziraat Mektebi'nde Türkçe öğretmenliğine atandı.¹⁵ O yıl İran'da ayaklanmalar oluyordu. Akif, İran Şahı için şöyle yazacaktır:

Bu müthiş velvelen İran'ı daima inletir sanma.

"Muzaffersin diyen sesler, bütün haindir, aldanma.

Zafer-yab olduğun kimdir? Düşün bir kerre millet mi?

Adalet isteyen bir kavmi vurmak galibiyet mi?¹⁶

Basılan ilk çalışması bir gazeldir ve 28 Aralık 1893 tarihli *Hazine-i Fünun* dergisinde yer almıştır. Aynı dergide 18 Ekim 1894'te ikinci gazeli yayımlandı.

Yayımlanan üçüncü şiiri "Kur'ana Hitap" adını ve "Orman ve Meadin ve Ziraat Nezaret-i Aliyyesi Heyet-i Fenniyesi'nden Mehmet Akif" imzasını taşımaktadır.¹⁷

Akif'in bazı şiirleri 1897-1898 yıllarında Eşref Edip'in müdürü olduğu *Resimli Gazete*'de yayımlanmıştır. Bunların konusu, ahlak, din ve felsefe idi. Pek azı da aşkı konu almıştı. *Safahat*'a alınmayan bu şiirler Akif'in ilk denemeleriydiler, kendi ifadesine göre, pek çoğu yayımlanmamış bu manzumelerin toplamı, *Safahat*'takilerin toplamı kadar vardır.¹⁸

12 Bilgegil, s.4, resmi sicilinde.

13 Eşref Edip, s.256: "Bu vazifede 11 Mayıs 1913 tarihine kadar 20 sene kaldıktan sonra istifa etmiştir." Tansel, *Türk Ansiklopedisi*'ndeki Mehmet Akif Ersoy maddesinde de aynı tarihi gösteriyor.

14 Bilgegil, s.4, resmi sicilinde.

15 Çantay, s.21. Akif, zengin konaklarında özel dersler de veriyordu. Bununla ilgili olarak, Mithat Cemal'in kitabında bilgiler vardır.

16 *Sıratı Müstakim*, (23 Teşrinievvel 1324) (5 Kasım 1908), sayı 11.

17 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1987 (?), s.22.

Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif*, 2. basım, s.14. Kaynak olarak *Mektep Mecmuası*, No. 26, 2 Mart 1311/14 Mart 1895, c.2 gösterilmektedir. Metin *Safahat*'ın 12. basım, s.529-530'da da vardır. Tansel'de "Kur'ana Hitap", Akif'in yayımlanan ilk şiiri olarak gösteriliyordu.

18 Eşref Edip, s.522'de Akif'in özgeçmişinde. Ömer Rıza Doğrul, *Safahat* önsözünde de bu bilgiyi tekrarlamaktadır (7. basım, s.XVII). M. Ertuğrul Düzdağ, *Resimli Gazete*'nin 10 Şubat 1898 tarihli 61. sayısından başlayarak yayımlanan şiirlerinin 25 kadar olduğunu belirtiyor. (*Safahat*, 1987, s.23).

Fevziye Abdullah Tansel'in incelemesine göre bunlar şekil bakımından eskidir. Kıta, gazel, mesnevi, münacatlardan ibarettirler. Bunlar arasında, Acem edebiyatına eğilim gösteren parçalar da vardır. Tansel, ele geçen ilk şiirinin içeriğine bakılırsa Akif'in bunu Baytar Okulu'nda yazmış olabileceğini ve 3 Kasım 1892 tarihini taşıdığını belirtmektedir. Akif'in 19 yaşında yazdığı bu manzumenin adı "Destûr" dur. 11 beyitlik, klasik tarzda yazılan manzumenin bir beyti şöyledir:

Sen, bezm-i rakibana çerağ olmasın ah

Ben Halkalı'da çillekeş-i derd-i belayım. (*Tansel*, 2. basım, 1973, s.11-12.)

Akif, 1898'den 1908'e kadar 10 yıl şiir yayımlamadı. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımlanan şiirlerinin bir kısmının altında daha önceki tarihlerin bulunmasına bakarak, birçok şiir yazdığı ve bunları biriktirdiği anlaşılmaktadır. Zaten sanat hayatında da genel bir durgunluk vardır. Dergiler daha çok çevrilere yönelmiştir. Şairler, belirli yerlerde ve birbirlerinin evlerinde toplanmakta, birbirlerine şiirlerini okumakta, Tevfik Fikret'in *Tarih'i Kadim'i* gibi bunlardan bir kısmı el yazısıyla çoğaltılarak yayılmaktadır.

Mithat Cemal, Abdülhamit zamanında, Akif'in, Şeyh Bedreddin'in *Varidat'*ını alarak Hukuk Mektebi Mecelle Profesörü (daha sonra şeyhülislam olacaktır.) Musa Kâzım Efendi'ye gittiğini, Akif'in eseri onunla birlikte okuduğunu yazmaktadır.¹⁹

Akif'in manzumelerinde sık sık üzerinde durduğu emeğin kutsallığı, yaşamak için çalışmanın zorunlu oluşu ve İslami bir sosyal adalet anlayışında, kendi yaşantısı kadar bu eserin de etkide bulunduğu düşünülebilir.

Bilgegil, Edirne'de baytar müfettişi iken şiirlerinin "Gazaliyyat" başlığı altında toplandığını, ele geçen gazellerinin yer aldığı eski bir defterden aktarıyor. Muallim Naci, Ziya Paşa tarzında yazılan bu bendelerin teması aşk, felsefe, hayattan şikâyet vb. Mehmet Akif'in henüz kişiliğini bulmasından önce yazıldıkları anlaşılmaktadır. Ele geçirilenler 4 gazel, 6 terki-i benddir.

Bir terki-i bendde şöyle denmektedir:

Saki! Getirol badeyi kim ruh-i revandır
Peygüle-nişan-ı gama neşe revandır

Sakî içelim aşkına yaran-ı kadimin
Kim her bir küşe-i firkat-ı nihandır

Saki içelim geçmez ele ahd ü cevani
Hengam-ı safa işte bu kıymetli zamandır.

Bilgegil'in bu şiirlerinden çıkardığı sonuca göre 20-23 yaşlarında olan Akif, Edirne'deki "güzel çehrelere" kayıtsız değildir. (*Bilgegil*, s. 9-22, 38.) Mithat Cemal, Akif'in gençliğinde içki içmiş olduğunu belirtmektedir. Gazelleri olup olmadığı sorulunca Akif bir gün şöyle demiştir:

"Gençlik devrinde idi, gazaliyata ait çok şiirler yazdım. Müteaddit defterler doldurdum. Bir aralık bunlardan hepsini kaybettim. Buna çok yandım yakıldım. Fakat bilahare şiirlerimi hayatî, içtimai mevzulara tahsis edince, o defterlerin kaybolmasına hiç acımadım. Diğer defterleri de kendi elimle imha ettim. Neşretmediğim şiirler pek çoktur." (Eşref Edip, s.155.)

19 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 1939, s.42-43.

II

TANINMASI

1. İkinci Meşrutiyet ve Sıratı Müstakim

Olaylar Enver ve Niyazi Bey'in Makedonya'da askerleriyle birlikte dağa çıkmasına kadar varınca, artık orduya da söz geçiremez duruma düşen Abdülhamit, 10 (23) Temmuz 1908'de, 30 yıldır askıda bulunan Anayasa'yı yeniden yürürlüğe koyduğunu ilan etti. Ertesi gün bütün gazeteler sansürlü yayımlanmaya başladı. Bu günler için mücadele etmiş ve özgürlüğe susamış insanlar, büyük bir sevinç içinde ve büyük umutlarla bir birleriyle kucaklaştılar.

İttihat ve Terakki'ye kaydolmamış aydınlar da bu derneğe üye olmaya başladılar. Mehmet Akif ve bir grup arkadaşı, Hürriyet'in ilanında başı çeken bu derneğe karşı vicdani borçlarını yerine getirmek için ona üye olma gereğini duydular. Derneğin eski üyelerinden, Akif'in de çok sevdiği Fatin Hoca'ya haber gönderildi. Fatin Hoca, Meşrutiyet ilan edildikten dört gün sonra, Mehmet Akif'le 11 arkadaşını İttihat ve Terakki'ye üye yazdırmıştır. Akif, kayıt töreni sırasında, derneğin emirlerine kayıtsız şartsız uyacağı yolunda yemin etmekten kaçındı. İyi emirlerine uyacağını, kötü emirlerine uyamayacağını söyledi. Bu direnmesi, anlayışla karşılandı, yemin metninde değişiklik yapıldı ve Akif de böylece, partiye üye yazılmış oldu.¹ Adı "Cemiyet" olmakla birlikte İttihat ve Terakki, bir partinin görevlerini üstlenmiş bulunuyordu.

Akif, 1908'de Mülkiye Baytar Mektebi Harita-i Sıhhiye ve Kitabet-i Baytariyye ve Hukuk-u Ticari ve Kanun-u Tıp öğretmenliğine atandıysa da bu göreve başlamadan istifa etmiştir.²

Akif, 11 Kasım 1908'de de Darülfünun Edebiyat Müderrisliği'ne atandı.³

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla, Türkiye'de fikir ve sanat hareketleri birden canlanmıştı.

İstanbul'da yayımlanmaya başlanan dergilerden biri de *Sıratı Müstakim*'dir. İlk sayısını 14 Ağustos 334'te (27 Ağustos 1908) yayımlanan ve "doğru yol" anlamına gelen *Sıratı Müstakim*'i Darülfünun Medenî Haklar Profesörü Ebul'ula Zeynel Abidin Bey ile Eşref Edip kurmuşlardır. Başlığının altında "Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulum-u dini bahis haftalık gazetedir" ibaresi bulunmaktadır.⁴

¹ *Mithat Cemal*, s.74; Eşref Edip s.201.

² *Bilgeçil*, s.4, Resmî hal tercümesinde; Eşref Edip, s.295.

³ *Bilgeçil*, s.5. Millî Eğitim Bakanlığı müfettişlerinden, yazar Reşat Nuri Gültekin, Üniversite'de Akif'in öğrencisi olmuştur. 2.1.1939 tarihli Tan'da yayımlanan bir anısında Akif'in plan ve programı bir yana atarak öğrenciyi hangi düzeyde bulursa oradan başlamak yöntemini uyguladığını belirtmektedir. (*Eşref Edip*, c.2, s.112-113).

⁴ Bu ibare 50. sayıda şu biçime sokulmuştur: "Din, felsefe, ulum-u hukuk, edebiyattan ve siyasyattan ve bilhassa gerek siyasî ve gerek içtimaî ve nedenî ahval ve şüun-u İslamiye'den bahseder ve haftada bir defa neşrolunur."

Kuruluş tarihi olarak ilk sayının başlığı altında 11 Temmuz 324 tarihi vardır ki, bu eski takvime göre Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ertesi günüdür. Bu tarih, 2 Temmuz 325 tarihini taşıyan 43. sayıda Meşrutiyet'in ilan günü olan 10 Temmuz'la değiştirilmiştir.

İlk sayıda, derginin amacını açıklayan kısa bir yazıdan sonra "Hürriyet-Musavat" başlıklı bir yazı vardır. Bunda, esaret zincirinden kurtulduğu, "Kanun-u Esasi"nin kurtarıldığı anlatılmaktadır.

Akif'in *Safahat*'taki şiirlerinden ilki bu sayıda yayımlanmıştır: Fatih Camii. Bu tarihten sonra Akif'in fikir ve sanat hayatıyla, *Sıratı Müstakim* ve onun devamı olan *Sebilürreşat*'ı birbirinden ayırmak imkânsızdır.

Onun içinde bulunduğu düşünce ortamını daha iyi vermek amacıyla, *Sıratı Müstakim*'in bu 16 sayfalık ilk sayısında imzası bulunan diğer kişileri de belirtmek gerekiyor: Musa Kâzım, Mahmut Esat, İsmail Hakkı, Mardinizade Ebul'ula, Eşref Edip. Sonraki sayılarda bu imzalara Mithat Cemal, Ahmet Naim, Halim Sabit, Koloğası Niyazi, Giritli Hüseyin Rahmi, Ali Ekrem, Giritlizade Mehmet Esat, Tunalı Hilmi, İbrahim Alaaddin, İsmail Gaspıralı gibi adların eklendiğini görüyoruz.⁵

Eşref Edip, daha ilk sayısından başlayarak Akif'in, *Sıratı Müstakim*'de başyazar olduğunu yazmaktadır.⁶ Ancak bu durum, dergide 6 yıl sonra belirtilecektir.⁷

5 Dergi, (24 Şubat 326) [9 Mart 1911] tarihli 6.cilde başlarken yazı kadrosunu şöyle açıklamaktadır:

Âyandan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi
Mahkeme-i Temyiz azasından Bereketzade İsmail Hakkı Bey
Meclis-i Maarif azasından Babanzade Ahmet Naim Bey
Darülfünun muallimlerinden Mehmet Akif Bey
Seyyah-ı Şehir Abdürreşit İbrahim Efendi
Bursa Mebusu Tahir Bey
Salih-el Şerif-el Tunusî
Hariciye Tercüme Şubesi Mümeyyizi Ferit Bey
Ahmet Bey Ağayef
Akçoraoğlu Yusuf Bey
Kazanlı Halim Sabit Efendi
Ali Şeyh-el Garip Efendi
Tahir-el Mevlevî Efendi
Mithat Cemal Bey
Alaaddin Bey
Kembric Darülfünun muallimlerinden Çerkes Şeyhi Zade Halil Halid Bey
Manastır Darülmualimin Müdürü Ethem Nejat Bey
Alim Can-el Derisi Efendi
Hasan Basri Efendi
Gıyasettin Hüsnü Efendi
Ragıp Bey.

Mithat Cemal, *Sıratı Müstakim* ve Eşref Edip'le Mehmet Akif'in ilişkileri üzerine ilginç şeyler yazmaktadır. Ona göre Eşref Edip, Akif kadar kuvvetli olmadığı halde Akif'i etkilemiştir. Eşref Edip'i asıl etkileyen de Akiftir. .. Derginin yazı kadrosu üzerinde duran Mithat Cemal, bunlardan bazılarını şöyle tanıtır: Ağaoğlu Ahmet (Naine'in ve Renan'ın talebesinden), Yusuf Akçora (Paris'te Siyasî İlimler Mektebi'nden mezun), Abdülaziz Çavuş (İngiliz költürlü), M. Şemsettin (Lozan Üniversitesi'nde Tabiiyat kısmından), Mehmet Abduh (İngiliz költürlü, İslam mütefekkir ve farmason), Halim Sabit ve Abdüllatif Nevzat (Neo-İslamisme yapmak isteyen iki genç). Yazar bu bilgileri dergide yazısı olanların çoğunda yobazlıkla birleşemeyecek yanların bulunduğuna örnek olsun diye vermektedir. (Mithat Cemal, s.412-413). Çavuş ve Abduh yazı ailesinden değildir, bunlardan yapılan çeviriler yayımlanmaktadır.

6 *Eşref Edip*, s.6.

7 *Sebilürreşat*, (20 Ağustos 1330) [2 Eylül 1914], sayı 309, c.12.

2. "Safahat-ı Hayattan"

Akif'in tamamına yakını 1908'den önce yazılmış ve *Birinci Safahat*'ta toplanacak şiirleri art arda *Sıratı Müstakim*'de yayımlanmaya başladı. Yalnız 1908'de 29 manzumesi basıldı. Bunlardan ilki olan Fatih Camii'nde Akif, çocukluğundan beri hayran olduğu bu binayı ve onunla ilgili çocukluk anılarını anlatmaktadır.⁸

"Tevhid yahit Feryat"ta Tanrı'nın büyüklüğünü ve onun karşısında insanın güçsüzlüğünü anlattıktan sonra hayret ettiği şeyleri özetle şöyle belirtti.

"Canilere, katillere cüret veren, onları meydanlara süren sensin. Felakete uğramış ve sefaletle düşmüş bunca yaratık feryat etmekte, hâlâ senden bir sükûn emri inip de yüreklerdeki bu acı veren sesler dinmeyecek mi? Her an bizi celalinle kahrediyorsun. Çektiğimiz bu belalar sendense, söyle, kimi kime şikâyet edelim? Koskoca bir millet, zorba bir kişiye esir olmayı senin hilenle mi kendine devlet sanıyor? Bir saldırı ve zulüm kılıcı, dünyayı yakıp yıkmaya ve dünyadakileri kesip biçmeye senin emrinle mi kalkıyor? Kahrın zalimlere o kadar meydan verdi ki, vicdanlar ümitsizliğe düşecek ve haşa "Tanrı yok!" diyecek. Yerden göklere kıvılcım saçan binlerce ah yükseliyor; gökler ise o imtileri tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyor. Dünyanın bir tarafında binlerce mazlumun yuvası yanmakta, bir tarafında ise milyonlarca gencin zekâ ışığı sönmekte! Binlerce öksüz boynu bükük durmakta, öte yandan yuvası bozulmuş aileler başını sokacak bir şey aramakta. Hastayı, felakete uğramış, çıplığı, inmeliyi, iş göremez olmuşu, miskini, zelili, gaddarı, cefa görmüş olanı, mahkûmu, esiri, özetle sonu gelmeyen birçok dertliyi göstermekle ün alan dünya sahnesi, sana kanlı bir temaşa gelmiyor mu? Ya Rabbi, birgün gelip de bu esrar perdesi açılacak mı? Yoksa sonu gelmeyen bir gece gibi karanlıkta mı kalacak?"⁹

Durmayalım'da Akif, amaca ulaşmak için gösterilecek çabaların boşa gitmeyeceğini anlatmaya çalıştı. Akif özetle şöyle diyordu:

"Sadi diyor ki, bir amaca varmak istiyorsan, tuttuğun yollar bitmez tükenmez de olsa, yükünü bağla, durmadan yürü, yollarda kalmaktan sakın. Azim ve teşebbüs sahibi bir kimse için uzak ve yakın nedir? Gayret gösterilince hangi zorluk kolaylaşmaz? Erkek olanların dağlar söken azmine dağlar da dayanmaz. İnsanlar coşkun bir nehir gibi geleceğe akıp gitmektedir. O nehrin akışındaki ahenge uymadan bir engine düşüp boğulmamak mümkün değildir. Davran da o kervanın arkasından koş. Bir dakikan bile geçse mahvolursun. Tabiatın hiçbir zerresi de boş durmuyor."¹⁰

Birinci Safahat'ta yer alacak manzumelerin birkaçı dışında, *Sıratı Müstakim*'de yayımlanan şiirlerin adlarının üstünde "Safahat-ı Hayattan" ibaresi vardır. Akif bunlarda, İstanbul'dan insan manzaraları çizmektedir. Bunlar, genellikle yoksul, ezilmiş, çaresiz, hasta insanların ve onların yaşayışlarının tasvirleridir. Hem başkent İstanbul'unun içinde bulunduğu durumu hem de Akif'in sosyal gerçekçiliğini göstermektedir.

8 *Sıratı Müstakim*, (14 Ağustos 324) [27 Ağustos 1908], sayı 1, Akif'in şiirlerinin ilk kez yayımlandıkları yerlere ve bunların tarihlerine işaret edilecektir. Ancak bunlardan alınan metinler *Safahat*'tan alınmıştır. Akif'in ölünceye kadar şiirleri üzerinde çalıştığını, bunlarda değişiklikler yaptığını belirtelim. Dolayısıyla, anılan metinler son biçimleridir.

9 *Sıratı Müstakim*, (21 Ağustos 324) [3 Eylül 1908], sayı 2.

10 *Sıratı Müstakim*, (28 Ağustos 324) [10 Eylül 1908], sayı 3.

Bu başlık altında yayımlanan ilk şiiri "Küfe"dir.¹¹

1896'da yazılan Küfe'de şair babasından kalan bir hamal küfesiyle ailesini geindirmeye çalışan bir çocuğu anlatmaktadır:

İstanbul sokakları yüzme bilmeden geçilmez. Evler, birbirine tutunmaya çalışarak ayakta durmaya çalışmaktadırlar. Yolunu yoklayarak giden şairin bastonuna bir şey takılır. Bu 13 yaşında, hamallık yapan bir çocuğun küfesidir. Çocuk küfeye hırsla bir *tekme savurur*. Karşı evden anası seslenir:

–Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!
Ne isterdin küfeden yavrum? Ağzı yok dili yok,
Baban sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki: "Çok
Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz..."
Baban gidince demek kaldı âdeta öksüz!
Onunla besleyeceksin ananla kardeşini.
Bebek misin daha, öğrenmedin mi sen işini?

Başka bir gün şair, adı Hasan olan bu çocukla Fatih'te karşılaşır. Hasan'ı şöyle tasvir eder:

Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes, ne gezer!
Düğümlü alının üstünde sade bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryat;
Nazar değil o bakışlar, dümü-i istimdat
Bu bir ayaklı sefalet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebin-i safı yazık!"

(*Dümü-i istimdat*: Yardım dileyen gözyaşları; *cebin-i saf*: Lekesiz alın.)

"Hasta"da,¹² Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki öğretmenliği sırasında, hasta bir çocuğun durumunu ve ona karşı ilgisizliği hikâye eden şair, "Hasır"da¹³ bir attardaki alışverişi anlattı. Müşterilerden biri de, kimsesiz ölmüş bir kadın için hasır parçası alır. Kadını mezara, bu hasıra sararak koyarlar. Şiirin son dizesi şöyledir:

Hayat namına ya Rab, nedir bu devri azap?

"Ezanlar"da¹⁴ Akif, ezan seslerini birer feryat olarak nitelendirdi. "Selma"da¹⁵ dört yaşında ölen kız kardeşinin ölümünü, "Meyhane"de¹⁶ İstanbul meyhanelerinden birinin pis durumunu, buradaki insanların düşkünlüğünü anlattı. Meyhaneye gelen bir kadın, aylardır evine uğramayan sarhoş kocasına çıkmaktadır. Adam, sarhoş ağzıyla kadını boşar, kadın düşüp bayılır. "Bayram"da¹⁷ Fatih'te bir bayram yerini tasvir etti, burada ço-

11 *Sıratı Müstakim*, sayı 4, (4 Eylül 324) [17 Eylül 1908].

12 *Sıratı Müstakim*, sayı 5, (11 Eylül 324) [24 Eylül 1908].

13 *Sıratı Müstakim*, sayı 6, (18 Eylül 324) [1 Ekim 1908].

14 *Sıratı Müstakim*, sayı 7, (25 Eylül 324) [8 Ekim 1908].

15 *Sıratı Müstakim*, sayı 8, (2 Teşrinievvel 324) [15 Ekim 1908].

16 *Sıratı Müstakim*, sayı 9, (9 Teşrinievvel 324) [22 Ekim 1908].

17 *Sıratı Müstakim*, sayı 10, (14 Teşrinievvel 324) [27 Ekim 1908].

cukların sevincini dile getirdi. Bir yaşlı kadının koltuğundaki yetim bir kız, salıncağa binmek için ağlamaktadır. Kadın, sevabına bu yetimin de salıncağa bindirilmesini rica eder, salıncağcı kabul eder, kızcağız da sevinen çocuklar arasına katılır. Daha sonraki sayıda, Mithat Cemal'le birlikte yazdıkları "Acem Şahı" yer almaktadır.¹⁸ 12 Mayıs 321 (25 Mayıs 1905) tarihini taşıyan "Merhum İbrahim Bey"de¹⁹ 4 yıl önce ölen baytarlık bilgincilerinden çok saygı duyduğu İbrahim Bey'i anlattı. Geçmiş devrin sabıkalı ileri gelenleri İbrahim Bey'in garip hastanelerinde ölümüne sebep olmuşlardır. Akif bunu başına koyduğu bir açıklamada ifade etti.

Hürriyet'in verdiği genişçe özgürlük içinde Akif'in ayda birkaç şiiri yayımlanmaktadır artık. Yalnız Kasım 1908'de 5 manzumesi yayımlanmıştır. Bunlardan adı Kayd-ı Maişet olan ve *Safahat*'a "Geçinme Belası" olarak alınan manzumede²⁰ Akif, Anadolu ve Rume- li'de memurluğu sırasında yakından tanıdığı köylülerin duygularını, yakınmalarını gerçek- çı bir dille yazıma dökmüştür. Bunda özetle şöyle denmektedir:

"İnsan şu dünyaya ayak basınca ve etrafına binlerce bela üşüşünce, rahat etmenin çarelerini toplamaya fırsat mı bulur? Geçinmek ve yaşamak için dünya ile uğraş- maya mecbur olur. Yazın çalışırken güneşin ateşi beyninde kaynar, kışın uğraşır- ken, üstünde yağan karlar buz tutar. Hayatın her anı bir azap derdi olsa da, insan bir türlü ölüme razı olamaz. Ömür, bin türlü zahmetle yüklü olsa da insan yaşamaktan memnundur. Mesai (emek) denen kılıcı elinden bırakmaz. Üstüne saldıran zaruret ve ihtiyaç ile boğuşur."

Akif "Kimden kime şekva edelim biz de şaşırıdık!" demektedir.

"Yemişçi İhtiyar" da aynı sayıda yayımlanmıştır. Akif bunda, elinde terazisi, sırtında seyyar mülkü, hayat için heyet yükünü çeken, yurdundan ayrı düşmüş bir seyyar satıcıyı anlatmaktadır.

"Mezarlık"ta²¹ Akif, daha sonra istiklal Marşı'nda da değineceği gibi, toprağın altında sayısız şehitler bulunduğu görüşüne yer verdi. İnsanlığın en seçme evladı mezarlıkta giz- lenmiştir. Milletin geçmişi onda gömülüdür. Üzerine basıp geçenler, toprağın her zerresi- nin binlerce beynin hulasası olduğunu bilmezler. Mezarlığın koynunda binlerce ay yüzlü gizlenmiştir. Çürümüş toprağından bütün göz nuru fışkırmaktadır. Selvileri Allah'a yük- selmiş içten birer ahtır, çukurları Mevla'dan inmiş güvenli birer uyku yeridir. Şair, me- zarlığa bakınca huzur bulur. Orada ne hırs ne mezellet bulaşığı vardır... "Kör Neyzen"²² "Safahat-ı Hayat"dan başka bir manzaradır. Bunda ney çalarak dilenen ve böylece geçi- mini sağlayan bir adamın acıklı durumu anlatılmaktadır. "Amin Alayı"²³ Akifin gençliğe olan güvenini anlatmaktadır. Çocuklardan kurulu bir kfile sokaklarda ilerlemektedir. Bir yerde önlerine heybetli görünüşle bir araba çıkar. İçinde pudralı, üç katlı çehresiyle biri oturmaktadır. Kfile durmak zorunda kalır. Şair, Allah için şu geleceğin kervanının önü- ne çikilmamasını dilemektedir.

18 *Sıratı Müstakim*, sayı 11, (23 Teşrinievvel 324) [5 Kasım 1908]. Mithat Cemal, bu şiiri birlikte nasıl yazdıklarını anlatmaktadır. (Mehmet Akif, 1939, s. 77-78).

19 *Sıratı Müstakim*, sayı 12, (30 Teşrinievvel 324) [12 Kasım 1908].

20 *Sıratı Müstakim*, sayı 13, (6 Teşrinisani 324) [19 Kasım 1908].

21 *Sıratı Müstakim*, sayı 14, (13 Teşrinisani 324) [26 Kasım 1908].

22 *Sıratı Müstakim*, sayı 15, (20 Teşrinisani 324) [3 Aralık 1908].

23 *Sıratı Müstakim*, sayı 16, (27 Teşrinisani 324) [10 Aralık 1908].

Akif'in 1908 Aralık'ında da haftada bir olmak üzere dört şiiri yayımlanmıştır. Bunlardan ilki "Seyfi Baba"dır.²⁴ Seyfi Baba hastalanmıştır. Şair, İstanbul sokaklarından adeta yüzerek, elinde fenerle hasta ziyaretine gitmektedir.

Gecenin sitre-i yeldasını çekmiş uryan,
Sokulup bir saçığın altına güya uyuyan
Hanüman yoksulu binlerce sefilan-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü biçare karı;
O kopan rabitanın darmadağın yavruları;
Zulmetin yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler.

Seyfi Baba, Mehmet Ağa'nın evini aktarırken hasta olmuş, yataklara düşmüştür. Dizlerinin üstüne eski bir aba çekmiş, bir komşunun yaktığı mangalın yanında yatmaktadır. Oğlu Osman "iş" diyerek gece gündüz koşturmaktadır. Ne zaman iş bulacağı da belli değildir. Şair de o gece dostunun yanında kalır.

Ortalık açmış, uyandım. Dedim artık gideyim,
Önce amma şu fakir ademi memnun edeyim.
Bir de baktım ki, tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sade!
O zaman koptu içimden şu tahassür ebedî:
Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

(*Sitre-i yelda*: Uzun gecenin örtülüğü; *hanüman yoksulu*: Evsiz, barksız; *sefilan-ı beşer*: İnsan sefilleri; *hâk*: toprak; *tahassür*: Hislenme).

"Hasbihal" şiirinde²⁵ şair geleceğin sürprizlerinden ürküntüsünü dile getirmektedir.

Edvar-ı hayat perde perde...
Allah bilir ne var ilerde.

"Bir Mersiye"de²⁶ 19-20 yaşlarında ölen çok sevgili arkadaşı Hilmi'ye ağıt yakan şairin 1908 yılında yayımlanan son manzumesinin adı "*Bir Mezar Taşının Kitabesi*" adını taşımaktadır.²⁷

Akif'in şiirleri peşi peşine yayımlanmaktadır. Bugünkü takvime göre yılbaşı sayılan 1 Ocak 1909'da dergide "İstibdat" şiirini görüyoruz.²⁸

24 *Sıratı Müstakim*, sayı 17, (4 Kanunuevvel 324) [17 Aralık 1908]. Seyfi Baba'nın asıl adı Dülger Hasan Dede imiş. Akif, çok sevdiği bu dostu ile görüşebilmek için Sarıgüzel'deki evinden Yüksekaldırım'ın ötesindeki Yayla Senti'ne taşınmış. (Mithat Cemal, Mehmet Akif, 1939, s.50-51).

25 *Sıratı Müstakim*, sayı 18, (11 Kanunuevvel 324) [24 Aralık 1908]

26 *Sıratı Müstakim*, sayı 19, (18 Kanunuevvel 324) [31 Aralık 1908].

27 *Sıratı Müstakim*, sayı 20, (29 Kanunuevvel 324) [1 Ocak 1909]. *Safaha'ta* manzume "Bir Mezar Taşına Yazılmıştı" başlığı ile yer almıştır.

28 *Sıratı Müstakim*, sayı 21, (1 Kanunusani 324) [13 Ocak 1909]. Akif'in arkadaşı Mithat Cemal, evinde hukuk notlarını temize geçerken politika suçlusu olarak basılmış, poliste epeyce kalmış. Akif, manzumeyi, bu olaydan ilham alarak yazmış. (Mithat Cemal, Mehmet Akif, 1939, s.103-104).

Bazı islamcı yazarlar Mehmet Akif'in Abülhamit zulmüne karşı çıkışını yorumlayarak bunu, Akif'in Abdülhamit hakkında bilgisizliğine yormaktadırlar. Abdülhamit'in aslında "şefkatli" bir yönetim kurduğu ama Akif gibi bazı aydınların bunu anlayamadığını ileri sürenler vardır. Akif, Mısır'da iken, ilerde yazmayı düşündüğü anılarında "Sultan Abdülhamid'e karşı itizar ve itirafların olacak demiş. (İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı*, c.3, İst. 1991, Hikmet Neşriyat, s.504-516).

Yıkıldın gittin amma ey mülevves istibdat,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yad!

diye başlayan şiirde Akif, Abdülhamit zulmüne karşı kinini ortaya döktü. Atalarımız mezarlarından seslenmektedirler: Her gelen cellat, binlerce günahsız öldürürken, kimseden niçin bir feryat yükselmedi? Otuz milyon halk böyle üç şakinin mahkûmu olup, hükümet denen bir meş'um yükü niçin çekmiştir? Ey insanlıktan mahrum olanlar, bir hayal gölgeyi göklerden de yüksek tuttunuz...

Şair Abdülhamit'e şöyle seslenir:

Hamiyyet gamz eden bir pak alın kimde gördünse
"Bu bir cani" dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse.
Müvekkel eyleyip casusu her vicdana, her hisse,
Düşürdün milletin en kahraman evladını ye'se...
Ne mel'unsun ki rahmetler okuttun ruh-u iblise!

Artık kâbus devri bitmiştir. Canlar nazlı hürriyet için yollara serilmiştir. Hürriyetin yeri güvenlidir.

Onun korunacağı yer, en temiz alınlardır. Bütün millet onun koruyucusudur.

Hürriyeti böyle büyük umutlarla, coşkuyla karşılayan şair, bir gün öncesine ait bir olayı tasvir etmektedir. Şair gece hava almaya çıkmıştır. Bu sırada "Şevketlü"nin iradesiyle onun paşalarından bir ferik (korgeneral), bir adamı tutuklatmaktadır. Akif, Abdülhamit paşalarıyla alay eder. Kadın, kocasını sürükleyerek götürünlere şöyle seslenir:

Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar!
Ya sen zebani kıyafetli gulyabani paşa!
İlahi yumru başın bir geleydi sivri taşa!
Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne!
Kazık boyundan utan... Tu! herif senin yüzüne!
Sakın mahallede erkek bırakmayın, götürün.
Sayıyla vermediler, öyle, posta posta sürün!
Bakın şu hayduda, durmuş yıkın diyor evimi!
Torunlarım ya herif aç kalıp dilensin mi?
Mahallemizde de çit yok, ne oldu komşulara?
Susup da kurtulacak sanki hepsi aklısıra.
Ayol yarın da sizin hanümanınız sönecek...
Ne var sıçan gibi evlerde şimdiden sinecek?

Adamı alıp götürürler. Durumdan duygulanan şair de gözyaşlarını tutamaz. Kadın, "O hamiiyet demin gerekirdi" der. Şair hak verir, Hürriyeti şöyle selamlar:

Sus! O susmaz; nidayı tehdidi,
Dinle bak nereden in'ikas etti:
Arnavutlukta gürleyen toplar
Geliyor işte Payitaht'a kadar.²⁹

29 *Safahat*'ın yedinci baskısında Arnavutluk'ta gürleyen toplar için konulan dipnotta "Hareket Ordusu'nun toplan" denmektedir. Hareket Ordusu, 1909'da 31 Mart Ayaklanması'nı bastırmak için kurulan ordunun adıdır. Oysa görüldüğü gibi şiir 1 Ocak 1909'da yayımlanmıştır.

Akif'in bu şiirinden, İkinci Meşrutiyet Hareketi'nin Abdülhamit'in gerçek padişahlığını kökünden yıktığını anlıyoruz. Çünkü bu ve benzeri manzumeler yayımlanırken o henüz sultandır.

Ertesi hafta yayımlanan "Hürriyet"³⁰ şiirinde Akif, Hürriyetin ilanıyla İstanbul'da duyulan coşkun sevinci dile getirdi. Çocuklar bile "Yaşasın Hürriyet!" diye bayram yapmaktadır.

Derken alkış geliyor; sonra da nevbet nevbet,
Ya vatan şarkısı yahut ona benzer bir şey
Okunup, her bir köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey!
Bir mezarlık gibi yatıyorken daha dün
Şu sokaklarda bugün dalgalanan ruhu görün!

"İnsan"da³¹ Akif, insanın yüceliğini dile getirdi:

"...Ey insan sen hâlâ kendini tanıımıyorsun. En büyük âlem senin içinde gizlidir. Ben hakir bir varlıktan ibaretim diyorsun, fakat mahiyetinin meleklerden yüksek bulunduğunu, âlemlerin sende gizlenmiş, cihanların sende dürülüp büküldüğünü bilsen... Tabiat senin eseridir. Sen azim ve teşebbüs denilen savaş alanına girdikçe hücum edenler dayanamaz... Susuz çöllerde dolaşsan, kılavuzun emeğinin ilhamıdır ki, her adımında gölgelik vahalar gösterir. Göklerden inmiş kaderin müeyyidesi imişsin gibi zulüm ve istibdat burçlarını rahatça bir tedbirin yıkıverir. Aramaktan üşenmez, bulmak arzusundan usanmazsın. Yükseklerden daha yükseklere çıktıkça, başka bir istikbale atılsam dersin... Hayatın pek ağır binlerce yükü arkandan eksik olmazken, korkular, ölümler de bir yandan saldırırken, müthiş bir temkinle o şiddetli hallere tahammül eder, yolundan kalmazsın, daima ve süratle gidersin..."

"Azim"de³² "Durmayalım" şiirindeki görüşlerini Sadi'den bir örnekle tekrarlayan Akif, "İstiğrak"ta³³ Tanrı'nın büyüklüğü karşısında kendisinden geçişi ve ona kavuşma isteğini anlattı. "Hasbihal"de³⁴ "Bugünün işini yarına bırakma" görüşünü işledi. Gerçeği arayıp bulmak için durmadan, yılmadan çalışmak gerektiğini belirtti. Bu şiirinin altında 7 Eylül 321 (20 Eylül 1905) tarihi vardır. "Dirvas"ta³⁵ Emeviler zamanından bir öykü anlatı. Dirvas adlı çocuk kıtlık içinde bulunan halkın derdini Sultan Hışam'a anlatır ve onun servetini halka dağıtmasını sağlar.

Akif bundan sonra 8 ay kadar şiir yayımlamadı. 1909 yılı Kasım ayı sonlarında "Resam Haklı" başlıklı bir "latife"sinin yayımlandığını görüyoruz.³⁶ Akif'in şiirleri artık iyice seyrekleşmiştir. Şubat 1910'da yayımlanan "Köse İmam"da³⁷ Akif, Hürriyet ilan et-

30 *Sıratı Müstakim*, sayı 22, (8 Kanunusani 324), [21 Ocak 1909].

31 *Sıratı Müstakim*, sayı 23, (15 Kanunusani 324), [28 Ocak 1909].

32 *Sıratı Müstakim*, sayı 25, (29 Kanunusani 324), [11 Şubat 1909].

33 *Sıratı Müstakim*, sayı 26, (5 Şubat 324) [18 Şubat 1909].

34 *Sıratı Müstakim*, sayı 30, (5 Marat 325) [18 Şubat 1909].

35 *Sıratı Müstakim*, sayı 31, (12 Mart 325) [25 Mart 1909].

36 *Sıratı Müstakim*, sayı 66, (26 Teşrinisani 325) [10 Aralık 1909].

37 *Sıratı Müstakim*, sayı 79, (25 Şubat 325) [10 Mart 1909]. Köse İmam'ın asıl adı Şevki Hoca'ymış. Sırp Mek-tebi'nde tarih öğretilenliği yapan, evlenmemiş bu hocanın en büyük tutkusu kitaplara imiş. Softa olmayan bir sarıklı olarak tanınan Ali Şevki Hoca, Servet-i fünun'u da okurmuş. Ali Şevki Hoca'yla Akif aracılığı ile tanıştığını belirten Mithat Cemal, onun tok sözlü olduğunu yazıyor. Akif'le Ali Şevki Hoca haftada iki üç kez buluşurlarmış. Ancak Hoca, Akif'in şiirlerini beğenmiyormuş. (Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 1939, s. 54-59). Akif, Köse İmam'ı "Asım"da bol bol konuşuracaktır.

mekle ortalığın düzelmeyeceğini anlatmaktadır. Toplumsal alışkanlıkların bir kısmından da vazgeçmek gerekmektedir. Örneğin, erkekler haksız yere karılarını boşamamalıdır, dövmemelidir.

Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan.
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan?

Bütün bunlar hep cehalettedir. Halkı aydınlatmak gerekir. Şiirde halkı şeriat adına aldatanlar anlatılırken Abdülhamit'e şu dizelerle çatılmaktadır:

Gölgesinden bile korkup bağırın bir ödle
Otuz üç yıl bizi korkuttu "şeriat" diyerek.

Akif'in bu yıllarda yayımlanan diğer şiirlerinde de adalet, yoksulluk temaları işlenmektedir. Örneğin "Ahiret Yolu"nda³⁸ yoksul bir mahalleden çıkan cenazenin ardından ağlayan insanlar anlatılmaktadır. "Kocakarı ile Ömer"de³⁹ Hazreti Ömer'den bir olay nakledilerek adalet isteği dile getirilmektedir. "Mahalle Kahvesi"nde⁴⁰ Doğu'nun ezeli kanyan yarası ve tembellik yuvaları olarak nitelediği kahvehaneleri tasvir ederek bunların kapatılmasını savunmaktadır.

1908-1910 döneminde Akif'in *Sıratı Müstakim*'de yayımlanan birkaç manzumesi daha vardır ki, bunlar "Canan Yurdu"⁴¹ "Hersekli Arif Hikmet"⁴² "Bebek Yahut Hakkı Karar"⁴³ "Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi"; "Bir Resmin Arkasına Yazılmış İdi"⁴⁴ ve "Muhasebe"⁴⁵ adlarını taşımaktadır.

Akif, 1911 yılında bu şiirlerini kitap haline getirdi ve *Safahat* adıyla bastırıldı. *Sıratı Müstakim*'de yayımlanan manzumelerden "Muhasebe", ve "Hersekli Arif Hikmet" adlı manzumeleri kitaba almadı. Buna karşılık beş beyitlik bir önsöz, bir arkadaşına ithaf dizeleri, "Tercemedir" adlı iki dörtlülük "Hüsran-ı Mübin" adlı bir altılık ekledi. Böylece *Safahat* birinci kitap irili ufaklı 34 parça nazımdan oluşmaktaydı.⁴⁶ Görüldüğü gibi bunların özü, çoğu manzumenin başına koyduğu ibareden de anlaşılacağı gibi hayattan tasvirlerdir. *Safahat*, denebilir ki, acı çeken insanların bir bütün olarak destanıdır. Akif bu şiirlerde emeği ve insanı kutsamakta, zorbalığı yermekte ve özgürlüğü alkışlamaktadır. Bunlar saf demokrat bir şairin kaleminden dökülen arayışlardır, saptamalardır. İstanbul'un toplumsal yüzü üzerinde Akif kadar çok durmuş bir şair yoktur.

38 *Sıratı Müstakim*, c.3, sayı 65, (19 Teşrinisani 325) [12 Aralık 1909].

39 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 87, (22 Nisan 326) [5 Mayıs 1910].

40 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 113, (21 Teşrinievvel 326) [3 Kasım 1910].

41 *Sıratı Müstakim*, sayı 24, (22 Kanunusani 324) [4 Şubat 1909].

42 *Sıratı Müstakim*, sayı 26, (12 Şubat 324) [25 Şubat 1909]. Akif bunda şair Arif Hikmet'in ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü ve böyle değerli kişilere önem verilmeyişi karşısında kızgınlığını dile getirmektedir. Manzume *Safahat*'a alınmamıştır.

43 *Sıratı Müstakim*, c.3, sayı 67, (3 Kanunuvvel 325) [16 Ocak 1910].

44 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 80, (4 Mart 325) [17 Mart 1910].

45 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 81, (11 Mart 325) [24 Mart 1910].

46 Mehmet Akif, *Safahat*, Birinci Kitap, *Sıratı Müstakim* Matbaası, 1329, s.271.

3. Safahat Hakkında İlk Yazılar

Hürriyet'in ilanıyla birlikte dili çözülmüş ve art arda başarılı manzumeler yayımlanmış olan Akif, devrin fikir ve edebiyat çevrelerinin dikkatini çekmektedir. Şiirini Akife ithaf edenler vardır.⁴⁷ *Sıratı Müstakim* ve *Sebilürreşat*'ta *Safahat*'ı ele alan üç yazıya rastlıyoruz. Bunlardan ilki Mayıs 1911'de yayımlanmıştır ve Ispartalı Hakkı'ya aittir. "Akif ve Safahat" adlı yazıda⁴⁸ eski şiire çatılarak, bunların milletin bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermediği anlatıldı; Akif'in *Safahat*'ı gibi umut verici eserlerin yazılmakta olduğu belirtildi ve özellikle bu şiirlerde sade bir Türkçe kullanılmış olması övüldü.

İkinci tanıtma-övgü yazısını Mithat Cemal (Kuntay) yazdı. İki sayı devam eden *Mithat Cemal*, Akif'in şiirini Abdülhak Hamit'in kiler kadar değerli bulduğunu belirtti.⁴⁹

Ali Ekrem (Bolayır) ise Akif ile ilgili daha etraflı bir inceleme yazdı. Özellikle "Meyhane" ve "Seyfi Baba"nın incelendiği yazıda Akif'in doğal söyleyişi övüldü ve nazımda harikalar meydana getirdiği, güçlü tasvirler yaptığı belirtildi.⁵⁰

Safahat, o dönem kalem sahiplerinden çoğunun toplandığı *Serveti Fünun*'da da tartışıldı. İlk yazıyı Hamdullah Suphi yazdı, Akif'in şiirlerindeki samimilik, sadelik ve gerçekçilik üzerinde durdu. Celal Sahir, buna karşı çıktı. Tartışma *Safahat*'ın dışına da çıktı ve iki tarafın susmasıyla kapandı.⁵¹

4. Akif'in İlk Yazıları (1908-1911)

Akif'in *Sıratı Müstakim*'deki yazıları "Muhasebe", "Hasbihal", "Eski Hatıralar", "Mesahebe-i Edebiye", "Edebiyat Bahisleri" başlıklarını taşımaktadır.

Akif'in imzasını taşıyan ilk yazı, *Sıratı Müstakim*'in 6 Teşrinisani 324 tarihli 13. sayıdır. Bu yazıda Akif, Darülfünun öğrencilerine, Arap Edebiyatı öğretmeni Ali Fehmi'nin Darülfünun'a atandığı müjdesini vererek onu övdü. Birinci ve ikinci ciltte Akif'in imzasıyla başka bir yazıya rastlanmıyor. Ancak Eşref Edip'in de tanıklık ettiğine göre Akif, *Sıratı Müstakim*'in başyazılarını da yazmaktadır. Biz imzasız yazıların hepsini ele alamayacağız. Ancak gerek Akif'in, gerek derginin önemli bir tutumunu göstermesi bakımından 31 Mart Olayı'na değineceğiz.

47 Örneğin, E. Hazım Naim, Konya'dan gönderdiği "Alaaddin Tepesi'nde" başlıklı nazımın üstüne "Konya Safahat hayatından" ibaresini koymakta ve "Safahat sahibi muhterem Mehmet Akif Bey'e" ithafında bulunmaktadır. *Sebilürreşat*, c.4-2, sayı 227-245 (3 Kanunusani 1328). Akife başka ithaflar için bk. Tansel, 2. bas., s.190.

48 *Sıratı Müstakim*, c.6, sayı 140, (21 Nisan 326) [4 Mayıs 1911].

49 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 210-228, (30 Ağustos 1328) [13 Eylül 1912], sayı 211-229, (6 Eylül 1328) [19 Eylül 1912].

50 *Sebilürreşat*, c.11, sayı 269,270, (24 ve 30 Teşrinievvel 1329) [12 Kasım 1913], sayı 274, (28 Teşrinisani 1329) [11 Aralık 1913], sayı 276, (12 Kanunuevvel 1329) [25 Aralık 1913]. Akif, Ali Ekrem'e çok bağlıydı. Bir gün Akife, şiirlerini köylülerin de okuyup okumadığını sormuşlar. *Sebilürreşat*'ı çıkardıkları ve hemen her hafta bir manzumesinin yayımlandığı günlere ait bir anısını anlatmış: "Bir gün baktım, Anadolu'nun ta bilmem neresinden bir köylü idarehaneye geldi. Akif Bey kimdir? diye soruyor. Beni gösterdiler. Hemen elime sarıldı, öpmeye başladı.

"Sen misin Akif? O şiirleri yazan sen misin? dedi. Ağladı. Ben de ağladım. Çok mütehasis oldum." (*Eşref Edip*, s.167). Bir şairi duyulandıracak bir durum ise de Akif'in şiirlerini okuyup hayranlık duyacak köylü sayısının hele o dönemde çok olmadığı açıktır.

51 Tartışmayı Tansel, *Servetifünun*'u kaynak göstererek özetlemektedir. (Mehmet Akif, 2. bas., s.45). Ağah Sırrı Levent, bunlardan başka M. Fuat Köprülü'nün *Salname-i Servetifünun*'da Akif'i küçümseyen bir yazısına işaret etmektedir. (Türk Dili, c.II, sayı 16, [1 Ocak 1963], s.195-196).

O zaman ki takvime göre *Sıratı Müstakim*'in 33. sayısı 26 Mart'ta çıkmıştır. 34. sayısının 2 Nisan tarihini taşıması gerekmektedir. Ancak 31 Mart günü (13 Nisan 1909) "Din elden gidiyor" diyenler İstanbul'da ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma olayı süresince *Sebilürreşat* yayınlanamamış; 34. sayı ancak ayaklanma bastırıldıktan sonra, 18 günlük bir gecikmeyle 20 Nisan'da çıkabilmiştir.

Bu sayıda, Abdülhamit'in tahttan indirilip Sultan Reşat'ın tahta geçirildiğine ilişkin fetva ve Mebuslar Meclisi'nin bu fetvayı onaylayan kararı yayımlanmıştır. Bundan sonra *Sıratı Müstakim*'in yorumu yer almaktadır. Yazıda, hürriyeti gasp etmek için iki hafta önce vurulan istibdat darbesi yüzünden yayınlanamaması nedeniyle okuyucuların bağışlaması istenmekte; *Sıratı Müstakim*'in Meşrutiyet'le birlikte doğduğu, istibdatın çizdiği hareket hattı üzerinde yürümeye "ahd ü misak" ettiği, zulmü övmektense meşrutiyete dönüşüncüye kadar derginin kapanmayı tercih ettiği anlatılmakta, bu istibdatın saltanat devri çok sürmediği için Tanrı'ya yüz binlerce şükredilmektedir. Yazıda Abdülhamit "sureten dinî, hakikatte ise siyasî ve irticaî olan o hadisenin müsebbib-i bi rahmi olan hakan-ı sabık" olarak nitelendirilmektedir. Abdülhamit'in "10 Temmuz İnkılabı'ndan dolayı duçar olduğu, haybet ve hüsranın intikamını milletten almak için Muhammed'in adını istismar eden bir cemiyetle" halkı aldattığı belirtilerek, bunun "iblisce bir desise" olduğu eklenmektedir. Zorbaların mekteplilere, subaylara, okullara düşmanlığının yerildiği yazıda, bunların "şeriat isteriz yaygaraları"nda bulunduğu anlatılmakta, Derviş Vahdeti'nin, *Volkan* gazetesinde yazdıkları "herze" olarak nitelendirilmektedir.⁵²

Sıratı Müstakim 9 Temmuz 325 tarihli 46. sayısında, okuyucularının meşrutiyetin birinci yıldönümünü kutlamakta, kendisinin de 1 yaşına basmış olmasından duyduğu memnunluğu belirtmektedir.

Dergi 53. sayı ile 27 Ağustos 325'te 2. cildini tamamlayıp 3. cildine girmiştir. Bu cildinde ilk ikisinden daha fazla oranda İslam dünyasından, özellikle Rusya, Hint ve Çin Müslümanlarından haberlere yer vermeye başlanmıştır. Akif'in imzalı yazıları ise şunlardır:

"Ebüzziya Tevfik Efendi'ye Açık Mektup"⁵³ Abdullah Cevdet'in çevirdiği bir kitapta İslam aleyhtarlığı yapıldığı ileri sürülerek bu konuda Ebüzziya Tevfik'in görüşlerine cevap verilmektedir.

"Mukallitliği de Yapamıyoruz" başlıklı yazıda Akif, Osmanlıların güzel sanatlarda, özellikle edebiyatta Arap, Fars taklitçiliği yaptığını belirterek sözünü şöyle bağlamaktadır.

"İşte şimdi Şark'tan nasıl istifade edememiş, zarar görmüşsek, bugün de Garp Edebiyatı'ndan öylece mutazarrır oluyoruz. Bir iki edib-i güzinimizin asarı istisna edilirse Garb'ın bedayi-i edibi namına aldığımız şeyler hiç işimize yarayacak mahiyette değildir. Biz bugün heyet-i içtimaiyemizin gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, hamiyetini galeyana getirecek, ahlakını tehzip edecek, hulasa, bize her manasıyla ders-i edep verecek bir edebiyata muhtacız."⁵⁴

52 *Sıratı Müstakim*, c.2, sayı 34, (20 Nisan 325) [Mayıs 1909]. Ertuğrul Düzdağ'a göre derginin matbaada dizilmiş yazıları isyancılar tarafından dağıtılmıştı (*Safahat*, Gonca Yayınevi, 1993, XXIV).

Mithat Cemal, Akif'in Abdülhamit, Sultan Reşat ve Vahdettin'den nasıl nefret ettiğini, hele Abdülhamit'ten öğrendiğini, anılarına dayanarak anlatmaktadır. Akif, Mithat Cemal'e göre de 31 Mart Olayı'nı Abdülhamit'in örgütlediğine inanmaktadır. (Mithat Cemal, Mehmed Akif, 1939, s.242, 243).

53 *Sıratı Müstakim*, c.3, sayı 78, 18 Şubat 1325 [3 Mart 1910].

54 *Sıratı Müstakim*, c.3, sayı 56, (17 Eylül 325) [30 Eylül 1909], s.54-55. Derginin 120. sayısına kadarki yazıları için: Mehmed Akif Ersoy'un *Makaleleri* Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Nuran Abdulkadiroğlu, Ankara 1987.

Görüldüğü gibi Akif sanatı toplumun doğrudan doğruya hizmetine vermektedir. Kendisi de zaten böyle başlamıştır ve sonuna kadar da böyle devam edecektir.

3. cildin 57. sayısından "Honotu ile Şeyh Muhammed Abduh'un Münakaşası" yapımlanmaya başlamıştır.⁵⁵ Akif, bu tartışmaya bir önsöz yazmıştır. Yayın 62. sayı da bitecektir.

Akif, "Eski Hatıralar"ının ilkinde⁵⁶ Mekteb-i Sultani vesilesiyle, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'ye yapılan hücumlara karşı çıktı. Onu övdü. Bir yazısında Doğu ve Batı eserlerinin Türkçeye çevrilmesi üzerinde duran⁵⁷ Akif, başka bir yazısında Hazreti Osman devrinden bir fıkra anlattı.⁵⁸ Bir başka anısında ise geçim derdi yüzünden kibar konaklarında özel derslere gittiği bir sırada gördüğü bir durumu anlattı. Zengin aile, çocuğuna şapka giydirmeye varıncaya kadar Batı tarzına özenmekte, ancak çocuğa "umacı" gibi şeyler de öğretmektedir. Akif bu tutumu "maymunluk"la suçladı.⁵⁹

Akif, bir "Hasbihal"inde dil üzerinde durdu. Dilde sadeleşme, halkın anlayacağı bir dille yazma gereğini anlattı. Ancak, Maveraünnehir'den saf bir Türkçe getirme çabalarına da çattı. Gereksizliğini ileri sürdüğü sözcükler ise şunlardı: Meclis yerine kurultay, âyan yerine aksakal, mebus yerine yalvaç, hal yerine idemük.⁶⁰

Bir hafta sonraki "Muhasabe"sinde ise okul kitapları üzerinde durdu. Her derecedeki okul kitaplarının, çocukların anlaması, kavraması mümkün olmayan bilgilerle yüklü olduğunu belirterek, bunun düzeltilmesini istedi. Bunun nasıl başarılacağı konusunda da Maarif Nezareti'nin önce çocuklara göre yazma yarışması açmasını, böyle bir ön elemeyi kazanan kişilere de kitapların yazdırılmasını önerdi.⁶¹

Akif'in bir başka "Hasbihal"inde dile getirdiği görüşler ilginçtir: "Camiler, efkâr-ı milleti tenvir için ne müsait yerlerdir" diyen Akif, camilerde geçirilen zamanın çoğunun he der olduğunu söyleyerek şöyle devam etti:

"Cemaati Müslimine artık içtimaiyat lazım, içtimaiyat! Şark'ta, Garp'te, Şimal'de, Cenup'ta ne kadar Müslüman varsa, zillet içinde, sefalet içinde, esaret içinde yaşadığını, sefil bir milletin elinde kalan dinin kabil değil ilâ edilemeyeceğini bilmeyen, anlamayan vaizi kürsüye yanaştırmamalı. Vaiz, milletün mazarisini, halini bilmeli, cemaati istikbale hazırlamalı. (...) Doğrusu bu herifleri dinledikçe gençlerdeki dinsizlik modasını hemen hemen mazur göreceğim geliyor. Eğer dinin ne olduğunu bunlardan öğrenseydim, mutlaka İslam'ın en büyük düşmanı olurum!"

Akif, hacca gidenlerin durumlarından yakındı. Bu ziyaretlerin milletler arasında tanışma, yakınma, birbirinden öğrenme vesilesi yapılmasını istedi.⁶²

55 *Sıratı Müstakim*, c.3, sayı 57, (24 Eylül 324) [7 Ekim 1909], s.2, Honoto Fransız Dışişleri bakanlarındandır. *Le Journal*'daki "İslam ve Medeniyet" başlıklı makalesinde Müslümanlığı hor görmektedir. Açıklayıcı bilgi için bkz. Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, s.13.

56 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 85, (8 Nisan 326) [21 Nisan 1910]; Doğrul, *Kur'an'ı Kerim'den Ayetler*, s.218-221.

57 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 86, (15 Nisan 326) [28 Nisan 1910]; Doğrul, s. 222-224.

58 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 88, (29 Nisan 326) [11 Mayıs 1910]; s. 170-171. "Eban ile Arabî"; Doğrul, s.225-226.

59 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 89, (6 Mayıs 326) [19 Mayıs 1910], s. 188.

60 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 93, (3 Haziran 326) [16 Haziran 1910], s.237-238.

61 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 93 (3 Haziran 326) [16 Haziran 1910], s.263-264. Doğrul, s.227-228.

62 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 95, (17 Haziran 326) [30 Haziran 1910] s.290-291; Doğrul, s.231-233. Akif, 1910 yılı sonuna rastlayan hac mevsiminde annesini hacca gönderdi. (*Safahat*, Ertuğrul Düzdağ'ın Giriş'i, Gonca Yayınevi 1993, s.XXX).

Ertesi hafta Akif, Arapça öğretim usulünü eleştirdi. Bu öğretimden çocukların bir şey anlamadığını belirtti. Bununla birlikte Arapça ve Farsça öğretimin gereği üzerinde durdu.⁶³ "Gayet Mühim Bir Eser" başlıklı yazısında İbnürreşit İbrahim Efendi'nin *Seyahat-name*'sini övdü. Bu kitabın en az bildiğimiz tanıdığımız Asya'yı bize öğrettiğini yazdı.⁶⁴ Derginin bir sonraki sayısında da okullarda Fransızca öğretiminin bir işe yaramadığını anlattı. Fransızca derslerinin kaldırılmasını, bunun yerine Fransızca sınıflarının açılarak isteyenlere bir yıl içinde daha iyi Fransızca öğretilmesini savundu.⁶⁵

Akif, 1910 yılı boyunca ve 1911 yılı başlarında eğitim ve kültür hayatı ile ilgili söyleşiler yazmaya devam etti. Bunlardan birinde Arapça-Türkçe bir sözlüğe ihtiyaç olduğunu, Mütercim Asım'ın çevirdiği sözlüğün mükemmel bir eser olduğunu ama ihtiyacı yeterince karşılamadığını belirterek yeni sözlüğün Maarif Nezareti'nce yarışma ile yazdırılmasını istedi.⁶⁶ Bir yazısını heykel konusuna ayırdı: Akif, bir kahvede arkadaşını beklemektedir. Biri sarıklı, diğeri fesli iki kişinin konuşmalarına tanık olur. Bunlardan fesli olan Basra'ya Mithat Paşa'nın bir heykelinin dikilmesini savunur. Sarıklı, heykele karşı olmadığını belirtir ama bunun şimdi zamansız olduğunu da söyler. Şöyle der:

"Mektep yok, medrese yok, yol yok, şimendifer yok, vapur yok, namütenahi hezain-i servet (servet hazineleri) topraklar altında yatıyor, aldırın yok... Bu kadar yokluk içinde bir yüksek tasavvur var, o da heykel... Çocuklar, Mithat'ın, Kemal'in ruhunu anladılar (anlasınlar), heykelini görmeseler de olacak..."⁶⁷

Konuşmayı aktarışından, Akif'in de sarıklı kişinin görüşlerini benimsediği anlaşılmaktadır.

Sıratı Müstakim, yayınına haftalık olarak düzenli bir biçimde devam etmektedir. 26 Ağustos 326 (9 Eylül 1910) tarihli 105. sayısıyla 5. cildine başlamaktadır. İki hafta sonraki "Hasbihal"inde Akif, yobazlar elinde dinin ne hale geldiğini konu edindi:

"Zavallı şeriat! Kimlerin elinde, ne gibi işlere alet olduğunu biliyor musun? Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar şeriatı üzerimize çökmüş bir kâbus, karşımıza çıkmış bir umacı tahayyül edeceğiz?"⁶⁸

Başka bir "Hasbihal"inde Akif, eğitim düzenini eleştirdi: Galatasaray; Robert Koleji gibi asri okulların öğrencilere aynı zamanda Hıristiyan eğitimi vermesinden yakındı. Hem Rusya'daki Cimnazyumlar kadar bilim öğretecek, hem de Müslüman eğitimi verecek okullar gerektiğini yazdı.⁶⁹ "Eski Hatıralar"ının birinde, bilgi sahibi olanların bunu gençlere aktarmadaki nazını, öte yandan gençlerin bilgi sahibi olmak için disiplinli çalışmaya yanaşmadıklarını, iki anısına dayanarak anlattı. "Bir yere gelince bir heyet-i içtimaiye teşkil edemiyoruz, çünkü o terbiyeden mahrumuz, işte bizim muhtaç olduğumuz terbiye bu ikin-

63 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 96, (24 Haziran 326) [7 Temmuz 1910], s.304-305; Doğrul'un derlemesinde yoktur.

64 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 97, (1 Temmuz 326) [14 Temmuz 1910], s.322; Doğrul, s.234-236. *Seyahatname*'nin 2.cildi, "Aleml-i İslam" adıyla 1331-1329'da Darü'lhilafe Kader Matbaası'nda basılmıştır. 242 sayfadır. (Bir nüshası Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde var.)

65 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 98, (8 Temmuz 326) [21 Temmuz 1910], s.340-341; Doğrul'un derlemesinde yoktur.

66 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 101 (29 Temmuz 326) [11 Ağustos 1910], s.234; Doğrul, s.237-238.

67 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 102, (5 Ağustos 326) [18 Ağustos 1910]; Doğrul, s.239-240'da 15 Ağustos tarihiyle kayıtlıdır.

68 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 108, (16 Eylül 326) [22 Eylül 1910], s.37-38. Doğrul, s. 241-242'de 19 Eylül 1326 tarihiyle kaydedilmiştir.

69 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 108, (16 Eylül 326) [29 Eylül 1910], s.59-60. Doğrul, s.243-244.

ci terbiye olacak" dedi.⁷⁰ "Koleraya Dair" başlığını koyduğu bir söyleşisinde, eski hükümetin, millete musallat olan felaketlerden bile yararlanmaya kalktığını, örneğin bir salgın hatalıkta, halkı uyuşturmak için Yıldız Sarayı'nda Buhariler okuttuğunu, İstanbul'un çevresine dizilen hafızlara, kolera bu şehre bulaşmasın diye Kur'an okutturulduğunu, buna karşılık Padişah'ın külhanlar dolusu din kitabını cayır cayır yaktırdığını belirterek salgın hastalıklara karşı tıbbi tedbirlerden başka çare olmadığını savundu.⁷¹ Akif, 1911 yılı ortalarında yayımlanan başka bir söyleşisinde "Ne varsa Şark'ta var" yahut "Ne varsa Garp'ta var" diyenlere çatarak, asıl bilgisizce davranarak Doğu felsefesini incelemeye katlanmayanları eleştirdi. Hem Batı'nın, hem Doğu'nun incelenmesini, ikisinde de iyi şeyler bulunduğunu belirtti. Doğu'dan Mevlana'yı, Ömer Hayyam'ı, Muhittin'i, Batı'dan Şopenhavr ve Spinoza'yı örnek verdi. Ferit Vecdi'nin *Sıratı Müstakim*'de yayımlanan yazılarını hem Doğu hem Batı felsefesine vakıf yazılar olarak örnek gösterdi.⁷²

Bu dönemde Akif'in *Sıratı Müstakim*'de yayımlanan 6 edebiyat söyleşisine rastlıyoruz. Bunlardan ilkinde o günkü edebiyat tartışmalarına katıldı. Türkçe ile güzel eserler yazılabileceğini, bunun için de aruz ölçüsünün atılmasına gerek olmadığını yazdı.⁷³ İnşat,⁷⁴ tasvir,⁷⁵ teşbih,⁷⁶ kaside⁷⁷ üzerinde durdu. Bir yazısında Hicri Hoca,⁷⁸ diğeri Sadi,⁷⁹ üç yazısında da Arap şiiri üzerinde durdu.⁸⁰

Bu arada Mısırlı Ferid Mecdi'nin *Müslümanlık'ta Medeniyet* başlıklı eseri de Akif'in çevirisinden *Sıratı Müstakim*'de yayımlandı.⁸¹

1911 yılı Şubat'ında yazdığı "Hasbihal" adlı manzumesinde Peygamberi övdü, baharı tasvir etti. Bu manzumenin altında Sadi imzası vardır.⁸²

5. Akif İslam Şairi

İlk kitabındaki İslami öğeler ne kadar yer tutarsa tutsun, bunlar henüz bir doktrinin ifadeleri değildir. Akif, doktrini 1911'den sonra bulmuştur.

İkinci Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük sarhoşluğu sona ermektedir. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır birikmiş sorunlarının, hürriyetin ilan edilmesiyle çözümlenemeyeceği anlaşılmıştır. Abdülhamit'e karşı tek cephede birleşen aydınlar da kendi yollarına yönelmektedirler artık; ya da yollar belirlemektedirler.

70 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 109, (23 Eylül 326) [5 Ekim 1910], s.73-74. Doğrul, s.246-249.

71 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 115, (4 Teşrinisani 326) [17 Kasım 1910]; Doğrul, s.292-293.

72 *Sıratı Müstakim*, c.6, sayı 147, (16 Haziran 1327) [29 Haziran 1911]; Doğrul, s.260-261.

73 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 111, (8 Teşrinievvel 326) [21 Ekim 1910], s.117-118.

74 *Sıratı Müstakim*, c.7, sayı 179, (26 Kanunusani 1327) [8 Şubat 1912], s.358-360; Doğrul, s.267-271.

75 *Sıratı Müstakim*, c.7, sayı 181, (9 Şubat 1327) [22 Şubat 1912]; Doğrul, s.272-274.

76 *Sıratı Müstakim*, c.7, sayı 182, (16 Şubat 1327) [3 Mart 1912], s.407-408; Doğrul, s.275-277.

77 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 94, (10 Haziran 326) [23 Haziran 1910]; Doğrul, s.229-230.

78 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 123, (30 Kanunuevvel 326) [12 Ocak 1911], s.311-312.

79 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 118, (25 Teşrinisani 326) [8 Aralık 1910], s.227-228.

80 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 110, (29 Eylül 326) [12 Ekim 1910], s.88-89: "Letaif-i Arap'tan"; c.5, sayı 115, (4 Teşrinisani 326) [17 Kasım 1910]: "Kişizadeler"; c.7, sayı 157, (25 Ağustos 1327) [7 Eylül 1911], s.5-6: "El Hansa."

81 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 125, (13 Kanunusani 326) [26 Ocak 1911] ten başlayarak Mehmet Akif, bu yıllarda daha çok Muhammed Abdüh'tan çeviriler yapmıştır. Bunlardan biri *Honoto'ya Karşı İslam'ı Müdafaa*, diğeri *Asr Suresi Tefsiri*'dir. Bu iki kitaptan başka bazılarında Sadi imzasını kullanarak çevirdiği makalelerin sayısı 1908-1909'da 32'dir.

82 *Sıratı Müstakim*, c.5, sayı 129, (10 Şubat 1326) [23 Şubat 1911]. Bu manzume de *Safahat* alınmamıştır. Yeni yazıyla bkz. Tansel, 2. basım, s.251; *Safahat*, 12. basım, s.544-549.

Türkiye aydınları arasında belirmeye başlayan belli başlı yollar şunlardır: Batıcılık, milliyetçilik, İslamcılık, sosyalizm.

Azınlıklar millet olma yolundadırlar. Ayırı bir devlet kurma peşine düşmemiş bile olsalar, milli kültürlerini geliştirme, milli haklarını savunma çabasındadırlar. Osmanlı Devleti içindeki bütün milliyetleri uzun süre bir arada tutmanın mümkün olmadığı anlaşıl-maya başlanmış, Türklerin de bir millet olduğu ve haklarının savunulması gerektiği ge-reğinden milliyetçilik ortaya çıkmıştır.

Öte yandan Osmanlıların Avrupa'dan geri kaldığı, bu gerilikle varlığı devam ettir-menin mümkün olmadığı gerçeği, hemen her çevreye kendini kabul ettirmiştir. Batı'nın tekniğini almak gerektiğini her aydın kabul etmektedir. Batıcılar, yani "Garplılaşmayı" savunanlar, Batı'nın sosyal değerlerini de kabul etmek gereğine inanmaktadırlar. Akılcı-lardan kozmopolitlere kadar bir yelpazeyi içine alan Batılılaşma taraftarlarına karşı Akif'in de içinde bulunduğu İslamcılar oluşmaya başlamıştır. İslamcıların iki yönü vardır. Bunlardan biri İslami değerlere bağlılıktır ki bu o zamanın şartlarına göre, tipik bir ge-ricilik hareketi değildir. Hatta Akif'in düşüncelerinde görüleceği gibi İslamcılar, dinin hu-rafelerle doldurulduğunu, din adına cinayetler işlendiğini, İslam dinini ilk çıktığındaki saflığına kavuşturmak gerektiğini savunmaktadırlar. Bir çeşit İslam reformcularıdır bun-lar. İkinci yanları ise siyasidir ki, bu bütün İslam toplumlarının tek bir bayrak altında top-lanmasıdır. Bu mümkün olmazsa, İslam toplumları aynı halifeye bağlı, birbirleriyle daya-nışan, birbirlerinden kopmayan toplumlar olarak kalmalıdır İslamcılara göre.

Sosyalistler ise emekçiler yararına köklü reformlar yapılmasını istemeye başlamışlardır.

Bu dört ana akımın birbirine karıştığı, birbirinden etkilendiği durumlar olmaktadır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sırasında görülen akımlar, genellikle İkinci Meşrutiyet'in sonucunda kendini gösteren bu yönelmeler ve arayışlarda temellenmektedir.

İttihat ve Terakki Partisi, bu akımlar açısından saf bir parti değildir.

Erişirgil, Akif'in İttihatçılığı ile ilgili olarak şöyle demektedir:

"Doğrusu Akif'in İttihatçı oluşundan yalnız Cemiyet'in İlmiye Kulübü'ndeki Arap Edebiyatı derslerini dinleyenler faydalandılar, hepsi o kadar"⁸³

İleride görüleceği gibi, Teşkilat-ı Mahsusa'nın verdiği çok önemli görevleri kabul ettiğine göre, Akif'in İttihat ve Terakki ile işbirliğinin yalnız İlmiye Kulübü'nde ede-biyat dersleri vermekten ibaret kalmadığı anlaşılmaktadır.

Sıratı Müstakim ve Sebilürreşat'ın sahip ve Sorumlu Müdürü Eşref Edip'in, 1958 yılında yayımlanan anılarında anlattığına göre Başbakan Talat Paşa bir gün Akif'le ikisi-ni çağırmıştır. Akif, Başbakan'a şikâyetle bulunmuştur ki, İttihat ve Terakki Genel Mer-kezi dine saldırmaktadır. Başbakan özetle şu karşılığı vermiştir: "Şimdilik bunlarla iş görmek zorundayım, sabrediniz, ilerde işler düzelecek..."⁸⁴

83 M. Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.123-125.

84 [Yeni] *Sebilürreşat*, c.12, sayı 276, (Eylül 1958): "Sebilürreşat'ın 50. Yılı Dolayısıyla."

Eşref Edip, 1938'de yayımlanan kitabında ise herhalde bu olayı biraz değişik anlatmaktadır. Orda yazıldığına göre, *Sebilürreşat*'ın kapandığı günlerde (1915'te ve 1916'da kapatılmıştır, 1917'de kapalıdır). Talat Paşa, Mehmet Akif'e, Nazım Bey'le Ziya Gökalp'ı kastederek "Şu Merkez-i Umumi'dekilerle anlaşsan olmaz mı?" demiştir. Akif buna çok kızmıştır. Ellerini başbakanlık masasına koyarak şöyle demiştir: "Sen bizi bunun için mi çağırдың? Anlaşmak ne demektir? Bizim şahsi bir emelimiz, bir gayemiz mi var? Bizi simsar mı zannettin. Teessüf ederim." Sonra, Allahaismarladık bile demeden çıkmış ve Talat Paşa ile bir daha görüşmemiştir. (*Eşref Edip*, s.268).

Mehmet Akif, 1911'den sonra kendi felsefesinin sınırlarını belirlemektedir. O artık gözlerini yalnız İstanbul ve hatta Türkiye üzerinde değil, bütün İslam toplulukları üzerinde gezdirmektedir. Bu toplulukların ortak derdi olan geri kalmışlık ve büyük devletlere bağımlılık üzerinde durmaktadır. Akif, Cemalettin Efgani⁸⁵ ve Muhammed Abduh gibi İslam reformcularının etkisindedir artık.

İslam'da modernizm veya reform cereyanları 19. yüzyılın ikinci yarısında üç kol halinde ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Arap kolu, ikincisi Hint kolu, üçüncüsü de Türk koludur. Arap kolu, Vehabilik ve Selefiye kolu olarak ikiye ayrılmaktadır. Selefiye kolunu Efgani'nin öğrencisi Muhammed Abduh kurmuştur.⁸⁶

Sıratı Müstakim'in iki sayısında, Mehmet Akif'in Efgani ile ilgili yazılarına rastlıyoruz.

Bunlardan birincisinde⁸⁷ Akif, Efgani'yi "İslam Âlemi'nin yetiştirdiği en büyük kişilerden biri" olarak niteledi. Onun en önemli eserinin *Muhammed Abduh* olduğunu belirtti ve Efgani hakkında yanlış bir kaniya cevap verdi. Bu kanı onun mülhit (dinsiz) olduğu idi. Efgani İstanbul'a birinci gelişinde, Darülfünun'un açılış töreninde bir söylev vermiş,

85 *Cemalettin Efgani*: 1838'de doğan ve Akiften 35 yaş büyük olan Cemalettin Efgani, filozof, yazar gazeteci ve hatipti. Düşmanları ona tahrikçi ve tehlikeli bir politikacı gözüyle bakıyorlardı. Efgani'nin, İslam ülkelerinde 20. yy. başlarında meydana gelen hürriyetçi ve meşrutiyetçi akımlarda oldukça etkisi oldu. Propagandasının amacı, İslam ülkelerinin Avrupalıların siyasi etki ve istismarından kurtularak iç gelişmelerini sağlamak amacıyla liberal yönetimler kurmaları, tek bir halifenin yönetimi altında Avrupa'nın müdahalelerine karşı koyacak güçlü bir İslam devleti kurulması idi.

Çocukluğu Afganistan'da geçti. Kâbil medreselerinde okudu. Bir yıl Hindistan'da kaldı. Hacca gitti. Dönüşünde Âmir Dost Muhammed Han'ın hizmetine girdi. Şîr Ali tahttan indirilince, Hindistan'a, oradan Mısır'a geçti. Konuşmalar yaptı. 1870'de (Akif doğmadan üç yıl önce) İstanbul'a geldi. Kendisine Meclis-i Kebir-i Maarif ve Encümen-i Daniş üyelikleri verildi. Verdiği bir konferanstan ötürü "mülhid" diye suçlanarak Şeyhülislam Hasan Efendi'nin jumaline uğradı. Kahire'ye döndü. Mısır'da çok iyi karşılandı ve kendisine maaş bağlandı. Gençlere millî kalkınma ve meşrutiyet fikirleri aşıladı. 1882'de İngilizlere karşı yapılan bir ayaklanmada payı oldu. İngiliz Yüksek Komiserliği ve Ezher çevresindeki muhafazakârların öfkesini çekti. İngilizlerin isteği üzerine Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı. Hindistan'a gitti. O zaman İngiliz sömürgeci olan bu ülkede uzun süre hapis kaldı. 1883'te Londra'da idi. Muhammed Abduh ile birlikte Paris'e geçti. Siyasal düşüncelerini yayımladı. İngilizlerin İslam ülkelerine müdahalelerini kınadı. Rusya ile İngiltere'nin Doğu'daki siyasetleri, Türkiye ile Mısır'ın siyasi durumları, Sudan'da Mehdi Hareketi'nin önemi konularında yazılar yazdı. Ernest Renan'ın İslam'ı bilim yönünden kısır gören görüşüne cevap verdi. Abduh ile birlikte "Çözülmez Bağ" anlamına gelen Arapça bir dergi çıkardı. Dergi'nin amacı, İslam ülkelerindeki İngiliz nüfuzu ile mücadele etmektir. 1884'te çıkmaya başlayan bu derginin Mısır ve Hindistan'a sokulması İngilizler tarafından yasaklandı. Dergi 18 sayı çıktı. Efgani, 1886'da Şah tarafından İran'a davet edildi. Çok geçmeden Şah, onun gittikçe artan etki ve ününden kuşkulandı. Efgani İran'dan ayrılmak zorunda kaldı. Rusya'ya geçti. Orada da duramadı. 1889'da Münih'te Şah onu yanına aldı ve yeniden İran'a dönmelerini sağladı. Efgani, Şah'ın başbakanı ile geçinemedi. Şah'ın dostluğu da kararsızlık gösteriyordu. Bir türbeye çekildi. Orada Acem milletinin yapacağı devrime ilişkin görüşlerini huşu ile dinleyen hayranları arasında 7 ay yaşadı. 1891'de Şah, sığındığı yerin kutsal sayılmasına da aldırılmayarak 500 atlı asker gönderip Cemalettin'i oradan çıkardı. Zincire vurulmuş olarak, sürüklenircesine Türkiye sınırına kadar götürülen Efgani sınırışı edildi. Efgani İngiltere'ye giderek İran'daki dehşet rejimi aleyhine büyük bir mücadele açtı. Bütün bunların sonucu olarak Cemalettin taraftarlarından Mirza Muhammed Rıza, Şah'ı 1896'da öldürdü.

Abdülhamit Efgani'yi İstanbul'a çağırdı. Efgani bu çağrıya biraz tereddüt ettikten sonra uydu. Kendisine ev verildi ve maaş bağlandı. 1892'de geldiği İstanbul'da 5 yıl kalarak 1897'de öldü. Mezarı İstanbul'dadır. (*İslam Ansiklopedisi*, c.III).

Gotthard Jaeschke, günümüzde ve yakın geçmişteki bütün İslam reform hareketlerini Efgani'ye dayandırmaktadır. (*Yeni Türkiye'de İslamlık*, Ankara, 1972, Bilgi Yayınevi, s.12).

Mehmet Akif'in, Efgani'nin, şeyhülislam tarafından haksız yere İstanbul'dan sürdürülmesi olayı hakkında yazısı: "Cemalettin Efgani" *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 90, (13 Mayıs 1326) [26 Mayıs 1910].

86 Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, s.259-260.

87 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 90, (13 Mayıs 1326), [20 Mayıs 1910], s.207-208.

bu söylevinde sanatın önemini belirtmiş ve sanatları sayarken peygamberliğin bir sanat olduğunu söylemiştir. Bu sözü nedeniyle devrin şeyhülislamı tarafından şikâyet edilmiş, araya giren birçok bilginler şeyhülislamı ikna edememişlerdir. Efgani, sözlerinin yanlış anlaşıldığı gibi bir açıklama yaptıysa da padişah tarafından Türkiye'de oturamayacağı bildirilmiştir. Akif, ikinci yazısında,⁸⁸ geçen sayısında Efgani'ye "dinsiz" diyenleri cevaplandırdığını, şimdi de "Dinsiz değildi ama Vehabi idi" yalanının ortaya atıldığını söyleyerek bu görüşe cevap verdi. Müslümanlık için çalışan büyük insanlara Vehabi,⁸⁹ Farmason,⁹⁰ dinsiz, Babaî denmesinden şikâyet ederek Vehabilik suçlamasının Muhammed Abduh için yapıldığını kaydetti.

Muhammed Abduh, Akifi Efgani'den daha çok ve daha yakından etkilemiştir. O Abduh'tan birçok yazı çevirip *Sıratı Müstakim*'de ve *Sebilürreşat*'ta yayımlayacak, ayrıca 1924'te yayımlayacağı *Asım*'da Muhammed Abduh'un devrim konusundaki görüşlerini benimsediğini de "Hocazade'nin ağzından dile getirecektir."⁹¹

88 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 91, (20 Mayıs 326) [2 Haziran 1910].

89 Kaynağını 14. yüzyılda yaşayan büyük İslam bilgini Tayıya'nın doktrininde bulan Vehabiligi 18. yüzyılda Muhammed İbni Abdulvahap geliştirmiştir. Bu görüş 1748'de Necit Emiri İbni Suut tarafından uygulanmış ve bir çeşit devlet dini haline getirilmiştir. Vehabiler İslam püristenleridir. Kur'an ve Hadis'ten başka kaynakları tanımazlar. Vehabilik din bilginlerinin bir araya gelerek kararlar alması, yorumlar yapması anlamına gelen İcma ile Kıyas'ı bertaraf etmiştir.

90 Mason.

91 *Muhammed Abduh*: Efgani'nin doğmasından 11 yıl sonra (1849) Aşağı Mısır'da doğdu. Köylü bir ailedendi. Tanta Medresesi'ne kaydoldu, ancak bitiremeden ayrıldı. Sonra yeniden aynı medreseye girdiyse de 1866'da El-Ezher'e girdi. Burada kendini tasavvuffa vererek bir zahit hayatı yaşamaya başladı. Amcası onu bu durumdan çekip çıkardı. 1872'de Efgani ile temasa geçti. Efgani, onu Avrupa dillerinden çeviri eserlere yöneltti. Mısır ve İslam dünyasının o zamanki sorunlarıyla meşgul olmaya teşvik etti. Abduh, 1876'da basın hayatına geçti. Öğrenimini "El-Ezher'de "âlim" derecesi ile tamamladı. 1879'da Dar-el Ulûm'a müderris olarak atandı, fakat aynı yıl görevine son verildi. Daha sonra Efgani ile birlikte sınır dışı edildi. Özgürlük taraflısı bir bakan çok geçmeden onu çağırarak Mısır'ın resmî gazetesinin başına geçirdi. Gazete özgürlük yanlılarının organı haline geldi. Arabî Paşa'nın isyanı bastırılınca Abduh yeniden sınır dışı edildi. (1892). Beyrut'a, oradan 1884'te Paris'e gitti. Efgani ile buluştu. El-Urvat al-Vuska adındaki derneği birlikte kurdular. Aynı adı taşıyan bir gazete çıkardılar. Ancak 8 ay çıkabilen gazete, İslam dünyasında derin izler bıraktı. Gazete Efgani'nin görüşlerini yansıtıyordu. Abduh da derneğin propagandasını Tunus'ta devam ettiriyordu. Bir süre sonra bu teşebbüsten ayrılarak Beyrut'a geldi. (1885). Burada bir medresede öğretime başladı. Afgni'nin bir eserini Farsça'dan Arapça'ya çevirdi.

1889'da izin çıkınca yurduna döndü. Bir yerel mahkemeye hakim olarak atandı. 1901'de yargıtaya müşavir oldu. 1899'da en yüksek dinsel makam olan Mısır Müftülüğü'ne atandı, ölünceye kadar bu makamda kaldı. Bu arada, Halk Temsilcileri Meclisi'nin ilk adımı olan Yasama Kurulu'na ve El-Ezher yönetim kuruluna da seçildi.

Abduh, birkaç kitap ve pek çok makale yazdı, Kur'an tefsirleri yaptı, ancak bunları tamamlayamadan öldü. (1905).

Programının içeriği şunları kapsar: 1. Eski durumuna döndürülerek İslamlığın islah edilmesi; 2. Arap dilinin yenilenmesi; 3. Halkın haklarının tanınması.

Siyasal çalışmaları vatan düşüncesi çevresinde toplandı ve bu görüş Mısır'da ilk kez onun tarafından heyecanla temsil edildi. Avrupa'nın İslam ülkelerindeki siyasal üstünlüğüne olduğu kadar Doğu istibdadına da karşıdır. İslamlığın temel görüşleri feda edilmeden, Batı uygarlığının içten benimsenmesi ve bu iki dünyanın birleştirilmesi yanlısıdır. Mezhepçilik ve taklitçiliğe itiraz ederek içtihadın serbest bırakılmasını savunuyordu. Yeni ve bugünkü duruma uygun Kur'an'a ve asil sunha'ya dayanan bir icma (din ileri gelenlerinin içtihat devrinde, bir konuda söz birliği etmeleri) istemekte, fıkıhçıların şeytanca kurnazlıkları ile evliyanın kerametlerini ve diğer bidatları (dinde sonradan konulmuş kuralları) kabul etmemektedir. (*İslam Ansiklopedisi*, c.VIII, s.488-490. Mithat Cemal, Abduh'un farmason olduğunu ileri sürmektedir. [*Mehmet Akif*, 1939, s.413]. Jaeschke'nin kitabında da Muhammed Abduh'un reformculuğu konusunda özet bilgi vardır. (*Yeni Türkiye'de İslamcılık*, s.14).

Sıratı Müstakim, daha birinci yılında Türk ve İslam dünyasıyla ilgileniyordu. 29 Kanunuevvel 324 (11 Ocak 1909) tarihli 30. sayısında Türk Derneği'nin kuruluşunu haber verdi ve kurucularını kutladı. Sonra da derneğin tüzüğünü yayımladı. Bu, derginin kesin bir İslamcı ideolojiye henüz yönelmemiş olması kadar sanırız yeryüzündeki Türklerin İslam olmalarından da ileri geliyordu. Türkiye dışındaki Müslümanlara derginin ilgisi giderek arttı ve 3. ciltten başlayarak iyice yoğunlaştı. Hemen her sayıda, Rusya, Hint, Çin, Afrika'da, hatta İngiliz, Fransız metropollerinde yaşayan Müslümanlarla ilgili haberler yer almaya başladı. 3. ciltte, İbnürreşit İbrahim'in Singapur, Hindistan, Aden gibi yerlerden, 4. ciltte ise Mekke'den gönderdiği mektuplar yayımlanmaya başlandı.

"Seyyah-ı şehir" İbnürreşit İbrahim Efendi nihayet İstanbul'a gelmiştir ve konferanslar vermeye başlamıştır. Bunlardan örneğin ikincisini *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 84'te okumak mümkündür.⁹² Üçüncü konferans, Şehzade Kulübü'nde Musa Kâzım Efendi ile birlikte verilmiştir.⁹³ Dördüncü konferans Bursa'da İlmiye Kulübü'nde verilmiştir.⁹⁴ İbrahim Efendi daha sonra 16 Nisan 1910'da Bursa'da Camiikebir'de 5 000 kişi karşısında konuşmuştur.⁹⁵

Sıratı Müstakim çevrelerinde İbnürreşit İbrahim Efendi'nin konferansları pek tutulmaktadır.⁹⁶

6. Süleymaniye Kürsüsünde

Sıratı Müstakim, Akif'in bu eserini şöyle duyurmuştur:

"Şair-i Muhterem Mehmet Akif Beyefendi'nin Müslümanlık-Osmanlılık Âlemîni tenvir eden bu unvanlı ve uzun bir şiiri gelecek nüshamızda derc edilecektir."⁹⁷

"Süleymaniye Kürsüsü"nü'n yayımına 29 Aralık 1911 tarihli *Sıratı Müstakim*'in birinci sayfasından başlanmış, *Sebilürreşat*'ta devam edilmiş ve 1912 Ağustos'unda yayımı bitmiştir. Bu, 9 tefrika tutmuştur.⁹⁸

92 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 84, (1 Nisan 1326) [14 Nisan 1910].

93 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 85, (8 Nisan 1326) [21 Nisan 1910].

94 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 86, (22 Nisan 1326) [5 Mayıs 1910].

95 *Sıratı Müstakim*, c.4, sayı 89, (6 Mayıs 326) [19 Mayıs 1910].

96 İbrahim Efendi'nin bu gezilerine devam ettiği, *Sebilürreşat*'ın çok sonraları yaptığı yayımlardan anlaşılabilir. Örneğin, 6 Kanunuevvel 1339 [6 Aralık 1923] tarihli *Sebilürreşat*'ın 23. cilt 578. sayısında "Muhterem pederimiz seyyahı şehir Abdürreşit Efendi Hazretleri'nin o hafta İstanbul'a döndüğü, gezdiği yerler olan Rusya ve Çin içlerinden haberler getirdiği anlatılmaktadır. Getirdiği haberlerin özü, Rusya'da Sovyet yönetiminin bütün dinlere karşı savaş açtığı, din ulemasını katletmekle işe başladığı, bu durum halk tarafından tepkiyle karşılanınca, bu kez katletme politikasından vazgeçtiği, din hakkında toplantılar düzenleyerek aleyhte propaganda yolunu seçtiğidir. [Yeni] *Sebilürreşat*'ın Mayıs 1952 tarihli 6. cildin, 126. sayısında Abdürreşat Efendi'nin Japonya'daki mezarının fotoğrafı vardır. İbrahim Efendi 1944'te 99 yaşındayken Tokyo'da ölmüştür. Eşref Edip'in kitabında verdiği bilgiye göre, Sibiry'a'nın buzlu çöllerinde yetişmiş olan bu gezgin, Rusya Türkleri arasında yazar, kadı, siyasetçi ve Türkiye'nin gayri resmî temsilcisi olarak tanınmıştır. Rusya'da Livaülhamd adıyla bir broşür çıkarmıştır. Onun telkinleri sonucu 70 000 kadar Kuzeyli Türk Türkiye'ye göçmüştür. Trablusgarp Savaşı patlak verince İstanbul'dan bu cepheye gitmiştir. Japonya'da Müslümanlığın temelini o atmıştır. (*Mehmet Akif*, 1938, s.238).

97 *Sıratı Müstakim*, c.7, sayı 174, (22 Kanunuevvel 1327) [4 Ocak 1912].

98 *Sıratı Müstakim*, c.7, sayı 175-178, 180, *Sebilürreşat*, c.8-1, sayı 204-22, 205-23, 206-24, 207-25, 208-26.

Süleymaniye Kürsüsünde'nin bir bölümü, "Millet-i merhumeye hitaben-Dikkatli okumayanlar şimdi okusun" notu ile 1912 yılı sonlarında bir kere daha basılmıştır. (*Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 218-26 (25 Teşrinievvel 1328) [7 Kasım 1912], s.184-186.

Akif, bu bin dizelik eserini Fatin Hoca'ya ithaf etmiştir.
Eser Süleymaniye Camii'nin anlatılmasıyla başlamaktadır. Uzak Doğu'dan Uzak Batı'ya kadar bütün İslam yurtlarını gezdiğini söyleyen Abdürreşit İbrahim Efendi konuşulmaktadır. İbrahim, İstanbul'a ilk gelişini şöyle anlatmaktadır:

Sıgımyor en büyük endazeye işler artık;
Saltanat namına, din namına bin maskaralık...
Ne felaket, ne rezaletti o devrin hali!
Başta bir kukla, bütün milletin istikbali,
İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş
Bir siyaset ki didiklerdi eminim karakuş!
Nerde bir maskara sivrilse, hayasızlara pir,
Haydi Mabeyni Hümayun'a!.. Ya bâlâ, ya vezir!
Ümmetin haline baktım ki yürekler yarası!
Ne bir ekmek yedirir iş, ne bir ekmek parası.
Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!

...

Hele ilmiyye bayağdan da aşâ bir turşu!
Bab-ı fetva denilen daire ümmi koğuşu.
Ana karnından icazetlidir, ecdada çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kadıasker!
Vükela neydi ya, curnalcı, müzevvir, adi;
Ne Huda korkusu bilmiş, ne utanmış ebedî,
Güç okur, hiç yazamaz, bir sürü hırsız çetesi...
Hani can sağlığıdır doğrusu bundan ötesi!

Hatip, sureti haktan görünen kimi gördüyse uyarmıştır, yurdu kurtarmaya çağırmıştır ama aldırış eden olmamıştır. Halkın başkaldırmamasından yakınmaktadır. Böyle bir durumda umutsuzluğa kapılmamak elden gelmez. Vapura atlayıp Rusya'ya gitmiştir. Çarlık Rusyası'nın durumu da pek iç açıcı değildir:

O zaman Rusya'da hakimdi yaman bir tazyik...
Zulmü sevdirmek için var mı ya başka tarik?
Düşünen her kafanın mutlak ezilmekti sonu!
Medenî Avrupa, bilmem neye görmezdi bunu?
Süngü, kurşun gibi kestirme ölümlerle ölen;
Yahut işkenceler altında ecelsiz gömülen:
Ne soluk var, ne ışık var, ne otur var ne durak,
İki üç yüz kulak altında zeminin, çıplak,
Aç susuz işletilen kanları donmuş canlar,
Size milyonla desem, fazlası yok, eksigi var!
Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü;
Göz yılar önce, fakat, sonra kanıksar ölümü.
Sanıyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle,

Fikr-i hürriyet ölü. Hey gidi şaşkın hazole!
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak;
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fıskıracak!
Hangi masumun olur hûnu bu dünyada heder?
Yoksa Kanun-u İlahi'yi de yırtar mı beşer?*

Vaiz, burada bir yeraltı matbaası kurmuştur. Halkı uyaracak şeyler yazar, basar. Çok geçmeden matbaa ün kazanır. İmanlı fedailer gelerek basılanları dağıtmaya hazır olduklarını söylerler. Bir gazete çıkarılır. Rusya Müslümanları az çok uyanıktır. Zenginler etekler dolusu para verirler. Bununla mektepler, medreseler açılır. Halka okuyup yazma öğretilir. Tatarların yüzde altmışı okuyup yazma bilmektedir. Avrupa'ya öğrenciler gönderilir. Ancak bunlardan bir kısmı kötü düşüncelerle dönmüşlerdir. Zenginin biri, Avrupa'ya gidip gelen "züppeler"den yakını. Birisi, bu zengine tek selamet yolu olarak dini kökten kazımak ve Ruslaşmak gerektiğini söylemiştir. O zaman kızlar da örtülerinden sıyrılacak, sosyete bilecek ve esaretten kurtulacaktır. Zengin, yakınmasına şöyle devam eder:

Din için millet için iş göreceğ alçağa bak;
Dini pâmâl edecek, milleti Ruslaştırarak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rıza gösterelim!
Başka bir marifetin varsa haber ver görelim!

Bunlardan yakınan Müslüman, zengin kızları okutmak için açılacak mekteplere para vermeye hazırdır.

Bir gün matbaanın basılacağı haberi gelir. O da Türkistan'a kaçar. Buradaki gerilik ve bilgisizlikten yakını. Buhara'da birçok medrese vardır ama halk boş inançlar içinde yüzmektedir. Örneğin ay tutulunca binlerce kadın erkek, dümbelek çalmaktadır. Cehalet kadar da nifak vardır. Fuhuş almış başını gitmiştir. Edebiyat oğlan ve karıdan ibarettir. Hafızın kitabı fetva kitabı olmuştur. Ama oranın gençliğinde de uyarış başlamıştır.

Çin ve Mançurya'da da durum aynıdır. Müslümanlar dedelerinden gördükleriyle yetinmektedirler. Oysa din bunu reddetmektedir. Kur'an ezberlenmektedir ama kimse anlamı üzerinde durmamaktadır. Ancak Çin Müslümanları Türklerin adına pek vurdurdular. Bir Çinli kız, Sultan'ı sormuş ve ağlamıştır.

Dinleri Budizm olduğu halde Müslümanlığı Japonlar uygulamaktadır. Japonlar, Batı'nın fennini almakta, modasını gümrükte bırakmaktadırlar. Sebatkâr, metin, dürüst, çalışkan, namusludurlar. Kapılar mandalsızdır. Hırsızlık bilinmez. Vaize göre Müslümanlık Japonya'da parlayacaktır. Ancak Osmanlıların çabası gerekir.

Sonra Hindistan'a geçilir. Hindistan'da sıkı bir polis takibi vardır. Hindistan'ın değerli bilginleri vardır. Gençleri uyanıktır. Bunların çoğu İngiltere'de eğitim görür fakat Batı'yı taklit etmeye kalkışmazlar. Bu gidişle Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması kesindir. Hintliler, Türkleri kendilerinden ileri bilmekte ve Türkiye'den önderlik beklemektedirler. 1908'de Kanun-u Esasi ilan edildiğinde vaiz Haydarabat'tadır. Bütün Hindistan bu haberle çalkalanmıştır. Vaiz de sevincinden ağlamış, ümitsizliği artık bir yana atmıştır. Gemi ile İstanbul'a hareket etmiştir. Yolda gördüğü rüyayı şöyle anlatmaktadır. (Şüphesiz bu Akif'in de rüyasıdır):

* Osman Nuri Ekiz, Akif'in "Hürriyetçiliği"ni anlatırken "Rusya'da kurulan komünist rejimi insan hak ve hürriyetlerine uyguladığı acımasız baskı dolayısıyla" lanetlediğini ileri sürdüktan sonra örnek diye şiirin bu kısmını veriyor. Mehmet Akif, Toker Yayınları, 1985, s.155-156).

Görüyordum ki üç bin mil açıktan bakarak,
Şu sizin kapkara İstanbul'u, kardan daha ak.
Parlıyor âlmı uzaktan ayın on dördü gibi:
Gülüyor: İşvesinin cazibeler müncezibi.
Ne gezer şimdi o zillet, o sefalet? Heyhat!
Bu ne müthiş azamettir, o ne müthiş darat!
Sayısız mektep açılmış; kadın, erkek okuyor,
İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor.
Gece gündüz basıyor millete nafi âsar;
Adeta matbaalar bir uyumaz hizmetkâr,
Mülkü baştan başa imar edecek şirketler;
Halkın irşadına hadim yeni cemiyetler,
Durmayıp iş buluyor, gösteriyor, uğraşiyor;
Gemiler sahile boydan boya servet taşıyor...

Bu rüyadan Müslüman düşmanı bir Rus'un sesiyle uyanır. Rus onu çay içmeye çağırır. Vaiz, Türklerin artık dirildiğini, Rusların eski sevdaları unutmaları gerektiğini söyler. Rus, bunun bir hayal olduğunu, duyulan bu hürriyet nağmesinin Türklerin son nefesi olduğunu, Türkler için Arap çöllerinde bir mezardan başka bir şey olamayacağını söyler. Bu konuşmaları dinleyen şahin gibi bir Afganlı, çay semaverlerini devirerek Rus'un gırtlığına sarılır.

İstanbul'a gelinmiştir:

Bir de İstanbul'a geldim ki, bütün çarşı, pazar
Naradan çalkanıyor, öyle ya Hürriyet var!
Galeyan geldi mi mantık savuşmuş... Doğru:
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru...

Herkes hürriyetten sarhoş olmuştur. Her taşın üstünde birer dilli düdük ötmektedir. Oysa değişen bir şey olmamıştır. Sanayi, eğitim, zabıta, alışveriş, birbirine bağlılık yoktur. Okullar kapalıdır. Dalkavukluk devri geçmiştir; edebiyatçılar, kaside yazmamaktadırlar ama ana avrat birbirlerine sövmektedirler. Gazeteler memlekete aylık tohumları serpmektedirler. Bir sürü it de fuhuş ekmektedir. Dine karşı yürüyen maskaralar alkışlanmakta, bugünkü kuşak, bunu vicdan hürriyeti sanmaktadır. Asya unutulmuştur. Kadın erkek Avrupa'ya koşmaktadır. Bu sarhoşluk gelip geçicidir diye Vaiz bir süre umutlarına devam etmiştir ama düzelme olmamıştır.

Vatanın takatı yoktur, yeniden ihmale:
Dolu dizgin gidiyor baksana izmihlale!
Ey cemaat, uyanın, elverir artık uyku!
Yok mu sizlerde vatan namına hiç bir duygu?
Düşmeden pençesinin altına istikbalin,
Biliniz kadrini hürriyetin, istiklalın,

...

Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fıkr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.
Bunu bir lahza unutmak ebedî haybettir...
Arnavutluk'la Arap'lıkla bu millet yürümez!
Son siyasetse bu, hiç böyle siyaset yürümez!
Sizi bir aile efradı yaratmış yaradan;
Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan.

...

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu durdukça yürekler onu top sindiremez;
Bırakın eski hükümetleri, meydandakiler
Yetişir, şöyle bakın ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir gitti!
İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi.
Bu da gayetle tabî, koşanıdır meydan;
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Yaradan.
Müslüman, fırka belasıyla zebun bir kavmi,
Medeni Avrupa, üç lokma edip yutmaz mı?
Ey cemaat, yeter Allah için olsun, uyanın!..
Sesi pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın!..

...

Böyle bir yurdu elinden çıkarın nesl-i sefil,
Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!
Hem vatan gitti ini, yoktur size bir başka vatan;
Çünkü mirasyerdî sail koğulur her kapıdan!

Durum böyle devam ederse halk aç ve çıplak kalacaktır. Namuslar satılığa çıkarılacak, ibadethaneler kapatılacak, dişi-erkek bir alay murdar bacak, dans eder, kahkahalar atarken, bu eğlencelerin yapıldığı cami avlularında, dilenciler yeni sahiplerine el açıp dilenecekler, ağlamak kâr etmeyecek. Düşünürlerle halkın arasında bir uçurum vardır. Bunu kapatmak gerekir. Oysa düşünür geçinenler, Avrupa'yı taklit etmeyi, onun gittiği yoldan gitmeyi öğütlemektedir. Dini, kalkınmaya engel görüyorlar. Halk da tam tersine gelenek göreneklere batmıştır. Yenilik adına Tanrı buyruğu gelse kabul etmeyecek durumdadır. Halk, aydınların söylediklerinin tersini yapmaya alışmıştır. Kimisi Batı'nın yalnız fuhuşunu almakta, kimi İran malı diyerek köhne alıp hurda satmaktadır. Divan edebiyatı şarap ve öğlenden ibarettir. Gençlik şiiri de bira ve fahişeden başka bir şey değildir. Mesleksiz, mektepsiz, filozof geçinen serseriler,

Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver:
Hiç utanmaz, protestanlara zangoçluk eder!

Ebedi hasım Rusya bile böyle değildir. Fende ve edebiyatta çok kuvvetlidir. Gerçi gariptir, fakat elinde güç olsa vaiz, edebiyatçı geçinen kim varsa sınır dışı edecek, Rusya'dan beş-on edip getirterek millet için birçok eser yazdıracaktır. Düşünür geçinenlerin anlamadığı bir şey de ilerleme alanında hiçbir ülkenin taklit edilemeyeceğidir. Her milletin ilerlerken izleyeceği yol ayrıdır. Düşünürlerin dinin ilerlemeye engel olduğunu sanmaları da yanlıştır. Müslümanlığın doğuşundaki zamana dönülürse bu anlaşılacaktır. İlerlemenin sırrı başka bir yerde aranmamalıdır. Yükselcek nesiller onu kendilerinde bulur. Batının bilimi, sanatı alınmalıdır, çalışılırsa başarıya ulaşılır.

Bu cami konuşması, bir dua biçiminde sonuçlandırılır:

Ya İlahî bize tevfikini gönder!..

–Amin!

Doğru yol hangisidir, millete göster!..

–Amin!

Ruh-u İslami şedaid sıkıyor, öldürecek,
Zulmü te'dip ise mahsud-u mehibin, gerçek,
Nâre yansın mı beraber bu kadar mazlûmîn,
Bî-günahız çoğumuz... Yakma İlahî

–Amin!

Boğuyor âlem-i İslamı bir azgın fitne,
Kıtalar kaynarak gitti o girdap içine!
Mahvolan aileler bir sürü masumundur.
Kalan avarelerin hali de malumundur.
Nasıl olmaz ki tezelzül veriyor arşa enin!
Dinsin artık bu hazin velvele yapar'

–Amin!

Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu...

Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!

Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'-i mübin;

Hâk-sareyleme ya Rab, onu olsun...

–Amin!

Ve-l-hamdü -li-llahi Rabbilalemin...

(*Bâlâ*: vezirliğin altında bir unvan; *bab-ı fetva*: Şeyhülislamlık; *hazele*: aşâğılık topluluk; *hûn*: Kan; *pâmâl etmek*: çiğnemek; *müncezip*: Beriye çekilen; *darat*: Aļçalma; *nafi âsâr*: Yararlı eserler; *izmihlal*: çöküş; *müteferrik*: Ayrı; *haybet*: Mahrum ve meyus olma; *muhakkar*: Hakarete uğramış; *sail*: Dilenci; *tevfik*: Birlik, uygunluk; *şadait*: Eziyetler, belalar; *tedip*: cezalandırma; *maksud-u mehip*: Heybetli amaç; *tezelzül*: Şahlanma, sarsılma; *enîn*: İnilti; *Şer-i mübin*: Hayır ve şerri ayıran şeriat (İslamiyet); *hak-sar eylemek*: Yere düşürmek, toprakla bir etmek.

İşte vaizin ağzından Akif'in o günkü İslam dünyası, Türkiye, İstanbul, fikir ve sanat hayatına yönelttiği eleştiriler bunlardır. Bunları birkaç kelimedede özetlemek gerekirse, İslam dünyası geridir ama uyanmaktadır; Türkiye'yi bir umut ışığı olarak görmektedir. Türkiye ise doğru yolu bulamamıştır. Halk ile aydınlar arasında büyük bir uçurum vardır. Halk geri düşüncelerin tutsağı, aydınların büyük bir bölümü ise Avrupa'nın taklidi peşindedir. Milliyetçilik fikirleri İslam unsurlarını birbirinden koparmaktadır. Kurtuluşun yolu, İslama sarılarak çalışmak, Avrupa'nın tekniğini alarak kendimize göre bir kalkınma yolu izlemektir.

Süleymaniye Kürsüsü'nde Sebilürreşat Kütüphanesi'nin ilk kitabı olarak Ağustos-Eylül 1912'de basılmıştır.

7. Tefvik Fikret Cevap Veriyor

Tefvik Fikret, Mehmet Akiften 6 yıl önce 1867'de doğmuştu. Akif gibi Türkiye toplumunun sorunlarıyla derinden ilgileniyor, ancak Akif gibi kurtuluşu dinde değil bilimde ve akılda buluyordu. 1905'te, Abdülhamit yönetimi altında yazdığı ve elden ele dolaşan "Tarih-i Kadim" adlı ünlü şiirinde⁹⁹ gelecekteki özgürlük ve barış günlerini düşünüyor, Tanrı adına yapılan savaşlar hakkındaki nefretini dile getiriyor, Tanrı hakkında kuşku- larını anlatıyordu.

99 Tarih-i Kadim'in bazı bölümleri, A. Kadir'in Türkçesiyle şöyledir:

...

Din şehit ister gökyüzü kurban.
Her yanda durmadan kan akacak,
durmadan her yanda kan!

...

düşümüzdeki gelecek çağlarda:
Ne savaş, ne savaştan, ne salgın,
ne saltanat, ne yoksulluk, ne ezen, ne ezilen,
ne yakınma, ne de zulmün kahrı,
ne tapılan, ne tapan,
ben benim sen de sen!

...

Çok sürmez köhne kitap,
fikri gömen sayfaların
bugün olmazsa yarın yırtılacak.

...

Dinledim seni göklerin tanrısı,
din ulularından dinledim seni:
"Ne benzeri var, ne noksanı,
Canlı ve ölümsüz ve her şeye gücü yeten ve yüce.
Odur veren yiyeceği içeceği,
düşleri gerçek yapan o,
Bilen haberi olan, kahreden ve öc alan,
açık, kapalı, her şeyi duyan, ve anlayan,
el uzatan yoksullara ve çaresizlere
her zaman her yerde bulunan ve her yeri gören...
Seni böyle övüp duruyorlar işte.

Tevfik Fikret'in bu görüşleri, din ve geleneğin baskısından kurtulmak isteyen aydınlar arasında büyük bir ilgi uyandırmıştı. Abdülhamit yönetimi döneminde İslamcılarla Batıcı-lâikler arasında açık bir kavga olmadı. Ancak, 1908'den sonraki genişçe fikir hayatı içinde çevreler belirmeye başladıktan sonra tartışmalar, özellikle Akif'in *Süleymaniye Kürsüsü*'ndeki şu beyitle edebiyat alanına sıçradı ve edebiyat tarihinde Tevfik Fikret-Mehmet Akif kavgası olarak yer aldı.

Şimdi Allah'a söver... sonra biraz bol para ver:
Hiç utanmadan protestanlara zangoçluk eder!

Tevfik Fikret Robert Kolej'de öğretmenlik yapıyordu, Akif, "Tarih-i Kadim"i Tanrı'ya sövme olarak niteliyor, Fikret'i, Amerikalıların kurduğu Robert Kolej'de öğretmenlik yaptığı için çan çalıcıya benzetiyordu. Dine "sövülmesi"ne dayanamıyordu.¹⁰⁰

Tevfik Fikret, bu hücumu kendisine ağır bir hakaret saydı, ancak iki yıl sustu. Nihayet, ölümünden 9 ay önce 1914'te Akif'e "Tarih-i Kadim'e Zeyl" ile cevap verdi. Tevfik Fikret, Mehmet Akif'in *Sıratı Müstakim*'de yazmasını ima ederek "Molla Sırat'a ithaf ettiği bu

Kusurum ne? Kuşkuda olmak mı?
Kuşku koşmaktır aydınlıklara doğru.
İnsan aklıdır eninde sonunda gerçeği bulacak olan.

...

En zorlu düşmanın işte, tanrı,
boğmak ister seni ulu katında,
Çok iyi tanırın sen o yılanı,
onun kızgın zehirinden bir vakitler bize
bir tadımlık vermiştin hani,
Kuşku! En zalim, en güçlü düşman.
Bunu ya bildin de koydun kafamıza,
ya da bilemedin işin neye varacağını.
"Şeytanlık, düzen, sapıklık" denen şey var ya,
Bugün yerinden yurdundan edecek seni o.
Tapınağında ışıklarını söndürüyor
elleriyle parçalıyor heykellerini.

...

A. Kadir, *Bugünün Diliyle Tevfik Fikret*, 2. basım, 1970, s.71-77.

Fatin Hoca'nın anlattığına göre Fikret, bu şiirini istibdadın en karanlık günlerinde, ümitsizliğin hissini, ruhunu felce uğrattığı bir zamanda yazdığını söylemiş. Bu şiiri, çok güvendiği bir kişi olan Rıza Tevfik'ten başkasına göstermemiş. Şiir Rıza Tevfik'in dalgınlığı sonucu başkalarına geçmiş, yayılmış. Şiiri yazdığına pişman olan Fikret, bu durumu öğrenince çocuklar gibi ağlamış. (*Eşref Edip*, s.253). Bu iddianın inanılacak bir yanı yoktur. 1915'te ölen Fikret'in ömrü böyle bir açıklamaya fırsat veremeyecek kadar kısa sürmüş değildir. Daha da önemlisi Fikret, 1914'te "Tarih-i Kadim'e Zeyl"i yazarak Tarih-i Kadim'deki görüşlerinde direttiğini göstermiştir.

100 Akif, Tarih-i Kadim yazılincaya kadar Fikret'i çok severmiş, ona çok değer vermiş, Tarih-i Kadim yazıldıktan sonra bu sevgi sönmüş, hatta nefrete dönüşmüş. Bunu nakleden Fatin Hoca, kendisine ithaf edilen, *Süleymaniye Kürsüsü*'ndeki bu dizeleri çıkarmak için çok uğraştığını, ancak Akif'i ikna edemediğini belirtmektedir. Akif "Ahlak Kürsüsünden haykırın bir adamın –ister inansın, ister inanmasın– halkın ahlak mesnedi olan varlığa uluorta sövmesi... İşte bu akılların kabul edemeyeceği bir şey" diyormuş. (*Eşref Edip*, s.206). Akif'in, inanmayan insanlara karşı saygılı olduğu, ancak bunun yazılıp yayılmasına karşı şiddetli tepki duyduğuna ilişkin anılarını anlatan başkaları da vardır. Dindar olmakla birlikte, Akif'le Fikret arasındaki bu kavgayı hoş karşılamayan yazarlar vardır. Bunun istisnalarından biri Vehbi Vakkasoğlu'dur. Fikret'in Zangoçluk suçlamasından daha fazlasını hak ettiğini ileri sürmektedir. Kitabında, Tevfik Fikret'in "sosyalist alçaklığı"ndan "anarşistliği"nden kalır yeri bırakılmamaktadır. (Vehbi Vakkasoğlu, *İslam Şairi Mehmet Akif*, 2. bas., İstanbul, 1976, Yeni Asya Yayınları, s.37, ve diğer sayfalarda).

şairinde, kendisinin de İslamlığı bildiğini, geçmişte ona körü körüne bağlandığını, ama sonradan, hepsinin masal olduğuna inandığını belirtti. İlahların düzme olduğunu yazarak doğal bir dine inandığını düşündüren görüşlerini dile getirdi.¹⁰¹

A. Kadir'in yazdığına göre Mehmet Akif, Tevfik Fikret'le barışmak istemiş, ancak Fikret buna yanaşmamıştır.¹⁰²

O günlerde Tevfik Fikret'in İttihat ve Terakki ile arası açıktır. 1908'den beri İttihat ve Terakki üyesi olan Mehmet Akif ise hükümet çevrelerinde saygı görmektedir. Hatta kabinede Sait Halim Paşa gibi İslamcı bir Sadrazam, Abbas Halim Paşa gibi gene İslamcı ve Akif'i kendisine dost edinen bir bakan vardır. Mehmet Akif, devletin Birinci Dünya Savaşı'na girmesini alkışlar ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın verdiği propaganda görevlerine koşarken Tevfik Fikret, devletin savaşa girmesi üzerine yapılan cihat çağrıları ile "Sancak-ı Şerif Huzurunda" adlı şiiriyle alay etmektedir. 1912'de İttihatçıların ünlü "söpali seçim"le iktidara tamamen yerleşmelerinden sonra özgürlük konusunda verdikleri sözü tutmamalarına kızmış, "95'e Doğru" ve "Han-ı Yağma" şiirlerini yazmıştır. Tevfik Fikret, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'yle geçinememiştir. *Sıratı Müstakim-Sebilürreşat* çevresi ise Emrullah Efendi'yi tutmaktadır.¹⁰³

101 A. Kadir, s.96-98.

Şiirden bazı bölümler (A. Kadir'in Türkçesiyle):

Senin şu saydıkların var ya hani,
Şu şaşılacak şeyler hani doğaüstü,
Onlar hep masal, hep kafadan atma,
Bugün hiç durmadan arıyor insan,
Gitgide görüyor işin içyüzü ne,
Senin hokkabazlar unutmuşlar geleceği.
İsa ile Musa, aldatılan ve aldatan,
O büyüdü deynek, bir koca kuyruklu yalan.
İşte insanoğlu bir yerde böyle sapık,
Kendi yapar putunu,
Sonra tapar gene kendi.

...

Umduğun, beklediğin şeyler nerde hani,
Ortada bir tek şey göreme.
Şeytanı da düzme Allah'ı gibi,
Buda'sı düzme, Ehremen'i düzme, Yezdan'ı düzme.
Bir korkak kuşku yaratmış bunların topunu.

...

Şimdi benim ne cennet, ne cehennem umurumda.
Bakarım evrene şaşar şaşar kalırım.
Ne tapılan tanırım, ne tapıran tanırım,
Yaradılışın kuluyum ben artık.

...

İnsan gibi yaşamaktır bugün gerçek din.

102 A. Kadir, s.12, Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadim'i yazdığına pişman olduğu iddiası gibi, Akif'in Fikret'le barışmak istediğine de inanmak zordur.

103 Daha geniş bilgi için bkz. Memed Fuat Bengü, *Tevfik Fikret, Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları*, Kent Basımevi, 1979, De Yayınevi.

8. Akif'in İkinci Hücumu

Tartışma, 1915'te Tevfik Fikret'in ölümüyle son bulmadı. Akif, 1915'te Almanya'dan "Berlin Hatıraları" adlı uzun manzumesiyle döndü. Bu uzun manzumenin büyükçe bir bölümünü dinsizlere ayırdı. Onlara çok ağır bir dille çattı. 1917'de yayımlanan *Safahat*'ın beşinci kitabı *Hatıralar*'a alınmayan, ancak 1918'de *Sebilürreşat*'ta yayımlanan 98 dizelek bu bölümde Akif "ırzını dellala vermiş alçaklar"ın halkı susturacak, ahlak kurallarını birer birer kıracak, "fezayı istila etmiş köhne" dedikleri Tanrı'yı arştan indirecek bir felsefe aradıklarını ileri sürdü. Akif'e göre bunlar, kanlarını göğsü bağı açık misafirlerinin yanına çıkarırlar, doğa o pembe göğsü saklansın diye vermemiştir diye düşünürler, memleketin her yerinde sosyete olsun isterler; öyle ya kadın sevilme içinidir! Balolar yapılırsa, gençlik, kadın elde etmek için giyinmeyi öğrenecektir. Kadın sefahate vurmalıdır ki erkek daha çok çalışsın. Batı da böyle zenginleşmemiş midir? Ancak geniş düşüneneyenler bir Allah ve din tutturmuşlardır. Önce bunları yıkmak gerekecektir. Bunun için en diplomatik yol, Robert Kolej'deki sanat dehasına başvurmaktır. Çünkü hükümet ona bir şey diyememektedir. "Herif"te direk tek de olsa bandıralar çiftedir. Ancak onda namus kurallarına sığmayan bir namus anlayışı vardır ki, boş beyinleri buldukça çın çın öter. Ona namustan söz edilirse "harim-i ailesi"ni açar. Halkın mukaddesatını yok etmek isteyenler, bu düşüncelerle "o zangoç" a başvururlar. O "Mecnun" da halkın mukaddesatına, Tanrı'ya ve kullarına pislikler savurmuştur ki, asırlarca temizlemenin imkânı yoktur. Dünyanın hiçbir yerinde onun gibi "kuduz" bir dinsiz bulunamaz. O, yeri çiğneyerek arşa "hırla"maktadır. İnsan cinayetin bu kadar pisini değil görmek, işitmek istemez. Almanlar çocuklarına ilkin dini öğretirken, bizim çocuklarımız için Tanrı, geçmişin çukuruna gömülmüştür. Gençliğe hak vermek gerekmektedir, çünkü "üç beyinsiz inek" o lanetli isyan beratını yazıp dağıtmış ve çocukların yüreğindeki imanı yok etmiştir.¹⁰⁴

Akif-Fikret kavgası burada da bitmedi. Çünkü bu çatışmanın temelinde yatan Batıcılık ve İslamcılık akımları varlıklarını sürdürüyorlardı.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık bir ay kadar önce, *Sebilürreşat*'ın eki olarak yayımlanan bir broşürde konu tazelenmiştir.

Türkocağı, Batıcı-Türkçü kadroların elindedir. Burada Fikret'i anmak için bir toplantı yapılmış ve Dr. Rıza, Tevfik Fikret'i savunan bir konuşma yapmıştır. Ahmet Naim'in deymiyle gençleri fena halde hiddete getirmiştir. Ahmet Naim ve *Sebilürreşat* aleyhinde bulunmuştur. *Sebilürreşat* da Akif'in yönelttiği saldırıya karşı, Fikret'in namusu, inancı olduğunu savunmuştur. Fikret'in şairlerinden örnekler de vermiştir.

104 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 367, (29 Ağustos 133/1918), 1. sayfadan. Manzume, Akif'in en başarısız parçalarından da biridir. Batıcıların Fransızcaya özentileriyle alay etmek için metinde dekolte, sosyete, komilfo, sugre, dezarme, bome, riske, liberal, ekiyovk, entulran, uvertüman, diplomatik, ekzantirik, personağ, mani, librate, diskur gibi o zaman hemen hiçbiri Türkçede kullanılmayan sözcükler kullanılmış, Akif bunlarla ilgili bir lügatçeyi metnin sonuna eklemiştir. Bu lügatçede Robert Kolej şöyle açıklanmıştır: "Amerikalıların bir müesse-i diniyeleri"

Akif bu manzumede, Tevfik Fikret gibi düşünenlerin namus kavramından uzak oldukları, bunun kanıtı olarak da neredeyse kadınlar üzerinde ortaklığı kabul ettikleri gibi bir iftiraya başvurmuştur. Kuşkusuz ki, bunlar, Akif'in yüzünü ağartacak dizeler değildir. Kendisi de bunun farkına az çok varmış olacak ki, bu bölümü kitabına almamış, ancak bir yıl sonra nedense dergisinde yayımlamaktan da geri durmamıştır.

Fazıl Yenisey, Akif'in *Safahat*'a almadığı bu dizeleri "onun gibi büyük bir şairimizin hatırasına hürmeten" yeni baskıya da almadığını belirtmektedir. (*Safahat*, 7. basım, s.347). Metin Fevziye Abdullah Tansel'in kitabında vardır (*Mehmet Akif Ersoy*, 2. basım s.258). Ertuğrul Düzdağ da *Safahat*'ı yeniden baskıya hazırlarken bu bölümü, *Safahat*'a alınmamış şiirleri arasına koymuştur. (*Safahat*, 12. basım, s.555-558). Düzdağ, Akif'in bu bölümü *Safahat*'a almayı "kitaplarının yayımlandığı sırada idare makamlarında bulunanların orada tenkid edilenlere taraftar bir zihniyete sahip kimseler oluşuna" bağlıyor. (*Safahat*, Gonca Yayınevi, 1993, s.XLIV).

Bu konferansta söylenenlere cevap veren¹⁰⁵ Ahmet Naim'e göre Tevfik Fikret büyük bir şairdir ama eseri ortada dururken onun inanmış bir kişi olduğu nasıl ileri sürülebilir? Ona göre Fikret, "Amerika bandırası altında, Protestanların propaganda ocağı altında vatanperverlik mukteli olan Robert Kolej'de vazife kabul ederek şebab-ı Müsliminin ihsasat-ı diniye ve vataniyesini ifsada hizmetkârlıkta karar kıldı. Ve en nihayet orada ve böyle bir şerefsiz hizmet ile can verdi." Ahmet Naim, Fikret'in İslam dinine açıktan açığa saldırdığını, Tarih-i Kadim'de hiçbir küfrün erişemediği derecede alçakça küfürlerin bulunduğunu yazarak şöyle dedi:

"Filozofcuğum! Fikret büyük bir şairdi deyiniz, şiiri layık-ı taklittir, deyiniz. Peki deriz. Numune-i faziyetti deyiniz, birçok kuyud-u ihtiraziye ile ona da peki deriz. Fakat mümin idi, Müslüman idi demeyiniz. Çünkü sizi herkesten evvel kendisi tekzip eder. (...)

"Fikret ahireti münker olduğunu hayatında bana ıkrar etmişti. Mekteb-i Sultani müdiriyetinden istifa etmesi de, dinsiz olarak yetiştirmek istediği talebenin Müslüman bir muhit içinde zahmet çekeceklerini düşünerek tebriye-i vicdan için olduğunu istifasından hayli zaman evvel bana söylemişti."

Ahmet Naim, "Tarih-i Kadim'den ve "Tarih-i Kadim'e Zeyl"den birçok örnekler vererek, bunlara rağmen onun nasıl inanmış bir insan olarak sunulduğuna hayret ettiğini belirtti.

"Fikret'e dinsiz demekle iftira etmiş değiliz. (...) Konferansınızda Fikret'in akidesi hakkında Akif ile görüşüp kendisinden deliller, burhanlar istediğinizi ve size mukni [ikna edici]. vesika göstermediğini söylemişsiniz. O meclisinizde hatırladığıma göre ben de hazır idim. Ve bu yazdığımız şeyler delil olarak size okunmuştu. Hafızanıza bunu unutacak kadar zaaf arız olduğunu ümit etmem. İlmi küfür ve ilhad olmuş bir şair hakkında, Akif gibi kalbi iman dolu diğer bir şairde gayz ve nefret uyanmamak kabil değildir. Hakikat böyle iken sizin gençleri teheyycü edip [heyecanlandırıp] onları Akif ve *Sebilürreşat* hakkında galeyana getirmeniz haksızlıktır. Biz ise böyle şeylere değil, davamızın hak mı batıl mı olduğuna ehemmiyet veririz. Yoksa pekâlâ biliriz ki "Kahrolsun Akif!" dedirtecek derecede coşturduğunuz tecrübesiz gençlerin bu duası yine onların o meclisteki "Yaşasın Fikret!" duaları kadar müstecap olmuştur. [kabul edildiği cevabını almıştır]."

Bu sırada Fikret'i savunan başkaları da çıktı. Örneğin, Köprülüzade Mehmet Fuat, Fikret'i savunan bir broşür yazdı. Ziya Gökalp de bu sırada yazdığı "Fikret ve Rönesans" başlıklı yazısında Fikret'i savundu.¹⁰⁶

Akif'in Fikret'le kavgası, 1940'da bir kere daha alevlenecektir. Bu bilgileri sonraya bırakarak, Akif'in 1912-1913'lerdeki çırpınışlarına dönmek zorundayız.

105 Ahmet Naim, *Tevfik Fikret'e Dair, Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye*, Sebilürreşat Kütüphanesi Neşriyatı, Hilal Matbaası, 1336 [1918], s.8, dergi boyutundaki bu broşür Sebilürreşat'la birlikte ciltlidir.

106 İşaret eden Sabiha Zekeriya Sertel, *Tevfik Fikret-Mehmet Akif Kavgası*, İstanbul, Tan Matbaası, 1940, s.9. Tansel, Tarih-i Kadim'in yazılışı, sonradan gördüğü ilgi ve ona karşı çıkışlar hakkında kaynaklara yollama yaparak özet bilgi vermektedir. Buna göre, Millî Eğitim Bakanlığı'nın liseler için hazırladığı Türkçe kitaplarında Tarih-i Kadim, 1945-1950 yılları arasında okutulmuş. Fuat Köprülü, buna karşı çıkmış. Köprülü'ye göre, Tarih-i Kadim'i ilk kez Bakü'de Komünistler bastırışlar... (Tansel, 2. basım, s.77-78).

9. Sebilürreşat

Sıratı Müstakim 1912 yılı başlarında *Sebilürreşat* adını almıştır. Yeni derginin ilk sayısı 24 Şubat 1327 tarihiyle çıkmıştır, cilt sayısı 8-1, sayısı da 183-1 olarak numaralanmıştır. Böylece *Sıratı Müstakim*'in bir devamı olduğu vurgulanmıştır. Başlık klişesinin altında "Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmua-i islamiyedir" ibaresi vardır. *Sıratı Müstakim*'in kurucuları ve sahipleri Eşref Edip'le Ebul'ula iken, yeni derginin sahibi ve Sorumlu Yöneticisi H. Eşref Edip'tir. Daha sonra Eşref Edip Ebu'ula'nın üniversiteye dönmesi nedeniyle dergiyi tek başına çıkarmaya devam ettiğini, ama adını değiştirmek zorunda kaldığını açıklamıştır.¹⁰⁷

İlk sayıda yapılan kısa bir açıklamada derginin adının değiştiği belirtilerek *Sıratı Müstakim*'in hizmetleri, derginin dış ülkelerde bile yayıldığı, yeni bir yazı kurulu oluşturulduğu ve önemli birinin de dergiye yardım etmeye söz verdiği anlatılmaktadır. (Bu önemli biri Mısırlı milyarder Abbas Halim Paşa olabilir. İslamcıydı, Babîali Baskını'ndan sonra Dışişleri Bakanlığına getirilmişti. Mehmet Akif'le dosttu. Cumhuriyet'ten sonra onu himayesine almıştır.)

Sebilürreşat'ın bu dönemdeki sayılarında Mehmet Akif'in edebiyat konularında birkaç yazısı ile üç "hasbihal"i yayımlanmıştır.

107 İlk sayıda yazı kurulu şöyle sıralanmaktadır:

Âyandan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi
Baş Müddeiumumi Bereketzade İsmail Hakkı Bey
Hariciye Tercüme Şubesi Mümeyyizi Ferid Bey
Abdürreşit İbrahim Bey
Darülfünun-u Osmani Muallimlerinden Mehmet Akif Bey
Alay Müftüsü Mehmet Fahrettin Efendi
Bursalı Mehmet Tahir Bey
Kazanlı Halim Sabit Efendi
Midilli İdadisi Müdürü M. Şemsettin Bey
Ali Şeyh-el Garip Efendi
İspartalı Hakkı Bey
Tahir-el Mevlevi Bey
Ethem Nejat Bey
Selim Efendizade Mustafa Taki Efendi
Aksekili Ahmet Hamdi Efendi
Hocazade Ahmet Bey
A.N. Bey [Ahmet Naim olmalıdır.]
Alimi Can-el Dersî Bey
Halil Halid Bey
Ahmet Bey Agayef
Ali Rıza Seyfî Bey
Debestan-ı İranyan Müdürü Tevfik Bey
H. Eşref Edip

M. Ertuğrul Düздаğ, 1911 Mayıs'ında "hiç beklenmedik bir şekilde *Sıratı Müstakim*'in örfî idare tarafından kapatıldığını, neden olarak, İspartalı Hakkı'nın *Safahat*'i tanıtmak için Akif'in şiirlerinden örnekler verirken "İstibdat" manzumesinde "şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi paşa!" diye başlayan bölümdeki paşa ile Hareket Ordusu ve Örfî İdare Kumandanı ve Harbiye Nazır Mahmut Şevket Paşa'yı kastettiğinin sanılmasını göstermektedir. Süresiz kapatılan derginin, işin aslı anlaşılınca yeniden yayımına izin verilmiş. (*Safahat*, Gonca Yayınevi, 1973, s.XXXIV). *Sıratı Müstakim*'de bu olay yoktur. Derginin ad değiştirmesinin bu olayla bağlantılı olup olmadığı bilinmiyor.

Bunlar sırası ile "İntigat",¹⁰⁸ "Plan",¹⁰⁹ "İcat, Mevzu",¹¹⁰ "Muhayyileyi işletmek",¹¹¹ adlarını taşımaktadır. "Ya Hareten Bad Hasreten Âli-el Müslümin" başlıklı olanında Akif, Manastırlı'nın ve Ahmet Mithat Efendi'nin ölümlerinden duyduğu üzüntüyü anlatmaktadır:

"Aman yarabbi! Müslümanların çilesi dolmak bilmeyecek mi? Âlem-i İslamin başında musibet hiç ekzik olmayacak mı? Bir yandan vatanın en kıymetli parçaları birer birer elimizden çıkıyor..."¹¹²

Akif'i üzen, kaygılandıran, hiddetlendiren şeyler nelerdi? En başta, İmparatorluk topraklarının teker teker elden çıkması gelir.

Akif, "Hasbihal"lerinin birinde¹¹³ bir köy mollasından fıkra anlattı. Okullardan Fransızca derslerinin kalkmasını ve Paris'te okuyan öğrencilerin geri çağırılmasını isteyenlere çattı. Fransızların bu çocuklara bir şey öğretmediği üzerinde de durdu. İkinci "Hasbihal"inde¹¹⁴ Kır Ağası'nın Rüyası'nı anlattı. Geleceğin belirsizliği ile ilgili bu öyküyü o *Asım*'da da işleyecektir. Üçüncü "Hasbihal" in konusu yabancılara özentidir.¹¹⁵ Akif, yaratıcı fikirlerin itibar görmediğinden yakınmaktadır.

Bu dönemde Akif'in "Yarası Olmayan Gocunmanın" başlıklı bir manzumesi de yayımlanmıştır. Beşlikler halinde yayımlanan manzumede milletin kötü bir talihi olduğu, hürriyetin kötü sonuçlar verdiği anlatılarak;

"İlahi bir ışık gönder, bunaldık büsbütün artık" denmektedir. Ahlakı gömüp fuhuş için "behnameler" yazan bir kişiye çatılmaktadır.¹¹⁶

Sebilürreşat'ın ilk sayısından başlayarak Mehmet Akif'in "Tevsiri Şerif"leri de yayımlanmaya başlamıştır. 8. ve 9. ciltte devam eden bu tefsir çevirilerinin kimisinin sonunda, çevirinin Muhammed Abbuh'tan yapıldığı kaydedilmektedir.

10. "Hakkın Sesleri"

Şimdi Akif'i, aynı zamanda cami kürsülerinde görüyoruz. O, İslam ülkelerinin karşılaştıkları felaketlerden dersler çıkararak halkı uyarmaya çalışmakta, bu uyarma işinde de kanıt olarak Kur'an'ı göstermektedir.

Bunlara kısaca göz atalım:

Fransa, Akif daha 8 yaşındayken 1881'de bir donanma sevk ederek Tunus'u himayesi altına aldı.¹¹⁷ Ertesi yıl İngiltere Mısır'ı işgal etti. 1885'te Bulgar Prensiği Doğu Rumeli

108 *Sebilürreşat*, c.8-1, sayı 184-2, (1 Mart 1328) [14 Mart 1912], s.21-22; *Doğrul*, s.278-280.

109 *Sebilürreşat*, c.8-1, sayı 203-21 (12 Temmuz 1328) [25 Temmuz 1912], s.397,398: ve sayı 204-22 (19 Temmuz 1328) [1 Ağustos 1912], s.416-417. Kaynak göstermeksizin *Doğrul*, s.281-284.

110 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 209-27 (23 Ağustos 1328) [5 Eylül 1912] s.6-7; *Doğrul*, s.285-288.

111 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 210-28, (30 Ağustos 1328) [12 Eylül 1912], s.23-24; *Doğrul*, s.289-291, tarih ve kaynak göstermeksizin.

112 *Sebilürreşat*, c.9-2 sayı 225-43 (20 Kanunuevvel 1328) [3 Ocak 1913], s.300-302.

113 *Sebilürreşat*, c.9, sayı 227-45. (3 Kanunusani 1328) [16 Ocak 1913] s.346.

114 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 228-46, (10 Kanunusani 1328) [23 Ocak 1913].

115 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 248, (30 Mayıs 1329) [12 Haziran 1913]

116 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 222-40 (29 Teşrinisani 1328) [12 Aralık 1912] Akif, bu manzumeyi *Safahat'a* almamıştır. Metin, Tansel'in Mehmet Akif adlı eserinin 2. basımında da vardır (s.257-258). Akif, *Behname* yazarı olarak romancı Mehmet Rauf'u kastetmektedir. *Behname*, seks kitabıdır.

117 Aşağıda sıralanan olayların tarihleri T. Yılmaz Öztuna'nın *Türkiye Tarihi*'nden alınmıştır. (Hayat Yayınları, c.12, İstanbul, 1967).

eyaleti ile birleşti, 1897'de Türk-Yunan Savaşı patlak verdi. Savaşı Türkler kazandıysa da büyük devletlerin araya girmesiyle Osmanlı Devleti politik bir başarı sağlayamadı. Osmanlı Devleti, aynı yıl Girit'in özerkliğini tanımak zorunda kaldı. Türk-İslam nüfusu adayı boşaltmaya başladı. 1901'de Fransa geçici olarak Midilli'yi işgal etti.

İkinci Meşrutiyet, İmparatorluğun parçalanmasını önleyemediği gibi, 1908'den başlayarak bu parçalama ve kayıplar artmaya başladı. Bulgaristan ile Bosna-Hersek 5 Ekim 1908'de İmparatorluktan ayrıldılar. Ertesi gün de Girit Meclisi Türkiye'den ayrıldığını ve Yunanistan'a katıldığını ilan etti.

17 Aralık 1908'de Meclisi Mebusan açıldı. 275 milletvekilinden 140'ı Türktü. Müslüman olmayan milletvekili sayısı ise 48'di. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi üzerine 1909'da V. Sultan Mehmet adıyla Sultan Reşat tahta çıkarıldı.

Havran'da Dürziler, Yemen'de Zeydiler, Arnavutluk'ta Arnavutlar ayaklandılar. Kosova'da başlayan 1911 Arnavut İsyanı'nı Mahmut Şevket Paşa 82 piyade taburu ile bastırabildi. Arnavutlar ezildi, bununla birlikte bu milletin gönlünü almak için Sultan Reşat, 5 Haziran 1911'de Arnavutluk'u da içine alan bir geziye çıkarıldı.

29 Eylül 1911-15 Ekim 1912 tarihleri arasında, bir yıldan fazla bir süre Türk-İtalyan Savaşı devam etti. İtalyanlar Libya ve Bingazi kıyılarını işgal ettiler, Beyrut'u bombaladılar, Çanakkale Boğazı'nı zorladılar; 4 Mayıs 1912'de Rodos'u işgal ettiler; 12 Ada bir süre İtalyanların eline geçti.

8 Ekim 1912'de Karadağ Prenslüğü'nün Türkiye'ye savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları başladı. Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan aralarında Türkiye'ye karşı gizli anlaşmalar yaptılar. Türk ordusu yenildi. Bulgarlar Kırklareli üzerinden Çatalca'ya kadar geldiler. Türk ordusu subayları arasında İttihatçı-Halaskâran ayrılığı vardı. Sırplar da Kosova'da üstün geldiler. Yunanlılar Kuzey'e doğru yürüdüler. Bulgar ve Karadağ ordularıyla birleşerek Üsküp, Manastır, Preveze, Selanik, Ohri gibi şehirleri ele geçirdiler. Balkan devletleri, Çatalca ile Adriyatik Denizi arasını işgal ettiler; yalnızca Edirne, Yanya ve İşkodra şehirleri direndi. Bozcaada, Limni, Nikarya, Midilli ve Sakız, Yunanlıların eline geçti. Böylece Ege'deki adaların tümü Yunanlıların oldu. Toplanan Londra Konferansı bir sonuca ulaşmadan 6 Ocak 1913'te dağıldı. Savaş yeniden başladı. Hâlâ direnen Edirne'de bütün otlar, kökler ve fareler yendi. Şehir, 5 Mart 1913'te teslim olmak zorunda kaldı. Yanya da ertesi gün Yunanlıların eline düştü.

Bu arada (23 Ocak 1913), başlarında Enver Bey ve Yakup Cemil olduğu halde bir grup İttihatçı subay, Bâbîâli'ye silahlı bir baskın düzenleyerek Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürdü. Veziriazam Kâmil Paşa'yı silah zoruyla istifa ettirdi. Padişah'tan, Mahmut Şevket Paşa'nın başbakanlığa, İzzet Paşa'nın başkumandan vekilliğine getirilmesi ile ilgili irade aldı.

İstanbul'da komplolar, öldürmeler, tutuklamalar birbirini izliyordu. 11 Haziran 1913'te muhalifler Mahmut Şevket Paşa'yı öldürdüler. İttihatçılar 29 kişiyi idama ve diğer hapis cezalarına çarptırdılar, 350 muhalifi Sinop'a sürdüler.

30 Mayıs'ta Londra Anlaşması imzalanarak Edirne Bulgarlara bırakıldı. Ancak 29 Haziran 1913'te İkinci Balkan Savaşı patlak verdi. Mirası paylaşamayan Balkan ülkelerinin birbirlerine saldırması üzerine 21 Temmuz'da bir Türk birliği, Bulgarların tek kurşun atmadan terk ettikleri Edirne'ye girdi. 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Anlaşması'yla Balkan Savaşı sona erdi. Türkiye ile Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan arasında ayrı ayrı anlaşmalar yapıldı.

Balkan Savaşı sonunda Türkiye 167 312 kilometrekare toprak kaybetti. Bu topraklar üzerinde o zaman 6 582 000 nüfus yaşamaktaydı. Buralar 33 sancak (il) halinde idare ediliyordu.

Balkan Savaşı'nın son dönemlerinde İstanbul'da bir "Müdafaa-i Milliye Heyeti" kurulmuştur. Bu kurulun Yayın Şubesi'nde Mehmet Akif de bulunmaktadır. Şubenin başkanı olan Recaizade Mahmut Ekrem, "Mehmet Akif'in mesleğine, şiirine derin bir kin ile muarız olan" bir-iki kişinin de bulunduğu bir toplantıda Mehmet Akif'ten "bizim için" bir Şehname yazmasını rica etti ve bunu adeta tavsiye etti.¹¹⁸

Bu dilek-vasiyetten önce bir çalışmada bulunmuştur Akif. Savaşın ilk günlerinde *Sebilürreşat*'ın birinci sayfasında ve süslü bir çerçeve içinde "Cenk Şarkısı" yayımlanmıştır. Üstünde "*Sebilürreşat Ceride-i İslamiyesi*"nin kahraman askerlerimize armağanı" ibaresi vardır.¹¹⁹ Bunun Akif'e ait olduğunu *Safahat*'ın yakın tarihteki baskılarından anlıyoruz. İstiklal Marşı'nda olduğu gibi 10 dörtlükten meydana gelen Cenk Şarkısı'nın karakteristik iki kıtası şöyledir:

Ey sürüden arkaya kalmış yiğit!
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.
Bak ne diyor cedd-i şehidin işt:
Durma git evladım uğurlar ola!

Yerleri yırtan sel olup taşmalı,
Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı!
Sendeki coşkunuğa el şaşmalı,
Haydi git evladım, uğurlar ola!

Akif, 1912-1913'te yayımladığı öteki şiirlerde düşüncelerini ayetlere dayandırarak açıkladı. Bunlarda İslam'ın gördüğü zulümleri altı yüz bin Müslümanın doğrandığını, ezanların sustuğunu belirtti. Tanrı'ya sitemlerde bulundu.

Bunlardan ilkinde Akif, İsrâ Suresi'nde, Tanrı'nın mülkü istediğinden alıp istediğine verdiği hükmünden yola çıkarak şöyle dedi:

İlahi altı yüz bin Müslüman birden doğrandı;
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne masum ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hanumanlar, işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı.

...

Ezanlar sustu... çanlar inletip durmakta âfakı.
Yazık: Şark'ın semasından hilalin geçti işrakı!
Zaman artık salibin devr-i istilası, ilhaki.¹²⁰

118 Süleyman Nazif, *Mehmet Akif, Şairin Zatı ve Asarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat*, İstanbul, Amedi Matbaası, 1924, s.10-11. Nazife göre Ekrem, takdirlerinde ısrar eden pek az adamlardan biridir. Akif'e, bunu yapabilecek vasıf ve şartları yalnız kendisinde gördüğünü söylemiş.

119 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 215-33 (4 Teşrinievvel 1328). [17 Kasım 1912].

120 *Sebilürreşat*, c.9-2, (27 Kanunuevvel 1328), [9 Ocak 1913] 1. sayfada süslü çerçeve içinde. Bundan sonra Akif'in hemen bütün manzumeleri aynı biçimde 1. sayfada süslü çerçeveler içinde basılacaktır.

Akif, Tanrı'dan yakınmalarda bulduktan sonra "Bugün, sen kendi kendinden ümit et ancak imdadı" demektedir.

İkinci manzum yorum "İşte sana onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıvıssız kalan yurtları" diyen Neml Suresi'nin bir ayetinden hareket etmektedir:

Vefasız yurt! Öz evladın için olsun vefa yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziya yok mu?
İlahi, kimsesizlikten bunaldım, aşına yok mu?
Vatansız, hanümansız bir garibim... Mülteca yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bari bir "Yok!" der seda yok mu?

Gitme ey yolcu beraber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil paylaşalım!

Ne yapıp ye'simi kahreyleyeyim bilmem ki?
Öyle dehşetli muhitimde dönen matem ki!..

Ah karşımda vatan namına bir kabristan
Yatıyor şimdi, nasıl yerlere geçmez insan?

..

Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş bir can var!
Bakmayın hem tükürün çehre-i murdarımıza!

Tükürün belki biraz duygu gelir arınıza!

Tükürün cebhe-i lakaydına şark'ın tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın tükürün!

Tükürün Ehl-i Salib'in o hayasız yüzüne!
Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!

Akif bu şiirini

"Bana vahdet gibi bir yar-ı müsait lazım!
Artık, ey yolcu bırak... Ben yalnız ağlayayım!" diye bitirmektedir.¹²¹
Üçüncü manzumesinde, başka bir sureyi yorumlayarak

Üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor. Kalk baba kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdada bari sen yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!

diye başlayan Akif, dedelerinin yaşadığı, babasının göçüp geldiği Arnavutluk toprakları için gözyaşı dökmektedir. Bu felaketin sorumluluğunu Arnavut milliyetçilerine yükleyerek İslamlık'ta milliyetçiliğin olamayacağını savunmaktadır.

İşte ey unsuru isyan, bu elim izmihlal,
Seni tahrik eden üç beş alığın marifeti!

121 *Sebilürreşat*, C.9-2; sayı 229-47 (17 Kununusani 1328) [30 Ocak 1913].

Ya neden beklemiyordun bu rezil akibeti?
Hani milliyetin İslam idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine.
Arnavutluk ne demek? Var mı şeriatı yeri?
Küfr olur başka değil, kavmini sürmek ileri,
Arab'ın Türk'e; Laz'ın Çerkez'e, yahut Kürd'e;
Acem'in Çinli'ye rüçhanı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta anasır mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti telin ediyor Peygamber.

...

Türk Arap'sız yaşamaz, kim ki yaşar der delidir!
Arab'ın Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir.
Veriniz başbaşa; zira sonu hüsrân-ı mübîn
Ne hükümet kalıyor ortada, billahi ne de din!
"Medeniyyet!" çoktan beridir size diş biliyor;
Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor.
Arnavutlar size ibret olacakken hâlâ,
Ne bu şûrîde siyaset, ne bu fasit dava?
Bunu benden duyunuz, ben ki evet Arnavut'um...
Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!..¹²²

Milliyetlerin uyanıp ayrı ayrı devletler kurdukları, imparatorlukların parçalanma sürecine girdikleri bir dönemde yazıyordu Akif bunları. Bu dizeleri, emperyalizme karşı İslam ülkelerinin birliği gibi olumlu bir istekten hareket ediyor idiyse de, tarihin yürüşüne ters düşüyordu.

Yusuf Suresi'nin bir ayetini yorumlayan Akif, aşağıdaki dizelerde açıkça görüldüğü gibi, herkesi vatana sahip çıkmaya çağırırdı:

Karşında ziya yoksa sağından ve solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.

Âlemde ziya kalmasa, halk etmelisin halk!
Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam, kalk!

Ye's öyle bataktır ki; düşersen boğulursun.
Ümmide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!

Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.

Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki telafi edecek bunca zarar var.

122 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 234-52, (21 Şubat 1328) [6 Mart 1913]. Bu şiir 1913 Mayıs'ında Bağdat'ta çıkan *ez-Zuhur* gazetesi tarafından Türkçe bir ek olarak basılmış, gazete manzumenin Arapça ve Farsça olarak da basılacağını haber vermiş. (*Safahat*, M. Ertuğrul Düzdâğ Giriş'i, Gonca Yayınevi, 1993, s.XXXXXVI).

Feryat ile kurtulması me'mul ise haykır!
Yok, yok! hele azmindeki zincirleri bir kır!

"İş bitti... Sebatin sonu yoktur" deme, yılma!
Ey millet-i merhume, sakın ye'se kapılma!¹²³

A'râf Suresi'ndeki "İçimizdeki beyinsizlerin yüzünden bizi helak eder misin Allahım?" diyen ayeti yorumladığı manzumesinde Akif, Tanrı'ya şöyle yalvardı:

Ya Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?
Mahşerde mi biçarelerin yoksa felahı!
Nur istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
"Yandık!" diyoruz. Boğmaya kan gönderiyorsun!

...

İslam ayak altında sürünsün mü nihayet?
Ya Rab, bu ne husrandır, İlahi, bu ne zillet?
Mazlumu nedir ezmede, ezdirmede mana?
Zalimleri adlin, hani, öldürmedi hâlâ!
Cani geziyor dipdiri... Can vermede masum!
Suç başkasınıdır da niçin başkası mahkûm?

...

Eyvah! Beş on kâfirin imanına kandık;
Bir uykuya daldık ki: cehennemde uyandık!
Madâmâ ki, ey Adl-i İlahi yakacaktın...
Yaksaydın a meluhları... Tuttun bizi yaktın!

...

Yetmez mi musap olduğumuz bunca devahi?
Ağzım kurusun... Yok musun ey Adl-i İlahi!¹²⁴

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu" diyen Zümer Suresi'ndeki ayetten yola çıkarak yazdığı bir manzumede¹²⁵ Akif, "cehalet denilen yüz karası"ndan yakındı. Son felaketten (Balkan yenilgisinden) ders çıkarmak gerektiğini belirterek, dünya hızla değişirken Tanrı'nın adına sığınıp halkın beynini uyuşturanlara çattı ve önce bu gerçek düşmanın (cehaletin) öldürülmesi gerektiğini belirtti.

Âli İmrân Suresi'nde bir ayetten yola çıkan Akif, "fesatçılar"a çattı.

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz" diye başladığı manzumesinde (Akif burada milleti "İslam ümmeti" anlamında kullanmaktadır), İslam'ın ilk dönemlerindeki ahlak, adalet, elbirliği, çalışkanlık, doğrulukla, günündeki felaketler karşısında vurdum-duymazlığı karşılaştırdı. Manzumeyi şöyle bitirdi:

123 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 237, (14 Mart 1329) [27 Mart 1913].

124 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 239, (28 Mart 1329) [10 Nisan 1913].

125 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 241, (11 Nisan 1329) [24 Nisan 1913].

Göster, Allahım, bu millet kurtulur, tek mucize;
Bir "utanmak hissi" ver gaip hazinenden bize!¹²⁶

Başka bir manzumesinde¹²⁷ Akif, "kundakçı" diye tanımladığı kişilere çattı. Bunlar ailede bir inkılap yapmak isteyenler ve kalkınmak için dini engel görenlerdi. Akif bunları "deyyus", "sersem", bilgisiz ve görgüsüz olarak niteledi. En güçlü milletlerin dinsel inançlarının her şeyden güçlü olduğunu ileri sürdü.

Tanrı'nın insanları yeniden dirilteceğine ilişkin Rûm Suresi'ndeki bir ayeti yorumlarken Akif, Tanrı'dan milleti bir an önce diriltmesini, yoksa yeniden dirilmenin İsrail'in süruna kalmış olduğunu yazdı.¹²⁸

Süleymaniye Kürsüsünde adlı kitaptan sonra yazdığı şiirleri "Halkın Sesleri" adı altında *Safahat*'in üçüncü kitabı olarak Mayıs-Haziran 1913'te bastırıldı.¹²⁹ Aynı yaz yayımlanan manzumelerinden birkaçını daha sonra *Hatıralar*'ına alacaktır.

Bu günlerde Akif, Şemsettin Günaltay'ın yazdığı *Zulmet'ten Nura* adlı kitabını *Sebilürreşat*'ta övdü.¹³⁰

11. Akif Cami Kürsülerinde

Mehmet Akif, 1913 yılı başlarında, cami kürsülerinde halka konuşmalar yapmaya başladı. Bu dönemde, *Sebilürreşat*'ta yayımlanmış üç konuşması vardır.

Bunlardan ilki olan ve 2 Şubat 1913'te, ikinci namazından sonra Beyazıt Camii kürsüsünden yapılan konuşma, *Sebilürreşat*'ın dört gün sonraki sayısında şu başlıkla verilmiştir:

"Mev'ize

Üstad-ı muhterem Mehmet Akif, Beyefendi tarafından

Beyazıt Kürsüsünde

20 Kanunusani pazar ikindiden sonra"

Birinci sayfadan başlayan ve 3,5 dergi sayfası tutan metinde Akif, cemaati Tanrı'nın ve peygamberin çağrısına uymaya çağırıyor. Müslümanlık kadar insanları birleştirmiş bir din olmadığını ileri sürdü. Şöyle devam etti:

"Böyle iken maalesef görüyoruz ki Müslümanlar kadar tefrika içinde kalmış, teşettüt içinde bunalmış bir millet yok. (...) Nihayet uçurumun, helak uçurumunun ta kenarına kadar geldi. Yuvarlanmasına pek cüz'i bir şey kaldı. Şu son nefeste olsun aklımızı başımıza almazsak, yine böyle gidersek maazallah ümitler bitecek. Artık gözünüzü açınız, aklınızı başınıza toplayınız."

Başka ülkelerde particiliğin tefrika anlamına alınmadığını, bizde ise, fırkacılığın tefrikacılıkta karar kıldığını söyleyen Akif, sözlerini şöyle tamamladı:

126 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 246, (16 Mayıs 1329) [29 Mayıs 1913].

127 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 245, (9 Mayıs 1329) [22 Mayıs 1913].

128 *Sabilürreşat*, c.10, sayı 247, (23 Mayıs 1329) [5 Haziran 1913].

129 *Safahat, Üçüncü Kitap, Hakkın Sesleri*, Sebilürreşat Kütüphanesi VII. İstanbul Selanik Matbaası, Recep 1331 (Mayıs-Haziran 1913).

130 *Sebilürreşat*, c. 10, sayı 244, (1 Mayıs 1329) [14 Mayıs 1913].

"Müslümanlığın son ümidi olan bu hükümet, bu hükümet-i hilafet, artık hayata veda etmek üzere. Düşman merkez-i hilafetten beş altı saat ötede duruyor... Hükümet'i, orduyu takviye etmeli..."¹³¹

5 gün sonra 25 Ocak'ta Akif, Fatih Camii'nde konuştu. Bu konuşmasında Balkan facialarını ve buna karşı insanlığın duygusuz davrandığını anlatan bir manzumesini okuyarak başladı. Hicaz'ın bir köşesinde parlayan İslam dininin gerçek ve tabiata uygun bir din olması nedeniyle 25 yıl içinde dünyayı tuttuğunu, İslamlık irfan dini olduğu halde, bugün milletlerin en cahili olduğumuzu, İslamiyet gayret ve şemet dini olduğu halde bugün milletlerin en miskini olduğumuzu ileri sürdü. "Eğer Kur'an şu gördüğümüz milletlerin elinde olsaydı, görürdünüz ne hakayık çıkarırlardı, bütün dünyayı Müslüman yaparlardı" dedi. İslamda, dünyaya ait pek çok hüküm bulunduğunu söyleyerek "İslam dini tevhiddir" dedi.

"Felaket-i hazıranın namütenahi esbabı var ki, en birincisi kavmiyyet yüzünden çıkan tefrikadır... Bu tefrika, bu kavmiyyet çıkmaz yoldur. Din bununla beraber gidemez; Müslümanlık bu surette yaşayamaz... Din ile dünyayı birbirinden ayırmışız, halbuki bunlar, başka başka şeyler değil, İşte Kur'an elimizde"

diyen Akif, sözlerini şöyle bağladı:

"İareye herkes iştirak etmelidir. Nemus-u İslam'ı muhafaza etmek için herkes elinden gelen fedakârlığı yapsın. Duracak, düşünecek zaman değildir."¹³²

Üçüncü konuşma, birkaç gün sonra Süleymaniye Kürsüsü'nde yapılmıştır. Akif, Allah'ın "mücadele" edenleri mutlaka ödüllendireceğini söyledi. Müslümanların birbirlerinin dertleriyle dertlenmesi gerekirdi. Oysa böyle yapılmıyordu. Bulgarlar, az zamanda ilerleyip Osmanlı ordusunu yenmişlerdi. Diğer alanlarda da Osmanlıları bastırmışlardı. Uyumak değil, çalışmak gerekirdi; tek kurtarıcı eğitimdi. Artık ayrılıklar bırakılmıyordu. Akif "Meyus olmayalım" diyordu.¹³³

Suat Zühtü Özalp'ın derlemesinde, Akif'e ait olduğu belirtilen, ancak kaynak ve tarih gösterilmeyen bir konuşma daha vardır ve bu bölümdeki mev'izelerin başına alınmıştır.¹³⁴

Konuşmada, "Ey iman edenler, başkalarının hesabını sizden sormazlar, siz kendinize bakınız" diyen Mâide Suresi'ndeki 105. ayete dayanılarak, milletin felaketlerden habersiz, sorumsuz, millet fertlerinin çene çalmakta olduğundan yakınılmaktadır. "Şimdi yapılacak şey, bundan böyle olsun, ağzımızı değil gözümüzü açarak, kusurlarımızı yakından göreyek, onları ikmale, ibadullaha [Allah'ın kullarına] karşı mükellef olduğumuz vazifelerimizi hakkıyla ifaya çalışmaktır" denmektedir.

131 Sebilürreşat, c.9-2, sayı 230-48, (24 Kanunusani 1328) [6 Şubat 1913]. Özalp derlemesinde, konuşmanın 30 Kanunuevvel 1328 [12 Ocak 1913] tarihinde yapıldığı ileri sürülmektedir. (Suat Zühtü Özalp, *Mehmet Akif Ersoy, Kur'anı Kerim'den Ayetler, Mev'izeler*. Ankara, 1969, s.123-129).

132 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 231-49, (31 Kanunusani 1328) [13 Şubat 1913]; Özalp, s.130-146.

133 *Sebilürreşat*, c.9-2, sayı 232-50, (7 Şubat 1328) [20 Şubat 1913]; Özalp, s.147-154.

134 Özalp, s.119-122. (Akif'in Balkan Savaşı sırasında İttihat Terakki Şahzedebeşi Klübünde yaptığı konuşmayı içeren kitap için Bibliyografya bölümüne bakınız).

Fatih Kürsüsünde

Fatih Kürsüsünde adlı uzun manzume *Sebilürreşat*'ta 28 sayıya yayımlandı. İlk bölümü 27 Haziran 1329'da [10 Temmuz 1913] birinci sayfadan yayımlanmaya başlanan "Fatih Kürsüsünde"nin yayımı 10 Temmuz 1330'da yani 12,5 ayda tamamlanabildi.¹³⁵

Manzume, iki arkadaşın vapurda söyleşileri ile başlar. Bunlardan biri softalara karşı, yenilikçi ama Avrupa taklitçisidir. Diğeri "muhafazakâr" olduğunu kabul eden biridir ki, çizilen tip Akif'in kendisidir. Muhafazakâr olanı, arkadaşını Fatih Camii'nde öğle namazına davet etmektedir. Yolda birçok konu tartışılır: Sarıklı milletin hepsi aleyhinde bulunmak gereksizdir. Medreseden ne dehalar yetişmiştir. Atalarımız cami, medrese, su kemeri gibi ne güzel eserler yapmışlardır, bugün mimari de Batı taklidir ve milli zevki okşamamaktadır. İngiliz ve Fransızca sözcükler dili istila ederse sonu ne olacaktır? Her tarafı kahveler doldurmuştur. Din bir tarafa atılmıştır. Millettin öz evladı, birbirlerine düşman kesilmiştir.

İki arkadaş tatlı tatlı tartışıp yürürlerken camide vaizin konuşmasını kaçırmak istemeyen, bakar ki ötekinin aptes alması uzun sürecek, sonra görüşmek üzere ondan ayrılır ve caminin yolunu tutar.

"Bütün göklerdeki ve tekmil yerdeki hükümlerle bakmazlar mı?" diyen ayeti açıklayan vaiz konuşmaktadır. Manzumenin bundan gerisi yalnızca onun konuşmasıdır.

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka say olursa hak edilir"

görüştünü sık sık tekrarlamakta olan vaiz der ki: Madde emeğin yoğunlaşmış biçiminden ibarettir. Doğada her şey, yer, gök, yıldızlar, her şey çalışmaktadır. Yağan yıldızlar bütün alın teridir. Doğaya bakıp ders almamız. Batı, yere göğe hükmediyor, bir de Doğu'ya bakın. Ne kadar geri; belki yakında yeryüzünde yeri kalmayacak. İnsanların cenazeden farkı yok. Örnek, işte biz. Şu memleketin haline bakın da ibret alın. Bu koca millet ne idi, ne oldu? Dilencilerden beter oldu.

Dilenci mevkii milletlerin içinde yerin!
Ne zevki var bana anlat bu ömr-ü derbederin?
Şimale doğru gidersin soğuk bir istikbal,
Cehuba niyyet edersin, açık bir istiskal!
"Aman Grey! Bize senden olur olursa meded
Kuzum Puankare! Bittik, inayet et, kerem et!"
Dedikçe sen, dediler karşıdan "İnayet ola!"
Dilencilikle siyaset döner mi hey budala?

...

Kadermiş! öyle mi haşa bu söz değil doğru:
Belanı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.

...

135 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 252 (27 Haziran 1329) [10 Temmuz 1913] c.12, sayı 306, (10 Temmuz 1330) [23 Temmuz 1914].

Çalış dedikçe şeriat çalışmadın durdun,
Onun hesabına bir çok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!
Bırak çalışmayı emret oturduğun yerden,
Yorulma öyle ya, Mevla ecir-i hasın iken .
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini;
Birer birer oku tekmil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür, vazifesidir...
Yükün hafifledi, sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Huda vekil-i umurun değil mi keyfine bak!
Onun hazine-i in'amı kendi veznendir!
Havale et ne kadar masrafın olursa... Verir!
Silahı kullanan Allah, hududu bekleyen O;
Levazımın bitivermiş değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek,
Senin hesabına küffarı hak-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:
"Yetiş!" de, kendisi gelsin, ya Hızır'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa borcudur: bakacak;
Şifa hazinesi derhal oluk oluk akacak.
Demek ki her şeyin Allah, yaşaşman ırgadın O:
Çoluk çocuk O'na ait, lalan, bacın dadın O;
Vekil-i harcın O; kâhyan, müdir-i veznen O;

...

Huda'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Huda;
Utanmadan da "tevekkül" diyor bu cürete... Ha?

Tevekkülün bu biçimine çatan vaiz "beyni örümcekli bir yığın cahil" in dine en rezil bir oyun oynadıklarını anlatarak İslamın geçmiş parlak günlerinden örnekler vermektedir. Sa-di'den öyküler anlatmakta, milletin bugünkü perişan durumundan yakınmaktadır. İş bölü-mü yapılmasını, herkesin her işe burnunu sokmak yerine, herkesin görevine sarılmasını istemektedir. Çözüm yolu olarak ilköğretimden işe başlanmasını önermektedir:

Felaketin başı hiç şüphe yok ki, cehaletimiz;
Bu derde çare bulunmaz –ne olsa– mektepsiz.
Ne Kürt elifbeyi sökmüş, ne Türk okur ne Arap;
Ne Çerkez'in ne Laz'ın var bakın, elinde kitap!
Hulasa milletin efradı bilgiden mahrum.

Birinci adım mahalle mektebidir. Fakat bu adımı iyi tasarlamak gerekir. Öğretmen olacak kişiler imanlı, edepli, liyakatlı ve vicdanlı olmalıdır. Gençliğe asrın bilimleri öğretilmelidir ama dine de saygı duyulmalıdır. Bütün İslam milliyetlerini birbirine bağlayan odur. Vaiz, burada, "mukaddesata saldıran beş on çomar"a bir kere daha saldırır. Onları hesaba katmamaktadır, kalan herkes vatan deyip koşacaktır.

Cemaat, elverir artık, bu uykudan uyanın!
Huda rızası için, dünkü hadisatı anın!
Kımıldamaz, yine gelmezsek intibaha bugün,
İkinci uyku ne dehşetli bir ölüm, düşünün!
Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda: "Kurtulduk!"
Bu intihar, öteden, üç yüz elli milyonluk,
Zavallı Âlem-i İslam için elîm olacak!
Biz olmasak bu kadar hanuman yetim kalacak!
Gıcırdamakla beraber serir-i şevketimiz,
Bu dini kurtaran ancak bizim hükümetimiz.
Tunus'ta, Fas'ta, Cezayir'de, Çin'de, İran'da,
Cava'yla Hıttâ-i Hindî'de, belki Afgan'da,
Sibirya, Hiyve, Buhara, Kırım muhitinde,
Yaşarken Ehl-i salıp'ın nüfuzu altında:
Zavallı Âlem-i İslam eğer salibe henüz
Sarılmıyorsa, kolundan çeken: bu kudretiniz.

...

Nedir bu tefrika, yahu! Utanmıyor musunuz?
Geçen fecaiye hâlâ inanmıyor musunuz?

...

Düşer düşer yine kalkarsınız, emin olunuz!
Demek ki birliği temin edince kurtuluruz.
O halde vahdede hail ne varsa çiğneyiniz!
Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?
Ne fırka herzesi lazım, ne derd-i kavmiyyet;
Bizim diyanete sığmaz sekiz dokuz millet!

Halkın aynı namazdaki gibi birlik olmasını tekrar tekrar isteyen vaiz, toplumu dört "sınıf"a ayırmaktadır. Birincisi halktır ki, her şeyi Allah'tan bilip uyumaktadır. Öteki dünyada Mevla'nın cennetinde yan gelip yatmak hayaliyle bu dünyaya boş vermiştir. İkinciler hayata küskün olanlar, "ne yapsalar boşuna, selametın yolu yoktur" diyenlerdir. Üçüncüler aydın gençlik denilen alçalmış (sefih) nesildir. Kılıklarından, konuşmalarından kadın mı erkek mi oldukları bile belli değildir. Bu utanmaz "züppe"ler umutsuzluğu bira ile savmaktadır. Üç kuruşu varsa onu da Tokatlayan'da, Beyoğlu'nun fuhuş çevresinde harcar. Aile, vatan gibi kavramlara aldırılmaz. İmana "kara kuvvet", Kur'an'a "kitab-ı köhne" der. Fransızların fuhuşunu ve dinsizliğini, Alman'ın birasını alır da yurda maarif getirmez. Dördüncüler, vur patlasın, çal oynasın, gününü gün edenlerdir. Günlerini, Florya'da, konserde, tiyatro ve sinemalarda geçirirler. Bunların tiyatro düşkünlüğüne karşı vaiz, Balkan Savaşı'nın açtığı facialarla ilgili sahneler çizer: Edirne'de Ferdinand'ın haçı yükselmektedir. Bulgar orduları, kadın-çocuk ne balsa parçalamakta, oç almaktadır. Arda, mazlumların kanından aylarca kıpkızıl akmıştır. Gümülcine çevresinde Bulgarlar beş-altı günde otuz bin kişi kesmişlerdir. Kosova'da da taş üstünde taş bırakılmamıştır. Böyle daha birçok örnekler veren vaiz, öldürülen insanlardan acıklı manzaralar çizer ve milliyet davası güderekle imparatorluğun parçalanmasına çalışanlara şöyle çatar:

Neden hükümete Kur'anla bağlı Arnavud'u
Ayırdınız da harabettiniz bütün yurdu?
Nasılmış, anlayınız iddia-i kavmiyyet!
Ne yolda mahvoluyormuş, bakın ki bir millet!
Siz ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler!
Kaçıp da kurtuluruz sandınız... Fakat ne gezer!
Bugün belanızı bulmuş değilsiniz mutlak,
Yarınki saikalar beyninizde patlayacak!

Vaiz konuşmasını bir dua ile bitirmektedir. Duanın sonu şöyledir:

Kur'an ayak altında sürünsün mü İlahi?
Âyâtının üstünde yürünsün mü? İlahi?
Haç Kâbe'nin altında görünsün mü? İlahi?
Çöksün mü nihayet yıkılıp koskoca bir din?
Çektirme, İlahi, bu kadar zilleti...
-Amin!
Ve-l hamdü-l-illahi Rabb-il-Âlemin.¹³⁶

Akif, bu sırada Mısır'a iki aylık bir gezi yaptı. (23 Aralık 1912-20 Şubat 1913.)¹³⁷ Medine'ye kadar gitti. İslam dünyasının geriliğini ve ezilişini bir de oralarda gördü. Mısır'da gülüp oynayan Fransız, İngiliz, Alman gezginlere bakarak Doğu milletlerinin garipliği karşısında duyguları kabardı. Üzüldü. "El Uksur'da" başlıklı manzumeyi yazdı. "Emir Abbas Halim Paşa Hazretleri"ne adanan bu manzumede Akif, kendisini kendi yurdunda bir garip olarak nitelendirdi:

..., yalnız ben zavallı gülmüyorum...
Oturmuş ağlıyorum, ağlasam da mazurum:
Vatan-cüda gibiyim ceddimin diyarında!
Ne toprağında şu yurdun, ne cuybarında,
Bir aşına sesi, yahut bir aşına izi var!
Sedama beklediğim aksi vermiyor ovalar.¹³⁸

"El Uksur'da", 1917'de basılacak olan *Hatıralar*'a alınacaktır.

Akif, bu gezisinden dönünce 20 yıldır çalışmakta olduğu resmi memurluğundan istifa etti: 11 Mayıs 1913.¹³⁹

136 *Sebilürreşat*, c.12, sayı 306, (10 Temmuz 1330) [29 Temmuz 1914] Manzumenin son dua bölümü, 24 Şubat 1337 (1921) tarihli *Sebilürreşat*'ın 19. cilt 469. sayısında yeniden yayımlanmıştır. Metinler arasında bazı değişiklikler vardır. Fatih Köprüsü'nde, *Safahat*'ın 4. kitabı olarak 1914 yazında Sebilürreşat Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır.

137 *Eşref Edip*, s.38. Gezinin giderlerini Abbas Halim Paşa karşılamış. Düzdağ gezi tarihi olarak 3 Ocak 1914-Mart başı 1914'ü gösteriyor. *Safahat*, Gonca yayınları 1993, s.XXXXVII).

138 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 326, (29 Kanunusani 1330) [11 Şubat 1915]. Şiirin altında 15 Kanunusani 329 tarihi vardır. Yani, yazıldığından bir yıl sonra yayımlanmaktadır.

139 Süleyman Nazif şöyle bir olay anlatıyor:

"Havas-ı yaranından biri hikâye etmişti:
Balkan harbi başlarken Akif Bey, yegâne medar-ı tayişi olan memuriyet-i resmiesinden istifa etti. Sebebi de bir izzetinefis meselesi idi. Müsteciren mukim bulunduğu hanesine bir cuma günü gittim. Beş çocuktan başka dört çocuk daha peyda olmuştu.
-Bunlar kim? dedim.
-Çocuklarım, dedi.

12. Akif'in Türkiye Dışında Etkisi

Eşref Edip anlatıyor:

"Üstad'ın yazıları, Rusya'daki Müslümanlar arasında büyük alakalar husule getirdiği için o zamanın Çarlık Rusyası bunu mahzurlu görmüş, *Sıratı Müstakim*'in Rusya'ya girmemesi için bir türlü müşkülâtı çıkarmaya başlamıştı. Bir taraftan, yollanan nüshaları sahiplerine vermiyor, diğer taraftan manasız birer bahane ile sansür, paket paket nüshaları iade ediyordu.

Fakat Üstad'ın şöhreti, bir defa bütün Rusya'ya yayılmış olduğu için oranın adep-leri, muharrirleri ile Üstad arasında ruhî bir rabita husule gelmişti. Rusya'dan İstanbul'a gelen edipler, muharrirler, doğru idarehaneye gelir, Üstad'ı arar, görüşürlerdi, Abdürreşit İbrahim, Yusuf Akçora, İsmail Gaspirenski, Ayaz İshaki gibi Rusyalı muharrirlerin Rusya Müslümanlarının hayatına ait kıymetli ve faydeli yazıları *Sıratı Müstakim*'de intişar ediyordu.

Ağaoğlu Ahmet Bey de Türkiye'ye geldiği vakit, hayli zaman Üstad ile beraber çalışmış, kıymetli siyasî makaleleri *Sıratı Müstakim*'de neşrolunmuştur."

Eşref Edip, Ağaoğlu Ahmet Bey'den de şu satırları aktarıyor:

"O zaman *Sıratı Müstakim*, bizim Azerbaycan taraflarında çok okunuyor ve çok alaka uyandırıyor. (...) Bu meyanda, *Sıratı Müstakim* gazetesi, Türkiye ile hariçteki Müslümanlar arasında rabitalar ve münasebetler tesisi hakkındaki yazılarıyla, ciddî ve ehemmiyetli neşriyatıyla nazarı dikkatimizi celp etti. (...) Bilhassa Muhammed Abduh'un makaleleri çok mühimdi. Bu gazeteyi dikkatle okur, bazı kısımlarını iktibas ederdik. Bu suretle *Sıratı Müstakim* o taraflarda şöhret aldı.

Bilhassa ben İstanbul'a geldiğim zaman *Sıratı Müstakim*'i neşredenlerle, Mehmet Akif'le görüştüm, tanıştım. Ve hayli zaman birlikte çalıştık. Yusuf Akçora da vardı. Biz siyasî makaleler yazıyorduk."¹⁴⁰

1912 ortalarında, Balkan Savaşı patlak vermeden önce, *Sebilürreşat*'ın İslam ülkelerine muhabirler gönderdiğini, bir yazısından anlıyoruz.¹⁴¹

Tarık Zafer Tunaya, Meşrutiyetin iki büyük partisi İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin program ve aksiyonlarında İslamcı görüşlere yer verdiğini kaydettikten sonra,

(...) Sonra anlattı. Baytar mektebinde iken arkadaşı ile mukavele etmişler. Kim evvel ölecek olursa müteveffanın çocuklarına sağ kalan bakacak. Arkadaşı vefat etmiş. Bey de hüküm-ü mukaveleyi icra ediyor. Akif Bey'in o zaman beş parası yok, fakat beş çocuğu vardı." (Süleyman Nazif, *Mehmet Akif*... İstanbul 1924, s.28)

Akif, daire amirinin haksız yere işten alınmasını gerekçe göstererek istifa etmiştir. Ancak bu sırada memurluk maaşı olmadan da geçimini sağlayabilecek bir durumda olduğu anlaşılıyor. Üniversitede öğretmenliği devam ediyordu. Yazılar yazıyordu, kitapları basılıyordu.

Akif 1913 yılı sonunda Üniversite'deki görevinden de ayrılmıştır. M. Ertuğrul Düzdağ, bu ayrılış için şöyle diyor: "*Sebilürreşat*'ın İttihat ve Terakki Hükümeti'ne muhalif neşriyat yapması üzerinde Akif Bey'in fakülte de ders vermesi partiler tarafından istenmiyordu" (*Safahat*, Gonca Yayinevi, 1993, s.XXXVI).

140 *Eşref Edip*, s.11-12.

141 *Sebilürreşat*, c.8-1, sayı 200-18, (21 Haziran 1328) [4 Temmuz 1912]; *Sebilürreşat*'ın yeni ve mühim bir teşebbüsü: İslam memleketlerine muhabirler izamı."

İslamcı akım içinde taraftar ve aleyhtarlarını bulduklarını belirtmekte, *Sıratı Müstakim*'in birçok sayılarından bu derginin İttihat ve Terakki yanlısı olduğuna ilişkin kayıtlar göstermektedir. Örneğin Manastırlı İsmail Hakkı vaazlarında bile bunu belli etmektedir.¹⁴²

Tunaya'ya göre İslamcılık, İkinci Meşrutiyet'in düşüncesine egemen olan siyasi ve ideolojik akımların en etkili ve güçlüsüdür. İslamcılık akımı ikinci Meşrutiyet'le başlamış değildir, ancak, gerçek ve homojen bir fikir akımı haline bu dönemde gelmiştir. 1911 yılından itibaren Türkçü-İslamcı bir programa sahip olan iktidar partisi (İttihat ve Terakki), çalışmalarında her iki akımı birleştirmek yoluna gitmiştir. İttihatçıların Türkçü-İslamcı-Batıcı bir üçgen üzerine kurulu tavizci ve uzlaştırmacı politikası, İslamcılık akımı içinde tam bir kabul görmemiştir. Ağır eleştirilere uğramıştır. İslamcılık akımı, bütün diğer akımlardan daha fazla ve daha etkili bir biçimde, yalnız siyasal hayata değil, tümü ile genel hayata, sosyal hayata karışmak ve etki etmek imkânını aramış, bu imkânı bol bol elde etmiştir. İslamcı cephe, özellikle Balkan Savaşı'nın ve Rumeli'nin kaybedilmesi üzerine, Hıristiyan Avrupa'ya karşı daha kesin olarak tutum alınması gereğine inanmıştır. Batı'ya karşı intikam ve kin duygularının telkini ile uğraşmıştır. Hıristiyan düşmanlığı burada İslamcıları Türkçülere, daha doğrusu milliyetçilere belirli bir oranda yaklaştırmıştır.¹⁴³

Daha önce anlatılanlardan da çıkarılacağı gibi *Sıratı Müstakim*'le *Sebilürreşat* ve Akif, İttihat ve Terakki yanlısıdır, ancak bu parti içindeki Batıcı-milliyetçi unsurlarla da mücadele halindedirler. Tunaya'nın işaret ettiği gibi Akif Beyazıt Kürsüsü'ndeki konuşmasında, partiliğin Batı anlamı ile kabul edildiğini belirtmiş, İslam dinindeki mezheplere benzememeleri gerektiği halde ayrılık yarattığından yakınmıştır.¹⁴⁴

13. Birinci Dünya Savaşı'na Doğru

1913 yılı yazında Akifin *Sebilürreşat*'ta "Tefsir-i Şerif"leri yayımlandı.¹⁴⁵ Öte yandan manzum "tefsiri şerif"lerinin yayımına da devam ediliyordu.

Akif "Kim Müslümanların derdini kendine maletmezse onlardan değildir" diyen hadisi yorumladı.

Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile... diye başlayan manzumesinde, bugünkü neslin ecdadına hiç de benzemediğini, vatan elden giderken, insanların birbirlerini boğazlamakla meşgul olduğunu belirtti.

Burnumuzdan tuttu düşman; biz boğaz kaydındayız;
Bir bakın: Hâlâ mı hâlâ ihtiras ardındayız!
Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın;

...

Zevke dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mateme!
Davranın, zira gülünç olduk bütün bir âleme...¹⁴⁶

142 Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, İstanbul-1962, s.107.

143 *Sunaya*, s.1, 68-69, 91, 94, 109.

144 *Tunaya*, s.66, (*Sebilürreşat*, No.230-48'den, daha önce gösterilmişti).

145 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 257, 258, 259, (1, 8, 15 Ağustos 1329) [14, 21, 28 Ağustos 1913].

146 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 250, (13 Haziran 1329) [26 Haziran 1913].

Ertesi hafta ise "Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir" sözünü yorumladı. Güzel ahlakın kalmadığını, çöküşün dış nedenlerle değil, iç nedenlerle beklenmesi gerektiğini ve böyle giderse bunun kaçınılmaz olduğunu belirtti:

Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak;
Kendi asudeyse, dünya batsa, baş kaldırmamak;
Ahdî nakzetmek, yalan sözden tehaşi etmemek;
Kuvvetin meddahı olmak, aczi hiç söyletmemek;
Mübtezel birçok merasim: inhinalar, yatmalar,
Şaklabanlıklar, riyalar, muttasıl aldatmalar;
Fırka, milliyet, lisan namıyla daim ayrılık;
En samimi kimseler beyninde en ciddi açık;

Ensedan aslan kesilmek, cepheden yaltak kedi...¹⁴⁷

(*Nakzetmek*: Bozmak; *tehaşi*: Sıkılma; *mübtezel*: Değersiz; *inhina*: Eğilme)

Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verirken Akif, insanlara Tanrı korkusunu aşılama çalışıyordu. Eylül başında yayımlanan ve "Ey Müslümanlar, Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkunuz" anlamındaki ayeti yorumlayan manzumesinde, irfan, vicdan ve faziletin kaynağının Tanrı korkusu olduğunu açıkladı. Akif'e göre Tanrı korkusu olmayan milletlerin ahlaki çöker, utanma duygusu ortadan kalkar, millet zillete düşerdi.¹⁴⁸

15 gün sonra yayımlanan bir Kur'an tefsirinde de Müslümanlığın kahramanlık dini olduğunu, oysa İslam'ın şimdi ancak adının kaldığını, Müslümanlık birlik isterken kol kol ve tarumar olduğunu ve bir vuruşla da yerle bir edilebildiğini belirterek güçlenmek, kurtulmak için İslam'ın ilk biçimine dönmek gerektiğini ileri sürdü.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti Ağustos 1914'te seferberlik ilan etmiş, yeni birlikleri askere almış, savaşa hazırlanmaktaydı. İktidar tamamıyla İttihat ve Terakki Partisi'nin elindeydi. Başbakan Prens Sait Halim Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ydı. Almanlarla bir ittifak anlaşması imzalanmış, muhalefet susturulmuştu.

İttihat ve Terakki'nin genç ve politikada deneysiz yöneticileri hayaller peşindeydiler. Almanlarla birlik olunarak, kaybedilen toprakların geri alınabileceğini sanmaktaydılar.

Nihayet, 29 Ekim 1914'te Yavuz ve Midilli adı verilen Alman gemilerinin Türk bayrağı çekip Sivastopol'u topa tutması üzerine Ruslar Türkiye'ye savaş ilan ettiler. Osmanlı Devleti böylece sonun başlangıcına girdi.

4 Eylül tarihli *Sebilürreşat*'ı ilk kez, daha kalitesiz bir kâğıtla görüyoruz. 16 Teşrinievvel (Ekim) tarihli dergide Akif'in manzum bir Kur'an tefsiri vardır. Bunda Akif, öbür dünyayı dillerinden düşürmeyip bu dünya geçicidir, aslı yoktur, diyenlere çatarak bu dünyada çalışmayanların öte dünyada da ödüllendirilemeyeceğini anlatmaktadır.¹⁵⁰

147 *Sebilürreşat*, c.10, sayı 251, (20 Haziran 1329) [3 Temmuz 1913].

148 *Sebilürreşat*, c.12, sayı 309, (20 Ağustos 1330) [2 Eylül 1914].

149 *Sebilürreşat*, c.12, sayı 310, (4 Eylül 1330) [17 Eylül 1914].

M. Ertuğrul Düzdağ *Sebilürreşat*'ın 4 Haziran 1914 tarihli 299. sayısından sonra hükümet tarafından kapatıldığını, fakat derginin yayınına hiç ara vermeden Sebilünecat adıyla devam ettiğini, 300 ve 301. sayılan bu adla çıkardıktan sonra 302. sayıda eski adına döndüğünü belirtiyor. Kapatılmasına gerekçe olarak Fatih Kürsüsü'nde şiirinin 27. bölümünün sebep olduğunu sandığını yazıyor. Bu bölüm, 60 mısralıktır, "din düşmanı, ayyaş, zamane züppeleri"ne ağır hakaretler taşımaktadır. (*Safahat*, 1993, s.XXXVIII).

150 *Sebilürreşat*, c.12, sayı 312, (16 Teşrinievvel 1330) [29 Ekim 1914].

14. Birinci Dünya Savaşı

Sebilürreşat'ın 13. cildi "Cihad-ı İslam"la başlamaktadır. Kapağa konulan bu bildiri, Mısır'daki "kardeşlerimiz"e dağıtılan Arapça bir metnin çevirisidir.¹⁵¹ Bir hafta sonra çıkan ertesi sayısında başyazı "Bütün Müslümanlara Cihat Farz Oldu" başlığını taşımaktadır; yazıda Şeyhülislam Hayri imzalı cihat fetvası ile Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın bildirisi de metin olarak verilmektedir.¹⁵² Osmanlı dini kurumları savaş için kolları sıvamışlardır. Nitekim, 13 Kasım tarihli dergide Meclis-i Ali-i İlmiye'nin "Cihad-ı Ekber Hakkındaki Beyannamesi"ni görüyoruz.¹⁵³

Bundan sonraki sayı bir hafta değil, 15 gün sonra çıkmıştır ve bunda da Şeyh Abdülaziz Çavuş'in bütün İslam ülkelerinde dağıtılmakta olduğu bildirilen bildirisinin çevirisi yer almaktadır: "Yeryüzündeki Umum Müslümanlara Beyanname."¹⁵⁴ Derginin bu sayısında Hazreti Muhammed'in savaşla ilgili sözleri de yer almaktadır.

Belli ki, *Sebilürreşat* ve Akif, Birinci Dünya Savaşı'nda bütün güçleriyle hükümetin yanında yer almışlar ve İttihatçı yöneticilerle birlikte savaştan umuda kapılmışlardır.

1915 yılının birinci günü yayımlanan;

Ey bunca zamandır bizi te'dip eden Allah;
Ey Alem-i İslam'ı ezen, inleten Allah!

diye başladığı Kur'an yorumunda bu çektiklerinin artık yetmesi gerektiğini bildiriyor,

Balkanlardaki yangın daha kül bağlamamışken
Bir başka cehennem çıkıversin, bu ne erken!

diye savaşın apansız çıkmasından yakınıyor, ancak askerlerin geride hiçbir şeyi gözleri görmeden Tanrı buyruğuna uyup savaşa koştuklarını ileri sürerek şu son beyitle zafer dileğinde bulunuyor:

Bir böyle şehidin ki mükâfatı zaferdir,
Vermezsen, İlahî, dökülen hûnu hederdir.¹⁵⁵

29 Ocak'ta, Akif'in bir yıl önce yazdığı "El Uksur'da" başlıklı manzumesi yayımlanmıştır. Şubat başında da Müslümanları savaşmaya çağıran bir manzumesi yayımlanmıştır. Bunun bazı dörtlükleri şöyledir:

UYAN

Baksana kim boynu bükük ağlayan?
Hakk-ı hayatın senin ey Müslüman!
Kurtar o bîçareyi Allah için,
Artık ölüm uykularından uyan!

151 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 213, (30 Teşrinievvel 1330) [12 Kasım 1914]

152 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 214, (6 Teşrinisani 1330) [19 Kasım 1914].

153 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 215, (13 Teşrinisani 1330) [26 Kasım 1914]. Bu bildiriye, Şeyhülislam Hayri Efendi, Şeyh Salih Şerif Tunusî Hamdi Yazır ve Bediüzzaman Said-i Nursî hazırlamış. Said-i Nursî, onun dağıtılmasında da görev almış. 1915'te Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Eşref Bey'le, bir Alman denizaltısına binip Bingazi'ye kadar gitmiş. (Vehbi Vakkasoğlu, *İslam Şairi Mehmet Akif*, 2.bas., s.70).

154 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 216, (27 Teşrinisani 1330) [10 Aralık 1914].

155 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 322, (1 Kanunusani 1330) [14 Ocak 1915].

Bunca zamandır uyudun kanmadın;
Çekmediğin kalmadı uslanmadın,
Çiğnediler yurdunu baştan başa.
Sen yine bir kerre kımıldanmadın!

Ey koca Şark, ey ebedî meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyyet et.
Korkuyorum Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin melanet.

Hakk-ı hayatın daha çiğnenmeden,
Kan dökerek almalsın mert isen,
Çünkü bugün ortada hak sahibi,
Bir kişidir "hakkımı vermem" diyen.¹⁵⁶

15. Akif Almanya'da

Savaşın başlarında Almanya Türkiye'den bazı kişileri davet etti. İngiliz, Fransız ve Rus ordularından tutsak aldıkları yüz bin kadar Müslümana ne kadar iyi davrandıklarını göstereceklerdi. Bundan daha önemlisi, bu tutsaklar arasında İtilaf Devletleri aleyhine propaganda yaptıracaklardı. Harbiye Nazırı Enver Paşa, bu konuda, devletin gizli örgütü olan Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Eşref Kuşçubaşı'nı görevlendirdi. Kuşçubaşı, bu işi Mehmet Akif'e önerdi. Akif önce kararsızlık gösterdi, sonra kabul etti. Güçlü bir hatip olan Şeyh Salih El Tunusî de çağrılanlar arasındaydı.

Yolculuk, Aralık 1914'te gizlilik içinde geçti. Akif, Feld Mareşal Von Hindenburg tarafından bizzat kabul edildi. Abdürreşit İbrahim, Ağaoğlu Ahmet, Halim Sabit ve diğer bazıları da ayrı ayrı zamanlarda Akif gibi Almanya'ya çağrılacaklardır.¹⁵⁷

Almanlar, Müslüman esirlere iyi davrandıklarını göstermek için bunlara camiler yapmışlar, hocalar, imamlar sağlamışlardır ve bu esirlerin dillerinde gazeteler çıkarmaktadırlar. Akif, bu camilerde esirlere hitabede bulundu, propaganda bildirileri hazırladı. Bunlar Alman cephesindeki Müslüman askerlerin üzerine atıldı. Cemal Kutay'ın Eşref Kuşçubaşı'ndan naklettiğine göre etkisini de gösterdi. İtilaf ordusundaki Müslümanlardan Almanlara sığınmalar oldu. Bunun üzerine İngiliz ve Fransızlar Müslüman askerlerin yerlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Akif'in sesi plağa alındı ve Almanlar'ın teknik olanaklarıyla, karşı ordulardaki Müslüman askerlere dinletildi. Yazdığı bildiriler Almanlar tarafından Java adalarına kadar götürüldü.

Bir süre Almanya'da kalan, Almanya'yı tanımaya çalışan Akif dönüşünde izlenimlerini Şeyhülislam Hayrî Efendi'ye bir rapor halinde sundu.¹⁵⁸ Akif'in Almanya'ya yaptığı gezinin tarihi kesin olarak belli değildir. Sözü edilen rapor da elde yoktur.

156 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 327, (5 Şubat 1330) [18 Şubat 1915].

157 Akif'in bu yolculuk karşılığında örtülü ödenekten ne kadar para aldığını bilmiyoruz. Cemal Kutay, *Necit Çöllerinde Mehmet Akif* adlı kitabında onun hiç bir para almadığını ileri sürüyor. Mithat Cemal, bu yolculuktan söz etmeksizin, eserinin bir yerinde şöyle diyor: "Parayı bilmiyordu. Bu mefhumu Umumî Harp'te biraz heceledi, fakat sökemedi. İnsanların ekseriya çirkin oldukları para meselesinde Akif çok güzeldi. (*Mehmet Akif*, 1939, s.298).

158 Cemal Kutay, *Necit Çöllerinde Mehmet Akif*, 2. basım, İstanbul, 1978, s.280; Eşref Edip, s.40, Orhan Seyfi, Akif'in Almanya'ya ve Arabistan'a Dar-ül Hikmet-ül İslamiye tarafından gönderildiğini yazıyor (*Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri*, 1937, s.9) ki yanlıştır. Sözü edilen örgüt, 1917'de kurulacaktır.

1915 Mart'ında Almanya'dadır Akif. Bunu Çanakkale şehitleri için yazdığı manzumenen anlıyoruz.¹⁵⁹

Akif, Almanya izlenimlerini "Berlin Hatıraları" adını verdiği uzun bir manzumede anlattı. "Binbaşı Ömer Lütfü Bey kardeşimize" ithaf edilen manzumenin yayımına *Sebilürreşat*'ın 26 Mart 1331 [1915] tarihli sayısında başlanmış, 10. Bölüm 5 Eylül 1334 [1918] de sona ermiştir. Metnin altında "Berlin 5 Mart 1331" ibaresi vardır.

Manzume Türkiye'deki kahvelerin, otellerin, şimendiferlerin, sokakların anlatılmasıyla başlamaktadır.¹⁶⁰ Sonra bunlar Almanya'dakilerle karşılaştırılmaktadır.¹⁶¹ Kahveye erkeği ve kızıyla gelen bir ananın ağlamasını anlatarak Almanların zafer kazanacağına inancını belirten Akif, kadını teselli etmektedir.¹⁶² Daha sonra Afrika ve Asya'daki Müslümanların İngiliz, Fransız ve Rusların elinden neler çektiğini anlatmakta, kadını, bu Müslümanların yasına ortak olmaya çağırılmaktadır:

Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın?
O halde fikr ile vicdana sahip insansın.¹⁶³

Bu kısımdan Akif'in bu yıllarda iyice Alman dostu kesildiğini saptayabiliyoruz. Hıristiyan, Ehl-i Salip düşmanlığı şimdi İtilaf Devletlerine düşmanlık biçiminde somutlaşmıştır.

Akif, Alman kadına anlatmaya devam etmektedir. Şimdiye kadar Avrupalılar üç yüz elli milyon insanın arşa çıkan inleyişlerini duymamıştır. Doğu'ya yönelen bu bakış (Alman bakış) zavallı Müslümanların ilk kez doğan fecridir. Almanlar, Müslümanlar için taşıdıkları önyargılardan kurtulmalıdırlar. Alman analarla Müslüman anaların gözyaşları aralarında ortak bir dil olabilir.¹⁶⁴ 50 yıldan beri savaş görmeyen Almanlar çalışıp çabalamış, bugünkü üstün uygarlığı kurmuşlardır.¹⁶⁵ Almanlar birbirlerine tutkun oldukları için yükselmişlerdir, Müslümanlar ise aralarındaki ayrılık yüzünden perişan durumdadırlar. Almanlar, birbirlerine tutkun oldukları için yükselmişlerdir, Müslümanlar ise aralarındaki ayrılık yüzünden perişan durumdadırlar. Almanlar, halkın ruhunu dinin beslediğini göremek kutsal şeylere sarılmışlar, teknik ilerleme ile dini birlikte, birbirini tamamlayacak biçimde ele almışlardır. Müziklerinde uyuşturucu nağmeler yoktur, şiirleri yaşama doludur. Bir de bize bakınız. Bunun tam tersi. Geçmişlerin en temiz gazeli şarap kokmaktadır. Şimdi de "üç beş haya züğürdü" edebiyatçı; ahlakı, arı, namusu bitirmek istemektedir.¹⁶⁶ Bundan sonra, din ve gelenek düşmanlarına, bu arada Tefik Fikret'e ağır bir hücum gelmektedir. (Daha önce değinmiştik.) Son yayımlanan bölümde ise Almanların geçmişte uğradıkları felaketlerle Müslümanların uğradıkları felaketler karşılaştırılmakta, Almanların bunları başarıyla atlattıkları ve yenilgilerden güç aldıkları, Müslümanların ise mahvoldukları anlatılmaktadır. İngilizler ortaya bir "kavmiyyet" davası atarak Müslümanları bölme amacındadırlar. Önce Arapları Türklere ayıracaklardır. O zaman kolu kanadı kalmayan Halife'nin

159 Erişirgil, (yanlış olarak Almanların 1915 yılı ortalarına doğru Almanya'ya bir Türk heyeti istediklerini yazmaktadır. (adı geçen kitabı, s.286).

160 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 334, (26 Mart 1331) [8 Nisan 1915].

161 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 335, 336, (2 Nisan 1331, 9 Nisan 1331), [15 Nisan 1915, 22 Nisan 1915].

162 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 337, [23 Nisan 1331], [6 Mayıs 1915].

163 *Sebilürreşat*, c.13, sayı 338, (30 Nisan 1331) [13 Mayıs 1915].

164 *Sebilürreşat*, c.14, sayı 352, (12 Teşrinisani 1331) [25 Kasım 1915].

165 *Sebilürreşat*, c.14, sayı 354, (30 Haziran 1332), [13 Haziran 1916].

166 *Sebilürreşat*, c.14, sayı 364, (1 Ağustos 1334) [1918] 1917 Yılbaşından başlayarak takvimler arasındaki 13 günlük fark kaldırılarak, bugün kullandığımız tarihleme kabul edilmişti. Bu nedenle, 1917 sonrası tarihlerde, yalnız yılların bugünkü karşılığı gösterilecektir.

de yalnızca sevimli bir adı kalacaktır. Sonra donanma ile Doğu velleveye verilecek, birinci hamlede Çanakkale'ye, ikinci hamlede Hilafet merkezine bayrak çekilecektir. Şu anda belki de Marmara'nın bağrında İngiliz "bezi" dalgalanmaktadır.

Şair burada Alman anayla konuşmayı keserek önce Marmara'ya seslenmektedir. Akif, uzakta olmasına rağmen büyük bir heyecan içindedir:

Şu anda cepheni görmekteyim, ateş yağıyor;
Bulutların biri binlerce yıldırım sağlıyor!
Nigâhı bin bu kadar mesafeden kavuran
Alevleriyle beraber, o şeyle karşı duran,
Karaltılar nedir, asker mi, taş mı, gölge midir?
Huda rızası için, seçmiyor gözüm, bildir!
Ne taş, ne gölge, ne asker... Serap, korkuyorum,

...

Durun! Kımıldanıyor gördüğüm hayaletler...
Bakın: İlerledi... Asker! Huda bilir, asker!
Evet gözüm seçiyor şimdi bir bir efradı:
Muazzam ordumuzun en muazzam evladı,
Ki pak alınları İslam için son istihkâm.

...

Sonunda parçalanıp yurdumuz diyar diyar
Küçüldü öyle ki: yoktur yaşatmak imkânı,
Dönüp de arkaya namusu, dini vicdanı!
Evet, bu hisler için bir mezar olur ancak,
Kalırsa elde nihayet beş on karış toprak!
Enîn içinde vatan... Kıymayın şu mazluma.
Huda rızası için ricat etmeyin!..

-Korkma!

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki hak yoludur, dönme bilmeyiz; yürürüz!
Düşer mi tek taşı sandın, harim-i namusun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp da kaplasa afakı bir kızıl sarsar;
Değil mi sinede birdir vurân yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz!

...

Yakında kurtulacaktır bu cephe...

-Kurtulacak!¹⁶⁷

167 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 368, (5 Eylül 1334-[1918]. Manzumenin askerlere ricat etmemeleri için yalvaran bölümüyle onların cevabını içeren bölüm, 25 Mart 1337 [1921] tarihli *Sebilürreşat*'ın c.19, sayı 473'te, İkinci İnönü Savaşları'nın başladığı günlerde ikinci kez yayımlanmıştır.

Eşref Edip'in anlattığına göre, *Berlin Hatıraları*'nın ithaf edildiği Ömer Lütfi, Akif'in savaştan önce tanıdığı, *Sebilürreşat*'a gidip gelen ve Akifi çok seven, Akif'in de kendisini çok sevdiği bir askerdir. Top ve askeri mühimmat için daha önce Berlin'e gitmiştir. Akifi Berlin'de gezdirmiş, Almanların toplumsal hayatı konusunda şairi aydınlatmıştır. Ömer Lütfi'den nakledildiğine göre Akif'in Berlin'de en büyük kaygısı Çanakkale'dir. Çocuk gibi gözlerinden yaş dökmektedir. Çanakkale için ağlamadığı gün yoktur.¹⁶⁸

Akif daha sonra Çanakkale Savaşları'nı daha etraflı ve coşkun bir biçimde *Asım*'da da tekrarladı:

Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi,
–Tepeden yol bulmak için geçmek için Marmara'ya–
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya,
Ne hayasızca tahaşşüt ki ufuklar kapalı!
Nerde –gösterdiği vahşetle "bu, bir Avrupalı"
Dedirir– yırtıcı, his yoksulu sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahpesi, yahut kafesi!
Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvam-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi... Mahşer mi hakikat mahşer,
Yedi iklimi cihanın duruyor karşısında;
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk.
Sade bir hadise var ortada: Vahşetler denk.

...

Öteden saikalar parçalıyor afakı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'makı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o aslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lağam;
Atılan her lağımın yaktığı yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müthiş tipidir: savrulur enkaz-ı beşer...
Kafa göz, gövde bacak, kol çene, parmak, el ayak;
Boşanır sırtlara, vadilere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o namert eller.
Yıldırım yaylımı tufanlar, alevden seller.
Veriyor yangını durmuş da açık sinelere,
Sürü halinde gezerken sayısız teyyare.
Top tüfekten daha sık, gülle yağın mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler!
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat iman?

...

168 *Eşref Edip*, s.42-44.

Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor;
BİR HİLAL uğruna ya Rab, ne GÜNEŞLER batıyor!

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdat inerek öpse o pak alnı değer.
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor TEVHİDİ...
BEDR'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi...
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni tarihe" desem sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvara da yetmez o kitab...
Seni ancak ebediyetler eder istiab.
"Bu, taşındır" diyerek Kâbe'yi diksem başına;
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da rida namiyle,
Kanayan lahdine çeksem, bütün ecramiyle;
Ebr-i nisanı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyya'yı uzatsam oradan
Sen bu avizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtabı getirsem yanına,
Türbedarın gibi ta haşre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile avizeni lebriz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hatırana.

...

(*tahaşşüt*: Yığılma; *saika*: Yıldırım; *a'mak*: Derinlikler; *ecram*: Yıldızlar.)

Akif'in, 1920 yılı sonbaharında Kastamonu Nasrullah Camii kürsüsünde anlattığına göre, savaş yıllarında "mühim" bir görevle Almanya'ya gittiğinde Alman Hükümeti; Müslümanların, Türklerin vahşi olmadığı konusunda yazılar istemiştir. Bunları Almanca'ya çevirterek, Türklerle müttefik olunmasını eleştiren Katolik milletvekillerine sunulacağını belirtmiştir. Kendileri elden geldiği kadar bu görevi yerine getirmişlerdir. Almanların taassubu yüzünden tamamıyla başarılı olmadıkları kanısındadır Akif. Bu taassuba bir örnek de veriyor. İngilizler, Kudüs'ü Osmanlı ordularından alınca Avusturya'da halk şehrayın yapmıştır.¹⁶⁹ Aynı konuşmasında Akif, savaşa girilip girilmemesi konusunda konuşmasının, kendi yetkisi dışında olduğunu da belirtmektedir.

Berlin Hatıraları'nın 1915'te yayımlanmaya başlayıp arkasının ancak 1918 Eylül'ünde alınabilmiş olması biraz da *Sebilürreşat*'ın bu yıllarda düzenli çıkamayışı yüzündendir. Örneğin, 12 Teşrinisani 1331 [25 Kasım 1915] tarihli 352. sayıdan sonraki sayı, 27 Nisan 1332'de, yani 5,5 ay sonra çıkabilmiştir. 354. sayı 30 Haziran'da [13 Temmuz] yayımlanmış, 15 günlük, hatta aylık aralarla birkaç sayı çıkarıldıktan sonra, 13

169 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 464, (25 Teşrinisani 1336 [1920]).

Teşrinievvel 1332 [26 Ekim 1916] ile 4 Temmuz 1334 (1918) arasında yaklaşık 20 ay yayımlanamamıştır. Bu kesinti hakkında aydınlatıcı bilgi yoktur. Fakat Hükümet, Akif'ten yararlanmaya devam ediyordu.¹⁷⁰

16. Necit Çöllerinde

Akif Almanya'dan döndükten sonra İstanbul'da fazla kalmaz. Kuşçubaşı Eşref, onu Arabistan'a bir gezi yapmaya ikna eder.

Hicaz'da Şerif Hüseyin ve oğulları isyan etmiştir. Onlara karşı yarımadanın diğer bölgelerinde karşı kuvvetler hazırlamak gerekmektedir. Bunlar İbni Suud ve İbni Reşit kuvvetleri olacaktır. İbni Reşit'in İstanbul'da bir temsilcisi de vardır. Yolculuğun amacı, Arabistan'ı Türkiye'de tutmak için gerekeni yapmaktır.

Dört kişidirler: Enver Paşa'nın başyaveri Mümtaz Bey, Afrika ve Arap İşleri Müşaviri Şeyh Şerif Salih el-Tunusî (Almanya'da da Akif'le beraberdi), Mehmet Akif ve bu üç kişinin başında Teşkilatı Mahsusa Başkanı Eşref Kuşçubaşı.

1916 yılı başlarında bu dört kişi gizlice İstanbul'dan çıkarlar. Trenle Şam'a, Cemal Paşa'nın karargâhına gelirler. Oradan Medine'ye gidilir. Ancak, bazı Bedevilerin silahlı gösterisi üzerine oradan ayrılmak zorunda kalırlar. Vehabilerin kadısı (şeyhi) ile görüşürler. Eşref Bey, Kadı'ya, yıllık 60 altın maaş bağlar ve ilk yılını da peşin öder. Çanakkale Zaferi'nin müjdesini çölde Enver Paşa'nın çektiği telgraftan alırlar. Yolculuk Riyad'a kadar uzanır ve 4-5 ay kadar sürer. Akif, dönüşte Şam'a uğrar, Şam Mevlevihanesi'ni ziyaret eder. Beyrut'ta Abdülatif Nevzat'ta kalır. İstanbul'a hem vücudu, hem gönlü yorgun olarak döner.¹⁷¹

Akif, Arabistan yolculuğunun öyküsünü "Necid Çöllerinden Medine'ye" adlı uzunca manzumesinde anlattı. Bunda çölü tasvir ettikten sonra, Medine'de Peygamber'in mezarı başında kendisinin ve ziyaret için gelen çeşitli milletlerden Müslümanların duygularını dile getirdi. Yalvarışlar Tanrı'nın ve Peygamber'in İslamlara yardım etmesi içindir:

Şu ben ki her birinin ayrı ayrı kardeşiyim.
Ezelde kaynaşan ervaha ayrılık var mı?
Cihan yıkılsa bu vahdet yerinden oynar mı?
Olunca, mimerimiz, Arşımız, Hüdamız bir;
Benim de beklediğim nur, onun da gayesidir.

170 M. Ertuğrul Düzdağ, 5,5 aylık boşluğu derginin kâğıt sıkıntısı ile açıklamasına itibar etmeyerek *Sebilürreşat*'ın bu iki kez ara verişini, "Muhalefet yaptığı için İttihatçı Hükümet tarafından, kapatılmıştı" diye açıklıyor. (*Safahat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1987, s.XXXIII.; *Safahat*, Gonca Yayınları 1993, s.XLI).

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nce yayımlanan *Türk Silahlı Kuvvetli Tarihi* c.III, kısım 6, kitap 1'de (Ankara, 1971, s.342), Çanakkale Savaşları'nın yapıldığı sıralarda mebuslar, gazeteciler ve şairler (Mehmet Emin ve Mehmet Akif) vasıtasıyla ordulara ziyaretler yapıldığı, halkın ve ordunun moralini yükseltmek için, yazılar ve şiirler yazdırıldığı ifade edilmektedir. Almanya ve Necit yolculuklarından başka Akif'in bu tip ziyaretleri konusunda başka herhangi bilgiye rastlamadık. Yazıda kastedilen de bu yolculukları olabilir.

171 *Eşref Edip*, s.45. Daha geniş bilgi, Cemal Kutay'ın *Necid Çöllerinde Mehmet Akif* adlı eserinde vardır. Kutay, Kuşçubaşı Eşref'in anlattıklarına dayanarak yazdığı bu Arabistan gezisini adeta romanlaştırmıştır.

O nuru gönder İlahi, asırlar oldu yeter!
Bunaldı milletin afakı, bir sabah ister...
İnayetle halas et ki dalga dalga zalam
İçinde kaynamasın çırpınıp duran İslam!..¹⁷²

...

(*ervah*: Ruhlar; *zalâm*: Karanlık, haksızlık.)

Şeriatı karşı en güçlü hücumlar (herhalde Tevfik Fikret'ten sonra) Türkçülerin lideri Ziya Gökalp'ten gelmektedir.

Eşref Edip'in anlattığına göre, bu sırada Akif, Turancılarla bir tartışmaya girişmek ister. Böyle bir zamanda gazetelerde yapılacak bir tartışmayı uygun görmediğinden İttihat ve Terakki Genel Merkez üyesi Ziya Gökalp'e bir mektup yazılmasını, genişçe bir salonda toplanılarak istedikleri konularda kendileriyle tartışmaya gireceklerinin bildirilmesini önerir. Uygun görülür. Akif mektubu yazar, *Sebilürreşat* yazı kurulundan bazı kişiler de mektubu imzalar. Ancak mektuba bir cevap alınmaz.¹⁷³

Gene bu sıralarda, Mekke Emiri olup, Mekke'nin boşaltılması üzerine Lübnan'a çekilen Şerif Haydar Paşa, İzmirli İsmail Hakkı ile Akifi Lübnan'a davet eder. Akif, Aliye'ye giderek bir ay kadar Paşa'ya misafir olur.¹⁷⁴

Akif, beşinci kitabını 1917'de *Hatıralar* adıyla bastırmıştır.¹⁷⁵

Kitap, şöyle bir ithaf cümlesi taşımaktadır: "Hanedan-ı Hilafet'in erkan-ı muazzamasından Ömer Faruk Efendi Hazretleri'ne" Akif muhtemelen bu yıl içinde İttihat ve Terakki'ye "küsmüş"tür. Bu küskünlük, Parti'deki kaydını sildirme biçiminde değil, Parti Kulübüne gitmeme biçiminde kendini göstermiştir. Onun Parti'den bu uzaklaşmasının nedenlerini kesin olarak bilemiyoruz. Mithat Cemal Kuntay'ın anlattığına göre¹⁷⁶ bu küskünlüğün sebebi şudur:

İttihat ve Terakki, Akif'in en çok sevdiği kişi olan Ahmet Naim'i taşraya müfettiş olarak göndermiştir. Ahmet Naim, Cemiyet'in taşra delegelerinin valiler üzerindeki tahakkümünü beğenmemiş ve İstanbul'a bu durumu anlattığı bir raporla dönmüştür. Parti bu rapora aldırmamıştır. Akif, Ahmet Naim'le birlikte buna şaşmıştır. Ahmet Naim'in etkisi altında bulunan Akif, onunla birlikte Parti'ye küsmüştür.

Savaş her tarafta Osmanlı ordularının çekilişi, yer yer de çöküşü ile sona yaklaşırken Akif'in birkaç parça daha şiirinin ve yazısının yayımlandığını görüyoruz.

Bunlardan biri, Şair Eşref'in "Kişi hissettiği nisbetle yaşar" diyen sözünden yola çıkarak yazdığı kırk dört dizelik manzumedir. Bunda Akif, kendisine sataşan gençlere çatmış, ancak manzumeyi daha sonra nerdeyse tamamen değiştirerek adını da "Şark" koymuştur. Manzumede Akif, Doğu'nun geriliğini bir kere daha, ama bu sefer daha çok gözlemlerine dayanarak anlatırken Tanrı'ya bir kere daha yalvarmaktadır:

172 *Sebilürreşat*, c.14, sayı 361, (4 Temmuz 1334/1918). Tarihten de anlaşılacağı üzere manzume, bu ziden yaklaşık iki yıl sonra yayımlanabilmiştir. *Hatıralar*'ın 1918'de basılan 2. basımına alınmıştır.

173 *Eşref Edip*, s.46. Mektup şöyledir:

"Eğer kendinize güveniyorsanız, bütün ulemanızı toplayınız. Umumî bir yerde bir içtima yapalım. Siz söyleyin, biz söyleyelim. Bütün fikrî ve içtimaf meseleleri mevzuubahs edelim. Usulü, adabı da-iresinde münakaşa edelim. Bu münazaralarımız aynen zaptolunsun" (*aynı kitap*, s.257).

174 *Eşref Edip*, s.47.

175 *Safahat*, Beşinci kitap, *Hatıralar*, Mehmet Akif, Necmi İctiklal Matbaası, 1333, 1335 Zilhicce, s.78.

176 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 1939, s.124.

"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar. Gördüğüm: yer yer
Harap iller, serilmiş hanumanlar, başsız ümmetler,
Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar.
Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller, incelmış boyunlar, kaynamaz kanlar,
Düşünmez başlar, aldırılmaz yürekler, paslı vicdanlar;
Tegallüpler, esaretler, tahakkümler, mezelletler;
Riyalar, türlü iğrenç iptilalar, türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar, yanmış ormanlar,
Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar;
Cemaatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar;
"Gaza" namıyla dindaş öldüren biçare dindaşlar;
İpissiz aşyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;

...

Geçerken, ağladım geçtim; dururken ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum;

...

Derinlerden gelir feryadı, yüz binlerce âlamin;
Ufuklar bir kızıl çember, bükük boynunda İslam'ın!
Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon, cansa gırtlakta!

...

Bu haybetten usandık biz, bu husran artık elversin!
İlahî nerde bir nefhan ki, donmuş hisler ürpersin,
Serilmiş sineler, kâbusu artık silinsin üstünden.

"Hayat elbette hakkımdır" desin, dünya "değil" derken.¹⁷⁷

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından 27 gün önce yayımlanan "Has-
bihal" (*Safahat*'taki adı "Alınlar Terlemeli") başlıklı manzumesinde ise halka şöyle bir
eleştiride bulundu:

Cihan altüst olurken, seyre baktın öyle durdun da,
Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda;
Hayat elbette hakkın, lakin ettir haykırıp ihkak,
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar; dava-yı istihkak.
Bu milyarlarca davadan ki inler dağlar, enginler;
Oturmuş ağlayan avare mazlumu kim dinler?

...

Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hazır: devr-i cemiyet,
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlal için niyyet,
Şu vahdet tarumar olsun! deyip saldırma İslam'a;
Uzaklaşsan da imandan cemaatten uzaklaşma!

...

177 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 370, (19 Eylül 1334). Bu, şiirin son şeklidir. Metin ve açıklama için *Safahat* 12. basım, s.451-452.

Bu hürriyet, bu hak bizden bugün aheng-i say ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.¹⁷⁸

(*İhtak ettirmek*: Hakkı elde etmek; *istihkak*: Hak etme; *aheng-i say*: Çalışmada uyum).

Akif'in bu dönemdeki son yazısı "Merhum Kemal" başlığını taşımaktadır. Bir buçuk sütunluk bu yazıda Akif, bir ölüm karşısında duyduğu üzüntüyü anlatmaktadır.¹⁷⁹

Akif, Lübnan'da bulunduğu günlerde şeyhülislamlığa bağlı yeni bir daire kurmuştu: Dar-ül Hikmet-ül İslamiye. Şeri mahkemeler, şeyhülislamlıktan alınarak bu daireye bağlanmıştır. Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'dir. Akif, bu dairenin başkâtipliğine atanmıştır.¹⁸⁰ Akif, haberi, Lübnan'dan dönerken Toroslar'da haber almıştır. Gelince de görevine başlamıştır. 26 Ocak 1920'de Vahdetin ve Şeyhülislam İbrahim-el Haydari imzalarıyla Dar-ül Hikmet-ül İslamiye üyeliğine de atanacaktır.¹⁸¹

İlerde görüleceği gibi Akif, gene Padişah Vahdetin'in ve Dürrizade Abdullah'ın imzalarıyla 3 Mayıs 1920'de bu görevlerinden uzaklaştırılmıştır.

Ateşkesin imzalanmasına altı gün kala Akif'in "Umar mıydın?" başlıklı manzumesi yayımlanmıştır. Şair, manzumenin başına Şimal Müslümanlarından Ataullah Behaeddin'in *Sebilürreşat*'ta yayımlanan mektubundan şu cümleyi almaktadır:

"Odama girdim; kapıyı kapadım; ağlamaya başladım: o gün akşama kadar İslam'ın garipliğine, Müslümanların inhitatına [düşüşüne] ağladım, ağladım..."

Şimdi Akif de bu çöküşe ağlamaktadır:

Görünmez aşına bir çehre olsun rehğuzarında;
Ne gurbettir çöken İslam'a İslam'ın diyarında?
Umar mıydın ki; mabetler, ibadetler yetim olsun?
Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i mey'usun?
Umar mıydın cemaat bekleyip durdukça mimeterler,
Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş bir yığın mermer?
Umar mıydın: tavanlar yerde yatsın rahnedan bîtap?
Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrap?

...

178 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 372, (3 Teşrinievvel 1334/1918). 12 Şubat 1336 tarihli *Sebilürreşat*'ta Akif'in Balıkesir konuşmasının başında "Cemaatten Uzaklaşma" adıyla geçmektedir. İkinci İnönü Savaşı öncesinde (10 Mart 1921) *Sebilürreşat*'ta yeniden yayımlanmıştır.

179 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 374, (17 Teşrinievvel 1334) [1918].

180 *Eşref Edip*, s.47; M. Emin Erişirgil, 1917'de şeyhülislamlığın yetkileri kısılınca bu dairenin kısılmasını Türkçülerin İslamcılara karşı bir darbesi olarak yorumluyor. Akif'in "yobazların" aleyhte ısrarlarına rağmen görevi kabul ettiğini yazıyor. (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.319), Meydan Larousse, *Ersay Mehmet Akif* maddesinde, Akif'in 1920'de görevden alındığına değinirken bu görevde 1918'den beri bulunduğunu yazmaktadır. Beşir Ayyazoğlu, dairenin bir "Cemiyet" olduğunu –yanlış olarak– yazıyor. (*İstiklal Marşı, Tarihi ve Manası*, 1981, s.5).

181 Atama kararnameşi şöyledir:

Dar-ül Hikmet-ül İslamiye Başkâtibi Akif Bey Başkıtabet uhdesinde kalmak üzere, Başkıtabet'e mahsus olan maaşıyla, zamimeten memuriyet olarak Dar-ı mezkur azalığına tayin edilmiştir. Bu irade-i seniyenin icrasına Meşihat memurdur.

30 Rebuelahır 1338

22 Kanunusani 1338 [1920]

Mehmet Vahdetin-Şeyhülislam İbrahim-el Haydarî

(*Takvimi Vekayi*, sayı 3759, (4 Cemaziyelevvel 1338, 26 Kanunusani 1336) [1920].

Haya sıyrılmış, inmiş öyle yüzüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı bî medlûl;
Yalan rayiç hiyanet mültezem her yerde, hak mechul,
Yürekler merhametsiz, duygular süflî, yürekler hâr;
Nazarlardan taşan mana, ibad-ul-lahı istihkar.
Beyinler ürperir ya Rab, ne korkunç inkılap olmuş;
Ne din kalmış ne iman, din harap, iman türap olmuş!
Mefahir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lal...
Bu izmihlal-i ahlakî yürürken durmaz istiklal!

...

Fakat, matem halas etmez cehennemler saran yurdu.
Cemaat intibah ister; uyanmaz gizli yaşlarla!
Çalışmak... Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla!

...

İlahi! Bir müeyyed, bir kerîm el yok mu, tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksuda?¹⁸²

(*rehgûzar*: Gececek yol; *rahne*: Yıkık; *lafz-ı bî-medlûl*: Delillendirilmemiş söz;
rayic: Sürümü olan; *mültezem*: Gerekli sayılan; *ibad-ul-lah*: Allah'ın kulları; *istihkar*:
Aşağılama; *türap*: Toprak; *mefahir*: Övünülecek şeyler.)

III

MÜTAREKE'DE

1. Mütareke

Nihayet, Akif'in korktuğu başına gelmiş, Osmanlı Devleti, müttefikleri olan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'la birlikte yenilmiş, 30 Ekim 1918'de koşulları ağır bir ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Akif'in 1908'den beri işbirliği halinde olduğu İttihat ve Terakki ile bu partinin kurduğu hükümetin politikası da bozguna uğramıştır. V. Sultan Mehmet (Reşat)'in ölümüyle, VI. Mehmet adıyla Vahdettin, 4 Temmuz 1918'de tahta geçmiş, orduların her yanda gerilemesi üzerine de Talat Paşa Hükümeti istifa edince, 14 Ekim'de İzzet Paşa'nın başkanlığında bir geçiş hükümeti kurulmuştur. 2-3 Kasım gecesi de İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri olan Başbakan Talat Paşa, Başkomutan Vekili Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ile İttihat-Terakki Merkezi'nin en sözü geçen adamları Dr. Nazım, Bedri, Bahattin Şakir, Azmi Bey'ler bir Alman denizaltısı ile İstanbul'dan kaçmışlardır. 8 Kasım'da İzzet Paşa Hükümeti istifa etmiş, yerine 11 Kasım'da İngilizlere biraz daha yakın olan Tevfik Paşa Hükümeti kurulmuştur.

Akif'in son kale olarak nitelediği Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmlar İtilaf gemilerine açılmıştır. 13 Kasım'da İstanbul'da 61 parçalık İtilaf donanmasının bayrakları dalgalanmaktadır. Öte yandan Nusaybin, İskenderun çizgisine kadar bütün Irak, Çukurova, doğuda üç il boşaltılmaktadır.

İstanbul, Mütareke'de kozmopolit bir şehir olmuştur. Hükümet, İtilaf devletlerinin emirlerini yerine getiren bir organ durumuna düşmüştür. Buna karşılık aydınlar, elde kalan son Türkiye topraklarının da kaybedilmemesi için çalışmalar yapmak amacıyla dernekler kurmaktadırlar. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kilikyalılar Cemiyeti, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, gene Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti bunlardandır.

İstanbul'da devletin alacağı biçim konusunda her kafadan bir ses çıkmaktadır. İttihat ve Terakki zamanında baskı altında tutulan İngiliz-Fransız yanlılarının dili çözülmüştür. Gazetelerde polemikler başlamış, İttihatçılardan hesap sorulma devri açılmıştır. Savaş suçlularını ve İttihatçıları yargılamak amacıyla Divan-ı Harb-ı Örfi'ler kurulmakta, önce tek tek, daha sonra kitleler halinde tutuklamalar yapılmaktadır.

*

Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığı gün *Sebilürreşat*'ın 15. cilt, 376. sayısı yayımlanmıştır.

Bu sayıda Ömer Seyfettin'in kısa bir mektubu yer almıştır. Kendisinin, derginin ileri sürdüğünün tersine Çerkes olmadığını, milleti de ırk diye değil, din, lisan ve ırk birliği olarak anladığını belirtmiştir. Derginin buna düştüğü not:

"Muazzez vatanımıza dışardan getirildiğinden hiç şüphemiz olmayan kavmiyet cereyanının ne mühlik [tehlikelî] neticeler vereceğini yakinen bildiğimiz için bu hususta on seneden beri etmediğimiz niyaz, vermediğimiz nasihat kalmadı. Artık olan oldu. Şu sırada yeniden bir münakaşa kapısı açmak, elde kalan bakiyeyi de tefrikaya sevk etmek demek olacağından şimdilik sükûtu evla gördük."

1918 yılı sonlarına doğru Akif'in başyazarı olduğu *Sebilürreşat* bir din ve ahlak dergisi durumundadır. Milliyet davasının zararları konusunda görüşlerini korumaktadır.

Ateşkes şartları, *Sebilürreşat*'ın 7 Teşrinisani [Kasım] 1334 tarihli 377. sayısında metin halinde ve yorum yapılmadan verilmiştir. Buna, Başbakanlığın ateşkes imzalandığına ilişkin bir genelgesi de eklenmiştir. 28 Kasım'da *Vakit* gazetesi başyazarı Ahmet Emin'e verilen bir cevap yer almaktadır. Bunda din ile devletin birbirinden ayrılama-yacağı ileri sürülmektedir.¹

Aralık ortalarında yayımlanan bir yazısında Akif, *Köy Hocası* adlı derginin çıkışını se-lamlamaktadır. Köylüyü aydınlatmak için böyle sade bir dil kullanılmasına ihtiyaç oldu-ğunu belirten Akif, bu vesile ile köylü hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

"Köylüyü düşünmek bir hamiyet meselesi değil, doğrudan doğruya hayat me-selesi, menfaat meselesidir. İyi bilmeliyiz ki, asırlardan beri sağlamak istediğimiz o zavallıda artık ne can kalmıştır, ne kan..."

Akif bu yazısında milliyet konusuna değinmeden de duramamıştır. Şöyle yazmaktadır:

"Ne olurdu kavmiyet denilen o mel'un cereyan derhal siyasî bir şekil almasaydı; yahut mademki aldı, yurtlarıyla ocaklarıyla, risaleleriyle, gazeteleriyle, kon-feranslarıyla, nutuklarıyla anasır-ı İslamiye'yi birbirine düşürürken aynı ve-saitle biraz da parçaladığı kitlelerin lisanına, irfanına hizmet edeydi de bugün o büyük Şark bari şu kadcak bir hayrını gördük diyebileydi.

Arnavutluk, Araplık, Türklük, Kürtlük namına ortaya çıkan senedat-ı kavmiyeti [milliyetçilik güdenleri] bundan altı-yedi sene evvel bir yere çağırmış, demiştik ki:

'Kavmiyyet cereyanı, en medenî, en müterakki cemiyetleri birbirine düşürür. Bizim gibi anasır-ı mürekkebiyesi bila istisna cahil bulunan bir cemaati ise ta-rûmar eder. Geliniz, bu cereyanı körüklemeyiniz. Mensup olduğunuz kavimlere hizmet etmek istiyorsanız, bunun yolu başka olmak icap eder. Evet, hepimiz bi-liyoruz ki, anasır-ı İslamiye'nin kâffesi, irşada, ikaza muhtaçtır. Bunlardan me-sela, Arapları irşat vazifesini Arap ekalleyetlerine bırakınız. (...) Türk'ün, Ar-navut'un, Kürt'ün husul-ü intibahı için de aynı usulü riayet ederiz. (...) Aradaki rabita-i islamiyeyi teyit etmek şartıyla, mensup oldukları akvamı okutmak, yazdırmak ilim ve irfanın sahibi etmek, servet, sanat, ticaret hususunda terakki ettirmek için geceli gündüzlü uğraşırlar.'

¹ *Sebilürreşat*, c.15, sayı 280, (28 Teşrinisani 1334) [1918].

Heyhat! Bu teklif hiçbirinin işine gelmedi..."²

Bu kuşkusuz ki, İttihat ve Terakki içinde bir hesaplaşmanın da kanıtıdır. Partinin daha zayıf olan İslamcı kanadı, daha güçlü ve etkili bulunan milliyetçi kanadını eleştirmektedir; daha önce yönelttiği eleştirilerin doğru çıktığını ileri sürmektedir.³

21 Aralık 1918'de Padişah Meclis-i Mebusan'ı kapattı. Ertesi günkü *Sebilürreşat*'ta (herhalde daha önce yayımına karar verilmiş olan) bir yazı yayımlanıyordu. Prens Sait Halim Paşa'nın 1913'te kaleme aldığı yazıda, Kanunu Esasi'nin Türkiye'nin toplumsal koşullarına uymadığı anlatılıyordu. Yazara göre, Türkiye, anayasasının alındığı ülkelerden farklıydı. Oralarda teşebbüs sahibi bir burjuva sınıfı bulunduğu halde bizde böyle bir sınıf yoktu. Memur sınıfına burjuvazinin görevini yüklemek hatalıydı. Meşrutiyetten dönülemezdi ama, Türkiye kendine göre bir anayasa yapmalıydı.⁴

Aralık sonuna doğru Akif'in bir manzumesi yayımlandı. *Safahat*'a "Hâlâ mı Boğuşmak" başlığı ile alınan manzumede Akif, geçmiş deneylerden ve son felaketlerden ders alınmayışını eleştirdi; bu arada particiliğe, Turancılığa çattı:

Sen, ben, desin efrat, aradan vahdeti kaldır,
Milletler için kıyamet işte o zamandır.
Mazilere in, mahşer-i edvarı bütün gez;
Kanun-u İlahî, göreceksin ki değişmez.

...

Ey millet-i merhume güneş battı... Uyansan!
Hâlâ mı hükümetleri, dünyaları sarsan
Seylabelederin sesleri, afakın enini,
A'sârâ süren uykun için gelmede ninni?
Efradı hemen milyar olur bir sürü akvam
Temin-i beka namına eyler durur ikdam.
Bambaşka iken her birinin ırkı, lisanı,
Ahlakı, telakkileri, iklimi, cihanı,
Yekpare kesilmiş tutulan gaye için de,
Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihayet;
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezalet!

"Hürriyeti aldık!" dediler, gaybe inandık;
"Eyvah, bu baziçede bizler yine yandık!"
Cemiyete bir fırka dedik, tefrika çıktı:
Sapasağlam iken milletin erkanını yıktı.

2 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 386, (12 Kanunuevvel 1334-Aralık 1918). Akif'in bu yazısında övdüğü *Köy Hocası*, Millî Mücadele yıllarında Ankara'ya taşınmış ve Ankara Hükümeti'nce yardım görmüştür.

3 Tunaya'nın *İslamcılık Cereyanı* adlı kitabında, İslamcılık akımı incelenirken 1918 sonrasında *Sebilürreşat*'ın, İslamcı akımın neresinde yer aldığı, İslamcılığın diğer kollarıyla birlik olan ve ayırıcı yönleri üzerinde durulmakta ve Mehmet Akiften hiç söz edilmemektedir.

Ahmet Kabaklı, kitabında, Ziya Gökalp ve benzerleri ile Mehmet Akif'i uzlaştırma çabasındadır. "Akif, din çekirdeği etrafında, yani özü İslam olan bir milliyetçilik fikrinin davasındadır. O milliyetçiliğe değil, sadece ırkçılık ve Turancılığa karşı olmuştur" demektir. (*Mehmet Akif*, 4. bas., s.67).

4 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 384, (22 Kanunusani 1334-Ocak 1919). s.352-355.

"Turan ili" namıyla bir efsane edindik;
"Efsane, fakat gaye!" deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverir gidenler, acıyın eldeki yurda!⁵

(*edvar*: Devirler; *seylabe*: Sel; *enin*: İnilti; *a'sârâ*: Asırlarca; *ikdam*: İlerleme; *baziçe*: Oyun).

Sebilürreşat, 1919 yılına İstanbul gazetelerinden şikâyet ederek girmektedir. İç Olaylar sütununda İstanbul'un kenar semtlerinde çekilen açlık anlatıldıktan sonra başka bir yazıda İstanbul'da partilerin çoğaldığından⁶ söz edilmekte, bu partilerin yayın organlarının da arttığı belirtilmektedir.⁷ *Sebilürreşat*, gazetelerin çoğalmasına bir şey demiyorsa da bunların yazdıklarından şikâyet etmektedir. Gazetelerin "millî menfaatler hususunda ahenksiz laflar" ettiklerinden söz edilmektedir. Şöyle denmektedir:

"...Birkaçı da sırf gayri müslimlerin avukatı kesilerek temcit pilavı gibi Ermeniler ve Rumlar hakkındaki, tehcir ve taktik meselelerini vird-i ziban etmektedir. [Geviş getirir gibi durmadan tekrar etmektedir]. Müslümanlar hakkında yapılan haksızları meskutane [sessiz] bir halde bırakmaktadırlar."⁸

İttihatçı hükümetlerin yaptıklarından hesap sorulmasına karşı *Sebilürreşat*'ın rahatsızlık duyduğunu, bir hafta sonra "icmal-i hadisat" kısmında yer alan şu satırlardan anlamak mümkündür:

"Payitaht'ta hüküferman olan ahvali tedkik edecek olursak göreceğiz ki, yevmi matbuatın şüun [haberler] kısmını dolduran tehcir, tetkik-i seyyiat [kötülüklerin, suçların araştırılması], divan-ı harb-i mahsus, tahsisat-ı mesture, iskân-ı muhacirin –gayri müslime– ve iaşe⁹ gürültülerinden ibarettir ki, henüz hiçbirisi müsbet bir neticeye iktiran etmemiş, bilakis, pek çok dedikoduların meydan almasına sebebiyet vermiştir. İcraat ve faaliyet namına bizim Müslümancasına hükümetimizden talep edeceğimiz şey adalet, kadirşinaslık, temin-i maişet-i millet, takarrir-i asayiş ve emniyettir."

Yazıda, 'dine yayın yoluyla yapılan saldırıların arttığından şikâyet edilerek bunlara karşı hükümet makamları göreve çağrılmaktadır.'¹⁰

5 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 384, (26 Kanunuevvel 1334) [Aralık 1918] 1. sayfada, çerçevesi.

6 Ateşkesten beri Müdafaa-i Hukuk Demeklerinden başka İstanbul'da kurulan parti ve demeklerin başlıcaları şunlardı: 31 Ekim: Hürriyetperver Avam Fırkası, Ahali İktisat Fırkası, İstihlas-ı Vafaa Cemiyeti. 5 Kasım: Radikal Avam Fırkası. 9 Kasım: Selamet-i Amme Heyeti. 11 Kasım: 5 Kasım'da kendini fesheden İttihat ve Terakki yerine Teceddüt Fırkası. 20 Kasım: Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti. 4 Aralık: Vilson Prensipieri Cemiyeti. 6 Aralık: Millî Kongre (programını açıkladı). 17 Aralık: Selamet-i Osmaniye Fırkası. 22 Aralık: Sosyal Demokrat Fırkası. 2 Ocak: Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası. Ayrıca Ateşkesten sonra yeniden çalışmaya başlayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası da 10 Ocak'ta Merkez Yönetim Kurulunu seçecektir. (Zeki Saruhan: *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.I, *Mondrostan Erzurum Kongresi'ne*, Ankara-1993, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

7 Bu gazeteler şunlardı: *Sabah*, *Alemdar*, *Tasviri Efkâr*, *Yeni Gazete*, *Âti*, *Türkçe İstanbul*, *Akşam*, *Yeniğün*, *İkdam*, *Vakit*, *Zaman*, *Minber*, *Söz*, *Hadisat*, *Nizam*, *Yeni İstanbul* (Türkçe İstanbul).

8 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 385, (Kanunusani 1334-[1919]).

9 İttihatçı hükümetler zamanında İaşe Nezareti'nde yapılan yolsuzluklar.

10 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 386, (9 Kanunusani 1335 [1919]).

Başka bir yazıda Rumlarla Ermenilerin yağlı bir lokma kapabilmek için el birliği yaparken, hükümet ile basın arasında bir birlik olmayışından yakınılmakta ve Rum ve Ermeni Patriklerin çalışmalarına dikkat çekilmektedir.¹¹

Nisan'a kadar *Sebilürreşat*'ta Akif'in imzasına rastlanmamaktadır. 23 Ocak tarihli sayıda Doğu Anadolu'da, 1918'e kadar Ermenilerin yaptıkları zulümler hakkında *İkdam* gazetesinden iktibas edilen yazı ile Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin Batı Trakya'da Bulgar zulmü hakkında açıklaması, Romanya'daki Müslümanların durumlarıyla ilgili bir yazı ve Paris Konferansı ile ilgili bir yorum dikkat çekmektedir.¹²

1919 yılı başlarında *Sebilürreşat*'ın yayınlarına örnek vermek için 30 Ocak tarihli sayısındaki yazıların başlıklarına bakalım:

1. Esrar-ı Kur'an (Abdülaziz Çaviş'ten çeviri, devam),
2. Tevhide Dair (2. kısım, Şeyh Muhammed Abduh'tan çeviri),
3. Hukuk-u Aile ve Usul-u Muhakemat-ı Şer'iyeye Kararnamesi Hakkında (yazının devamı, Sadrettin imzalı),
4. Hanımların Kıyafeti Meselesi,
5. Mühlik Hastalıklarımız (Ahlak bozukluğu hakkında, Ömer Rıza imzalı),
6. Memleketi Kurtaracak Ancak İslamî Bir Teşkilattır (Yazıda bugünkü partilerin başarılı olamayacakları belirtilerek bütün partiler mülk ve milletin kurtuluşu için birliğe çağrılmaktadır. S.M.T. imzalı),
7. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinden iki iktibas: Neden fırka teşkil edemiyoruz? -İslam'da Yeis Küfürdür.¹³

391. sayısıyla dergi, 16. cildine başlamaktadır. Birkaç sayıdır kadınların örtünme konusu üzerinde duran dergi bu sayıda örtünmenin yalnız dini değil, ahlaki bir zorunluluk olduğunu da yazmakta, *İnci Mecmuası*'na çatmakta, Polis Müdürlüğü'nün İslam kadınları örtünmeye zorlayan tutumunu alkışlamaktadır.¹⁴

Aynı sayıda S.M.T. imzasıyla yazılan "Vahdetten Ayrılan Milletlerin Akibeti İzmihlaldir" başlıklı yazı dikkat çekmektedir.

Sebilürreşat'ın din, ahlak ve toplum düzeni ile ilgili bu dönemdeki yayınlarına örnek olarak Şeyhülislam'a hitaben yazılan bir yazıyı göstermek mümkündür. Ali İhsan imzalı bu açık mektupta başımıza gelen felaketlerin hep dinsizlik ve dinsizler yüzünden olduğu ileri sürülerek kurtuluş için bir İslam teşkilatı kurulması, kadınların açık gezmesine engel olunması, içkinin yasaklanması, şeriatın tek hâkim güç haline getirilmesi istenmektedir.¹⁵

Başka bir sayıda Milaşi İsmail Hakkı, "Din ve Asrılık" başlıklı yazısında *Büyük Mecmua*'ya çatmaktadır. Bu dergiyi çıkaranların "ilm-i içtimaiyat" (sosyoloji) dedikleri şeyin uydurma görüşlerden ibaret olduğu savunulmaktadır. *Büyük Mecmua*, asrileşmek zorunda olduğumuzu, bunun için dinin dünya işlerine el uzatmasını önlemek gerektiğini yazmıştır. Yazar, bu görüşlere cevap vererek, asrileşmenin din ve ahlakı yıkmak demek olamayacağını yazarak dinin her alanda hâkim kılınmasını istemektedir.¹⁶ Daha sonraki sayıda, örtünmeye karşı çıktığı için *Büyük Mecmua*'ya yeniden çatılmaktadır.¹⁷

11 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 387, (23 Kanunusani 1335) [Ocak 1919].

12 *Sebilürreşat*, c.15, sayı 388, (23 Kanunusani 1335) [Ocak 1919].

13 *Sebilürreşat*, c.16, sayı 391, (30 Kanunusani 1335) [Ocak 1919].

14 *Sebilürreşat*, c.16, sayı 391, (13 Şubat 1335) [1919].

15 *Sebilürreşat*, c.16, sayı 396, [395 olmalı] (13 Mart 1335) [1919].

16 *Sebilürreşat*, c.16, sayı 408-9 (17 Nisan 1335) [1919].

17 *Sebilürreşat*, c.16, sayı 410-11 (1 Mayıs 1335) [1919].

1 Aralık 1918 günü hükümet, çıkardığı bir emirle basına sansür koymuştur. Buna göre, İtilaf devletlerinin askeri harekâtı hakkında, heyecan verici, milliyetlerin arasını açan, padişahâ saygısız, büyük devletlere düşmanlık güden ve hükümet şeklini değiştirmeye yönelik yayın yapılamayacaktır.¹⁸

Sebilürreşat'ta ilk sansür 22 Kanunuevvel 1334 tarihli 384. sayıda görülmektedir. Haberler ve yorumların yer aldığı bölümde yaklaşık 2,5 sayfa tutan yazı çıkarılmıştır. Çıkarılan yazılardan birinin başlığı kalmıştır: "İngiliz Siyaseti."

3 Nisan 1335 tarihli 402-3. sayıda da bir hayli sansür görülmektedir. Bunlardan bir sayfadan fazla bir beyazlığın altında "Mehmet Akif" imzası vardır. Ertesi sayıda, yazı yeniden konulmuştur. "İslamlaşmak" başlıklı yazıda Akif, Sait Halim Paşa'nın bu adla yayımlanan kitabını tanıtmakta ve övmektedir. Yazının altına düşülen notta, Dahiliye eski Nazırı Cemal Bey'in (7 Nisan'da istifa etmişti), yazıyı bizzat sansür ettiği, sonradan Matbuat Umum Müdürü'nün çabasıyla yayımına izin verildiği anlatılıyor. Cemal Bey yazıyı "Müslümanların muhabbetini celp eder" gerekçesiyle çıkarmıştır.¹⁹ Sait Halim Paşa, İttihatçı kabinede Talat Paşa'dan önce başbakandır ve 9 Mart'dan beri tutukludur.

15 Mayıs tarihli *Sebilürreşat*, derginin bu sayısı sansür yüzünden zamanında yayımlanamadığı için okuyucularından kendilerini mazur görmesini istemektedir. Dergi İstanbul'da yayımlandığı süre içinde daha birçok kez sansüre uğrayacaktır. Örneğin 2 Temmuz tarihli sayısında iki sayfa, bembeyazdır. 14 Ağustos tarihli sayıda, sansürün geçen hafta derginin yayımına izin vermediği duyurulmaktadır. Bu sayısında da iki sayfa boydan boya sansür edilmiştir. Ali Rıza Paşa Hükümeti işbaşına geldikten sonra da (Sansür Kurulu'nda İtilaf Devletleri temsilcileri de bulunduğu için olacak), sansür eksik olmamıştır.

2. İzmir'in İşgali Üzerine

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgalinden sonra *Sebilürreşat*'ın ilk sayısı 22 Mayıs tarihini taşımaktadır. Kapaktan başlayan imzasız yazının başlığı "Milletin Hayat ve Mematı"dır. Yazıya bir ayet ile başlanmakta, sonra ayet açıklanmaktadır: Millet ölümünden korkup düşmandan kaçmamalıdır. Kaçarsa düşman ona yüklenir ve o millet yok olur. Yeniden dirilebilmesi için "Vahdet-i milliyesini" (milli birliğini) yeniden kurması gerekmektedir. Böylece, kulluk zilletinden istiklal in zizzetine yükselmiş olur. Düşmanların kahrına maruz kalan milletin bir kısmı zulüm görür, bir kısmı da hayatta eser gösteremeyecek derecede zelil olur. Fakat bir kısmı da kurtuluşu sağlamak için çalışır; düşmanın yaptıklarından gayrete gelir, onları defetmek için araştırmalar yapar, millete kurtuluş çarelerini telkin eder. Millet de uyanır ve kurtulmak için çalışır.

Bu sayıda yayımlanan yazılardan, Abdülaziz Çavuş'un Esrar-ı Kur'an'ı ve Rıza Tevfik'in üniversitedeki bir konuşmasına yöneltilen eleştiri dışındakiler İzmir'in işgaliyle ilgilidir.

¹⁸ *Minber, Hadisat, Sabah, Açı* 2 Aralık 1918; *Vakit, Akşam* 2, 3, 4 Aralık 1918; *Tasvir-i Efkâr* 2, 3 Aralık 1918.

¹⁹ *Sebilürreşat*, c.16, sayı 404-5 (10 Nisan 1335) [1919].

"Gaye-i Millî" yazısında, İzmir'in işgali karşısında İstanbul halkının ve Anadolu'nun "kelimelerle tarif edilemez" üzüntüsü ve hiddeti anlatılmakta, mitinglerin özeti verilmektedir. Bir haber-yorumda, milletin yurt için canını vermeye hazır olduğu önplana çıkarılmaktadır.

Hükümetin İtilaf Devletleri'ne verdiği nota metni, Damat Ferit Paşa'nın başbakanlıktan (16 Mayıs'ta) istifa yazısı, Vahdettin'in onu yeniden başbakanlıkla görevlendiren (19 Mayıs tarihli) yazısı, Damat Ferit'in bildirisi verildikten sonra "İzmir Felaketi Karşısında" başlıklı, bazı yerleri sansür edilmiş yazıda, "En kara günlerde yaşıyoruz, en müzlim [karanlık], en müthiş bir istikbale doğru sürükleniyoruz. Müslümanlığın son penah-ı istiklali [bağımsızlık sığınağı], bîaman darbelerle sarsılıyor" denilerek Türk milletinin masum olduğu, İzmir'in Türkiye ve İslam dünyası için önemi anlatılmakta, bu kara günlerde, kurtuluşu sağlayacak tek yolun birlik olduğu belirtilmektedir. "Her hissi, her duyguyu, her düşüncüyü bırakarak el ele, baş başa vereceğimiz bir gün varsa o da bugündür. Tek vücut olalım, bizi parçalamasınlar" denmekte ve birleşmek gerektiği tekrar tekrar vurgulanmaktadır.

"Ne Oluyoruz ve Ne Olacağız" başlıklı imzasız yazıda "İnsaniyet âlemi bilmelidir ki bu millet sükût etmeyecektir (...) Öldüğümüz gün, doğduğumuz gün olacaktır" denmektedir.

Ömer Rıza imzalı "İzmir'in İşgali ve Âlem-i İslam" yazısında ise İslam dünyasının da İzmir'in işgali karşısında Türkiye ile aynı duyguları taşıdığı belirtilerek "Bizden uzak ve bizden ayrı yurtların seda-yı müzaheretini [yardım seslerini] dinliyoruz" denilmektedir.

"Millet Birleşiyor da Münevverler Neden İttihat Edemiyor?" başlıklı imzasız yazıda aydınların bölünmüşlüğünden yakınarak birleşme konusunda halkın örnek alınması istenmektedir.

"Milletin Münci-i Milliye İntizarı" başlıklı yazı Amasra'dan gönderilmiştir. Mustafa Nazmi'nin bu yazısı İzmir'in işgaliyle ilgili değildir ve herhalde işgalden önce yazılıp gönderilmiş olmalıdır. Son olarak Şeyh Muhammed Abduh'tan bir çeviri yer almaktadır.²⁰

İzmir'in işgali üzerine, İstanbul'daki kurum ve kuruluşlar, yabancı devlet temsilciliklerine birer protesto metni vermişlerdir. Muhittin Nalbantoğlu'nun Hikmet Bayur'dan naklettiğine göre Bayur'la Akif İlmiye temsilcilerini alıp Fransız temsilciliğine gitmek üzere şeyhülislamlığa gitmişlerdir. Akif, Bayur'u Mustafa Sabri'ye takdim etmiştir. Görevleri şeyhülislamı pek ilgilendirmemiştir. Daireden çıktıklarında Akif üzüntülü görünmektedir. Bayur ve Akif, üç hoca ile birlikte Fransız elçilik binasına gitmişlerdir.²¹

Bugünlerde millet bir kurtarıcı beklemektedir. Beklenen "münci-i millî" İzmir'in işgalinin ertesi günü 16 Mayıs'ta İstanbul'dan Bandırma Vapuru'yla yola çıkacak ve az zaman sonra milletin dağınık örgütlenmesini birleştirmeye, Kurtuluş Savaşı'nın stratejisini ve taktiklerini adım adım belirlemeye ve uygulamaya başlayacaktır.

Bu önder, kuşkusuz ki İslamcı *Sebilürreşat*'ın istediği özelliklerin tümünü taşımaktadır; *Sebilürreşat*'ın ve Mehmet Akif'in inandıklarının hepsine inanmamaktadır. 1919 Türkiye'sinde, milli önderliğin Mustafa Kemal Paşa'da toplanması elbette tesadüfi olamaz. Bir kere milletin güçlerini derleyip toparlamada bir kumandan, bir sivil oranla daha büyük bir şansa sahiptir. Böyle bir kumandanın zamanın ileri okullarında yetişmiş, ileriye görebiliyor olması gerekmektedir. Türkiye yüzyılı aşkın bir süredir batılılaşmaya çalışmaktadır ve bu çaba içinde önemli bir aydın potansiyeli birikmiştir. Bunlar, top-

20 *Sebilürreşat*, c.16, sayı 416, (22 Mayıs 1335) [1919].

21 Muhittin Nalbantoğlu, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, İstanbul, 1981, s.8.

lumsal katmanlarda az çok yayılmışlar ve önderliği ele almışlardır. Mustafa Kemal'in Selânik doğumlu olması bile herhalde tesadüfi olamaz. Çünkü ülkenin batı bölümünde özgürlük ve milliyet düşünceleri, daha erken başlamıştır.

Bu önderlik milletin direnmede işe yarayacak bütün kuvvetlerinden yararlanmayı, onları bir noktaya yönelmeyi bilecektir. Yurtsever İslamcılar için de ince eleyecek, sık dokuyacak zaman değildir. *Sebilürreşat* da bu "münci"nin düzene koyduğu saflar içinde yerini alacaktır.

Sebilürreşat'ın bir sonraki sayısının tarihi 29 Mayıs'tır. Bu sayı ile 17. cilde de başlanmaktadır.

"Felakete Karşı" başlıklı yazısında Ömer Rıza, Kur'an ayetlerini de tanık göstererek sabır tavsiye etmektedir.

"Yad-ı mazi" [geçmişî hatırlama] başlıklı imzasız yazıda Türklerin temiz bir geçmişî olduğu anlatılmaktadır: Türklerin geçmişinde particilik, servet hırsı yoktur. Türkler, temiz imanlı kişilerden meydana gelen bir toplum iken bu hale gelmişlerdir.

"Hakkımızı Muhafaza İçin Nasıl Çalışmalıyız?" başlıklı ve Doktor Milaslı İsmail Hakkı imzalı yazıda, İzmir'in işgalinden ötürü büyük devletler eleştirilerek millete üç şey tavsiye edilmektedir: 1. Sabır; 2. Olup bitenleri unutmayıp İslam dünyasına aktarmak; 3. Herkesin üzerine düşen fedakârlığı yapması.

Derginin bu sayısında ayrıca *Information*, *Matin*, *Times* gazeteleri ile İran gazetelerinden ve Fransız Komünist Partisi yayın organı *Ümanite* gazetesinden iktibaslar vardır. "Türk milletine hür yaşamak hakkı verilmelidir" diye yazmaktadır *Ümanite*.²²

5 Haziran tarihli sayıda belli başlı yazıların başlıkları şöyledir:

Doktor Milaslı İsmail Hakkı: "İşleri Na-ehil Ellere Tevdi Eden Milletler Yaşayamazlar";

Ömer Rıza: "İstiklalimiz" (*Birçok yeri sansürlü*);

"Allah Büyüktür" (*imzasız*);

"Osmanlı Devleti ve Alem-i İslam" (*imzasız*);

Alemdar gazetesinin başyazısı: "Türk ve Türkiye Ölmeyecektir";²³

"Kıbrıs Müslümanlarının Hamiyet-i Diniyesi" (*imzasız*).²⁴

3. İslam Milletlerinin Birliği:

Sebilürreşat'ın, *Sıratı Müstakim*'in ilk sayısından beri savunduğu İslam milletlerinin birliği görüşü, 1919 şartlarında, daha somut bir biçime bürünerek Türkler, Araplar ve Kürtlerin birliği isteğine dönüşmüştür.

Türklerle Arapların birliği konusunda Ömer Rıza şöyle yazmaktadır:

"Mukadderatımız mevzuubahs olduğça, dikkat ettiğimiz en mühim mesele, Vilâyat-ı Osmaniye'nin Türkler veya Araplarla meskûn olanlarını birbirinden tefrik etmemek,

22 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 417-418, (29 Mayıs 1335) [1919].

23 *Alemdar*, koyu bir İngiliz yanlısıydı. Fakat İzmir'in işgalinden sonraki günlerde (biraz da işgal Yunanlılar tarafından yapıldığı için), bu tip basında da yaldızlı sözlerle yüklü yazılar görüldü. Nitekim, *Sebilürreşat*, bu başyazıyı iktibas ederken, başlık altında *Alemdar*'ın İslam siyasetinin önem ve etkileri konusunda evvelce pek de "ihtimamkâr" olmadığı eleştirisini yapmaktadır.

24 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 419-420, (5 Haziran 1335) [1919].

her ikisinin hukukunu birlikte müdafaa etmektir. Zaten Türkleri Araplardan tefrik etmenin kabil olmadığı, böyle bir tefrikanın tamamıyla gayri tabii olduğu ve binaenaleyh gayri tabii şeylere mev'ud olan müddet-i muvakkateyi ikmal eder etmez yine eski hal-i ittihat ve teavünün avdet edeceğini daima beyan ediyoruz. *Sebilürreşat*, hep bu noktai nazarı müdafaa etmiş...tir"²⁵

Görüldüğü gibi *Sebilürreşat*, Türkiye ile Arabistan arasındaki İtilaf Devletleri işgal sınırını geçici saymakta, Paris Barış Konferansı'nda Arabistan topraklarının Türkiye'de kalmasının talep edilmesini istemektedir.

Ömer Rıza, 20 gün sonraki "Türk, Arap ve Kürt" başlıklı başka bir yazısında, Osmanlı Sultanlığı'nı meydana getiren siyasi "erkanın" bu üç "İslam ümmeti" olduğunu, bu İslam kavimleri arasında zerre kadar bir ayrılık gayrılık bulunmayışının çok doğal olduğunu ileri sürüyor ve şöyle diyor: "Türk, Arap, Kürt milleti yoktur. Bunların ve sair akvam-ı İslamiye'nin milleti birdir. O da İslam..."

Son zamanlarda bu gerçeğe hücum edenler olduğunu belirten yazar, bunların başarılı olamayacağını ileri sürüyor ve Barış Konferansı delegelerinden bazılarına hedef alarak, Araplık, Kürtlük adına kimsenin söz söylemeye hakkı olmadığını ekliyor.²⁶

Sebilürreşat, 1920 Mart'ında yayımladığı imzasız bir yazıda Kürt sorununa yeniden değinmiştir. Yazıda, Şerif Paşa'nın Ermeni delegesi Nubar Paşa ile anlaşarak Kürtleri Osmanlı topluluğundan ayırma girişimleri kınanmaktadır. "Kürdistan'a özerklik verilmesi söylentileri üzerinde de durularak "Kürtler, ecnebi himayesinde bir muhtariyeti kabul etmektense, ölümü tercih ederler. Eğer Kürtlerin serbest-i inkişafını düşünmek lazım gelirse, bunu Boğos Nubar'la Şerif 'Paşa' değil, Devlet-i Âliye düşünür" denmektedir.

Yazının altında "Kürt Ulema ve Aşairinin [aşiretlerinin] Makam-ı Meşihat'a Müracaatları" başlığı altında birçok imza ile çekilmiş, devlete bağlılığı doğrulayan bir telgraf yer almaktadır.

Daha sonra "Vatan-ı İslam'ın iftirakına [bölünmesine] çalışanlar meyanında acaba Seyit Abdülkadir Efendi var mı?" diye sorularak, adı geçenin bu yoldaki yayımları yalanlaması istenmektedir. Dergide "Kürtlerin en asil ailelerinden" olan "Üstad-ı muhterem Ahmet Naim Efendi"nin Şerif Paşa aleyhine bir açıklaması da yer almaktadır.²⁷

Ömer Rıza, 1919 sonbaharında yayımlanan bir yazısında, derginin birçok sayısında görüldüğü üzere önce, kadınlardan örtüyü kaldırmak ve onları "sokağa dökmek" isteyenlere çattıktan sonra şöyle demektedir.

"Son senelerde türeyen Türkçülük, 'Asrımız millet asrıdır. Biz de asrımıza uyacağız. Artık ümmet devri geçti. Her millet ancak kendi işleriyle, mukadderatıyla alakadar olacak. Her millet kendisine baksın, kendini kurtarsın' dedi. Ve ne yapsa iyi? Cengiz, Timur, Hülagu'yu mukaddesler meyanına ithal ederek, bozkurt masallarını, Karakurum, Kızıl elma, Ergenekon hülyalarını yaymağa, akvam-ı İslamiye meyanında tefrika tohumlarını serpmeye başladı... Devletimiz bir Türk devleti değil, Osmanlı Devlet-i İslamiyesidir."²⁸

25 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 425-426, (26 Haziran 1335) [1919].

26 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 429-230, (17 Temmuz 1335) [1919]. Bu sırada Barış Konferansı'nda Hicaz delegesi Emir Faysal, Araplar adına Arap bağımsızlığı, bu mümkün olmazsa Amerikan mandası; Şerif Paşa da Kürtler adına Kürt bağımsızlığı istiyordu. Türkiye'de, Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil edemeyeceği yolunda birçok ses yükselmiş, o da sonunda böyle bir temsilcilikten vazgeçmiştir.

27 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 461, (4 Mart 1336) [1920].

28 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 448, (13 Teşrinisani 1335) [Kasım 1919].

4. Mandacılık Konusu

Ateşkes anlaşmasından sonra devletin geleceği konusunda tartışmalar yoğunlaşınca şu üç görüş belirmiştir:

1. İngiliz koruyuculuğunu isteyenler: *Türkçe İstanbul, Sabah, Alemdar, Peyam* ve *Peyamı Sabah* gazeteleri; Hürriyet ve İtilaf Partisi ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin savunduğu bu akım mensupları Tevfik Paşa'nın ilk üç hükümeti ve Damat Ferit Hükümetleri zamanında yönetimi kuvvetle etkilemişler ya da hükümet makamına geçmişlerdir. Ali Kemal, Sait Molla, Refi Cevat, Refik Halit gibi yazarların sözcülük ettiği bu siyaset taraftarları, Osmanlı Devleti'nin, varlığını ancak "İngiliz müzaheretini" ile koruyabileceğini ileri sürerek "himaye" veya "manda" yerine, yardım anlamına gelen "müzaheret" sözünü kullanmayı tercih etmişlerdir. İngiliz yanlıları içinden Ali Kemal gibi bazıları, zaman zaman Fransızca siyasete kaymışlar ya da İngiliz siyaseti yerine "İtilaf siyaseti" ifadesini kullanmışlardır.

2. Amerikan mandası isteyenler: 4 Aralık 1918'de kurulan Vilson Prensipleri Cemiyeti Vilson'un, 18 Ocak 1918'de yayımladığı ilkeler arasında yer alan, Türklerin çoğunluğu oluşturduğu toprakların Türkiye'de bırakılacağı vaadini savunmak gibi bir ilke çevresinde kurulmuş olmakla birlikte, Amerikan mandasını savunmuştur. Ali Kemal ve Refik Halit gibi İngilizcilerin de ilk yönetim kurulunda görev aldığı bu derneğin "Heyet-i Faale"sinde bulunan gazetecilerin ve bunların mensup olduğu gazetelerin adları şöyledir: Celal Nuri (*Ati*), Necmettin Sadık (*Akşam*), Velid Ebüzziya (*Tasvir-i Efkâr*), Cevat (*Zaman*), Ahmet Emin (*Vakit*), Mahmut Sadık (*Yeni Gazete*), Yunus Nadi (*Yeni gün*) ve yazar ve düşünürlerden "birçok zevat." Halide Edip, Dr. Celal Muhtar, Tahsin de yönetim kurulu üyesidirler.²⁹

3. Kayıtsız şartsız bağımsızlık taraftarı olanlar: Bu görüşü savunanlar arasında 1919 yılı başlarında Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Profesörü Ahmet Selahattin dikkati çekmektedir. Ahmet Selahattin İzmir'in işgalinden sonra 26 Mayıs 1919'da toplanan devlet ileri gelenleri, parti, dernek, basın, üniversite temsilcilerinden 130 kişinin katıldığı Saltanat Şûrası'nda tek başına ve açıkça manda görüşüne karşı çıkmış, yazılarıyla da bu görüşünü savunmuştur.

İzmir'in işgalinden sonra, manda tartışmaları birdenbire hızlanmıştır. İngiliz Muhipler Cemiyeti, İngiliz himayesi isteyen bir imza kampanyası başlatmıştır. O günün gazeteleri manda konusunda hararetli bir tartışmaya sahne olmaktadır. *Akşam* gazetesinin yaptığı bir özetleme, 1919 yılı Ağustos'u başında İstanbul'un siyasi havası konusunda az çok bir fikir verebilecek durumdadır:

"*Hürriyet ve İtilaf* İngiltere'yi istiyor. *Milli Ahrar*, mandaya taraftar değil, eğer müzaheret mevzuubahs olursa bazı kayıt ve şart altında Amerikan müzaheretine taraftar. *Sulh ve Selamet*: Aynı fikirdedir. *Tasviri Efkâr*, *Vakit*, *İstiklal*, Amerikan mandası istiyor. *Memleket*: Ne Amerika mandası isteriz ne Avrupa, kul olmak için, ellere iş görmek için doğmadık, diyor. *Alemdar*: İngiltere, İngiltere, İngiltere! diyor. *Sabah*: Hükümet ne isterse onu istiyor. *Tercüman*: Amerikan Müzaheretini. *İkdam*: Ne istediği

29 *Hadisat, Vakit, Minber, Tasviri Efkâr* 6.12.1918; *Yeni Gazete* 7.12.1918.

belli değil. *Tarık*: Amerikan müzaheret. *İfham*: İktisadî istiklal ve Amerikan müzaheret. *Yeni Gazete*: Amerikan müzaheret. *Zaman*: Henüz belli değil. *Türkçe İstanbul*: İngiltere. *İleri*: En iyisi memleketin toprak bütünlüğünün korunması."³⁰

Bu günlerde Akif'in tutumunu Eşref Edip şöyle anlatıyor:

"Bir aralık manda modası çıktı. Belli başlı muharrirler, mandaya taraftarlık ediyordu. Bu zillet, üstadı, çıldırtacak dereceye gelmişti. *Sebilürreşat*, "Türklerin 25 asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş bir millet oldukları tarihen müsbet [tesbit edilmiş] bir hakikattır, Türkler istiklalsiz yaşayamaz", diye bağıırıyordu.

Bütün fikirler hercü merc olmuştu. Türlü türlü cereyanlar ortahğı kaplamış, hele İzmir'in işgali (14 Mayıs 1335 [15 Mayıs olacak]) büsbütün ye'si artırmıştı.

Bütün ümitsizlikler içinde Üstad bir an fütura düşmedi. O, bir milletin istiklalsiz kalacağını hatırına bile getirmiyordu. Ayvalık'ta, Karasi'de başlayan hareket-i milliyenin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına imanı vardı."³¹

Sebilürreşat'ta, manda konusundaki tutumunu saptamamıza yarayacak iki yazı görüyoruz. Bunlardan ilki Akifi 1908'de İttihat ve Terakki'ye üye yazan Mehmet Fatin'in imzasıyladır. "Hilafet ve Vesayet" başlıklı yazıda, adı ne olursa olsun, devletin bir kayıt altına alınmasının hilafet açısından hiçbir şeyle uzlaştırılamayacağını yazan Fatin Hoca, imza toplamak ve saire gibi hafifliklere meydan verilmemesi için, bu konu keşke daha önce tartışılıp bir sonuca bağlansaydı, demekte ve manda konusunda Selahattin Bey gibi düşündüğünü eklemektedir.³²

"Manda Meselesi" başlığıyla Ağustos'ta yayımlanan, imza yerinde üç yıldız bulunan ikinci yazıda (Eşref Edip'in işaret ettiği yazı da budur), Amerikan Cirane-King kurulunun gelmesiyle manda tartışmalarının arttığı, mandanın bazılarınca himaye, bazılarınca da yardım anlamında kullanıldığı hatırlatılarak bunlardan yardımın iki devlet arasında özel anlaşmalarla yapılabileceği belirtiliyor ve himaye konusu geniş olarak ele alınıyor:

"Diğer bir devletin himaye veya vesayetine giren veyahut o devleti hakimiyetine vekil eden bir devletin istiklalinden bahs etmek abestir. Çünkü istiklal ve hakimiyet bir küldür. Hiçbir surette tecazzi [bölünme] kabul edemez. Vesayet altında bulunan bir devlet, istiklalinden vazgeçmiş, hakk-ı hakimiyetini vesayetinde bulunduğu devlete terk etmiş demektir. (...) Türk için istiklalsiz hayat müstahildir [imkânsızdır]. Tarih de gösteriyor ki, Türk istiklalsiz yaşamamıştır. Arkasında iki bin beş yüz seneyi müteceviz şanlı bir tarih-i istiklali bulunan bir millet için, tereddüt edilemez ki, istiklal, hayattır. Binaenaleyh bu millet istiklalsiz yaşayamaz. (...) Anadolu'nun en hücre köşesinde bütün şüunata [olaylara] lakayt ve mütevekkil görünen bir Türk köylüsünün kalbi bile, her şeye rağmen aşk-ı istiklal ile titrer (...) İstiklalimizden fedakârlık etmek bizim için ne kadar tahammülsüz bir vaziyet ise, millî hudutlarımız dahilindeki vatanımızın yeni ve muhteris milletlere peşkeş çekildiğini işitmek de o derece vicdanhıraştır."³³

30 *Akşam*, 1 Ağustos 1919. (Kısmen sadeleştirilmiştir.)

31 Eşref Edip, *Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, 1938, Asan İlimiye Kütüphanesi Neşriyatı, s.51.

32 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 471-422, (12 Haziran 1335) [1919]. Selahattin Bey'in yazıları, için bakınız: Seha L. Meray, *Lozan'ın Bir Öncüsü Ahmet Selahattin Bey (1878-1920)*, Ankara-1976, Türk Tarih Kurumu Yayını.

33 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 437-438, (21 Ağustos 1335) [1919], s.174.

5. Asım

Âteşkes anlaşmasından sonra genellikle bir suskunluk içine giren Akif, son olarak 10 Nisan 1919 tarihli *Sebilürreşat*'ta, Sait Halim Paşa'nın *İslamlaşmak* adlı eserini tanıtmıştı. Akif'in bu sıralarda *Asım*'ı yazmakla uğraştığı anlaşılıyor. *Asım*'ın ilk bölümü 18 Eylül 1919'da yayımlandı. 4 Aralık'a kadar 10 bölüm tefrika edildi. Sonra bir yıl kadar yayımına ara verildi. 1920 yılı sonunda üç bölüm daha yayımlandı. 12. bölüm 3 Ağustos 1922'de, son iki bölüm de 24 Temmuz 1924 ve 21 Ağustos 1924'te yayımlandı.

Ele aldığı konular ve bunların dile getirilişi açısından *Asım*'ın 1917-1918 yıllarında yazılmaya başlandığı anlaşılıyor. Başına eklenen bir açıklama "Bu eser bir muhavere denibettir ki, Harb-i Umumî içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocazade'nin Sarıgüzel'deki evinde geçer" denmektedir. Ancak, eserin baş kısımlarında Hocazade kaç yaşında olduğu sorusuna "Kırk altıyı bulduk" dediğine göre (doğumunun 1873 olduğu hatırlanmalıdır), ya bu bölümü 1919'da yazdığı, ya da 1919'da böylece düzelttiği düşünülebilir.

Mayıs 1921'de, Eşref Edip'in *Sebilürreşat*'ta yayımlanan bir söyleşi yazısına göre Akçoraoğlu Yusuf, Mehmet Akif'i ziyaret eder, Yusuf Bey, *Asım*'ı ne zaman tamamlayacağını sorar. Akif şöyle cevap verir:

"Çok istiyorum, fakat vakit olmuyor ki. Meclis'te meşguliyetimiz temadi ediyor [sürüyor]. Ara sıra vakit buldukça şu ufak parçaları yazıyorum. Bakalım, inşallah Ramazan'dan sonra uzun günlerde belki ikmale muvaffak olurum."³⁴

Asım 1924 yılında kitap olarak ilk baskısını yapmıştır ve *Safahat* dizisinin altıncısıdır.³⁵

2 500 dizelik *Asım*, "Hocazade" olarak adlandırılan Akif, "Köse İmam" olarak adlandırılan, Akif'in babasının eski bir öğrencisi, Köse İmam'ın oğlu Asım ve "Hocazade"nin oğlu Emin arasında geçen bir söyleşidir. Emin'in konuşmada aldığı rol pek azdır. *Asım*'ın konuşmaya katılması da eserin sonlarındadır. Asıl söyleşi, Hocazade ile Köse İmam arasındadır.

Akif'in bu eseri, gençlik hakkında görüşlerini dile getirmek için planladığı, bu amaçla da ona *Asım* dediği anlaşılıyor. Ancak, eserde buna, sona doğru sıra gelmektedir. *Asım*'da, Akif'in savaşın getirdiği yıkımlar, bu arada köylünün durumu, batılılaşma, eğitim, ahlak, Türkçülük, şiiir, aile hayatı, İkinci Meşrutiyet, Abdülhamit yönetimi, İttihat ve Terakki yönetimi, din, bilgisizlik gibi konularda görüşleri de işlenmektedir.

Hocazade ile Köse İmam, birbirleriyle pek teklifsiz konuşmaktadırlar. Ancak aralarında görüş ayrılıkları vardır. Hocazade dindar olmakla birlikte softa değildir, dinin çıkarıcılar ve bilgisizler elinde bozulduğu kanısındadır. Yenilikçidir. Ona "züppe" diye

34 *Sebilürreşat*, c.19, sayı 479, (7 Mayıs 1337/1921), s.113. Akif *Asım*'ı Ankara'da Tacettin Dergâh'ında bitirmiş. (Cemal Kutay, *Necit Çöllerinde Mehmet Akif*, s.146). Oğlu Emin de anılarında bu bilgiyi doğrulamaktadır (*aynı kitap*, s.207).

35 *Safahat Altıncı Kitap, Asım*, Mehmet Akif, Amedî Matbaası, 1924, Sebilürreşat Kütüphanesi, 132 sayfa. Bazı kaynaklar, *Asım*'ın yayım yılı olarak 1919'u göstermektedirler ki yanlıştır. Belli başlıları aşağıda gösterilen bu kitaplardaki hatanın düzeltilmesi gerekir. Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. Varlık Yayınları; Seyit Kemal Karalioğlu, *Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar*, 6. basım, İstanbul, Yelken Basımevi, 1979; Cumhuriyet Ansiklopedisi *Mehmet Akif* maddesi; Atilla Özkırmı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.2, 1982, s.455.

takılan Köse İmam ise daha gelenekçidir. Akif, eserinde Köse İmam'ı bol bol konuş-turmakta, denebilir ki kendi görüşlerini Köse İmam'a söyletmektedir. Daha sonraları, Akif'in felsefesi açıklanırken, Köse İmam'ın ağzından söylenmiş parçaların da kullanılması, bu-nun kanıtlarından biridir.

Konuşma dilinin çok başarılı bir biçimde uygulandığı, birçok gerçek kişi ve ola-yın yer aldığı, şakalar, fıkralarla bezenmiş *Asım*'ın özeti şöyledir:

Köse İmam, hocasının oğlunu ziyarete gider. Bu iki arkadaş enfiye çeker çay içerken Akif'in babasından söz açılır. Tahir Efendi pek temiz bir adamdır, kendi kendini yetiştir-miştir. Köse İmam'a göre oldukça "züppe" olan oğlu, hiçbir işte başarılı olamamıştır. Onun şairliğini de hesaba katmamaktır, çünkü şiir ve şairler hakkında görüşü hiç olumlu değildir. Geçmiş şairler bütün iyi gün dostu ve yardımcıdılar. Edebiyata edepsizliği şair-ler sokmuştur. Kendilerine sunulan "mangır"lar karşılığı adam methetmişler, Türklere "ta-savvuf" diye bir olgun sıra sürmüşler, dünyanın boş olduğunu söylemişler, rakı ve şaraba inanmışlardır; kibleleri tezgâh başı, mihrapları meyhaneci oğlandır. Sadi, Attâr, Süleyman Çelebi gibi şairler bunun dışındadır. Hem Hocasade'ye şair diyen de yoktur. Ona kimi "Mevlidci" kimi "bi'atçı" kimi de "baytar" demektedir. Hocasade, Mevlitçi olmaktan gurur duyacağını, baytarlığı unuttuğundan ötürü de üzüntü duyduğunu belirtir.

Çaylar gelir, ancak şeker olmadığından çayı üzümle içerler. Söz savaştan açılır. İmam'a göre İngiliz ya doyup patlamalı, yahut aç kalmalıdır. Başka bir kurtuluş yoktur. Bu sırada İmam, oğlu Asım'la ilgili bir derdini açmak ister ama önce anlatacakları vardır: Semtlerinde emekli bir paşa oturmaya başlamıştır. Kimde satılık bir mal varsa kapatmış, beleşten sekiz ev, dört arsa sahibi olmuştur. Bir gün Köse İmam'a gelerek hizmetçisi Ele-ni ile evlenme ilmühaberi yaptırmak ister. Karısını da boşamak ister. İmam ilmühaberi yazmaz ama para verilince buna dayanamayacak çok imam vardır. Emekli subay, karısını boşayıp Eleni'yi alır. Mallarının hepsini de Eleni'nin üstüne geçirir. Hocasade ile İmam bir olup mahkemeye durumu bildiren bir dilekçe yazarlar.

Köse İmam, ortalığın durumu üzerine kendi bunalmışlığını şöyle dile getirir:

Bana dünyada ne yer kaldı, emin ol, ne de yar;
Ararım göçmek için başka zemin, başka diyar,
Bunalan ruhuma ister bir uzun boylu sefer;
Yaşamaktan ne çıkar günlerim oldukça heder?
Bir güler çehre görüp güldüğü yoktur yüzümün;
Gecedен farkını görmüş değilim gündüzümün.
Seneler var ki harap olmadığım gün bilmem;
Gezerim abdala çıkmış gibi sersem sersem.

...

Hocasade de bir köy düğününü anlatır:

Keşke, gitmem demiş olsaydım... İlahi o ne hal!
O nasıl maskara dernekti ki, tarifi muhal
Topu kırk elli kadar köylü serilmiş bayıra,
Bakıyor harmanın altındaki otsuz çayıra.
Bet beniz sapsarı biçarelerin hepsinde;

Ne olur bir kişi olsun görebilsem zinde!
Şiş karın sıska çocuklar gibi kollar sarkık;
Arka yusyumru, göğüs çökmüş, omuzlar kalkık.
Gözlerin busbulanık rengi, kapaklar şiş şiş;
Yüz buruşmuş, uzamış, cephe daralmış gitmiş.
Gezecek yerde o avare nazarlar dahıyor;
Serilip düştü mü bir noktaya, kaldırması zor!
Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk'ün,
Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün.

Güreş başlar, ödöl olarak yaşlı bir keçi ile bir çelimsiz sopanın ucundaki üç arşın dastar konmuştur. Pehlivanların durumu da içler acısıdır. Yağ yerine, omuzlarından bakraç bakraç su boşaltılmaktadır. Dingili, yanık mersiyeler söyleyen gelin arabasını da maltız keçisinden daha ufak iki öküz çekmektedir. Gelinin ninesini çeken tabut, şu gelin arabasından adeta daha görkemlidir.

Otuz kırk yıl önceleri buralar hiç de böyle değildir. Dağlar orman, tepeler bağ, ovalar hep tarladır; koca mera ise baştan başa sağmallarla doludur, ekinler sık ve gümrahtır, davar yünlüdür, mandalar sal gibi dolanır, öküzler geniş alınlarıyla otları yarar, bir sürü gürbüz köylü kızı bunları tarar, kınalar, at sesleri gömgök ovayı inletir. Herkes çalışırken tostoparlak oğlanlar meydanlarda gezer. Akşam namazları cemaatle kılınır.

Şimdiki durumu ise şöyledir:

Köylünün bir şeyi yok, sıhhatı, ahlakı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik.
Bir kemik bir deridir ölmedi kaldıysa diri;
Nerde evvelki refahın acaba onda biri?
Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi "icra" ister;
Bir kalem borca bedel faizi defter defter!
Hiç bakım görmediğinden mi nedendir toprak,
Verilen tohmu da inkâr edecek, öyle çorak.

Köylünün ahlakı da bozulmuştur. İçki, kumar, fuhuş salgın haldedir. Doğumlar ölümleri karşılayamamaktadır. Evlenmeler de zorlaşmıştır.

Hocazade, eski görkemli düşünleri bir kere daha anar.

"Geçmişe mazi derler" diyen İmam, gelecekte haber vermesini ister. Hocazade "kır ağasının rüyası" nı anlatır: Ramazan sıcaklarına dayanamayan bir kır ağası, seferde olabilmek için atına atlar, köylere vurur. Bir gece bir rüya görür ve bunu yorumlatır. Rüyada gördüğü her şey belirsizdir. Yorumcu ona şu cevabı verir:

Uzatma, sen buluyorsun belanı Allah'tan...

Bu, elde bir; yalnız pek seçilmiyor ne zaman...

Bu düş tam da içinde bulunan zamana benzemektedir. İmam, gidişten pek şikâyetçidir. Millet kötürüm olmuştur, gittiği yönü de bilmemektedir. Bugünkü kuşağın nerde sarık görse onu "iskatçı, çerçi, leşçi" diye aşağılamasından yakınınca Hocazade, "Siz de o sağmal ineği asırlarca sağdınız" itirazında bulunur. Mektebin belki ama, medresenin köylüye

hiç emeği yoktur. İmam, medreseyi, Hocasade medreselerin ıslah edilmesini savunur. İmam, son devirlerde bir valinin atandığı şehirdeki halka nutkunu nakleder. Vali skolastik zihniyete saldırır, sanayiî savunur. Medreselerin ıslah edilmesini ister.³⁶ Hocalardan biri valiye cevap vererek bu yurttan az çok ne yapıldıysa medreseden yetişenler eliyle yapıldığını savunur, mekteplerin henüz bir eserinin görülmediğini söyler. Hocasade medreselerin köylüye hizmetini inkâr ediyor değildir. Deminki sözlerini sanki, İmam'ı konuşturmak için söylemiştir. Eğitime ikilik girmiştir. Hocasade geçen yıl Konya'ya gittiğinde duyduklarını nakleder. Köylüler, öğretmeni köyten kovmuşlardır. Nedeni, öğretmenin pek pis olması, köylüye çok yabancı durmasıdır. Camiye gitmez, oruç tutmaz; Allah bilir ama gusul abdesti bile almamaktadır.

Bunları etraflıca ve yana yakıla anlatan köylü, "Bize lazım iki şey var: Biri mektep biri yol" der, bilginin değerini bilir, ama böyle öğretmenlerin elinde okutmaktansa çocuğunun bilgisiz kalmasına razıdır. Medreselerden yana olan Köse imam hak verir. Hocasade köylüyü kimin adam edeceğini sorunca "Medrese bir, mektep iki" der. Hocasade ikisinden de hayır olmadığı kanısındadır. Sonra medreseleri kimin yıktığı sorusu ortaya atılır. Hocasade bunu kendilerinin yani "inkılap ümmetinin" yıktığını kabul eder. Medreseleri, enkazlarından mektep yapmak için yıkmışlardır. İmam yıkmanın kolay, yapmanın zor olduğu gibi şeyler söyleyince Hocasade ona (kuşkusuz ki şakacıktan) "Mürtecisin" cevabını verir. Köse İmam'ın buna cevabı şudur:

Zulmü alkışlayamam, zalimi asla övemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı hatta boğarım...
--Boğamazsın ki!

–Hiç olmazsa yanımdan kovarım...

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hale hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir, âşıkım istiklale;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale.
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum.
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim.
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim,
Adam aldırma da geç git diyemem, aldırırım;
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
Zalimin hasmıyım amma severim mazlumunu...
İrticain şu sizin lehçede manası bu mu?

Sonra, birlikte Türkçülük akımı çekiştirilir. Bir ara yabancıların telkiniyle Türk büyüğü diye Cengiz'e sarılmış, ancak başka bir gâvurun, onun Türk değil Moğol olduğunu söylemesi üzerine bundan vazgeçilmiştir. Şimdi ne "hakan" ne de "yasa" kalmıştır. O piyasa sönmüştür. Kendi neslinin fazla iğnelendiğini söyleyen Hocasade, "elmas gibi" hürriyeti kimin getirdiğini sorarak, Abdülhamit istibdadını hatırlatır. Bunun üzerine Köse İmam, Hocasının (Akif'in babası) bir öğüdünü nakleder. Abdülhamit'ten hoşlanmayan

36 Erişirgil buradaki sözlerle Ziya Gökalp'ın görüşlerinin alaya alındığını yazmaktadır (*adı geçen kitap*, s.345).

Hoca, Saray'a atıp tutan öğrencisine bir semerci öyküsü anlatmıştır: Yüklerden bıkan eşekler, semerci ölsün diye yalvarırlar. Onun yerini alan kalfa öyle semerler yapar ki, bütün eşeklerin sırtı yara bağlar ve eski ustayı rahmetle anarlar.

Nasihatım sana "Her şeyle iştigali bırak!
Adamlığın yolu nerdeyse, bul da girmeye bak!
Adam mısın: ebediyyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kemsecik sürükleyemez.
Adam değil misin oğlum, gönüllüsün semere;
Küfür savurma boyun kestiğin semercilere."

Hocazade, mazi ile ilgilerini kestiklerini, şimdi ileriye baktıklarını söyleyince, ileriye göremediklerini anlatmak için karşılıklı fıkralar anlatırlar. Hocazade, eski devirden çürük bir devlet gemisi teslim aldıklarını söyler. İmam, bugünkü sefaleti hatırlatınca Hocazade bunu, genel savaşta olduklarıyla savuşturmak ister.

Köse İmam da Abdülhamit zulmüne karşı mücadele etmiş, sürgüne gönderilmiştir.

Hocazade, öyle dedelerine söven maskaralardan değildir ama bir noktada infiale kapılmıştır. Eskiler, gençliğin kalbine bir damla ümit aşılamamışlardır. Karşılıklarına kapkara bir gelecek dikmişlerdir. Bugünün gençliğinin azmi felç olmuştur. Ruhunda, haksızlığa isyan eden bir başkaldırış yoktur.

Bir çift sillesi kaç yıldır öter beynimde:
Dedi: Farzet ki senin Asya'n yedi yüz milyonmuş;
Ne çıkar? Davranamaz ki, serapa donmuş.
Vakıa biz bir avuç unsuruz amma boğarız,
Kimi dünyada görürsek hareketsiz, cansız.

Bugünkü durumu İslamlık olarak nitelemek mümkün değildir. Bin yıldan beri sınırları harap olmuş koskoca bir kitle dalgın yatmaktadır, ancak onu kurtarmak mümkündür. Bunun için çok emek gerekir. Hüseyin Kâzım'ın da önerdiği gibi, halkı uyuracak eserler yazmak gerekir. Bir örnek de Köse İmam anlatır. Abdülhamit'i uyarmaya kalkınca Erzurum'a sürgün gönderilen bir "Mangal Hoca" vardır. Mücadeleden hiç vazgeçmemiştir. İşte ondaki iman gereklidir.

Hocazade, bunu pek takdir eder.

Neye boynun bu kadar eğri demişler, deveye,
A kuzum hangi yerim doğru demiş, söz de budur.

...

Beni gördün ya, şu kaç paralık şairsem,
Senin ilmin de odur, nafiye uğraşma Kösem.

...

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı.
Kuru dava ile olmaz, bu fakat ilim ister;
Ben o kudrette atlam görmüyorum, sen göster?

...

Beşerin hakka refik olmak için vicdanı
Beşeriyetle birlikte yürütmektir şanı,
Yürümez dersin eğer ruhu gider İslam'ın;
O yürür, sen yürümezsen, ne olur encamın?

Kurtuluş yolu olarak Hazreti Ömer'i adaletine örnekler verilir. Hem Abdülhamit devrinde, hem de sonraki dönemde baştakilere dalkavukluk yapanlardan yakınıdır. Bizi kim kurtaracaktır? Köse İmam umutsuzdur. Hocazade ise Asım'ın nesline güvenmektedir. (Burada, araya Çanakkale Savaşları'nı anlatan ve şehitleri kutsayan ünlü parça yerleştirilmiştir). Köse İmam'ın anlattığına göre, bir yolculukta Asım, oruçla alay edenleri dövmüştür. İmam, Hocazade'den, çok ileri gitmemesi için Asım'a biraz nasihatte bulunmasını ister. Hocazade ise her yönüyle Asım'ı çok beğenmektedir.

Asım'ın kafası da bedeni de dinçtir. Köse İmam, Asım'dan yakınmaktadır. Önce, Harb-i Umumi'den şöyle söz eder:

O, demin "Harb-ı Umumi" dediğin maskaralık,
Karagözden de beter, kıymeti yok beş paralık,
Perde sıyrıldı, işin kalmadı hiçbir hüneri,
Her bakan sezdi, karanlıkta sinen çehreleri.
Yutulur herze mi pir aşkına mahrumiyet?
Çekti yıllarca, fakat çekmiyor artık millet.
Hele sen gel de "hamiyyet" diye aptal kandır;
Canı yanmış dedenin son sözü "illal-lah"tır.
Ben sefaletten ölürken, seni sıkmazsa refah,
Hak erenler buna ummam ki desin; eyvallah!

...

Yemyeşil yurda çöken kapkara toprak rengi;
Dindi binlerce hayatın ezeli ahengi.
Yok civarımda bugün aç yatanın payanı;
Her perişan yuva bir aile kabristanı!
Beni öldürmede oğlum, bu harap ıssızlık:
Hangi viraneyi deşsen kopuyor bin çığlık;
Hasta binlerle, bakan yok, diriler çırpıplak;
Ölüler kaskatı olmuş, hani kim kaldıracak?
Bir taraftan bu fecayi kemirirken yurdu,
Bir taraftan da elin bir sürü doymaz kurdu,
Dişliyor nâşını sırtlan gibi bîçarelerin
Yolu ummam ki bu olsun koşulan "son zafer" in!
Girdiniz harbe heriflerle "zarurî" diyerek;
Bu rezalet de zarurî mi kuzum bir bilsek?

İşte Asım, böyle düşmüşlerin yardımına koşmak için paralanmaktadır. Ev bir mahkemedir. Gecedен hükümler verilmekte, gündüz bunları gerçekleştirmeye koşmaktadır. Geceleri eve geç gelmektedir.

Babası (Köse İmam), dayanamaz, nihayet oğlunu karşısına alır, öğütlerde bulunur. Bu gidişle başını bir duvara çarpacaktır. Meyhane basmak, kumarbazları tehdit etmek, gece toplanıp cümbüş edenleri dövmek onun görevi midir? Asım ise kendini savunur. (Bunları Köse İmam nakletmektedir): Herkes kaldırımın kenarında aç beklemekte iken pencereleri açıp işaret yapmanın âlemi nedir? Dünya açken böyle sefahetlere hakları var mıdır? Millet evlerde ışsız bunalırken o kumar kulüplerinde haftada bir sandık gaz tüketilmesine de dayanamamış, sandıkları alarak bakkal aracılığı ile halka dağıtmıştır. Bir de öksüzler için zorla bin lira almıştır. Kumarbazlara zulüm dedikleri budur. Cümbüşe gelince, insan gibi eğlenseler bir şey demeyecektir, ama hesapsız insan ölürken, sürünürken bunlara da susunuz ihtarı yapmış, aldirmamışlardır.

Babası daha fazla dinlemek istemez. Memlekette ne şunun ne bunun kaba kuvvetini değil, kanun kuvvetini istemektedir. Köse İmam'ın, kızından duyduğuna göre Asım, Babâli'yi basmayı da kurmaktadır. Köse İmam, hocasının oğlundan, Asım'ı bu gibi deli düşüncelerden vazgeçirmesini ister. Bu sırada Emin, Asım'ı getirir. Köse İmam çıkar. Hocasade Asım'ı karşısına alır. Edebiyat üzerine konuşurlar. Köse İmam'ı hafifçe çekiştirirler. Ama Hocasade'nin Asım'a asıl söyleyecekleri başkadır. İlk kez açıklamaktadır ki "Mısır'ın en muhteşem üstadı" Muhammed Abduh ile Cemalettin Efgani arasında bir tartışma geçmiştir. Efgani, tilmizi Abduh'a çabucak inkılap istediğini, beklemeye tahammülü olmadığını, nazariyatla bir şey başaramayacağını söyler ve "O berahiniyi de artık dinletme" der. Abduh ise yeni bir medrese kurmayı, buradan yetişecek Cemalettinleri çeşitli yerlere göndermeyi önerir. Efgani, bunun yirmi yıl alacağını, oysa kendisinin bu işi yirmi günde bitirmek istediğini söyler. Abduh yanaşmaz.

Hocasade, kıssadan hisse çıkararak Asım'a şöyle der:

İnkılap istiyorum ben de, fakat, Abduh gibi...
Yoksa, ellerde kör alet efeler tertibi,
Babiâli'leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvanını, kendin de çekil!

Bunun için Asım, hemen yarın Avrupa'ya gitmelidir. Doğu'yu uyandırmak, kalkındırmak için Avrupa'nın bilimini öğrenmelidir. Gençlerin kafası Avrupa'nın müsbet bilimlerini Doğu'ya taşıyan birer kanal olmalıdır. Asım, ikna olur ve yarın akşam Berlin'e, öğrenimini tamamlamak üzere gitmeye söz verir.³⁷

6. 1919'da Yayımlanan Diğer Manzumeleri

1919 yılı içinde Akif'in manzumeleri İslamcı-yurtsever *Tasvirî Efkâr* gazetesinde zaman zaman yayımlandı. Bunlardan ilki, *Hakkın Sesleri*'nde yayımlanmıştı ve "Atiye karanlık görerek azmi bıraktık" diye başlıyordu. 46 dizelik manzumenin burada 30 dizesi yer almıştır ki "Ey Müslüman Meyus olma" başlığı ile birinci sayfada ve çerçeve içinde

37 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 441, 442, (18, 25 Eylül 1335/1919), c.18, sayı 443-450, (9, 16, 23, 30 Teşrinievvel/Ekim, 6, 13, 20 Teşrinisani/Kasım, 4 Kanunuevvel 1335/ Aralık 1919), sayı 465, 466, (3, 13 Kanunuevvel 1336/Aralık 1920), c.20, sayı 512, (3 Ağustos 1338/1922), c.24, sayı 609, (24 Temmuz 1340), sayı 613, (21 Ağustos 1340/1924).

yayımlanmıştır. Şiire konulan notta, şiirlerinin güçlülüğü ve güzelliği ile ün kazanan İslam şairi Mehmet Akif Beyefendi'nin bu şiiriyle İslam'ın bugünkü üzüntü verici durumuna hitap ettiği, İslama, azim ve ümit telkin ettiği belirtilmektedir.³⁸

Akif'in Şerif Mehmet Bey'e armağan ettiği eserlerine yazıp, ilk kez *Servetifünun* dergisinde yayımlanan,* oradan *Sebilürreşat*'ın iktibas ettiği "İtilaf Kıtası", Akif'in 1919 yaz veya sonbaharında Damat Ferit Hükümeti'nin yönetimi altındaki İstanbul'da nasıl bir ümit kırıklığı içinde bulunduğunu göstermektedir:

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslam'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imanlı beyinler coşar ancak,
Ben zaten uzunboylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lakın? Hani sahipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryadımı artık boğarak, naşını tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vadiyi en'nim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu ağır kubbede bir iz:
İnler "Safahat"ımdaki husran bile sessiz!³⁹

Manzume, bir hafta sonra *Tasviri Efkâr*'da yer almıştır.⁴⁰

Akif'in, Kur'an'daki "Dalale düşmüşlerden başka kim, Tanrısının rahmetinden ümidini keser?" diyen ayeti yorumlayarak yazdığı bir manzumede de, 1919 yılı koşullarında halka ümit aşılama çalıştığını görüyoruz. *Asım*'da da işlediği gibi, gençliğe geçmişte hep ümitsizlik aşılandığından yakınan Akif, daha sonra şöyle devam etmektedir:

Afakına yüklense de binlerce mehâlik,
Batmazdı bu devlet, batacaktır! demeyeydik.
Batmazdı, hayır, batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.
Kâfi ona can vermeye bir nefha-i iman;
Davransın ümidin, bu ne haybet, bu ne hırman?
Mazideki hicranları susturmaya başla;
Evladına sağlam bir emel mayesi aşla!
Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol;
Yol varsa budur, bilmiyorum başka yol...⁴¹

(*nefha*: Üfürme; *haybet*: Hayal kırıklığı; *hırman*: Mahrumiyet; *say*: Çalışma, emek.)

38 *Tasvir-i Efkâr*, sayı 2746 (5 Haziran 1919). *Safahat*, 7. basım, s.209-210'daki şiir. İlk kez *Sebilürreşat*'ın 14 Mart 1329 [1913] tarihli c.10, 277. sayısında yayımlanmıştı.

* *Servetifünun*, No. 1431, 16 Teşrinievvel 1335 [Ekim 1919], sütun 1, s.7.

39 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 445, (23 Teşrinievvel 1335) [Ekim 1919]. "Sessiz Feryat" adıyla: *Sebilürreşat*, c.19, sayı 470, (3 Mart 1337) [1921]. *Safahat*'ta "Husran" adıyla yayımlanmıştır, 7.basım, s.449.

40 *Tasviri Efkâr*, sayı 2887, (31 Ekim 1919), s.1.

41 *Tasviri Efkâr*, sayı 2882, (26 Ekim 1919), s.1, "Yeis Yok" başlığı ile: *Sebilürreşat*, c.18, sayı 446, (30 Teşrinievvel 1335) [1919]; c.19, sayı 472, (21 Mart 1337) [1921].

"Bir kere de azmattin mi, artık Allah'a dayan" anlamındaki ayeti yorumlayan manzume, ilk kez *Tasviri Efkâr*'da "Ey Müslüman Uyan" başlığı ile yayımlanmıştır. Asırlarca Allah'a dayandık, artık bu maziye baştanbaşa yakalım, diyenleri eleştiren Akif, bunların Allah'a değil evhama dayandıklarını söyleyerek şöyle seslenmektedir:

"Dünya koşuyor!" söz mü? Beraber koşacaktın;
Hayfa ki, bütün azmi sen arkada bıraktın!
Madem ki uyandın o medid uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa kımıldan!
Esendekiler "leş" diye çığner seni sonra;
Ba'sin de kalır ta gelecek nefha-i Sûr'a!
Çığner ya, tabîî, ne düşünsün de bıraksın?
Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!
Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz;
Davranmayacak kimse bu meydana atılmaz.
Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da;
Maziyi fakat yıkmaya kalkışma bu yolda.

...

Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha:
Bir kupkuru çöl var, ne ışık var, ne vaha!⁴²

(*Hayfa*: Yazık; *medid*: Uzun; *ba's*: Ölümünden sonra dirilme; *Nefha-i Sûr*: İsrail'in sûrunu üflemesi.)

7. İstanbul Hükümeti

Akif, İstanbul'da bir yandan umutsuzluklar içinde çırpınıyor, diğer yandan da halka umut aşılama çalışırken, Anadolu'da milli bir örgütlenme toparlanıyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları, 22 Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Protokolü'nü hazırlayarak yurdun ve milletin tehlikelerle dolu olduğunu, milleti ancak kendi gücünün kurtarabileceğini saptamışlardı; Sivas Kongresi için illerden delege istenmişti. Doğu illeri ve Trabzon derneklerinin çabalarıyla 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi toplanmış, yurdun bölünmezliği ve böyle bir tehlikeye karşı fiili direnme esası kabul edilmişti. Nihayet 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi açıldı. Bu arada hükümet, kongreleri yasakladı. Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in tutuklanmalarını emretti, ancak ne kongreleri dağıtabilmeyi ne de tutuklamaları başarabildi. Elazığ Valisi Ali Galip'in Sivas Kongresi'ni dağıtmak ve kongre-

42 *Tasviri Efkâr*, sayı 2893, (6 Teşrinisani 1919), s.1; *Sebilürreşat*, c.18, sayı 448, (13 Teşrinisani 1335/ Kasım 1919). Bu yayımlanışlarında manzumenin adı yoktur. *Safaha'ta* "Azimden Sonra Tevekkül" adıyla yayımlanmıştır.

Bu günlerde Akif, *Servetifünun*'un bir anketine verdiği cevapta, sevdiği şairleri, etkisi altında kaldığı kişileri anlatmıştır. Bunlar, (daha önce de değinildiği gibi) Sadi, Muhammed Abduh ve Ferit Vecdî'dir. (Efgani'yi saymayı, Abduh'u zikretmeyi yeterli saymış olmasından ileri gelse gerek. Abduh, Efgani'nin tilmizidir.)

"Evladım Mehmet Ali'ye" manzumesi de bugünlerde *Servetifünun*'da yayımlanmıştır. *Servetifünun* c.56, sayı 1432, 23 Teşrinievvel 1335 [Ekim 1919], s.15, sü. 2.

reyi toplayanları tutuklamak üzere Sivas Valiliği'ne ve 3. Kolordu Komutanlığı'na atanması, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin sonunu getirdi. Ali Galip olayı üzerine İstanbul'la ilişkisi kesen Anadolu, hükümeti çekilmek zorunda bıraktı. Padişah, 1 Ekim'de Ali Rıza Paşa'yı hükümet kurmakla görevlendirdi. Ali Rıza Paşa, Kuvayı Milliye'nin isteğini kabul ettiğini ve aynı amaçları taşıdığını ilan ediyordu.

9 Ekim'de yayımlanan *Sebilürreşat*, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin bildirisini yayımlıyordu. Ayrıca, eski hükümet zamanında *Sebilürreşat*'tan iki yüz lira teminat akçesi istendiği, derginin geçen sayısının bu nedenle yayımlanamadığı, daha sonra bu para ödendiği için bundan böyle *Sebilürreşat*'ın herhangi bir siyasi sorunu söz konusu edebileceği bildiriliyordu.⁴³ Bu sayı, derginin 18. cildinin de ilk sayıydı.

Ertesi hafta, "memleketimizin tahlisi namına istifade olunacak istinadgâh hiç şüphesiz dindir" ve "Hukuk-u milliyenin müdafaası için milletin kelime-i vahide etrafında toplanması" başlıklı imzasız yazılar dikkat çekmektedir. *Sebilürreşat*, bu yazılarla halkı bir kere daha din etrafında toplanmaya çağırılmaktadır.

Aynı zamanda, Osmanlı Mebuslar Meclisi için yapılacak seçimler konusunda da bir çağrı yazısı yer aldı. Yazıda, bu zor zamanda seçimlerin çok önemli olduğu vurgulandıktan sonra vatandaşlardan, şu niteliklere sahip kişileri seçmeleri istendi: Dindar, ilim sahibi, vatan ve millet endişesiyle kalbi en çok çarpan, bu uğurda fedakârlığa hazır, tecrübeli, az çok devlet işleriyle uğraşmış, faal, fırkacılık ihtiraslarından uzak. Dergi, "sevgili yurdumuz"u kurtarmak için el ele çalışılmasını da istiyordu.⁴⁴

Sebilürreşat'ın Damat Ferit Hükümetleri zamanında, yönetimle ihtiyatlı bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Dergi bu ilişkisini daha çok hükümetteki dinsel makamlar aracılığı ile sürdürüyordu. Örneğin, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin "Yeni İslam Müçtehitlerinin Kıymet-i İlmiyesi" başlıklı eserinin sonuç kısmı *Sebilürreşat*'ta yayımlanmıştır.⁴⁵

Derginin Haziran ortalarında çıkan bir sayısında Darülhikmet-i İslamiye'nin bir hayat eseri göstermediği ileri sürülerek, böyle bir zamanda kurtuluş için bu kuvvetin millete yol göstermesi istenmiştir.⁴⁶ Bilindiği gibi bu tarihlerde Mehmet Akif, bu kurulun üyesi ve başkâtibidir. Mehmet Akif'in başyazarı olduğu *Sebilürreşat*'tan, başkâtibi bulunduğu Darülhikmet'e böyle bir eleştiri yöneltmesi, Akif'in kurum içinde bir muhalefet yürüttüğünü düşündürmektedir.

Sebilürreşat'ın "Teali-i İslam Cemiyeti" ile ilgili bir kaygısına işaret etmek gerekir.

Teali-i İslam Cemiyeti (İslam Yükseltme Derneği) İstanbul'da Cemiyet-i Müderrisler adıyla 19 Şubat 1919'da kurulmuştu. Kurucuları Mustafa Sabri, Saidi Kürdî gibi bazı müderrislerdi. Dernek, Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni destekliyordu. Daha sonra gelişen Anadolu hareketına karşı cephe aldı ve Bolşeviklik'in de şiddetle aleyhinde bulundu.⁴⁷

43 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 443, (9 Teşrinievvel 1335) [Ekim 1919].

44 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 444, (16 Teşrinievvel 1335), [Ekim 1919], s.22.

45 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 431-432, (24 Temmuz 1335) [1919], 1. sayfadan.

46 *Sebilürreşat*, c.17, sayı 421-422, (12 Haziran 1335) [1919].

47 *İkdam*, 20 Şubat 1919; Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler, 1859-1952*, İstanbul-1952, s.462; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul-1976, Cem Yayınevi, s.319.

Sebilürreşat, 1920 Şubat sonlarında yayımladığı bir yazıda Teali-i İslam Cemiyeti'nin yeni kurulmuş olmasından ötürü bazı acemilikler, hatalar yaptığını, siyasete karıştığını, bunu eleştirmenin herkese düşen bir görev olduğunu belirterek derneğin yalnızca muhalifleri üye yazmamasını istedi.⁴⁸

8. Balıkesir Zağanos Kürsüsünde

İşgalden önce İzmir'de "İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti" kurulmuştu. İşgalden sonra, Ege Bölgesi'nde Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak adıyla yapılan örgütlenmeler hızlandı. Direnme güçleri oluşmaya başladı.

29 Haziran 1919'da Ayvalık'ın Yunanlılar tarafından işgali Balıkesir bölgesinde halkın kaygılarını artırdı ve örgütlenme çabalarını hızlandırdı. Yunan işgalinin başlamasıyla birlikte Kurtuluş Savaşı'nın ilk örgütlü direnişi de Ayvalık'ta 172. Alay Komutanı Yarbay Ali Çetinkaya tarafından başlatıldı. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın aynı gün verdiği emirle 17. Kolordu Komutanlığı Tekirdağ'dan Balıkesir'e nakledildi. Haziran'ın ilk haftası içinde Balıkesir'de de Kuvayı Milliye örgütü kuruldu. Bu kuvvet 20 er, 150 gönüllüden ibaretti.⁴⁹

Eşrafın bir kısmı ve halkın bazı kesimleri, ordu artıklarının başında bulunan subayların teşvikiyle direnme odakları oluştururken, bir kısım eşrafın yılgınlık telkin eden görüşleri sonucunda, Yunan kuvvetleri birçok Ege kasabasında Yunan bayraklarıyla karşılaşmaktadır.

Balıkesir bölgesindeki direnişi genişletmek ve mükemmelleştirmek amacıyla burada ilk toplantı Haziran sonlarında yapılmıştı. Daha sonra 26 Temmuz'da İkinci Balıkesir Kongresi toplandı. 30 Temmuz'da kapanan kongre, düşmanı yurttan atıncaya kadar mücadele kararı aldı.⁵⁰

Balıkesir'de Akif'in dostları da vardı. Bunlardan Hasan Basri (Çantay) *Ses* adında haftalık bir gazete yayımlıyordu. Bu gazetenin daha 21 Teşrinisani 1918 tarihli sayısında "Yeis-Bedbinlik" başlıklı ve M. Akif imzalı bir yazı yayımlanmıştı ki, üslubundan bunun Mehmet Akif'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Yazıda, dört yıl süren uğursuz savaştan sıyrılmak ve özlediğimiz barışa kavuşmak üzere olduğumuz, fakat ruhlarımızı, bütün irademizi sarsan yeni ve daimi bir düşmanı gizlemeye başladığımız, bu düşmanın hepimizdeki cevheri öldürmesinden korkulabileceği belirtilmektedir. Geçen parlak günlere göre bugün yurdun aldığı ve alacağı şekillere

48 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 460, (26 Şubat 1336/1920). Said-i Kürdi, Kurtuluş Savaşı'nın bittiği günlerde Ankara'ya gelmiş, TBMM'nin bir oturumuna da dinleyici olarak katılmıştır. Bitlis ve Muş Mebuslarının, "Doğu Anadolu'nun âlimlerinden" diye takdim ettikleri "Sait Molla"nın Anadolu gazilerini ve Meclis'i ziyaret için Ankara'ya geldiği haber verilmiştir. O, istek üzerine kürsüye gelerek bir dua okumuştur (Zabit Ceridesi, c.24, s.439). Said-i Kürdi, daha sonra bir bildiri yayımlayarak milletvekillerinden namaz kılmalarını isteyecektir.

49 Sabahattin Selek, *Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, c.I, İstanbul-1970 (Ağaoğlu Yayınevi), s.143-144. Asım Us'tan nakledildiğine göre, Anadolu'da milli hareketin başladığı sıralarda, Sebilürreşat idarehanesinde oturuyorlarken hazır bulunanlardan biri, bunun bir ittihatçılık eseri olduğunu söyleyince, o zamana kadar düşünceli bir tavır içinde olan ve hemen hiç söze karışmayan Akif, birden heyecanlanır. "Hayır" der "artık buna da İttihatçılık denemez. Bu, memleket meselesidir. Buna herkes elbirliği ile sarılmalıdır. Bu söz Asım Us'a da büyük bir ferahlık verir. (*Eşref Edip*, s.675).

50 Hacım Muhittin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, Ankara-1967, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, s.26.

bakınca vatan endişesiyle her Müslümanın yüreğinin çarptığı, kalbinin kanadığı anlatılarak "400 yıldan beri hep veriyoruz, almıyoruz" denmekte, felaketten ders çıkarılarak birlik olmak gerektiği söylenmektedir. "Yeis küfürdür" inancı hatırlatılmakta ve azimli, iradeli olunması tavsiye edilmektedir.⁵¹

Balıkesir'de 1919 yılı içinde başka yurtsever gazeteler de yayımlanmaktadır. Bunlardan biri olan *Doğrusöz* gazetesi, bir sayısında mandacılığa şiddetle çatarak şöyle diyordu:

"Memleketin filhakika pek mühlük ve vahim dakikalar geçirmekte olduğunu biliyoruz. Bu, inkâr edilemez. Fakat bu vehameti görmekle, birden bire yeis-i nev-mide kapılarak zillet ve esarete taraftarlık gibi bir halet-i ruhiyenin esiri olmak da muvafık değildir. Evveleminde meydanda milyonlarca kemiyet irae eden bir Türk kitlesi, bir Türk iradesi mevcut iken bazılarının himaye ve vesayete teşne bir fikir ve kalem kullanması biraz garip görülür. Yedi asır müstakilen yaşamış olan Türklerde, ne gibi bir kabiliyetsizlik, kudretsizlik görülüyor ki hakimiyet ve istiklalın kendisinden nezh ve refi icabetsin. Türk fitraten istiklalini sever ve istiklal yolunda ölür. Türk için iki tarik vardır, ya İstiklal, yahut ölüm..."⁵²

Balıkesir'de yayımlanan üçüncü gazete ise *İzmir'e Doğru*'dur.⁵³ İkinci sayısı 20 Kasım 1919'da çıkarılan *İzmir'e Doğru*, 27 Haziran 1920'ye kadar 74 sayı yayımlanabilmiştir. Bu gazete Kuvayı Milliye'nin Balıkesir'deki sözcüsüdür. Başyazarı Mustafa Necati (1925'te Maarif Vekili), Yazışlıeri Müdürü Mahmut Esat (Bozkurt, Cumhuriyet'in Adalet Bakanlarından) idi.

1919 yılı sonlarıyla 1920 yılı başlarında Balıkesir Kuvayı Milliyecileri bir yandan İzmir'in kurtarılması için çarpışır, yayın yaparken diğer yandan Anzavur'la uğraşmaktadırlar. İzmit Mutasarrıflığı'ndan Balıkesir Mutasarrıflığına atanan fakat bu yeni görevine başlamadığı anlaşılan Anzavur, 25 Ekim 1919'da Balıkesir yöresinde Kuvayı Milliye'ye karşı harekete geçmiş, Gönen, Manyas, Biga bölgesinde kuvvet toplamayı da başarmış, 2 Kasım'da Susurluk'a gelmiş, tellal bağırtarak halkı toplamış, askerlik kalmadığını, milli teşkilat adına toplanan paraların hesabını soracağını söylemişti. Anzavur'un bu hareketi bir ay içinde bastırılmıştı. Anzavur, 16 Şubat'ta tekrar ortaya çıkacak ve milli kuvvetleri bir hayli uğraştıracaktır.

1920 yılının Ocak ayı ortalarında *Sebilürreşat*'ın başyazarı Mehmet Akif ile derginin sahibi ve sorumlu müdürü Eşref Edip, davet sonucu ya da kendiliklerinden Balıkesir'e gitmişlerdir.

Onların Balıkesir'e gelişi, mahalli basında şöyle haber verilmiştir:

51 *Ses*, sayı 6, (21 Teşrinisani 1394). Bu gazetenin her sayısının başında bulunan

Düşman sesi duymak istemezsen
Kardeş sesidir, uyan bu sestem
Kalkınca görür ki akşam olmuş
Vaktiyle uyanmayan bu sestem

dörtlüğünü Hasan Basri'nin isteği üzerine Akif'in yazdığına işaret edilmektedir. (Çantay, Akifname, s.24, *Mithat Cemal*, 1939, s.332).

52 Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, s.14-15.

53 Bu gazetenin bir koleksiyonu Türk Tarih Kurumu'nda, bunun bir kopyası da Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ndedir.

"Sebilürreşat Ceride-i İslamiyesi ser muharrir-i fazılı, Dar-ül Hikmet-ül İslamiye azasından Mehmet Akif Beyefendi hazretleriyle, Sebilürreşat Müdürü ve sahib-i muhteremi Eşref Edip Bey, bera-yı ziyaret [ziyaret için] şehrimize teşrif buyurmuşlardır."⁵⁴

Eşref Edip bu gidişi şöyle anlatıyor:

"Bütün o ümitsizlikler içinde Üstad bir an fütura düşmedi. O bu milletin istiklalsiz kalacağını hatırına bile getirmiyordu. Ayvalık'ta, Karasi'de başlayan hareket-i millîyenin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına iman vardı.

O taraflarda bir avuç kahramanın müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi Üstad üzerinde büyük tesir husule getirmişti.

Bir gün baktım, idarehaneye çok heyecanlı geldi:

–Haydi hazırlan, gidiyoruz, dedi.

–Nereye?

–Harekât-ı millîyenin başladığı cepheye. Artık burada duramıyorum.

Ferdası hareket ettik. Balıkesir'e gelip de oradaki millî müdafayı görünce Üstad çok heyecana geldi.

–Zafer yolu bu yoldur, dedi.

Üstad'ı aralarında gören Balıkesirliler çok sevindiler, halk Zağanos Paşa Camii'nde toplandı. Öyle cemaat doldu ki, ayakta duracak yer kalmadı. Herkes Üstad'ı dinlemek istiyordu."⁵⁵

Bir yıl kadar sonra *Sebilürreşat*'a Balıkesir'den gelen bir mektupta, Zağanos konuşması anlatılırken şöyle denmektedir:

"Yine böyle bir kış günü idi. Birkaç satırlık küçük bir davetname ile , Müslümanlar camiye çağrılıyordu. Müslümanların muazzam şairi, muhterem üstadı Mehmet Akif Beyefendi, cumadan sonra ihvan-ı din ile bir hasbihalde bulunacaktı. O gün bütün memleket halkı Zağanos Paşa Camii'ne koşmuştu. Cami istiap etmemiş de [almamış da] dışarılara hasırlar serilmişti. Hazret kürsiyü çıkarak 'en müessir şiiirlerinden birini okumuş, ondan sonra milletlerin esbab-ı teali ve izmihlalini [yükseliş ve çöküş nedenlerini] izah etmişti. (...) Bizim galeyanlı ruhlarımızı bir o kadar daha çuşa getirmişti."⁵⁶

İzmir'e Doğru, Akif'in konuşmasını verdiği sayıda, Eşref Edip'le ikisinin Balıkesir'e gelişlerinden yeniden söz ettikten sonra

"Bundan bilistifade üstad-ı muhterem Mehmet Akif Beyefendi Hazretleri'nin bir mev'ize irad buyurmalarını kendilerinden rica ettik. Müşairünaleyh (...) Kanunusani'nin yirmi üçüncü günü Zağanos Mehmet Paşa Camii şerifinde cuma

54 *İzmir'e Doğru*, sayı 21, (24 Kanunusani 1920), s.2, sü.3. Tahir Alangu'nun *100 Ünlü Türk Eseri* adlı kitabında Akif'in Balıkesir'e Şubat 1920'de geldiği ve konuştuğu yazılıdır (c.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s.1024) ki yanlıştır.

55 *Eşref Edip*, s.51-53.

56 *Sebilürreşat*, c.19, sayı 469, (24 Şubat 1337/1921), s.7.

namazından sonra belîğ bir mev'ize irad buyurdular. Büyük bir cemaat-i müslimin huzurunda verilen bu hitabe, binlerce Müslümanın kalplerini heyecana getirdi. Ağlattı. Zaten müttehit olan ruhlardaki birliği bir derece daha teyit etti..."⁵⁷

diye yazdı.

Akif konuşmasına bir manzumesiyle başladı. Sonra bunu açıkladı:

Dünya çalışırken, didinirken, sonsuz "inkılaplar" geçirirken Müslümanlar uzaktan se-yirci sıfatıyla bakmışlardır. Özellikle şu son yıllarda başımıza birçok felaket yağmıştır. Hayat herkesin hakkıdır, ancak haklı olmak başka, haklı çıkmak başkadır. Bugün hangi milletin adalet mahkemesine koşsanız elinizde kuvvetiniz varsa sesinizi duyurabilirsiniz. Böyle yapmaz da onun insaniyet ve medeniyet duygularına sığınmaya kalkışsanız hayal kırıklığına uğrarsınız.

Müslümanlar yerde çocuklar gibi emeklerken başka milletlerin teknikte ne kadar ileri gittiğini örneklerle açıklayan Akif bu ilerleyişi onların tehlikeye karşı birleşmiş olmalarına bağladı. "İşte şimdi derdimizin başını bulduk" diye devam etti. "Başkaları zarureti görünce birleşmişler, biz ise o zarureti görmediğimiz için bu birliği vücuda getirememişiz, yahut gördüğümüz halde temin-i vahdet cihetine yanaşmamışız" dedi. Hiçbir şeyin tek başına elde edilemediğini anlatan Akif topluca çalışmanın önemine değindi:

"Cemaatsiz yaşamağa, cemaatten ayrılmağa gelmez, cemaat-ı İslamiye'nin ke-safet peyda etmesi için çalışmalıyız. Ufak sebeplerle birbirine küsmemeli. Bi-liyorsunuz ki yabancılar, asırlardan beri tefrika tohumlarını aramıza serptiler. Bir hayli de mahsul aldılar. Biz gözümüzü açsaydık bugün altında inim inim inlediğimiz şu felaketleri elbette görmeyecektik. Her ne ise geçmişe esefin faidesi yoktur. Maziden yalnız ibret alınır. Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa ce-maat arasında nifaka, şikaka, dargınlığa, küskünlüğe, ayrılığa gayrılığa mey-dan açabilecek en ufak sözlerden, en ehemmiyetsiz görünen hareketlerden bile çekinmelidirler. Yok, yaşamak istemezlerse ona diyecek yok. Ancak bu hal ile insan gibi yaşamak elde olmadığı gibi yaşamamak da elde değildir. Çünkü biz maazallah hakk-ı hayatımızı kaybettiğimiz gün mahkûmiyet felaketine düşeriz ki bizi tahakkümleri altına alanların nazarında behaimden [hayvanlardan] farkımız kalmaz. Hayvan gibi bizi kendi hesaplarına işletirler, sırtımızdan men-faatlerini temin ederler. Dünyanın yedi iklim dört köşesinden sürü sürü, ordu ordu getirilmiş, renk renk mahkûm milletlerin ne halde bulduklarını gözümüzle gördük. Maazallah sonra biz de onlar gibi oluruz. Biz sığırlarımızı, bey-girlerimizi nasıl kullanıyorsak, onlar da bizi öylece kullanırlar."

Müslümanlar bu hale niçin düşmüşlerdir? Çünkü analarımız, babalarımız, ho-carlarımız, siyasetçilerimiz, edebiyatçılarımız, şairlerimiz, yazarlarımız millete ümit ve çalışma isteği değil, ümitsizlik aşılımlıdır. Halkın sinirleri uyuşturulmuştur. Oysa Kur'an'dan Tanrı'dan ümidi kesmemeyi emretmektedir. Her şey geçicidir. Tanrı'dan başka hiçbir şeye güvenilemez. Dünya için de, ahret için de birlik gereklidir. Bin üç yüz yıl kadar önce dünyanın bir köşesinde ortaya çıkan İslamın 25 yıl içinde büyük bir güç oluşunun nedeni de sahabenin el birliği ile çalışmaları, aralarındaki aşiret kavgalarını unutmaları değil midir?

"Sahabe-i Kiram efendilerimizin giydikleri libaslar neresinden eskirdi bilir misiniz? Omuzlarından. Çünkü dairna cemaatle kıldıkları namazda saflar adeta sabun kalıpları gibi idi. O ayrı ayrı vücutlar yekpare birer duvar kesilirdi. Aralarından su sızmaz, hava geçmezdi."

Böyle diyen Akif, bir Yahudinin Evs ile Hazrec kabileleri arasında geçmiş düşmanlığı tazeleme çabasına değindi. Bunun üzerine Peygamber'in ve Kur'an'ın Müslümanlar arasındaki birliğin gereğine işaret eden tutumlarını aktardı. Akif'e göre, ilgili ayetin inmesine sebep olan olay yazık ki tekrarlanıp durmaktadır. Akif şöyle devam etti:

"Müslümanlar aralarında ayrılığı gayrılığı mucip olacak en ufak hadiselerden, dargınlığı intac edecek en hafif hareketlerden, sözlerden kat'iyyen çekinmelidir. Fırkacılık, komitacılık... bunlar artık susmalı. El birliğiyle bugün vatani müdafaa etmeli. Asla meyus olmamalı. Emin olmalıyız ki canla başla çalışırsak, aradaki'esbabı tefrikayı kaldıracak olursak, vatan-ı İslam'ı kurtarıyoruz. İnşallah bundan sonra Âlem-i İslam hakkındaki tecelli-i celal, cemale inkılap edecektir. Önümüzde hamdolsun birçok beşaretler var. Bugün bütün Müslümanlar uyandı. Gerek dünyayı, gerek kendilerinin dünyadaki mevkiilerini artık anlamağa başladı. Sonra gözleri büsbütün açıldı. Müslümanlar kendi başlarını kurtarmağa, kendi hakk-ı hayatlarını ihkak etmeğe çalışmazlarsa kıyamete kadar zillet içinde, meskenet içinde kalacaklarını anladılar. Ona göre çalışmağa başladılar. Başkanlarından merhamet, adalet dilenmenin, müriyyet, insaniyet beklemenin pek beyhude olduğunu bilfiil gördüler; asırlardan beri dalmış oldukları uykudan artık silkiniyorlar. İnşallah bu intibah devam edecek, bütün cihan-ı İslam'a yayılacak, yakın zamanda bir gün gelecek ki İslam asırlardan beri kaybettiği şevketini, kudretini, azametini yine istirdad edecektir. Bugün aleyhimizdeki cereyanlar biraz değişmiş, eskisinden biraz daha iyileşmiş görünüyorsa, emin olunuz ki, bu inkılap hep vatani müdafaa yolunda masruf olan bu mücahedele rinizle Âlem-i İslam'ın lehimizdeki galeyanları, tezahürü sayesinde."

Ey cemaat-ı Müslümin! Memleketimizi kurtarmak için devam eden mücahedeamızda bir noktaya son derece dikkat etmelisiniz: Bu hareketlerin, bu himmetlerin sırf müdafaa-i din ve vatan gayesine müteveccih olduğu yâr ve ağyar nazarında tamamiyle anlaşılmalıdır. Fırkacılık, menfaatçilik, kavmiyetçilik gibi hislerden külliyyen müberra olduğuna yakındakilere, uzaktakilere tamamiyle kanaat gelmelidir. Bu kanaati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydan verilmemelidir. Hususî emeller, hususî içtihatlar yine hususî olarak sahiplerinin kafasında, kalbinde kalmalıdır. Çünkü gaye birdir. Etraf tarafından o müşterek gayeye karşı gösterilecek ufacak bir inhiraf son derece muhtaç olduğumuz vahdeti temelinden sarsmağa kâfidir. Onun için bundan son derece sakınmalıdır."

O sıralarda İstanbul'da, Kuvayı Milliye hareketinin bir İttihatçılık hareketi olduğu yolunda yoğun bir propaganda vardır. Bu propagandanın gerçeğe dayanmadığı ortadadır. Yukarıdaki sözleriyle halkı uyaran Akif, sözlerini yurt savunmasına çağrı ile bağlamaktadır:

"Cemaat içinde herkesin uhdesine düşen bir vazife-i vataniye bir fariza-i diniye vardır ki onu ifada zerre kadar ihmal göstermek caiz değildir. Bu hususta hiçbir fert kenara çekilerek seyirci kalamaz. Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harim-i namus u şerefimizi çiğnemek istiyor. Bu namert tarazuza karşı koymak kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar... her fert için farz-ı ayin olduğu bir lahza hatırdan çıkarılmamalıdır. Bugün herkes vüs'unu [gücünü, zenginliğini] sarf ile mükelleftir. Osmanlı saltanatını ila [yükseltmek] için, Karası'nın, bu kahraman İslam muhitinin vaktiyle ne büyük fedakârlıklar gösterdiği herkesin malumudur. Rumeli'yi başta başa fetheden hep bu topraktan yetişen baba-yiğitlerdi. O kahraman ecdadın torunları olduğumuzu ispat etmelisiniz. Anadolu'yu müdafaa hususunda diğer vilayetlere önyak olmak şerefini siz ihraz ettiniz. Sayınız meşkûrdur [teşekküre değer]. İnşallah bu şan ve şeref kıyamete kadar artar gider. İnşallah vatanımızın haysiyeti, istiklali, saadeti, refahı, umranı dünyalar durdukça masun ve mahfuz kalır.⁵⁸

Burada, Akif'in şimdiye kadar şiirlerinde işlediği görüşlerin toplamını görmekteyiz. Bu konuşma *İzmir'e Doğru* tarafından basılırken şöyle denmektedir:

"...Hele, ruh-u İslam'ı terennüm eden bu millî şair-i muazzamamızın kendi asar-ı bedialarından [güzel eserlerinden] olmak üzere mev'izeden mukaddem [önce] inşat ettikleri şiir-i güzin ceñnaati o kadar müteessir etti ki, o derece heyecana getirdi ki, herkes mest ve modhuş oldu. Hülaseten tabedilen bu mevizeyi cami-i şerifte bulunamayan ihvan-ı din ile livamız halkını da müstefit etmek için neşrediyoruz. Ümit ediyoruz ki, bütün Müslümanlar bunu kemal-i ehemmiyetle mütalea edecek, bu halisane nesayihî [öğütleri] rehber-i hareket itihat edeceklerdir."⁵⁹

Konuşmanın, Akif'in bu yılın sonlarında Kastamonu'da yapacağı diğer konuşmalar gibi, Anadolu'daki millî mücadele merkezlerinde sevinçle karşılandığı anlaşılmaktadır. Bunun kanıtlarından biri, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'nden hemen sonra Sivas'ta kurduğu İradei Milliye'de yer almış olmasıdır. "*İzmir'e Doğru* gazetesinden iktibas edilmiştir" açıklamasıyla basılan ve "Ey Müslüman" başlığı konulan konuşma dört sayfalık gazetenin iki tam sayfasını kaplamaktadır.⁶⁰

Konuşmanın bu saygınlığı kazanması, kuşkusuz ki o sıralarda Millî Mücadele'nin milli birliğe duyduğu şiddetli ihtiyaçtı. Akif de İslami bir temele dayandırmakla birlikte tamamen bunun üzerinde duruyordu. İslamiyet, Anadolu halkını birbirine bağlayan önemli bir psikolojik ve kültürel etkendi. Nitekim, İstanbul'da Yunus Nadi'nin yönetiminde yayımlanan ve o günün gazeteleri içinde en Batıcı-laik olanlardan *Yeniğün* de konuşmanın başındaki manzumeyi *Sebilürreşat*'tan iktibas etmiştir.⁶¹

58 *İzmir'e Doğru*, sayı 24, (1 Şubat 1920), s.2; *Sebilürreşat*, c.18, sayı 458, (12 Şubat 1336), s.183-186. Konuşma şu sunuşla yayımlanmıştır: "Üstad-ı muhterem Mehmet Akif Beyefendi'nin Karası'de Zağanos Paşa Camii Şerifi'nde irad buyurdıkları mevizenin hülasası." Metin yeni yazıyla aşağıdaki kaynakta da yer almaktadır: Mehmet Kaplan v.ö: *Devrin Yazarlarının Kalemîyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1981, İcilt, s.225-236; Suat Zühtü Özalp: *Mehmet Âkif Ersoy, Kur'an-ı Kerim'den Âyetler-Mevizeler*, Ankara, 1968, s.155-167 (Konuşma tarihi olarak nedense 6 Şubat 1336/1920 tarihi verilmektedir).

59 *İzmir'e Doğru*, sayı 24, (1 Şubat 1920), s.2-3.

60 *İradei Milliye*, sayı 28, (4 Mart 1920). Konuşmanın altında veya üstünde nedense Akif'in imzası, ya da buna ilişkin bir not yoktur.

61 *Yeniğün*, sayı 330, (14 Şubat 1920), s.2, sü.1.

9. Akif Görevinden Alınıyor

Hasan Basri Bey'in (Çantay) evinde Balıkesir'de bir süre daha kalınır. Oradaki savaşçılarla görüşülür, kucaklaşılır ve İstanbul'a dönülür.⁶²

Bilindiği gibi Kuvayı Milliye'nin saldırılarını artırdığını bahane eden İtilaf Devletleri, esasen hâkim buldukları İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmen işgal ederek hükümeti doğrudan denetim altına almışlardır. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin yerini kısa bir süre almış olan Salih Paşa Hükümeti de 2 Nisan'da istifa ettirilmiştir. Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. Kuvayı Milliye'nin İstanbul'daki belli başlı temsilcileri ve sözcüleri İngilizler tarafından tutuklanmakta ve Malta'ya götürülmektedir. 5 Nisan'da Damat Ferit 4. defa başbakanlığa getirilmiştir. Bu dönemde Akife hem İngilizler, hem hükümet tarafından baskı yapılmakta fakat o bunları önemsemeyerek görevine devam etmektedir. Anadolu'ya geçişinden az sonra Akif, şöyle bir irade ile görevinden azledilmiştir:

"Darül Hiklet-ül İslamiye âzasından Dar-ı mezkur başkâtibi Akif Bey azledilmiştir. Bu iradei seniye'nin icrasına Meşihat memurdur. 13 Şaban 1338, 3 Mayıs 1336. Mehmet Vahidettin, Şeyhülislam Abdullah."⁶³

Yerine (başkatipliğe) 18 Mayıs tarihinde Hafız İsmail atanmıştır.⁶⁴

Akif'in azil karamamesi 3 Mayıs tarihini taşıyorsa da, bununla ilgili işlemler herhalde o daha İstanbul'dayken yapılmış olmalıdır. Eşref Edip'in naklettiği bir konuşma buna ihtimal vermemizi gerektiriyor.

"Bir gün Fatih Hoca ile görüştükleri sırada Üstad gülererek dedi ki:
-Doğrusu böyle yapmakta yerden göğe kadar hakları var. Hem bir din müessesinde başkâtiplik et, hem de Balıkesir'e git, vatanlarını çiğnemek isteyen düşmanlara karşı halkı harekate teşvik et... İşte bu olamazdı!..."⁶⁵

Gene Eşref Edip'in anlattığına göre Sebilürreşatçılar bu sırada hiç de boş durmamaktadırlar. Hindistan'ın "yüksek ve ateşli" yazarlarından Şeyh Müşir Kıdvay'ın Anadolu'yu savunan ve İngilizlere hücum eden eserleri Ömer Rıza (Doğrul) tarafından çevrilmekte, bastırılarak Anadolu'ya gönderilmektedir. Durumdan kuşkulanan İngilizler, geceleri matbaayı basmaktadırlar. Necmi İstikbal Matbaası bu konuda fedakârlık yapmaktadır. Öte yandan, Anadolu postası, mektuplar ve gazeteler özel kuryelerle *Sebilürreşat* idarehanesine gelmekte, Anadolu'ya geçenlerin mektupları ailelerine buradan dağıtılmakta,

62 *Eşref Edip*, s.53, [Yeni] *Sebilürreşat*, c.10, sayı 236, (Ocak 1957), s.173.

63 *Takvimi Vekayi*, No: 3845 (5 Mayıs 1336/1920). Osman Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi* c.I, (1939), s.239'da, bu azlin tarihi yanlış olarak 25 Aralık 1920 olarak gösterilmiştir. Aynı yanlışlık (buradan aktararak) Fevziye Abdullah Tansel'in Türk Ansiklopedisi'ne yazdığı *Ersöy Mehmet Akif* maddesinde de tekrarlanmaktadır. Hasan Duman'a göre "takip edildiği ve tutuklanacağını anlayınca" Akif kendisi istifa etmiştir. "Mehmet Akif ve Bir Mecmua'nın Anatomisi; *Milli Kültür, Mehmet Akif Ersöy Özel Sayısı*, Aralık 1986, s.80).

64 *Takvimi Vekayi*, No.3858 (20 Mayıs 1336/1920). Eşref Edip, Hafız İsmail'i "bir serseri" olarak nitelendirmektedir. (*Mehmet Akif*, .. 1938, s.53).

65 *Eşref Edip*, s.53-54. Kenan Akyüz, Akif'in Dar-ül Hilafe'den çıkarılışını, Balıkesir yolculuğunun izlenimlerini Akif'in dönüştürdüğü *Sebilürreşat*'ta yayımlamasına bağlamaktadır. (*Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. basım, Ankara, 1970, s.536). *Sebilürreşat*'ta imzalı veya imzasız böyle bir yazı değil, ancak Akif'in konuşmasının özeti yayımlanmıştır. İzlenimden kastedilen bu konuşma metni olmalıdır. M. Ertuğrul Düzdâğ, Akif'in azil nedeni olarak "izin almadan işinden ayrıldığı"nı gösteriyor (*Safahat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını*, 1987, s.XXXV).

gazeteler gereken yerlere verilmektedir. Akif, savaş sırasında Enver Paşa tarafından İstanbul'a getirtilip görevlendirilen ve İngilizler tarafından idama mahkûm edilen Hindli komitacı Hüseyin Makbul'un eline bir mektup vererek onu Eskişehir'de bir tanıdığına yanına göndermiş, böylece onun İngilizlerin eline geçmesini önlemiştir.⁶⁶

Sebilürreşat'ın bu dönemde İstanbul'da son sayısı, Akif Anadolu'ya geçtikten sonra, 6 Mayıs'ta çıktı. Bu sayıda Abdülaziz Çaviş'in "Esrar-ı Kur'an", Bediüzzaman Said'in "Kur'an Azimüşsan'ın Hakimiyet-i Mutlakası", Amasralı Mustafa Nazmî'nin "Müslümanlığın Tamamiyle Tatbiki Zamanı Gelmiştir", Aksekili Ahmet Hamdi'nin "Garanik Meselesi Hakkında" başlıklı yazıları ile Londra'da Osmanlı-İngiliz Cemiyeti'nin bir mitingi (*Morning Post*tan), Hint Müslümanları delegeler kurulunun çalışmaları hakkında bir haber (*Tems Gazetesi*'nden) vardır.⁶⁷

66 *Eşref Edip*, s.54-55.

67 *Sebilürreşat*, c.18, sayı 463, (6 Mayıs 1336/1920). Bu sayıda yazısı bulunan Saidi Nursi'nin bu günlerde "Meşihat-ı İslamiye adıyla bir kuruluş önerisi yaptığını, *Sebilürreşat*'ın 10 ay önce yaptığı bir yayından anlıyoruz. *Sebilürreşat* "Azam-ı ulema-yı İslamiye'den fazıl-ı şehir Said-i Kürdi Efendi Hazretleri'nin bu "mühim" önerisininin Meclis ve hükümetçe dikkate alınmasını istemiştir. *Sebilürreşat*, c.18, sayı 461, (4 Mart 1920).

IV

ANADOLU'DA KURTULUŞ SAVAŞI İÇİNDE

1. İstanbul'dan Ankara'ya

1920 Nisan ayı içinde, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi için son hazırlıklar yapılırken *Sebilürreşat* idarehanesine Ali Şükrü gelir.

"Haydi, hazırlanınız, gidiyoruz!" der.

"Nereye?" diye sorarlar.

Ali Şükrü şu cevabı verir:

"Ankara'ya. Oradan sizi çağırıyorlar. Paşa sizi istiyor. *Sebilürreşat*'ın Ankara'da neşrini istiyor. *Sebilürreşat*'ın Ankara'da intişarı millî hareketin manevî cephesini kuvvetlendirecektir."

Bu konuşmayı, *Sebilürreşat*'ın sahip ve müdürü Eşref Edip 37 yıl sonra 1957'de nakletmektedir.¹

1938'de yayımlanan kitabında da benzer bir ifade bulunmaktadır:

"Anadolu Harekatı Milliyesi genişleyerek Ankara'da toplanmaya başlayınca Üstad:

'Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla. *Sebilürreşat* klişesini al, arkamdan gel. Meşihat'takilerle de temas et, Harekât-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler' dedi.

Elini öptük, vedalaştık. Üstad'ın Anadolu'ya geçtiği anlaşılınca bize karşı taziyat arttı."²

Oğlu Emin'in anlattığına göre, bir sabah erkenden evden çıkarlar Ali Şükrü ile Üsküdar Karacaahmet mezarlığında buluşurlar. İzmit yaylası Kuvayı Milliye çetelerinin kontrolü altındadır. Akif ve arkadaşları, milli kuvvetlere cephaneye götürülen atların sırtında çetelerle yolculuk yaparlar. Akif, onlara cephaneyi idareli kullanmalarını öğütler. Geyve Boğazı yakınlarında bir köyde Kuşçubaşı Eşref'le birleşirler. Binbaşı Şükrü Bey de onlarla birliktir. Geyve'den dekoville Eskişehir'e oradan trenle Ankara'ya ulaşırlar.³

1 [Yeni] *Sebilürreşat*, Ocak 1957, sayı 237, c.10, s.184. Erişirgil, kitabının Akif'in Ankara'ya gidişi ile ilgili bölümünde Akif'in evine 30 yaşlarında, uzunca boylu birinin geldiğini, arkadaşlarından birinin Akif'e yazdığı bir mektubu getirdiğini, Akif'in bunun üzerine Anadolu'ya geçtiğini yazmaktadır. (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.409.)

2 Eşref Edip, *Mehmet Akif, Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Marifet Basımevi, 1938, Âsarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı. s.56.

3 "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz", *Millet*, (12 Şubat 1948 - 10 Haziran 1948), sayı 106-122.

Damadı Ömer Rıza'nın yazdığına göre, bir gün eve dönerlerken, Akif onun kulağına, yarın sabah Üsküdar

Ankara'da Kuvayı Milliye karargâhının sözcüsü *Hakimiyeti Milliye* gazetesi 28 Nisan tarihli sayısında şu haberi vermektedir:

"*İslam Şairi Akif Bey*—Pek hassas ve ulvî İslam şairi Mehmet Akif Bey dahi, İstanbul'dan çıkarak birkaç gün evvel Ankara'ya muvasalat eylemiştir. İlhamat-ı şairanesinin menba-ı aslı bilhassa hamiyet-i diniye ve gayret ve vataniyesi'nde olan bu güzide İslam şairi, aynı zamanda erbab-ı ilim ve hikmetin en ileri gelenlerinden bir şahsiyet-i mümtazedirler de. Millet'in geçirdiği mücahede-i vatanperverane, İslam şairi Mehmet Akif Bey'in hamiyet-i himmetkârından pek çok feyz ve kuvvet alacaktır. Şair-i hakim-i İslam'ın önümüzdeki cuma günü bir mev'ize irad buyuracağını memnuniyetle haber aldık."⁴

Kastamonu'da yayımlanan *Açıksöz* gazetesi ise Akif'in Ankara'ya gelişini şöyle duyurmuştur:

"Sebilürreşat Mecmua-i İslamiyesi Başmuharriri, Büyük İslam şairi Mehmet Akif Beyefendi'nin ahiren Ankara'ya vasıl olduğu Ankara gazetelerinde okunmuştur. Zulme, hakarete tahammül edemeyerek ailesini, refahını İstanbul'da terk ile Anadolu'ya firar edebilen bu vicdanlı şairin Anadolu'nun ahvalini şiirleriyle terennüm etmesini temenni ederiz."⁵

Bu duruma göre, Akif, Meclis'in açıldığı günlerde Ankara'ya ulaşmış olacaktır. Oğlu Emin her ne kadar İstanbul'dan bir Mayıs sabahı ayrıldıklarını söylüyorsa da gazetenin yayınına göre bu hareket daha önce olmalıdır.

Akif, Ankara'ya gelince Meclis'in önünde Mustafa Kemal'le karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Akife "Sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz" demiş, kısa süre sonra ziyaretine geleceğini söylemiştir.⁶

Parkı'nda birkaç arkadaşıyla birleşip yola çıkacaklarını söylemiş. Ömer Rıza'dan başka kimsenin bu olaydan haberi olmasını istemiş. Ertesi gün erkenden uyanmış, yıkanmış, çamaşır değiştirmiş, galiba bir kat da yedik çamaşır almış, bundan başka yanına bir kitap almış, karadan yaya olarak Üsküdar yolunu tutmuş. (*Eşref Edip*, s.446).

⁴ *Hakimiyeti Milliye*, 28 Nisan 1920, sayı 25.

Tansel, kitabında Akif'in Balıkesir konuşmasını atlamakta, Anadolu'ya geçişi için ise şöyle bir cümle kullanmaktadır: "Mehmet Akif, millî kuvvetler tarafını tutarak İstanbul'dan ayrıldı. 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya hareket etti." (*Tansel*, 2. basım, s.89). *Türk Ansiklopedisi*'ndeki Ersoy maddesinde ise, 19 Ekim 1920'de İstanbul'dan hareket ettiği açıkça belirtilmekte, buradan Kastamonu'ya gittiği izlenimi bırakılmaktadır.

Oğlu Emin, *Millet* dergisinde adı geçen yazısında, bir Mayıs sabahı İstanbul'dan yola çıktıklarını yazmaktadır. Diğer birçok kaynaktan olduğu gibi Kenan Akyüz'ün kitabında da Akif'in Mayıs 1920'de Ankara'ya geldiği yazılmaktadır. (*Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. basım, Ankara 1970, s.537). *Hakimiyeti Milliye*'nin yayını karşısında bütün bunların doğru olmadığı artık bilinmektedir. Akif, Ankara'ya 24, 25 veya 26 Nisan'da gelmiş olmalıdır.

Düzdağ, Akif'in 30 Nisan 1920 Cuma günü Hacıbayram Camii'nde vaaz vererek halkı cihada çağırdığını yazıyor. Kaynak göstermiyor. (*Safahat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını* 1987, s.XXXX).

⁵ *Açıksöz*, (9 Mayıs 1920), sayı 46, s.4.

Ömer Rıza Doğrul'un, Akif'in Ankara'ya ulaştığını *Yeniğün*'de okuduklarıyla ilgili bir cümlesi, Erişirgill'in kitabında da nakledilmektedir (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.411). Oysa, *Yeniğün*'ün Anadolu'da ilk sayısı 10 Ağustos 1920'de çıkacaktır. (Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, s.180). Doç. İzzet Öztoprak, bana, bunun 10 Ağustos değil 9 Ağustos olduğunu söylemiştir. *Açıksöz*'ün 9 Mayıs tarihli bu haberi, bazı kaynaklara Akif'in Ankara'ya 9 Mayıs'ta geldiği biçiminde yansımıştır. Örneğin: Neriman Malkoç Öztürkmen, *Mehmet Akif ve Dünyası*, 1969, s.XXI.

⁶ "Safahat Şairini oğlundan Dinleyiniz", *Millet*, 19 Şubat 1948, sayı 107.

Bütün bunlar, Mehmet Akif'in Kuvayı Milliye karargâhı tarafından Ankara'ya çağrıldığını, hiç değilse, karargâhın bu gelişten memnun olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı için yararlı olacak bütün unsurları toplamaya çalışmaktadır.

Akif, Samanpazarı'nda daracık bir sokağın ağzındaki Tacettin Dergâhı'na yerleşmiştir.

2. İç İsyanlar

Bu sırada yurt iç isyanlarla çalkalanmaktadır. Ankara zor günler yaşamaktadır. Damat Ferit Hükümeti'nin şeyhülislamı Dürrizade Abdullah'ın Kuvayı Milliyecilerin öldürülmesini caiz gören fetvası 11 Nisan 1920 günlü gazetelerde yayımlanmıştır. Aynı gün, padişahın aynı yoldaki bir bildirisi de basındadır. Gene 11 Nisan'da Biga yöresinde faliyet gösteren Anzavur Ahmet'e, paşalık unvanı verilmiştir.

Ekilen tohumlar, zehirli otlar gibi boy atmaktadır. 13 Nisan'da Düzce ayaklanması patlamıştır. İsyân kısa sürede Bolu-Gerede yöresine yayılmıştır. 18 Nisan'da hükümet, Kuvayı İnzibatiye kararnamesini çıkarmıştır. Düzce isyanı ertesi gün Beypazarı'na, Nallıhan'a bulaşmıştır. Akif tam da bu günlerde isyan bölgesinden geçerek Ankara'ya gitmektedir.

23 Nisan günü kurbanlar kesilerek, hatimler indirilerek açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk yapacağı şey, isyanları bastırmak için çareler düşünmek, kuvvetler hazırlamaktır. Mustafa Kemal'in de kabulüyle bu sırada Yeşilordu adlı yarıgizli bir örgüt kurulur.

Milli kuvvetlerin Düzce üzerine yürüdüğü 5 Mayıs'ta Konya'da bir isyan hareketi açığa çıkarılmıştır. 11 Mayıs'ta Anzavur üçüncü defa sahneye çıkmış, 28 Mayıs'ta Tokat'ta, 6 Haziran'da Zile'de isyan çıkmış, 14 Haziran'da Yozgat Çapanoğulları'nın eline geçmiştir.

3. Akif Konya'da

Hükümet ve Kuvayı Milliye, isyancılara karşı iki yol kullanmaktadır. Mümkünse önce isyancılara öğüt kurulları gönderilmekte, böyle bir kurul gönderilmemesi ya da isyancıların öğüt dinlememesi halinde askeri kuvvet sevk edilmektedir. Ancak askeri kuvvetler de çok zayıftır. Akif, Ankara'ya gelişinin ertesinde Konya'ya gönderilmiştir. Oğlu, Akif'in Konya'ya Matbaacı Hüsamettin Bey'in daveti üzerine gittiğini⁷ belirtiyorsa da, Eşref Edip, isyan emareleri görülmesi üzerine Konya'ya gitmesinin uygun görüldüğünü belirtiyor ve şöyle devam ediyor: "Üstad Konyalılara nasihat etmiş, memleketin yıkılmak üzere olduğunu, bütün milletin bir vücut halinde birleşerek Ankara'da teessüs eden hükümete yardım etmeleri lazım geldiğini söylemiş..." Akif'ten nakledildiğine göre, Konyalılar Akif'e "Biz Selçukoğullarıdanız. Bizden olmayan bir hükümetin yıkılmasından bize ne" demişlerdir. Akif, bu olayı anlattıkça gözleri dolar ve

⁷ *Millet*, (18 Mart 1948), sayı 111. Konya'ya trenle Afyon üzerinden gidilmiş. Afyon'da Binbaşı Şükrü Bey'in evinde dört gün misafir kalınmıştır.

şöyle dermiş: "Allah bir hükümeti zayıf bırakmasın. En büyük felaket budur. Hükümet zafa düşünce her yer oğul verir." Eşref Edip'in naklettiğine göre Akif, Konyalıları ikna için ne kadar zahmet çektiğini anlatmakla bitiremezdi.⁸

Oğlu da, Akif'in Konya'daki çalışmalarını şöyle anlatmaktadır:

"Babam Konya'da, Kuvayı Milliyeyi takviye edebilecek gönüllü kabilelerini çoğaltmak, bu yol uğrunda milletin gönlünde heyecanlar yaratmak maksadiyle nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı."⁹

4. Akif Meclis'e Katılıyor

Büyük Millet Meclisi'nde 5 Haziran 1920'de Seçim Mazbataları görüşülmektedir. Başkanlık Divanı Kâtibi Haydar Bey, Mazbataları İnceleme Komisyonu'ndan gelen sonuçları açıklar. Komisyonun bugün sunulan yazısındaki listede "İslam Şairi Mehmet Akif Bey"nin Burdur'dan seçildiği de belirtilmektedir. Bu, "kabul kabul" sesleriyle karşılanır. Ancak Karahisarı Sahip mebusu Mehmet Şükrü, oya konulmasını ister. Kırşehir Mebusu Müfit Efendi "O geçti, muhalefet eden yok" der, fakat Mehmet Şükrü, söz ile olmayacağına, açık oylamaya konulmasını söyler. Başkan Vekili Çelebi Efendi oya koyar, eller kalkar, "Müttefikan kabul" sesleri duyulur.¹⁰

Meclis'in 3 Temmuz 1920 günkü oturumu. Aynı encümenin bir başka yazısında, çeşitli yerlerden seçilen mebusların seçim tutanaklarının düzgün olduğu açıklanır. İçlerinde "İslam Şairi Mehmet Akif de vardır. Seçildiği yer ise İzmit'tir.

Meclis'te, İzmit mebuslarının fazla olduğuna ilişkin bir itiraz yapılır. Tahir Bey'in 6. mebus olduğu, oysa İzmit'in 5 mebus çıkarabileceği söylenir. Ali Sururi "Atıf Bey, diğer bir yerden de seçilmişti zannederim" der. Atıf, Akif olacaktır. Tutanağa yanlış geçmiş olmalıdır. Listede Atıf diye biri de yoktur. Meclis İkinci Başkanı "Sorunuz, hangisini tercih ederse olur. Zaten İsmail Suphi de Burdur'u tercih etmişti Biga'ya yeniden yazılır. Mehmet Akif burada değil, onun için bir şey diyemeyiz efendim" cevabını verir. Adı okunan kişilerin, bu arada Akif'in mebuslukları kabul edilir.¹¹

Ardından Biga Mutassarı ve kumandanı Avni Bey'in telgrafı okunur. Dahiliye Vekaleti'ne 3/4 Haziran 1920 tarihinde çekilen telgraftan 3 Haziran günü Biga Mu-

8 *Eşref Edip*, s.59-60. Akif'in Konya'ya "İrşat Heyeti" adı verilen bir kurulla gittiği anlaşılıyor. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ankara Heyet-i Merkeziyesi'nin karar defterindeki 5 No.lu karar şöyledir. "Heyet-i irşadiye riyasetini ifa etmekte olan şair Mehmet Akif Bey'e -mesarif-i zaruriyesini tesfiye etmek üzere- iki yüz liranın itasına karar verildi. 2 Mayıs 336" (altı imza) Uluğ'un işaret ettiğine göre; gelir-gider defterinin 30 numaralı ve 5.5.36 tarihli kaydında "Heyet-i İrşadiye Reisi Mehmet Akif Bey'e verilen 20 000 kuruş" ibaresinden bu paranın ödendiği de anlaşılıyor. (Hakkı Naşit Uluğ *Hem,şehrimiz Atatürk*, İstanbul 1973, 2. basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.267).

9 *Miller* sayı 112, 25 Mart 1948. Konyalılar, namazlarda Akif'i safların önüne sürerek ona imamlık da yaptırılmış.

10 *Zabıt Ceridesi*, Birinci devre, 2. basım, c.2, 1940, s.67.

11 *Zabıt Ceridesi*, c.2, s.138. Bu tarihte hem İzmit, hem Biga, bağımsız livalardı. Başkan'ın "İzmit" diye verdiği sonuçlar Biga'ya ait olmalıdır. Nitekim, biraz sonra "Biga'ya yeniden yazılır" demesinden seçim sonuçlarının Biga'ya ait olduğunu anlıyoruz. Akif'in Burdur ve Biga'dan başka İzmit'ten de seçildiğini doğrulayacak başka herhangi bir bilgiye rastlanmıyor.

tasarrıflığı'nda mebus seçimleri yapıldığını öğreniyoruz. İlin merkezi ve bütün kazalarında o gün aynı saatte yapılan seçimlerde, adaylığını koyan 17 kişiden 5'i aşağıdaki oyları alarak seçilmişlerdir:

"İslam Şairi" Mehmet Akif Bey: 146; "udebadan" Soysallıoğlu İsmail Suphi: 126; "Liva müddeiumumi-i sabıkı, Dâvâvekili" Hamit: 109; "Ezine Eşrafından" Mehmet: 109; "Ayvacık eşrafından" Hafız Hamdi: 57. Meclis Başkanı'nın bu tutanağı okuması "Evvelce okundu, kabul edildi" sesleriyle karşılanmıştır.¹²

Görüldüğü gibi Akif, Biga'dan seçime girenler arasında en yüksek oyu almıştır. Bundan onun, 1920 ilkbaharında Anadolu'da bir hayli ünü bulunduğunu anlıyoruz. Ancak, bu seçimde doğrudan kendisi mi aday olmuştur, hükümet mi aday göstermiştir, bilmiyoruz.

10 Temmuz günü Meclis oturumunda, yemin edeceklerle ilgili bir liste okunduğunda Akifin diğer bazı mebuslarla birlikte Meclis'te hazır bulunmadığını öğreniyoruz.

15 Temmuz 1920 günü oturumda ise Akif, diğer bazı mebuslarla birlikte yemin etmiştir.¹³ O zamanki yemin biçimi şöyledir: Makam-ı Hilafet ve Saltanat'ın ve vatan ve milletin istihlas ve istiklalinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi"¹⁴

Akif'in, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yasama görevine, Meclis çalışmaya başladıktan yaklaşık üç ay sonra başlayabildiğini böylece saptamış oluyoruz.

14 Temmuz günü Meclis Başkanlığı Mehmet Akif'e bir yazı göndererek, Burdur ya da Biga mebusluklarından birini tercih etmesini ister. 18 Temmuz günü Meclis İkinci Başkanı Celalettin Arif oturumu açtığında Akif Bey'in bir tezkeresi olduğunu söyler. Okunmasını ister. Kâtip Haydar Bey okur. Akif'in yazısı şöyledir:

"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i celilesine

14. VII. 1336 tarih ve 270 numaralı emirname-i riyasetpenahileri cevabıdır. Evvelce Burdur Livası'ndan intihap edilmiş ve liva-i mezkure giderek müntehip ve müvekkillerimle temasta bulunmuş olduğundan Burdur Livası azalığını tercihan, Biga azalığından istifa ettiğimi arz ile teyid-i hürmet eylerim efendim. 17 Temmuz 1336. B.M.M. Burdur Livası azasından Mehmet Akif."

Ali Ulvi Bey (Burdur): "Kim kim efendim?"

Kâtip Haydar Bey: "Akif Bey."¹⁵

5. Burdur ve Antalya'da

Akif'in yukarıdaki yazısından 1920 yazında onun Burdur'a gittiğini, yurttaşlarla görüşüğünü anlıyoruz. Akif'in Konya'ya gidişi hakkında olduğu gibi Burdur-Antalya gezisi hakkında da fazla bir bilgimiz yoktur. Oğlu Emin, Burdur gezisi için şöyle demektedir:

"Babamı ilk defa, Burdur'da, hükümet konağında üç-dört yüz kişiyi mütejaviz bir cemaate karşı hitap ederken gördüm. Fazla bağırdığı zaman sertleşen gür

¹² *Zabıt Ceridesi*, c.2, s.139.

¹³ *Zabıt Ceridesi*, c.2, s.312.

¹⁴ *Zabıt Ceridesi*, c.2, s.215.

¹⁵ *Zabıt Ceridesi*, c.2, s.335. Akif, Burdur'dan Hakkı Halil Bey'in yerine, onun ölümü üzerine seçilmiştir. (E. Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal ve Millî Mücadele Tarihi*, Ankara-1994, Berkalp Kitabevi, s.281).

sesi ile konuşuyor, fazla heyecanlı olduğu bütün hareketlerinden belli oluyordu. (...) Dinleyiciler arasında sıkışmışım. Kalabalık derin bir sükûta dalmıştı. Burdur'da bir hafta kadar kaldık. Babama çok fazla iltifat ettiler."

Babasıyla birlikte gezmekte olan 12 yaşındaki küçük Emin, 1948'de yayımlanan anılarında, babasının Antalya'ya kadar indiğini, orada da millî kuvvetlerin ihtiyaçları üzerinde, fedakârlık yapabilecek kişilerle görüşüğünü, Antalya mebusu Süleyman Efendi'nin bu amaçla kurulan bir örgüte başkan seçildiğini, Antalya'da 15 gün kadar kaldıklarını, Manavgatlı zengin bir tüccarın arabası ile Dinar'a, oradan yaylı ile Burdur'a döndüklerini, halkın ısrarı üzerine bir hafta da burada kaldıklarını yazmaktadır. Ancak mevsimin kış olduğunu, Birinci İnönü Zaferi'ni Ankara'ya döndükten sonra öğrendiklerini yazıyor ki, mevsim konusunda hafızasında yanlış olma ihtimali vardır.¹⁶

Aynı yazı dizisinde, Yunan ordusunun Kütahya, Simav ve Bilecik'i işgal ettiği zaman Akif'in Eskişehir'e gittiği, Kuvayı Milliyecilerin karargâhında misafir edildiği, servetini Kuvayı Milliye emrine vermekten kaçınan bir zengini ikna ettiği kaydedilmektedir. Eskişehir'de 20 gün kalınmış ve bir bayram sabahı Ankara'ya hareket edilmiştir.¹⁷

Simav'ın ilk işgali 3 Eylül 1920'dir. Bilecik 9 Ocak 1921'de, Kütahya ise 17 Temmuz 1921'de işgal edilmişlerdir. Akif'in bu ziyaretinin ne zaman yapıldığı kesin olarak belli değildir.

6. Kastamonu'da

Akif ayrıldıktan sonra İstanbul'da kalmış olan Eşref Edip'in, *Sebilürreşat*'ın son sayısını 6 Mayıs tarihiyle çıkardığına daha önce değinmiştik. Kuvayı Milliyecilerin öldürülmesini gerekli gören Şeyhülislamlık fetvası da yayımlandıktan sonra *Şebilürreşat* için artık İstanbul'da yapacak bir şey kalmamıştır. Akif'in de ayrılırken yaptığı tembih üzerine Eşref Edip, başlık klişesini alarak fakat derginin diğer işlerini yoluna koyamadan İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış, gemi ile İnebolu'ya, oradan da Kastamonu'ya gelmiştir. O günlerde İstanbul'la Anadolu arasında ulaşımın büyük bölümü bu yolla yapılmaktadır. Kastamonu, Ankara'ya gidip gelmekte olan birçok yerli ve yabancı kişinin uğrak yeridir. Eşref Edip, Akif'in Anadolu'ya geçişinden tahminen 3 ay sonra 15 Temmuz 1920'de Kastamonu'dadır.¹⁸

Eşref Edip'in Yılanlı Camii'ndeki toplantılarda yaptığı bazı konuşmalar (bu konuşmaların neler olduğunu bilmiyoruz). Vali Cemal Bey'i kızdırır. Muhittin Paşa, Kastamonu Havalisi Kumandanı olarak Kastamonu'ya geldiği gün Eşref Edip'i Sinop'a

16 *Millet*, (19 Şubat 1948), sayı 107. Emin Ersoy'un anlattığına göre, Akifi Burdur'a davet etmişlerdir. Buraya yaylı araba ile gidilmiştir. Burdur eşrafı Akifi bölüşememektedir. Her akşam başka bir evde ağırlanmaktadır. Şerefine, ziyafetler, özel toplantılar düzenlenmektedir. Burdur'dan yaylı araba ile Sandıklı'ya gidilmiştir, orada iki akşam kalınmıştır. Birinci akşam Akif, kasabanın en büyük camiinde, yatış namazından sonra minbere çıkmış, "vaiz tarzında nutuk" söylemiştir. Üç gün de Dinar'da kalınmıştır. İtalyanların kamyonuyla ve Antalya mebusu Süleyman Efendi'nin arkadaşlığında Antalya'ya inilmiştir.

17 *Millet*, (19 Şubat 1948), sayı 109. Eskişehir'de Eşref Kuşçubaşı da pürsilah, Akifi ziyaret etmiş. 18 Açıksözcü Hüsnü, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1933, s.97-100.

sürdürür.¹⁹ Eşref Edip, 1938'de yayımladığı kitapta bu olaydan hiç söz etmiyor. Ancak, *Sebilürreşat*'ı yeniden çıkardığı zaman, Millî Mücadele'de *Sebilürreşat*'ın hizmetlerini anlatırken bu sürgün olayını da anlatmıştır.²⁰

Eşref Edip'in anlattığına göre Akif, olayı haber alınca doğru Dahiliye Vekili Dr. Adnan Bey'e gitmiştir. Adnan Bey, sürgün olayının valinin bir evhamından ileri geldiğini, Eşref Edip'in serbest bırakılması için telgraf çekildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Akif, bir arabaya atlayarak doğru Kastamonu'ya koşmuştur.²¹

Meclis zabıtlarında ise Akif'in hükümetçe propaganda için Kastamonu'ya gönderildiği kayıtlıdır. Meclis'in 9 Ekim 1920 tarihli oturumunda başkan, Basın ve Haberalma Genel Müdürü Galip Bahtiyar imzalı bir yazıyı okutur. Bunda Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey'in "irşat" için Kastamonu çevresine gönderilmesinin uygun bulunduğu bildirilerek kendisine izin verilmesi istenmektedir. Yazının tarihi 4 Ekim'dir. Başkan, 7 Ekim'de Akifi 1,5 ay izinli saydıklarını bildirerek divanın bu kararını oylamış, Meclis kabul etmiştir.²² Akif, yaylı bir araba ile Çankırı üzerinden Kastamonu'ya gitmiştir.

Akif, 19 Ekim'de Kastamonu'ya varmıştır. *Açıksöz*, Akif'in gelişini şu haberiyle duyurmuştur:

"Mehmet Akif Bey Şehrimizde. Büyük İslam şairi, edib-i azam Mehmet Akif Beyefendi, iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebilürreşat'taki yazıları ve birçok âsar-ı bergüzedesiyle İslamlık Alemi'nin yegâne şairi tanınan Mehmet Akif Beyefendi'ye gazetemiz namına beyan-ı hoş amedi eyleriz."²³

Nurettin Peker, *İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu, Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı* adlı eserinde Mehmet Akif'in 16 Ekim 1920 günü vapurdan İnebolu'ya çıktığını yazmaktadır ki Akif'in Anadolu'ya, İzmit yaylasından karayolu ile geldiği bilindiğine göre bunun doğru olmadığı ortadadır. Peker, Akif'in Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfeli tarafından sevgi ile karşılandığını belirttiikten sonra şöyle devam ediyor:

"İlk görüşmede, vatan ve milleti, din ve hilafeti kurtarmak için milletçe birleşmenin şart, Millet Meclisi'nin kanun ve kumandanlarının emirlerine itaatın farz olduğunu açıklamıştır. Esir İstanbul'un boğucu havasından kurtularak İnebolu'da hürriyet havasına kavuştuğunu ve ilk istiklal şerbetini İnebolu gençlerinin elinden içtiğini ve muvaffak olmamıza duacı bulunduğunu, mev'izeleriyle, yazıları ile, şiirleri ile çalışacağını vaad ederek iki gün sonra Kastamonu'ya uğurlandı. Bir iki gün içinde camilerde coşturucu vaazlarda bulundu."²⁴

19 *Açıksözcü Hüsnü*, s.97-100.

20 Hayrettin Karan "*Millî Mücadele'de Sebilürreşat-Mehmet Akif ve Eşref Edip*", *Sebilürreşat*, c.10, sayı 234, (Aralık 1956)'dan c.11, sayı 258, (Aralık 1957)'e 20 tefrika. Sürgün olayı Nisan 1957 tarihli 10. cilt 243. sayıda anlatılmaktadır.

21 [Yeni] *Sebilürreşat*, Mayıs 1957, sayı 245, c.10, s.312.

22 *Zabıt Ceridesi*, c.5, s.4.

23 *Açıksöz*, 21 Teşrinievvel [Ekim] 1920, sayı 88, s.2, sü.2.

24 Nurettin Peker, *İstiklal Savaşı, Resim ve Vesikalarla...* İstanbul-1955, s.261-262. Diyanet baskısı *Sa-faha'ta* (Hazırlayan Orhan Okay, Mustafa İsen), Akif'in Anadolu'ya Ekim 1920'de İnebolu yoluyla geçtiği bilgisi tekrarlanıyor. (s. XXIV).

Oğlu Emin'in anlattığına göre Akif, vapurla gelecek eşini karşılamak üzere İnebolu'ya gitmiş, ancak fırtına yüzünden yolcular karaya çıkamayınca, gemi Sinop'a gitmiş ve yolcuları oraya çıkarmıştır.

Daha sonra değineceğimiz gibi Akif, Kastamonu ilçelerini, bu arada İnebolu'yu da ziyaret etmiş ve buralarda konuşmalar yapmıştır. Ancak, vapurdan İnebolu'ya çıktığı gibi, ilk bağımsızlık şerbetini de burada içtiği yolundaki sözleri doğru olmasa gerek.

Akif'in Anadolu'ya İnebolu'dan ayak bastığı yolundaki yanlış bilgi, bir kronolojiye de aynen geçmiştir.²⁵

Akif, bir ay kadar Kastamonu'da kalmıştır. *Sebilürreşat*'ın burada çıkarılmasını uygun görmüştür. Kastamonu'da kaldığı süre içinde, hemen her gün, *Açıksöz* idarehanesine gider, hatta çoğu zaman namazlarını da bir kanepenin üzerinde kılar. Bilim ve edebiyat konusunda konuşmalar yapar, fıkralar anlatır. Ankara ve Kastamonu esnafının kötü hareketlerinden yakınıdır. Evlere çağrılır ziyafetlerde bulunur. Bir keresinde sofrada 10-15 kap yemek görünce ev sahibine şu nasihatte bulunur: Biz burada garibüddiyarız. Madem bu kadar yemek yaptırdın, bunu ikiye, üçe bölsen de bizi iki defa daha çağırırsan daha muvafık olmaz mı?²⁶

Akif, Kastamonu Gençler Kulübü'nde 3-4 gece *Asım*'dan parçalar da okumuştur.²⁷

5 Kasım 1920 günlü *Açıksöz*'de okuyuculara birinci sayfa manşetten bir müjde verilmektedir. "Mehmet Akif Beyefendi'nin Gazetemize Lütufları" başlığı ile verilen habere göre, *Açıksöz*'e karşı özel bir ilgi gösteren "İslamlığın medar-ı iftiharını, şair-i muazzamımız Mehmet Akif Beyefendi" gazetemeye latif bir şiirini lütfettiği gibi bundan sonra da fırsat düştükçe yardımda bulunma iyiliklerini esirgemeyeceğine söz vermiştir. "Bütün İslam diyarında muhterem ve muazzam bir İslam şairi olarak tanınan" Akife *Açıksöz* teşekkür etmektedir; bundan sonra da "büyük şairimizin layemud [ölmez] yazılarını okuyacaklarını" müjdelemektedir. Bütün birinci sayfayı, *Asım*'ın bir parçası olan "Kır Ağasının Rüyası" kaplamaktadır. Geleceğin belirsizliğini, bir fıkrayı anarak anlatan bu bölüm ilk kez *Açıksöz*'de yayımlanmaktadır. 3. sayfada, Mehmet Akif'in "yarın" Nasrullah Camii'nde bir konuşma yapacağı da duyurulmaktadır.²⁸

Bu tarihten sonra *Açıksöz*'de ardı ardına *Asım*'dan parçaların ve Akif'in diğer şiirlerinin yayımlandığını görüyoruz. 8 Kasım'da "Köse İmam'ın dertleri",²⁹ 11 Kasım'da "Cihan alt üst olurken seyre baktın öyle durdun da" dizesiyle başlayan (ilk kez *Sebilürreşat*'ın 3 Teşrinievvel, 1334 tarihli 372. sayısında yayımlanmış olan) "Alınlar Terlemeli" başlıklı şiiri,³⁰ (15 Kasım'da, ilk kez *Sebilürreşat*'ın 24 Teşrinievvel 1334 tarihli

(Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, s.165). Emin, Mustafa Sagir'in İnebolu'ya çıkışını anlatmaktadır. Sagir'in İnebolu'ya gelişi 28 Kasım 1920'dir. Böylece Akif'in İnebolu'ya (eğer başka bir kez daha gitmemişse) eşini karşılamak için gittiği, hiç değilse bunu vesile yaptığı anlaşılmaktadır. "Kastamonu kazalarında" yaptığı belirtilen konuşmalarından birini burada yapmış olmalıdır.

25 Dr. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1973, s.146.

26 *Eyref Edip*, s.67-69; Peker *age*, s.33.

27 *Açıksözcü Hüsnü*, s.97-100.

28 *Açıksöz*, (5 Teşrinisani 1920), sayı 92.

Gazetenin diğer yazıları şunlardır: Şark İlleri Kurultayı'nda 3. Enternasyonal Türk Murahhasları tarafından irad edilen nutuk. -Bolşeviklerin Ermenilere Ültimatomu. -Vali Reşit Paşa'nın Hareketleri (aynı) -Bakü'de yayımlanan *Komünist* gazetesinin başyazısı: İngiltere'ye karşı Afganistan'ın kıyanı.

29 *Açıksöz*, (8 Teşrinisani / Kasım 1920), sayı 93.

30 *Açıksöz*, (11 Teşrinisani 1920), sayı 94. "Ey Müslüman" başlığı ile. *Öğüt*, (25 Teşrinisani 1920).

375. sayısında yayımlanan) "Umar Mıydın?" başlıklı şiiri yayımlanmıştır.³¹ Üç gün sonra gazetede "Yeis Küfürdür" başlıklı şiirin yer aldığını görüyoruz.³² Bunu "Mevlid-i Nebevi Gecesi" izlemiştir.³³ Daha sonra "Ey Cemaat Uyanın" basılmıştır.³⁴

Bütün bu şiirlerin, birliğe susamış Anadolu'da okuyucular üzerinde iyi bir etki yaptığını *Açıksöz*'ün yayınından da anlıyoruz. Örneğin, gazetenin Aralık ortalarında yayımlanan bir sayısında, *Açıksöz*'ün kurucularından ve yazarlarından Tahir Karaoğuz'un "Kır Ağasının Rüyası" şiiri üzerine Akif'e ithaf edilen bir şiiri yer almaktadır. Karaoğuz, Kır Ağasının Rüyası'nı okuyanda yeis kalmayacağını, şiirde köylülerin yaralı kalplerinin saklı olduğunu, köylüleri ezip perişan ettiğimizi... anlatmaktadır. *Açıksöz*'ün açıklamasına göre Akif'in şiiri gençler üzerinde büyük etki yapmıştır. Gazete, bunu, gelen mektuplardan çıkardığını belirtmektedir.³⁵

7. Sebilürreşat Kastamonu'da

22 Kasım tarihli *Açıksöz*, *Sebilürreşat*'ın Kastamonu'da yayımlanacağını şöyle haber vermektedir:

"Sebilürreşat Ceride-i İslamiyesi, Kastamonu'muzun şerefine, ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir. Bütün İslam Âlemi'nde pek büyük bir tesir-i dinisi olan muhterem risale başmuharriri Mehmet Akif ve müdürü Eşref Edip Beylerin, şehrimizde kaldıkları müddetçe mücahedelerine devam edeceklerini memnuniyetle haber aldık. Büyük ve her Müslümanca muhterem olan risalenin temadi-i neşrini temenni ederiz."³⁶

25 Kasım tarihli *Açıksöz*'de, *Sebilürreşat*'ın ilk sayısının "bu pazar" yayımlanacağı duyurulmuştur. Pazar, 28 Kasım'a gelmektedir. Gerek *Açıksözcü* Hüsnü,³⁷ gerek Peker,³⁸ *Sebilürreşat*'ın Kastamonu'daki ilk sayısının 28 Kasım'da yayımlandığını belirtmektedirler. Ancak, derginin bu 464. sayısının üzerinde 25 Teşrinisani 1336 tarihi vardır. *Sebilürreşat*, resmi Vilayet Matbaası'nda basılmaktadır. İlk sayıda, şöyle bir açıklama vardır:

"İngilizler İstanbul'u işgal ile zulüm ve tazyiklerini artırdılar. Maddî, manevî bütün hürriyet-i İslamiye'yi selbettiler. Her şeyi tahakküm ve iradeleri altına aldılar. Bunun üzerine Müslümanlığı ve Müslümanlığın hukukunu müdafaa hususunda hiçbir tesir altında kalmayarak daima istiklalî efkârını muhafaza etmiş bulunan *Sebilürreşat*'ın İstanbul'da intişarına imkân kalmadı. Onun için İnyet-i Hak'la risalemizi bugünden itibaren Anadolu'da neşretmeye başlıyoruz. Kastomonu'da bulunduğumuz müddetçe *Sebilürreşat* burada intişar edecektir."

31 *Açıksöz*, (15 Teşrinisani 1920), sayı 95. Manzume herhalde *Açıksöz*'den alınarak Konya'da yayımlanan *Öğüt* gazetesinin 29 Teşrinisani 1920 tarihli sayısında da yayımlanmıştır.

32 *Açıksöz*, (18 Teşrinisani 1920), sayı 96. *Öğüt*, (4. Kanunuevvel 1920).

33 *Açıksöz*, (22 Teşrinisani 1920), sayı 97.

34 *Açıksöz*, (25 Teşrinisani 1920), sayı 98. *Öğüt*, (14 Kanunuevvel 1920).

35 *Açıksöz*, (12 Kanunuevvel / Aralık 1920), sayı 103.

36 *Açıksöz*, (22 Teşrinisani 1920). Aynen: *Eşref Edip*, sayı 97, s.58.

37 *Açıksözcü* Hüsnü, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, s. 97-100.

38 Nurettin Peker, *İstiklal Savaşı, Resim ve Vesikalarla...*, s.261-262.

Hakimiyeti Milliye, Sebilürreşat'ın Kastamonu'da yayımlanmaya başladığının, matbaasına gönderilen bir nüshasından anlaşıldığını duyurarak "Refikimize muvaffakiyetler temenni ederiz" diye yazdı.³⁹

8. Nasrullah Kürsüsünde

5 Kasım 1920 tarihli *Açıksöz*, Akif'in "yarın" Nasrullah kürsüsünde bir konuşma yapacağını duyurmuştur. 5 Kasım Cuma'ya 6 Kasım Cumartesi'ye rastlamaktadır. Böyle konuşmalar genellikle Cuma namazlarında yapılır. Akif'in konuşması içinde de "bugün Cuma olduğu halde" cemaatin azlığından şikâyet edilmektedir. Bu durumda, *Açıksöz*'ün yayınında "bugün" ifadesi yerine "yarın" ifadesini kullanmış olduğu akla yakın görünmektedir.⁴⁰ *Açıksöz*'de gerek 5 Kasım sonrasında, gerekse bazı kaynaklarda konuşmanın yapıldığı tarih olarak verilen 19 Kasım Cuma gününün öncesi ya da sonrasında konuşma ile ilgili başka herhangi bir habere rastlanmıyor. Konuşmanın yayımlandığı *Sebilürreşat* da bunun hangi tarihte yapıldığını belirtmiyor. Bu nedenlerle, Nasrullah Konuşması'nın 5 Kasım 1920 Cuma günü yapıldığını sanıyoruz.

Eşref Edip, konuşmayı anlatırken şöyle diyor:

"Üstad Kastamonu'ya gelince burada Nasrullah Camii'nin kürsüsüne çıkarak halkı tenvire lüzum gördü. Sevr Muahedesi'nin öldürücü maddelerini herkesin anlayacağı bir tarzda anlattı. Vatanın geçirdiği tehlikeleri halkın gözü önüne koydu. Vahdete davet etti. Tefrikayı yerlerin dibine batırdı. Düşmanların muahede-i sulhiye ile takip ettikleri zulüm ve imha planını bütün açıklığı ile meydana koydu.

"*Sebilürreşat*'ın bütün sahifelerini dolduran bu mühim hutbeler halkı heyecan içinde bıraktı. Şimdiye kadar halk bu zalim muahedenin mahiyetini bu kadar vazih anlayamamıştı. Herkes dehşet içinde kaldı.

"Cemaata hitaben Üstad avazı çıktığı kadar bağıyordu. (...) Cemaat ağlıyordu. Ortılığı müthiş bir heyecan kaplamıştı. Üstad da kendisinden geçecek derecelere gelmişti. Onun bu kadar heyecanlı bir zamanını görmemişim. Artık sesi kesiliyordu. Çok yorulmuştu. Heyecamından kalbi duracak diye korkuyordum. Bu ayeti okuduktan sonra biraz durdu. Ellerini kaldırdı, duaya başladı. (...)

"Aman Allahım, cemaatın halini görmeliydiniz. Galeyan içinde, binlerce si-neden Amin! sedaları yükseliyordu. Herkes ağlıyordu. (...)

"Üstad duayı bitirdi, kürsüden indi. Cemaat Üstad'ın etrafından ayrılmıyordu. Bir müddet istirahatden sonra, Üstad camiden çıktı. Büyük bir cemaat da beraber, Kastamonu caddelerini doldurdu. O heyecan bütün şehre yayıldı."⁴¹

³⁹ *Hakimiyeti Milliye*, (12 Kanunuevvel [Aralık] 1920), sayı 85.

⁴⁰ Bu konuşmadan söz eden bazı kaynaklarda örneğin Mustafa Eski, s.VIII; D. Mehmed Doğan, *Camideki Şair Mehmed Akif*, s.51. "19 Kasım". Konuşmanın yapıldığı tarih olarak 19 Kasım 1920 gösterilmektedir. Doğrul, *Kur'andan Ayetler ve Nesirler*, s. 216. Diyanet baskısı *Safahat*'ta ise 19 Ekim... (2. basım, 1992, s.XXIV).

⁴¹ *Eşref Edip*, s.60-62. (Noktalarla geçtiğimiz yerlerde Akif'in konuşmasından bölümler vardır. Konuşmayı ayrıca özetleyeceğimizden bunları atladık.) Akif, konuşmasında cemaatin azlığından yakınmaktadır.

Nasrullah Konuşması

Akif'in 6 Kasım 1920'de Kastamonu Nasrullah Cami kürsüsünde yaptığı bu konuşmanın konusu Sevr Anlaşması'dır. Akif, bu anlaşmayı geçersiz hale getirmek için yapılacak olanı da dile getirmiştir: millî birlik ve bolşeviklerle ittifak.

Akif Âli İmrân Suresi'nin bir ayetini okuyarak konuşmasına başladı. Bu ayeti şu biçimde açıkladı:

"Ey müminler, size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiçbir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri kendinize mahrem-i esrar, dost, arkadaş ittihaz etmeyiniz. Bunların suret-i haktan görünerek size gülyüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları sizin felaketinizden, izmihlalinizden, esaretinizden başka bir şey değildir. Baksanıza, size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçııyorlar. Halbuki yüreklerinde kök salmış olan husumet, ağızlarından taşan ile kabil-i kıyas değildir, ondan çok fazladır, çok şiddetlidir. İşte bütün hakayığı, ayet-i celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer aklı başında insanlarsanız, eğer dareynde [Dünya ile Ahret'te] zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz bizim ayat-ı celilemizin iktizasınca hareket ederek felahı bulursunuz."

Akif bu görüşleri desteklemek için Tevbe, Bakara, Mâide surelerinden de örnekler verdi. Avrupalıların sözleri ile özlerinin birbirini tutmadığını anlattı. Şunları belirtti: Güzel şeylerin hepsi kitaplardadır. Görünüşte dinsizdirler, dünyayı vicdan hürriyeti diye aldatmaktadırlar, Doğu milletlerini taassupla suçlamaktadırlar. Oysa asıl taassup kendilerindedir. Akif Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya gitmiştir. Bu taassubu yerinde görmüştür. Örneğin Kudüs İngilizler tarafından alınınca, Osmanlılarla müttefik olan Avusturya'nın başkenti Viyana'da şehrayın yapılmıştır. Bir Avrupalının, bir Amerikalının Doğuluyu, hele Müslümanı sevmesine imkân yoktur. Ancak, onlara karşı duyulan nefret hiçbir zaman onların bilimlerine, fenlerine, sanatlarına sıçratılmamalıdır. Çünkü uygarlığın bu kısımlarında onlara yetişilmezse dinin yaşıtılmasına da imkân yoktur.

"Düşmanlara karşı ne kadar kuvvet tedarik etmeye, hazırlanmaya muktedirsenez, derhal hazırlayınız!" emr-i İlahîsi sarihtir. Şüpheye, tereddüde, düşünmeye, taşınmaya mahal yoktur. O halde ne yapacağız? Aramıza sokulan fitneleri, fesatları, fırkacılıkları, komitecilikleri, daha bin türlü ayrılık gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele, baş başa vereceğiz. Hep birden çalışacağız. Çünkü bugün dünyanın, dünyadaki hayatın tarzı büsbütün değişmiş. Yalnız başına çalışmakla bir şey yapamazsın. Toplar tüfekler, zırhlar, şimendiferler, limanlar, yollar, tayyareler, vapurlar, elhasıl düşmanları bize üstün çıkaran, yarım milyar Müslümanın birkaç milyon frenge esir olmasını temin eden esbap ve vesait ancak cemiyetler, şirketler tarafından meydana getirilebilir. Demek, Müslümanlar Allah'ın, Kitabullah'ın, Resulullah'ın emrettiği, tavsiye ettiği vahdete, birliğe, cemaate sarılmadıkça ahiretlerini olduğu gibi dünyalarını da kurtaramazlar. Her şeyden evvel vahdet, cemaat, teavün. Bir kere bunu elde edelim, alt tarafı Allah'ın inayetiyle kolaylaşır."

Bununla birlikte vatanın, dinin çıkarları doğrultusunda gerekirse Avrupalılarla birleşilebilir. Çekişe çekişe pazarlık yapılarak gerçekleştirilecek bu ittifak sırasında hiçbir zaman Avrupalıların ezeli düşman olduğu gözden ırak tutulmamalıdır. Müslümanlar, içlerindeki ve dışardaki yabancıların sözlerine inanmakta ancak ve yazık ki kendi dindaşlarına külah giydirmek için uğraşmaktadır, oysa Tanrı, "müminler birbirinin kardeşidir" demektedir.

"Yazıklar olsun ki biz, o kardeşlikten çok uzakta bulunuyoruz. Ancak ayda, âlemde bir kere camiye geliyoruz. Huzur-u İlahî'de birleşiyoruz. Fakat namazı bitirip papuçlarımızı koltuklayarak dışarı fırlayınca birbirimize karşı derhal ya hasım, yahut hiç olmazsa bigâne kesiliyoruz. Ayet-i kerime var, na-mütenahi ehadis-i şerife var ki, efrad-ı Müsliminden biri diğer dindaşlarını kendi öz kardeşi bilmedikçe, onların meserretleriyle mesrur, musibetiyle, matemiyile mahzun olmadıkça tam Müslüman olamaz. İmanın kemali, cemaat-ı Müslimine sınıksız sarılmakla kaimdir. "Müslümanların derdini kendine dert etmeyen Müslüman değildir" buyuran Resul-u Hakim, Sallallahü Aleyhi Vesellem Efendimiz Hazretleri, diğer bir hadis-i şeriflerinde buyuruyorlar ki 'Dünyanın öbür ucundaki bir Müslüman'ın ayağına bir diken batacak olsa ben onun acısını kendimde duyarım. Bütün Müslümanlar bir araya gelerek tek bir vücudu meydana getiren muhtelif uzuvlara benzerler, insanın bir uzvuna bir hastalık, bir acı isabet etse diğer uzuvların kâfesi o hasta uzvun elemine ortak oldukları gibi bir Müslüman da diğer dindaşlarının acısına, musibetine, matemine kabil değil bigâne kalamaz. Kalabiliyorsa demek ki Müslüman değil."

Balıkesir konuşmasında da değindiği gibi Akif, ilk Müslümanlar arasındaki birliği anlattı. O büyüklüklerden bugün çok uzakta bulunulduğunu söyledi ve şöyle dedi:

"Dinimizden olmayanlara karşı yapmadığımız müdahane [dalkavukluk], göstermediğimiz nezaket kalmıyor. Birbirimizi ise bir kaşık suda boğmak istiyoruz. Cesaretimiz, kabadayılığımız, asıcılığımız, kesiciliğimiz, hep kendi aramızda (...) Bundan ne kadar sıkılmamız icap eder, artık onu siz takdir ediniz.

"...Vela teferaku: Tefrikadan, ayrılık gaynılık hislerinden uzak olunuz; vela tenazeu: Ey Müslümanlar birbirinize girmeyiniz, sonra kalplerinize meskenet, cebanet [korkaklık], acz, fütur çöker de devletiniz, saltanatınız, şevketiniz, kudretiniz, kuvvetiniz, hepsi elinizden gider; vesbiru: sebatan, azimden kat'iyyen ayrılmayınız. İşte bunlar gibi birçok vesaya, birçok evamir var ki milleti yaşatmak, dini yaşatmak istersek bunların muktezasına tevfiğ-i hareket etmeliğimiz zarurîdir. Demek, milletlerin hayatı, bekası, istiklali, mahkûmiyetten selameti için, aralarında vahdet hüküm-fermâ olması lüzümü bir kanun-ı İlahî imiş!

"Ey cemaat-ı Müslimin! Milletler topla, tüfikle, zirhli ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabitalar çözümlenerek, herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır. Atalarımızın "Kale içinden alınır" sözü kadar büyük söz söylenmemiştir. Evet, dünyada bu kadar sağlam, bu kadar şaşmaz bir düstur yoktur. İslam tarihini şöyle bir gözümüzden geçirecek olursak cenupta, şarkta, şimalde, garpta

yetişen ne kadar Müslüman hükümetleri varsa hepsinin tefrika yüzünden, aralarında hadis olan fitneler, fesatlar, nifaklar, ŝikaklar yüzünden istiklallerine veda ettiklerini, başka milletlerin esareti altına girdiklerini görürüz. Emevler, Abbasler, Fatımler, Endlsler, Gaznevler, Moğollar, Selçkler, Mağribler, İranler, Farslılar, Tunuslular, Cezayirliiler... hep bu ayrılık gayrılık hislerine kapıldıkları için saltanatlarını kaybettiler. Biz Osmanlı Müslümanları dünyanın  büyük kıtasına hkimdik. Koca Akdeniz, koca Karadeniz hkmz altında bulunan cesim cesim memleketlerin ortasında birer gl gibi kalmıştı. Ordularımız Viyana önlerinde gezerdi. Donanmalarımız Hint denizlerinde yzerdi. Müslümanlık rabitası ırkı, iklimi, lisanı, âdatı, ahlakı büsbütün başka olan birçok kavmiyetleri yekdiğesine smsk bađlamıŝtı. Boŝnak İslavlığını, Arnavut Latinliğini, Pomak Bulgarlığını... elhasıl her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak halife-i Msliminin etrafında toplanmış, ke-limatullahı i'la için canını, kanını, bütün varını gle gle, koŝa koŝa feda etmişti. Fakat sonraları aramıza Avrupalılar tarafından türlü türlü şekiller, türlü türlü isimler altında ekilen fitne, tefrika, fesat tohumları bizim haberimiz bile olmadan filizlenmeğe, dallanmağa, budaklanmağa başladı: O demin söylediğim rabıta gevŝedi. Artık eski kuvveti, eski tesiri kalmadı. Kalemizin içinden sarsılmağa yüz tuttuğunu gören düşmanlar kendi aralarında birleşerek, yani biz Müslümanların memur olduğumuz vahdeti onlar vücuda getirerek birer hücumda yurdumuzun birer büyük parçasını elimizden alıverdiler. Bugün bizi Asya'nın bir ufak parçasında bile yaŝayamayacak hale getirdiler.

"Size bir vak'a anlatayım: Mısır-ı ulya'da dolaŝıyordum. Orada aklı başında bir Müslümanla görüştüm. Bahsimiz İngiliz siyasetine intikal etti. Dedim ki:

"-ŝaŝıyorum. On beş milyonluk koca Mısır'da İngiliz askeri olarak pek az kuvvet gördüm. Nasıl oluyor da bu kadck kuvvetle koca bir iklim muhafaza edilebiliyor?

Bu sualim üzerine o zat dedi ki:

"-İngiliz ricalinden biriyle samimî görüŝürdük. Sizin aklınıza geleni ben de düşünmüş de, herife demiŝtim ki:

"-Günün, yahut senenin birinde Osmanlı hükümeti kırk elli bin kişilik bir ordu tertip ederek Mısır'a sevkedecek olursa siz İngilizler ne yaparsınız?

"-Hiçbir şey yapmayız. Müdafaa imkânı olmadığı için Mısırlıları kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız ŝurasını iyi biliniz ki, biz İngilizler, hiçbir zaman Osmanlıların Mısır'a kırk bin kişi değil, kırk kişi sevkedebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmez tükenmez meseleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uđraŝmaktan göz açamazlar ki, bir kere olsun Mısır'a dönüp bakmaya vakit bulabilsinler.

"Ey cemaat-ı Müslimin! Gözünüzü açınız, ibret alınız. Bizim hani senelerden beri kanımızı, iliğimizi kurutan dahilî meseleler yok mu, Havran meselesi, Yemen meselesi, şam meselesi, Kürdistan meselesi, Arnavutluk meselesi... Bunların hepsi düşman parmağıyla çıkarılmıŝ meselelerdir. Onlar yle olduğu gibi bugünkü Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen, Konya isyanları da

hep o mel'un düşmanın işidir. Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına bir-birimizin gırtlığına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki gelmiştir. Allah rızası için olsun aklımızı başımıza toplayalım. Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak, çekilip gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur. Şimdiye kadar düşmana kapırtığımız koca koca memleketlerin halkı hicret edecek yer bulabilmişlerdi. Nezubillah biz öyle bir akıbeta mahkûm olursak başımızı sokacak bir delik bulamayız.

"Zaten düşmanlarımızın tertip ettikleri sulh şeraiti bizim için dünya yüzünde hakk-ı hayat, imkân-ı hayat bırakmıyor. Bu sefer Anadolu'nun bir hayli kısmını yeniden dolaştım, halkın fikrini yokladım. Baktım ki zavallıların bir şeyden haberi yok. Vakıa, nisbeten havas geçinen takım, bu şeraitin pek ağır olduğunu biliyor, lakin ilimleri son derecede icmalî. Avam ise hiçbir şeyden haberdar değil. Zannediyorlar ki memleketin kenarları, yani Hicaz gibi, Bağdat gibi, bir iki yer elimizden çıkmakla iş olup bitecek; Rumeli, İstanbul, Anadolu, Suriye yine bizde kalacak, artık çiftçi çiftiyle çubuğuyla; esnaf sanatıyla, dükkânıyla; ulema medresesiyle, mektebiyle, tüccar alışıyla, verişiyle meşgul olacak! Heyhat! Düşmanlarımız bizi ne hale getirmek için geceli gündüzlü çalışıyorlar, biz ise hâlâ ne gibi hülyalarla kendimizi avutuyoruz!.. Allah rızası için olsun, şu muahedenamenin bizim hakkımızdaki maddelerini okuyunuz. Okumak bilmiyorsanız birisine okutunuz da dinleyiniz. Maazallah onu kabul ettiğimiz gün acaba nemiz kalıyor? Bir kere Rumeli'nde hiçbir alakamız kalmıyor. Çatalca istihkâmâtı da dahil olduğu halde denizin öbür yakasındaki memleketler kâmilan gidiyor. Halifemiz İstanbul'dan çıkarılmıyor. Lakin kendisine yalnız –tıpkı Roma'daki Papa gibi– yedi yüz asker bulundurmak hakkı veriliyor. Vakıa Müslümanlar İstanbul'dan bu sefer kovulmuyor, çünkü İngilizler Hint Müslümanlarının galeyanından çekiniyor.

"Bu muahedenin takip ettiği maksat şudur: İngilizler bizden mümkün olduğu kadar fazla adam öldürtmek, kendisinden son derece az insan harcetmek istiyorlar. O sebepten, bir taraftan Rum, Ermeni çeteleri teşkil edecek, bunlara para, silah dağıtarak Türkler arasında katliam yaptıracak. Diğer taraftan da Müslümanlar, Türkler arasından para ile, yahut işfal ile adamlar bularak, bizi birbirimize doğratacaktır ki bu zaten olup duruyor. İşte düşmanın, Anadolu'nun iç taraflarında çıkarttığı isyanları bastırmak için biz İzmir, Balıkesir cephelerindeki kuvvetimizi azaltmaya mecbur olduk da Yunanlılar burnumuzun dibine kadar sokuldular.

"Nezubillâh muahedeyi kabule mecbur olduk mu, Anadolu'da asker besleyemeyeceğiz. Yalnız bir miktar jandarma kuvveti bulundurabileceğiz. Bu jandarmalar içinde külliyetli miktarda Rum, Ermeni, Yahudi bulunacak. Zabitelerin yüzde on beşi, ki hep yüksek rütbeliler olacaktır, ecnebîden gelecektir. Anadolu mıntika mıntika ayrılıp her mıntika bir ecnebi zabitin eline verilecektir.

"Meselâ Karadeniz sevhili mıntikasındaki İngiliz zabiti bütün inzibat kuvvetlerine kumanda edecek, o zaman istediği gibi Rum, Ermeni çeteleri vücuda getirerek Müslümanların üzerine saldırtacaktır. Nitekim bu usulü İngilizler Kars'da, Ardahan'da, Fransızlar Adana'da, Maraş'da pek güzel tatbik ettiler.

"Bilirsiniz ki Anadolu'nun iki mühim iskelesi vardır: Biri İstanbul, biri İzmir. Elimizde üç buçuk şimendifer hattı bu iki limanda nihayet buluyor. Şimdi İstanbul sözde bize bırakılıyorsa da oranı idaresi, gümrükleri, vergileri, zabıtası kâmilen başka ellerde, yani bizim dahil olmadığımız bir komisyonun elinde bulunuyor. Bu komisyonda tabii İngiliz hakim olduğundan bizim ihracatımıza, ithalâtımıza istediği gibi müşkilat çıkaracak. Gümrük tarifesini, şimendifer tarifesini, liman tarifesini ona göre tertip ederek Anadolu'daki Müslüman tüccarı tamamiyle iflas ettirecek. Zaten Mütareke'den beri İstanbul'daki Müslümanların ticaretine el altından hep böyle güçlükler çıkarılmıştır. Bundan maksat ise Müslümanları fakir, sefil bırakarak bütün âleme, bilhassa Hint'teki dindaşlarımıza:

"-İşte görüyorsunuz ya, sizin gayretini gütmekte olduğunuz Türkler ne kadar kabiliyetsiz insanlardır! demektir.

"Bu muahede mucibince devletimizin bütçesi İngiliz, Fransız, İtalyan murahhaslarından mürekkep bir komisyon tarafından tertip olunacaktır. Bu komisyonda bizden bir adam bulunacaksa da rey sahibi olamayacaktır, yani İngiliz bu komisyonda istediğini yaptıracaktır. O halde verdiğimiz vergiler hep Rumların, Ermenilerin mefaatine sarfolunacaktır. İngilizler Mısır'da ahali cahil kalsın diye Müslümanlara hiçbir mektep açtırmamıştır. Hindistan'da da aynıyla davranmıştır. Biz de Mısırlılar gibi olacağız. Yalnız bizim Mısırlılardan bir farkımız var ki onlar gibi kâmilen Müslüman değiliz, içimizde Rumlar, Ermeniler var. Onların çocukları bizim paramızla mektepler açıp okuyacaklar, adam olacaklar. Sanatı, ticareti, ziraatı kâmilen ellerine alacaklar. Bizden yalnız ırgat yetiştirebilecek.

"Gelelim uhûd meselesine: Ey cemaat-ı Müslimin! Frenkçe bir kelime var: Kapitulasyon! Manası: bizim bilerek bilmeyerek, keyfi yahut ıztırarî, ecnebîlere verdiğimiz eski imtiyazlardır. Bunların bir kısmı adliyeye aittir. Mesela içimizde yaşayan ecnebî tebaasından biri ne yaparsa yapsın hükümetimiz tarafından tevkif olunamaz. Caniyi yakalamak için mutlaka mensup olduğu sefaretin adamı hazır olmalı. Tevkif olunduktan sonra sefaretine teslim edilmeli. Binaenaleyh ecnebiler bu muharebeden evvel bizim içimizde alıkıran kesilmişti. Adam dövrerler, adam vururlar, adam öldürürler, ötekinin berikinin emlak ve arazisini gasbederler, bütün yaptıkları yanlarına kalırdı. Biz bu imtiyazları harbin bidayetinde kaldırmıştık. Şimdi sulh şeraitini kabul ettiğimiz gibi bunlar yine avdet edecek. Hem nasıl avdet edecek, biliyor musunuz? Avrupa tebasına münhasır olan o imtiyazlar şimdi Rumlara, Ermenilere, Yahudilere verilecek. Artık bunun ne demek olduğunu matuplar [bunaklar] bile anlar.

Akif, gümrüklerin serbest bırakılması durumunda çiftçilerin yok olacağını, sanayinin ise hiçbir zaman dirilemeyeceğini anlattı.

İngilizler neden Türkiye ile bu kadar ilgilenmektedirler. Akif bunu da şöyle anlattı:

"Çünkü asırlardan beri hilafeti elimizde tutuyoruz. Asırlardan beri Âlem-i İslam'ın başında olarak Ehl-i Salib'le çarpışıyoruz. Dünyanın bütün Müslümanları selametlerini, necatlarını, yıllardan beri müştak oldukları istiklallerini bizden bekliyorlar. Yüzlerce milyon Müslümana nisbetle bizim bir avuç mesabesinde olan halkı-

mızın ne ehemmiyeti vardır, demeyiniz. İyi biliniz ki bu bir avuç halkın bütün Âlem-i İslam'da pek büyük mevkii, pek büyük itibarı vardır. Bütün Müslümanlar bilirler ki maazallah saltanat-ı Osmanîye'nin, hilâfet-i İslâmîye'nin devrilmesi bütün cihan-ı imanı sarsacaktır. Bütün Müslüman yurtlarını en müthiş zelzelelere tutulmuş gibi hasara uğratacaktır. Mütareke'yi müteakip Mısır'da, Hint'te, hatta daha dün elimizde iken bugün işgal altında bulunan Irak'da, Suriye'de zuhur eden ihtilaller, isyanlar, kıyamlar gösteriyor ki biz Osmanlı Müslümanları öyle Alem-i İslam'ın ve dolayısıyla düşmanlarımızın lakayd kalabileceği bir küme değiliz. O sebepten İngilizler bizi büsbütün mahvetmeye ne kadar çalışsalar kendi menfaatleri namına o kadar haklıdırlar.

"-Pekalâ! Ne yapabilirsiniz? Uzun zamanlardan beri devam eden dahilî, haricî muharebeler, bihassa Balkan muharebesiyle şu Harb-i Umumî, bizde can bırakmadı, kan bırakmadı, para bırakmadı, hiçbir şey bırakmadı. Düşman ise bu kadar kuvvetli. Şerait-i sulhiyeyi çarnaçar kabul edeceğiz. Bu tıpkı silahsız bir adamın dağ başında müsellaah haydutlar tarafından kuşatılmasına benzer. İster istemez eşkiyanın emrine boyun eğecek...

"Pek doğru! Yalnız iki nokta var. Bir kere müsellaah haydutlar ortalarına aldıkları biçareden parasını isteseler, üzerindeki elbisesini isteseler, ayağındaki papucunu, başındaki külahını isteseler biz de vermesini tasvip ederdik. Lakin bununla kanaat etmiyorlar ki. Biçare herifin kollarını, bacıklarını kestikten sonra:

"-Boynunu uzat! Kafanı da ver! Madem ki teklif bu kadar ağırdır, artık bunu hiç kimse kabul edemez, ister istemez dişıyla, tırnağıyla uğraşır, çabalar, nefsinin imkânın son derecesine kadar müdafaaya bakar.

"Ey cemaat'ı Müslimin! İşte bugün bizden istedikleri ne filan vilayet, ne filan sancaktır, doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, saltanatımızdır, devletimizdir, hilafetimizdir, dinimizdir, imanımızdır.

"Bir de o müsellaah olduğunu kabul ettiğimiz haydutların başları pek hoş değil. Korktukları tehlikeler var. Biz zarurî olan müdafa-i hayat vazifesinde biraz daha sebat edecek olursak emin olunuz ki cehennem olup gidecekler. Galiba maksat anlaşılmadı. Biraz izah edelim.

"Kuvvetlerinin, kudretlerinin pek büyük olduğunu bildiğimiz düşmanlarımızın önünde bugün iki müthiş tehlike var:

"Biri, onların kendi tabiri vechiyle İslam tehlikesi, diğeri Bolşevik tehlikesi! İslam tehlikesini herifler çoktan beri hesaba almışlardı da ona göre ellerinden gelen tedbiri tatbikten geri durmamışlardı. Lakin altı yedi seneden beri devam eden bu harp birçok hesapları altüst etti. Birçok tahminler yanlış çıktı. Bugün İngilizler artık müstemlekelerindeki insanlardan eskisi gibi emin olamıyorlar. Beşeriyetin gözü açıldı. Mahkûm milletler kendilerinin hakim milletler elinde ne büyük bir kuvvet olduğunu bu sefer gözleriyle gördüler. Kanlarını, canlarını kimlerin hesabına döktüklerini anladılar. Harbin her türlü safahatında bulundular. Hücum nedir, müdafa nasıl olur? En son icat olunmuş silahlar, bombalar

nasıl kullanılır? Hepsini bilfiil öğrendiler. Hele tahakkümleri, esaretleri altında yaşadıkları Avrupalıların kendilerini harbe sürüklerken verdikleri vaadlerin hiçbirinin aslı faslı olmadığına, bu gidişle kıyamete kadar kendileri için hürriyet, refah, rahat yüzü görmek nasip olamayacağına iyice yakîn hasil ettiler. Bugün cihan eski cihan değil. Hele Asya hiç o bildiğimiz halde bulunmuyor. Bilumum Şark'ta, bilhassa Müslümanlarda büyük bir intibah, bir uyanıklık mevcut. Asya'nın şimal kısmında yaşayan dindaşlarımız kâmilten denilecek derecede müsellaah, mütebakisi de bir taraftan silâhlanıyor, fikirler gittikçe değişiyor. İstiklal sevdaları her yerde uyanıyor. İşte bütün bu hareketler İslam tehlikesi namı altında toplanarak düşmanlarımızı titretiyor.

"İkinci tehlikeye gelince: Bolşeviklik denilen bu hareket Avrupa'nın doğrudan doğruya kalbine çevrilmiş bir silahtır. Senelerden beri "Sosyalistlik" namı altında için için kaynarak Avrupa hükümetlerini ürkütüp duran bu hareket bugün Rusya'da yanardağlar gibi alevler saçmaya başladı. Bu yangının kıvılcımları Paris, Londra, Roma ufuklarına dağılır, oralarda yer yer yangınlar çıkarır oldu. Çünkü hükümetleri ne kadar çabalasa, zaten böyle bir yangın için Avrupa'nın her tarafında istinad vardı, hazırlık vardı. Sermaye sahipleriyle amele arasındaki gerginlik son senelerde, bilhassa bu muharebe esnasında son dereceyi bulmuştu. Ruslar ön ayak olarak çarı, çarlığı, asilzadelerin bitmez tükenmez imtiyazlarını, servetlerini, sâ-mânlarını hâk ile yeksan edince, Avrupa'daki sosyalistler de ayaklanmaya azmetti. Bu adamlar diyor ki:

"-Bu harp, bu yedi seneden beri devam eden afet kırk, elli milyon beşerin doğrudan doğruya harp meydanlarında helakine sebep oldu. Bir o kadar insanı da bu sönen hayatların arkasından bokes, perişan bir halde bıraktı, manevî bir ölüme mahkûm etti. Neticede ne oldu? Birkaç zalim hükûmet istibdadını arttırdı. Milyarlarca servet sahibi birkaç muhtekirin hazinelerini, kasalarını doldurdu. Fukara tabakasının, işçi tabakasının sefaletini artık tahammül edilmeyecek derecelere getirdi. Ahlak namına, hayâ namına, ırz namına, haysiyet namına, insaf namına bir şey bırakmadı. Hepsini, sildi, süpürdü. Kimsenin kimseye emniyeti, itimadı kalmadı. Âlem-i beşeriyet her türlü insanî duygulardan sıyrılarak yırtıcı hayvanlar derekesine indi. O halde biz kimin için çarpışmış, hangi gayeye hizmet etmiş olduk? Bununla beraber, sulh şeraiti diye ortaya atılan beyannâmeler bundan böyle milletlere asla rahat, huzur temin etmeyecektir. Bilakis bunların aralarındaki ihtilâfları, husûmetleri, rekabetleri, kinleri, intikam hislerini büsbütün körükleyecektir. Artık beşeriyet buna tahammül edemez, artık sefil mahiyetleri bütün çıplaklığıyla meydana çıkan bütün bu teşkilatı, bütün bu müessesatı yıkmalı, yerine yenilerini koymalıdır...

"İşte heriflerin mülahazaları aşağı yukarı bu merkezdedir. Zaten Garp'ın ukalası, hükeması çoktan beri böyle bir akıbetin zuhurunu bekliyorlardı. Dışı gözlere pek parlak görünen medeniyet-i hazıranın içinden çürümeye yüz tuttuğunu, günün birinde paldır küldür yıkılacağını söyleyip duruyorlardı. Benim bu kürsüden söyleyecek bir sözüm varsa, o da Garp medeniyeti dediğimiz o rezil âlemin bir an evvel hâk ile yeksan olmasını temenniden ibarettir.

"Ey cemaat-ı Müslimin! Sakın bu sözlerimden benim ilim düşmanı, maarif düşmanı, terakki düşmanı olduğuma zahib olmayınız. Benim bütün insanlar hesabına, bilhassa dindaşlarım namına istediğim bir medeniyet varsa, o da her manasıyla pek yüksek, namuslu, vekarlı bir medeniyettir, yani bir medeniyet-i fazıladır. Garp medeniyeti maddiyattaki terakkisini maneviyat sahasında katiyyen gösteremedi. Bilakis o ciheti büsbütün ihmal etti. Avrupalıların ne mal olduklarını anlayamayanlar, zannederim ki bu sefer artık gözleriyle göyerek hatalarını tashih etmişlerdir.

Avrupa hükümetlerini titreten Bolşevik tehlikesi, bizler gözlerimizi açmak suretiyle âlem-i İslam hakkında tehlikeli değil, bilakis istifade olunacak bir fırsattır. Çünkü evvela bizde Bolşeviklik zuhurunu yahut hariçten sirayetini hazırlayacak sebepler yok. Ne sermaye sahiplerimiz, ne bankalarımız, ne amele meselemiz, ne arazi meselemiz mevcut değil. Sâniyen bütün harekâtımızı, muamelatımızı tanzim eden şeriatımız sosyalistlerin, Bolşeviklerin bundan asırlarca sonra belki bulabilecekleri düsturların, esasların en insanî en ulvî, en fitrî, en şefik en rahîm şeklini ihtiva etmektedir. Binaenaleyh Bolşeviklerin Garp medeniyetini yıktıkları gün bizim esaslı hiçbir şeyimiz sarsılacak değildir. Sarsılsa sarsılsa Avrupalıları körükörüne ve hiç lüzumsuz yere taklit ederek aldığımız birtakım şeyler sarsılacaktır ki zaten bugünkü felaketimizin en birinci sebebi o mefasidin harim-i mevcudiyetimize sokularak hayat-ı içtimaîye ve siyasiyemizi zehirlemesidir. O halde bizim Bolşeviklerden korkmamıza mahal olmadığı gibi, Bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Biz elimizdeki şeriatın ahkâmına, esasat-ı fazılasına tamamiyle sarıldığımız gün yakamızı kurtarmış oluruz. Evet, düşmanın düşmanı dost olmak itibarıyla müşterek, müteakabil, menafî dairesinde Bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Garp'ın âlem-i beşeriyeti, bilhassa biz Müslümanları ezmek için kuvvet almakta oldukları o melun zulüm müesseselerini yıkmak hususunda Bolşeviklere yardım da ederiz. Artık bu ittifakın zamanını, zeminini, dairesini, bu muavenetin derecesini tayin etmek, tabîdür ki, selahiyet sahiplerine aittir. O cihetleri onlar düşünsünler, onlar halletsinler. Böyle bir ittifaktan biz ne kadar istifade edersek, Ruslar da o derecede müstefid olacaklardır. Çünkü ihmal edilemeyecek bir kuvvet olduğunu demincek söylediğimiz İslâm âlemi kendileriyle müttefik olmak şöyle dursun, bî-taraf kalmakla bile Bolşeviklere pek kıymetli muavenette bulunmuş olur. Buna mukabil şimdiye kadar şimalden, cenuptan, şarktan, garptan mahsuriyet içinde kalan Müslüman milletlere de böyle bir ittifakın vereceği faydalar inkâr olunamaz. Henüz silah tedarik edememiş olanları silahlanacaklar, arkalarından emin olarak önlerindeki düşmanı denize dökeğe, asırlardan beri kaybettikleri istiklali ele geçirmeye muvaffak olacaklardır."

Akif, İngilizlerin Hindistan'da halka nasıl büyük bir sömürü ve zulüm uyguladıklarını örneklerle anlattı. Cezayir, Tunus, Fas'ta da Fransızlar Müslüman halka aynı şeyleri uygulamaktaydılar.

"İşte sefaletlerinin derecesini kısaca anlattığım o zavallı dindaşlarımızın imdadına yetişmek yahut hiç olmazsa düştükleri felakete düşmemek için artık gözümüzü açmalıyız. Düşmanımızın bizi de onların haline getirmek için bugün elinde iki vasita var. Ziyade yok, çünkü haddizatında gerek keyfiyet, gerek kemiyet itibarıyla

mühim olan kuvvetlerini dağıtmıştır. Ordusunun bir kısmı Hindistan'da, bir kısmı Irak'ta, bir kısmı İran'da, bir kısmı İrlanda'da, bir kısmı bizzat İngiltere'de, bir kısmı Mısır'da, bir kısmı Sudan'da, bir kısmı Filistin'de meşguldür. Müstemlekat askerine itimadı kalmamış. Bilhassa Hint Müslümanları 'artık biz dindaşlarımıza karşı silah kullanmalıyız' diyorlar.

"Binaenaleyh şimdi söylediğim gibi bizi ezmek için ancak iki kuvvete malik bulunuyorlar: Birincisi Yunan ordusu, ikincisi memleketimizde çıkaracağı, daha doğrusu çıkarmakta olduğu nifak! Zaten bu ikinci kuvvet olmasa, birincisinin hiç ehemmiyeti yoktur. Biz aklımızı başımıza alarak el ele verdiğimiz gün inayet-i Hak'la memleketimizi, istiklalimizi kurtarmaklığımız muhakkaktır. (...)

"Bizi mahv etmek için tertip edilen muahede-i sulhiye paçavrasını mücahitlerimiz Şark tarafından yırtmaya başladılar. Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza düşen vazife, Anadolu'nun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır. Zira o parçalanmadıkça İslam için bu diyarda beka imkânı yoktur. (...) İslam'ın son mültecası olan bu güzel toprakları düşman istilası altında bırakmayalım. Yeisi, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atalım, azme, mücahedeğe, vahdete sarılalım. Cenabı Kibriya hak yolunda mücahede için meydana atılan iman sahipleriyle beraberdir."

Akif, Balıkesir konuşmasına bir şiiriyle başlamıştı. Bu konuşmasını ise "Ya İlahî bize tevfikini gönder" dizesiyle başlayan bir şiiriyle bitirdi.

Şiir vaizin sözleri arasında topluluğun "Amin"lerini de içeriyordu.⁴²

9. Nasrullah Konuşmasının Etkileri

Akif'in bu konuşması *Sebilürreşat*'ın ulaştığı her yerde büyük bir ilgi uyandırmıştır. Bu ilgiyi önce *Açıksöz*'ün nasıl anlattığını görelim. Derginin basıldığıının ertesi günü yayımlanan gazetenin birinci sayfasında verilen haberde, *Sebilürreşat*'ın ilk nüshasının Kastamonu'da yayımlandığı, kapışılırcasına satıldığı belirtildikten sonra şöyle denmektedir:

"İslam'ın büyük şairi Üstad Mehmet Akif Beyefendi'nin Nasrullah Kürsüsü'nde mühim mev'izeleri, nefis şiirleri,⁴³ İslam Âlemi'nin kıyam ve intibahı hakkın-

42 *Sebilürreşat*, (25 Teşrinisani 1336-Kasım 1920), sayı 464, c.18, s.249-259. İkinci basım, 19 Kanunusani 1337-Ocak 1921. Yeni yazı ile: Mehmet Kaplan vd, *Devrin Yazarlarının Kalemıyla Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, c.1, s.359-390.

Ömer Rıza Doğrul'un derlediği *Mehmet Akif Ersoy, Kur'anı Kerim'den Ayetler* (Nakışlar Yayınevi, İstanbul-1976) kitabında bazı küçük değişikliklerden başka, Bolşeviklerle ittifak yapılması gerektiği ile ilgili kısımlar metinden çıkarılmıştır. Ahmet Kabaklı da aynı bölümü atlamaktadır. Ayrıca bu ikisinde "Bolşeviklik" sözü "komünistlik" ile değiştirilmiştir. Özalp derlemesinde de aynı atlamalar ve değiştirmeler korunmuştur. Erişirgil, konuşma metnini *Sebilürreşat*'tan incelememiş olacak ki, "Vaazın tamamı, Ömer Rıza Doğrul'un Akif'in yazdığı nesirlerle dair çıkan kitabındadır" demektedir. (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s. 419'daki dipnot). *İstiklal Savaşı Hitabeleri*, Mehmet Akif Ersoy, *Vaazlar*, Manastırlı İsmail Hakkı adlı kitapta (Bahar Yayınevi, İstanbul 1983, yayıma hazırlayan Abidin Sönmez), aynı atlama ve değiştirmeler korunmuştur. Aynı atlama, metni *Sebilürreşat*'tan aktardığını belirten Mustafa Eski, *Milli Mücadele'de Mehmet Akif Kastamonu'da*, (1983) adlı kitabında da vardır. (39. satır, bu metinde siyah dizildi). Keza: Osman Nuri Ekiz, *Mehmet Akif*, Tokar Yayınları, 1985, s.288-319.

43 *Sebilürreşat*'ın bu sayısında *Asım*'dan bir bölüm de yer alıyordu.

daki kıymetli malumatı bütün Anadolu efkârında büyük bir intibah tevhit edeceğine şüphe yoktur. Binlerce nüsha basılarak Anadolu'nun dört köşesine tevzi edilen bu nüshayı mutlaka her Müslüman okumalıdır. Seneliği 250, altı aylığı 130 kuruştur."⁴⁴

Eşref Edip'in yazdığına göre, Akif'in konuşmalarının basıldığı *Sebilürreşat* sayıları Anadolu'nun bütün illeriyle sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakam ve müftülere gönderilmiştir. Bunlar Anadolu'nun bütün camilerinde, toplantı yerlerinde yüksek sesli kişilere okutturulmuş, Anadolu'da yayımlanan gazeteler tarafından ictibas edilmiş, ayrıca, kitaplar, risaleler biçiminde basılarak bütün cephelere dağıtılmış, köylere varıncaya kadar her tarafa gönderilmiştir.⁴⁵ Bunun için Kastamonu Matbaası günlerce çalışmıştır. On binlerce nüsha basılmıştır. Ankara'da tekrar on binlerce nüsha basılmıştır.⁴⁶

Merkezi Diyarbakır'da olan Elcezire Cephesi Komutanı Mithat Paşa, Mehmet Akife şu telgrafı çekmiştir:

"Nasrullah Camii Şerifinde irad buyurduğunuz me'izeti havi mecmuanızın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyarbakır'ın Camii Kebir'inde cuma namazından sonra kıraat edilerek mümin-i hazıra envar-ı maneviyesinden hissiyat-ı tenevvür ve tefeyyüz olmuşlardır. Fakat bu istifade pek mahdut kalacağından cephe mıntikasını teşkil eden Elaziz, Diyarbakır, Bitlis, Van vilayetleriyle civar müstakim mutasarrıflıklar halkı da nasipdar edilmiş ve şerefile hukuku doğrudan doğruya zatâlinize ait olmak üzere Diyarbakır Vilayet Matbaası'nda tab ve teksir ettirilerek bütün cepheye tevzi olunmuştur. Cenabıhak mesai-i din ve vatanperveraninizi meşkür eylemesi temennisiyle ihtiramatımı takdim ederim. 10.2.37"⁴⁷

Akif, bu telgrafa verdiği 16 Şubat 1337 tarihli cevapta, Nihat Paşa'nın hakkındaki övgülerine teşekkür etmiş ve konuşmasının o civarda yayılmasından ötürü minnetlerini bildirmiş, ordunun zaferden zafere ulaşması ve "ümme-i İslamiye'de" başlayan uyanışın artması dileğinde bulunmuştur.⁴⁸

Sebilürreşat'a gönderilen mektuplarda da bu nüshanın her tarafta arandığı anlaşılmaktadır.

Bunlardan Yunan işgali altında bulunan Balıkesir'den gönderilen bir mektupta şöyle denmektedir:

"Pek mütehasşiri bulunduğumuz Sebilürreşat ceride-i mübarekesine,

Muhterem dindaşlar,

Balıkesir muhitinde vasi surette münteşir olan ve bütün livamız halkının pek ziyade teveccüh ve muhabbetleri bulunan sevgili Sebilürreşat'ımızın Anadolu'da intişara başladığını haber aldık. Fakat maalesef hiçbir nüshasını görmek nasip olmadı. Kastamonu'da çıkan ilk nüshasını okuyan bir hemşehrimiz bize münderecatından bah-

44 *Açıksöz*. (29 Teşrinisani 1920), sayı 99. (*Açıksöz*, *Sebilürreşat*'ın yayımlanmasına olanak tanımak için 13 Aralık 1920 tarihli sayısını yayımlamamıştır. Haftada iki kez yayımlanan gazete, 16 Kanunuevvel 1336 tarihli sayısında durumu okuyucularına bildirerek "itizar"ını arzetmiştir.)

45 *Eşref Edip*, s.65-66.

46 [Yeni] *Sebilürreşat*, Eylül 1957, sayı 252, c.9, s.31.

47 *Sebilürreşat*, 17 Şubat 1337, [1921], sayı 468, c.18, s.315.

48 *Sebilürreşat*, 17 Şubat 1337, [1921], sayı 468, c.18, s.315. Her iki yazışma aynen: *Eşref Edip*, s.66-67.

setti. Bu nüsha, müslümanların en büyük şairi muhterem üstadımızın pek belîğ, pek müessir bir mev'izelerini ihtiva ediyormuş. Müslüman kardeşlerimiz arasında elden ele gezdiğini öğrendiğimiz bu mühim nüshayı ah görmek, okumak, yüzümüze gözümüze sürmek nasip olsa... Geçen gün arkadaşlardan birinin evinde, arka taraftaki bir odada hemşehrimiz, muhteriz ve kısık ifadelerle anlatırken kendimizi zaptedemedik, her zaman içimize akıttığımız yaşları, orada bol bol döktük. Ah, düşman pençesine düşmek ne elîm, ne fecî bir felaket imiş. (...)"⁴⁹

Erzurum Sultanisi Ulum-u Tabiye Muallimi Hüseyin Hüsnü imzasıyla gönderilen bir mektupta da, dergi için övücü sözler kullanıldıktan sonra şöyle denmektedir:

"Hele üstadın Nasrullah kürsüsündeki hitabesi beni mestetti. Tekrar tekrar okudum. Her defasında ayrı hazz-ı ruhanî duydum. O ne tasvir-i muciz, o ne müt-hiş hitabe! Heyet-i mecmuası dinî, fennî, siyasî, edebî, içtimaî İslam-şumul bir şelale-i elektrikiye! Cihan-ı İslam'ı baştanbaşa sarsmağa kâfi ber mev'ize. Ma-zi, hal ve istikbalin mirat-ı in'ikası, masum ve mazlum Müslüman milletlerinin ferman-ı istihlası!

Bu mecmua, kucak kucak buralara gelmeli."⁵⁰

Derginin Maraş kahramanları ile ilgili bir yazısında, Maraş'tan gelen biri ile yapılan konuşma nakledilmektedir. Maraş'tan gelen kişi demektedir ki:

"Biz sizi burada bulduğumuzdan dolayı ne kadar memnunuz ki... Sebilürreşat'ın Kastamonu'da intişarını yolda haber aldık. Ve Anadolu'da çıkan ilk nüshasını Pozantı'da okuduk. Bilhassa Üstad'ın mev'izesi bizi pek müteessir etti. Elden ele gezen bu mev'ize camilerde okunmaktadır."⁵¹

10. Kastamonu İlçelerinde

Akif'in Kastamonu Nasrullah Kürsüsü'nden yaptığı konuşma ilçelere, köylere kadar yankı yapar. Eşref Edip'e göre, konuşmaların halk üzerindeki "muazzam tesirini" gören hükümet, Akif'ten Kastamonu ilçelerini dolaşmasını, buralarda da halkı aydınlatmasını rica eder. Akif, bu görevi de yerine getirir. Buralarda da halka Sevr Anlaşması'nın öldürücü darbelerini açıklar, binlerce kişiye bağırır.⁵²

Akif'in Kastamonu ilçelerinden hangilerini dolaştığı konusunda bir kayıt yoktur. Bu konuşmalar, Kasım ayı sonlarında ve Aralık içinde yapılmış olmalıdır. Çünkü, bunların özeti, *Sebilürreşat*'ın 3 Aralık, 13 Aralık 1920 ve bundan sonra yayımlandığı ilk sayı olan 3 Şubat 1921 tarihli sayılarında yer almıştır. Akif 24 Aralık 1920'de Kastamonu'dan Ankara'ya hareket etmiştir.

49 *Sebilürreşat*, 24 Şubat 1337, [1921], sayı 469, c.19, s.4-5.

50 *Sebilürreşat*, 21 Mart 1337, [1921], sayı 472, c.19, s.36.

51 *Sebilürreşat*, 3 Şubat 1337, [1921], sayı 467, c.18, s.296.

52 *Eşref Edip*, s.63.

F. A Tansel, Türk Ansiklopedisi'ndeki *Ersoy Mehmet Akif* maddesinde şöyle bir cümle kullanıyor: "Millî kuvvetlerin [Yunan kuvvetlerinin olması] Ankara'ya doğru ilerlemesi üzerine tekrar Kastamonu'ya gidip Karesi Zağanos Paşa Camii'nde vaazlar verdi." Cümledeki karışıklık bir yana, Akif Nasrullah konuşmasından sonra Ankara'dan Kastamonu'ya yeniden gitmiş değildir.

"Müslümanların Terakkileri İslam'a Sarılmalarına Bağlıdır"

Konuşmalardan birincisinde Akif, bir ayetin anlamından yola çıktı. Tanrı'nın, Peygamber'in emirlerine uymak gerektiğini, sonunda Tanrı'nın karşısına çıkılacağını, burada hayattaki bütün işlerin hesabını verileceğini söyleyerek, eğer Kur'an hükümleri yeterince kavramış olsaydı, İslam dünyasının böyle perişan olmayacağını ileri sürdü.

Bugünkü İslam dünyasında 350-400 milyon insanın, dostları üzüntüsünden öldürecek, düşmanları ise sevincinden çatlatacak derecede alçalmış bir durumda olduğunu söyleyen Akif "Hiçbirimiz inkâr edemeyiz ki, bugün dünyada ümmet-i İslamiye kadar sefil, bedbaht, perişan, aciz, kudretsiz, ilimsiz, irfansız bir cemaat yoktur" dedi, topluluğa başından geçen acıklı bir olayı anlattı. İslam ülkelerini gezmek isteyen bir Batılı, vaktiyle Akif'ten Arapça, Farsça dersleri almak ister. Akif, bu pek zeki ve bilgili adamın isterse İslam'a hizmet edeceğini düşünerek yarışaka yarıciddi, ona Müslümanlığı kabul etmesini önerir. Avrupalı, Müslüman memleketlerinin durumunu hatırlatarak İslamiyetin geri bir din olduğunu ileri sürer. Bunun üzerine Akif, ona, bugünkü İslamların durumuna bakıp hüküm vermenin yanlış olacağını söyleyerek İslam dininin okumak, temizlik, birlik gibi emirlerini ve İslamiyetin ortaya çıkışındaki yüksek ideallerin inananların ruhlarını nasıl temiz tuttuğunu anlatır. "Bütün hareketlerde din kardeşine elinden geldiği yardımı, fedakârlığı esirgememek her mümine farizadır. Bu farizayı ihmal eden, din kardeşinin elemine iştirak etmeyen bir ferdin cemiyet-i İslamiye erkânından, efradından sayılmayacağı, Aliyelsalat ve selam efen-dimiz tarafından sarahaten bildirilmiştir" der. Şöyle devam eder:

"Cemaatten uzaklaşmak dinden uzaklaşmaktır... –Allah'ın eli cemaatin üzerinde-dir. –Cemaat rahmettir, ayrılık azaptır. –Müslümanlık, birbirlerine karşı vaziyeti yekpare bir binayı meydana getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı vaziyeti gibidir.– İmanın tam olması için Müslümanlardan her birinin diğerini kendi nefsi kadar aziz, muhterem tutması elzemdir. "Mealinde bir çok ehadisî şerife varid olmuştur ki hepsi, ümmet-i İslamiye arasında vahdet, teavün, ittifak, tenasur [yardımlaşma] husulünü emreder."

Akif, Peygamber'in Müslümanlar arasında birlik isteyen tutumuna tekrar değindikten sonra ihtikâr, faizcilik, Murahabacılık gibi İslam'da kesinlikle haram olan şeylere karşı İslam'ın helal yoldan para kazanmayı emrettiğini, çünkü para kazanmayınca zekât verilemeyeceğini hatırlatır.

Halka şöyle seslenir:

"Bizler hazinelerin üstüne oturmuşken, gelip geçene avuç açan dilencilere, ekin anbarlarına yaslanmış olduğu halde aklıktan ölen sersemelere döndük. Bu halimize ne kadar teessüf olursa, Hüda bilir yine azdır. Allah rızası için olsun artık aklımızı başımıza toplayalım. Artık, gördüğümüz felaketlerden, uğradığımız musibetlerden ibret alalım. Bu cehaletimiz, bu gafletimiz, bu nifakımız, bu şikakımız yüzünden neleri kaybettiğimizi düşünmüyor musunuz?"

Beklediği gibi Akif, sözü yurt savunmasına getirecektir:

"Ecdadımızın bize kanları, canları bahasına alarak emanet ettikleri, yadigâr bıraktıkları o koca koca iklimleri, o dünyanın en zengin, en mahsuldar topraklarını vere vere bugün avuç içi kadar yere tıkıldık kaldık. Haydi diyelim ki, evvelce düşman önünden perişan bir halde kaçarken arkada sığınabilecek, barınabilecek bir ocak

yahud bir bucak bulabilirdik. Fakat gözünüzü açınız, iyice bilmiş olunuz ki artık dinimizi, imanımızı, ırzımızı, namusumuzu, çoluğumuzu, çocuğumuzu barındırabilmek için arkamızda hiçbir yer kalmamıştır. Şayet düşmanların hilelerine, tezvirlere, yalanlarına kapılarak birbirimize girmekte, birbirimizin kanını içmekte bir müddet daha devam edecek olursak maazallah son Müslüman hükümeti de kâfirlerin ayakları altında çiğnenip gidecektir."

Tanrı'nın İslamı kıyamete kadar koruyacağı yolundaki ayeti okuduktan sonra Akif şöyle devam etmektedir:

"Lakin İslam güneşinin bu diyardan mutlaka batıp gitmeyeceğine dair elimize hiçbir senet de verilmiş değildir. O güneş, dünyadan eksik olmaz, lakin bu iklimler onun ziyasından mahrum olabilir ki o zaman hepimiz zulmetler içinde kalırız. O zaman ne yaparız? Nereye başvururuz? Kimden meded umarız? Yedi yüz yıldır elimizde duran koca bir saltanatın yerlere serildiğini, şu mübarek camilerin kiliseye çevrildiğini, şu minarelerden yükselen ezan seslerinin ebediyyen kesildiğini görmek kadar acıklı bir manzara olur mu?"

"Böyle bir akibeti görmekten ise insanın gözlerinin yumulması hayırlı değil midir? Yerin üzerinde sürüklenmekten, yerin dibine geçmek, elbette çok ehvendir. Öyle ise deminden beri serd ettiğimiz ilahi düsturlara rücu edelim. O vahdet yolundan kıl kadar ayrılmayalım. Bize kendimizden başka kimsenin dost olmayacağını yakinen bilelim. Aramıza sokulan ayrılık gayrılık hislerini büsbütün unutalım. Muharebe meydanında ruhunu teslim ederken bile kendi din kardeşini kayırmak için uğraşan o kahraman ecdadımıza benzemeyi, yaşarsak onlar gibi yaşamayı, ölürsek onlar gibi ölmeyi isteyelim. Günahlarımızı, lekelerimizi bu suretle temizleyelim. Huzur-u İlahi'ye alınımız açık olarak çıkalım.

"Kendimize acımıyorsak evladımıza olsun merhamet edelim de bütün varını sefahat uğrunda tüketerek arkaya sefaletten başka bir şey bırakmayan rezil mi-rasyedilere dönmeyelim."⁵³

"Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur"

Akif'in Kastamonu ilçelerinde yaptığı konuşmaların ikincisi, *Sebilürreşat*'ta özetle ve bu başlıkla yayımlanmıştır.

Bu konuşmasında daha çok İslam ülkelerinin düştüğü acıklı durumu ve bundan çıkarılacak dersleri anlatan Akif, iki sözünü örnek verdiği Peygamber'in, ümmetinin bin üç yüz yıl sonra düşeceği bu durumu önceden gördüğünü ileri sürdü. Yakın tarihteki çöküşün nedenini, Hıristiyanların taklit edilmesine bağlayan Akif, bu gidişin felaket getireceği yolunda uyarılar yapıldığını, ancak bunların dinlenmediğini söyledi.

"Öyle ya, ümmet-i İslamiye, histen, harekettten mahrum olmasaydı asırlardan beri almakta olduğu felaket derslerinden mütenebbih [uyanmış] olmaz mıydı? Aklını başına toplayarak kendisini her taraftan kuşatan esaret, sefalet zincirlerini kırıp

53 *Sebilürreşat*, (3 Kanunuevvel 1336, [Aralık 1920], sayı 465, c.18, s.269-271.

"Müslümanların Terakkileri İslam'a Sarılmalarına Bağlıdır" Mehmet Akif Ersoy, *İstiklal Savaşı Hitabeleri*, Bahar Yayınları, İstanbul 1983, s.520-528'de verilen bu konuşmanın 28 Mart 1921'de yapıldığı yazılmaktadır ki yanlışlıktır.

atmaz mıydı? Atalarımızın ne kıymetli sözleri vardır: Kırk nasihatten bir musibet yeğdir, derler. Biz bir musibet değil binlerce musibet gördük. Meğerse gerek fertler için gerek milletler için dünyada en büyük bir musibet varsa o da uğradığı felaketlerden ibret alamayacak kadar duygusuz olmak imiş!

"Ey Cemaat-ı Müslimin! Hele bakınız, maziye şöyle bir gözünüzün önünden geçirin. Şayet dünyanın diğer taraflarında, Afrikalarda, Asya'nın içlerinde, Filipin Adaları'nda, daha bilmem nerelerde yaşamakta olan Müslümanların ne zelil, ne sefil, ne hakir bir ömür geçirmekte olduklarını, bunların Garplılar tarafından ne gibi mezalime maruz bulduklarını bilmiyorsanız, bari Anadolu'daki, Rumeli'deki din kardeşlerimizin başından mütemadiyen geçip durmakta olan felaketleri düşününüz. Evet, sizden uzak yaşayan Müslümanlara ait malumatınız yoktur. Çünkü onlarla meşgul değilsiniz. Çünkü ilminiz yok, çünkü sizler Müslümanlığı, bir iki farzı o da yarım yamalak olmak suretiyle eda etmekten ibaret zannediyorsunuz"

dedi. Çeşitli Müslüman topluluklarında Müslümanlığın nasıl yalnızca namaz, oruç ya da hacdan ibaret sayıldığını anlattı. Savaşmanın, yardımlaşmanın da dinin emirlerinden bulunduğunu söyleyerek Peygamber'in tutumundan örnek verdi.

Akif daha sonra şöyle devam etti:

"Bizler bugün bunun büsbütün aksine olarak yekdiğerimizden külliye ayrı, külliye bihaber, birbirimize karşı büsbütün yabancı bulunuyoruz. Dünyanın başka taraflarını bırakalım. Konyalı Ankaralıdan, Ankaralı Kastamonuludan, Kastamonulu Sivashlıdan, Sivashlı Erzurumludan, Erzurumlu Diyarbakırlıdan acaba hiç haberdar mı? Yahut haberdar olmak lüzumunu bir kere olsun duymuş mu?

"İşte birbirimize karşı irtikap ettiğimiz bu duygusuzluk, bu kayıtsızlık neticesidir ki İngiliz silahıyla, İngiliz parasıyla donanan Yunan çeteleri koca Aydın Vilayeti'ni, koca Bursa Vilayeti'ni, yakarak, yıkararak Anadolu'nun göbeğine doğru sokuluyor da beri taraftaki Müslümanlardan 'Halife ordusu geliyormuş' diye istikbaline hazırlanmak isteyen sersemle bile bulunuyor! Doğrusu dünya dünya olalı, gafletin, cehaletin, körlüğün, sağırlığın bu mertebesi ne görülmüş, ne de işitilmiştir. İstanbul'un İngilizlerin elinde, Halife-i Müslümin'in küffarın esareti altında bulunduğu, biçare İstanbul halkının sefaletin, zulmün, tahakkümün dayanılmazacak eşkali altında inim inim inlediğini bütün dünya biliyor da bizler bilmiyoruz. Doğrusu cehlin bu derecesi de mutlaka tahsil ede ede edilmek lazım gelecek!

"İçimizden bazıları vaziyeti benden daha iyi kavramış, ancak bilmiyor gibi görünüyor. Çünkü bildiğini söylese, kendisinden bir vazife, bir fedakârlık isteneceğini düşünüyor. Böyle bir düşüncede bulunanlara sorarım: Maazallah düşmanın istilası devam etse, ilerlese, elimizde kalan üç beş vilayet de çiğnense, hülâsa, istiklalimize hatime çekilse acaba bizler yalnız esir olmakla, mahkûm olmakla kalacak mıyız zannediyorlar? Eğer böyle bir zanda bulunuyorlarsa pek yanılıyorlar. Saltanatlarını, hakimiyetlerini kaybetmiş olan diğer Müslüman memleketlerini görmüyor musunuz? O biçareler başlarındaki zalim hükümetlerden hiçbir insan muamelesi görmemekle beraber, hangi tekaliften [yükümlülüğten] müstesna tutuluyorlar? Asker- mi ver-

miyorlar? Türlü türlü namlarla altından kalkılamayacak kadar vergiler mi ödemi-
yorlar? Hem onların verdikleri asker kimin hesabına fedayı can ediyor? Ödedikleri
vergiler ne gibi maksatlar uğrunda akıp gidiyor? Düşünüyor musunuz? Altı yedi se-
neden beri devam ederek dünyayı birbirine katan bu müthiş muharebeyi sonunda
düşmanlarımız kazandı. Lakin nasıl kazandı? İşte hep esaretler altında inlemekte
olan mahkûm milletleri, bilhassa Afrika ve Asya Müslümanlarını sürü sürü, milyon
milyon toplayıp cephelere, hem de en öndeki saflara sürmekle kazandı. Benimle be-
raber Almanya'da bulunsaydınız da İngilizlerle, Fransızların Hint, Cezayir, Tunus,
Fas diyarından, Rus Çarı'nın da Sibiry aovalarından ve Volga sahillerinden, Kaf-
kasya Dağları'ndan, kırbaçlarla, süngülerle toplayıp sevk ettikleri din kardeşlerimizin
halini görseydiniz! Ben bu zavallıları Almanya'da gördüm. Kendileriyle konuştum,
doğrusu ya, ömrümde o kadar acıklı manzaraya tesadüf etmemiştim. Ömrümde o
kadar yanık hasbihaller dinlememişim. Almanların eline düşen biçareler, yurtla-
rından ayrılan mevcutlarının ancak yüzde beşi imiş. Mütebakisi kâmilen helak ol-
muş, gitmiş. Diyorlardı ki:

"-Evvela bizi iğfal ettiler. 'Sizin halifenizle müttefikiz. Onun düşmanı olan Alman-
larla harp ediyoruz. O halde sizin de halifenize yardım etmeniz dinen borcunuzdur'
dediler. Sonra, hakikat meydana çıktıkça cebre, şiddete müracaat ettiler. Askere git-
mek istemeyenlerin anasını, babasını hapisler, işkenceler altında inlettiler. Evini
barkını yaktılar. Bundan başka şayet muharebede kanımızın son damlasını dökme-
yecek olursak ailelerimizi perişan edeceklerini tekrar tekrar söylediler. Bizim mem-
leketimizdeki analarımız, babalarımız, amcalarımız bugün onların elinde rehindir.
Artık ne halde olduklarını Allah'tan başka kimse bilmez. Bizi daima en öndeki saf-
lara veriyorlar. Önümüzde Almanların cehennemler yağdıran topları, arkada İngiliz-
lerin, Fransızların topları bulunuyor. Ne ilerlemek imkânı var, ne geri dönmeğe
takat! Bu cehenneme niçin girdiğimizi düşündükçe beynimiz tutuşuyordu. Evet, (...)

"Ey Osmanlı Müslümanları! Allah aşkına bizim düştüğümüz mahkûmiyete sakin
sizler de düşmeyiniz. Saltanatımızın, istiklalinizin kıymetini biliniz. Çünkü dünyada
onsuz yaşamak meğerse yaşamak değilmiş, biz bunu pek acı, pek uzun çilelerden
sonra anladık. İnşallah siz o tecrübelerle maruz kalmazsınız...

"Biçare Tunuslunun ağlaya ağlaya söylediği bu sözler, aradan beş altı sene geç-
mişken hâlâ yüreğimin en hassas, en dakik damarlarını inletip durmaktadır. O za-
vallı, bütün vatandaşlarıyla beraber uğradığı felaketin yalnız fani olan kısmını ve
üç günlük dünyaya ait olan tarafını, düşünüyordu. Ah, musibetin en yaman bir ci-
heti var ki onu düşünmüyordu: Küffar askeriyeye beraber olarak, küffar saflarında
harbetmek; dolayısıyla, bir taraftan küfrü, zülmü, fücuru yeryüzünde idameye, diğer
taraftan yarım milyara yakın ehli İslam'ın müebbeden mahkûm, mazlum kalmasını
temine çalışmak, bu uğurda kanını dökmek, canını vermek. Maazallah hüsrân
ebedîdir, hüsrân-ı mübindir."

On yıl kadar önce Hindistan'dan gelen pek değerli biriyle karşılaşmış konuştuklarını
söyleyen Akif, bu Hintlinin anlattıklarını şöyle nakletti:

"-Ey Osmanlı kardeşlerimiz! Bilmiş olunuz ki, Müslüman diyarını kasıp kavuran İngilizlerin nazarında Âlem-i İslam'ın düşünür kafası Mısır'dır. Hisseden kalbi Hindistan'dır. Çalışan, çabalayan eli, kolu Osmanlı Saltanatı'dır. Adalet perdesi, adalet nağmesi altında irtikap etmediği zulüm kalmayan bu millet ne diyor, biliyor musunuz? 'Müslümanların göğsüne -yani Hindistan'a- çullandık. Kafasını -yani Mısır'ı- demir pençemiz içine aldık. Şimdi sıra bu vücudun henüz çabalamakta olan elini kolunu -yani Osmanlı Hükümeti'ni kısıktırak bağlamaya geldi. Zira bu el, bu kol hareket kabiliyetini muhafaza ettikçe biz istikbalden pek o kadar emin olamayız.

"Ey Osmanlı kardeşlerim! Sakın İngilizlere kapılmayın. Sakın bunlardan insanîyet, adalet, merhamet, alicenaplık, mertlik gibi şeyler beklemeyin. Vakıa bütün bir milleti, bütün mezaya-ı insanîyeden [insanî meziyetlerden] mahrum telakki etmek doğru değildir. Vakıa, milyonlarca İngiliz içinde bir hayli insafı adamlar da vardır. Lakin İngiliz Hükümeti'nin insaf ile, insanlıkla, haya ile, namus ile hiçbir alakası yoktur. Bunu benden işitin. Ben Hintliyim. Yirmi otuz sene beri bu heriflerin, siyasetlerini, hilelerini, maksatlarını günü gününe, yeri yerine takip ile uğraşıyorum. Size şimdi asıl ihtar etmek istediğim bir nokta vardır ki o da şudur:

"Âlem-i İslam'ın elini kolunu bağlamak, yani sizin istiklalinize, hilafetinize, saltanatınıza hatime çekmek isteyen İngiltere Hükümeti, doğrudan doğruya cebre, şiddete, harbe müracaat etmeyecektir. Bir taraftan memleketinizde bitmez tükenmez nifaklar, fesatlar, isyanlar, kıtaller çıkartacak, diğer taraftan etrafınızdaki hükümetleri sizin aleyhinize kaldırarak kanınızı, iliğinizi kurutmak isteyecektir. Dört beş aydan beridir içinizde dolaşıyorum. Halinizi kemal-i dikkatle tetkik ediyorum. Türlü isimler, türlü şekiller altında meydan almaya başlayan birçok tefrika esbabı görüyorum ki bunların hepsinde İngiliz parmağı hissediyorum. Dünyada istiklaline sahip bir hükümet-i İslamiye vardır ki o da sizsiniz. Aman aranızdaki vahdeti sarsacak en ufak bir harekete bile meydan vermeyiniz. Sonra bütün Müslümanların akibeti pek vahim olur. Hindistan'a gelseniz de birkaç yüz milyon halkın halini görseniz, o zaman İngiliz siyasetinin mahiyetini anlar, beni tasdik edersiniz. Müslümanları Mecusîlere, Mecusîleri Müslümanlara, Şiileri Sünnîlere, Sünnîleri Şiilere, ahaliyi hakimlere, hakimleri ahaliye düşürmekten bir dakika boş kalmayan İngiliz fesadı kadar korkunç bir şey olamaz. Milyonlarca Hindli her sene açlıktan, sefaletten, sari hastalıklardan helak olur dururken, vefiyatın bu müthiş miktarı her yıl bir o kadar daha artar giderken, Hindistan'dan topladığı hazinelerden yüz milyon lirasının sırf müsteklekatta sefer yapmaya sarf olduğunu düşününce insan için çıldırmak işten bile değildir. Ah biz alık Müslümanlar, kurban bayramında koyun yerine öküz kesmek yüzünden Mecusîleri kendimize hasm-ı can ederiz de İngilizlerin ekmeğine yağ süreriz. Mecusilerce öküz mukaddes bir hayvandır, kesilmez. İngilizler Müslümanları iğfal ederler. Kurbanda öküz kestirirler. Mecusileri kıskırtırlar, cami kapılarına domuz kafaları astırırlar. Bunların arasında bir musahama, derken bir mukatale başlar, her iki taraf yorgun düşünceye kadar sürer. Sonunda mesele İngilizlerin müdahalesiyle biter. Lakin bu müdahale bizim için de, Mecusîler için de pek pahalıya mal olur. Biz Hindliler

hiçbir mektep açamayız. Gazete çıkaracak olursak, serbest bir satır yazamayız. Yalnız Müslümanlar aleyhinde, müslümanlık aleyhinde makaleler neşrine müsaade olunur. Bir de nevaplar, yani Hinddeki Müslümanlar aleyhine her gazete istediğini neşredebilir. Yoksa Hind Hükümeti'nin icraatını tenkit yollu tek kelime yazmanın imkânı yoktur.

"Mamafî bu kadar tazyike rağmen Müslüman gençleri arasında istiklal, hürriyet fikirleri uyanmaya başladı. Son zamanlarda Mecusîlerin akli başında olanlarıyla anlaşmak hususunda hayli muvaffakiyetler elde ettik. Cenab-ı Hakkın, günün birinde gerek bizi gerek bütün Alem-i İslam'ı esaretten kurtaracağına inancımız vardır. Ancak o saadetli günlerin pek uzak bir atıye kalmaması için sizlerin istiklalinize, kuvvetinize sahip olmanız lazımdır. Maazallah aranızda saçıldığını gördüğüm bu ayrılık, gayrılık tohumları ortadan kaldırılmaz da filizlenmeye, dalbudak vermeye başlarsa artık dünya yüzündeki Müslümanların kurtulması için birçok zaman daha beklemek lazım gelir.

"Ey cemaati Müslimin! Bu Hindli kardeşimizin sözleri bizler için düstur olacak kadar kıymetlidir. Aradan on sene geçti, birçok hadise zuhura geldi. Adamcağının vuku bulacağını haber verdiği şeylerin çoğunu gözümüzle gördük. Lakin, geçmişe teessüfün hiçbir faidesi yoktur. Maziden yalnız ibret alınır. Hamdolsun ki bugün Müslümanlık Âlemi'nde büyük bir intibah başladı. Artık dünyanın her tarafındaki din kardeşlerimizle, birçok yerlerde birleşiyoruz, dertleşiyoruz. El birliği ile kıyam ederek asırlardan beri Müslümanlığı kuşatmış olan esaret zincirlerini kırmak çarelerini düşünebiliyoruz. Bu, ufak bir mazhariyet değildir. Kafkasya'daki kahraman mücahitlerimizin gösterdikleri fedakârlığı bu cephelerde de göstermeye muvaffak olduğumuz gün, İslam için pek hayırlı bir gün olacaktır. İnşallah o hayırlı günler pek yakındır.⁵⁴

"Ye'se Düşenler Müslüman Değildir"

Akif'in Kastamonu ilçelerinde yaptığı konuşmaların üçüncü ve sonuncusu bu adla yayımlandı. Akif, konuşmasını yurdun içinde bulunduğu durum karşısında ümitsizliğe kapılmanın yanlışlığına ayırmıştı. Görüşlerini desteklemek için Yusuf, Hicr, Zümer ve Secde surelerinden ayetler okudu. Bunlar, Tanrı'dan ümit kesmenin küfür olduğunu açıklamaktadır. Akif şunları söyledi:

"Görüyorum ki evlatlarımızın, kardeşlerimizin bir kısmı muhtelif cephelerde, muhtelif düşmanlara karşı İslam'ın şu elimizde kalan son yurdunu müdafaa için canlarını veriyor, kanlarını döküyor. Halbuki o cephelerin arkasında bulunanlardan bir kısmı da ellerini kollarını bağlamış, her türlü muvaffakiyetten ümidini kesmiş, hissiz, hareketsiz, en yaman, en acıklı akibetleri bekleyip duruyor. Zaten yeis bundan başka bir netice vermez ki! Dikkat edilirse meyus olmak demek atalete, meskenete meşru bir şekil vermek demektir. Ruha yeis denilen o melun hastalık çöktü mü artık vücutta hareket imkânı, mücahede imkânı kalmaz. İş o zeh-

54 *Sebilürreşat*, (13 Kanunuevvel 1336 / Aralık 1920), sayı 466, c.18, s.278-282. Yeni harflerle; *Doğrul*, s.204-212; *Özalp*, s.198-209. Yazı 10 Kanunuevvel 1336 tarihiyle verilmektedir. Bu tarihin nereden saptandığını bilmiyoruz. Keza: Mehmet Akif Ersoy, *İstiklal Savaşı Hitabeleri*, Bahar Yayınları, 1983, s.529-541.

rin maneviyatı sarsmasına meydan vermemektir. Evvela azimle, sonra tevek-
külle memur olan Müslümanlar için yeis dediğimiz o mühlik afete kapılmak
maazallah hem dinin, hem dünyanın elden gitmesine badi olur ki böyle bir aki-
bete hüsrân-ı mübin derler. Felaketin bu derecesinden Cenab-ı Hak bu ümmet-i
merhumeyi siyanet buyursun! Amin!

"(...) Yeise kapılmayarak çalışan bir Müslüman için aşılamayacak mani, varıla-
mayacak gaye mevcut değildir. Azme; tevekküle sarılmak suretiyle her maksat elde
edilir. (...) O halde ye'sin manası var mıdır? Çalışanlara, Allah yolunda mücadele
edenlere mev'ut olan nusreti istihlaf mı edeceğiz [vadedilmiş olan yardımı gelecek
kuşaklara mı bırakacağız]? Buna liyakat kazanmak için hiçbir hareket, hiçbir fa-
aliyet göstermeyecek miyiz? Bir zamanlar dünyaya hakim iken bundan sonra ebe-
diyyen mahkûmiyet altında mı yaşayacağız? Zillet içinde, sefalet içinde, yumruk
altında, hakaret altında sürünmek de yaşamak mıdır?

"(...) Ey cemaat-ı Müslimin! İnyet-i İlahiye kapıları kapanmamıştır. Henüz açık-
tır; bizim için o kapılara doğrulmaktan başka bir şey lazım değil. Nusret rüzgârları
başımızın üzerinde esip duruyor; Allah'ın bu ezeli ve ebedî nefhasını teneffüs et-
mekten başka bir harekete ihtiyaç yok. Ne duruyorsunuz? Sizler böyle ye'se da-
larsanız, 'artık İslam için bir halas çaresi kalmamıştır. Artık dinin son yurdu olan bu
topraklar da mutlaka bizim elimizden çıkacaktır' diye kötürümler gibi elleri kolları
bağlı durursanız halimiz ne olur? Hiç düşünmüyor musunuz?

"Size bu kürsüden ecdadınızın kahramanlıklarını hikâye edecek değilim. Çünkü ib-
reti maziden göstermektense halden misaller getirmek daha kestirme olacak. İşte
Maraş, Adana havalisindeki bir avuç kahraman dindaşımız bir senedir Fransızların
toplarına göğüs geriyorlar. Etraftan ciddi bir imdat alamadıkları, ehemmiyetli bir
yardım göremedikleri halde düşmanın en müthiş silahlarla müsellaah bulunan or-
dularına karşı duruyorlar. Yağmur gibi yağın kurşunlar, yıldırım gibi inen güller,
bunların azmini sarsmıyor. İslam'ı sonuna kadar müdafaa için vermiş oldukları ah-
de can kaygusu, ölüm korkusu gibi şeylerin zerre kadar tesiri olmuyor. (...)

"Madem ki, fi-sebilillah mücadele meydanına atılan müminlere Allah'ın nusreti
mev'uttur, madem ki Tanrı'nın inayetinden, merhametinden ümidi keserek ye'se
düşmek küfürden başka bir şey değildir, o halde bu meskenetin, bu ye'sin, bu
ataletin hiçbir suretle te'vili kabul olur mu? Zaten yeryüzündeki yarım milyara
yakın Müslüman'ın asırlardan beri esaret altında inlemesine bundan başka bir
sebeup aransa bulunabilir mi? Dünyanın hangi tarafına gitseniz, akvam-ı İsla-
miye'den hangisinin ruhunu, kalbini dinleseniz hep o mel'un yeis hastalığıyla
ma'lûl olduğunu görürsünüz. Ümmet-i merhumeye bu za'f-ı iman nasıl olmuş
da müstevlî olmuş? Nasıl olmuş da bu kadar azim bir kitlenin umumu birden
kötürümler gibi histen, harekettten mahrum kalmış? Biz şimdi bu kürsüden onu
tetkik edecek değiliz. Biz yalnız Müslümanlara çöken ye'sin her iki âlemde hü-
srânı celbedecek bir afet olduğunu bilmeyenlere anlatarak cemaat-ı Müslümini
böyle bir akibetten tahzir edeceğiz [sakındıracağız].

"(...) Her karış toprağında binlerce şehidin hisse-i şayiisi bulunan na-mütenahi Müslüman yurtlarını elimizden çıkara çıkara bugün öyle bir hale geldik ki artık maazallah yeni bir ricata imkân yok! İmkân olduğunu farzetsek meydan yok. Önümüzdeki düşmanı sürüp çıkarmasak arkamızda dini, imanı, ırzı, namusu, evladı, iyali barındıracak bir karış yer kalmamıştır. Bunu hiçbir zaman hatırınızdan çıkarmayınız. Anadolu'nun göbeğine kadar sokulmak isteyen düşman maazallah biraz daha ilerleyecek olsa ne yapacaksınız, nereye gideceksiniz? Kaçacak yer olmadığı için 'kazaya rıza' diyerek olduğunuz yerde kalacaksınız, öyle mi? Henüz hakimiyetimize, istiklalimize hatime çekilmemişken, o melun, o vahşi düşmanların eline geçen yurtlarımızdaki dindaşlarımızın ne gibi muamele gördüklerini hiç mi işitmediniz? Ben buna imkân vermiyorum. Çünkü hatıra hayale gelmez canavarlıklarla, türlü türlü işkenceler altında öldürülen biçarelerin feryadı göklere kadar çıktı. Seller gibi akan masum kanlarının aksiyle ufuklar kıpkızıl kesildi. En katı yürekleri merhamete getiren o muhrık figanları, o acıklı eninleri sağlırlar duydu. Siz duymadınız mı? Hülagu'nun Bağdat'ta, İspanyolların Endülüs'te vücuda getirdiği feci menazırı andıran o vahşet nümunelerini, o şenaat levhalarını körler gördü. Siz görmediniz mi? Yanı başınızdaki din kardeşlerinizin matemine, felaketine karşı bu derecelerde lakayd kalmak, Allah için olsun söyleyiniz, reva-yı hak mıdır? 'Müslümanların derdini kendine dert etmeyen Müslüman değildir' diyen Peygamber'in huzuruna acaba hangi yüzle çıkacaksınız? (...)⁵⁵

Nasrullah Camii konuşmasının yer aldığı *Sebilürreşat* 19 Ocak 1921'de ikinci basımını yapmıştır. "Ankara'da Hürriyet Oteli karşısında" idarehane tutmuş olan derginin bu sayısında Akif'in konuşmasından başka Eşref Edip'in 1 Eylül'de açılan Bakü Şark İlleri Kurultayı Trabzon delegelerinden Abdülhalim ve Ali Kemal Beylerle yaptığı mülakatın birinci kısmı yayımlanmıştır. Sinop Limanı'na çıkmış olan delegeler, kurultayı çok övmekte ve Enver Paşa'ya hayranlıklarını gizlememektedirler. (465. sayıda yayımlanan ikinci kısımda Bolşeviklerin işimize gelen ve gelmeyen yanları üzerinde durulmaktadır). Derginin bu ikinci baskısında "her taraftan telgraflar ve mektuplarla vuku bulan müracaatlar üzerine" bu nüshanın ikinci defa basıldığı, bildirilerek baş tarafındaki konuşmanın bütün camilerde ve ordularda İslam cemaatlerine, asker "kardeşlerimiz"e hitaben yüksek sesli kişilere okutturulması rica edilmektedir. *Sebilürreşat* Ankara'da hükümetin Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nda basılmaktadır.⁵⁶

Kastamonu'da yayımlanan 465. sayıda, *Sebilürreşat*'ın bundan sonra Ankara'da yayımlanacağı, gelecek hafta "Üstad-ı muhterem"le birlikte Ankara'ya gidileceği haber verilerek, *Sebilürreşat*'ın Kastamonu'da yayımına yardım edenlere teşekkür edilmektedir. Aynı sayıda, "İslam'a Büyük Müjde" başlığı altında Nasrullah Camii'nde cuma namazından sonra Muhittin Paşa'nın kürsüye çıkarak halka verdiği müjde anlatılmaktadır. Paşa, Ermenistan üzerine yapılan seferin zaferle sonuçlandığını haber vermiştir. Cemaat bundan büyük bir sevinç duymuştur. Derginin bu sayısı Kastamonu Matbaası'nda basılmıştır.⁵⁷

55 *Sebilürreşat*, (3 Şubat 1337-1921), sayı 467, c.18. s.293-296; Mehmet Kaplan v.ö, s.448-456; Suat Zühü Özalp'ın derlemesinde (s.210-219), konuşma 28 Mart 1337 tarihiyle verilmektedir. Bu, *Sebilürreşat*'ın 467. sayısının ikinci basım tarihi olabilir.

56 *Sebilürreşat*, (19 Kanunusani 1337) [Ocak 1921], sayı 464, c.18.

57 *Sebilürreşat*, (3 Kanunuevvel 1336) [Aralık 1920], sayı 465, c.18.

Gene Kastamonu'da yayımlanan 466. sayıda Akif'in konuşmasından başka dikkat çeken iki yazıdan biri "Bugün İcma-i Ümmet Anadolu'dadır" başlığını taşımaktadır. Muhittin Paşa, Doğu Seferi'nde şehit olanlar için Nasrullah Camii'nde bir mevlüt okutmuş ve dini törenden sonra kürsüye çıkarak şöyle demiştir:

"Bugün bütün İslam Âlemi yüzlerini, gözlerini buraya çevirmiştir.(...) Anadolu'nun bu fedakârlığı ile hem kendisi kurtulacak, hem de bütün İslam Âlemi ayağa kalkacaktır. Bugün icma-i ümmet Anadolu'dadır. Bütün akvam-ı islamiyenin ileri gelenleri buraya koşup geliyor. Bütün İslam Âlemi'nin kalbi bizimledir(...) Yakın vakte inşallah, İslam'ın diğer zaferlerini de size tebşir edeceğim."

İkinci yazıda Hint Hilafet Cemiyeti delegesi unvanıyla Ankara'ya gitmekte olan Mustafa Sagir'in Kastamonu'ya gelişi anlatılmaktadır. Muhittin Paşa onun şerefine bir ziyafet vermiştir. Mustafa Sagir *Sebilürreşat*'la yaptığı görüşmede İngiliz zulmü altında çektiklerini, Türkiye'ye bağlılığını, bir daha İstanbul'a dönmeyeceğini söylemekte, Hindistan'da Türkiye için yapılan çalışmaları anlatmaktadır.⁵⁸

Ankara'da yayımlanan 467. sayısında yazıldığına göre, *Sebilürreşat*'ın Anadolu'da yayımlanması, yurdun her yanında büyük bir etki yapmıştır, bu yüzlerce telgraftan ve mektuptan anlaşılmalıdır. Dergide, okuyuculara teşekkür edilmektedir. 464. sayının ikinci defa basılarak önceden gönderilemeyenlere gönderildiği, 465 ve 466. sayıların da kalmadığı, bunların da elverişli bir zamanda yeniden basılacağı haber verilmektedir.⁵⁹

Bir sonraki sayıda 464. nüshanın ikinci baskısının bütünüyle Batı Cephesi'ne gönderildiği, Anadolu'da çıkan nüshaları isteyen kişilerin biraz beklemeleri, Nasrullah Koşması'nın basılı olduğu 464. sayı ile Kastamonu ilçelerinde yapılan konuşmaların basılı olduğu 465, 466 ve 467. sayıların yeniden basılacağı haber verilmektedir.⁶⁰

11. Yeniden Ankara'da

Mehmet Akif ve Eşref Edip, 24 Aralık 1920 günü, *Sebilürreşat* başlık klişesini de alarak Kastamonu'dan Ankara'ya hareket etmişlerdir. Akif, bir ev tutarak eşini ve çocuklarını Kastamonu'da bırakmıştır. Karakış, Ilgaz Dağları'nı kaplamıştır. Postalar güçlükle işlemedir. Arabaları Ilgaz'ı zorlukla aşabilmiştir. Akif, Ilgaz'ın tepesine kadar arabanın arkasından yürüyerek çıkmıştır.⁶¹

58 *Sebilürreşat*, (13 Kanunuevvel 1336/Aralık 1920), sayı 466, c.18. Mustafa Sagir bir İngiliz casusu idi. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde asılmıştır. Ankara'da Mehmet Akif'le dostluk peyda etmiş, görünmez mürekkeple İstanbul'a yazdığı mektuptan kuşkulanan Akif, durumu hükümete bildirerek Sagir'in yalananmasını sağlamıştır. ("Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz" *Millet*, 25 Mart 1948, sayı 12.)

59 *Sebilürreşat*, (3 Şubat 1337/1921), sayı 467, c.18, s.304.

60 *Sebilürreşat*, (17 Şubat 1337/1921), sayı 468, c.18.

61 *Eşref Edip*, s.69; *Açıksöz*, (27 Kanunuevvel 1920), sayı 106, s.2, sü.3. Eşref Edip, yukarıdaki bilgileri vermekle birlikte, Kastamonu'dan ayrılış tarihini 25 Aralık olarak göstermektedir. *Açıksöz*'ün bu ayrılış ile ilgili yayını ise şöyledir: "*Sebilürreşat Ankara'ya Gitti*. -Üç nüshasını şehrimizde çıkardıktan sonra *Sebilürreşat Ceride-i İslamiyesi heyet-i tahriyisi*, Ankara'da neşriyatına devam etmek üzere bu cuma günü şehrimizden mufarakat, eylemişlerdir. Üstad-ı fazilet Mehmet Akif Beyefendi'nin, sevimli ve zevkalud yazılarını ve Âlem-i İslam'ın her bucağından gelen mektuplarla, ahval-i İslamı olanca uryanlılığı ile bize bildirecek olan bu muhterem risalenin Ankara'da neşriyatına yakın bir zamanda iptidarla karilerini tenvir, terşit hususundaki vazifesini ifaye başlamasını sabırsızlıkla intizar ve temenni eyeriz." *Açıksöz*'ün Pazartesi günü yayımlanan bu nüshasındaki "bu cuma" dediği gün 24 Aralık'a rastlıyor.

Ankara'ya varışlarından bir süre sonra Mustafa Kemal haber göndermiş, Eşref Edip'le Akif, İstasyon'daki küçük bir odada bir saat kadar kabul edilmişlerdir.

Mustafa Kemal demiştir ki:

"Kastamonu'daki vatanperverane mesainizden çok memnun oldum. Sevr Muaheadesi'nin memleket için ne kadar feci bir idam hükmü olduğunu *Sebilürreşat* kadar hiçbir gazete memlekete neşremedi. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine *Sebilürreşat*'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de bilhassa teşekkür ederim."

Mustafa Kemal, görüşme sona erince "Görüştüğümüze çok memnun oldum, inşallah beraber çalışırız" demiştir. Buna "Tabii beraber çalışmak için geldik" karşılığı verilmiştir.⁶²

Eşref Edip, Mustafa Kemal'le anlaşamadıkları birçok konular olduğunu kaydettikten sonra Kemalist önderlikle İslamcı yurtseverlerin savaş içindeki bu uzlaşmasını şu cümle ile ifade ediyor:

"O kadar zaman Ankara'da beraber çalıştık. Bir gün ne bana, ne Akif Bey'e dik nazarla bakmadı."⁶³

12. Komünizm-Bolşevizm

Sebilürreşat çevresinin konu ile ilgili tutumunu saptamamıza yardım edecek ilk yazıya, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan üç ay öncesi bir tarihte rastlıyoruz.

"Rusya Müslümanların İstikbali ve Saltanat-ı Seniye'nin Bu Hususta Takip Edeceği Siyaset" başlıklı yazıda, Rus Çarlığı'nın çöküş nedenleri sıralandıktan sonra Çarlığa karşı mücadele eden partiler sayılmakta ve "Müfrit sosyalist Lenin" in her milletin kendi kaderini tayin etmesi ilkesini ortaya atarak İtilaf Devletleri'ne felaket kapılarını açtığı belirtilmektedir.

Daha sonra, Bolşevik Rusya karşısında Osmanlı Devleti siyasetinin ne olması gerektiği anlatılmaktadır:

"Şimdiki vaziyete göre muhakeme ettiğimiz takdirde evvela Bolşeviklerle tevhid-i mesai edecek olursak, bunların reisikârda kalmalarını temin etmiş olduğumuz gibi İtilafçıların da bütün harekât ve mesaisini ehemmiyetten düşürmüş oluruz. Rusya'nın içtimaî inkılap ve mücadelâtı ne kadar devam ederse Rus tehlikesinden o nisbette uzaklaşmış ve kurtulmuş oluruz.

"Sonra, Bolşeviklerin vaziyet-i iktisadiyelerini islah etmekle bütün Rusya Müslümanlarının istiklallerini de kazanmış oluruz.

"Bolşeviklerin prensiplerinde Müslümanlar için hiçbir tehlike mevcut değildir. Çünkü onların İslamlara sirayetini mucip sebep bizde yoktur. (...) Hükümet-i Seniye'nin Bolşeviklerle Almanların arasını bulmak için icra-i tavassut etmesi muvafıktır.

62 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Ekim 1957), sayı 254, c.11, s.58-59.

63 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Ekim 1957), sayı 254, c.11, s.60.

"Lenin Hükümeti, açık siyaset taraftarı olduğu için biz de bu bapda fikrimizi alenen söyledik. Bugünkü Bolşevik Hükümeti hakkında söylenen sözleri iyice ölçüp biçmelidir. Bolşeviklerin bütün Rusya'da, yegane sulh taraftarı bir parti olduğunu da ima aklımızda tutmalıyız.⁶⁴

Konuya ilişkin bir yazı İzmir'in işgal edildiği gün olan 15 Mayıs 1919 tarihli *Sebilürreşat*'ta Ömer Rıza Doğrul imzasıyla yayımlanmıştır. Yazıda, daha önce İslam Âlemi'ni tehdit eden en büyük musibetlerden birinin Çarlık olduğu, onun yıkılması üzerine Müslümanların şükran duydukları, Rus Devrimi'nin dünya çapındaki etkisinden İslam dünyası hesabına, emperyalizmin en önemli dayanaklarından birinin yıkılmasını görmek gibi bir pay düştüğü belirtilerek "İslam Âlemi, Rus Âlemine ancak bir noktada zahîr olur: emperyalizm aleyhtarlığı" denmektedir. Bolşevizmin diğer ilkeleri İslam dünyasına etki edemeyecektir, çünkü İslamlık İslam halk arasında "uhuvvet ve müsavât"ı kurmuş, sınıf mücadelesine meydan vermemiştir. Ömer Rıza, bir İngiliz gazetesinin şu yorumunu haklı görmektedir: "Müslüman memleketlerinde olan iştirakiye (commünizm), felsefe-i iştirakiyenin eserlerinde görülenden daha mükemmeldir."⁶⁵

1920 yılı Şubat ortalarında *Sebilürreşat*, "Hindistan'ın büyük alimlerinden" Şeyh Müşir Hüseyin Geydavi tarafından yazılan *İslamiyet ve Sösyalizm* adlı eseri yayımlayacağını duyurmakta ve birinci bölümünü yayımlamaktadır. *Sebilürreşat*'a göre eser, kendi alanında ilktir. Yazının bu birinci bölümünde Kur'an' ve hadislerden insan kardeşliğini, eşitliğini anlatanlar ön plana çıkarılmaktadır.⁶⁶

Aynı günlerde Teali-i İslam Cemiyeti, Şeyhülislamlığa bir soru yöneltmiştir: Bolşeviklik hakkında Meşihat ne demektedir? Gazetelerde yer aldığı belirtilen bu soruya Akif'in başkâtibi ve üyesi olduğu, Meşihat'a bağlı Dar-ül Hikmet-ül İslamiye Dairesi Başkanı Hüseyin Avni Efendi cevap vermektedir. Hüseyin Avni Efendi, bu konuda bilgisizlik beyan etmektedir. Çünkü, Bolşeviklik anayasası ellerinde yoktur. Rusya'dan İstanbul'a "hicret edenler" in sözlerine bakarak cevap vermek de doğru olmayacaktır. Çünkü onlar herhalde Bolşevizmden zarar görmüşlerdir. Eğer Bolşeviklik dini inkâr ederse doğal olarak İslamiyet onu da reddedecektir. Esasen Bolşeviklik, Hristiyan Âlemi'nde çıkmış bir meseledir. Bu soru Hristiyan ruhanî reislerine sorulmalıdır.⁶⁷

Kuşkusuz ki, hem Teali-i İslam Cemiyeti'nin sorusu, hem de Dar-ül Hikme'nin cevabı dini olmaktan çok siyasidir. Rusya'da Bolşevikler, Çarlığın istila amaçlarından vazgeçmeyen kuvvetlere ve onları destekleyen İtilaf kuvvetlerine karşı savaşılmaktadırlar. İtilaf gemileri, Rusya'ya yaptıkları müdahalelerde İstanbul'u bir üs olarak kullanılmaktadırlar. Teali-i İslam Cemiyeti İngiliz yanlısıdır. Verilen cevap, Dar-ül Hikme'nin bu siyasete alet olmak istemediğini göstermektedir.

Mehmet Akif, Kastamonu Nasrullah Cami konuşmasında Bolşeviklerin, Türk ve İslam dünyası için nasıl bir müttefik olduğunu açıklamıştır. Bolşeviklerin Batı medeniyeti ile ilgili olarak söylediklerine ve bu sömürücü medeniyeti yıkmaktaki kararlılıklarına katılan, bu konuda Bolşeviklere yardım da edilmesi gerektiğini belirten Akif, "Bolşeviklerle İttifak edebiliriz" derken Bolşevik olmaya ihtiyaç da olmadığını söylemektedir.

64 *Sebilürreşat*, (1 Ağustos 1334), sayı 363, c.14, s.247-252.

65 *Sebilürreşat*, (15 Mayıs 1335) [1919], sayı 414-15, c.16.

66 *Sebilürreşat*, (19 Şubat 1336) [1920], sayı 459, c.18.

67 *Sebilürreşat*, (4 Mart 1336) [1920], sayı 461, c.18.

"Çünkü evvela bizde Bolşevik zuhurunu yahut hariçten sirayetini hazırlayacak sebepler yok. Ne sermaye sahiplerimiz, ne bankalarımız, ne amele meselemiz, ne arazi meselemiz mevcut değil. Saniyen bütün harekâtımızı, muamelatımızı tanzim eden şariatımız sosyalistlerin, Bolşeviklerin bundan asırlara sonra belki bulabilecekleri düsturların, esasların en insanî, en ulvî, en fitrî, en şefik, en rahim şeklini ihtiva etmektedir."⁶⁸

1920 yılı yazı ve sonbaharı Anadolu'da komünizmden esinlenen fikirlerin en yaygın olduğu dönemdir. Eşref Edip, Akif'in Kastamonu'dayken bu konuda bir tutumunu anlatmaktadır:

"O vakit, malum, Bolşeviklik meselesi çok münakaşa ediliyordu. İdarehanede üç beş arkadaş bu zemin üzerinde görüşüyorduk. Arkadaşın biri Bolşeviklerin muvaffak olacağını ileri sürdü. Münakaşaya karışmayan Üstad, en nihayet dayanamadı. Dedi ki:

"—Olmaz oğlum, olmaz. Tab-i beşere [İnsan yaratılışına] aykırı şey yürümez. Öteki ısrar edince Üstad kızdı:

"—Olmaz dedim ya oğlum. Baban kadar sakalım var. Hiç olmazsa ona inan."⁶⁹

Bu günlerde yayımlanan *Sebilürreşat*'ın iki sayısında konu ile ilgili, Eşref Edip imzalı birer yazı vardır.

Bunlardan biri, Kastamonu'da yayımlanan 466. sayıdadır. Eşref Edip "Âlemde Saha-i Terakkiye Doğru Atılan Her Hatve İslam'a Tegarrüptür [yaklaşmadır]" başlığını taşıyan bu yazıda, İslamda kimsenin kimseyi, hiçbir devletin diğerini ezemeyeceğini anlattıktan sonra Mustafa Kemal'in Meclis kürsüsünden yaptığı bir konuşmaya değinmektedir. Mustafa Kemal adı geçen konuşmasının bir yerinde "Biz İslam olduğumuz için İslamiyet nokta-i nazarından bizim bir ümmetçiliğimiz vardır ki milliyetperverliğin çizmiş olduğu daire-yi mahdudiyi namütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bu nokta-i nazardan bizim istikametimizde Bolşeviklik istikameti görülebilir" demektedir.⁷⁰ Eşref Edip "Bizim nokta-i nazariyemiz de bundan ibarettir" demektedir. Eşref Edip, Bolşevik hareketlerinde bir "İslam istikameti!" görmektedir. "Bolşevik-İslam ittifakı gerek siyaset, gerek içtimaiyat itibariyle cihanın en muazzam bir hadisesidir." "Bütün İstikbal İslamdadır. Çünkü bütün efkâr-ı beşeriyeti istila eden sosyalizm ile telif olunabilecek İslam'dan başka bir din yoktur."⁷¹

Eşref Edip'in konu ile ilgili ikinci yazısı, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının 28 Ocak 1921'de Trabzon açıklarında öldürülmesinden, komünistlerin Çerkes Etem Ayaklanması vesile sayılarak birçok yerde tutuklanmasından sonra yayımlanmıştır.

"Ümmet-i İslamiye'nin Takip Edeceği Tarik-i İçtimai" başlıklı yazıda resmi Batı'nın arkasından gitmekle felaketlere uğradığımız anlatıldıktan sonra şöyle denmektedir:

68 "Nasrullah Kürsüsünde", *Sebilürreşat*, 25 Teşrinisani 1336 [Kasım 1920], sayı 464, c.18.

69 *Eşref Edip*, s.68.

70 Mustafa Kemal bu konuşmayı Erzurum milletvekili Durak Bey ve arkadaşlarının bir soru önergesi üzerine 14 Ağustos 1920 günü yapmış ve konuşmasında Bolşevikliğin "İslamiyet'in en âli kanun ve kaidelerini ihtiva" ettiğini söylemişti. (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını. 3. basım, Ankara, 1981, c.1, s.92-102).

71 *Sebilürreşat*, (13 Kanunuevvel 1336) [Aralık 1920], sayı 466, c.18.

"Bugün mukadderat-ı cihana hakim olan milletlerin ahval-i içtimaiye ve fikriyesine umumî bir nazar atfedecek olursak, iki büyük cereyanın çarpışmakta olduğunu görürüz, bunlardan biri bütün akvam-ı beşeriyeyi taht-ı tahakkümünde tutmak, insanları mahdut bir zümrenin menfaatına çalıştırmak isteyen emperyalizm ve kapitalizm, diğeri ise, bu âlemin istinat ettiği bütün esasatı yıkarak kudret ve nüfuz-u hükümeti bilakayd ve şart avamın eline tevdi etmek ve insanlar arasında her hususta müşterek ve müsavi bir hayat tesis etmek isteyen Bolşevizm âlemidir. Bu iki cereyan bugün müsademe halinde bulunuyor."

Yazıda, bu iki akım karşısında "ümme-i İslamiye"nin tutumunu kararlaştırmanın, günün en önemli sorunu olduğu anlatıldıktan sonra, bazı kişilerin, bizi boğmak isteyen Batı medeniyetini yıkmak üzere kurulmuş olan komünizme kayıtsız şartsız tabi olmayı, onun ilkelerini olduğu gibi ve hemen kabul etmeyi milletin selameti için gerekli gördüğüne işaret edilmekte, Batı taklitçiliği gibi, bunun da tehlikeli olduğu anlatılmaktadır. Eşref Edip'in gerekçesi şunlardır: Bolşevizm, farklı bir çevrede ortaya çıkmıştır, henüz deneme halindedir, en önemlisi de İslamiyet gibi bir yol varken başka yollara sapsak yanlıştır.

Bununla birlikte Bolşevizmle siyasi ittifak yapılmalıdır. Eşref Edip'e göre *Sebilürreşat* bunu baştan beri savunmaktadır. Buna örnek olarak da 1 Ağustos 1918 tarihli yazıdan alıntı yapılmaktadır.⁷²

Eşref Edip'in bu yazısının yayımlandığı *Sebilürreşat*'ta Şer'iyeye Vekâleti'nin de bir bildirisi yer almaktadır. Bunda, bazı günlük gazetelerde İslam hükümlerine ilişkin, hiçbir araştırmaya dayanmayan, gelişigüzel yazılmış bazı görüşlere rastlandığı belirtilerek, İslamda mülkiyet, tasarruf, icar hakkının bulunmadığını ileri sürenlere şiddetle çatılmakta ve Millet Meclisi Hükümeti'nin İslamın yüksek ilkelerine karşı bu gibi saldırılara müsamaha ile bakamayacağı kaydedilmekte, bu gibi *muzır neşriyattan* sakınılması rica olunmaktadır.⁷³ (Altı, *Sebilürreşat*'ta çizilidir.)

Mayıs 1921'de *Sebilürreşat*'ta, Akif'e Bolşeviklik hakkında sorulan bir soruya ve Akif'in buna verdiği cevaba rastlanmaktadır.

"Bolşeviklikle Müslümanlık Aynı mıdır?"

Sebilürreşat ceride-i İslamiyesi Başmuharriri
faziletli Mehmet Akif Beyefendi'ye:
Faziletli Efendim Hazretleri

Size mühim bir şey soracağım. Bazıları diyorlar ki, Bolşeviklik Müslümanlığın aynı imiş. Hakikaten böyle midir? Bir de öyle diyenler var ki, Müslümanlar mutlaka Bolşevik olmalı imiş. Çünkü öyle olurlarsa pek ziyade terakki ederlermiş. Lütfen bu husustaki fikrinizi ceridenizle neşredek olursanız fikirlerdeki tereddüdü izale ederek memlekete büyük hizmette bulunmuş olursunuz. Baki cevabınızı dört gözle bekliyorum efendim.

Trabzonlu Ahmet Hilmi

72 *Sebilürreşat*, (17 Şubat 1337) [1921], sayı 468, c.18.

73 *Sebilürreşat*, (17 Şubat 1337), sayı 468, c.18, s.315.

Cevap

Efendim, sizi bekletmemek için sualinize bugün kestirme bir cevap vereceğim. İnşallah gelecek hafta daha ziyade tafsilat veririz. Evvela iyice bilinmelidir ki Müslümanlık başka, Bolşeviklik başkadır. İkişinin bir olduğunu iddia edenler ya esasat-ı İslamiye'yi anlamamışlar, yahut Bolşevikliği tetkike lüzum görmemişlerdir. Müslümanların Bolşevik olmasına gelince, bir kere buna asla lüzum yoktur. Çünkü bu mezhebi Rusya'da vücuda getiren hayat-ı içtimaî, iktisadî, siyâsî, ziraî, sınaî, elhasıl daha birçok eshap ve avamil vardır ki, hiçbiri Müslüman memleketlerinde yok. Saniyen bunların vücudu farzımahal olarak kabul edilse bile Kur'an ile Hadis yedinde dururken Bolşeviklik esasat-ı hazırayı kabul, Müslümanlar için imkân tasavvur olunamaz. Bu yeni mezhebin atide alacağı şekle gelince, onun için hiçbir şey söyleyemeyiz. Zira istikbal öyle bir muamma ki Allah'tan başkası hal edemez.

Mehmet Akif⁷⁴

Bu soru ve cevabın yayımlandığı sayıda Karahisarı Sahip Mebusu Hoca Şükrü'nün "Müslümanlıkla Komünistlik Kabil-i Telif Midir?" başlıklı bir yazısı yer almıştır.

Hoca Şükrü yazıda dindaşlarının "serseri Mustafa Suphi"ye kapılmamaları için şu açıklamalarda bulunuyor: Komünizm Rusya için doğaldır, ama onu İslam memleketlerinde uygulamaya gerek de yoktur imkân da. Bolşevizm, kişisel mülkiyeti ilga etmektedir. Oysa insanlar yaradılıştta bir değildirler. Kimisi zeki, gayretli, kimisi tembeldir. Birisi çalışır, kazanır, diğeri düşünür. Birinin malını diğere vermek, kaş yapayım derken göz çıkarmaktadır. İslam, kapitalizm ile komünizm arasında bir yol göstermektedir. Kişisel mülkiyetin ilgası İslam esaslarıyla bağdaşamaz.⁷⁵

Bu yazı ihtiyacı gidermiş olacaktır ki Akif'in cevabında gelecek sayıda konu üzerinde daha ayrıntılı durulacağı yolundaki sözleri gerçekleştirmemiştir.

1922 yılı ve sonrasında *Sebilürreşat*'ın Komünizmle uzlaşan siyasetinden giderek uzaklaştığını saptamak mümkündür.

1922 Şubat sonlarında yer alan bir eleştiride Türk Rus Ticaret Anlaşması töreninde Hamdullah Suphi'nin konuşmasındaki bazı hususlar üzerinde durularak, bunların nezaket ve hitabet kaygısıyla söylenmiş olması dileğinde bulunmaktadır.⁷⁶ Yazıdan anlaşıldığına göre Hamdullah Suphi, Komünizm konusundaki söyledikleriyle *Sebilürreşat*'ı gücendirmiştir.

Artık giderek komünizm dinsizlikle eş anlamda kullanılmaktadır. Nitekim 8 Mayıs tarihli *Sebilürreşat*'ta "Yeni Gün'ün İnsafsızlıkları" başlıklı yazıda, *Yenigün*'ün 1 Mayıs kutlama törenlerini övmesi yerilmekte, gazetenin okullarda din derslerinin okutulmuş biçimiyle ilgili başka bir yazısından söz edilmekte ve şöyle denmektedir: "Yenigün ne istiyor? Rusya'da olduğu gibi mekteplerden din derslerinin büsbütün kaldırılmasını mı istiyor? (...) Doğrusu havsalaya sığar şeylerden değildir. Bir parça insaf ve mürüvvet gerektir"⁷⁷

74 *Sebilürreşat*, (21 Mayıs 1337) [1921], sayı 481, c.19. A. Cerrahoğlu, kitabında "Akif zenginlikleri yok etmek isteyen devrimci partilere karşı amansız davranıyor" diyerek Akif'e ait olduğunu ileri sürdüğü bir sayfalık bir metni kaynak göstermeksizin aktarıyor.

75 *Sebilürreşat*, (21 Mayıs 1337) [1921], sayı 481, c.19, s.132-133.

76 *Sebilürreşat*, (26 Şubat 1338) [1922], sayı 493, c.19, s.274.

77 *Sebilürreşat*, (8 Mayıs 1338) [1922], sayı 500, c.20.

Daha sonraki yıllarda da bu tutum şiddetlenerek devam edecektir. Örneği *Aydınlık Mecmuası*'nda oruçla ilgili yazıdaki bir cümleye "Bolşevik fikirler" diye çatılırken, o yazıyı yazanın bir Müslüman olamayacağı, çünkü Bolşevik Rusya'dan başka dünyanın hiçbir yerinde mukaddesat aleyhinde bulunulmadığı ileri sürülmekte,⁷⁸ "Komünizm ve Din" başlıklı bir yazıda ise Rusya'da komünistlerin dine karşı aldığı tutum gençlere anlatılarak, din aleyhinde bulunanların komünizmin etkisi altında kaldıkları yazılmaktadır.⁷⁹

13. İstiklal Marşı

1920 yılında birkaç cephede birden çarpışan Türkiye halkının milli bir marşı yoktu. Hükümet ve ordu, askerinin ve halkın moralini yüksek tutacak, onları aynı ortak duygular içinde toplayacak bir marşa ihtiyaç duyuyordu.⁸⁰ Akif Kastamonu ve ilçelerinde konuşmalar yaparken gazetelerde Maarif Vekâleti'nin bir ilanı yayımlandı. Bakanlık, milletin iç ve dış bağımsızlık uğruna giriştiği kavgayı yansıtacak bir istiklal marşı yarışması açıyordu.⁸¹

İstanbul'daki işbirlikçi çevrelerin bu ilanı "garip karşıladıklarını" *Peyamu Sabah*'ın bir yayınından anlıyoruz.

Politikasına başyazarı Ali Kemal'in yön verdiği ve Anadolu'daki mücadeleye, Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal'e hemen her yazısında şiddetli hücumlar yö-

78 *Sebilürreşat*, (24 Temmuz 1340) [1924], sayı 609, c.24.

79 *Sebilürreşat*, (14 Ağustos 1340) [1924], sayı 612, c.24, s.217.

80 Goloğlu'na göre milli marş konusunu Mustafa Kemal ele aldırıştır. (*Cumhuriyete Doğru*, Ankara-1971, s.113).

Nalbantoğlu, millî bir marşa duyulan ihtiyacın "dost ve yabancı devletlerle olan münasebetlerde, bilhassa yabancı mümessillikler teatisi gibi dış temaslar başlayınca" kendini gösterdiğini anlatıyor (*Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, s.17). Ankara'ya gelen ilk yabancı elçilik kurulu Afganlılardan oluşmuştu. Bu kurul 21 Nisan 1921'de gelmiştir. Bu nedenle İstiklal Marşı'na, yabancı elçilik kurullarını karşılamak için ihtiyaç duyulduğunu sanmıyoruz.

Nalbantoğlu'nun o zaman Batı Cephesi Komutanlığı'nda görevli Şükrü (Sökmensüer) ve Maarif Vekâleti Orta Öğretim Genel Müdürü Kâzım Nami (Duru)'dan naklettiğine göre 1920 yılı sonlarında (ortalarında, en geç Ekim'de olmalıdır), Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, Maarif Vekili Rıza Nur'u makamında ziyaret ederek Marseyez örneğinde bir milli marş istediklerini söylemiş, Rıza Nur, İsmet Bey'i, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'ne göndermiştir. İsmet Bey, isteğini Kâzım Nami'ye de aktarmıştır; Cephe Kumandanlığı'nın güfte için 500, beste için 1 000 lira ayırdığını söylemiştir (*İstiklal Marşımızın Tarihi*, s.56-57).

81 İlan metni şöyledir:

"Şairlerimizin dikkatine

Milletimizin dahilî ve haricî istiklal uğruna girişmiş olduğu mücadeleyi ifade ve terennüm için bir istiklal marşı, Umur-u Maarif Vekâleti Celilesince müsabakaya vazedilmiştir. İşbu müsabaka 23 Kanunuevvel sene 36 tarihine kadar olup bir heyet-i edebîye tarafından gönderilen eserlerden intihap edilecektir ve kabul edilen eserin güftesi için beş yüz lira mükâfat verilecektir.

Ve yine laakal, beş yüz lira tahsis edilecek olan beste için bilahare ayrıca bir müsabaka açılacaktır. Bütün müracaatlar Ankara'da Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâleti'ne yapılacaktır." (*Hakimiyeti Milliye*, 25 Teşrinievvel [Ekim] 1920; *Açıksöz*, 11, 22, 29 Teşrinisani, 2, 16 Kanunuevvel 1920).

Dönemin Maarif Vekili Rıza Nur, marş yarışmasını kendisinin açtığını yazıyor: "Yüce ihtilal ve savaş günleri. Böyle zamanlarda milletler en güzel millî marşlarını yaparlar. Bir millî marşın güfte ve bestesini yapana beş yüz lira maddî mükâfat vereceğimi ilan ettim. Ben orada iken otuz kadar güfte, birkaç beste gelmişti. Ben Rusya'ya gidince Hamdullah Suphi bunları hiç nazara almayıp..." (Rıza Nur, *Hayat ve Hauratım*, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1986, c.III, s.634). Rıza Nur, 14 Aralık 1920'de Moskova'ya hareket etmiş, Hamdullah Suphi 16 Aralık 1920'de Eğitim Bakanlığı'na seçilmiştir.

nelten *Peyamu Sabah*, "Milli Marş Tanzim Ediyorlar" başlıklı bir haberinde "Dünya gelen Anadolu gazetelerinde Ankara Maarif Vekâleti'nin garip bir ilanı nazar-ı dikkatimizi celbetti" diyerek bu "garip" ilanı okuyucularına duyurmuştur.⁸²

Yarışmaya 724 eser gönderildiğine bakarak⁸³ yarışmanın gerçekten büyük ilgi gördüğünü söylemek mümkündür.

Bu sırada *Hakimiyeti Milliye*'de, İstiklal Marşı yarışması ile ilgili bir eleştiri yayımlanmıştır.

"Tenkit" başlıklı bu imzasız yazıda⁸⁴ genel olarak şiir ve şiirin insanın doğal duygularını dile getirmesi gerektiği üzerinde kısaca durulduktan sonra söz İstiklal Marşı yarışmasına getirilerek şöyle denmektedir:

"Hatta bizde şimdi mühim bir de müsabaka var: Vatan türküsü.

Halbuki bunun biraz tarif icap ederdi, mesela bu gayet mühim ve hakikatte yazı okuma bilmeyen köylü kadın ve çocuklara varıncaya kadar bütün milletin dilinde çağrılacak olan bu umumî nağmenin sözleri, millî hece vezni ile mi yazılacak, yoksa aruz vezni ile mi?

"Sonra bu türkü kaç beyit olacak? Çünkü birisi uzun bir kaside yazar –ki ezberlemesi elbette güçtür– onun içinde iki yahut üç kıtası parlaktır; onları almak ve kabul etmek şartıyla müsabakada birinciliği ona verirler ki bu doğru bir şey olmaz.

"O halde bu müsabaka Maarif Vekâleti tarafından tarif ve tahdid edilmeli idi...

Buna mani olan sebep ne Doktor Rıza Nur Bey'in ne de muavinlerinin galiba şair olmamalarıdır.

Yazının devamında *Yeniğün*'de çıkan bir şiirin eleştirisi yapılmakta ve şimdi Arapların "hamas" dedikleri tarzda şiir yazmaya ihtiyaç olduğu anlatılarak "ümitlerle dolu kasideler yazalım" denmektedir.

Yarışmaya son katılma tarihi 23 Aralık 1920 idi. Maarif Vekâleti bu tarihten sonra güfteleri değerlendirmiş, ancak bunların içinde İstiklal Marşı olacak değerde bir eser bulunamamıştı. Bakan Hamdullah Suphi'nin dikkatini Mehmet Akif'in yarışmaya katılmamış olduğu, çekti. Onun konulan ödül nedeniyle katılmadığını öğrendi. Kendisine bir mektup yazarak ödül konusunun uygun bir tarzda çözümlenebileceğini bildirdi ve yarışmaya katılmasını istedi.⁸⁵

82 *Peyamu Sabah*, 16 Teşrinisani 1920, s.1, sü.5. İlanda "hür ve meşgul [işgal edilmiş] memleketlerimizdeki bütün erbab-ı kalemi hizmete davet ederiz" cümlesi de vardır.

83 *Eşref Edip*, s.72. Yarışmaya 724 güfthenin katıldığı, Eşref Edip'ten naklen pek çok kaynakta yer almakta ise de bu rakamın kuşkuyla karşılanması gerektiği kanısındayız. Yarışmanın gazetelerle ilk ilan tarihi 25 Ekim'dir, 14 Aralık'ta Moskova'ya hareket eden Rıza Nur, bu tarihe kadar "otuz kadar" güfte geldiğini yazıyor. Yarışmaya son katılma tarihi de 23 Aralık 1920'dir. Bu bir haftalık süre içinde veya izleyen günlerde, yaklaşık 700 güfthenin daha gelmiş olması inandırıcı değildir. Yarışmaya kaç şiirin katıldığı Meclis görüşmelerinde de açıklanmış değildir.

84 *Hakimiyeti Milliye*, (5 Kanunusani [Ocak] 1921), sayı 93, s.2, sü. 3-4.

85 *Eşref Edip*, s.74.

Hamdullah Suphi'nin mektubu şöyledir:

"Pek aziz ve muhterem efendim,

İstiklal marşı için açılan müsabakaya iştirak buyurmamalarındaki sebebin izalesi için pek çok tedbirler vardır. Zat-ı üstadanelerinin matlup şiiri vücuda getirmeleri, maksadın husulü için son çare olarak kalmıştır. Asil endişenizin icap ettirdiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi, bu müessir telkin ve tehyic [heyecanlanma] vasıtasından mahrum bırakmamızı rica ve bu vesile ile en derin hürmet ve muhabbetimi arz ve tekrar eylerim efendim. 5 Şubat 1337 [1921]

Umur-u Maarif Vekili Hamdullah Suphi"

Bunun üzerine Akif, Tacettin Dergâhı'ndaki odasına çekildi ve İstiklal Marş'ını yazdı. On kıtalık marş 17 Şubat 1920'de iki yerde birden yayımlandı.⁸⁶ Her ikisinde de şiir, birinci sayfaya ve çerçeve içine konulmuştu.

Akif, marşın bir nüshasını da kendi eliyle yazıp *Açıksöz*'e gönderdi. Şiirin Ankara'da yayımlandığından haberi olmayan *Açıksöz*, onu ilk kez kendisinin yayımlayacağını sanmış olmalı ki, şu açıklama ile süslü bir çerçeve içine ve birinci sayfasına koydu:

"Şair-i azam ve muhterem Mehmet Akif Beyefendi üstadımız 'İstiklal Marşı' unvanlı bedia-i nefiselerinin ilk neşri şerefini gazetemize lütuf buyurdular. Her mısradaki Türk ve İslam ruhunun ulvî ve mübarek hisleri titreyen bu abide-i sanatı kemal-i hürmet ve mübahatla [övünçle] derc ediyoruz."⁸⁷

Birkaç gün sonra da Marş Konya'da yayımlanan *Öğüt* gazetesinde çıktı.⁸⁸

Konu Büyük Millet Meclisi'ne ilk kez 26 Şubat tarihinde geldi. Birleşime İkinci Başkanvekili Hasan Fehmi Bey başkanlık ediyordu. O, İstiklal Marş'ı hakkında Maarif Vekâleti'nden bir yazı geldiğini duyurdu ve uygun görülürse bunun Meclis Encümeni'ne gönderilmesini istedi.

İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, marşlardan birinin Eğitim Komisyonu'nda görevli olanlardan birine ait olduğunu hatırlattı. Maarif Vekâleti'nden gönderilen marşların basıtılmasını önerdi. Başkan, bunların Maarif Encümeni'ne gönderileceğini söyleyerek, edebiyatta uzmanlığı olanların toplanıp incelemesini istedi. Yahya Galip mebusların görevbilmesi için basılmasını yeniden önerdi. Kütahya Mebusu Besim Atalay, encümene gönderilmesini, encümenin toplanarak marşları incelemesini, şairlere yazılmasını, herkesin görüşünün alınmasını istedi. Meclis'te görüşülebilmesi için bir tanesinin encümende seçilmesini, onun basılabileceğini söyledi. Hamdi Namık Bey, Eğitim Komisyonu başkanının Mehmet Akif olduğunu hatırlattı. Bu nedenle ayrı bir komisyon seçilmesini önerdi. Balıkesir Mebusu Hasan Basri Bey, yerinden "Mehmet Akif, o zilleti irtikap etmez, kat'iyyen ona tenezzül etmez" diye söze karıştı. Gürültüler oldu. Hamdi Namık, Akif'in komisyon başkanı olmasını tekrar hatırlatarak marşın tarafsız birinin başkanlığı altında incelenmesini istedi. Gürültüler devam ediyordu. Başkan, marşın komisyondan geldikten sonra görüşüleceğini söyledi de gürültüler kesilmedi. Hamdi Namık yeniden itiraz etti. Uzmanlardan kurulu bir komisyon istedi. Başkan Maarif Encümeni'ne gönderilmesini

(*Kuntay*, 1939, s.131). Muhittin Nalbantoğlu'nun, Hasan Basri Çantay'ın kendisine verdiği belirttiği notlara dayanarak yazdığına göre, Hamdullah Suphi, Akif'in yarışmaya katılması için Çantay'ın aracı olmasını istemiş. Çantay, bunun bir yazı ile belgelenmesini isteyince Hamdullah Suphi, yukarıdaki mektubu yazmış. Ancak Çantay, Hamdullah Suphi ile pek anlaşamayan Akif'e bu mektubu hiç göstermemiş. Akif'e ödülün kalktığını söylemiş, onu marş yazmaya ikna etmiş (Nalbantoğlu, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, İstanbul 1981, Veli Yayınları, s.24-25). Bu iddia inandırıcı değildir. Çünkü, Hamdullah Suphi, 12 Mart 1921 günü Meclis görüşmelerinde, ödüllü yarışmaya katılmayı kabul etmediği için Mehmet Akif'e başvurduğunu açıklamıştır. Mektup Mithat Cemal'in 1939'da yayımlanan *Mehmet Akif* adlı kitabında yer almıştır. Akif'in ölüncüye kadar da böyle bir mektuptan haberdar olmaması mümkün görünmemektedir. Eşref Edip de marşın, Hamdullah Suphi'nin başvurusu, üzerine yazıldığını doğrulamaktadır. (*Mehmet Akif*, 1938, s.74).

86 *Hakimiyeti Milliye*, 17 Şubat 1921; *Sebilürreşat*, (17 Şubat 1337), sayı 458, c.18.

87 *Açıksöz*, (21 Şubat 1921), sayı 123.

Dr. Alemdar Yalçın "Meclis'te Akif" başlıklı bir yazısında (*Türk Edebiyatı*, Mart 1983, s.9-10), Akif'in, İstiklal Marş'ı kabul edilmeden yayımını *Açıksöz*'e verdiği ileri sürüyor. Yazanın marşın daha önce yayımlandığı yerlerden haberdar olmadığı anlaşılıyor. Yazıda ayrıca, bu tanışmanın olduğu günlerde Akif'in Kastamonu'ya gidip gelmekte olduğu ileri sürülmektedir ki bu da doğru değildir.

88 *Öğüt*, 29 Şubat 1921, (Bu yılın Şubat'ı 28 çekiyordu, gazete ertesi günü sayısına dalgınlıkla 29 tarihini koymuş olmalı).

kabul edenlerin el kaldırmasını istedi, Besim Atalay bu sırada itiraz ederek Hamdi Namık Bey gibi, uzmanlar kurulunda görüşülmesini istedi. Başkan basılıp dağıtılmasını isteyenler, tersini isteyenler diye yeniden oyladı. Sonuçta çoğunluğun basılıp dağıtılmasını istediği açıklandı.⁸⁹

İlk görüşmeden üç gün sonra, 1 Mart'ta konu yeniden Meclis'e geldi. O gün Meclis'in ikinci çalışma yılı açılıyordu. Mustafa Kemal Paşa önemli bir konuşma yaptı. Görüşmeler, onun başkanlığı altında sürerken Balıkesir Mebusu Hasan Basri Bey'in bir önergesi duyuruldu. Basri Bey, İstiklal Marşı'nın Hamdullah Suphi Bey tarafından kürsüden okunmasını istiyordu. Muhittin Baha, bunun hangi İstiklal Marşı olduğunu sordu. Besim Atalay da "Daha kabul edilmedi efendim, bir encümen teşkil edecekti" diye itiraz etti. Basri Bey, Maarif Vekâleti'nce seçilen yedi marştan birinin okunmasını istedi. Başkan, bu açıklamayı genel kurula tekrarladı. Muhittin Baha, Basri Bey hangisini isterse Hamdullah Suphi'nin onu okumasını istedi. Böylece herhalde Hasan Basri'nin hangi marşı tercih ettiğini öğrenmek istemişti, üçüncü görüşmeden anlaşılacağı üzere yarışmaya kendisi de bir marşla katılmıştı.

Mustafa Kemal, Basri Bey'in teklifini kabul edenlerin el kaldırmasını istedi. Aksini oylamadı ve kabul edildiğini açıkladı. Hamdullah Suphi Bey'i kürsüye çağırdı. Ancak Bakan'ın salonda hazır olmadığı anlaşıldı. Başkan şiirin okunmasını erteledi. Arada, bu oturumda bir dua okunması önerisi oylanarak kabul edildi. Az sonra Hamdullah Suphi salona geldi ve kürsüye çıktı. Bakanlığının yedi şiir seçtiğini ve seçimi Meclis'e bıraktığını hatırlattı, fakat kendisinin açıkça Mehmet Akif'inkini tercih ettiğini de söyledi ve bu şiiri okumaya başladı.

Marş tutanaklara şöyle geçti:

İSTİKLAL MARŞI

–Kahraman ordumuza–

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;

(Şiddetli alkışlar)

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

O, benim milletimin yıldızıdır, parlayacak,

O, benimdir; o, benim milletimindir ancak!

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal,

Kahraman ırkıma bir gül!.. Ne bu şiddet, bu celal?

Sana olmaz, dökülen kanlarımız sonra helal.

Hakkıdır, hakka tapan milletimin İSTİKLAL.

(Alkışlar)

89 *Zabıt Ceridesi*. c.3, s.434. Tartışmanın özeti, ertesi günü *Hakimiyeti Milliye*'nin "Büyük Millet Meclisi" sütununda şu cümlelerle verilmiştir: "Bade [sonra], evrak-ı varidenin müzakeresine başlandı. Maarif Vekâleti'nden gelen İstiklal Marşları Maarif Encümeni'ne havale edileceken, Encümen Reisinin de bir marşı olduğu için tabedilerek heyet-i umumîyece tetkiki karargir oldu. (*Hakimiyeti Milliye*, 22 Şubat 1921, sayı 119, s.2).

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış, şaşarım.
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfakını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim, iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun! Korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar;
"Medeniyet" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduna alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın.
Doğacaktır sana vadettiği günler Hak'kın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.
(*Alkışlar*)

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme yazıktır atanı,
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin, tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.
Bu ezanlar –ki şehadetleri dinin temeli–
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.
(*İnşallah sesleri*)

O zaman vecd ile bin secde eder –varsa– taşım:
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır, ruh-u mücerret gibi yerden naşım!
O zaman yükselerek arşa değer belki başım!
(*Alkışlar*)

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı Hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal!
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, hakka tapan milletimin İSTİKLAL⁹⁰
(*Sürekli alkışlar*)

90 *Zabıt Ceridesi*, c.9, s.13-14. Meclis görüşmelerini özetleyen *Hakimiyeti Milliye* de 2 Mart 1921 tarihli 122. sayısının 2. sayfasında, olayı bir cümle ile şöyle özetledi: "Basri Bey'in teklif ettiği İstiklal Marşı, Hamdullah Suphi Beyefendi tarafından inşat olundu."

Bu tarihte şiirlerin henüz bastırılmamış olduğu anlaşılıyor. Ancak özellikle *Hakimiyeti Milliye*'de 10 gün önce yayımlandığı için mebusların çoğu bu marşı okumuş olmalıydılar.

Bu tarihte başka bir görüşme yapılmadı. Öyle anlaşılmaktadır ki, şiirin okunması, bir seçim yapılması amacıyla değil, Meclis'in ikinci çalışma yılına girişi nedeniyle milletin giriştiği kurtuluş mücadelesini kutlamak ve bu vesile ile duyulan coşkunluğu perçinlemek içindir.

İstiklal Marşı konusu 12 gün sonra (12 Mart 1921) yeniden Meclis'e gelmiştir ve bu kez seçim yapılacaktır.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi söz aldı. Bakanlığa gelen bütün marşların ilgili komisyona incelettirildiğini, sonucun Meclis'e sunulduğunu, Meclis'in bunları okumak istemesi üzerine basılıp dağıtıldığını hatırlattıktan sonra seçilecek marşın ayrıca açılacak bir yarışma ile besteletileceğini söyledi. Anadolu mücadelesi uzun süredir devam edip gidiyor, bunu ifade etmek, bunun ruhunu söylemek üzere yazılmış olan bu şiirler ne kadar önce bir karara bağlanırsa şüphesiz ki daha çok faydalanmış oluruz, dedi.

Oturum Başkanı Dr. Adnan Bey, konunun bugün görüşülüp görüşülmemesi hakkında oylama yaptı. Bugün görüşülmesi kabul edilerek konu gündeme alındı.

Muhittin Baha, meselenin aldığı biçim üzerine kendisine ait olan M. imzalı şiiri yarışmadan çektiğini, Kemalettin Kâmil'in de aynı nedenle şiirini geri aldığını duyurdu.⁹¹

Besim Atalay, ısmarlama ile marş yazılamayacağını söyleyerek Cezayir Marş'ını ve Büyük Fransız İhtilali sırasında ortaya çıkan Marseyyez'i örnek gösterdi.⁹² Ancak böyle şiirlerin halk arasında yaşayabileceğini söyledi. "Memleketin ısmarlama şiirlere verecek parası yoktur" dedi.

Hamdullah Suphi, halk şiirlerinin, özellikle milli olaylarla ilgili olanlarının halk hareketleri sırasında doğmuş olduğunu kabul etti. Ancak, bugünkü mücadeleyi an-

91 Kemalettin Kâmil'in, şiirini yarışmadan çektiği haberi *Yeniğün*'de de yayımlanmıştır. "İstiklal Marşı Etrafında: İstiklal Marşı Müsabakasına İştirak Eden Şairlerimizden Kemalettin Kâmil Bey'in ahiren müsabakadan sarfınazarla yazısının heyet-i umumiyeye sevk edilmesi için teşebbüsatta bulunduğu haber alınmıştır." (*Yeniğün*, 4 Mart 1921, sayı 538-168, s.1, sü.4).

Türk Edebiyatı dergisinin Mart 1983 tarihli sayısında, "Celal Bayar İstiklal Marşımızın Meclis'te Kabulünü Anlatıyor" başlığı ile yayımlanan kısa bir görüşme metninde Bayar, Akif'in katıldığı iştirilince birçoklarının yarışmadan çekildiklerini, yalnız Muhittin Baha'nın katılmakta direttiğini ve Akif'le Muhittin Baha'nın şiirlerinin yarıştığını söylemektedir. Bayar da o gün Meclis'teymiş. Verilen bu bilgiler, hafızaya dayanarak tarih, ad, hatta olay saptamanın bazen ne kadar yanlış sonuçlara yol açtığını göstermesi bakımından önemlidir. Akif'in şiiri ortaya atılınca Muhittin Baha şiirini yarışmadan çektiği gibi diğer şiirlerin de Akif'in şiiriyle yarıştığını söylemek doğru olmaz. Bu noktalarda en aydınlatıcı bilgi gene Zabıt Ceridelerindedir. Beşir Ayvazoğlu, ön elemeyi kazanan diğer altı marş güftesini vermektedir. Bunların altındaki imzalar şöyledir: Hüseyin Suad, A. S. Kemalettin Kâmil, İskender Hâki, M., Mehmet Muhsin (*İstiklal Marşı Tarihi ve Manası*, Tercüman Yayınları 1986, s.30-33).

92 Marseillaise, Fransız milli marşının adıdır. Güfte ve beste Fransız istihkâm yüzbaşısı Claude Jozeph Rouget de Listle'indir. 1792'de yazıldı. Önce adı "Ren Ordusu için Savaş Şarkısı" idi. 10 Ağustos ayaklanmasını bastırmak için Paris'e çağrılan Marsilya Taburu tarafından benimsendi. Halk, şarkıya Marseillaise (Marseyyez) adını taktı. 14 Temmuz 1795'te ve 14 Şubat 1879'da milli marş olarak kabul edildi (Meydan Larousse).

Marş'ın bir bölümü şöyledir:

"Yurdun çocukları haydi
Şan günleri geldi
Sambre ve Mause Alayı şan
ve şeref yollarından
Hürriyet sesleriyle
Yürümektedir her an"

latacak marşın henüz doğmadığını belirtti; doğmasını sağlamanın kendileri için bir görev olduğunu söyledi. Şairlerin, yarışmaya para için katılmadıklarını, bunların yıllardan beri yurdun üzüntülerini, acılarını, övülecek yanlarını dile getirdiklerini, para meselesinden çekinenlerden birisinin de yıllardan beri yüksek dinsel bir sanat etkisiyle şiirler yazan Mehmet Akif Bey olduğunu belirtti. Gelen bütün şiirleri okuduktan sonra, kuvvetli bir şiir daha bulunsun diye ona başvurduğunu anlattı ve bir an önce bestelenmesi için, Meclis'in şiirlerden birini seçmesini istedi.

Kastamonu mebusu Dr. Suat Bey şöyle konuştu: "Ben Akif Bey'in öteki eserlerini de okumuşum. Kendisinin, memleketin duygularına karşı ne kadar şiir kudreti ve kuvveti olduğunu, Batı ve Doğu âlemi hakkında duygularının en güzel örneklerini Safahat adındaki eserleri gösterir. Bu bakımdan bu edebiyat kahramanını yüceltmek elden gelmez. Bendeniz kendi adıma, Mehmet Akif Bey'in yazdığı şiirleri incelemek istemem. Özellikle bunların içinde, yazmış olduğu marşların en güzeli İstiklal Marşı'dır ve bundan önce Meclis'te büyük bir vecd uyandırmıştır. Bunun için uzun uzadıya mütalea edilmeksizin tasvip edilmesini teklif ederim."

Çankırı Mebusu Hacı Tevfik Efendi, içlerinden biri seçilecekse Mehmet Akif'inkini tercih ettiğini, ancak şiir denen hayal işinin, gerçek kürsüsünde işi olmadığını; burasının da Aşşyan olmadığını söyledi. Seçimin Maarif Encümeni'nde yapılmasını istedi.

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi, meselenin çok önemli olduğunu söyleyerek söze başladı. "Eğer" dedi, "Bu marş milletin ruhunu kavrayabilecek bir marş ise, ufacık bir yakışıklılık o marş için çok büyük bir düşüklük olur. Tam serbest söyleyemiyorum. Kusura bakmayınız. Burada edebiyat eleştirisi yapacak değilim. Hamdullah Suphi Bey'in acele edişine katılamam. Çünkü bir kere bu marş milletin ruhundan doğma bir marş değildir. Milletin ruhundan doğacak bir marş olmalı".

Bu sözler gürültülere sebep oldu. Manisa Mebusu Refik Şevket Bey, Akif'in şiiri hakkındaki sözleri sataşma kabul ederek kimseye sataşılmamasını, Meclis'in beğenirse seçeceğini, beğenmezse seçmeyeceğini söyledi. Tunalı Hilmi, sözlerini açıklığa kavuşturmak gereğini duydu. Ne Akif'in şiirine, ne diğerlerine karşı bir şey söylememiş, ad vermemişti. Mebuslar iyi dinlemeli, kulaklarını açmalıydılar. Bir özel kurul oluşturulmalı, şiirler oraya gönderilmeliydi. Kurul, seçtiği şiirin sahibini çağırır, manzumenin daha parlak olması için önerilerini, değışebilececek kelimeleri söylerdi. Kendisine biri imzalı, diğeri imzasız iki mektup gelmişti. Mektupta, yarışmaya katılan diğeri şiirlerin de okunması, bunların içinde dereceye girenlerden daha iyilerinin bulunduğu yazılıyordu. Mektubun sahibi Batı Cephesine gitmişti.

Tunalı Hilmi'nin seçilenlerden daha iyilerinin bulunduğu yolundaki aktarması gürüşmeler ve "Memiş Çavuş" sesleriyle karşılandı. Memiş Çavuş, Tunalı Hilmi'nin yazdığı manzumelerdeki kahramanın adıydı. O'nun, seçimin özel bir kurulda yapılması önerisi de "hayır hayır!" sesleriyle ve gürültülerle karşılandı.

Başkan, Trabzon Mebusu Celal Bey'in bir önergesi olduğunu söyledi. Celal Bey, kendi hazırladığı İstiklal Marşı'nın Meclis önünde okunmasını istiyordu. Yarışmaya katılma süresi bittiği gerekçesiyle gerek başkan gerek Meclis bu isteği kabul etmedi.

İzmit Mebusu Hamdi Namık, marş seçme işinin Meclis'e ait olmadığını ileri sürdü. Meclis'ten "Millet işidir" sesleri duyuldu. Hamdi Namık Bey, Meclis, seçme hakkını üzerine alıyorsa edebiyatla uğraşan mebuslardan bir kurul oluşturulmasını istedi. Bu ol-

mazsa konunun Bakanlıkça ele alınmasını, Bakanlığın varlığı sonucu Meclis'e sunmasını önerdi. Elazığ Mebusu Hüseyin Bey, yarışmaya gönderilen şiirlerin bir kurula yeniden incelenmesini istedi.

Hamdullah Suphi, yeniden söz aldı. "İsmarlama, halkın tercümanı değil" gibi sözlerin yanlış olduğunu, halkın temsilcileri olan mebuslar önünde okunan şiirin, mebuslar üzerindeki etkisini anlamak için kendi kalbinizden başka ölçünüz varsa o başkadır, dedi. Başkanın, yedi şiiri ayrı ayrı oylamasını önerdi.

Başkan yeterlik önergesi bulunduğunu hatırlatarak bunu oyladı. Görüşmelerin yeterli olduğu kabul edildi. Yahya Galip, Muhittin Baha'nın hazırladığı marşın, kürsüden onun tarafından okunmasını istedi. Meclis bu önergeyi reddetti.

Muş Mebusu Abdülgani, Saruhan Mebusu Avni, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi, Ertuğrul Mebusu Necip Beylerin ayrı ayrı verdikleri önergelerde seçimin Eğitim Bakanlığınca ya da özel bir kurulca yapılması isteniyordu. Bunlar oylanarak reddedildi.

Kastamonu Mebusu Dr. Suat, Balıkesir Mebusu Hasan Basri, Ankara Mebusu Şemsettin, Bursa Mebusu Emin, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya, Isparta Mebusu İbrahim, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Beylerin ayrı ayrı verdikleri önergelerde Mehmet Akif'in şiirinin İstiklal Marşı olarak kabul edilmesini istedikleri görüldü. Yusuf Ziya Bey'in önergesinde şiir "Bütün İslam ruhu üzerinde okunması heyecanlar uyandıracak derecede mükemmel" olarak nitelendiriliyordu. Isparta Mebusu İbrahim'in önergesinde "her bakımdan iyi, yüce Meclis'in ruhuna uygun" deniyordu. Mehmet Akif tarafından kürsüden okunmasını isteyen bir önerge de verildi.

Başkan şiirin marş olarak kabul edilmesini isteyen önergeleri birleştirerek oyladı. Gürültüler ve red sesleri arasında kabul edildiğini açıkladı. Refik Şevket Bey kabul etmeyenlerin de belli olması için aksinin de oylanmasını istedi. Başkan yeniden oylama yaptı ancak yalnızca, kabul edenlerin ellerini kaldırmasını istedi. Büyük çoğunlukla kabul edildiğini açıkladı.

Meclis'in genç ve ateşli milletvekillerinden Konya üyesi Refik Bey (Koraltan), marşın ayakta dinlenilmesini istedi. Başkan, milli marş olarak kabul edildiğine göre ayakta dinlenileceğini hatırlattı ve "Buyurunuz efendim" dedi. Hamdullah Suphi kürsüden marşın yeniden okudu. Üyeler ayakta ve sürekli alkışlarla dinlediler.⁹³

Tarih 12 Mart 1921, saat 17.45'ti. Mehmet Akif, bu sırada "heyecanından, mahcupiyetinden" Meclis'te duramamış, dışarı çıkmıştı. Marş'ın Meclis'te ilk okunduğu gün olan 1 Mart da Akif için büyük bir gün olmuştu. Eşref Edip'in ondan naklettiğine göre Akif, hayatında hiç bu kadar heyecanlı bir gün yaşamamıştı.⁹⁴

93 *Zabıt Ceridesi*, c.9, s.85-90. Haber *Hakimiyeti Milliye*'nin 13 Mart 1921 tarihli sayısının 2. sayfasında da genişçe özetlenerek verilmiştir.

Kenan Akyüz, o zaman kullanılan takvimin 13 gün ileriye yürütüleceğini varsaymış olacak ki, marşın "meydana geliş" tarihi olarak 2 Mart'ı, Meclis'te okunuşunu [İkinci okunuşudur] 14 Mart, kabul ediliş tarihini de 25 Mart olarak göstermektedir. (*Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. basım, Ankara-1970, s.537). MTTB'nin yayınladığı *Mehmet Akif Armağanı*'nda da (1971, s.44-45) aynı hata tekrarlanmaktadır. Tahir Alangu da yanlış olarak Marş'ın 2 Mart'ta kabul edildiğini yazmaktadır. (*100 Ünlü Türk Eseri*, Milliyet Yayınları, İstanbul-1974, c.2, s.1024). 1917'den beri bugünkü takvimin kullanıldığının unutulması, benzer başka yayınlarda da tarihlerin karıştırılmasına sebep olmaktadır.

Rıza Nur, Hamdullah Suphi'nin, yarışmaya gelen eserleri dikkate almayıp Mehmet Akif'in bir "şiirini" Meclis'te okuyup kabul ettirdiğini kaydederek "Bu yolsuz harekettir" diyor. "Ben bunları erbabından mürekkep bir komisyona verip onlara seçtirecektim." (*Hayat ve Hatıratım*, c.III, s.634-635).

94 *Eşref Edip*, s.80-81. İstiklal Marşı kabul edildikten sonra, Tacettin Dergâhı'nda çok samimi bir tören yapılmış, Akif'in bütün arkadaşları birçok mebus kutlamaya gelmişler (*Eşref Edip*, 2. basım, s.153).

Meclis'in yaptığı seçim Anadolu Ajansı'nın bir bülteninde yer aldı.⁹⁵

Ankara'da kış soğuk geçiyordu ve Mehmet Akif'in paltosu yoktu. Buna karşılık, Hamdullah Suphi ile yaptığı anlaşma sonucu verilen 500 liralık ödülü yoksul kadın ve çocuklarına iş öğretmek sefaletlerine son vermek amacıyla kurulan Darülmesai'ye bağışladı.⁹⁶

Açıksöz, *Hakimiyeti Milliye*'den aktardığı bu haberin sonunda Akif için "Bu hareketiyle de zenginlerimize bir ders-i ibret veriyor" diye yazdı.⁹⁷

Akif'in başyazarı olduğu *Sebilürreşat*, hem Marş'ın seçilmesi hem de Akif'in ödüllü Darülmesai'ye bağışlaması haberini birlikte verdi. "Milletimizin, bütün İslam Âlemi'nin giriştiği istiklal mücadelesini pek belîğ ve canlı bir surette tasvir ve terzim eden muhterem üstadımız Mehmet Akif Beyefendi'nin mezkur marşı, diğer marşlarla birlikte, Büyük Millet Meclisi'nin geceki müzakeresinde mevzuubahs olarak, ittifaka yakın bir ekseriyet-i azime ile pek süreklî alkışlarla kabul edilmiş ve badel kabul Marif Vekil-i muhteremi Hamdullah Suphi Beyefendi tarafından Meclis kürsüsünden okunarak Meclis yine büyük bir takdir ve alkış tufanı ile dolmuş"tu.

"Öteden beri içtimaî ve dinî tekâmülümüze hasrı ile bu vadide ölmez eser ve pek kıymetli şiirler, eserler hediye eylemiş olan Akif hakkında Büyük Millet Meclisi'nin gösterdiği takdire" *Sebilürreşat* teşekkür ediyordu ve "avn-ı İlahî ile yakında tam bir halas ve istiklal zamanlarının hululünü temenni" ediyordu.⁹⁸

Meclis'te kabul edildikten sonra İstiklal Marşı gazetelerde yeniden yer aldı.⁹⁹ 1921 ve sonrasında Farsça'ya, Almanca'ya, İngilizce'ye, Fransızca'ya, Macarca'ya çevrilerek basıldı. İlerde görüleceği gibi marşı Farsça'ya Akif çevirmiş ve Afgan Elçiliği'ni ziyaretinde. Elçi Ahmet Han'a sunmuştur.

95 *Açıksöz*, (21 Mart 1921), sayı 128, s.2.

96 *Hakimiyeti Milliye*, (17 Mart 1921), sayı 135, s.2, sü.3. "*Teberru*: Burdur Mebusu, şair-i muhterem Mehmet Akif Beyefendi'nin Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen İstiklal Marşı için mahsus beş yüz lira mükâfat-ı nakdiyeyi müşairünaleyh, fakir İslam kadın ve çocuklarına iş öğretmek sefaletlerine nihayet vermek emeliyle teşekkül eden Darülmesai menfaatına hediye eylemiştir."

97 *Açıksöz*, (25 Mart 1921), sayı 142, s.1, sü.3.

98 *Sebilürreşat*, (21 Mart 1337/1921), sayı 472, c.19, s.38.

99 *Hakimiyeti Milliye*, (14 Mart 1921), sayı 472, c.19, s.2, sü.3-4; *Gayet Milliye* (Sivas), (26 Mart 1921), sayı 18, *Yeni Giresun* gazetesinden iktibas ettiğini belirterek. *Ceridei Resmîye* (TBMM'nin resmi gazetesidir), No. 7, 21 Mart 1337/1921, sayı 18, s.1.

İlk sayısı 13 Eylül 1922'de Bursa'da yayınlanacak olan *Arkadaş* adlı gazete İstiklal Marşı'nın "Arkadaş yurduna alçakları uğratma sakın" diye başlayan 5. dördlüğünü ikişer dize halinde, başlığının iki yanına koymuştur. (Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, s.61).

İstiklal Marşı'nın Ali Rıfat Bey tarafından yapılan bestesi güftenin 1,2,4. dizeleri ile birlikte *Yarın* dergisinde yayımlanmıştır (17 Teşrinisani [Kasım] 1921, sayı 6, s.17.) Yayında, Ali Rıfat Bey'in Şark Musiki Cemiyeti reisi olduğu da belirtiliyor.

Nalbantoğlu'nun yazdığına göre *Açıksöz*'de çıkan İstiklal Marşı'nı muhtemelen Ahmet Halit Yaşaroğlu, İstanbul'da gizlice ve pek çok dizgi yanlışı ile basmıştır. Reşat Ekrem Koçu, halka dağıtılmak üzere 4 sayfa halinde basılan bu metnin bir nüshasını Nalbantoğlu'na hediye etmiş (*Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, 1981, s.46). İstiklal Marşı'nın 1921 yılında İstanbul'da basımının gizli yapılmasına gerek olmadığı kanısındayız. O tarihte İstanbul hükümetinin başında Tefvik Paşa vardı. İstanbul basını, Anadolu'daki mücadele, Meclis ve Mustafa Kemal lehine ateşli yazılar yazabiliyordu. Akif'in şiirleri de iktibas edilebiliyordu. Nitekim Nalbantoğlu (age, s.10'da), İstanbul'da, *Vakit* gazetesinin İstiklal Marşı'nı bastığını yazmaktadır (Tarih belirtmiyor). *Vakit*, marşı sansürden gizlemek için "şiir" başlığı altında basmış...

Arapça'ya yeni bir çevirisi için bkz. *Safahat*. Gonca Yayınları, 1993, s. CXXII'den sonra.

O yıllardaki bir çeviri için: "İstiklal Marşı: Şamela Maruf bir Arap şairi, Burdur Mebusu Mehmet Akif Beyefendi'nin İstiklal Marşı'nı Arapça'ya tercüme ederek tekmil Suriye gazetelerinde neşrettirmiştir. Arap musikişinasları marşı bestelemekle meşguldüler. (*Hakimiyeti Milliye*, No. 280, 2 Eylül 1921, s.2, sü.6; *Vakit*, No. 1366, 29 Eylül 1921, s.2, sü.4).

İstiklal Marşı artık bundan sonra mitinglerde, törenlerde okunmaya başlanacaktır. Nitekim Marş'ın Meclis'te kabulünden 21 gün sonra böyle bir durumu *Hakimiyeti Milliye*'de okuyoruz. Gazete, İkinci İnönü Zaferi nedeniyle Ankara'da yapılan coşkun sevinç gösterilerini "Ankara Dün Heyecanlı Bir Zafer Günü Yaşadı" başlığı ile verip, Büyük Millet Meclisi yanında binlerce kişinin katıldığı mitingi anlatırken şöyle yazmaktadır:

"Dua bittikten sonra, Hamdullah Suphi Bey, tekrar çıktı. Ve Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen "İstiklal" Marş'ını kuvvetli belagatıyla inşat eyledi. Cemaat fâhr ü sürurdan o kadar heyecanlandı ki, bugünkü zafere ait binlerce neşideler dinlemek istiyordu..."¹⁰⁰

14. Marş'ın Bestelenmesi

Bakanlık, güfte yarışmasını açarken, kazanan şiirin yeni bir yarışmayla besteletileceğini de duyurmuştu. Güfte kabul edildikten sonra Bakanlık, beste için yeni bir duyuru yaptı. Buna göre notalar Mayıs sonuna kadar gönderilmeliydi. Kabul edilecek beste için de 500 lira ödül konulmuştu.¹⁰¹

Yarışmaya katılma süresi dolmadan, Marş'ın İstanbul'da Ali Rıfat Bey tarafından bestelenerek 1 Nisan'da Kadıköy'de Apollon Tiyatrosu'nda çalındığı ile ilgili bir haber yayımlandı.¹⁰²

Etem Üngör'e göre, yarışmaya 24 beste katıldı.¹⁰³

100 *Hakimiyeti Milliye*, (3 Nisan 1921) sayı 149, s.1, sü.2-3-4. İstiklal Marşı, karikatürlere de konu olmaktadır. 5 Temmuz 1922 tarihli *Karagöz* mizah dergisinde (İstanbul'da çarşamba ve cumartesi günleri yayımlanıyordu) Yunanlıların Türklere bir "nota" vereceği haberi işleniyor. Kral ve üç kişilik maiyeti, ellerindeki bir "nota"yı davul zurna çalan Karagöz'le Hacivat'a uzatıyorlar. Karikatürün altında şu muharere vardır:

Hacivat –Aman bayılırm Karagöz. Nota diye hani Galata'da Yuvanaki, Beyoğlu'nda Pendelaki doldur doldur ve yanaki. Popayis, Alado şarkısı yok mu, onun notasını veriyorlar. Karagöz- E... bant işi bakalım, malum ya zurnada peşrev olmaz, İstiklal Marşı dururken onların notasına bakmam bile.

Roma temsilcisi Celalettin Arif Bey, 9 Eylül 1922 tarihli yazısında, zafer dolayısıyla Roma Elçiliğinde yapılan töreni anlatırken, bu törende İstiklal Marş'ının okunduğunu, dinleyenlerin ayakta sevinç gözyaşları içinde dinlediklerini belirtmektedir (*Zabıt Ceridesi*, 4 Ekim 1922, c.23, s.257).

İkinci İnönü Zaferi üzerine İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, 13 Nisan 1921 günü bir müsamer düzenlemiştir. Programda 2. madde olarak Mehmet Akif'in İstiklal Marş'ının Kemalettin Turgut efendi tarafından "inşat" edileceği kayıtlıdır. (Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-1969, c.1, s.447-448).

101 *Hakimiyeti Milliye*, (17 Mart 1921), sayı 135, s.2, sü.3; *Açıksöz*, (21 Mart 1921), sayı 138, s.2, sü.1-2; *Gayet Milliye*, (20 Mart 1921), sayı 14, s.2, sü.4.

Maarif Vekaletinin Müsabakası –Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nden: Burdur Mebusu şair-i muhterem Mehmet Akif Bey tarafından yazılıp Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve gazetelerde ilan edilen İstiklal Marş'ının bestesi Maarif Vekâleti'nce müsabakaya konulmuştur. Notanın Mayıs gayesine kadar gönderilmesi ve kabul edilecek beste için beş yüz lira mükâfat-ı nakdiye verileceği ilan olunur."

102 *Hakimiyeti Milliye*, 28 Nisan 1921, s.1.

103 Etem Üngör, *Türk Marşları*, (Ankara 1965, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını, s.70-71). Yazar, herhalde daha sonraki yılları da kapsamak üzere, yarışmaya katıldıklarını saptadığı ve katıldıklarını tahmin ettiği kişilerin listelerini vermektedir.

İlk listedeki adlar şunlardır: Ahmet Cemalettin Çinkılıç, Ahmet Yekta Madran, Ali Rıfat Çağatay, Asım Bey (Giriftzen), Bedri Zabaç, Hasan Basri Çantay, H. Sadettin Arel, İsmail Hakkı Bey, İsmail Zühtü, Kâzım Uz, Lemi Atlı, Mehmet Baha Pars, Mustafa Surer, Rauf Yekta, Sadettin Kaynak, Zati Arca, Zeki Üngör.

Yurt dışından bile beste gönderen oluyordu.¹⁰⁴

Maarif Vekâleti, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir yazı göndererek, Marş'ın memleketin en tanınmış müzik üstadları tarafından bestelendiğini, bestelerin Bakanlık'ta toplandığını bildirdi. Bunlardan birinin seçilmesi için İstanbul'da kurulacak bir kurula gönderilmeleri iznini istedi. Yazı, 1 Kasım 1921 tarihli oturumda Başkan tarafından genel kurula aktarıldı.

Balıkesir Mebusu Hasan Basri Bey, bu konuda Bakanlığa yetki verilmesini istedi. Güftenin seçiminde, özel bir kurul görevlendirilmesini önermiş olan Bolu Mebusu Tunalı Hilmi, bestenin Mecliste onaylanmasını istedi. Güftesinin seçiminde olduğu gibi, Meclis'te bu işi fuzuli bir iş görenler vardı. Muhafazakâr mebuslardan Durak Bey (Erzurum) "Her işimiz bitti de marşlara mı kaldık? Başka şeylere geçelim Memleket kan ağlıyor" dedi. Tunalı Hilmi, Durak Bey'e şiddetle karşı çıktı. "Onun kutsallığını bilmeyen ağzını açmasın" dedi. (Gürültüler), Şöyle devam etti: "Zira burada millî marş konuşuluyor. Millet'in marşı kutsaldır. O kutsallığa karşı marşı takdir etmek lazım. (Şiddetli gürültüler), ona hürmet lazım. Ankara bütün işini yapacaktır. Bu yetim, kendi göbeğini, kendi kesti. Ve bugün yaşı olgunluğa erişmiştir. Bu marş İstanbul'a gidemez. Ankara her şeyini kendi yapar" (Alkışlar).

Balıkesir mebuslarından Vehbi Bey, Durak Bey'e cevap verdi. "Durak Bey, Hamiyetşiarane konuştular ama düşünmediler ki Ey Gaziler Marşı, bütün bir orduyu hayatını fedaya sevk etti. Binaenaleyh millî marş nesilden nesile kıyamete kadar devam edip gidecektir. Maarif Vekâleti seçtirir, sonra Meclis'e gelir, tasdik edilir."

Durak Bey, bu sözleri cevaplamak için izin istediye de başkan, besteleri İstanbul'a göndermek için Bakanlığın izin istediğini hatırlattı. "Hayır" sesleri duyuldu, gürültüler oldu. Yazıyı oyladı. Sonucu, Ankara'da bir kurulun incelemesi için karar alındığı yolunda açıkladı. "O da yok" sesleri duyuldu. Kararın ne olduğu anlaşılamadı.¹⁰⁵

Tahminlerini yansıtan ikinci listede verdiği besteci adları ise şunlardır: Ahmet Muhtar Ataman, Bimen Şen, İsmail Fehmi Ertuğrul, İzzettin Hüması Ekşioğlu, Kâzım Karabekir, Leyla Saz, Muhlis Sabahattin, Süreyya Bey, Mustafa Nezih Albayrak, O. Şevki Uludağ, Santuri Ethem Efendi, Sedat Öztoprak, Suphi Ezgi.

Eşref Edip'in kitabının sonunda (*Mehmet Akif*, 1938), Ali Rifat Bey'in; Muhittin Nalbantoğlu'nun kitabında ise (*İstiklal Marşımızın Tarihi*, İstanbul, Yeni Matbaa, 1964) Muallim İsmail Hakkı, Yekta Madran Zati Arca, Ali Rifat Çağatay, Osman Zeki Üngör'ün besteleri verilmiştir.

104 *Hakimiyeti Milliye*, (3 Haziran 1921), sayı 202, s.2, sü.5. "İstiklal Marşı Bestesi: Prag Konservatuvarı'na azalıklı girmeye muvaffak olan vatandaşlarımızdan Bedri Bey namında bir genç, uzak diyarlarda bulunduğu halde, vatana karşı olan rabitası dolayısıyla İstiklal Marşı'na bir beste tanzim eylemiş ve Maarif Vekâleti'ne göndermiştir."

Sözü edilen Bedri Bey, Üngör'ün verdiği listedeki Bedri Zabaç olmalıdır.

Benzer bir haber *Açıksöz*'de şu biçimde yer aldı: "İstiklal Marşı'nın Yeni Bestesi: Prag Konservatuvarı'nda musiki tahsili yapmakta olup konservatuvarın müdavimleri arasında mümtaz bir mevkî kazanmış olan Bedri Bey şair-i muhterem Mehmet Akif Bey'in İstiklal Marşı'na ikinci ve yeni bir beste tanzim ederek göndermiştir. (*Hakimiyeti Milliye*) (*Açıksöz*. 18 Temmuz 1337/1921, s.2, sü.2).

105 *Zabıt Ceridesi*, c.14, s.18, (sadeleştirilmiştir). *Çözümlerin özeti Hakimiyeti Milliye*, (2 Teşrinisani 1921) sayı 341, s.2.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Başmüşaviri Mehmet Önder, İstiklal Marşı dosyasının 1969'da lağvedilen Osmanlı Maarif Nezaretine ait evrak arasında bulunduğunu, dosyanın İstiklal Marşı'nın bestelenmesi için 12 Şubat 1923 günü İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne gönderildiğini, müdürlüğün bir komisyon kurarak yarışma açtığını, 55 beste içinde Ali Rifat Çağatay'ın seçildiğini ve sonucun notalarla birlikte Ankara'ya gönderildiğinin anlaşıldığını belirtiyor. Ankara Hükümeti tarafından bakanlıklara ve okullara gönderilen bu marş hakkında kısa süre içinde itirazlar başlamış, Mustafa Kemal yeni bir komisyon kurmuş, yarışmaya katılan ezgiler yeniden değerlendirilmiş, ancak bundan da bir sonuç alınamayınca bestenin Viyana veya Paris'te tanınmış bestecilere yaptırılması düşünülmüş, itirazlar üzerine bundan vazgeçilmiş. (*Mehmet Akif ve Safahat*, *Tercüman* gazetesi, İstanbul-1986, s.56, 57. 18 Eylül 1986 tarihli *Tercüman*'dan aktarma).

Aradan yedi ay geçtikten sonra bir İstanbul gazetesinde şöyle bir haber-yorum yayımlandı:

"Bazı Anadolu gazeteleri, güftesi şair Mehmet Akif Beyefendi tarafından tanzim edilmiş olan İstiklal Marşı'na muhtelif bestekârlar tarafından yapılan yüz kadar bes-tenin bera-yı intihap [seçim için], Paris Konservatuarı'na gönderildiğini yazıyorlar. Bu haberin yanlış olmasını temenni ederiz. Çünkü Paris Konservatuarı bu yüz bes-tenin içinden bilaşek ve şüphe Türk ruhuna ve millî zevke en uzak olan eseri in-tihap edecektir. Çünkü Paris Konservatuarı'ndaki musikî üstadları Garp musikisine vakıftırlar ve bizim musikimizi ne bilirler ve hatta ne de beğenirler. (...) Millî marşın ise millî ruha yakın, munis ve milletin ruhunu vecde getirecek nağmelerle bestelenmiş olması lazım gelir..."¹⁰⁶

Böyle bir yakınmaya Kâzım Karabekir'in Başbakan Rauf Bey'e Sarıkamış'tan 26 Temmuz 1922'de gönderdiği bir mektupta da rastlıyoruz.

Kâzım Karabekir, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'dan 7 Mayıs 1922 tarihli bir mektup alır. Çalışmalarının övüldüğü bu mektup, Karabekir'e "bir İstiklal Marşı yap-mak ilhamını" verir. Şunu yazar ve besteler:

Ya istiklal ya ölüm!
Vatanım, milletim, sancağım evim.
İstiklalsiz yoktur yerim.
Zincir vurdurur mu Türkler boynuna?
Varlığı fedadır vatan yoluna.
Biz tarihin Türk dediği yılmaz milletiz;
Hür yaşar, hür ölür nurlu ümmetiz.

Karabekir, Genelkurmay Başkanlığı'na da Akif'in İstiklal Marşı ve bestelenmek için bunun Paris'e gönderilmesi tasarısı hakkındaki eleştirilerini bildirir. Rauf Bey'e mektubunda da yer alan bu görüşlere göre Akif'in şiiri milletin vicdanından çıkacak bir feryat değildir. Millete "arkadaş" diye hitap etmektedir ki, bu milletin şahsiyetini küçültmektedir. "kim bilir belki yarın" ibaresi, millete "dişinizi sıkın" nasihatinden başka bir şey olmadığı gibi bağımsızlığa kavuşulduktan sonra da anlamı kalmayacaktır. Düşmanlar "Türkler ka-biliyetsizdir, medeniyet kabul etmezler" derken medeniyete canavar demek doğru olmaz. Hilale ve Cenab-ı Hakk'a münacat kısımları da ancak bir ilahiye yakışabilir, bunlar ma-neviyat kırar. Halk Cüda, Hüda gibi kafiye hatırı sözleri de söylemez. Marşın bestesi de, güftesi de halkın düzeyine ve kültürüne göre olmalıdır. Halka, anlamadığı, sevmediği bir şeyi zorla söyletme işini hükümet üzerine almamalıdır. Çıkacak ters sonuç düşünülmelidir ki bu sonuç şu olabilir: Bilenler nefretle karşılarlar, itiraz tufanı durmaz, herhangi bir marş ağızlarda dolaşır. Marş'a bir de yabancı gözüyle bakmalıdır.

Karabekir'e göre, bir milli marşta üç şey bulunmalıdır: "Birincisi: Mukaddesatım hürdür, ikincisi: Esarete karşı her şeyimi feda ederim, üçüncüsü: Türklüğün ne ol-duğunu tarih de söyler."

Karabekir mektubunda bunları belirtmektedir. Bu satırlara kitabında düştüğü iki dipnot vardır, ne zaman yazıldığını bilmediğimiz bu dipnotlarda şöyle denmektedir:

106 *Tevhidi Efkar*, (1 Haziran 1922), sayı 3379-351, s.3, sü.4.

"Millet Meclisi, Akif Bey'in yaptığı ilahi gibi şiiri alkışlarla İstiklal Marşı diye kabul etti. Bestesi için de Paris'te Müsabaka yapılacağını haber alınca bunun muvafık olmadığını Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne yazdığım gibi, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey'e şunu yazdım (yukarıda özetlediğimiz mektup).

"Ankara, gerek maarif programıyla, gerekse İstiklal Marşıyla dehşetli geriye gidiyor. Lay'ihalarım bunu protesto demektir."¹⁰⁷

Yukarıdaki satırlar, İstiklal Marşı hakkında yapılmış hemen hemen en sert eleştirilerdir. Karabekir'in eleştirileri arasında üzerinde düşünülecek noktalar yok değildir, ancak bu eleştirilerin, Marş konusunda Akife rekabet eden biri tarafından yapıldığını unutmamak gerekir. Karabekir'in görüşleri arasında çelişkiler vardır. Marştaki dinsel unsurlara karşı çıkar görünürken, kendi önerdiği marş "nurlu ümmetiz" ibaresiyle bitmektedir. Bir marşta bulunması gereken noktalar dediği şeyler Akif'in İstiklal Marş'ında vardır. Bunlar arasında yalnızca milletin adı "Türk" olarak anılmamıştır.¹⁰⁸

Üngör'ün Bestesi

Zeki Üngör, besteyi ne zaman ve nasıl yaptığını şöyle anlatıyor:

"Kurtuluş ordusu süvarilerinin İzmir'e girdiklerinden iki veya üç gün sonra evimde (...) oturuyorduk. Kapı çalındı. İlkokul öğretmeni İhsan merhum geldi. Büyük bir heyecan içinde süvarilerin İzmir'e girişlerini anlatmaya başladı. Hepimiz coşmuştuk. Hemen kalkıp piyanonun başına geçtim ve derhal içimden doğan parçayı çalmağa başladım. Böylece marşın ilk 'ti...' yerine kadar olan akoru çıktı. Bu şekilde iki üç mözör yaptım. Arkadaşlarım 'Aman' dediler, 'bu çok güzel bir şey olacak'. Bunun üzerine İhsan'a, İzmir'in kurtuluşunu ve büyük zaferi bütün tefferruatıyla anlatmasını rica ettim. O anlattı, ben çaldım. Böylece kısa zamanda eserin taslağı ortaya çıktı. Ertesi gün de çalıştım. İki gün sonra beste bitti. Götürüp arkadaşlara gösterdim. Çok beğendiler. Bunun üzerine bu müziği millî marş olarak takdime karar verdim. Ve kıymeti hakkında daha katî bir karar edinmek maksadıyla besteyi Vi-

107 Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, Yaylacık Matbaası, 2. basım, İstanbul, 1969, s.1054-1057.

Rıza Nur'un İstiklal Marşı ile ilgili görüşleri ise şöyledir: "Akif'in bu marşının güfteleri arızlu ve hece adedi çok vezindedir. Şiir nizamlı şiirdir. Bu sebeple ağır ve pek monotondur. Halbuki marşların güfteleri serbest şiir olması lazımdır. Güfte de yüksek bir şey değil. Bestesi de iyi değildir. Maateessüf, Fransız Büyük İnkılabında olduğu gibi bizde de biri çıkıp da Marseilles gibi bir millî nefis eser vücuda getiremedi. (...) Hâlâ da iyi bir marş yok." (*Hayat ve Hatıratım*, c.III, s.634-635).

108 Karabekir'in İstiklal Marşı, Sarıkamış'ta onun gözetiminde yayımlandığı bilinen *Varlık* dergisinde ve ordan aktarılarak bir İstanbul gazetesinde yayımlandı: "İSTİKLAL MARŞI -Nâzım ve bestekâr-ı muhterem Kâzım Karabekir Paşa- Atiye aynen dercettiğimiz İstiklal Marşı, Şark Cephesi kumandanı Kâzım Karabekir Hazretleri tarafından tanzim ve yine müşairünaleyha tarafından bestelendiği, Sarıkamış'ta münteşir varlık refikimizden okunmuştur (*Tercümanı Hakikat*, No. 14857, 22 Ağustos 1922, s.1, sü.4). Bu metinde son dize yoktur.

Ankara'nın İstiklal Marşıyla "dehşetli" geriye gittiğini ileri süren Karabekir, Zafer'den sonra aynı "Ankara'nın siyasi ve toplumsal alandaki devrimlerini "mukaddesatın kanla yıkılması" olarak nitelemiş, Hâfeliğin kaldırılmasını bile hazmedememiş ve, muhafaletle geçerek "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" içinde yer almıştır. Değindiğimiz eserinde de görülebileceği gibi Karabekir, hükümetin hemen her işine Doğu Cephesi'nden yön vermek istiyordu. Kendi onayı alınmadan yapılan hemen her işi eleştirmiş, bunlarda bir kusur aramıştır.

yana Konservatuarı direktörüne gönderdim. On gün sonra direktörden gelen bir mektupta, eserin çok orjinal bulunduğu ve melodisinin Türk milletinin ihtişamına yakışacak şekilde olduğu belirtilerek tebrik ediliyordum.

"Bu mektup geldikten on beş gün sonra beni Ankara'dan çağırıldılar..."

Saray'a bağlı Muzika-yı Hümayun şefi olan Zeki Bey'e, kadrosunu Ankara'ya taşıması emredilir. O da denileni yapar. Bu günlerde Ankara'da, Ankara Palas'ta bir zafer balosu verilir. Mustafa Kemal, gece yarısı baloya gelir. Tam o sırada Üngör'ün takımı İstiklal Marşı'nı çalmaya başlar. Mustafa Kemal ve salonu hıncahınc doldurmuş olan davetliler, bu marşı kıpırdamadan "derin bir hûşû" içinde dinlerler. İstiklal Marşı Türkiye'de resmen ilk defa çalınmaktadır.¹⁰⁹

Bu bilgiler doğruysa, İstiklal Marşı'nın bestesi için Bakanlığın açtığı ve 1921 yılı Kasım başında sonuçlarının İstanbul'a gönderilmesi için Meclis'ten izin istenen yarışmaya, Zeki Üngör katılmıştır.

1924'te Maarif Vekâleti'nde toplanan bir kurul Ali Rifat Çağatay'ın bestesini resmen kabul ederek ilgili yerlere ve bütün okullara bildirdi. Marş 1924'ten 1930'a değin o beste ile söylendi. 1930 Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine dayanan yeni bir emirle Zeki Üngör'ün bestesi kabul edildi. Üngör bu tarihte Cumhurbaşkanlığı Orkestrası şefiydi...¹¹⁰

Marş İçin Akif Ne Diyor

1936'da Mısır'dan yurda dönüşünde İstanbul'da son günlerini yaşarken bazı arkadaşları kendisini ziyarete gitmiştir. Söz İstiklal Marşı'ndan açılınca Akif'in gözleri büyümüş ve parlamıştır. Hastabakıcının yardımıyla, hasta yatağından doğrularak şöyle demiştir:

109 Şahap Balcıoğlu, *Cumhuriyet* 2.12.1953, s.1, "İstiklal Marşı Bestekarı Marşın Yanlış Tempo ile Çalındığını Söylüyor" (Şahap Balcıoğlu, Zeki Üngör'le görüşmeye bestenin "cenaze marşı gibi" ağır çalınmasından şikâyetler üzerine gitmiştir. Zeki Üngör, bestenin çok hareketli olduğunu, ağır çalınması suçunun plakçılarda olduğunu belirtmiştir. Gerçekten beste daha sonra hızlandırılmıştır.) Üngör'ün bestesinin ilk kez nerede çalındığı ile ilgili bir gazete haberi vardır. 1 Teşrinisani [Kasım] 1922 tarihli ve 19 Numaralı *Renin*'de (eski Tanin'in yerine çıkıyordu ve kısa süre sonra gene Tanin adına dönecektir) (sayfa 4, sütun 2) şu haberi görüyoruz:

"Yeni Bir İstiklal Marşı" İstiklal neşidesi üzerine musikînaslarımızdan bazıları tarafından besteler tertip edildiği malumdur. Haber aldığımız göre musikî muallimi maruf viyolenist Zeki Bey de bu manzumeyi esas ittihaz ederek müheyyiç bir marş vücade getirmiştir.

"Birkaç gün evvel Refet Paşa Hazretleri Beşiktaş'ı ziyaret ettiği esnada Zeki Bey, idare ettiği orkestra ile beraber bulunarak bu marşı bizzat çalmış ve notasını nişane-i hürmet olarak müşairünaleyhe takdim etmiştir.

"Refet Paşa, Zeki Bey'e teşekkürle beraber, senelerden beri sanatıyla memlekete ettiği hizmetlerden bir lisan-ı takdirle bahseylemiş ve geçen sene Union Fransez'de muhacirler menfaatına müteaddid konserler tertip etmek suretiyle ibraz ettiği hamiyetten dolayı kendisini tebrik etmiştir."

Trakya'yı teslim almak üzere 19 Ekim'de İstanbul'a giden Refet Paşa, çeşitli kurumları ziyaret ediyor, gittiği her yerde gösteri ve şenliklerle karşılanıyordu.

110 Etem Üngör, *Türk Marşları*, s.70-71. Üngör, 1924'e kadar ülkenin çeşitli yerlerinde değişik bestelerin çalınıp söylendiğine işaret ediyor. Örneğin Edirne'de Madran'ın, İzmir ve Eskişehir'de İsmail Zühtü'nün, İstanbul'un Avrupa yakasında Arca'nın Kadıköy yakasında ise Çağatay'ın besteleri çalınıp söylenmiştir. Mehmet Önder'in İstiklal Marşı dosyasına dayanarak verdiği bilgilerle, bu bilgiler arasında çelişkiler görülüyor. Özellikle marşın hangi komisyon tarafından ne zaman seçildiği konusunda.

"-İstiklal Marşı... O günler ne samimî, ne heyecanlı günlerdi. O şiir, milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Bin bir fecayı karşısında bunalan ruhların ıstıraplar içinde halas dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz. Onu ben de yazamam... Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur."¹¹¹

15. Marşın Anlamı

İstiklal Marşı, 1920-1921 yıllarında milletin içinde bulunduğu bağımsızlık tutkusunu, yurt sevgisi ve savaşa azmini dile getirmektedir. Akif'in o zamana kadar yazdığı, söylediği, özellikle Kastamonu camilerinde dile getirdiği görüşlerin bir bakıma nazma dökülmüş biçimidir. Şu farkla ki, İstiklal Marşı'nda dinsel motifler azaltılmış, buna karşılık milli motifler önplana çıkarılmıştır. İstiklal Marşı, emperyalizmle dövüşen ezilmiş bir milletin kükreyişidir. Korkusuzdur. Genel olarak doğru bir dünya tahliline dayanmaktadır. Cesurdur, geleceğe güvenle bakmaktadır. Savaş, bağımsızlık savaşıdır. Marş'a damgasını vuran ana tema bağımsızlıktır. Bu nedenle adı da "İstiklal Marşı"dır.

İstiklal Marşı'nın görüşüldüğü Meclis oturumlarının zabıtlarından anlaşıldığına göre, o günün hükümeti Akif'in şiirini milli marşın güftesi olarak tercih etmiş ve Meclis'te kabul edilmesi için de çaba göstermiştir. Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin Akif'e özel olarak ismarlamada bulunuşu, Meclis kürsüsünde, bu şiir için tercihinin belli etmesi ve oylama biçimi bunu göstermektedir. Diğer marşlar elimizde olmadığı için bu seçimin tam isabetli olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak Meclis, bu seçimi özgür iradesiyle yapmış ve Marşın güftesi karşısında açıktır ki heyecana kapılmış, onu yüceltmıştır.

Şimdi Marşın dörtlüklerini açıklamaya çalışalım:

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O, benim milletimin yıldızıdır, parlayacak,
O, benimdir; o, benim milletimindir ancak!

O yılların en büyük sorunlarından biri milletin düşmanı alt edip edemeyeceğidir. Düşman büyük, millet yorgundur. Kendiliğinden kurulan savunma örgütleri, Kuvayı Milliye cesaret verici olgulardır, ama düzenli ordu birliklerinden firarlar kaygı verecek derecededir. Sırf asker kaçaklarını cezalandırmak amacıyla (daha sonra kapsamı genişletilecek olan) İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Milli ordunun Mütareke'den beri kazandığı tek bir askeri zafer vardır: Doğu Seferi. 10 Ocak 1921'de sonuçlanan Birinci İnönü Savaşı da Marşın yazıldığı günlerden kısa bir süre önce yapılmıştır. Bu savaş Hükümet çevrelerince büyük bir başarı, hatta zafer olarak değerlendirilmiştir. Çünkü, milletin böyle bir zafere

¹¹¹ *Eşref Edip*, s.82. Mehmet Akif milletin malıdır diye İstiklal Marşı'nı *Safahat'a* almamıştır. Zahir Güvemli, Marşın *Safahat'a* alınmamasına *Asım'dan* sonra yayımlanmış olmasını sebep gösteriyor. (Mehmet Akif, 4. basım, s.6) *Asım* 1924'te yayımlanmıştır. Akif'in *Asım'dan* önce yayımladığı Bülbül, Leyla gibi başka şiirleri de vardır. Sebep bu olsaydı İstiklal Marşı gibi bunları da *Asım'a* alamazdı; üstelik *Asım* Akif'in en son kitabı da değildir. 1933'te kendisi Mısır'da *Gölgeler'i* bastırmıştır. İsteyeydi, İstiklal Marşı'nı bu son kitabına alabilirdi.

şiddetle ihtiyacı vardır. Günün can alıcı sorunu ordu sorunudur ve bütün gözler ona çevrilmiştir. Bu nedenle İstiklal Marşı "Kahraman ordumuza" ithaf edilmiştir ve birinci dörtlükte ona (ve tabii millete de) "Korkma!" diye hitap etmektedir. Millet ve ordu, göçü yengilerden umutsuzluğa kapılmamalıdır. Bu, uzun süreli bir savaştır. Düşman eline geçen toprak parçası ne kadar geniş olursa olsun, son tepeye kadar savaşılacaktır. Evet, durum bir akşam vaktini andırmaktadır, şafaktır. Bu şafaklarda yüzen al sancak, yurdun üstünde tüten en son ocak sönmeden, yani bu yurdun insanları bütünüyle yok olmadan yere inmeyecek, üzerindeki yıldız parlayacaktır. Bayrak, bir milletin egemenlik sembolüdür. Millet ise hiçbir zaman egemenlik hakkından vaz geçmeyecektir.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal,
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celal?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal.
Hakkıdır, hakka tapan milletimin İSTİKLAL.

Birinci dörtlükte başlayan cesaret ve umut aşılama çabası, burada da devam etmektedir. Şimdi bayrağa seslenilmektedir. Bayrak üzülmemeli, yok oluyorum diye yüzünü asmamalıdır. Egemenliğinin sembolü olduğu "ırk", kahramandır. Bu bayrak için çok kan dökmüştür. Akif'in buradaki "ırk" sözü, kan soyluluğu anlamında değildir. O bu "ırk"tan bir kültür birliğini, örneğin Türk milletini de kastetmiyor. Daha önceki konuşma, yazı ve şüirlerinden anlaşıldığına göre "ırk"la İslam dinine inananları kastetmektedir. Akif, millet olgusunu kabul etmekle birlikte milliyet davası gütmenin şiddetle aleyhindedir. Turancılarla çatışmıştır.¹¹² Millet, bağımsızlığına tapınırcasına bağlıdır; öyleyse bağımsızlık onun hakkıdır; bu bayrak için şimdiye kadar çok kan dökmüştür. Bayrak böyle yüzünü asarsa millet ona hakkını helal etmez.

112 Akif'in Marş'ta kullandığı "ırk" ve "millet" sözcükleri kanımca yanlış yorumlara uğramaktadır. Akif'i şoven duygulara yakın göstermek isteyen kimileri, bu sözlere dayanmakta, Akif'in ve İstiklal Marşı'nın gericiliğini ispat etmek isteyen kimileri de gene bu sözcükleri örnek göstermektedirler. Aynı noktadan hareket eden bu iki yorum da yanlıştır. Mehmet Akif, hiçbir zaman ne bir ırkçı, ne de bir "milliyetçi" olmuştur. "Hani milliyetin İslam idi, kavmiyyet ne?" diyen Akif, "milliyetçilik" yerine "kavmiyyet"i kullanmaktadır ve "kavmiyyet"e şiddetle karşıdır. Hayatının sonuna kadar bu konuda görüşlerinde bir değişiklik olmamıştır. Nitekim 1936'da Nevzat Ayas'a özgeçmişini anlatırken din ve milliyet hakkındaki son görüşleri sorulunca "Yazılarımdaki esaslarda bir değişiklik olmamıştır" cevabını vermiştir. (*Eşref Edip*, s.524). Halim Sabit'in, İstiklal Marşı'ndaki "milletim", "ırkım" sözlerinden Müslüman Türk milletinin kastedildiği, Akif'in bu güfteye artık tamamen milliyetçi olduğu yolundaki yazısını (*Eşref Edip*, s.489-590), 1938 yılı koşullarında biraz zorlanmış görüşler olarak değerlendiriyoruz. Fevziye Abdullah Tansel'in hem Marş'taki bu sözcüklere, hem de 1932'de Mısır'da yazdığı "Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek" dizesindeki "ırkına" sözcüğüne bakarak Akif'in Türk olmakla övüldüğü yolundaki yorumuna (*Mehmet Akif*, 2. bas., 1973, s.5) Kabaklı'nın (*Türk Edebiyatı*, 1969, c.3, s.25), Agah Sırtı, Levent'in (*Türk Dili*, 1 Ocak 1953, sayı 16, c.II, s.197) Marş'taki bu sözlerle Türklerin kastedildiği yorumlarına, hele Seyit Kemal Karaaloğlu'nun, Akif hakkında "İslami Türk milliyetçisidir" sözüne (*Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar*, 6. basım, Yelken Basımevi, İstanbul, 1979, s.91-92) katılma olanağı yoktur. Vehbi Vakkasoğlu'nun kitabında (*İslam Şairi Mehmet Akif*, 2. basım, Divan Matbaası, 1976), "Akif ve İrkçılık" başlıklı bölümde anlatılanlar daha gerçekçidir. Burada Akif'in ırkçılığa, milliyetçiliğe, Türkçülüğe nasıl şiddetle karşı çıktığı örneklerle anlatılmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın önderleri ve sözcüleri için ırkçılık ve şovenizm yapmanın hiçbir çekici yanı da yoktur. Aksine, millet kavramını genişleterek "anasır-ı islamiye" arasında birlik sağlamak çabaları göze çarpmaktadır. Örneğin, *Hakimiyeti Milliye*, 21 Şubat 1920 tarihli bir yazısında "Sınırlarımız içinde kalan her ırkı millettaşımız sayıyoruz" demektedir. Mustafa Kemal de 1 Mayıs 1920 günü Meclis'te yaptığı bir konuşmada, Türkiye'deki milliyetlerin birliği üzerinde durmuş ve alkışlarla karşılanan konuşmasında, Meclis'i teşkil eden kişilerin yalnız Türk, Çerkes, Kürt, Laz değil, hepsinden meydana gelmiş samimi bir topluluk olduğunu, bu topluluğu meydana getirenlerin kardeş ve çıkarları ortak olan vatandaşlar olduğunu söylemişti (*Zabıt Ceridesi*, c.1, s.164). Kurtuluş Savaşı yıllarında ırkçılık davası peşinde gitmek siyasi bakımdan imkânsız ve tehlikeli olurdu.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım.
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Bu dörtlükte bağımsız yaşanacağını bazı kanıtları sıralanmaktadır. Bunların başında hür yaşama alışkanlığı gelmektedir ki, buradaki hürriyetten bağımsızlık kastedilmektedir. Böyle başlangıçtan beri bağımsız yaşamış, devletler kurmuş bir millete kim zincir vurabilir? Bunu düşünenlerin aklına şaşmak gerekir. Bu millet büyük bir savaşıma gücüne sahiptir. Kükremiş bir sel gibidir, önüne çıkan bütün engelleri yenecektir.

Garb'ın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun! Korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
"Medeniyet" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Bati'nın –ki saldıran onlardır– teknik üstünlüğü vardır. Bununla başa çıkılabilir mi? Biz küçük bir millet değil miyiz? Dörtlükte, İstanbul hükümetlerinin, Ali Kemal, Refik Cevat gibi yazarların açıkça dile getirdiği bu görüşlere cevap verilmektedir. Evet, denmektedir; Batı savaş araçlarında çok üstündür ama, bizlerde de onlarda olmayan bir şey vardır: Sarsılmaz bir inanç ve savaşıma azmi. İşte savaşı kazanmanın garantisi budur. Dörtlükte silahla insan arasındaki ilişkide önde gelenin insan unsuru olduğu gerçeği dile getirilmektedir. "Medeniyet" dedikleri, canavara benzetilen bu saldırganlık, emperyalizm, mazlum bir topluluğun azmini yenemeyecektir. Onun güürültü ve gösterişinden (ulusmasından) korkulacak bir şey yoktur. Akif, bugünkü Avrupa medeniyetine çatmakla uygarlık düşmanlığı yapmadığını Kastamonu konuşmasında da açıklamış bulunuyordu. Akif, Batı'nın yaşama tarzının alınmasına karşıdır ama "medeniyet"ten kastettiği açıkça emperyalizmdir.¹¹³ Akif, burada ayrıca günümüz aydınlarının birçoğundan daha tahlilci

İstiklal Marşı'nda milliyetçilik ve "ırkçılık" yaptığını ileri sürerek Akife "sol"dan hücum edenlere gelince, Akif bu sözlerle Türk soyunu kastetmiş olsaydı bile ona "ırkçı" yaftasını asmak doğru olamazdı. Çünkü ırkçılık, bir "ırk"ın haklarını korumak değildir. Bir ırkın başka ırklardan üstünlüğünü, başka milletleri ezmesini savunmaktadır. Akif, bütün yazdıklarıyla, söyledikleriyle bellidir ki böyle bir şey savunmuyordu. O. İstiklal Marşı'ndaki bu sözcüklerle, yok edilemeyecek olan şeyin (en aşırı bir yorumla) Türk ırkı olduğunu savunmuş olabilir ki, bu düşüncesinin yadırganacak hiçbir yanı olamazdı. Mehmet Akif, bir şiirinde de belirttiği gibi Arnavuttur. Ancak o Arnavutluğunu, Arnavut milliyetçilerini ayrılık davasından vazgeçirmek için belirtmiştir.

"Bunu benden duyunuz, ben ki evet Arnavut'um.
Başka birşey diyemem, işte perişan yurdum!"

diyen Akif, Türkiye topraklarında, Türk-İslam kültürüyle yetişmiş bir aydıdı. Bütün Müslümanları bir millet olarak görüyordu ancak yaşadığı toprakları, bütün İslam ülkelerinden daha çok seviyordu. Akif, Türkiye'nin, İslam ülkelerinin Batı istilacılığına karşı bir kalesi olduğuna inanıyordu. İslam'ı savunması için de Türkiye'yi savunması gerekiyordu. Bütün bunlardan başka herhangi başka bir siyasi akım mensubunun olduğu kadar bir İslamcının da yurtsever olmasından daha doğal bir şey olamazdı. Yard. Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadirioğlu ile Nuran Abdülkadirioğlu'nun hazırladığı bir kitapta Akif için "İstiklal Marşı'nda Türk ırkı ile iftihar etmektedir" deniyor. *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s.VIII.

113 Kastamonu konuşmasında Akif şöyle diyordu:

"Benim bu kürsüden söyleyecek bir sözüm varsa o da Garp medeniyeti dediğimiz o rezil âlemin bir an evvel hak ile yeksan olmasını temenniden ibarettir.

ve gerçekçidir. Milletin birleşik gücünün bütün zorlukları yeneceğini, emperyalizmin de alt edileceğini vurgulamaktadır.¹¹⁴

Arkadaş! yurduna alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni dursun bu hayasızca akın.
Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın.

Bu dörtlük, yurttaşları yurt savunmasına çağırılmaktadır. Alçaklar yurda bırakılmama-
lıdır. Hak hukuk tanımadan, utanmazca yurdu çiğnemeye kalkışanlara göğüsler siper
edilmelidir, en ilkel araçlarla bile karşı konulmalıdır. Şundan kimsenin kuşusu ol-
mamalıdır ki, Tanrı'nın vadettiği günler gelecektir. Bu günler o kadar da uzak değildir,
birçoklarının umduğundan da yakındır.

Bu sözleriyle de umutsuzların yüreğine su serpen şair, ancak çalışıp didindikten
sonra Tanrı'ya bel bağlanabileceği yolundaki görüşünü dile getirmektedir.

Nazım Hikmet, Kurtuluş Savaşı Destanı'nda, Nurettin Eşfak adlı öğretmen okulu
mezunu bir gencin ağzından Akif'in bu dörtlükteki "Doğacaktır sana vadettiği günler
hakkın" dizesine itiraz etmektedir. Ona göre burası, İstiklal Marşı'nda aksayan taraftır.
Gelecek günler için gökten ayet inmemiştir. Onu insanlar kendileri vadedmişlerdir.¹¹⁵

Ey cemaat-ı Müslümin! Sakın bu sözlerimden benim ilim düşmanı, maarif düşmanı, terakki düşmanı
olduğuma zahip olmayınız. Benim bütün insanlar hesabına, bilhassa dindaşlarım namına istediğim bir me-
deniyet varsa o da her manasıyla pek yüksek, namuslu, vakarlı medeniyettir, yani bir medeniyet-i fazladır.
Garp medeniyeti, maddiyattaki terakkisini maneviyat sahasında katıyyen gösteremedi. Bilakis o ciheti büs-
bütün ihmal etti... (*Sebilürreşat*, 25 Teşrinisani 1336, sayı 464, c.18, s.249-259). Akif aynı konuşmasında,
Bolşeviklerin Batı emperyalizmine yönelttikleri hücumları aktararak, emperyalizme karşı Bolşevizmle bir-
lik olunması gerektiğini anlatmakta, Batı'daki işçi sınıfının hükümetlere karşı giriştiği hareketleri des-
teklemektedir. Akif, Batı'daki aklı başında kişilerin de çoktan beri bu sistemin yıkılışını beklediklerini kay-
detmektedir. Görüldüğü gibi Akif, Batı'ya bir bütün olarak karşı değildir. Onun soygun ve sömürüsüne
karşı, Batı içinden o düzeni yıkmaya uğraşanlarla da ittifak halindedir.

114 1918 Mütarekesi'nin "aptal bir sadrazamı" bu dörtlükteki "canavar" sözcüğü üzerine "Mehmet Akif'i bu
derece medeniyet düşmanı sanmazdım" demiş. (Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif, İstiklal Şairi*,
Ülkü Kitabevi, 1944, s.7). 1918-1922 yılları İstanbul hükümetlerinin başbakanları İzzet Paşa, Tevfik
Paşa, Ali Rıza Paşa, Salih Paşa ve Damat Ferit Paşa'dır. Sözü hangisine ait olduğu belirtilmiyor.

115 Kurtuluş Savaşı Destanı'nda ilgili bölüm şöyledir:

Saat beşe on var.
Kırk dakika sonra şafak sökecek
"Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak"
Tınaztepe'ye karşı Kömürtepe cenubunda
On Beşinci Piyade Fırkası'ndan iki ihtiyat zabiti
Ve onların genci, uzunu
* Darümuallimin mezunu

Nurettin Eşfak

Mavzer tabancasının emniyetiyle oynayarak konuşuyor:

"Bizim İstiklal Marşı'nda aksayan bir taraf var.

Bilmem nasıl anlatsam.

Akif inanmış adam.

Fakat onun ben

İnadıklarının hepsine

İnanmıyorum.

Beni burda tutan şey

Şehit olmak vecdi mi?

sanmıyorum.

Mesela bakın:

"Gelecektir sana vadettiği günler hakkın"

Aslında Akifi kaderci saymak da doğru değildir. Kaderi, tevekkülü inkâr etmemekle birlikte Akif, insanın kendi geleceği için elindeki her olanağı kullanmasını, çalışmasını istemektedir. Ki, bunu yaptıktan sonra, Tanrı'ya bel bağlamanın da kadercilik açısından bir anlamı yoktur.

Bastiğın yerleri toprak diyerek geçme tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme yazıktır atanı,
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Bu dörtlükte, katıksız bir yurt sevgisi dile getirilmektedir. Bu topraklarda yaşayanlar, toprağın altında yatan sayısız şehidi düşünmelidirler. Bugünkü kuşaklar, yurt için kitleler halinde canını vermiş insanların torunları olduklarını düşünmelidirler. Yurt cennet kadar güzeldir. O, hiçbir şeye değiştirilemez.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Bu güzel yurt için kendini feda edemeyecek bir insan düşünülebilir mi? Nitekim yurt için o kadar çok insan ölmüştür ki, toprağı sıksan şehit kanı fışkıracaktır. Tanrı canımızı, sevdiğimizizi, her şeyimizi alsa da bizi vatansız bırakmamalıdır.

Akif, bu dörtlüklerde de görüldüğü gibi tepeden tırnağa bir vatan şairidir.

Ruhumun senden İlahî şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.
Bu ezanlar –ki şehadetleri dinin temeli–
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.¹¹⁶

Hayır!
Gelecek günler için
gökten ayet inmedi bize
Onu biz kendimiz
vadettik kendimize
Bir şarkı istiyorum
zaferden sonrasına dair
Kim bilir belki yarın...

(Memleketimden İnsan Manzaraları, Ararat Yayınevi, 6. basım, 1977, s.253).

116 Kurtuluş Savaşı kuşkusuz ki Hıristiyan-Müslüman mücadelesi üzerinde temellenmiş değildir. Ancak savaşın taraflardan biri Hıristiyan, diğeri de Müslümanlardır. Bu durumun Türkler için dinsel bazı sloganlar yaratmış olması da doğaldır. Akif, Balkan Savaşı üzerine yazdığı şiirlerde, yaptığı konuşmalarda, elden çıkan topraklardaki camilerin yıkılıp harap olduğundan yakınmış, ezan seslerinin susmasından duyduğu acıyı dile getirmişti. Kurtuluş Savaşı sırasında halkın din duyguları, istilacılara karşı yöneltilmiş, Meclis buna ilişkin bildiriler çıkarmıştır. Meclis'in 9 Temmuz 1921 tarihli oturumunda çok heyecanlı konuşmalar yapılmıştır. Bir yıl önce 8 Temmuz günü Bursa Yunanlılarca işgal edilmiştir. Bursa Milletvekili Muhittin Baha, gözyaşları içinde yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: "Venizelos'un mel'un veledi, Sultan Osman'ın türbesine ayağı basarak gözlerini bütün Müslümanlığa, bütün Türklüğe dikti, demek istiyordu ki, ben sizin tarihini ayaklarınızın altında çiğniyor ve ezıyorum." Yunanlıların Bursa'yı yakacakları yolunda haberler alındığını belirten Muhittin Baha, Yunan ordusunu "bir şekavet alayı"na benzetmiştir. Edirne Mesubu Şeref Bey, konu hakkında bilgi vermek için kürsiye gelmiş ve şöyle demiştir: "Ben bir levha gördüm. O levhannın üstünde bu devleti kuran Sultan Osman'ın türbe-i şehmeti üzerine Venizelos'un oğlu elini dayamış fotoğraf

Bu dörtlükte Akif, Kurtuluş Savaşı'nın manevi motiflerinden birini dile getirmektedir. Tanrı'dan istenen bir şey vardır, o, yabancıların kutsal yerlere el uzatmamalarıdır. Hıristiyan olan saldırgan, İslam dinini ortadan kaldıramamalı, İslamlığın yaşadığına bir kanıt sayılan ezanlar sonsuzluğā değın yurdun üstünden eksilmemelidir.¹¹⁷

O zaman vecd ile bin secde eder varsa taşım:
Her cerihamdan İlahî boşanıp kanlı yaşım,
Fışkıırır ruh-u mücerret gibi yerden naşım!
O zaman yükselerek arşa değer belki başım!

Düşmanın yenildiği, bağımsızlığın kurtarıldığı, yurda sahip olunduğu ve böylelikle din de yabancıların baskısından kurtarıldığı gün en büyük bayram yapılacaktır. Bağımsızlık kavgasını verenler, o gün ölmüş olabilirler, fakat o günün sevincini şimdiden duymaktadır şair. Eğer bir mezar taşı kalmışsa, sevinçten yerlere kapanacaktır. Cesedi toprağın altından kalkacak, sevinç gözyaşları dökecektir. Zafer sevinciyle başı göklere değecektir.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı Hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal!
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin İSTİKLAL!¹¹⁸

çıkartmıştır. (...) Benim yüreğimi titreten, en korktuğım şey bugün, hazin ve matem-nisar bir seda ile minarelerinden bang-i Muhammedî [ezan] dökülmeyen Edirne'deki Sultan Selim. Bursa'daki Yeşil Cami gibi ecdadımızın bize yadigar olarak bıraktığı o güzel abidelere karşı göz dikmişler; orada nasıl ırkımızı imha etmek için çalışıyorlarsa, orada bir Türk tarihini yaşatan abideleri de mahvetmek istiyorlar ve mahvetmek yolunu gösteriyorlar" (*Zabıt Ceridesi*, c.11, s.187-217).

İçişleri Bakanı Fethi Bey'in 29. 12. 1921 tarihli oturumda açıkladığına göre Yunanlılar Ertuğrul Gazi'nin Söğüt'teki mezarını bomba ile havaya uçurmuşlar, Şeyh Edebalı'nın mezarı üstündeki örtüyü parça parça etmişler, bu türbelerdeki ve camilerdeki Kur'an'ları aşığılamak için parça parça etmişler ve halkın yüzüne fırlatmışlardır, (*Zabıt Ceridesi*, c.15, s.238). Bu görüşmeler İstiklal Marşı'nın yazılmasından sonra yapılmış olmakla birlikte, Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunanlıların Müslüman tapınak ve türbelerine karşı tutumunun nasıl algılandığına birer örnektir. Her ne kadar Venizelos, İzmir'in işgalinde Yunan askerlerine ve İzmir Rum topluluğuna yayımladığı bildiride, Türklere iyi davranmalarını istemişse de gerek işgal sırasında gerek daha sonraki yıllarda Yunan ordusunun Anadolu'daki tutumu Yunan Hükümeti'ni Müttefiklerin gözünde bile müşkül duruma düşürmüştür.

117 Sevr Anlaşması'nın San Remo'da kararlaştırılması üzerine, Sovyetlerin yayımladığı bir bildiride şöyle deniyordu:

Ey Müslümanların ve Şark'ın bütün İslamları! Camileri, ibadethaneleri, tahrip ve hakları gasp olunan kimseler! Sizin dininiz ve âdetiniz, millî ve medenî harsınız serbest ve el sürülmez bir halde kalacaktır." (Kâzım Özalp, *Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, c.1, s.133). Ezilen bir milletin dinini savunması ve dini için güvence araması en doğal hakkıdır.

118 Muhittin Nalbantoğlu, 1924 yılında, İstiklal Marşı bestesi için yapılan bir toplantıya katılan Atatürk'ün şöyle dediğini yazmaktadır:

"Bu marşın, İstiklal davamızı anlatış cihetinden büyük bir manası vardır. Benim en beğendiğim parçası da budur:

Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin İSTİKLAL

Benim bu milletten daima hatırlanmasını istediğim vecizeler işte bunlardır."

(*İstiklal Marşımızın Tarihi*, s.VII; *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, s.11-12.

İşte o zaman bayrağın sevincini de sormayın! Kızıl ışıklar içindeki tan yeri gibi dalgalanacaktır. O zaman, bayrak için dökülen kanların, çekilen acıların hepsi kendisine helal edilecektir. Bayrağa ve onu savunanırka, sonsuzluğa değin çöküş yoktur. Hürriyet içinde dalgalanmak bayrağın hakkıdır. Bağımsızlık, Hakk'a tapan milletin hakkıdır.

Şimdi, olayların akışı içinde Akif'i incelemeye devam edebiliriz.

16. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Yazdığı Diğer Şiirleri

Asım'ın parçalarından başka, Akif'in 1921-1922 yılları içinde Anadolu ve İstanbul basınında üç yeni şiiri yayımlandı, ayrıca bazı şiirleri de yeniden basıldı.

Bunlardan ilki *Fatih Kürsüsünde* kitabının sonunda yer alan ilk kez 10 Temmuz 1330 [1914] tarihli ve 306 sayılı *Sebilürreşat*'ta yayımlanmış olan kısımdır ki, "Amin" adıyla yayımlanmıştır. Akif bunda vaizin ağzından güzel günleri göstermesi için Tanrı'ya yalvarmaktadır.¹¹⁹ Şiirin yayımlanmasından 42 gün önce Birinci İnönü Savaşı olmuştur.

Mart başında, "Husran" şiiri "Sessiz Feryat" adıyla ikinci kez yayımlanmıştır.¹²⁰ İlk kez Mütareke'den az önce "İthaf Kıtası" adıyla *Servetifünun*'da yayımlanıp buradan *Sebilürreşat*'ın 23 Ekim 1918 tarihli 18. cilt 445. sayısında iktibas edilmiş olan bu şiirde Akif, yurdun sahipsizliği karşısında düş kırıklığını dile getirmektedir.

İstiklal Marşı'nın Meclis'te kabul edilmesinden 9 gün sonra *Sebilürreşat*'ta "Yeis Yok" şiiri ikinci kez basılmıştır.¹²¹ Şiir buradan, İstanbul'da yayımlanan *Ileri* gazetesini tarafından iktibas edilmiştir.¹²² Kurtuluşun tek yolunun ümitsizliği öldürmek olduğunu anlatan bu şiir de ilk kez *Sebilürreşat*'ın 30 Ekim 1919 tarihli 18. cildinin, 446. sayısında yayımlanmıştır.

İkinci İnönü Savaşları'nın başladığı günlerde Akif'in Çanakkale şehitleri için yazdığı ve *Berlin Hatıraları*'nın son kısmını meydana getiren bölüm "Cephelerdeki Kahraman Mücahitlerimize" başlığı ile *Sebilürreşat*'ta yeniden yayımlandı.¹²³

"Huda Rızası için ricat etmeyin!..

–Korkma!

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz"

diye başlayan bu bölümün yeniden yayımlanmasıyla belli ki cephedeki askerlere güç verilme isteniyordu. Nitekim, savaşın en kızgın olduğu ve Ankara'nın bütün dikkatiyle savaşın sonunu gözlediği günlerde şiiri *Hakimiyeti Milliye* de aynen iktibas etti.¹²⁴

31 Mart / 1 Nisan'da kazanılan ve Anadolu gibi İstanbul'u da sevince boğan İkinci İnönü Zaferi karşısında *Peyamı Sabah* gazetesini bile sevincini belli etmekten geri duramıyordu. Nitekim bu zafer coşkusu içinde Ali Kemal'in gazetesini de aynı şiiri *Sebilürreşat*'ı kaynak göstererek bastı.¹²⁵

119 *Sebilürreşat*, (24 Şubat 1337) [1921], sayı 469, c.19; *Safahat*, 7.bas., s.296.

120 *Sebilürreşat*, (3 Mart 1337) [1921] sayı 470, c.19; *Safahat*, s.449.

121 *Sebilürreşat*, (21 Mart 1337) [1921], sayı 472, c.19.

122 *Ileri*, (9 Nisan 1921), sayı 1149, s.3, sü.4, çerçeve içinde.

123 *Sebilürreşat*, (25 Mart 1337) [1921], sayı 476, c.19.

124 *Hakimiyeti Milliye*, 28 Mart 1921.

125 *Peyamı Sabah*, 8 Nisan 1921.

Bu sırada Malta'da tutuklu bulunan Süleyman Nazif'in son şiiri Ankara'ya ulaştı.¹²⁶ Süleyman Nazif, eski valilerdendi ve Akif gibi İslamcıydı; Mütareke'de İstanbul'da *Hadisat* gazetesini çıkarmış, Kilikya ve Suriye'deki İngiliz Orduları Başkumandanı Allenby'nin 7 Şubat 1919 günü İstanbul'a gelişinde İngilizlerin İstanbul sokaklarında yaptırdığı taşkınlıklar üzerine yazdığı "Kara Bir Gün" başlıklı imzasız yazısından ötürü İngiliz generalinin hüsnümni çekmiş, saklanmıştı. Daha sonra da Malta'ya götürülmüştü. Süleyman Nazif, 1919 yılı Eylül'ünde Akif'le ilgili bir inceleme yazmış, ancak bunu henüz yayımlayamamıştı. O kitapta anlattığına göre Akif'le arkadaşlıkları vardı.

Mehmet Akif, dostunun şiirinde geçen

"Ruhum benim oldukça bu imanla beraber
Üç yüz sene, dörtyüz sene, beş yüz sene bekler"

dizelerine takıldı ve bunun üzerine "Süleyman Nazife" başlıklı şiirini yazdı. 44 dize-lik şiirde Akif, beş yüz sene beklemeye dayanamayacaklarını anlattı.

Kaç yüz senedir bekliyoruz, doğmadı ferda;
Artık yetişir çektiğimiz leyle-i yelda.

...

Lakin bu alev selleri artık dinecektir;
Artık bize nâr inmeyecek, nur inecektir.

Süleyman Nazife "Ey, tek karagün dostu" diye seslenen Akif, en korkulu günlerinde, "müthiş" kalemiiyle milletin üzüntülerini âleme duyurduğu için onu övdü, bugün nasıl üzüntüye düşmüş olduğuna şaştığını belirtti:

Mademki Hakk'ın bize vadettiği haktır.
Şark'ın ezeli fecri, yakındır, doğacaktır.

...

İslam'ı evet, tefrikalar kastı, kavurdu;
Kardeş bilerek bilmeyerek, kardeşi vurdu.
Can gitti, vatan gitti, bıçak dine dayandı;
Lâkin, o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki: bugün can da onun, kan da onundur;

Dünya da onun, din de onun, şan da onundur.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,
Görsen, ezeli rabıta bir buldu ki kuvvet:
Saldırısı da kırk Ehl-i Salip ordusu kol kol,
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol!..¹²⁷

Bundan sonra, Akif'in ilk kez *Sebilürreşat*'ın 12. cildinin, 309. sayısında da yer almış olan manzumesi "Allah Korkusu" başlığı konarak yayımlandı.¹²⁸ Bunda, Tanrı korkusu kalkınca toplumsal bağların da çözüleceği ve böylece bir ümmet topluluğunun sağ kalamayacağı ileri sürülüyordu.

126 *Hakimiyeti Milliye*, 25 Mart 1921; *Sebilürreşat*, (31 Mart 1337) [1921], sayı 474, c.19.

127 *Hakimiyeti Milliye*, 14 Nisan 1921; *Sebilürreşat*, (15 Nisan 1337), [1921], sayı 476, c.19.

128 *Sebilürreşat*, (30 Nisan 1337), [1921], sayı 478, c.19; *Safahat*, s.307-308.

1921 yılı Mayıs başlarında Akif'in en ünlü şiirlerinden biri olan "Bülbül" yayımlandı. Akif bu şiirinde yurdun durumu karşısında üzüntülerini, hatta kötümserliğini dile getirmektedir. Oysa daha bir ay önce Süleyman Nazif'i teselli etmişti.

Şair, bir akşam dünyaya küsmüştür, pek bunalmıştır. Biraz açılmak için kırlara çıkar, vadiyi karanlık sarar. Ne bir ışık, ne bir yolcu, ne bir ses vardır; bütün yaratıklar sessiz kesilmiştir. Çevrenin durumunu insanlığın durumuna benzeten şair, geçmişini düşünmeye başlar. O sırada bir bülbülün sesi, durgunluğu bozar. Bülbül acı ile inlemektedir, sesinden ağaçlar, taşlar ürpermektedir. Şair bülbüle:

Eşin var, aşyanın var, baharı var ki beklerdin;
Kıyametler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?

diyerek çıkışır: Herkesin yurdu çiğnense senin yurdun çiğnenmez, neşeli neşeli uçar gezersin,

Hayır matem senin hakkın değil... Matem benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez afakım!
Teselliden nasibim yok, hazan ağlar baharımda:
Bugün bir hanümansız serseriyim öz diyarımda!
Ne husrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evladı,
Serapa Garb'a çiğnettim de çıktım hak-ı ecdadı!

Oysa bu yurt Selahettin Eyyübilerin, Osmanlıların, Orhanların, Fatihlerin yurdudur. Şimdi onların kabirleri çiğnenmektedir. Ezanlar susturulmuştur. Dinin birlik evi taş taş devrilmekte, milyonlarca dindaş sürünmekte, işkence görmekte, yüz binlerce gövde doğranmaktadır.

Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil matem.¹²⁹

Şiirin altındaki kayıttan anlaşıldığına göre İstiklal Marşı ve "Süleyman Nazife" gibi Bülbül de Tacettin Dergâh'ında yazılmıştır. Bülbül'ün Yunanlıların Bursa yöresindeki anıtlara ve İslam tapınaklarına karşı saldırıya geçtiği haberleri üzerine yazıldığı, *Safahat*'a konulan bir dipnottan da anlaşılmaktadır.¹³⁰ Bülbül, kısa bir süre sonra *Hakimiyeti Milliye*,¹³¹ bunlar İstanbul'a ulaştıktan sonra da *Tevhidi Efkar* tarafından iktibas edildi.¹³²

Akif'in ilk kez 23 Mayıs 1913 tarihinde yayımlanmış bir şiiri, "Hazin Bir Bahar" başlığı ile Ankara'ya baharın geldiği Mayıs sonlarında yeniden yayımlandı. Şair, bunda baharda doğanın nasıl canlandığını anlattıktan sonra, kendi ruhunda kök salmış hazanın hiç kıymıdamadığını, beyninde baykuşlar öttüğünü belirtmekteydi. Şiirin bundan sonraki kısmında yer alan, insanların hislerinin ölmüş olduğunu, kıymıdanmak için Tanrı'dan bir rüzgâr istediklerini anlatan dizeler ise ikinci baskıda yer almadı.¹³³ Akifte bu aylarda umutsuzlukla umudun bir arada bulunduğu anlaşılmaktadır.

129 *Sebilürreşat*, (7 Mayıs 1337/1921), sayı 479, c.19. Şiir, Ali Rıfat Bey tarafından bestelenmiştir.

130 "Bu manzume yazılırken, Yunan istilası altındaki topraklarımızdan, hususiyile Bursa'ya dair, elim haberler geliyordu, tetkikine de imkân yoktu" (*Safahat*, 7. basım, s.475). Oğlu Emin, babasını anlattığı bir yazı dizisinde "Bülbül"ün nasıl yazıldığını anlatırken, şiir yazarken babasını, ağlar halde, hem de çok defa derin derin hiçkırarak ağlar halde gördüğünü belirtmektedir (*Miller*, I Nisan 1948, sayı 113).

131 *Hakimiyeti Milliye*, 13 Mayıs 1921.

132 *Tevhidi Efkar*, (5 Haziran 1921), sayı 3037-4, s.3, s.3-4.

133 *Sebilürreşat*, (21 Mayıs 1937) [1921], sayı 481, c.19; *Safahat*.s.227-230.

Ertesi hafta, *Fatih Kürsüsünde* adlı kitabında yer almış olan bir bölüm yeniden yayımlanmıştır. Akif bu şiirde vaizin ağzından, cemaat arasındaki ayrılıklardan yakınmakta, aralarındaki birliği bozmamalarını tavsiye etmekteydi. "Fırka herzesi"ne çatmaktaydı.¹³⁴ *Fatih Kürsüsünde* yer alan bu bölüm *Sebilürreşat*'ın 1914 yılına ait 12. cildinde yer almıştı. Akif, bu bölümü yeniden yayımlama ihtiyacını niçin duymuş olabilir? Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde uzun süreden beri bazı gruplaşmalar vardır. Mustafa Kemal, Meclis içinde bir gruba dayanmak amacıyla 10 Mayıs 1921'de, Birinci Grup diye anılan Müdafaa-i Hukuk grubunu kurmuştur.¹³⁵ 16 Mayıs'ta Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, grup dışında kalanların kaygılarını dile getirecek, herkesin amacının bir olduğunu ileri sürecektir. İkinci Grup, 1921 yılının Kasım sonlarıyla Aralık başlarında kurulacaktır. Akif'in "tefrika"lara karşı olan manzumeyi bu nedenle yeniden yayımladığı düşünülebilir.

Bunların ardından *Fatih Kürsüsü*'nden bir bölüm (bunda felaketler karşısında halkın ve okumuşların vurdum duymazlığından yakınılıp, dine hücum edenler eleştiriliyordu)¹³⁶ ile Süleymaniye Kürsüsü'nden bir bölüm (bunda aydınların Batı'yı taklit etmelerine karşılık halkın yeniliklere karşı çıktığı ve her iki hizbin arasının açıldığı anlatılmaktadır) yayımlanmıştır.¹³⁷

Bir hafta sonra da *Süleymaniye Kürsüsü*'nden bir bölüm yayımlandı. Bunda mütefekkir geçinenlerin Avrupa'yı taklit etmeye çalıştığı anlatılarak dinin ilerlemeye engel olmadığı ve her milletin kalkınmasının kendi ruhsal durumuna sarılmakla olacağı savunulmaktaydı.¹³⁸ Ertesi hafta ise çalışmayı öven bir manzume ikinci kez basılmaktaydı.¹³⁹

Bundan sonra yaklaşık bir yıl Akif ne bir şiir yazdı, ne de eski şiirleri yeniden yayımlandı. Ancak Nisan 1922'de, ordu son saldırıya hazırlanır ve birçok insan umutsuzluk ve sabırsızlık içinde beklerken Akif'in Leyla şiirini basında görüyoruz.

Yer demir, gök bakırdır:

Bunaldım kendi kendimden, zaman ıssız, mekân ıssız;

Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!

diyen şair, zafer için Mecnun'un Leyla'ya duyduğu kavuşma isteği kadar büyük bir istekle yanıp tutuşmaktadır, ama hiçbir yerden ses veren yoktur.

İlahi, yok mu afakında bir feryada benzer nur?

Ne bitmez bir geceymiş! Nerden etmiş şarkı istila!

Değil canlar, cihanlar göçtü hilkatten; bunun hâlâ,

Ezer kâbusu, üç yüzelli, dört yüz milyon imanı;

Boğar girdabı her devrinde milyonlarca sâ mânî.

Asırlardır ki, İslam'ın bu her gün çiğnenen yurdu,

Asırlar geçti, hâlâ bekliyor ferda, -yı mev'udu.

...

134 *Sebilürreşat*, (28 Mayıs 1337) [1921], sayı 482, c.19; *Safahat*, s.263-285.

135 Grubun kuruluşunu *Sebilürreşat* da duyurmuştur: "Misakı Millî dairesinde hareket etmek üzere Meclis'te bir Müdafaa-i Hukuk Grubu teşekkül etmiştir." *Sebilürreşat*, (21 Mart 1337), sayı 481, c.19, s.140.

136 *Sebilürreşat*, (18 Haziran 1337) [1921], sayı 484, c.19; *Safahat*, s.285-289.

137 *Sebilürreşat*, (18 Haziran 1337) [1921], sayı 484, c.19; *Safahat*, s.182-183.

138 *Sebilürreşat*, (2 Temmuz 1337) [1921], sayı 486, c.19; *Safahat*, s.185-186.

139 *Sebilürreşat*, (8 Temmuz 1337) [1921], sayı 487, c.19.

Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyrılmazın artık
Niçin serpilmesin hâlâ ufuklardan bir aydınlık?

...

Gel ey Leyla, gel ey candan yakın canan, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnun'la uğraşma!
Düşün: biçarenin en kahraman, en gürbüz evladı,
Kimin uğruna kurbandır ki doğrandıkça doğrandı?

...

Cemaatler kölendir. Kâbeler hiclen... Gel ey Leyla,
Gel ey candan yakın canan ki gaiplerdesin, hâlâ,
Bu nazın elverir Leyla, in artık in ki bâlâdan,
Müebbed bir bahar insin şu yanmış yurda Mevla'dan.¹⁴⁰

Hasan Basri Çantay, 30 Haziran 1922 günlü *Yeniğün*'den naklen, Akif'in Balıkesir'in işgali yıldönümü nedeniyle aşağıdaki iki dörtlüğü yazdığını naklediyor:

O yeşil toprağın, ey yüzler ağartan Karesi,
Şimdi binlerce şehidin kanayan makberesi,
Sana hasret kalan evladın için dünyada
Varsa, kahrolmadan aram edecek yer neresi?

Hani gökkubbenin altında bulunmuş mu eşin,
Dağların bağ, hele vadilerin, altun deresi.
Ey benim, her taşı bir mabed-i iman yurdum,
Seni er geç bana mutlak verecek mabudum.¹⁴¹

(*aram*: durma, yerleşme)

Akif'in Kurtuluş Savaşı yılları içinde yazdığı manzumelerden biri de "Ordu'nun Duası"dır. Dört bölümden ve herbölümü dört dize ile üç dizelik bir ayaktan meydana gelen bu manzume (herhalde) sipariş üzerine yazılmış, Ali Rıfât Bey tarafından bestelenmiş ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından kabul edilerek orduya duyurulmuştur.

İstiklal Marşı'ndan daha çok dinsel öğeler taşıyan manzumenin iki kıtası şöyledir:

Yılmam ölümden Yaradan, askerim;
Orduma "Gazi" dedi Peygamberim.
Bir dileğim var, ölürüm isterim:
Yurduma tek düşman ayak basmasın!

Amin! desin hep birden yiğitler,
"Allahu ekber!" gökten şehitler.
Amin! amin! Allahü ekber!

140 Şiirin yayımlandığı yerler (görebildiklerimiz) sırasıyla şunlardır: *Hakimiyeti Milliye*, (3 Nisan 1922), sayı 472; *Sebilürreşat*, (8 Nisan 1338)[1922], sayı 496, c.20; *Tevhidi Efkâr*, (13 Nisan 1922), sayı 3332-304, s.3, sü.1; *İkdam*, sayı 9007, s.1, sü.4-5-6. Ahmet Kabaklı, bu şiirin, Akif'in kurtuluştan sonra kapılacağı büyük düş kırıklığının ilk belirtilerini taşıdığını ileri sürüyor (*Türk Edebiyatı*, Mart 1983, s.3).

141 *Akıfname*, 1966, s.24.

Millet için etti mi ordum sefer,
Kükremiş aslan kesilir her nefer.
Döktüğü kandan göğe vursun zafer.
Toprağa bir damlası boş akmasın.

Amin! desin...¹⁴²

17. Anadolu'da İslam Kongresi

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti, bütün İslam dünyası ve bu arada Araplarla iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Gerek Türkiye kurtuluş mücadelesinin, gerek esirlikten kurtulma mücadelesi içindeki İslam topluluklarının buna şiddetle ihtiyacı vardır. Mustafa Kemal, Filistin'deki askeri, siyasi liderlerle yazışmakta, bildirimleri, Arapça olarak Arap ülkelerinde yayımlanmaktadır. İngilizler, Mustafa Kemal ile Emir Faysal arasında bir anlaşma yapıldığından kuşkulunmaktadırlar.

İngilizler, Mekke'de bir İslam Kongresi toplamak için harekete geçmişlerdir. Ankara Hükümeti bunu haber alınca Kongre'nin İslamları parçalamak amacıyla toplanacağını ilan eder ve böyle bir kongrenin Ankara'da toplanması için harekete geçer. İstiklal Marşı'nın Meclis'te görüşülmesinden bir gün önce (11 Mart 1921 tarihli) *Hakimiyeti Milliye*'de Hüseyin Ragıp, hükümetin Ankara'da bir İslam kongresi toplanması için karar aldığını haber verir. Bu sırada Mehmet Akif ve arkadaşları, Tacettin Dergâhı'nda sürekli toplantı halindedirler. Kimlerin çağrılacağını, kongrenin nasıl toplanacağını görüşmektedirler. Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü ve *Hakimiyeti Milliye* başyazarı Hüseyin Ragıp'la da temas halindedirler. Hüseyin Ragıp, konuyu benimseyen Mustafa Kemal'in, İslam Kongresi hakkında yayın yapılmasını istediğini söylemiştir.

Bunun üzerine, 17 Mart 1921 tarihli *Hakimiyeti Milliye*'de Eşref Edip imzasıyla bir başyazı yayımlanır. Eşref Edip, Hüseyin Ragıp'ın altı gün önceki yazısından ötürü memnurluğunu belirtmekte, İslam Kongresi nedeniyle İslam diyarlarında yükselen seslerin bir noktada birleşeceğini anlatmaktadır.

O akşam, Matbuat ve istihbarat Umum Müdürlüğü'nden bir kişi Eşref Edip'e gelerek, yarın erkenden müdürlükte beklendiğini bildirir. Ertesi gün, Eşref Edip istenilen yere gider. Hüseyin Ragıp'tan müjdeyi alır: Mustafa Kemal yazıyı okumuş ve çok memnun olmuştur. Selam ve tebriklerini göndermektedir. İslam Kongresi için hemen işe başlanacaktır. Bu iş için Mehmet Akif, Şer'iye Vekili Mustafa Fehmi Efendi, Eşref Edip ve Recep Bey'den (Peker) meydana gelen bir kurul oluşturulmuştur. Recep Peker, o zaman Meclis başkâtibidir. Şer'iye Vekiliyle Meclis Başkâtibine haber gönderilmiştir. Mehmet Akif'e de durumu Eşref edip haber verecektir. Hemen hazırlıklara başlanmalıdır.

Akif, getirilen habere memnun olmuştur. Kurul ertesi gün (19 Mart 1921 olmalıdır), istasyondaki binanın küçük bir odasında toplanır. Mustafa Fehmi Efendi başkanlığa seçilir, bir davet yazısı hazırlanarak Musatafa Kemal Paşa'ya imza ettirilmesini, bunun bütün İslam devlet ve milletlerine gönderilmesini önerir. Bu devlet ve milletlerin bir listesi yapılır. Recep Bey, çağrı yazısının Mehmet Akif tarafından yazılmasını önerir. Akif "Eşref yazar, ben görürüm" der. İki gün sonra toplanmak üzere dağılırlar.

142 *Safahat*, 7.basım, s.532, 533. Manzume o günlerde yayımlanmadığı gibi Akif tarafından *Safahat*'a da alınmamıştır.

Belirtilen günde toplanılır. Uzun çağrı yazısını Eşref Edip okur. Onun ifadesine göre çağrının özü şudur: İslam dünyası, ikinci derecede meseleleri atarak aklını başına almaya, zamanı anlamaya, birleşmeye, uyanmaya, İslam'ın aslında mevcut muhteşem ruhunu hayatın ışığı yapmaya, el ele, gönül gönüle vermeye mecburdur. Çağrı uygun bulunur.

Çağrının Hüseyin Ragıp Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya götürülmesi, onun onayı alındıktan sonra çoğaltılarak gönderilmesi kararlaştırılır. Komisyon yazmanlığını Balıkesir Mebusu Hasan Basri Bey (Çantay) yapmaktadır.¹⁴³

Toplantının yapıldığı tarihte çıkan *Sebilürreşat*'ta Eşref Edip'in, Hüseyin Ragıp'a verdiği müjde için teşekkür eden, İslam Kongresi'nin İslam dünyası için önemine değinen bir yazısı yayımlanmıştır.¹⁴⁴ Dört gün sonra da "Anadolu'da Büyük İslam Şûrası" başlığıyla Kırşehir Mebusu Müfit Hoca'nın bir yazısı yayımlanmıştır. Bunda, İslam milletleri arasında dayanışmayı artıracığı için Kongre övülmektedir.¹⁴⁵ Mayıs'ta Eşref Edip'in bir kere daha konu üzerinde durduğunu görüyoruz. "Mekke'de İslam Kongresi" başlıklı yazıda, bunun bir İngiliz oyunu olduğu anlatılmaktadır.¹⁴⁶

Çağrı o günlerde gerçekleşmemiştir. 10 Temmuz'da da Yunan ordusu ileri harekâta geçmiş, Kütahya-Eskişehir Savaşları başlatılmıştır. Türk ordusu büyük kayıplara uğramış ve Sakarya'nın gerisine çekilmiştir. Sakarya Savaşları sırasında, Ankara'nın terk edilmesi bile düşünülmüştür. Sakarya Zaferi'nden sonra, özellikle 1922 yılı içinde bu kongre için hükümetin niçin çağrıda bulunmadığını bilmiyoruz. Eşref Edip, bu konuda yeterli bir açıklama yapmamaktadır. Ancak İslamcıların bu işin peşini bırakmak istemediği anlaşılıyor. 1922 yılı Nisan'ında Eşref Edip imzasıyla "Yeryüzünde mevcut bütün Müslüman milletlere, bütün Müslüman mütefekirlere, Müslüman gazetelere, Müslüman cemiyetlere" hitaben yayımlanan bir yazıda "bütün mezhep ihtilaflarını kaldırmak" ve benzeri amaçlar için toplanacak bir İslam kongresine çağrıda bulunmaktadır.¹⁴⁷ Dergi adına yapılan böyle bir çağrı olumlu sonuç vermemiş ya da sonuç vermeyeceği anlaşılmış olmalı ki, dört ay sonra yayımlanan imzasız bir yazıda, İslam kongresinin Türkiye'de toplanması gereği anlatıldıktan sonra, bunun Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Şer'iye Vekâleti'nden beklendiği anlatılmaktadır.¹⁴⁸

Mehmet Akif'in amaçlarına pek uygun görünen bu kongre toplanamamıştır.

18. Afgan Elçiliği'ne Ziyaretler

Sırat-ı Müstakim'in yayına başladığı 1908'den beri İslamcılar, diğer İslam ülkeleri gibi Afganistan'la da ilgilenmektedirler. Mehmet Akif, 1912'de basılan *Süleymaniye*

143 *Millet*, Yeni Seri, (30 Kasım 1967), sayı 6, c.1, s.11; buradan aktarılarak: Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, 1973 (?) s.254 vd.; [Yeni] *Sebilürreşat*, (Ekim 1957), sayı 255, c.11, s.73; daha kısa fakat doğrulayıcı bilgi: *Eşref Edip*, s.95.

144 *Sebilürreşat*, (21 Mart 1337) [1921]; sayı 472, c.19, s.23-24.

145 *Sebilürreşat*, (25 Mart 1337) [1921]; sayı 473, c.19, s.44.

146 *Sebilürreşat*, (21 Mayıs 1337) [1921]; sayı 481, c.19, s.137-138.

147 *Sebilürreşat*, (13 Nisan 1338) [1922], sayı 496, c.20.

148 *Sebilürreşat*, (3 Ağustos 1338) [1922]; sayı 512, c.20, s.209-210.

Tercümanı Hakikat, No. 14857, (22 Ağustos 1922), s.1, sü.4: "İslam Kongresi-Kariben Ankara'da bir İslam Kongresi inikad edeceğini ve bu kongreye bilmalîk-i İslamiye mümessillerinin iştirak edeceklerini ve Hicaz'ın nuuyafakatini de istihsal için lazım gelen muhaberata iptidar kıldığını *Cağdamard* gazetesi mevzuken istihbar etmiştir."

Kürsüsünde adlı eserinde, Abdürreşit'in ağzından bir Afganlının gemide bir Rus'a karşı hıncını dile getirir. Ateşkes'ten hemen önce, *Sebilürreşat*'ta yayımlanan "Cihad-ı İslam" başlıklı bir dizi yazıda Türkistanlı bir gencin izlenimleri arasında Afganistan'a da önemli bir yer ayrılmıştır. Anlatıldığına göre Afganistan halkı arasında Türkiye'ye karşı büyük bir sevgi vardır. Halife'nin cihat çağrısı, Afganistan halkı arasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Ancak Afgan Emiri Habibullah Han savaşa girmeye yanaşmaz, İngilizlerle dost geçinmeye bakar.¹⁴⁹

20 Şubat 1919'da, Habibullah Han, bir av sırasında bilinmeyen kişilerce çadırında öldürülür. Celalabat'ta bulunanlar, yerine Nasrullah Han'ı emir ilan ederler. Emanullah Han da Kâbil'de devlet ileri gelenlerini ve kumandanları toplayarak emirliğini ilan eder. Celalabat'ta bulunanlar Nasrullah Han'a isyan ederek onun bir haftalık emirliğine 27 Şubat'ta son verirler. Böylece Türk dostu Emanullah Han, bütün Afganistan'a hâkim olur. 27 yaşındaki genç emir Anadolu'da gelişen Kurtuluş Savaşı'na karşı büyük bir ilgi duymaktadır. İngilizlere cihat ilan eden Emanullah Han, Rus Bolşevik Hükümeti'yle bir anlaşma yapar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Moskova'ya gönderdiği kurul, orada bulunan Afgan kuruluyla görüşür, anlaşır ve 1 Mart 1921'de bir anlaşma yapar. Ankara ile Kâbil arasında ilişkiler hızla gelişmektedir. Afganistan, Türkiye'den subay ister. Yurtdışında bulunan İttihatçılardan, özellikle Cemal Paşa, İngilizlere karşı başlatmayı düşündüğü Hindistan ayaklanmasında Afganistan'ı bir üs olarak kullanmak istemektedir ve bu amaçla Emir'in emrine girer.

Ankara'daki ilk yabancı elçi olan Sultan Ahmet Han, 21 Nisan 1921 günü büyük ve candan gösterilerle karşılanır. Meclis'in açılış yıldönümüne yetiştiği için mutludur. Gazetelerde Afgan elçisi ile mülakatlar yayımlanmaktadır.¹⁵⁰

İşte bu günlerde, *Sebilürreşat*'tan bir kurul da elçiyi ziyarete gitmiştir. Kurul'da Eşref Edip'le Mehmet Akiften başkasının bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Dergi, Afgan elçisinin Türkiye'ye gelişini "İslam tarihinin en mesut olaylarından biri" olarak nitelemektedir. Bu, Müslüman milletler arasında birliğe doğru atılmış bir adımdır, İslam dünyasında ortaya çıkmakta olan büyük "inkılab"ın mesut belirtileridir. Bu hareketler "inşallah" bundan sonra daha da gelişecek, büyük İslam dünyasının esirlikten kurtuluşu, bağımsızlık ve büyüklüğünü sağlayacaktır. Esasında bu iki İslam milletinin ruhları, dinî bağlarla kaynaşmıştır. "Biri Asya kapılarında, diğeri Asya ortalarında olan bu iki İslam milletinin el ele vermesi, inşallah diğer İslam milletleri için büyük bir yardımcı kuvvet olacak, onların da bir merkez etrafında toplanmalarını sağlayacaktır."

Sebilürreşatçılar, Türkiye'ye bu sevinçleri getiren elçi ile görüşmeyi önemli bir görev saymışlar, her türlü törensel gösterilerden uzak olarak bir selamla içeri girmişlerdir, hiçbir yabancılık duymamışlardır. Ahmet Han, İslam'ın kurtuluşundan ve kesin zaferinden emin bulunmaktadır. Her şeyden çok Anadolu Müslümanlarının ayaklanışını takdir etmektedir. Bolşeviklerle siyasi ilişkilerden yanadır ama Bolşeviklik, İslam toplumsal hayatı içinde yer bulmamalıdır. İngilizler Türklerin isteklerini yerine getirmedikçe Afganistan İngilizlerle bir anlaşmaya varmayacaktır.

Görüşme sırasında, Mehmet Akif, İstiklal Marşı'nı Farsçaya çevirip açıklamıştır. Afgan elçisi bundan çok memnun olmuştur. Görüşme bir saat kadar sürmüştür.¹⁵¹

149 *Sebilürreşat*, (22 Ağustos-10 Teşrinievvel 1334) [1918], sayı 366-373.

150 Kurtuluş Savaşı'mız sırasında Türk-Afgan ilişkileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Zeki Sarıhan *Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri, Aydınlık*, (günlük gazete) 31 Mart-13 Nisan 1980.

151 *Sebilürreşat*, (30 Nisan 1337) [1921], sayı 478, c.19. Yayındaki dil sadeleştirilmiştir.

Eşref Edip'in kalemiyle anlatılan bu görüşmedeki duygular ve dil, yalnız İslamcılara özgü değildir. O günlerin bütün Anadolu basını hemen hemen aynı dili kullanmaktadırlar. Nitekim *Hakimiyeti Milliye* de elçi ile mülakatlar yayımlamıştır.¹⁵²

Akif, Afgan elçiliğine bir kere de *Açıksöz* gazetesinin Zonguldak muhabiri Tahir Karaoğuz ile gitmiştir. Karaoğuz'un *Açıksöz*'e mektubunda şöyle denmektedir (sadeleştirilmiştir):

"Akif Bey üstadımızla birlikte Afgan elçisi hazretlerini ziyarete karar verdik. Hava sıcaaktı. Cebeci yolunda birkaç defa toz bulutlarına boğularak nihayet yeşil bahçeler ortasında saksıdan taşan büyük bir çiçek demeti kadar narin bir köşkün önünde durduk. Karşımıza siyah bir bayrak çıktı. Burası elçilikti."

Elçi Ahmet Han, konuklarını büyük bir memnuniyet ve sevinçle karşılamıştır. Afganistan'da Türkiye'ye karşı olağanüstü ilgiyi anlatmış, Türk Kurtuluş Savaşı'nı kendi savaşları kabul ettiğini gösteren sözler söylemiştir: "Kendimizi savunuyoruz", "Misaki Milli uğrunda savaşıyoruz", "Zafer bizim hakkımızdır, çünkü haklıyız, çünkü millî sınırlarımız içinde tam bağımsız yaşamak istiyoruz" demiştir.¹⁵³

Mehmet Akif, 2 Mart 1922 tarihinde, Afgan Elçiliği'nde, Afganistan'ın bağımsızlığı yıldönümünde yapılan parlak bir törende de Mustafa Kemal Paşa, bazı hükümet üyeleri ve mebuslarla birlikte bulunmuştur. Ziyafette Doğu milletlerinin elçileri de bulunmuş, bağlık ve kurtuluş üzerine karşılıklı parlak söylevler verilmiştir.¹⁵⁴

Afganistan elçiliği gibi İran, Azerbaycan elçilikleri de Ankara'da sık sık ziyafetler veriyorlardı. Mehmet Akif herhalde bu toplantıların da çağrılıları arasındaydı.

19. Sakarya Savaşı'nda

23 Ağustos'ta Yunanlılar, Ankara'yı ele geçirmek ve Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda bütünüyle yok edemedikleri Türkiye ordusunu ezmek için genel bir saldırıya geçmişlerdi. Türkiye ordusu, bu savaşta canını dişine takarak karşı koymuş, ancak savaşın ilk haftalarında adım adım geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ankara, pek heyecanlı günler yaşamaktadır. Başkumandanın isteğiyle hükümet daireleri boşaltılmış ve evraklar Kayseri'ye taşınmıştır. Mebusların birçoğu da Ankara'dan ayrılmışlardır, ancak birleşimler çoğunluk olmaksızın devam etmektedir.

Akif, bu günlerde Eşref Edip'e şöyle demiştir:

"-Sen klişeyi al Kayseri'ye git. *Sebilürreşat*'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar ye'se, ümitsizliğe düşmesinler. Sakarya inşallah düşmana mezar olacaktır."

Akif, başlangıçta Ankara'nın boşaltılmasına karşı çıkmıştır. Bir kere dağıldıktan sonra toplanılamayacağından kaygılanmaktadır. Bu konuda arkadaşlarını da ikna etmeye çalışmaktadır.

152 *Hakimiyeti Milliye*, (4 Ağustos 1921), sayı 254, s.1; (14 Ağustos 1922), sayı 578.

153 *Açıksöz*, (12 Eylül 1337) [1921], sayı 281.

154 *Hakimiyeti Milliye*, (5 Mart 1922), sayı 447, s.1; *Sebilürreşat*, (11 Mart 1338) [1922], sayı 494.

"Ankara'da kalan arkadaşları söylüyor: Herkesin heyecan ve endişe içinde bulunduğu o tehlikeli zamanlarda Üstad bir an bile sarsılmamış ye'se düşmemiş, itidal ve metanetini muhafaza etmişti. Cepheden mütereddit haberler geldikçe, fütura düşen fikirleri Üstad telkine çalışır, onların kalplerine kuvvet vermek için neşeli görünür, güldürücü fıkralar nakleder, gönülleri canlandırmaya uğraşır. Gözleri arkada olanları Sakarya'ya çevirirdi."

Bir gece birçok arkadaşlar toplanmışlar, konuşuyorlarken birisi:

"Şayet Ankara'dan kaçmak icabederse, ne tarafa kaçarız?" demiş. "Kayseri'ye mi gitsek, yoksa Kastamonu'ya mı kaçsak."

Bu kaçma sözünü duyunca Akif'in fena halde canı sıkılmış:

"Dinleyin arkadaşlar, size bir fıkra nakledeyim" demiş. "Şunu mu desem bunu mu desem..." diyen Kır Ağası'nın rüyasını anlatmış.¹⁵⁵

"Şefik anlatıyor:

Sakarya muharebesinin en heyecanlı bir gecesi. Top sesleri Ankara'dan iştiliyor. Akif Bey'in Tacettin Dergâhı yanındaki evinin bahçesinde oturuyoruz. Mebuslar, Ankaralı komşular hayli kalabalık.

Ledel'icap Ankara'dan uzaklaşmak için herkes tetikte. Fena bir haber gelirse hemen hareket edilecek. Üstad endişe gösterenleri teskin ediyor:

"Telaşa mahal görmüyorum. Evelallah ona [Mustafa Kemal'e], onun askerliğine güvenilir. Ordumuz inşallah galebe çalacak. Buna imanım var."¹⁵⁶

Akif, savaş sırasında oğlunu da yanında alıkoymuş, ancak eşini, diğer mebus aileleriyle birlikte Kayseri'ye göndermiştir.¹⁵⁷

Eşref Edip'in başka bir yerde anlattığına göre Akif, Sakarya Savaşı günlerinde orduya nasihat için cepheye gitmiştir.¹⁵⁸

155 Geleceğin belirsizliği konusundaki bu fıkrayı Akif'in çok beğendiği anlaşılmaktadır. Onu ilkin bir sohbetinde işlemiştir. (*Sebilürreşat*, 30 Mayıs 1329/12 Haziran 1913), sayı 248, c.9-2. Daha sonra Asım'da nazma döktü (İlk yayımı: *Açıksöz*, Teşrinisani 1920, sayı 92). Nazım *Safahat*, 7. basım, s.387-389'dadır.

156 Eşref edip, s.95-97.

Mithat Cemal'e göre Akif, bir mutluluğa, yalnız bir sefer bu mutluluk gerçekleşmeden önce inanmıştır. Akif, Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaşacağına nasıl inandığı sorusuna "Başımızdaki adamı kim görse inanırdı" karşılığını vermiş. (Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 1939, s.236). Aynı kitapta (s.230-236), Mısır'dan İstanbul'a son döndüğü 1936 yazında, Hakkı Tark'ın Mehmet Akif'le yaptığı bir görüşmeye de yer verilmektedir. Akif, Atatürk hakkında şöyle demiştir: "Tark Bey, ben yemin etmem, fakat işte yemin ediyorum; ben Millî Mücadele'de yanında bulundum; yakından tanıdım. Vallahilazim, eğer Atatürk olmasaydı, bu zafer kazanılmazdı."

Hakkı Tark, Kur'an çevirisini istemek üzere Atatürk tarafından gönderilmiş, ya da onun izniyle gitmiştir. Akife, Atatürk'ü onun hakkında iyi niyetlerle dolu bulunduğunu söylemiştir.

157 Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, 2. basım, İstanbul-1978, s.288.

Muhittin Nalbantoğlu'nun naklettiğine göre, Akif büyük kızı Süheyla'yı çağırarak, Kayseri'ye gidip Refik Bey'e misafir olacaklarını bildirmiş; tehlike baş gösterirse Sivas'a, daha ilerilere, Buhara'ya annesinin memleketine gitmelerini istemiş. "Orada bir Buhara Türk Cumhuriyeti kuruldu. Oraya gidersiniz" demiştir (*Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, 1981, s.12-13).

158 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Kasım 1957), sayı 256, c.11, s.85.

Türkoğlu gazetesinin 18 Eylül tarihli sayısından Çantay'ın naklettiğine göre Mehmet Akif 17 Eylül 1921'de, Bolu'ya şu telgrafı çekmiştir: "Yunanlılar kaçtılar. İngiliz politikası iflas etti." (*Kur'an'dan Ayetler ve Nesirler*, 1944).

20. Sebilürreşat Kayseri'de

Eşref Edip, Akif'in isteği üzerine *Sebilürreşat* klişesini alıp Kayseri'ye varınca, Kayseri Mutasarrıfı Kemal Bey'le (Gedeleş) karşılaşır. Mutasarrıf şöyle konuşur:

"Aman Eşref Bey, *Sebilürreşat* namına burada halka bir beyanname neşretseniz çok iyi olacak. *Sebilürreşat*'a karşı halkın muhabbet ve itimadı var, burada ve civar kazalarda dağıtırız, bugün halkı çözülmekten, dağılmaktan koruyacak ilahi sesten başka bir şey yok."

Eşref Edip hemen gider, bir şeyler yazar. Bildiri Vilayet Matbaası'nda dizilir. Sabaha karşı atlı askerler matbaa kapısına gelirler, basılan bildirileri alırlar, çevre kasabalara, köylere götürüp dağıtırlar. Kemal Bey'in önerisiyle bildiri, cuma günü Hükmüt Meydanı'nda toplanan halka da okunur.¹⁵⁹

Bu bildiriden elde yoktur.

Sebilürreşat'ın Kayseri'de yayımlanan sayısı 24 Eylül 1337 tarihini taşımaktadır. İdarehane "Muvakkaten Kayseri'de Muhakeme Hanı'nda"dır. 14 sayfalık bütün dergiyi "Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihadi" başlığı ile Trabzon Mebusu Ali Şükrü'nün Kayseri Ulu Cami'de yaptığı "mühim" konuşma kaplamaktadır. Ali Şükrü, konuşmasında İngilizlerin Türkiye ve İslam dünyası aleyhindeki siyasetini yererek bugünkü savaşın, yurt savunmasının kutsallığını ve anlamını anlatmakta, İslam dünyasındaki uyanışı övmektedir.¹⁶⁰

Eşref Edip, bu nüshanın on binlerce basıldığını ve her tarafa dağıtıldığını yazmaktadır.¹⁶¹

Derginin bu sayısında okuyuculara şöyle bir açıklama yapılmaktadır:

"Kayseri'ye seyahat dolayısıyla *Sebilürreşat*'ın intişarı bir müddet tehir etmiştir. Bir hatıra olmak üzere, bu nüshayı Kayseri'de neşrediyoruz. Zarfı olarak birkaç hafta fasıladan sonra, inşaallah yine Ankara'da neşrine devam edilecektir. Mektupların ve abone paralarının doğrudan doğruya Ankara'da *Sebilürreşat* İdarehanesi'ne gönderilmesi rica olunur. 489. nüsha, kısmen tab edilmişse de burada mevcut olmadığından abonelerimize gönderilememiştir. Bilahare gönderilecektir."

Sakarya Savaşı ve Kayseri'ye taşınma *Sebilürreşat*'ın düzenini bir hayli bozmuştur. Sonraki sayısı 2,5 aylık bir aradan sonra Ankara'da, 10 Aralık 1921'de yayımlanabilmiştir. Bu sayıda, imzasız bir yazıda İslam Cemaati'nin anlamı açıklanmaktadır. Bunun anlamı, Doğu ve Batı dünyasında bulunan Müslümanlar arasında kardeşlik ve yardımlaşma esaslarına dayalı bir bağ bulunması, İslam kanunlarının belirlediği kayıt ve şartlar çerçevesinde bütün Müslümanların bir uyum ve birlik kurarak birinin karşılaştığı zorluklar ile mücadele konusunda diğerlerinin de ona yardımcı olmasıdır.¹⁶²

Bundan sonra da *Sebilürreşat* Anadolu'da düzenli bir biçimde yayımlanamamıştır. Örneğin 10 Aralık'ta yayımlanan 491. sayısı ile 492. sayısı arasında 36 gün vardır.

159 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Kasım 1957), sayı 256, c.11, s.85.

160 *Sebilürreşat*, (24 Eylül 1337) [1921], sayı 490, c.19.

161 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Kasım 1957), sayı 257, c.11, s.106.

162 *Sebilürreşat*, (10 Kanunuevvel 1337) [1921], sayı 491, c.19.

16 Ocak 1922 tarihli bu sayıda Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi Efendi'nin imzasıyla İstanbul halkına hitaben yayımlanan bir bildiriden başka, Eşref Edip'in kaleminden, Prens Sait Halim Paşa'nın Ermeniler tarafından öldürülmesinden duyulan derin üzüntü dile getirilmekte, Hindistan "mazlumları"nın ayaklanma hareketleri anlatılmakta ve Buhara Delegation Kurulu'nun kabul edilmesi töreninde yapılan konuşmalar nakledilmektedir.¹⁶³

493. sayı ise 40 gün sonra yayımlanabilmiştir. Bu sayıda, yayımlanan yazılardan, Eşref Edip imzalı "Sebilürreşat'ın Müslümanlara Hitabesi"nde, yakında kıyamet kopacağına ilişkin bildirimler dağıtıldığı hatırlatılarak, bunun düşmanların bir oyunu olduğu, halkı azimsizliğe sevk etmek amacıyla yapıldığı, Anadolu Müslümanlarının bunlara inanmayacağı anlatılmaktadır.

Sait Halim Paşa'nın son eseri olan *İslam'da Teşkilat-ı Siyasiye, Sebilürreşat'ta* yayımlanmaya başlamaktadır. Mehmet Akif, yazıya koyduğu bir ön açıklamada eseri övmektedir.¹⁶⁴

494. sayının tarihi 27 Mart'tır (493. sayı Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'ndeki koleksiyonda yoktur). Nihayet 8 Nisan tarihli 496. sayıda Akif'in Bülbül şiiri yayımlanmıştır ki, daha önce değinmiştik. Bundan sonra, *Sebilürreşat'ın* kapandığı 1925 yılına kadar geçen üç yıl içinde Akif'in, *Sebilürreşat'ta* ancak dört kez imzası görülecektir. Bunlardan ilki, 10 Temmuz 1340 [1924] tarihli sayıda yer almıştır ve *Asım*'dan bir bölümdür. Bunda, *Asım*'ın Harbi Umumi'nin son senelerinde yazıldığı ve yakında *Safahat*'ın 6. cildi olarak yayımlanacağı belirtilmektedir.¹⁶⁵

21. Büyük Taarruz ve Zafer

Nihayet beklenen gün gelmiştir. Akif'in "Leyla"sı gökten yere inmiş, 26 Ağustos'ta Türk Ordusu'nun Kocatepe'de giriştiği saldırı, kısa sürede büyük bir zafere dönüşmüştür.

Zafer'le ilgili ilk yazı *Sebilürreşat'ta* 31 Ağustos'ta yer almıştır. Dergi dizgiye girerken yazıldığı anlaşılan ve son sayfanın son sütununa konulan "Allahüekber" başlıklı imzasız yazıda şöyle denmektedir:

"Ey bin üç yüz seneden beri namusu, dini müdafaa eden kahraman millet! Sen de şimdi bu son gaza-yı ekberle dünyadaki davaların en haklı, en kutsî, en şerefli olanını müdafaa ile, o şeref ve şanı yaşıyorsun. Yürü..."¹⁶⁶

Konu ile ilgili ikinci yazı, Türk Ordusu İzmir önlerindeyken, 7 Eylül tarihinde yayımlanmıştır. Derginin bu sayısındaki yazıların sonuncusu olan iki sayfalık bu yazının başlığı "İslamın Büyük Zaferi"dir. Yazıda, Yunan Ordusu'nun çöktüğü, Türk bayrağının şimdi Akdeniz kıyılarında dalgalandığı anlatılarak, bu bayrağın yakında Rumeli'de de dalgalanması dileğinde bulunulmakta, bu zaferin Doğu'da ve Batı'da büyük etkiler yapacağı belirtilmektedir. Daha sonra şöyle devam edilmektedir:

163 *Sebilürreşat*, (16 Kanunusani 1338) [1922], sayı 492, c.19.

164 *Sebilürreşat*, (26 Şubat 1338) [1922], sayı 493, c.19.

165 *Sebilürreşat*, (10 Temmuz 1340) [1924], sayı 608, c.24.

166 *Sebilürreşat*, (31 Ağustos 1338) [1922], sayı 515, c.20.

"Yarınki Cuma günü, İslam tarihinin en büyük günlerinden biridir. Bütün İslam Âlemi için bir mebde-i halas ve felah [kurtuluş başlangıcı] olan bu muazzam günü takdis etmek, bugün de dünyanın her tarafında, her memlekette bulunan bilumum Müslümanlar için namazgâhlara toplanarak hep bir arada cuma namazını kılmak, İslam'ın hürriyet ve istiklalini tebciil etmek icap eder.

"İslam'ın bu büyük kurtuluş gününü vücuda getiren şehametli ordu ve onun büyük kumandanları, hiç şüphe yok, İslam'a Bedir gazileri kadar büyük hizmette bulunmuşlardır. Bu hizmetin mükâfatını vermeye Allah'tan başkası muktedir değildir."¹⁶⁷

14 Eylül tarihli sayıda ise zaferle ilgili olarak, Afgan elçisinin bir kutlama yazısına rastlanmaktadır. Dergi sayfalarının çoğu, birkaç sayıdır Meclis'te Şer'îye Vekâleti bütçesi için yapılan görüşmelere ayrılmıştır.¹⁶⁸ Ertesi hafta yayımlanan dergiyi hemen bütünüyle gene bu görüşmelerin tutanakları kaplamaktadır. Yalnız son sayfada, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Başkumandan Mustafa Kemal"ın 13 Eylül tarihli olup "Büyük Asil Türk Milleti" diye başlayan ve zaferi anlatan bildirisi verilmektedir.¹⁶⁹

Bunlardan da anlaşılacağı gibi, Akif'in başyazarı olduğu *Sebilürreşat*, Büyük Zafer'i, sayfalarında beklenildiği ölçüde yansıtmamıştır. Bu dergi ki, 14 yıldır İslam ülkelerinin esaretine ağlamakta, milleti gayrete getirmeye çalışmaktadır. Özellikle Anadolu mücadelesinin zaferi için dört yıldır çırpınmaktadır. Buna rağmen, bu büyük zafer karşısında adeta sessiz kalışının nedenlerini kesinlikle bilmiyoruz. Ancak bunun nedeninin İslamcılarla Ankara Hükümeti arasında baş gösteren anlaşmazlıklarda aranması gerektiği kanısındayız.

İslamcılarla Mustafa Kemal'in yönetimindeki hükümetin 1920-1921 yıllarında doruğuna çıkan ittifakları bozulmaya başlamıştır. Bunu *Sebilürreşat*'ın yazılarından da anlamak mürnkündür. Nitekim, 24 Eylül tarihli dergide Yunan ordusunu yendikten sonra asıl görevin şimdi başladığı bildirilmektedir. Görev ise milli hüviyeti kaybetmek tehlikesine karşı birliktir.¹⁷⁰ *Sebilürreşat*'ın anlayışında "millî hüviyet" İslam geleneklerini esas alan toplumsal hayattır. Mustafa Kemal ise tam da bu hayatı kastederek "Asıl savaş bundan sonra başlıyor" demektedir...

Oğlu Emin, Büyük Taarruz'u izleyen günlerde babasının durumunu şöyle anlatmaktadır:

"Panik halinde kaçan düşmanın elinden kurtulan topraklarımızın, kasaba ve şehirlerimizin istirdadını müjdeleyen o mesut günler Mehmet Akif'i neşeden sarhoş edecek kadar sevindiriyor, babam yerinde duramıyor, gözleri ümitle, sevinçle parlıyordu.

Fazla dayanamadı. Ordu ile birlikte, olmazsa o harikalar yaratan kahramanların biraz arkasından o da ayaklandı. Eskişehir'e, Afyon'a gittik. Muharebe meydanlarını adım adım dolaştık. Bilecik'e vardığımızda henüz söndürülemeyen yangınlara kovalarla su taşıdık. Babam Mehmet Akif de bu ifta amelîyesine bizzat iştirak etti."¹⁷¹

167 *Sebilürreşat*, (7 Eylül 1338) [1922], sayı 516, c.20, s.263-264.

168 *Sebilürreşat*, (14 Eylül 1338) [1922], sayı 517, c.20.

169 *Sebilürreşat*, (21 Eylül 1338) [1922], sayı 518, c.20.

170 *Sebilürreşat*, (24 Eylül 1338) [1922], sayı 519, c.20.

171 *Millet*, (13 Mayıs 1948), sayı 119.

Akif, kurtuluştan az sonra Edirne'ye gitmiş,¹⁷² oradan Ankara'ya dönmüştür.¹⁷³ Özellikle, çok sevdiği arkadaşı Ali Şükrü'nün Meclis'te öldürülmesi Akif üzerinde soğuk bir etki yapmıştır.

1936 yazında Mısır'dan İstanbul'a döndüğünde, hasta yatağında Akif'le yapılan bir görüşmede Büyük Zafer'de neler hissettiği sorulmuştur.

"-Ya büyük zafer üstadım... O anda neler duyduunuz?

Kalbi durmuş gibi sarsılıyor, sonra bir anda yeniden canlanmış gibi, nereden geldiği bilinmez bir ışıkla gözlerinin içi gülererek;

-Ah... diyor:

Ve bir lahza bırakıyor kendini bu eşsiz sevincin koynuna... Dalıyor.

Ve, sesinin ta içten dudaklarına dökülüşünü seziyorum:

-Allahım ne büyük zaferdi o!.. Ortalık hercümerc oldu. Beş altı saat içinde bir başka dünya doğdu...

Tekrar gözlerini yumuyor:

-Ve biz mest olduk!..

-O zaman bir şey yazmadınız mı?

-Artık benim ne düşünecek, ne duyacak, ne yazacak, hatta ne yaşayacak takatim kalmıştı... Bizim dilimiz tutulmuştu. Ordu, bizzat yazıyordu."¹⁷⁴

22. Tacettin Dergâhı

Mehmet Akif, Ankara'ya gelince şimdiki Hacettepe Üniversitesi'nin arkasındaki Tacettin Dergâhı'nın bir odasına yerleşti. İstanbul'a göçünceye kadar da burada kaldı. Eşref Edip onun burada geçirdiği günlerle ilgili hayli bilgi veriyor.¹⁷⁵

Dergâh dergâh olalı böyle günler görmemiştir. Burası, adeta bir edebiyat ve müzik merkezi olmuştur. Edebiyatçılar, bilim adamları, sanatkârlar gelmekte, şiirler okunmakta, bilim konularında söyleşiler yapılmakta, neyler üflenmekte, gazeller, ilahiler söylenmektedir.

Dergâhta semaver sürekli yanmaktadır. İstanbul'dan gelenlerin kimisine, yeni bir yer bulununcaya kadar, Dergâh'ın bir başka odası verilmektedir. Akif'in eski arkadaşlarından Münir Bey, Mısırlı Hilmi Bey bunlar arasındadır. İstanbul Hükümeti'nin, Mustafa Kemal tarafından Bilecik'ten zorla Ankara'ya getirilen İçişleri Bakanı İzzet Paşa, diğer bir bakanı Hüseyin Kâzım, Rasathane Müdürü Fatih Hoca da Ankara'da kaldıkları süre içinde Akif'i sık sık ziyaret edenler arasındadır. Hatta, bir seferinde İzzet Paşa Akif'i kendi kaldığı eve istemiş, bunun üzerine Akif "Ne yaparsın, benim taliim iktizası, ya menkup vüzera, yahu iflas eden tüccar tarafından nedense pek sevilirim" diye bir de şaka yapmıştır. Hikmet (Bayur), Doktor Adnan Bey (Adivar), Yusuf Akçora, Abdulgafur Hoca, Hasan Basri Bey

172 *Millet*, (27 Mayıs 1948), sayı 120.

173 *Millet*, (10 Haziran 1948), sayı 122. Yazıda Akif'in mebusluktan istifa ettiği ileri sürülüyorsa da, Zabıt Cevideleri'nde buna ilişkin bir kayıt bulunmadığı gibi, Akif'in Meclis'te hazır bulunduğu da anlaşılıyor.

174 *Yeniğün*'ün 1. 7. 1936 tarihli sayısından nakleden Hilmi Yücebaşı, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, İstanbul-1958, s.76-79. Konuşmayı Kandemir'in yaptığı kayıttır.

175 Eşref Edip, *Mehmet Akif*... 1938, s.83-94.

gibi bazı mebuslar da Akif'in ziyaretçileri arasındadır. Dergâh şeyhinin akrabalarından bir Mevlevî dedesi vardır. Sık sık gelmekte, ney üflemede, bazen de Akif ve arkadaşları ona giderek ney dinlemektedirler, Akif de az çok ney çalmaktadır.

Dergâh adeta, bir edebiyat merkezi olmuştur. Ziyaretçilerinden bazıları şiirler okumaktadırlar. Bunlar arasında Akif'inkiler de vardır. Güzel sesli arkadaşlar gelince, gazel, ilahî, kasîde, şarkı okumaktadırlar. Hayrettin Bey (daha sonra Balıkesir Mebusu) bunlardan biridir. Akif de bazan coşmakta, arkadaşlarıyla birlikte şarkılar, ilahiler söylemektedir. En sevdiği ilahî şudur ve bu ilahiyi her okuyuşunda heyecana gelmektedir:

Gözüm ki kana boyandı, şarabı neyleyeyim?
Ciğer ki odlara yandı, kebabı neyleyeyim?
Ne yare yaradı cismim, ne bana, bilmem hiç,
İlahî, bu bir avuç türabı neyleyeyim?

MECLİS'TEKİ TUTUMU

Mehmet Akif, yaklaşık üç yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üye olarak bulundu. Akif'in Biga ve Burdur'dan mebus seçilişini, Burdur Mebusluğunu tercih edişini, propaganda yapmak üzere 1,5 ay izinle Kastamonu'ya gönderilişini daha önce görmüştük.

24 Aralık 1920'de Kastamonu'dan Ankara'ya hareket eden Akif'in bu yıl içinde ancak bir kez, o da yemin etmek için kürsüye çıktığını saptıyoruz. Meclis tutanaklarında, herhangi bir görüşmede adı da geçmiyor. 1921 yılı içinde Akif'in İstiklal Marşı nedeniyle Meclis'te adı birkaç kez geçmiştir ki, buna da daha önce değinilmişti.

Bütün mebusluk hayatı boyunca Akif bir kez daha kürsüye çıkmıştır.¹ Bu durum, Meclis gizli tutanaklarının yayımlandığı 1980'e kadar bilinmiyordu.

1. Tevfik Paşa'ya Gönderilecek Yazı

8 Şubat 1921. İkinci Başkan Vekili Hasan Fehmi Bey'in başkanlığında gizli oturum. Tevfik Paşa Hükümeti'ne karşı takınılacak tutum tartışılmaktadır. Hükümet, daha önce Tevfik Paşa'ya verdiği cevapta, Türkiye'yi Londra Konferansı'nda ancak TBMM Hükümeti'nin temsil etmeye yetkili olduğunu bildirmiştir.

Bunlar Meclis'te görüşülmüş, Meclis'in de Tevfik Paşa'ya bir cevap vermesi kararlaştırılmıştır. Bu oturumda, Meclis'in nasıl bir cevap vereceği görüşülecektir.

Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa kürsüye geldi. Cevabın üç dört gün gecikmesinin iyi olmadığını söyleyerek "rica ederim, cevap verilsin de İstanbul'la hesabımızı keselim" dedi.

Mehmet Akif söz aldı. İstanbul'la aralarındaki kötü anlamının ve ikiliğin kalkması için Meclis'in karar verdiğini söyleyerek "İstanbul'a bir telgraf yazılacaktı ve bu Meclis tarafından yazılacaktı ve son cevap olacaktı" dedi.

Hamdullah Suphi yerinden "Beyefendi yazmışlar, geldiler, burada okudular" dedi. Akif sözlerine şöyle devam etti (sadeleştirilmiştir):

¹ Nalbantoğlu, Akif'in Sakarya Savaşı sırasında Meclis kürsüsünden "unutulmayacak kadar büyük ve önemli" bir konuşma yaptığını ileri sürmektedir. Bu konuşmanın metni için "her ilimizin sınır taşına altın harflerle yazılsa yeridir" demektedir. Olayların kronolojik nakli yapıldıktan sonra konuşmanın verileceği yazılıyorsa da (*Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, 1981, s.13) kitapta buna rastlanmıyor. Zaten ne açık ne de gizli tutanaklarda Akif'e ait böyle bir konuşma yoktur.

"İnsan daima doğru söylemelidir, ama doğruyu her zaman söylememelidir. O telgraf müsvertesinde bugün söylenilmesi uygun görülmemeyen bir çok hakikatler vardır. Gereken yerlerde çok ağır söylenmiş, eğer uzlaşma sağlanacaksa bu dil hafifletilmelidir. Kabul ederlerse iş bitmiş, etmezlerse sorumluluk onlara yüklenmiş olur. Bendeniz bir şey karaladım. İzin verirsiniz okuyayım: Ankara ile İstanbul arasında cereyan eden haberleşmeden, İstanbul'un henüz gerek kendi durumunu gerekse Anadolu'nun durumunu gereği gibi kavrayamadığı kanısı uyanıyor. Millet'in idam beraatından başka bir şey olmayan Sevr Anlaşması'nı İstanbul'a kabul ettiren sebepleri burada söz konusu etmeyi uygun görmüyoruz. O anlaşmanın büsbütün ortadan kalkması beklendiğine göre, zamanında anlaşmayı kabul edenlerin bugün konferansta gereken etkiyi gösteremeyecekleri tabiidir. Ateşkes'ten beri bugün devlet kuvvetleri için hayatî bir görev iken İstanbul'un gerçeklere göz yumarak, ruhtan çok şekil ile uğraştığı üzüntüyle görülüyor. Yabancılar, devletin bütün varlığını ayaklar altına almış iken, bu saldırılara en önce maruz kalan İstanbul'un ve halen de yabancı baskısı altında baş bile kaldıramayan İstanbul'un bu durumu göz önünde tutarak ona göre bir tutum alması zorunlu iken, aksi bir yol izlemesi üzüntü vericidir. İstanbul'un gözünde henüz resmen asi sayılan Anadolu bugün istiklali için, Hilafet ve Saltanat makamının kurtarılması için canla başla uğraşıyor, düşmanların saldırılarına göğüs geriyor, bu yolda kanını döküyor. Bu nedenle söz sahibi olanın ancak Anadolu olacağını itiraf ve kabul etmek ve aradaki kötü anlamayı (sui tefehhümü) bertaraf ederek Büyük Millet Meclisi'ne işleri devretmek kendisinin ve bütün memleketin selameti adına İstanbul için en öncelikli ve gerekli bir görevdir. Bugün Tanrı'nın yardımıyla millet birliğini sağlamış, Meşru Meclis ve hükümetini kurmuş, ordularını tanzim etmiş, her türlü yabancı müdahalesinden uzak olarak her türlü ahkâm ve kazada bulunmuş iken, bütün bu şartlardan bütünüyle yoksun bulunan İstanbul'un hâlâ biçim ve meraşim ile uğraşması millet çıkarları ve ümmet'in iyiliği ile kesinlikle uyuşmaz. Bugün İstanbul'un "uhde-i hamiyet"ine düşen en önemli görev derhal B.M.M'nin meşruluğunu onaylamak ve konferansa delege göndermek hakkının yalnız bu meclise ait olduğunu ilan etmektir. Buna aykırı hareket, millet'in halas'ına set çekmek ayrılık ve çöküşe sebep olmak, Hilafet ve Saltanat Makamı'nı Papalık gibi maddî kuvvetten yoksun ve gayrimeşru bir şekilde sokarak yabancıların amaçlarına oyuncak derekesine indirmektir. Buna ise İslamiyet'in parlak şartlarının kesinlikle izni yoktur. Kaldı ki, Müslümanlık gözünde pek büyük bir dinî yeri olan Halifeliğin parlak makamını meşru durumundan çıkarmaya hiçbir kişinin, hatta o makamı işgal eden Zat-ı Şahane'nin bile yetkisi olamaz. İrade-i Şahane, ümmet işleri üzerine kurulursa muteber olur ve yerine getirilebilir. Evet, Zat-ı Şahane'nin kişisel istekleri, özel emirleri başkadır; ümmet'in emini olmak haysiyetiyle üzerlerine aldıkları Halifelik emanetinden hasıl olan manevî kişiliğinin iradesi başkadır. Bu nedenle, bugün Zat-ı Şahane, bütün özel amaçlarından uzak ve üzerlerine aldıkları büyük emanetten hasıl olan manevî kişilikleri adına ümmet işleri gereceğince yüksek iradelerde bulunmak dinsel zorunluluğundadırlar. Ümmet işlerinin gereği ise 'İcma-i ümmet' mahiyetinde olan ve bir maddî kuvvete dayanan B.M. Meclisi, evet ancak bu Meclis göstermek mevkiinde bulunuyor. Malumdur ki, İslam dininin doğrulanması, yaşaması için gerekli olan askerlerle cihazlanma, sınırları tutma, egemenlik (tenfiz-i ahkâm) ve yargılama

esas koşullarını bütünüyle iptal ederek Halifelik Makamı'nı önemsiz bir hale koyan Sevr Anlaşması'nı kabul etmeye din izin vermez. Eğer İstanbul'u böyle gayrimeşru bir duruma sokan sebep iğrenç zorbalık ise bugün o sebebin ortadan kalktığı söylenemez. Bu da gösteriyor ki, yabancıların iğrenç zorbalıklarıyla bütün dinsel şartların esaslarından soyutlanan Hilafet ve Saltanat makamı için, o şartları sağlayan Büyük Millet Meclisi'ni hemen Makam-ı Celil-i Hilafet'in yaptırım kuvveti olarak onaylamak ve Meclis'in icma-i ümmet niteliğinde olan kararlarını kabul ederek kendi meşru durumunu kazanmak bir dinî görev olmaktan başka, Müslümanlar arasında büyük bir saygın yeri olan Osmanlı Hanedanı'nın ebediyen bu seçkin yerini koruyabilmesi için de gereklidir. Gerek Zat-ı Şahane'nin, gerek bütün İslam dünyasının malumu olmalıdır ki, Büyük Millet Meclisi'nce bugün, Hilafet ve Saltanat Makamı'nın kurtarılmasını ve milletimizin tam bağımsızlığını sağlamaktan başka hiçbir amaç düşünülmüş değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili tek tek yemin ederek doğrulamıştır. Onun için bugün İstanbul'un anlamsız kuruntularla yabancıların gözünde milletin birliğini bozacak gayrimeşru bir tutum takınmasına B.M. Meclisi son derece üzgündür. Artık bu gayrimeşru duruma bir an önce son vermek, bu zavallı, bu fedakâr milletin mukadderatını idare etmekte bulunan B.M. Meclisi'yle işbirliği yapmak, aynı amacın gerçekleşmesine elbirliği ile çalışmak, dinî, vatanî, millî görevlerin başta gelenidir. Binaenaleyh, amacımızın elde edilmesinden sonra, aramızda halli pek kolay olan iç işlere ait bazı görüş ayrılıklarının bugün kesinlikle söz konusu edilmemesini ve yalnız din ve milletin yüce çıkarları düşünülerek derhal B.M. Meclisi'nin meşruluğunun kabul ve seçtiği delegelerin onaylanmasını, bu surette aradaki ikiliğin kaldırılarak Kur'an'ın ve Peygamberin sünnetinin emri gereğince devlet ve milletimizin yabancılara karşı birleşik, sağlam bir bina halinde gösterilmesini din ve devletin selameti adına son defa olara temenni ederiz. İşbu kararımız, Tefvik Paşa'ya aynen tebliğ edilmek üzere Vekiller Heyeti'ne tevdi olundu."²

Akif'in Tefvik Paşa'ya Meclis adına yazmayı önerdiği mektup, İstanbul Hükümeti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımasından ibarettir. Akif, İstanbul'da İngilizlerin zorbalığı altında da olsa bir hükümetin varlığını kabul etmekte ve onu devletin bir parçası olarak görmekte, Büyük Millet Meclisi'nin amacını bağımsızlığı elde etmek ve Halifelik, Padişahlık makamını kurtarmaktan ibaret saymakta, Osmanlı Ailesi'nin sonsuzluğa değin saltanat süreceğini ileri sürmektedir. Gerçekte, Meclis'in açıldığı günlerde, alelade isyancı damgasını yememek ve Padişah'a bağlı güçleri tatmin etmek için bu Meclis, Padişah ve Halifeliği düşmanların elinden kurtarmak amacıyla kurulduğunu ilan etmişti. Ancak, İstanbul Hükümeti ve Saray'la ara artık bir hayli açılmış, Ankara Hükümeti'nin bu iddiasını tekrara da gerek kalmamıştır.

Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti ile ve Padişah'la gelecekte de egemenliği paylaşma niyetinde değildir. Bunu açıkça ilan etmemiş bile olsa.

Akif, konuşmasının başında İran şairi Sadi'den örnek getirerek insanların konuştuklarının daima doğru olması gerektiğini ama, her doğruyu her zaman söyleyemeyeceklerini belirtip, bu yazı taslağında söylenenlerin kendi inançlarını da tam yansıtmadığını, bunun

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, TBMM Basımevi, Ankara-1980, c.1, s.410. Görüşmenin devamı 416. sayfaya kadar devam etmektedir.

uzlaşma amacı güden bir metin olduğunu belirtmekteyse de gerçek düşüncelerinin bu konuşmasındaki söyledikleriyle ne ölçüde bağdaşmadığını saptamaya tam olarak olanak yoktur.

Akif'ten sonra söz alan Hamdullah Suphi, hükümet olarak birinci, ikinci üçüncü telgraflarında Akif'in taktiğini uyguladıklarını, ancak olumlu bir sonuç alamadıklarını, kendisinin de başta yumuşaklık taraftarı olduğunu, ancak İstanbul Hükümeti ve Saray çevresinde akıl ve mantık kalmadığını, ne yapılırsa yapılsın faydasız olduğunu belirtti. Loyd George bile, İstanbul Hükümeti razı olursa Ankara delegelerini kabul edeceğini söylediği halde, İstanbul Hükümeti'nin bunu kabule yanaşmadığını, Ankara'nın delegelerini Londra'ya, ancak İstanbul'a katılmak ve yetki almak suretiyle göndermeye razı olduğunu söyledi. "Biz kani olduk ki, İstanbul'dan akıl ü mantık dairesinde bir şey beklenemez" dedi.

Muş Mebusu Hacı Ahmet Efendi, Mehmet Akif'in görüşlerine katılmakla birlikte, ortalama bir yol önerdi. Mademki, milletin çoğunluğa yakın bir kısmı Halifelik ve Saltanat'a maddî ve manevî bağlarla bağlıdır ve Padişah yabancılara boyun eğmiştir, o halde millet bu konuda aydınlatılmalı, öte yandan millî hudutlarını korumak ve Halife makamını düşmandan kurtarmak amacıyla kurulan Meclis'in Türkiye halkını emperyalist ve kapitalist tahakkümünden ve zulmünden kurtarmak istediği ve irade ve hakimiyetin kayıtsız şartsız millette olduğu anlatılmalıdır. Meclis'in amaçlarını yumuşak bir dil ile tasvir eden bildirilerle "milletle Padişah'ın ikazını temin etmeli"dir.

Mersin Mebusu İsmail Safa Bey söz aldı. İstanbul Hükümeti'nden hiçbir hayır gelmeyeceğini anlattı. Ancak, İstanbul'a karşı zamanı gelince kesin bir tutum alınacağını, ondan önce, bu hükümete karşı bazı meseleleri kurcalamanın yurt çıkarlarına aykırı düşeceğini söyledi.

İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, Mehmet Akif tarafından Hükümet cevabının şiddetli olduğu itirazının yapıldığını hatırlatarak, bu görüşe katılmadığını belirtti. Meclisi tanımaları yolunda Hükümet'in yaptığı çağrıya Tevfik Paşa'nın uymadığını, bunu bir kere daha teklif etmenin zaaf olacağını söyledi. İstanbul Hükümeti'nin Sevr Anlaşması'nı kabul ettiğini ekledi. Hilafet ve Saltanat'tan bahsedilirse, bundan geri dönmenin mümkün olmayacağını, eğer buna Padişah itaat etmezse Padişah'ın tahttan indirilmesi gerektiğini, bu nazik nokta ile oynamanın şimdi doğru olmadığını, Bakanlar Kurulu'nun cevabı şiddetli ise Akif'in bu cevap tasarısının da zararlı olduğunu söyledi.

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi ise propaganda değeri açısından Akif'in cevabını tercih ettiğini, bunun Hamdullah Suphi tarzında düzenlenebileceğini, pek dar bir zamanda bulunulduğunu söyledi.

Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey, İstanbul ile Anadolu'nun zihniyetinin farklı olduğunu, onlarınkinin kokuşmuş, Meclis'in görüşünün ise milletin ruhundan doğan yeni bir zihniyet olduğunu belirterek;

"Fakat mademki Meclis-i âli böyle bir şey yazılmasına karar vermiştir, Hamdullah Suphi Bey kardaşımızla, Mehmet Akif Beyefendi üstadımız bir şey hazırlarlar, şiddet itibarıyla daha muvafık gördüğüm Hamdullah Suphi Bey'in yazdığı şeyi aynen kabul buyurmazsanız, Mehmet Akif Beyefendi'ninki gayet iyi yazılmış, ve yahut üç dört kişi tarafından bir müsvette kaleme alınmasını teklif ediyorum. Şunu arz ediyorum ki tarihimizin en mühim noktasında buraya kadar geldikten sonra zaaf ile mevkiimizi küçültmeyelim. Bulduğumuz yeri muhafaza edelim, inmeyelim"

dedi.

Sivas Mebusu Emir Paşa, daha önce İstanbul'a yazılmış olan cevapta ısrar edilmesini savunarak Meclis tarafından yazılan şeyin millete de ilan edilmesini, böylece İstanbul Hükümeti'nin propagandalarına fırsat verilmemiş olacağını savundu.

Mustafa Kemal Paşa söz aldı. Son Hükümet yazısının İstanbul'a gönderilmeyerek Meclisçe geciktirilmesinin zararları üzerinde durdu. Zaman geçmiş olmakla birlikte Meclis'in son kesin kararını duyurmak zorunda olduğunu bildirdi. Bir karar sureti hazırlanarak bunun tebliğinin Hükümet'e bırakılabileceği gibi, Meclis'in doğrudan tarihe geçecek bir metin de hazırlayabileceğini söyledi. Mustafa Kemal Paşa, eğer bu ikinci yol izlenecekse "Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey biraderimizin yazmış olduğu şeyde bazı mühim tadilat yapılmasını lüzumlu görmekteyim" dedi ve Akif'in cevap tasarısındaki noktaları birçok bakımdan eleştirdi. Sevr Anlaşması'nı tanımadıklarını ilan ettiklerine göre, bu anlaşmanın esaslı bir tadili isteği diplomatik bir hata olacaktı. Taslakta yer alan "Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak" ibaresi uygun olmazdı. Bu Meclis'in meşruluğunu Tevfik Paşa'ya onaylatmaya da ihtiyaç yoktu. Delegeler zaten yola çıkmıştı. Halifelik ve Saltanat'ın Papalık'la birlikte kullanılması da uygun düşmezdi. Sonra, Sevr Anlaşması kabul edilirse Halifeliğin önemsiz hale düşeceğini söylemek de doğru olmazdı. Çünkü Padişah, Sevr Anlaşması'nı Saltanat Şurası'nda ayağa kalkarak kabul etmişti ve böylece Halifelik mühmel (önemsiz) hale gelmişti. Bunu Meclis'in itirafı doğru olur muydu? Padişah için yabancıların elinde esirdir denilmiştir, peki şimdi böyle bir esirden Büyük Millet Meclisi'ni onaylaması nasıl istenebilirdi? Belki tanımak denebilirdi, çünkü herkes tanıyabilirdi ama tasdik etmek denemezdi. Bugün anlaşalım, bunu sağladıktan sonra iç idarede anlaşmak da kolaydır, diye İstanbul Hükümeti'ne yazmak da pek yanlıştı. Öyle pazarlık olamazdı. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindi, eğer böyle denirse azim ve imanda bir tereddüt ilan edilmiş olacaktı. Akıl ve mantık üzerinde bulunuluyordu, bunlardan vazgeçmek doğru bir şey olamazdı. İkilikten söz etmek de doğru olamazdı, çünkü Meclis, birlik halinde bulunulduğunu söylemekteydi. İkilik olduğunu ileri süren İstanbul'du. Meclis, beliren kararı ne ise, Tevfik Paşa'nın son telgrafına cevap olarak yazmalı ve Hükümet'e tevdi etmeliydi. Hamdullah Suphi'nin ve Mehmet Akif'in yazdıklarını bir kurula havale etmek doğru olmazdı.

Başkan elde bulunan dört öneriyi anlattı. Birincisi Başkanlık Divanı tarafından yapılmıştı ki, görüşülen oydu. İkincisi, Akif tarafından yapılan öneriydi. Bir diğeri metnin Bakanlar Kurulu'nca yerine yazılmasını istiyordu, son olarak Kozan Mebusu Fikret Bey, İstanbul'la hiç haberleşme yapılmamasını öneriyordu.

Konu üzerinde yapılan görüşmenin yeterliliği oylama ile saptandı. Başkan önerileri yeniden özetledi. Mustafa Kemal "Korkarım Heyet-i Vekile müşkül bir vaziyette kalır" dedi. Başkan "Verilecek tadilnameleri ve Mehmet Akif arkadaşımızınkini ve bunun daha mufassal olmasını arzu buyuruyorsanız..." dedi. Tahsin Bey, Meclis'in Tevfik Paşa ile haberleşmeye yetkisinin olup olmadığını sordu (Vâdır sesleri).

Balikesir Mebusu Basri Bey, usul hakkında söz alarak görünüşte İstanbul'a karşı ama gerçekte kamuoyuna karşı telkinlerde bulunmaları gerektiğini söyleyerek, Meclis'in böyle bir cevap vermek için karar aldığını, bunun yerine getirilmesini istedi. "Hatta bu, Alem-i İslam'ın şairi tarafından yazılmıştır diye propaganda edilecek olursa, gayet iyi tesir yapacaktır" dedi.

Başkan görüşmelerin yeterli olup olmadığını oyladı. Kabul edildiğini açıkladı. İstanbul'a Meclis'çe bir cevap verilmesini isteyenleri sordu, istemeyenleri sordu: "Kabul edilmiştir efendim" dedi. Böylece, Başbakanlık önerisiyle Mehmet Akif'in önerisinin bir-leştirilerek Meclis'in cevabı olarak Tevfik Paşa'ya bildirilmesi kararlaştırılmış oluyordu.³

Bu görüşmelerde Hükümet'in tutumuyla Akif'in tutumu çatışmış ise de bunun iki taraf arasında bir kırgınlığa ya da şimdilik temelli bir ayrılığa yol açmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, bu görüşmeden 18 gün sonra İstiklal Marşı konusu Meclis'e gelmiş, 1 Mart'ta Akif'in Marşı Meclis'te okunmuş, 12 Mart'ta da Hükümet'in de çabasıyla kabul edilmiştir. Bu toplantılarda, Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin Mehmet Akif'i ve eserini övmesi dikkat çekicidir.

2. Sebilürreşat

28 Şubat 1921 günü Meclis'te görüşülen Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü bütçesi, sert tartışmalara sebep oldu. Görüşmeler, Batıcı-laik mebuslarla İslamcı-muhafazakâr mebuslar arasındaydı. Muhafazakâr mebuslardan Karesi Mebusu Abdulgafur Efendi, kürsüde Genel Müdürlüğün çalışmalarını eleştirmektedir. Bir mebus yerinden "Sebilürreşat'a da yardım ediyorlar" deyince Abdulgafur Efendi, Matbuat Müdürlüğü'nün *Sebilürreşat'a* elinden gelen "eşkal"i, "tazyik"i reva gördüğünü ileri sürdü. Bu ses "Şayan-ı teessüf" sesleriyle karşılandı. Konuşmacı, Meclis Genel Kurulu'nun kararına rağmen Müdürlüğün *Sebilürreşat'a* karşı elinden gelen "eşkal"i reva gördüğünü tekrarladı.

Yahya Galip, yerinden "Kim?" diye sordu. Abdulgafur Efendi "Matbuat Müdür-i Umumi" cevabını verdi. "Ama sonradan muavenet etti, kâğıt vesaire verdi" diye devam etti. Bu sözü gülüşmelere sebep oldu.

Tutanağın gerisi şöyledir:

HAMDİ B: (Ertuğrul) –Etti, pekala etti.

MEHMET AKİF B: (Burdur) –Bilmeyerek söyleme.

HAMDİ B: –Pekala biliyorum.

MEHMET AKİF B: –Dalkavukluğun lüzumu yok.

HAMDİ B: –Sensin dalkavuk.

MEHMET AKİF B: –Rezil herif sus!

HAMDİ B: –Rezil herif sensin!

MEHMET AKİF B: –Dalkavuksun hergele, sus! (Gürültüler).

REİS: –Rica ederim, susunuz."

Bu sert atışmadan sonra, Abdulgafur Efendi eleştirilerine devam etti. Daha sonra Matbuat Müdür-i Umumi Muhittin Bey söz alarak eleştirilere cevap vermeye başladı. Okulların birer "irşat" yeri haline getirilmesi konusundaki isteğe cevap verirken, Abdulgafur Efendi, Kastamonu Sultanisi Müdürü Behçet Bey'in, bir müsamerede Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadim'ini okuttuğunu, bir soru biçiminde belirterek bu kişiye Genel Müdürlük'te görev vermelerini kınadı.

3 Ankara ve İstanbul Hükümetleri Londra'ya ayrı ayrı kurullar gönderdiler. 21 Şubat'ta başlayan Londra Konferansı'nda Türk kurulu, Tevfik Paşa'dan yetkilerini kendilerine devretmesini istedi. 23 Şubat'ta Tevfik Paşa, Konferans'a bir muhtıra sunarak Türkiye'nin tek ve gerçek temsilcilerinin Ankara Hükümeti'nin delegeleri olduğunu belirtti. Sözü Bekir Sami'ye bıraktı. Böylece Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti'ni devre dışı bırakma taktiği başarıya ulaşmış oluyordu.

Muhittin Bey, Kastamonu'dan getirilerek propaganda için görevlendirdikleri Behçet Bey için Bakan Hamdullah Suphi'nin de lehinde görüş bildirmiş olduğunu belirtti. Behçet Bey'in Tarih-i Kadim'i okutma gibi işlerini bilmediğini yemin ederek söyledi. Mehmet Akif, yerinden "Onu bilmeyen kaldı mı?" dedi.

Genel Müdür, yeteri kadar propaganda yapılmadığı yolundaki eleştirilere cevap verirken Anadolu'da matbaa sıkıntısı çekildiğini söyledi.

Mehmet Akif yerinden "Kastamonu'da bir matbaa var ki, emsali İstanbul'da yoktur" diye seslendi.

Muhittin Bey "Evet efendim. Fakat motoru yoktur Akif Beyefendi" cevabını verdi. Akif "Zararı yok el ile çevirirler, yevmiye 20-30 bin gazete basabilir" deyince Genel Müdür "İmkânı yok, efendim, saatte nihayet bin tane basabilir" cevabını verdi.

Görüşmelerin devamında, Komisyon Başkanı Bursa Mebusu Muhittin Baha'nın Akife saygı ifade eden sözlerini görüyoruz. Muhittin Baha şöyle dedi (sadeleştirilmiştir):

"Şair Mehmet Akif Beyefendi'yi içinizde benim kadar seven bir adam olmadığına inanıyorum (Akif Bey'i sevmeyen yoktur, sesleri; hepimiz severiz, sesleri). Kişiliği sözkonusu ise, benim hocalarımıdır. Benim özel saygım vardır. Fakat ben şunu rica edecektim ki Akif Bey'in saygıdeğer adı, *Sebilürreşat* hakkında bizim millî hükümetimizin yardımını sağlayacak kadar yüksektir."

Muhittin Baha Bey, sözlerine devamla, Erzurum Mebusu Nusret Efendi'nin, *Sebilürreşat*'a Hükümetçe yardım yapılmasını isteyen önergesini hatırlattı ve Meclis'in böyle şeylerle meşgul olmaması gerektiğini söyledi.

Akif, bu sözlere karşılık (herhalde bulunduğu yerden) şöyle bir karşılık verdi:

"Meclis bu husus için zaten evvelce karar vermiştir. Bu mesele bitmiştir. O takririni ben vermedim. Kim vermiştir, rica ederim, söyleyiniz. Bu zaten mukarrerdir. Tekrar takrir vermeğe hacet yoktur."⁴

Bu Meclis'in üyelerinden Damar Arıkoğlu, *Sebilürreşat* hakkındaki görüşmeleri anlatmaktadır. (Özetle): Abdulfafur Efendi'nin, *Sebilürreşat*'a neden yardım yapılmadığına ilişkin sorusu üzerine, Mehmet Akif ve Hoca Efendiler soruyu destekliyor. Hamdi Bey (Ertuğrul), yardımın aleyhinde konuşuyor. Yardım yapılan gazetelerin iç ve dış aydınlatma göreviyle çalıştıklarını, *Sebilürreşat*'ın dar çerçeveli yardım yaptığını, yardımın henüz zamanı gelmediğini, yapılacak devlet hazinesine zarar vereceğini ve birkaç kişiyi memnun etmekten başka bir şey olmayacağını söylüyor. Bu sözler Akif'in çok canını sıkıyor. Şer'îye Encümeni adına Hamdi Bey'i adeta tektir ediyor. Sözlerinin dalkavukluktan başka bir anlam taşımadığını sert ve ağır cümlelerle söylüyor. *Yenigün*'de yazıları çıkan Hamdi Bey, bu sözlere çok kızıyor ve adeta yerinde duramıyor. Akifi yobazlıkla, geri kafalılıkla suçluyor. Hâlâ inkılabı anlayamamış bir softa zihniyetiyle konuştuğunu söylüyor. Ortalık karışıyor, Hocalar ve muhafazakârlar Akifi, gençler Hamdi Bey'i destekliyor. Meclis başkanı işe karışıyor, ikisine de söz veriyor, oturumu bir süre tatil ediyor.⁵

4 *Zabıt Ceridesi*, c.8, s.517-519. 533.

5 Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, 1961, s.269-270.

Kütahya Mebusu Besim Atalay tarafından yapılan, *Köy Hocası ve Sebilürreşat* dergilerinin köy ve nahiyelere kadar bedava dağıtılması konusunda bir yasa teklifinin, Teklif Komisyonu'na gönderildiği, 25 Nisan 1921 tarihli birleşimde başkan tarafından açıklanmıştır.⁶

9 Mayıs 1921'de *Köy Hocası ve Sebilürreşat* konusu yeniden Meclis'tedir. Besim Atalay'ın, bu iki derginin Hükümetçe satın alınarak köylere kadar bedava gönderilmesini isteyen önergesi, Teklif Encümeni'ne gitmiştir. Encümen'in 30 Nisan tarihli yazısı Meclis'te okunmuştur. Encümen öneriyi görüşmeye değer görerek İrşat ve Muvazene-i Maliye Encümenlerine gönderilmesini öngörmektedir. Besim Atalay, konunun İrşat Encümeni'de görüşülerek kabul edildiğini bildirir, kanunun Meclis'te görüşülerek kabul edilmesini ister. Önerinin lehinde ve aleyhinde hararetli konuşmalar olur. Lehinde olanlar, halkın aydınlatılması gereği üzerinde durmaktadırlar, devletin, köylü için bu kadarlık bir yardımı çok görmemesini istemektedirler. Aleyhinde olanlar ise, bu dergileri köylere ulaştırmanın zorluğu, hazinenin yoksulluğu üzerinde durmaktadır. Erzurum Mebusu Salih Efendi, bu arada şöyle bir bilgi verir:

"Bu bütçeyi incelerken istihbarat bütçesinde 25 000 lira bir masraf gördüm. Bunu tetkik ettim, haftada 12 sayfalık, 3 500 nüsha meccanen *Sebilürreşat* basılıyor, kâğıdı, mürekkebi, tabi hükümete ait olmak üzere, bundan 500'ünü alırlar, kalanını *Sebilürreşat* yazı kurulu alıyor. Bunun emsali çok. Yalnız *Sebilürreşat* değildir. (...) Bu bütçe ile olmaz, dedim. (Gürültüler), (Devam sesleri)."

Uzunca bir tartışmadan sonra ortalama bir yol tutulur. Bu görevin İrşat Encümeni, Maarif Vekâleti ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün yapmaya mecbur olduğu işler arasında bulunduğu, kanun önerisinin bu ilgili yerlere tebliğ edilmesi ile yetinilmesi yolunda Muş Milletvekili Abdülgani Efendi'nin önergesi kabul edilir.⁷

3. Gruplar

Mustafa Kemal Paşa, bir süreden beri yakın arkadaşlarıyla yaptığı görüşmeleri sonuçlandırarak 10 Mayıs 1921'de Birinci Grup adıyla anılacak olan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuş, böylece Meclis'te gruplaşmalar resmen su yüzüne çıkmıştır. Tunaya'nın 15 Mayıs 1921 tarihli "Grup Eses Defteri"ndeki kayıtlara bakarak yazdığına göre Mehmet Akif, Birinci Grup üyesidir. Daha sonraki kayıtlara dayanılarak hazırlanmış "Birinci Gruptan istifa etmiş olanlar" listesiyle, Veysel Genye'nin saptadığı listeye dayanılarak "istifa etmiş sayılanlar" listesi verilirken, bu listede bulunanların İkinci Grup'a geçtiğinin saptanmasına imkân olmadığı belirtiliyor. İkinci Grup listesinde Akif'in de adı anılıyor.⁸

Daha sonra anılarını yazmış olan Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu'nun kitabında verilen 66 kişilik İkinci Grup listesinde Mehmet Akif'in adı yoktur.⁹

6 *Zabıt Ceridesi*, c.10, s.85.

7 *Zabıt Ceridesi*, c.10, s.262-267.

8 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*, İstanbul-1952, s.536-539.

9 Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul-1961, s.272-276.

Birinci Grup, kurulduğu sıralarda tam uyumlu üyelerden oluşmuyordu. Bu grup toplantılarına katılmadığı halde, Akif'in adının da deftere kaydedilmiş olması düşünülebilir. İkinci Grup'la ilgili liste de herhangi bir belgeye dayanmamaktadır. Buradaki adlar, Meclis'teki konuşmalar ve genel tutumlar dikkate alınarak düzenlenmiş olsa gerektir. Yukarıda verdiğimiz konuşmasından başka Akif, bir kez olsun Meclis kürsüsünden konuşmuş değildir. Ancak, onun da, çıkarılan yasalarda, Meclis'e gelen çeşitli konularda tutumunu saptamak zor değildir ve özellikle 1922 ve 1923 yılında, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği Grup karşısında bulunduğu açıktır. Meclis'te gruplaşmaların su yüzüne çıktığı tarihlerde *Sebilürreşat*'ta yeniden yayımlanan ve birlik isteyen, bölünmelerden yakınan şiihlerine bakarak Akif'in gruplaşmalara karşı olduğunu, böylece hiçbir grubun içinde yer almamaya özen gösterdiğini söylemek de mümkündür.

En yakın arkadaşları olan Hasan Basri, Ali Şükrü, Abdulfafur Hoca İkinci Grup üyesidirler.¹⁰

4. İstanbul'daki Ahlaksızlıklar

1921 yılının son günü. Başkanlık, önergeleri duyurmakta ve ilgili yerlere havale etmektedir. Dördüncü sırada Mehmet Akif ve arkadaşlarının, İstanbul'daki ahlaksızlıklarla ilgili bir bildiri yayımlanmasını isteyen önerisi vardır. Başkan "bunu da Heyeti Vekile'ye havale ediyoruz" deyince, bir mebus önerinin anlaşılmadığını söyler ve ne olduğunu sorar. Başkan, konusunu ve Akif'in önerisi olduğunu bir kere daha söyler. "Okunsun" sesleri gelir. Okunur, 26 Aralık tarihini taşıyan önergede Burdur Mebusu Mehmet Akif ve 23 arkadaşının imzası vardır. Özetle şöyle denmektedir (sadeleştirilmiştir):

"Kurtarmak için uğraştığımız İstanbul'da dinî ve millî ahlak ve medenî kurallarımızın üzücü bir biçimde ihlal edildiğini her gün duyuyoruz. Türk Müslüman kadınları, hayatî düşmanımız olan yabancı işgal kuvvetlerinin subaylarıyla özel ve genel toplantılarda bir araya gelmekte ve dans etmektedirler. Bu, millî hayiyetimize ne kadar aykırı ise, dinî inançlarımıza da ondan daha çok aykırıdır. Meclis, İstanbul halkını Türklük ve Müslümanlık'tan ayırmak amacını güden iç ve dış akımlara durum elverdiği ölçüde engel olmalıdır. İstanbul'da bu gibi kimselere seslenen bir bildiri çıkarılmalıdır. Bildiride bunlara cüret eden kadınların ve bundan aynı derecede sorumlu olan erkeklerin yakın bir zamanda şiddetle sorumlu tutulacağı duyurulmalıdır."

Önergenin okunmasından sonra 11 mebus çeşitli görüşler ileri sürer. Yahya Galip "Orada Halife diye bir herif var, baksın yahu!.." diyerek fırsattan istifade Padişah'a karşı alaylı bir hücumda bulunur. Böylece Halifelîğe bağlı olanlara, bu arada, önerge sahiplerinden bir kısmına da taş atılmış olmaktadır. Celal Nuri, "İstanbul'da bizim hükmümüz geçmiyor ki, ne yapabiliriz?" der. Hüseyin Avni gibi muhafazakâr bir mebus, bunları yapanları Türk saymadıklarını, bu nedenle kendilerine seslenilmesinin gereksiz olduğunu ileri sürer. Böyle bir olaydan millet adına utanç duyulduğundan olacak, gizli bir oturum önerilir.

¹⁰ Damar Arıkoğlu *age*, s.272-276.

Önerenin başında imzası olduğu halde, adeta kürsüde konuşmamak için yemin etmiş benzeyen Akif, konuşmaz. Önerenin savunmasını Balıkesir mebusu Abdulfafur Efendi üzerine alır. Yakın bir zamanda kahraman ordumuzun boru seslerinin İstanbul ufuklarında duyulacağını söyler. Hakimiyetimiz altındaki yerlerde, milli namusumuzu yıkılmaktan kurtarmak için nasıl çalışıyorsak, işgal altındaki yerlerde de aynı biçimde çalışmalıyız, der. Şöyle devam eder (sadeleştirilmiştir):

"Yabancı işgal kuvvetlerine güvenerek, bizim kutsal savaşımızla alay eden, bütün Anadolu evlatları soğuklarda, siperlerde, milletin varlığını, namusunu savunmak için en azgın düşman ile, canla başla uğraşırken, ötede, bizim en büyük düşmanımız olan yabancı işgal kuvvetlerine mensup subaylarla kol kola dans eden kadın ve erkekler, emin olsunlar ki, Büyük Millet Meclisi'nin o önemli adalet mahkemeleri önünde bütün hıyanetlerinin, bütün cinayetlerinin hesaplarını vereceklerdir."

Söz alan 20 kişi vardır. Başkan önergeyi oylamak ister. "Anlaşılmadı" sesleri ve gürültüler gelir. Başkan, önerenin Hükümet'e havale edilmesini oylar ve bu kabul edilir.¹¹

Bildiri 5 Ocak 1922 tarihinde Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi imzasıyla yayımlanmıştır. Bildiride, Anadolu'da kan akıtılıp savaşılırken bazı İstanbulluların içip eğlenmeleri kınanmakta, bütün Anadolu halkı, çoluğuyla, çocuğuyla, kadınıyla, erkeğiyle, dişiyle tırnağıyla, düşmanlara karşı mücadele ederken İstanbul'daki halkın hiç değilse bu kutsal savaşa kalben katılmasının gerekli olup olmadığı sorulmakta, bazı Müslüman kadınların yabancı erkeklerle dans edışı yerilmekte ve İstanbul kurtarılınca bu alçaklıklardan hesap sorulacağı belirtilmektedir.¹²

5. Bakanlar Kurulu'nun Seçim Usulü

8 Temmuz 1922. Meclis'te, Bakanların nasıl seçileceği ile ilgili kanun tasarısı görüşülmektedir. Hükümet adaylık usulünü benimsemektedir. Başbakanlık için Meclis başkanlarıyla Meclis komisyonları başkanları ve Hükümet üyeleri toplanacak, üç aday gösterecekler, Meclis de bunlardan birini seçecektir. Bakanlar için ise Başbakan üç aday gösterecek, Meclis bunlardan birini seçecektir. Böylece, iktidarı elinde tutan Birinci Grup, Hükümetin etkinliğini artırmak, Meclis'in yetkilerini kısmak istemektedir. İkinci Grup üyeleri de, önceki günkü ve bugünkü görüşmelerde bu adaylık usulüne şiddetle itiraz etmektedirler. 6 Temmuz'da tasarının birinci maddesi reddedilmiştir. Akif'in de reddedenler arasında olduğunu düşünmek mümkündür; çünkü bugünkü görüşmeler sırasında verilen bir önergede 85 imzadan biri de Akif'indir. Önerge şudur (sadeleştirilmiştir):

11 *Zabıt Ceridesi*, c.15, s.218, vd. Önerge, kadınların dans etmesi olayına, bunun işgal kuvvetleri subaylarıyla yapılması olayıyla birlikte karşı çıktığı için haklı bir zemindedir. Bu nedenle olacak, mebuslardan hiçbiri, önerenin dans etmek noktasından aleyhinde bulunmamıştır. *Sebilürreşat*, ilerde görüleceği gibi kadınların herhangi bir erkekle dans etmesine de defalarca ve şiddetle karşı çıkmıştır. Zaferden sonra Ankara Hükümeti ise kadınları bu yönden de toplumsal hayata sevk etmeye uğraşmıştır.

12 *Hakimiyeti Milliye*, (5 Kanunusani Ocak 1922), sayı 597; *Açıksöz*, 7 Kanunusani 1922; *Tevhidi Efkâr ve İkdâm*, 12 Kanunusani 1922, *Yeni Adana*, 14 Kanunusani 1922; *Sebilürreşat*, (16 Kanunusani 1338), sayı 492, c.19; Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*. 2. basım, İstanbul-1969, Türkiye Yayınevi, s.993.

"İkinci maddenin aşağıdaki gibi düzeltilmesini teklif ederiz: Madde 2- Bakanlar kurulu başkanı ile bakanlar, Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla ve salt çoğunlukla, Meclis üyeleri arasından ayrı ayrı seçilir."

Meclis'te bugüne kadar böyle kalabalık bir imzaya sahip önerge görülmemiştir. Önerge oylanır ve kabul edilir. Tasarının tümü de Hükümet'in ve Birinci Grup'un değil, İkinci Grup'un istediği biçimde yasalaşmıştır. Buna göre, Başbakan ve Bakanlar, Meclis içinden ve gizli oyla, tek tek seçileceklerdir. 14 çekimser oy kullanılmış, 46 kişi Hükümet yönünde, 124 kişi muhalefetin istediği biçimde oy kullanmıştır. Akif de bunlar arasındadır.¹³

Bu aylar, biraz da zaferin gecikmiş olmasından ötürü, muhalefetin en yaygın olduğu aylardır.

Şimdi bakanlar Meclis'ten tek tek seçilmektedir. 10 Temmuz'da İçişleri Bakanı vekili seçilirken Akif, oyları tasnifle görevlendirilen üç mebustan biridir.¹⁴

6. İstiklal Mahkemeleri

26 Temmuz 1922. Gizli oturum: 50 kadar milletvekilinin önergesi görüşülmektedir. Bunlar, İstiklal Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verilmesini istemektedirler. Bunu daha çok Hüseyin Avni, Ziya Hurşit, Ali Şükrü gibi muhalefete mensup mebuslar savunmuşlardır. O günkü oylamada, tasarının kabul edilmesi (yani İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılması) yolunda 76 oy kullanılmıştır. 8 kişi çekimser kalmış, 79 mebus önergeyi reddederek İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılması yolunda oy kullanmıştır. Birinci Grup üyelerinden Yunus Nadi, Muhittin Baha gibi bazı mebuslar da aynı doğrultuda oy kullanmışlardır.¹⁵

28 Eylül 1922. Kurtarılmış yerlere İstiklal Mahkemeleri gidecektir. Bunun için özel bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun Meclis'e sunduğu yazıdaki 1. maddenin ad belirtilerek oylanması istenir. 15 imza sahibinden biri de Akif'tir. Öneride Hüseyin Avni, Ziya Hurşit gibi İkinci Grup'un önde gelen üyelerinin de adları vardır. Bu öneri oylanmadan önce, birinci maddenin metinden çıkarılması kabul edilmiştir. Kurtarılmış bölgelere gönderilecek İstiklal Mahkemeleri hakkında Adliye Encümeni yazısının maddelerine geçilmesi önerisinin ikinci kez oylamaya sunulmasında Akif red oyu kullanmıştır. Bu oylamada 11 çekimser, 70 red, 82 kabul oyu kullanılmıştır. İkinci maddenin metinden çıkarılması yönünde yapılan bir oylamada da Akif, öneri doğrultusunda oy kullanmıştır.¹⁶

7. Akif Cepheye Gönderiliyor

29. 7. 1922. Büyük Taarruz hazırlıkları tamamlanmak üzeredir. Ordunun moralini yüksek tutmak gerekmektedir. Meclis Başkanlık Divanı, Ordunun bayramını kutlamak üzere cepheye gönderilen mebusların adlarını açıklamaktadır. Bunlar Ali Fuat Paşa (Ankara), Abdulfafur Efendi (Balıkesir), Mehmet Akif Bey (Burdur), Atıf Bey (Kayseri)'dir.¹⁷

13 *Zabıt Ceridesi*, c.21, s.341.

14 *Zabıt Ceridesi*, c.21, s.349.

15 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.631.

16 *Zabıt Ceridesi*, c.23, s.223, 224, 245. İlerde görüleceği gibi, 1925'te Şeyh Said Ayaklanması üzerine *Sebilürreşat* sahibi ve müdürü Eşref Edip İstiklal Mahkemesi'nce tutuklanmış ve yargılanmıştır.

17 *Zabıt Ceridesi*, (1340 baskısı), c.22, s.67.

8. Fetva Heyeti, Darülhilafe Medresesi

Büyük Taarruzun üçüncü günüdür. 28 Ağustos'ta Meclis'te orduya selam ve saygılar gönderilmiş, dualar okunmuştur. 1922 yılı bütçesi görüşülmektedir. Sıra Şer'îye ve Efkafe Vekâleti bütçesindedir. Bir Fetva Heyeti kurulması söz konsudur. İlk öneri, bunun üç kişiden oluşmasını öngörmektedir. Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit ve 95 arkadaşı bir önerge vererek bu kurulun önemli olduğunu, 10 kişiden meydana gelmesi gerektiğini belirtmektedirler. 95. imza Akif'indir. "Bu daire, İslam Âlemi'nin başvuracağı bir yer olduğu gibi, gerektiğinde diğer devletlerin ve Müslüman olmayan unsurların da başvuracağı bir yer olacaktır" denmektedir. Önergede her iki gruba mensup üyelerin adına da rastlanmaktadır. Önerge kabul edilmiştir.¹⁸

Bunun ardından, Edirne Mebusu Şeref Bey ve 50 arkadaşının İslam İnceleme ve Yazma Kurulu'nun 9 kişiden oluşmasını isteyen önergesi okunur. Akif buna da imza atmıştır. Bu önerge de kabul edilmiştir.¹⁹

45 imzalı ve Akif'in de yer aldığı başka bir önergede Şavşat ve Gaziantep'te açılması düşünülen Darülhilafe Medreseleri için Şer'îye Vekâleti bütçesine ödenek konulması istenmiştir. Önerge dikkate alınmak üzere Encümene havale edilmiştir.²⁰

9. Sebilürreşat Gene Meclis'te

Ordunun İzmir'e girdiği ve bütün ülkenin benzersiz bir sevince boğulduğu gün TBMM, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün bütçesini görüşmektedir. Genel Müdür Ağaoğlu Ahmet Bey, kürsiye çıkarak eleştirilere cevap verir, basına yardım ettiklerini söyler. Çeşitli görüşlerin ileri sürülmesini doğal karşılar ve müdürlüğünün eleştirilerde dile getirilenleri tarafsızca kontrol edeceğini söyler. "Sıratı Müstakim çıktığı gibi Felsefe ve İlim Mecmuası da çıkacaktır. Benim kanaatim budur" der. Akif yerinden "Sen senelerce onun [Sıratı Müstakim'in] muharriri idin, bilmez misin?" diyerek laf atar. Ağaoğlu Ahmet buna cevap vermez. Anlatmaya devam eder: Kendisi bir takım çevrelerin hoşnutsuzluğunu üzerine çekmiştir. Hiçbir zaman din aleyhinde bulunmamıştır. Durak Bey "Zaten bulunamazsınız" der. Bu sefer Hamdullah Suphi, Durak Bey'e şöyle çıkarır: "Lüzumsuz kahramanlık olmaz!"

İslamcı-muhafazakârlar ile Türkçü-milliyetçiler çatışmaktadır.

Tartışma bu kadarla bitmez. 16 Eylül tarihli görüşmelerin konusu gene aynı müdürlüğün bütçesidir. Görüşmelerde Akif'in başyazarı olduğu *Sebilürreşat* sık sık anılmaktadır. Tartışma konusu, Hükümet'in basına yardım edip etmediği, yayın organları içinde ayırım yapıp yapmadığıdır.

Ağaoğlu Ahmet'in verdiği bilgiye göre, Hükümet'in çıkmasına yardımcı olduğu gazetelerin başında *Hakimiyeti Milliye*, dergilerin başında da *Sebilürreşat* gelmektedir. Söz alan mebuslar, gazeteler ve dergiler karşısında açık bir taraf gibi görünmek istemezler. Ancak, İkinci Grup'un öneri durumunda olan Erzurum Mebusu Hüseyin Avni, *Ha-*

18 *Zabıt Ceridesi*, c.22, s.395.

19 *Zabıt Ceridesi*, c.22, s.396. Eşref Edip'in yazdığına göre, Akif bu kurulda görevler almış. Şer'îye Vekâleti'nin yeniden örgütlenmesinde de çok emeği geçmiştir (*Eşref Edip*, s.98).

20 *Zabıt Ceridesi*, c.22, s.405.

kimiyeti Milliye'ye yapılan yardımın kesilmesini istemektedir. Bu arada *Sebilürreşat*'ı da feda etmek zorunda kalır. Ona da yardım yapılıyorsa kesilmesini ister. Bu organların okuyucu gücüyle yaşaması gerektiğini belirtir.

Gene Ağaoğlu'nun verdiği bilgilere göre, genel müdürlüğün matbaasında şu dergiler çıkarılmaktadır: *Sebilürreşat*, *Köy Hocası*, *Terbiye*, *Felsefe*, *İlim ve Fen*, *Ziraat*, *Anavatan*. *Sebilürreşat*'a beş bin kûsur lira ve altı top kağıt verilmektedir. Akif, yerinden altı topu düzeltir.

Cebelibereket Mebusu İhsan, *Sebilürreşat*'ın matbaadan aldığı nüshaları ne yaptığını sorar. Ağaoğlu Ahmet, "Bize müsvevveleri getirirler; üç bin nüshasını sahibine veririz. Ne yaptığını bilmeyiz" der. *Sebilürreşat*, her sayıdan 500 nüshayı Hükümet'e parasız olarak vermektedir, Hükümet bunları kendisi dağıtmaktadır. *Hakimiyeti Milliye* de öyle yapmaktadır.

Sebilürreşat'la yakın ilişki içinde olduğu konuşmasından da anlaşılan Karesi (Balıkesir) Mebusu Hasan Basri Bey kürsüye çıkar, bazı bilgiler verir. *Sebilürreşat*'ın Anadolu'da 1920'de 4, 1921'de 23, 1922'de 23 nüshası basılmıştır. Bu toplam 50 nüshanın 47'sini sözü edilen genel müdürlük basmıştır. Üç yıl boyunca Hükümet'in kağıt, baskı gibi yollarla *Sebilürreşat*'a yaptığı yardım günlük bir gazeteye yaptığı yardımın bir aylığı kadar bile tutmaz der.

İhsan Bey, Meclis'in *Sebilürreşat*'a yardım kararı aldığını, beş kuruş, on kuruş yardım yaptı diye tartışmanın gereksiz olduğunu söyler. Tartışma uzar. Hasan Basri uzunca konuşur. Bu arada Ağaoğlu Ahmet, bir belge ortaya koyar. Bunda Hükümet'le *Öğüt* gazetesi ve *Sebilürreşat* dergisi arasında bir anlaşma yazılıdır. Hükümet, bu iki yayın organına her sayı için 60 lira yardım etmeyi yükümlenmektedir. Genel Müdür, konuşmasını şöyle bitirir:

"Ben müdürlüğe gelemedenberi, günü gününe, düzenli her hafta, bir haftası geçmemek şartıyla bu gazeteyi [*Sebilürreşat*'ı] çıkarmışımdır."²¹

Genel Müdürlüğün bütçesinin oylanması ise 7 Ekim 1922'dedir. Oylamadan önce, Mehmet Akif, Karesi Mebusu Abdulfafur Efendi, Hasan Basri Bey, verdikleri bir önerge ile Anadolu basınına yardım için Genel Müdürlük bütçesinde gösterilen 30 bin liranın çıkarılmasını isterler, diğer bazı mebuslar da yardımın basın özgürlüğünü kısacak bir öze sahip olduğunu ve Hükümet'e bu imkânı vereceğini, Anadolu basınına yardımın, diğerleri gibi propaganda ve basın maddesindeki ödenekten karşılanmasını isterler. Bunun yanında teklifler bölümüne 10 bin lira eklenmesini isterler. Adana Mebusu Zekai Bey ile Mersin Mebusu İsmail Safa Bey verdikleri önergelerde *Sebilürreşat* ve *Hakimiyeti Milliye*'ye yardımın kesilmesini önerirler. Aynı doğrultuda başka önergeler de verilir. Oylama sonucu, basına yapılan yardımın tümü kesilir. Genel Müdürlük bütçesinin oylamasında ise 4 çekimser, 33 red oyuna karşılık 125 olumlu oy çıkar. Akif, çekimser oy kullananlardandır.²²

1922 sonbaharında, Büyük Zafer sevinciyle yurdun çalkandığı günlerde, Meclis'te, İslamcı muhafazakâr yurtseverlerle, yenilikçi-batıcı yurtseverler arasında ayrılık yukarıda özetlenen metinlerin de gösterdiği gibi iyice su yüzüne çıkmıştır. Tartışmayı alevlendiren, düşmanın yurttan kovulmasından sonra nasıl bir toplumsal düzen kurulacağı sorusudur. Bunun ilerde daha açık örneklerini göreceğiz.

21 *Zabıt Ceridesi*, c.23, s.80-93.

22 *Zabıt Ceridesi*, c.23, s.296, 309, 311.

10. Eğitim Komisyonundan İstifa

Akif'in, Meclis Maarif Encümeni'ne ne zaman seçildiği ile ilgili bilgi yoktur. Ancak, İstiklal Marşı'nın Meclis'te görüşüldüğü Şubat-Mart 1921'de bu komisyonun başkanı olduğu anlaşılıyor. Akif'in bu görevde 1922 yılı sonlarına kadar kaldığını saptıyoruz.

16 Aralık 1922. Akif'in 9 Aralık tarihli bir dilekçesi okunur. Akif "haddim olmayarak" diye başlığı dilekçesinde başkanı bulunduğu Maarif Encümeni'ne şu günlerde rahatsızlığı nedeniyle devam edemediğini bildirmekte, bu nedenle başkanlık hizmetinden affedilmesini istemektedir.²³

Akif'in bu istifasının sağlık nedenine dayandığı çok şüphelidir... Birinci Meclis, artık devrini doldurmaktadır.

11. "Yeni Bir Savaş Devri"

29 Ocak 1923. Yunus Nadi'nin bir yazısı tartışıldı. Yunus Nadi, sahibi olduğu *Yeniğün* gazetesinin 26 Kasım 1922 tarihli nüshasında "Yeni Bir Cidal Devri" başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Yazıda, yeni bir savaş devri başladığı, milletin yenilikler yapmada sertlik istediği ve aksi fikirlere Meclis'te bile olsa hayat hakkı olmadığı, böylelerinin, kan-ları içinde boğulacakları ve kafalarının kesileceği ifade edilmektedir. Ertesi gün, muhaliflerden, Mersin mebusu Selahattin Bey ve 23 arkadaşı Başkanlığa bir önerge vererek millet kürsüsünün tahakküm altına alınmak istendiğini öne sürmüşler, bunun Meclis'in meşruluğu konusunda tereddütler doğuracağını belirterek gerekli işlemin yapılmasını istemişlerdi. Başkanlığın bugün okunan yazısında, Yunus Nadi'nin bu makalesi hakkında herhangi bir işlem yapılmasına gerek olmadığı kararına varıldığı anlatılmaktadır.

Bu kararın okunması, oturumları gürültülü bir havaya soktu. Mebuslar, kimin daha önce Padişah'a cephe aldığını tartışılar, bu konuda birbirleriyle yarış ettiler. Hüseyin Avni, Ali Şükrü gibi İkinci Grup'un sözcüleri, makalenin şiddetle aleyhinde bulundular. Başkanlığın Yunus Nadi'yi koruyan ve buna yapılan itirazı önemse-meyen kararı oylandı, 100 kişi kabul oyu kullandı, 67 kişi reddetti, 8 kişi çekimser kaldı. Akif, Başkanlık kararına "Hayır" oyu verdi.²⁴

Hükümet'le muhafazakârlar arasındaki iplerin iyice gerginleştiği görülmektedir. Bundan sonra Meclis tutanaklarında Akif'le ilgili üç kayda rastlıyoruz. Bunlardan biri 28 Şubat 1923 tarihli, 1923 yılı Birinci Avans Kanunu'na Akif'in çekimser oy verdiğini belgelemektedir.

Bu kanun teklifi 21 çekimser, 39 red, 119 kabul oyuyla kesinleşmiştir.²⁵ İkincisi, 1 Mart 1923'te 4. toplantı yılı açılırken mebusların ad çekme yoluyla 6 şubeye ayrılmaları sırasında Akif'in Birinci Şube'ye ayrıldığını saptamaktadır.²⁶

Üçüncüsü de, 8 Mart 1923'te Akif'in Propaganda Komisyonu'na (İrşat Encümeni) seçildiğini bildiriyor.²⁷

23 *Zabıt Ceridesi*, c.25, s.408.

24 *Zabıt Ceridesi*, c.25, s.95; c.27, s.44, 63.

25 *Zabıt Ceridesi*, c.27, s.550.

26 *Zabıt Ceridesi*, c.28, s.20.

27 *Zabıt Ceridesi*, c.28, s.43.

Kurtuluş Savaşı'nın bu en güçlü propagandacısının bundan sonra yapabileceği propaganda ne olabilirdi? Yeni ilkeler üzerine yeni bir devlet kuruluyordu. Mustafa Kemal Paşa'dan başlayarak, bu devletin kilit noktalarında bulunanlar, Avrupa tarzında bir devlet ve toplum hayatı kurmak için adım adım tedbirler almaktadırlar. Şimdi, sıra, muhafazakâr, gelenekçi anlayışa ve onun yuvalandığı kurumlara gelmiştir. Bunun için gerekirse kan akıtılacaktır. Nitekim, bu gerginlik ortamında, Akif'in en yakın arkadaşlarından Trabzon Mebusu Ali Şükrü, 27 Mart 1923'te Muhafız Taburu Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmüştür.

12. İstanbul'a Dönüş

Mustafa Kemal; Meclis'i yenilemek, yeni mebuslarla Cumhuriyet'i ilan etmek, halifeliği kaldırmak, medreseleri kapatmak, devlet ve toplum hayatını laikleştirmek istiyordu.

1 Nisan 1923'te Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerin yenilenmesi kararını aldı. 8 Nisan'da Mustafa Kemal, milletvekili seçimi dolayısıyla millete "Anadolu ve Rumeli Müdüfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi" sıfatıyla 9 "umde"yi içine alan bir bildiri yayımladı.²⁸

Mehmet Akif, Mayıs 1923'te, *Sebilürreşat* klişesini alarak Eşref Edip'le birlikte İstanbul'a döndü. Bu savaştan anı olarak yanında iki şey götürdü: İstiklal madalyası ve mebusların her birine armağan edilmiş olan bir tüfek...²⁹

Akif, İstanbul'a döndüğü bu günlerde niyetlerini damadı Ömer Rıza'ya şöyle anlatmıştır:

"Niyetim artık çekilmek, yazılarımı yazmaktadır. Umumî Harbe ait hatıralarımı yazdım. Bundan sonra Millî Mücadele hatıralarını yazmak istiyorum. Sonra daha başka birkaç mevzuum var. Çocuk şiirleri yazacağım. Manzum bir piyes de yazmayı tasarladım. Tarihî bir vakadan istifade edeceğim. Sonra, Haccetülveda var. Maksudım, şöyle bir kenara çekilmek, bu işlerle meşgul olmaktır. Abbas Halim Paşa'dan mektup aldım. Ne yapacağımı soruyorlar. İstersem, Mısır'da bana bir yer temin edeceğimi, kâfi tahsis bağlayacağını, kışları Mısır'da, yazları İstanbul'da geçireceğimizi söylüyor. Ben de muvafık görüyorum. Ömrümün gerisini bu işlere hasretmek istiyorum."³⁰

Fatin Hoca'dan aktarılan bir anı da onun bu sıralarda içinde bulunduğu ruhsal durumu yansıtmakta, bu çekilme niyetini doğrulamaktadır:

"Zafer-i Millî'den sonra bir gün kendisine rastladım:
–Artık siyaset adamı oldun, siyasetten ayrılmak biraz gücüne gider galiba, dedim.
Hemen Şeyh Abduh'un istiazesini [Tanrı'ya sığınmasını] okudu.

(...)

28 Dr. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, Ankara-1973 (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları), s.250-251.

29 *Eşref Edip*, s.98.

30 *Eşref Edip*, s.448.

Allah'a sığınırım: Şu siyasetten, siyaset sözünden, siyaset manasından, siyaset sözünün ağızdan çıkan her harfinden, siyaset namına, içten geçen her hayalden, siyasetin anıldığı her yerden, siyasetten bahseden, yahut siyaseti öğrenen, yahut siyasetle aklını bozan, yahut siyasetle akıllaşan herkesten, siyaset kelimesinin kökünden ve o kökten çıkan iştikakların [türemelerin] hepsinden Allah'a sığınırım..."³¹

Akif'in nefret ettiği bu siyasetin, Hükümet'in laikleşme siyaseti olduğunda hiç kuşku yoktur.

31 *Eşref Edip*, s.205. Açıklamalı *Mehmet Akif Külliyyatı*'nda M. Ertuğrul Düздаğ'ın *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar 2* kaynak gösterilerek Akif'in 1925'te İstanbul'da polis takibine alındığı, Kasım 1925'te Mısır'a temelli kalmak üzere gidişinin şapka giymek için değil, bu nedene dayandığı Şefik Kalaylı'nın 31 Aralık 1950-günü Ankara Halkevi'nde Mehmet Akif'i Anma toplantısında yaptığı bir konuşmaya dayanılarak ileri sürülüyor. (Açıklamalı *Mehmet Akif Külliyyatı*, c.10, s.350-361).

Osman Nuri Ekiz ise Akif'in Mısır'a gidişini Türkiye'de geçim sıkıntısı çekmesine bağlıyor. (*Mehmet Akif*, Toker Yayınları, 1985, s.20). D. Mehmed Doğan: "Mehmet Akif gibi bir şahsiyet için ülke yaşanılır olmaktan çıkmıştır. Türkiye'de kalsa ve hiçbir şey yapmayıp köşesinde otursaydı bile hayatı garanti edilemezdi." (*Camideki Şair Mehmed Akif*, İstanbul 1989, s.68).

VI

...VE SONRASI

1. Sebilürreşat'ın Muhalefeti

Sebilürreşat'ın muhalefetinden önce *Sebilürreşat*'a karşı küçük bir muhalefeti görelim. Ekim 1922 başlarında, *Yeni Adana* gazetesinde yayımlanan imzasız bir yazıda, *Sebilürreşat*'ın, köylere jandarma aracılığı ile abone parası topladığı ve devletten de yardım aldığı halde, köylere ulaşmadığından şikâyet ediliyor; bir köy öğretmenin "Sebilürreşat'ın yazılarından bir şey anlamıyoruz" dediği aktarılıyor.¹

Meclis'te, naklettiğimiz görüşmelerden sonra devletin *Sebilürreşat*'a yardımı kesilmiştir. Derginin Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nda basılan son sayısı, *Yeni Adana*'da yukarıdaki şikâyet yazısının yayımlanmasından üç gün öncesinin tarihini taşımaktadır.² Derginin 20. cildi de bu sayı ile bitmektedir. 21. cilde dergi ancak 35 gün sonra 11 Kasım'da başlayabilmiştir. Yapılan bir açıklamaya göre baskıdaki bu gecikme kâğıt sıkıntısından ötürüdür. Kâğıt sağlanması gecikirse bundan sonraki sayı da gecikecektir. Derginin bu sayısı Öğüt Matbaası'nda basılmıştır.³

Kâğıt sağlamak o kadar gecikmiştir ki, *Sebilürreşat*'ın bir sonraki sayısı 2 ay 7 gün sonra yayımlanabilmiştir. Kâğıtların geldiği, derginin bundan sonra "inşallah" düzenli çıkacağı duyurulmaktadır. Ali Şükrü Matbaası'nda basılan⁴ bu sayıda Şeyh Abdülaziz Çaviş'ten Mehmet Akif'in çevirdiği "İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler" yazısının yayımı başlamaktadır. Baştan beri haftalık olduğu belirtilen dergi gene düzenli çıkamamaktadır: 523. sayı 2 Şubat 1923'te Öğüt Matbaası'nda, 524. sayı ise yaklaşık 2 ay sonra, 24 Mart 1923'te Ali Şükrü Matbaası'nda basılmıştır. Derginin bundan sonra, iki sayısının bir arada ve 16 sayfa çıkacağı duyurulmaktadır.⁵

Ali Şükrü, 27 Mart 1923'te öldürülmüştür. *Sebilürreşat* için herhalde Ankara artık tekin bir yer değildir. Nisan'da Meclis seçimleri yenileme kararı da alınca *Sebilürreşat* Ankara'da son bir sayı daha çıkarılabilmektedir.⁶

Nihayet, 16 Mayıs 1923 tarihli sayısından derginin İstanbul'da yayımlanmaya başladığını saptıyoruz. İdarehanesi Babıâli Caddesi Reşit Efendi Hanı'ndadır. Evkaf-ı İslamiye Matbaası'nda basılmaktadır.⁷

1 *Yeni Adana*, 9 Ekim 1922, s.2, s.3.

2 *Sebilürreşat*, (6 Teşrinievvel 1338) [1922], c.20, s.520.

3 *Sebilürreşat*, (11 Teşrinisani 1338) [1922], c.21, s.521.

4 *Sebilürreşat*, (18 Kanunusani 1339) [1923], sayı 522, c.21.

5 *Sebilürreşat*, (24 Mart 1339) [1923], c.21, s.524.

6 *Sebilürreşat*, (12 Nisan 1339) [1923], sayı 525-526, c.21.

7 *Sebilürreşat*, (16 Nisan 1339) [1923], sayı 528-529(?), c.21,.

2. Toplumsal Devrime Karşı

Sebilürreşat'ın birçok sayısında toplumsal devrime karşı yazılar yayımlanmıştır. Bunlardan en ilginç olanı, herhalde Muallim ve Muallimler Derneği başkanlığına hitaben yazılan bir yazıdır. Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği'nin Haziran 1922'de yayımladığı bir bildiri Türkiye'nin bir devrim mücadelesi içinde bulunduğu anlatılarak, Türk tarihinin, bay ve bayan öğretmenlerden, harekete geçmelerini beklediği bildirilmektedir.⁸

Sebilürreşat'ın yazısında, bu bildirin Anadolu'da aksi tesir yaptığı, toplumsal devrimi (içtimai inkılabı) savunan bu bildirin bir hücum borusu olduğu, ancak, kuru bir sestten başka bir şey olmadığı ileri sürülerek, *İkdam*'daki yazısında, bildiriye desteklediği için Yakup Kadri'ye çatılmaktadır. Aynı yazıda Maarif Vekâleti'ndeki değişikliğin (Yeni Vekil Vehbi Bey'di) "Maarife İslâmî bir istikamet vermek" amacıyla yapıldığı belirtilmektedir.⁹

3. Batılılaşmak

Sebilürreşat, batılılaşmaya şiddetle karşıdır. O, bu muhalefetini yaparken kendisinin Kurtuluş Savaşı içinden geldiğini sık sık hatırlatarak, milletin geleceği üzerinde söz söylemeye hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, 1922 Kasım ayı ortalarında 21. cilde başlarken, (özetle) Kahraman ordumuzun Akdeniz ve Meriç sahillerine ulaştığı şu mutlu zamanda, acılı günlerin kapanarak hürriyet ve bağımsızlık güneşlerinin hüzünlü İslam gönüllerini sevinçlere boğduğu şu şerefli günde, niteliğinin büyüklüğü, kapsayıcı etkisi ve gelecekteki sonuçları bakımından İslam ve Doğu dünyasında önemli bir dönüm noktası olan büyük bir tarihsel anda, bu muazzam tarihsel olayın meydana geldiği klanın merkezinde başlamış olan bu cildin önemli bir özelliği olduğu belirtilerek şöyle devam ediliyor:

"Bu harp ki, İslam için hayat memat harbi idi. Bu mukaddes cihada iştirakı milletin maddî, manevî, bütün kuvvetleri için en büyük bir vecibe telakki eden *Sebilürreşat*, derhal esaret ve işgal altına düşen Darülhilafe'yi terk ederek Anadolu'ya geçti. Hizmette pek muhtaç olan bu harim-i İslam'da, neşriyat-ı ahrariyesini devama başladı. Tehlikenin ehemmiyetini, düşmanların maksadını, İslam'ın böyle tecavüz ve tarruza maruz kaldığı zamanlarda, Allah'ın Müslümanlara gösterdiği halas ve zafer yollarını dilinin döndüğü, gücünün yettiği kadar anlattı. En müşkül ve buhranlı zamanlarda yeis ve fütura düşmesinden korkulan zayıf kalb-i eshabını azim ve iman, izzet ve şehamet ayetleriyle irşada çalıştı. Anadolu'nun muhtelif vilayetlerini dolaşarak risalelerle, beyannamelerle, mev'izelerle dava-yı millîmizin kudsiyetini, müslümanlara mütehattim [düşen] vazifeyi izah etti. Elhasıl *Sebilürreşat*, uhdesine düşen vazife-yi irşat ve ikazı ifa hususunda elden gelen gayret ve himmeti sarf etmekten asla geri durmadı."

8 *Hakimiyeti Milliye*, (26 Haziran 1922), sayı 541; *İkdam*, 3 Temmuz 1922. Bugünkü yazı ve dille: *Belgelerle Türk Tarihi* dergisi, sayı 29, s.67.

9 *Sebilürreşat*, (29 Temmuz 1338) [1922], sayı 511, c.20.

Dergi, bundan sonra asıl söylemek istediklerine geçmekte, yabancı milletlerin peşinden gitmenin İslam milletleri için felaket getireceği, Tanzimat'ın maddi ve manevi tahribattan başka bir şey getirmediği belirtilerek "Milletlerin hissiyat ve itikadını kanunlarla değiştirilemez" denmekte, İslam kanunları yerine, Avrupa kanun ve âdetlerini getirmenin tehlikeleri üzerinde durulmaktadır.¹⁰

Yeniden İstanbul'da yayımlanırken dergide yer alan yazılardan biri "Garpcılık ve Bozgunculuk" başlığını taşımaktadır ve H. Himmet imzalıdır.¹¹

22. cildine başlarken de dergi Milli Mücadeledeki hizmetlerini bir kere daha açıkladıktan sonra "bu defa sulhu takip edecek mücadele-i milliyede avn-el İlahi'ye sığınarak vazifesini ifaya bütün vesaiyle çalışacaktır" denmektedir. Tiyatro, sinema ve romanlardaki akımlara, Avrupalılaşmak isteyenlere çatılan yazıda *Sebilürreşat*'ın "memleketimizde türeyen zilal cereyanlarıyla mücadele ederek, bunların yerine reşat ve salah cereyanları açmak" görevini üstlendiği belirtilmektedir.¹²

22 Nisan 1922 tarihli sayıdaki yazılardan biri doğrudan "Garplılaşmak Hakkında"dır. "Kendi aramızda esaslı ihtilafları mucip olan meselelerden biri de garplılaşmak veya şarklı kalmaktır" diye başlayan yazıda, kendi aramızda da büyük bir samimiyetle batılılaşmayı isteyenlerin "maalesef" bulunduğu belirtildikten sonra, Batı'nın tekniğini almak zorunda olduğumuz, ancak "içtimaiyat ve ahlak" anlayışını aldığımızda varlığımızın yıkılacağı, akidelerimize bundan sonra daha kuvvetle sarılmamız gerektiği anlatılmaktadır.¹³

Dergi, 23. cildine başlarken konuya doğrudan girmektedir. "Memlekette zelalet cereyanlarıyla mücadele ede [ede], salah ve felah ufuklarını tenvire çalışa çalışa, hayat-ı neşriyesini takip eden *Sebilürreşat*'ın meşrutiyetten beri nice 'inkılap'lara şahit olduğu, asıl büyük inkılabı İslam dininin yapmış olduğu ve bu inkılabın insanların ihtiyaçlarına cevap verdiği" anlatılarak, derginin okuyucularından gördüğü destek ile mücadelesine devam edeceği belirtilmektedir.

Bu arada dergi, yeni devletin görüşlerini oluşturan yazarlarla da mücadele etmektedir. Falih Rıfkı'nın *Sebilürreşat*'ı suçlayan bir yazısına cevap verilmektedir: "Kızıl Tehlike."¹⁴

25. (ve son!) cildine başlarken de *Sebilürreşat*, 16 yıldır, İslamiyetin emirlerinin yerine getirilmesi için yayın yaptığını, mücadele ettiğini anlatarak Tanrı'nın yardımıyla bu uğurda mücadeleye devam edeceğini belirtmektedir. "Bugün afakımızı zilal bulutları karartmıştır. Garbın mesavi [kötülük] ve rezailini [rezilliklerini] bize mal etmek yolunda atılan adımlar korkunçtur" diyen *Sebilürreşat*, bununla birlikte gelecekte de umutsuz değildir... Buna gerekçe olarak milletin ezici çoğunluğunun Müslüman oluşunu göstermekte ve Müslümanların bu yapılanları kabul etmeyeceğini ileri sürmektedir.¹⁵

Derginin bu son ciltlerinde amaç teke inmiştir: İslam yasalarını, hayat tarzını korumak, Avrupalılaşmaya, asrileşmeye, kısaca Avrupa toplumlarındaki hayat anlayışının Türkiye'de yaygınlaşmasına engel olmak. Bunun için Hükümet'le dolaylı bir mücadeleye girişmiştir. Gazetelerle polemige girmekte, İslamın ilerlemeye engel olmadığını tekrarlamakta, gidişi önlemeye çalışmaktadır. Gazetede "Başmuharrir" olarak hâlâ Mehmet Akif'in adı yazılmaktadır. Fakat, hiçbir yazının altında imzası yoktur.

10 *Sebilürreşat*, (11 Teşrinisani 1338) [1922], sayı 521, c.21.

11 *Sebilürreşat*, (16 Mayıs 1339) [1923], sayı 528-529, c.21.

12 *Sebilürreşat*, (2 Ağustos 1339) [1923], sayı 547-548, c.22.

13 *Sebilürreşat*, (22 Nisan 1339) [1923], sayı 567, c.21.

14 *Sebilürreşat*, (1 Teşrinisani 1339) [1923], c.23, s.573. (Cumhuriyet'in ilanından üç gün sonra...)

15 *Sebilürreşat*, (13 Teşrinisani 1340) [1924], sayı 625, c.25.

4. Kadın

Sebilürreşat'ın baştan beri en duyarlı olduğu konulardan biri kadın özgürlüğüdür.

Sebilürreşat'a göre, onlar Anadolu'da düşmanla uğraşırken İstanbul'daki kadınlar "ilan-ı hürriyet" etmişlerdir. "Hasbihal" başlıklı (Muhtemelen Akif tarafından yazılmış olan) bir yazıda, üç yıl Anadolu'da kaldıktan sonra İstanbul'a dönen birinin şikâyetleri dile getirilmektedir:

"Gözlere çekilen sürmeler, dudaklara sürülen kırmızılar, yüzlere sıvıyan pudralar ta karşıdan fark olunuyor. Tuvaletli zülüfler şakaklara dökülmüş, başlarda, şapkadan başka bir nesneye benzemeyen bir şey, kollar, göğüsler serapa uryan. Uçları dizlerde nihayet bulan kısa mintanlar. Dizlerden aşağı şeffaf çoraplar (...) Arkadaşım, bunların Müslüman kadınları olduklarını söylemeseydi kat'iyyen inanmayacaktım. [Bunlar Direklerarası'nda görülenlerdir]. Efendim, tehlike saçağı sarmıştır."¹⁶

Haziran 1923'te yayımlanan sayıların birinde "*Vakit* gazetesi Müslümanların şiar-ı dinilerine karşı harp mı açtı?" diye sorularken,¹⁷ başka bir sayıda yeniden İstanbul kadınları anlatılmaktadır.¹⁸

Bir başka sayıda, "Hasbihal"deki fikirlere uygun olarak kadın özgürlüğünün aleyhinde bulunmaktadır. Yazının başlığı "Hürriyet-i Nisvan"dır.¹⁹

Derginin bu ciltlerinde, yazılarından ötürü sık sık Ahmet Emin Yalman ve Sabiha Zekeriya'ya çatılmaktadır. Bu ikisinden ötürü olacak, 23. ciltte "dönme"lerle ilgili yazılara rastlanmaktadır. Gene *Sebilürreşat*, bazı yazılarında çokkarılı evliliği savunmakta, tekkarılı evliliği savunan ve kadınlara bu yolda toplantı yaptıran gazetecilerin, çok evliliğe karşı olmadıklarını, ancak, meşru çokkarılı evliliğe karşı olduklarını ileri sürmektedir. Çokkarılı evliliğin faziletleri konusunda "mümtaz" bir doktor olan Mazhar Osman'ın görüşleri kanıt olarak gösterilmektedir.²⁰

"Garplılaşmak Bu mu?" başlığı altında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Perapalas'ta düzenlediği bir baloya çatan *Sebilürreşat*²¹ kızlarla erkeklerin aynı okullarda okumasına da karşı çıkmaktadır. Maarif Vekâleti'nin kızlarla erkekleri mekteplerde "buluşturmaya" karar vermesi sonucu buraların birer "dans mahalli" haline geleceği ileri sürülerek, bu tutumun Rusya Bolşeviklerini taklit etmek olduğu yazılmaktadır.²²

Konu başka bir yazıda yeniden ele alınmıştır. "İştirak Modası" başlıklı yazıda liseselerde kız-erkek karışık öğretim yapılmasını isteyen akıma şiddetle karşı çıkmaktadır. *Sebilürreşat*'a göre Milli Mücadele yıllarında Darülfünun'da karma öğretimi, zamanın Maarif Nazırı Ali Kemal savunmuş,²³ bu moda gitgide hayatın her alanına ya-

16 *Sebilürreşat*, (16 Mayıs 1339) [1923], sayı 528-529, c.21.

17 *Sebilürreşat*, (9 Haziran 1339) [1923], sayı 534-535, c.21.

18 *Sebilürreşat*, (24 Haziran 1339) [1923], sayı 540-541, c.21.

19 *Sebilürreşat*, (24 Mayıs 1339) [1923], sayı 530-531, c.21.

20 *Sebilürreşat*, (7 Şubat 1340/1924), sayı 587, c.23 ve sayı 588.

21 *Sebilürreşat*, (28 Şubat 1340/1924), sayı 590, c.23.

22 *Sebilürreşat*, (10 Temmuz 1340/1924), sayı 680, c.23.

23 Mütareke'nin ilk yılında, Ali Kemal'in Maarif Nazırlığı sırasında İnas (Kız) Darülfünun'u kaldırılarak, buradaki kızlardan fân kısmında okuyanların Fen Fakültesi'ne, edebiyat kısmında okuyanların Edebiyat Fakültesi'ne devam etmeleri emredilmişti. Darülfünun umum müdürü, din gereğince kız ve erkek öğrencilerin "zanu be zanu (dizdize)" oturmalarına izin veremeyeceğini açıklayınca Türkocağrında toplanan gençler Müdür Naim Bey'i protesto etmişler, o da istifa etmişti. Naim Bey, Akif'in en sevdiği kişilerdendi. Erişirgil, bu olayı, Naim Bey'in Hürriyet ve İtilaf Partisi tarafından Senato üyeliğine getirilişini, Kurtuluş Savaşı önderliğine karşı cephe alışı hikâye etmektedir. (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.262-268).

yılmıştır. 15 yıldan beri savunulan kadın özgürlüğü hareketi çok kötü sonuçlar vermiştir. Bolşevikler de ilkönce böyle karma bir öğretimi savunmuşlardır, ancak her okula bir ebe verme zorunluğu doğunca bu usulden vazgeçmişlerdir. Şimdi de "Selanikli" Sabiha Zekeriya savunmaktadır bunu.²⁴

Sebilürreşat, kendi görüşlerine uyan yazıları sık sık gazetelerden iktibas etmektedir. *İkdam* gazetesinden alınan Selahattin Enis imzalı ve "Tersinden Anlaşılan Hürriyet" başlıklı bir yazıda dans edenlere çatılarak şöyle denmektedir:

"Bugünkü Türkiye görüyoruz ki, zevki asil olan o eski Türkiye değildir. Hisler, necabet ve asaletini kaybetmiş[tir]... Ayıp neye derler, ar ve haya nasıl bir şeydir? Bunlar bugün birer muamma halini kesbetmekle kalmayarak birer behalet ve hamakat eseri telakki edilmeye kadar ileri gidilmiştir.

Dünyada hiçbir millet bu kadar kısa bir zamanda, bu kadar seri bir surette kalbğâhından vurulmamıştır."²⁵

5. Laiklik

1923 yılında *Sebilürreşat*, Hükümet'in vicdanlar karşısında eşit bir tutumu olduğu yolundaki bir yorumu Hükümet'e "İftira" olarak yorumlamaktadır. Avram Galanti, bir yazısında Hükümet'in demokrat bir hükümet olduğunu, vatandaşları eşit tutacağını, dinin ise vicdanları ilgilendirdiğini yazmıştır. *Sebilürreşat*, Avram Galanti'ye verdiği cevapta, bunun Hükümet'e bir iftira olduğunu ileri sürerek, Hükümet'in "ladini" bir hükümet olmadığını, bir "İslam Hükümeti" olduğunu belirtmekte ve Anayasa'dan örnek göstermektedir.²⁶

Eşref Edip'e göre, ortada bir buhran vardır ve Meclis, toplumsal devrim derdine düşenlerin gittiği yolları tutacak olursa bu, buhranı artırmaktan başka bir sonuç vermez. Yazının bir bölümü aynen şöyledir:

"*Hakimiyeti Milliye Devrinde Hükümetin Takip Edeceği Yol: ...*Büyük Millet Meclisi... Meşrutiyet devrinde içtimaî inkılap derdine düşen bazı kimselerin gittiği yolları tutacak olursa, bittabî buhranı tezyit etmekten başka bir şeye muvaffak olamayacaktır. Lakin biz öyle ümit ediyoruz ki, Meclis'in şahsiyet-i manevîsi de esasat-ı İslamiye dairesinde hareketi, en büyük bir umde-i esasiye itihaz edecektir. Biz bazı bedbinlerin zannettiği gibi, men-i müskirat kanununun ref edileceğine, Mehakim-i Şer'iyeye teşkilatının ilga edileceğine, medreselerin kaldırılacağına, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Meclis'e ait vezaif meyânında 'Ahkam-ı şer'iyenin icrası' kaydıyla 'tanzim olunacak kavaninin fıkıh-ı şeriata iptina edeceği' kaydının tayedileceğine, el-hasil, bu kabil daha birtakım icraatta bulunacağına kat'iyen ihtimal vermiyoruz."²⁷

24 *Sebilürreşat*, (3 Temmuz 1340/1924), sayı 607, c.24, s.142.

25 *Sebilürreşat*, (21 Ağustos 1340/1924), sayı 613, c.24, s.336. Akif'in Ferit Vecdi'den çevirdiği *Müslüman Kadını* adlı kitap *Sıratı Müstakim*'de tefrika edilmiş, Hicri 1325'te kitap olarak basılmıştı. Yeni harflerle basımları: İstanbul, 1972, 1979. Eserde kadınların yaradılıştan güçsüz olduğu, erkeğe tabi olması gerektiği, erkeklerle aynı işlerde çalışmasının doğru olmadığı savunularak "erkeğin reyini almadıkça kadın çarşafını çıkaramaz" denmektedir.

26 *Sebilürreşat*, (16 Mayıs 1339) [1923], sayı 528-529, c.21. Avram Galanti buna bir sonraki sayıda cevap vermiştir.

27 *Sebilürreşat*, (16 Ağustos 1339) [1923], sayı 551-552, c.22.

Eşref Edip, yazısında, yapılmayacak şeyleri değil de, sanki yapılacak olanları sıralamaktadır. Yazıda, asla ihtimal vermediği şeylerin hepsi ve buna benzer başka değişiklikler, nihayet 4-5 yıl gibi kısa bir süre içinde gerçekleştirilecektir.

"*Hep aynı nakarat*"

1923 Aralık'ında yayımlanan bir yazıda da şöyle denmektedir:

"Akşam Gazetesi, geçenlerde ortaya attığı garip bir davayı, mütemadiyen ileri sürüp duruyor. Akşam'a göre güya cumhuriyet, müessesat ve kavanin-i şeriye ile bir arada bulunamazmış. Binaenaleyh mahakim-i şeriye kalkmalı, Şeriye Vekâleti heyet-i vekile arasından çıkmalı, kavanin-i şeriye yerine asrî kanunlar ikame edilmeli imiş!..

Bu manasız iddia..."²⁸

Dergi, Bakanlar Kurulu tarafından Meclis'e verilen, şeriye mahkemelerinin kaldırılmasına ilişkin kanun tasarısını yorumsuz yayımlamıştır.²⁹

6. Cumhuriyet

Sebilürreşat'ın Cumhuriyet ilanını biraz soğuk karşıladığı söylenebilir. Cumhuriyet'in ilanından üç gün sonra yayımlanan sayısında son sayfada tek bir sütun üzerinden verilen haber şöyledir:

"*Cumhuriyetin ilanı*: Bu hafta Ankara'da ani mühim bir hadise vukua gelmiş, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 158 rey ile birveçhi ati tadil edilerek Cumhuriyet ilan olunmuş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri reiscumhur olmuştur"³⁰

Yazının devamında, Anayasa'nın değişen maddeleri verilmektedir. Mustafa Kemal için kullanılan "Gazi", "Paşa", "Hazretleri" unvan ve sanları o günün gazetelerinin adeta kullanmak zorunda olduğu dilin gereğidir. O günlerde Cumhuriyet'in ilanı, bir rejim değişikliğinden çok, bir hükümet kurma biçimine geçiş anlamına gelmektedir. Bundan sonra başbakanı, cumhurbaşkanı atayacak, o da bakanlarını seçecektir. Böylece, Mustafa Kemal'in etkinliği ve yetkileri artmış olacaktır.

7. Halifelik

Sebilürreşat'ın aktardığına göre Yunus Nadi, *Yeniğün*'de "durup dururken" Halife hanedanı (Osmanoğulları) hakkında "İnsanların en alçağı" diye yazmıştır. *Tanin* buna "Sarıhoş narası" diye cevap vermiş ve böylece "maalesef" bir tartışma başlamıştır. Halife'nin istifa edeceği, Bursa'da oturacağı, seçim usulünün değişeceği gibi söylentiler birbirini ko-

28 *Sebilürreşat*, (20 Kanunuevvel 1339) [1923], sayı 580, c.23, s.165.

29 *Sebilürreşat*, (10 Nisan 1340) [1924], sayı 596, c.23.

30 *Sebilürreşat*, (1 Teşrinisani 1339) [1923], sayı 573, c.23.

valamıştır. Neyse ki bunların hiçbirinin olmayacağı anlaşılmıştır. *Sebilürreşat*, Bütün İslam âlemini yakından ilgilendirdiğini belirttiği böyle nazik bir konuda tartışmanın kesilmesini istemektedir. Kendisi de bu meseleyi söz konusu etmek istememektedir, çünkü söz konusu edecek olsa "esastan bahsetmek icap edecektir". Dergi "Buna ise bilmeyiz ahval-i hazıra müsait midir?" demektedir.³¹

Sebilürreşat'ın konunun esasından kastettiği şu olabilir ki, İslamcılar ve çeşitli nedenlerle Osmanlı Hanedanı'na bağlılık hissedenler, Halifeliliğin saltanatsız yaşayamayacağına inanmaktadırlar. Fakat yazının yayımlandığı günlerde artık devlet bu fikirlerin yayılmasına izin vermemektedir.

Halife'lik 3 Mart 1924'te kaldırılmıştır, Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletleri de. *Sebilürreşat*'ın bu tarihi izleyen sayılarında konu ile ilgili tek satır yoktur!

8. Eğitimin Birleştirilmesi

Eğitimin Birleştirilmesi Kanunu da, 3 Mart 1924'te kabul edilmiştir. Kanunun çıkmasından yaklaşık üç ay sonra *Sebilürreşat*'ta şöyle bir yazı yayımlanmıştır (sadeleştirilmiştir):

"Eğitimin birleştirilmesi demek, eğitimin ilgası demek midir?"

"Maarif Vekaleti'nin garip garip icraatı birbirini izliyor. Gerek eğitimde, gerek öğretimde birlik sağlanması için Büyük Millet Meclisi 3 Mart'ta bir Tevhid-i Tedrisat Kanunu neşretti. Bu kanun gereğince ilmî müesseselerin idaresi Maarif Vekâleti'ne geçiyor. Memleketin hayat şartlarına göre çeşitli ihtiyaçların mahsulü olan ve şimdiye kadar ayrı Vekâletler tarafından idare olunagelen ihtisas ve meslekî bir çok ilmî ve dinî müesseseler Maarif Vekâleti'ne devrediliyor ve bağlanıyor. Fakat, dikkat edilecek asıl nokta şurasıdır: Bundan sonra askerî ve dinî öğretime son verilecek denilmiyor. Bunların gereği teslim edilmekle birlikte memleketin çeşitli ihtiyaçlarına göre vücuda gelmiş olan bu müesseseler, bundan sonra bir elden idare olunacak deniyor. Bu olur mu? Bilmeyiz. Fakat mademki böyle münasip görmüşler, pek âlâ..."

Yazıda daha sonra, Maarif Vekili'nin değiştirildiğinden şikâyet edilerek yeni bakanın iki satırla medreseleri kaldırdığı anlatılıyor ve bakanın buna yetkili olmadığı ileri sürülüyor.³²

31 *Sebilürreşat*, (15 Teşrinisani 1339/Kasım 1923), sayı 575, c.23. İstanbul'un Türklerden alınacağı haberi üzerine, 8 Ocak 1920'de dergi "Hilafetin esası saltanattır" başlıklı bir yazı yayımlamıştı. Yazıda "İstanbul Saltanat-ı Osmaniyeli'nin Payitahtı olmadıktan sonra, makam-ı Hilafet olamaz" "Hilafeti saltanattan ayırmak imkânsızdır" deniyordu (8 Kanunusani 1336/Ocak 1920), sayı 201, c.18. Ancak bu görüş, İstanbul'un Türklerden koparılmasına karşı hemen her çevre tarafından savunulmaktaydı.

Erişirgil, herhangi bir kaynak göstermeden Akif'in, Türkiye Devlet Başkanı'nın (söz konusu olan Mustafa Kemal'dir) halifeliliği de üzerine almasını istediğini, halifeliliği savunmadaki amacının "Salib'in esirliği altında bulunan Müslümanlığa destek olacak bir makam" aramak olduğunu yazmaktadır (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.457).

32 *Sebilürreşat*, (29 Mayıs 1340) [1924]. sayı 602, c.24, s.58.

"İmam ve Hatip Mektepleri de Lağvolunuyor" başlıklı bir yazıda ise şöyle deniyor:

"Maarif Vekâleti'nin İzmir'deki imam ve hatip mekteplerini de lağv ettiğini gazeteler yazıyor. Vekil-i sabıkın mesleğini takip edeceğini söyleyen ve tiyatroculuğu taht-ı himayesine alan bir vekilden beklenen de bundan başka bir şey değildir."³³

9. Latin Harfleri

Nisan 1923'te dergide çıkan yazılardan biri Latin harflerini konu edinmektedir. Yazıda, Batılılaşma taraftarlarının yerli yersiz bu konuyu ortaya attıkları, İzmir İktisat Kongresi'nde bile bunu teklif etmeye cesaret ettikleri belirtilerek, Kongre Başkanı Kâzım Karabekir'in Latin harflerinin hiçbir Türk sesini karşılamadığına ilişkin bir demecine yer veriliyor.³⁴

Üç sayı sonra konuyla ilgili bir yazıda Azerbaycan'ın Latin harflerini kabul etmesinin "beklenen bir felaket" olduğu ileri sürülüyor. Bizde de Latin harflerinin kullanılmasını isteyenlerin, hatta bunu İzmir İktisat Kongresi'nde bile istemeye "cüret" edenlerin bulunduğu hatırlatılıyor.³⁵

10. Şapka

"Şapka Propagandası Başladı" başlıklı bir yazıda, ad vermeden "İçtihatçı"nın, dergisinin son sayısında şapka lehinde bulunduğu belirtilerek onun bu "suç"u, diğer "suç"larıyla birlikte anlatılıyor.³⁶ "İçtihatçı", *İçtihat* dergisini çıkaran Abdullah Cevdet'tir. Abdullah Cevdet, İkinci Meşrutiyet yıllarında batıcıların önderidir. Örtünme ve çok karlı evlilik konularında da İslamcılara şiddetle çatmış, İslam'da reform, dinde akılcılığı savunmuştur. Bunun üzerine İslamcı ve Türkçü akım taraftarları harekete geçmişler ve Abdullah Cevdet'i "erkân-ı mukaddese-i İslamiye'ye hürmetsiz"lik suçundan yargılatmışlardır. Ancak Abdullah Cevdet beraat etmiştir.³⁷ Mehmet Akif'in bazı manzumelerinde hücum ettiği kişilerden biri de odur.

1925'te Eşref Edip Doğu İstiklal Mahkemesi'nde yargılanırken şapka kabul edilmişti. Hakim Eşref Edip'i şapka konusunda sıkıştırmış, o ise görüşünü açıklamaktan kaçınmıştır.

33 *Sebilürreşat*, (25 Kanunuevvel 1340) [1924], sayı 631, c.25.

34 *Sebilürreşat*, (12 Nisan 1339) [1923], sayı 525-526, c.21.

35 *Sebilürreşat*, (24 Mayıs 1339) [1923], sayı 530-531, c.21.

36 *Sebilürreşat*, (11 Eylül 1340/1924), sayı 616, c.24, s.287.

Ahmet Kabaklı'nın yazdıklarına göre Akif fesi sevmemiş, genellikle başı açık dolaşmış, Mısır'da geniş kenarlı şapka ile çekilmiş resmi varmış. Kabaklı, Mısır'dan İstanbul'a son dönüşünde elinde bir şapka bulunuşunu da Akif'in şapka konusunda bağnaz olmadığına kanıt gösteriyor (*Mehmet Akif*, 4. basım, s.39-41'de). Falih Rıfki, şapka kanunu çıktığında Akif'in elinde şapka ile vapura binip Mısır'a gittiğini, 1936'da dönüşünde ise başında bir şapka ile döndüğünü yazıyor (*Yediğün*, 20 İkincikanun 1937, sayı 202) Mithat Cemal de onun İstanbul'a şapka ile döndüğünü yazıyor (*Mehmet Akif*, 1939, s.159), Orhan Seyfi de bu dönüşte Akif'in başında şapka olduğunu yazmaktadır (*Mehmet Akif*, 1939, s.17). Kanımızca bütün bu yazılanlar, Akif'in şapkaya duyduğu tepkiyi yok saymamıza yetmemektedir.

37 Tank Zafer Tunaya, *İslamcılık Cerayarı*, s.74-75.

11. Şeyh Sait İsyanı

1925 yılı başlarında patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması'nda *Sebilürreşat*, Hükümet'i desteklediğini ilan etmiştir.

Şeyh Sait'in Diyarbakır Hani ilçesini işgal ettiği gün yayımlanmış olan *Sebilürreşat*, bu ayaklanma hakkındaki görüşünü şöyle belirtmektedir (sadeleştirilmiştir):

Üzücü Genç Olayı:

"Ankara'dan alınan bilgilerden ve Dahiliye Vekili tarafından gazetelere verilen demeçten anlaşılıyor ki, Şeyh Sait namında bir 'sergerde', devletin silahlı kuvvetlerine karşı koyarak isyan hareketine kalkışmış ve üzücüdür ki, bu hareketi yayılmıştır. Şeyh Sait'in bu isyan hareketine karşılık olarak Hükümet on iki vilayette sıkıyönetim ilan etmiş ve isyancıların tenkiline yetecek gerekli tedbirleri almıştır. Pek büyük mücadelelerden sonra barışa ve selamete kavuşan milletimizin, barış işleri ile yaralarını sarmaya çalıştığı bir sırada, böyle bir isyan olayı karşısında bulunması çok üzücü bir şeydir. Memleketin, milletin barış ve esenliği, dayanışmaya en çok muhtaç olduğu bu sırada değil, herhangi bir vakit böyle bir olayın olması asla uygun görülmez. Bundan dolayı, Hükümet'in bu olayı hızla berteraf etmeye muvaffak olmasını dilemek ve Hükümet'e bu konuda her yardımda bulunmak bütün millet fertleri için en büyük dinî görevdir."³⁸

Ancak bu yazı, *Sebilürreşat*'ı kapatılmaktan ve onun sahip ve müdürü olan Eşref Edip'i tutuklanmaktan kurtaramamıştır.

2 Mart 1925'te Başbakan Fethi Bey istifa ettirilmiş, yerine ertesi gün İsmet Paşa Başkanlığa getirilmiş, 4 Mart'ta, Takrir-i Sükun Kanunu Meclis'te onaylanmış, aynı gün biri Ankara'da diğeri Diyarbakır'da iki İstiklal Mahkemesi'nin kurulması kanunlaşmıştır. Bakanlar Kurulu 6 Mart'ta altı, 9 Mart'ta dört gazetenin, 15 Nisan'da *Tanin*'in kapatılmasını kararlaştırmıştır. İlk kapatılanlardan biri de *Sebilürreşat*'tır.³⁹

12. Son Sayısı

Sebilürreşat'ın koleksiyondaki son sayısının tarihi 5 Mart 1341 [1925]'dir. 16 sayfalık dergideki yazılar şunlardır:

Müslümanlıkta Kadın-8: Tâlak (M. H. Geydavi)

İslam Tarihi Hakkında-Medhal 2 (*Tanin*'den, Ahmet Naim)

İslam'ın Ruh-u Diniyesi 2 (İngilizce'den, mütercimi Ömer Rıza)

Ahlak Dersleri (Aksekili Ahmet Hamdi'nin bu adla yayımladığı kitabın önsözü).

Azerbaycan'ı Nasıl Ruslaştırıyorlar (İstanbul'da yayımlanan *Yeni Kafkasya* gazetesinden).

Hindistan'da Millî Fırkaların Akdettikleri Kongre.

Bu son sayıda da "Başmuharriri" ibaresinin altında Mehmet Akif'in adı yazılıdır.⁴⁰

38 *Sebilürreşat*, (26 Şubat 1341) [1925], sayı 640, c.25.

39 Dr. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi*, s.281-283.

40 *Sebilürreşat*, (5 Mart 1341) [1925], sayı 641, c.25.

13. Sebilürreşat İstiklal Mahkemesi'nde

Bu tarihlerde Mehmet Akif'in Mısır'da mı, Türkiye'de mi olduğunu bilmiyoruz. Türkiye'de olsaydı, tutuklanıp tutuklanmayacağı merak edilecek bir konudur.⁴¹ Eşref Edip, tutuklanması ve yargılanmasını 1948'de yeniden çıkarmaya başladığı *Sebilürreşat*'ta uzun uzun hikâye etmiştir.⁴²

Buna göre Eşref Edip 1925 Mayıs'ında (yayında herhalde bir dalgınlık ya da dizgi hatası sonucu, 1926 denmektedir) tutuklanmış, evinde ve *Sebilürreşat* idarehanesinde arama yapılmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmiş, burada yargılanmış ve be-
raat etmiştir. Salıverilmesini beklerken, Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'nden istenmiştir. Şeyh Sait'i isyana teşvik ettikleri gerekçesiyle, buradaki diğer ünlü gazetecilerle birlikte Diyarbakır'dan Elazığ'a götürülmüş ve yargılanmıştır. Adları verilen diğer gazeteciler şunlardır: Ahmet Şükrü Esmer, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ahmet Emin Yalman, Velid Ebüzziya, İsmail Müstak Mayokan, Sadri Ertem, Abdülkadir Kemali, Suphi Nuri İleri... Eşref Edip'e yüklenen suçun kanıtı olarak Şeyh Sait'in kendi el yazısıyla yazdığı ifade edilen bir itiraf gösterilmektedir. Şehy Sait'in savunmasını Eşref Edip de görmüştür. Bunda, 18 yerde *Sebilürreşat*'ın adı geçmektedir. Şeyh Sait, ayaklanma ilhamını *Sebilürreşat*'ın yazılarından aldığını ileri sürmektedir.⁴³

Mahkemenin Eşref Edip'i yargılaması 5-6 saat sürmüştür. Eşref Edip'e pek çok sorular sorulmuştur. Özellikle dinin "inhitat" ettiğini belirten yazılardan ötürü sorgulanmaktadır. Eşref Edip, sorulara dikkatli cevaplar vermeye çalışmıştır. *Sebilürreşat*'ın politikasında Hükümet'in tutumuna aykırı bir yan göstermemeye özen göstermiştir.

Bu yargılamada Eşref Edip'in anlattığı sorgulamadan kısa bir bölümü almayı yararlı görüyoruz:

"Bu memlekette mücadeleyi kazanan milliyetçilik mefkuresi olduğuna kani misiniz?"

'Millet ile din tearuz etmez ki beyefendi.'

'Sualime cevap veriniz!'

'Evet, iki taraf da çalıştı. Mütedeyyinler de çalıştı, Türkçüler de, hep beraber, bütün millet çalıştı.'⁴⁴

Gazetecilerin kulağına, Cumhurbaşkanı'dan af talebinde bulunmaları, bunu yaparlarsa affedilecekleri fısıldanır. Direnenler olursa da sonunda böyle bir mektup yazılır. Savcı da,

41 Erişirgil, Akif'in Mısır'a niçin gittiği sorusuna cevap ararken, çeşitli söylentileri aktarmaktadır: "Bazılarına göre, onun Mısır'da kalmasını asıl gerektiren sebep, Şeyh Sait isyanı üzerine kurulan İstiklal Mahkemesi'nin İstanbul Matbuat adamları hakkında çok sert hareket etmesi ve *Sebilürreşat* sahibinin tevkif edilmesidir. Bu fikirde olanlar, daha ileri gidiyorlar da, şahsı hakkında korkuya tutuldu diyorlar. Bu kadar ilerisine gitmeyenler de etrafını alan sarıklılardan, bilhassa Birinci Büyük Millet Meclisi'nde muhalefete geçmiş bazı muhafazakârlardan korunma arzusu ile Mısır'da kaldı, diyorlar." (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.461).

42 "Sebilürreşat'ın Romanı" [Yeni] *Sebilürreşat*, (Aralık 1959), sayı 282, c.12, (Mayıs 1963), sayı 282, c.12, 42 tefrika. (Yazı dizisi 1960 hareketinden sonra bir süre kesilmiş, sonra yeniden başlamış, ancak yargılama sonucu belirtilmeden yeniden kesilmiştir).

43 Şeyh Sait'ten, gazetecileri suçlaması istenmiş, böyle yaparsa idamdan kurtulacağı söylenmiş. Bu konuda ve Şark İstiklal Mahkemesi'nin çalışma tarzı konusundaki eleştirileri için Mete Tunçay'ın *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* adlı kitabına bakılmalıdır. (Ankara-1981, Yurt Yayınevi, s.142-146).

44 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Temmuz 1962), sayı 339, c.14, s.215.

bu gazetecilerin muhalefet etmelerinin Doğu isyanını teşvik amacı taşımadığını, yazdıklarının suç olduğunu, ancak bunun da zaman aşımına uğradığını son mütaleasında bildirir.⁴⁵ Hepsi salıverilirler.

14. Akif Mısır'da

Birinci Meclis'in dağıtılmasıyla Akif 1923 Mayıs'ında İstanbul'a döndü. Ancak İstanbul'da beş ay kadar kalabildi. 1923 Ekim'inde İstanbul'dan Mısır'a gitti. O kışı Mısır'da geçirdi ve baharda döndü. 1924'te kışı geçirmek için yeniden Mısır'a gitti, baharın döndü ve Ekim 1925'ten itibaren Mısır'da kalmaya başladı. Onu Mısır'a Abbas Halim Paşa götürmüştü ve bütün ihtiyaçlarını karşılıyordu.⁴⁶ Hilvan'da inzivaya çekilen Akife 1926'da, Kahire'deki Mısır Üniversitesi'nde Türkçe öğretmenliği verdiler. Haftada birkaç saat Kahire'ye inerek dersler veriyordu.⁴⁷

1924'te Süleyman Nazif'in Mehmet Akif'le ilgili bir kitabı yayımlandı.⁴⁸ Akif hakkında ilk kitap bu. 13 Eylül 1919'da bitirilmişti. Ancak, Süleyman Nazif Malta'ya götürülmüş, araya başka olaylar girmiş, yayımına fırsat olmamıştı.

Süleyman Nazif, 1919'da kitabı bitirdiği zaman bunda Mehmet Akif'in ilk beş kitabı inceleniyordu. *Asım* 1924'te yayımlanmıştı. Süleyman Nazif, bunu da inceledi ve kitabının sonuna bu incelemeyi ekledi.

Süleyman Nazif, *Asım*'a karşı basında gösterilen ilgisizlikten yakındı. "Bir iki gazete yalnız intişarını haber verdi ve galiba bir ikisi de bir iki cümle-i takdir ilave eyledi. (...) İstikbalin daima onunla meşgul olacağına eminim" dedi.⁴⁹

Süleyman Nazif, bazı parçalara yönelttiği edebi eleştiriler dışında Akif'in fikirlerini de sanatını da çok beğendiğini belirtmekte, Akif'le Fikret arasındaki kavgaya uzun bir bölüm ayırarak Fikret'e karşı Akif'i tutmakta, Cenap Şehabettin'in o günlerde yayımlanan bir yazısını aktarmaktadır.

"Şair-i millî namıyla ırkımızın rüsum ve ananatına ait neşideler kast ediyorsak şişinde serfüru edecek bir deha-yı şair görüyorum: Mehmet Akif."⁵⁰

Mısır'da yazdığı şiirlerden üçü, kapanmadan önce *Sebilürreşat*'ta yayımlanabilmiştir.

Bunların ilki "Firavunla Yüz Yüze"dir. Altında "Hilvan, 29 Kanunuevvel 1339 [1923]" ibaresi bulunan manzume, yaklaşık bir yıl sonra yayımlanabilmiştir.⁵¹

45 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Mayıs 1963), sayı 348, c.14.

46 Abbas Halim Paşa Mısır asilzadelerindendi. Kardeşi Prens Sait Halim Paşa, Türkiye Birinci Dünya Savaşı'na girerken sadrazam koltuğunda oturuyordu. Akif, onun *İslamlaşmak* adlı eserini Fransızca'dan Türkçe'ye çevirerek *Sebilürreşat*'ta tefrika etmişti. Abbas Halim Paşa da, valiliklerde ve Nafia Nazırlığı'nda bulunmuştu. Bu iki kardeş İslamcı idiler. Akif'i takdir ederlerdi. Fakat Akif'le asıl dost olan ikincisiydi. Ona bir arkadaş gibi davranır, sık sık Heybeliada'daki köşklarine davet ederdi. Abbas Halim Paşa, Akif Mısır'dan İstanbul'a dönmeden önce (1934) ölmüştü. Erişirgil, Akif'in Abbas Halim Paşa'nın himayesine girmesini, onun asalete fazla değer vermesi gibi bir zaafına bağlıyor (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.269-279).

47 *Eşref Edip*, s.99.

48 Süleyman Nazif, *Mehmet Akif (Şairin Zatı ve Asarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat)*, İstanbul, Amedi Matbaası, 1924, s.108. Zahir Güvemli'de kitabın yayımlandığı tarih, yanlış olarak 1923 diye gösterilmektedir. (*Mehmet Akif*, 4.bas., İstanbul-1962, Varlık yayınları, s.165).

49 Süleyman Nazif, s.90.

50 Süleyman Nazif, s.67.

51 *Sebilürreşat*, (25 Kanunuevvel 1340) [1924], sayı 631, c.25.

Akif bu manzumesinde Firavun mezarlarına yaptığı bir geziyi hikâye ederek İkinci Amnofis'in mumyasına şöyle seslenmektedir:

Evet, sen eyleyemezdin sütun sütun feveran,
Boşanmasaydı o ter bîgünah alınlardan.
Zehirli ot gibi fıskırdı heykelin yer yer.
Sulandı çünkü şu vadi, beşer kanıyla, beşer!

...

Ölüm saçarken o şimşekli gözler afaka,
Eğildi baktı mı toprakta can veren halka?
Şu duygusuz yüreğin susturup leametini,
Yanık yüreklere sundun mu yad-ı rahmetini?

...

Hayatının deyiversem birinci perdesini,
Kulaklarım duyacak çıplak etlerin sesini.
O etlerin ki, alev püsküren sıcaklarda,
Titrer dururdu, inen kırbancınla kalkar da!
Yorulmak onlar için bir bilinmedik haktı!
O etlerin ki bütün hakkı parçalanmaktı!

(*leamet*: alçaklık, bayağılılık; *ibad*: kullar).

Akif, gene Hilvan'da yazdığı Gece'yi, "Üstad-ı hakîmim" dediği "Ferit Beyefendi"ye ithaf etmiştir. Bunda Akif, yıldızlı geceye bakarak kendinden geçişini anlatmakta, Tanrı'ya kavuşma isteğini dile getirmektedir:

Vurur mihraptan mihraba alnım şimdi hüsrarla;
Teselli bulmanın imkânı yok, ferda-yı gufranla.

...

Karanlıklar, ışıklar, gölgeler sussun ki Allahım,
Bütün dünyayı inletsin benim secdem, benim ahım.

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Mabud,
Gel ey bir tanecik gaip, gel ey bir tanecik Mevcud,

...

Gel ey dünyaların Mevla'sı, ey Leyla-yi vicdanım.⁵²

12 Ocak 1924'te yazılan "Vahdet"te, İslam'ın ilk devirlerine ait bir olay anlatılarak "tefrika zehiriyle şaşırılmış giden ümmet"ın bundan ders alması istenmektedir. Doğu'nun övünçlerle dolu olgun geçmişi vardır, ancak şimdiki durumu onulmaz bir yaradır.

52 *Sebilürreşat*, (8 Kanunusani 1341) [1925], sayı 633, c.24. *Safahat*'ın 7. basımında manzumenin altında 5 Kanunusani 1341 tarihi vardır ki, bunun 1340 olması gerekir. Çünkü, yazıldığından üç gün sonra İstanbul'da yayımlanması mümkün değildir.

Şirazesi kopmuş gibi, manzume-i iman,
Yaprakları yırtık, sürünür yerde perişan.⁵³

Akif'in bundan sonraki manzumeleri *Sebilürreşat*'ta yayımlanmamıştır. Bilindiği gibi *Sebilürreşat* 1925 yılı 6 Mayıs'ında kapatılmıştır.

10 Ocak 1925'te yazdığı Hicran'da Akif, Tanrı'ya şöyle yalvarmaktadır:

İlahî! Bir hata ettimse elvermez mi husranım?
Güneşler doğdu, aylar doğdu, ben hâlâ perişanım!

...

Şu öksüz yurda bir gülmez misin? Hâla yetimindir;
Bütün yangını indirdiklerin, bir gün de nur indir.

...

İlahî pek bunaldım, nerde nurun? Nerde gufranın?
Cehennem gezdirip dursun mu afakımda hicranın?
Evet, gafletti sun'um, lakin, insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla, yetmez mi?⁵⁴

(*gufran*: bağışlama; *sun*: iş).

15 Ocak 1925'te yazılan Secde'de de şair gene büyük bir vecd içinde Tanrı'ya yalvarmaktadır:

Sağım boş, solum serhoş, İlahî, ben ne yapsam boş!
Ömürlerdir gözüm yollarda, hâlâ beklerim, hâlâ.

...

İlahî, serseri bir damlanım, yetmez mi husranım?
Bırak taşsın da coştursun, şu vahdet-zarı imanım.⁵⁵

Akif'in altında tarih olmayan, ancak Mısır'da iken yazdığı anlaşılan iki parça manzumesini vermek istiyoruz.

Resmim için

Dış yüzüm böyle ağardıkça ağarmakta, fakat
Sormayın iç yüzümün rengini: yüzler karası!
Beni kendimden utandırdı, hakikat, şimdi,
Bana hiç benzemeyen suretimin manzarası.

53 *Sebilürreşat*, (22 Kanunusani 1341) [1925], sayı 635, c.25.

54 *Safahat*, 7. basım, s.490-491.

55 *Safahat*, 7. basım, s.492-493.

Çocuklara

Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Gelen incelmış adam devri, hemen yontulunuz!

Amma dikkatli olun: bir kafanız yontulacak;
Sakin aldanmayın, incelmeye gelmez kolunuz!⁵⁶

Manzumelerin altındaki tarihlere bakarak, şairin 1925'ten 1929'a kadar dört yıl hemen hiçbir şey yazmadığı söylenebilir. Akif, susmuş, çekilmiştir; çırpınmakta, inlemektedir.

Fevziye Abdullah Tansel, onun bu yıllardaki durumuyla ilgili olarak şöyle yazmaktadır:

"Bazen önceleri yazdığı müsbet, muayyen fikirlere aykırı olarak Tanrı'nın varlığı hakkında, fizik ötesi düşüncelere, şüphelere yer veren şiirler yazdı. Bunların arkasından, bu yolda eserler veren bir şairin ruh âlemine tamamiyle aykırı sayılabilecek mizahî manzumeler yazması, ancak geçirdiği ruh bunalımlarıyla tereddütlerle izah edilebilir."⁵⁷

Akif, 1929'da yazdığı "Bir Arıza" başlıklı manzumede, "Bad-ı saba" ile, İstanbul Heybeliada'daki köşkünde oturan Abbas Halim Paşa'ya selam göndermekte, bir yanda kendisi kızgın çölde "çiroz gibi" pişer, bir poyraz görmek için damlarda gezerken, öte yanda, bazıları Boğazın zevkini sürerse kıyamet kopmaz mı diye sormaktadır.⁵⁸

Akif, vatan özlemiyle yanıp tutuşmakta, ancak henüz Türkiye'ye dönmeyi düşünmemektedir.

1930-1933 yılları arasında Mısır'da birkaç manzume ve birkaç kıta yazmıştır. 1918'den beri yazdıklarını *Safahat*'ın yedinci (ve son) kitabı olarak *Gölgeler* adıyla Mısır'da bastırmıştır.⁵⁹

Bundan sonra Akif'in birkaç manzumesi ve kıtası daha görülmektedir ki, bunlar ölümden sonra *Safahat*'ın toplu basımına Ömer Rıza tarafından "Son Eserleri" başlığı ile konulmuştur. Bunların arasında, daha önce yazılıp da *Safahat*'a alınmamış olan birkaç parça manzume de vardır.⁶⁰

Akif, Mısır'da iken Türkiye'deki yönetim aleyhine tek satır yazmadı.
Eşref Edip şöyle yazmaktadır:

"Akifi bilenler, şu noktada müttetikirlere ki, o kederlerini, ızdıraplarını daima içine atar, açık bir muhalefet cephesi almazdı. Bilhassa memleket haricinde olduğu zaman burada en çapraşık hareketler ve işler hakkında en ufak bir tenkitte bile bulunmazdı. Yalnız bir göğüs geçirmekle kanını içine akıttırdı. Uzun yıllar

56 *Safahat*, 7. basım, s.495-497.

57 Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri*, 1945, s.5, (önsöz). Nurettin Topçu ise Akif'in evvelce mistik olmadığını, yurdundan ayrılması üzerine "Akifte Eflatunları, Mevlanaları mesteden mistisizm zuhur ettiğini, vahdet-i vücuda inandığını yazmaktadır. (*Mehmet Akif*, İstanbul, 1970, s.69).

58 *Safahat*, 7. basım, s.488-499.

59 Mehmet Akif, *Gölgeler*, Mısır, Matbuat-üş-Şebab, 1933, s.95, Tansel'in duyduğuna göre, *Gölgeler* nazım olarak Arapça'ya çevrilmiş. (*Tansel*, 2. basım, s.139).

60 *Safahat*, 7. basım, s.525-536.

vatanından cüda kaldığı, gurbet ızdırapları çektiği, pek sevdiği memleketinde nice yolsuz işler yapıldığını bildiği halde ne matbuatta tenkit yollu bir satır yazısı çıkmış, ne gelen gidenlere bir şikâyetle bulunmuştu, ne de gizli aşikâr bir mısra yazmıştı."⁶¹

Elbet onun da ziyaretçisi, arayanı soranı oluyordu. Akif'in, o günlerde yurtdışında bulunan Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Kuşçubaşı Eşrefle mektuplaşmasını (herhalde Eşref'ten sağlayarak) Cemal Kutay yayımlamıştır. Bu mektuplardan 20 Nisan 1931 tarihli olanında Akif, şöyle yazmaktadır (nokta ile geçilen yerleri Cemal Kutay çıkarmıştır):

"Vehip Paşa, Hilvan'a gelmiş. Abdülmecit Efendi'nin küçük biraderi Şehzade Seyfettin'in oğlu... Efendi'ye misafir olmuş. Evvela bir eczacı, sonra bilmem kim vasıtasıyla bizim eve haber yollamış, mutlaka beni görmesi lazım geldiğini bildirmiş.

"Eşrefçğim, biliyorsun ki bütün dünyada saltanat hanedanları, imparatorluklar, krallıklar, prenslikler aleyhine müthiş bir cereyan var. Bunların hepsini kürre-i arzdan silip süpürmek istiyorlar. Evet bu böyle... Lakin Allahçasını söylemek lazımsa, o şehzadeler, o prensler, o çarlar, o bilmem neler de kendi aleyhlerindeki bu isyanı, bu cereyanı, bu hurcu bütün âleme karşı haklı göstermek için hatır ve hayale gelmedik maskaralıklar intihap ediyorlar!..

"... Efendi denilen mekruh genç, burada yapmadığını koymadı. Haklı haksız uğradıkları hakaretin farkında bile değil. Ben bu adamın evine ne diye gidebilirim? ... Paşa serserisi, anlaşılan o budala, o sefil ... zadenin riyaseti altında bir heyet vücuda getirmek, din perdesiyle örülmüş bir dolap çevirmek istiyor! Anlaşılan, herifler seni beni kendileri gibi sanıyorlar. Öyle ya... 'Kişiyi nasıl bilirsin? Kendin gibi!..'"⁶²

1932'de Fahir İze yazdığı bir mektupta Akif şöyle diyor:

"Gönlüm harap, zihnim perişan, elim işe varmıyor. Hiçbir ferahlık hissetmiyorum, bütün maneviyatım harap. Son senelerde bir hayli okudum, fakat okuduklarımdan bir şey istifade edebildim mi bilemem."⁶³

Akif, Ankara'da Maliye Bakanlığı'nda görevli bir dostuna Hilvan'dan gönderdiği 8 Aralık 1930 tarihli bir mektupta, 1930 dünya buhranının Mısır'ı nasıl sarstığını anlattıktan sonra Mısır'a gelmek isteyenleri bu görüşlerinden caydırmaya çalışmaktadır:

"Binaenaleyh buraya gelmenizi katiiyen muvafık görmem. (...) Zenginlerden kimseyi tanımıyorum. Maamafih birçok tanıdıklarım bulunsaydı bile bu yıllarda Mısır'a gelmenizi kabil değil, tavsiye etmezdim. (...) Davulun sesine aldanarak gelenlerin kâffesi nedamet içindeler. Memleketimize hizmet edin."⁶⁴

61 [Yeni] *Sebilürreşat* (Ekim 1959), sayı 295, c.12, s.317. "Akif'in Kur'an Tercümesi Nasıl Başladı, Sonra Niçin Yakıldı?" başlıklı yazı dizisi.

62 Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, 2. basım, İstanbul, 1978, s.236. (Birinci Dünya Savaşı'nda Şark Orduları Kumandanlığı yapan Vehip Paşa, Malta'dan bırakıldıktan sonra Türkiye'ye dönmemiştir; 1936'da Habeşistan ordularının başkumandanlığını yaparak Mussoli'nin ordularına karşı çarpışmıştır.

63 Ahmet Kabaklı, *Mehmet Akif*, 3. basım, 1979, s.43.

64 Şemsettin Kutlu'nun özel belgeliğinden aktaran Şemsettin Kutlu: *Türk Dili, Mektup Özel Sayısı*, (Temmuz 1974), sayı 274, s.218: Yazıldığı kişinin adı dergideki yayımında çıkarılmıştır.

Bu satırlardan Akif'in, Mısır'a gitmesinden gizli bir pişmanlık duyduğunu, gönlünün Türkiye'de olduğunu çıkarmak mümkündür.

Eşref Edip, Akif'in Mısır'daki hayatını hikâye etmektedir.⁶⁵ Kahire'den uzak bir köy olan Hilvan'a çekilen Akif, haftada iki gün şehre inmekte, Mısır Üniversitesi'ndeki dersini verir vermez trene atlayıp köye gitmektedir. Kahire'ye indiğinde uğradığı yerler Prens Halim Paşa'nın köşkü ve El Ezher Üniversitesi'dir. Burada okuyan Türk öğrencilerle konuşmaktadır. Şehirde dolaşmaktan sıkılmaktadır. 1932'de Eşref Edip onu ziyaretine gittiğinde Kahire'yi gezdirmiş, bir cuma günü dünyanın en güzel okuyan hafızlarından Şeyh Muhammed Rifat'ı dinlettikten sonra "Bir de buranın en meşhur muganniyesi Ümmü Gülsüm var, onu da bir gece sen gider, dinlersin" demiştir. Kahire'den evine dönünce hemen entarisini giymekte, aptes almakta ve namaz vakti ise namazını kılmaktadır. Kur'an'ı iyice ezberlemiş, kendi ifadesiyle "demir gibi Hafız" olmuştur. Ramazan geceleri, kendisi imam, oğlu Tahir cemaat olmakta, Akif ona namaz kıldırılmaktadır. Birkaç rekât sonra arkasına dönüp baktamaktadır ki Tahir yok! Namaza kendisi devam etmektedir. Kendisini hafızlık hocası yapan Fatih İmam'na yazdığı bir mektupta "Bana dayanıklı Müslüman gönder" diye yazmıştır. İlk iki yıl Hilvan'da Abbas Halim Paşa'nın sarayının karşısındaki küçük bir köşkte misafir edilmiş, ailesini de Mısır'a getirince Hilvan'da ev kiralamıştır. Konu komşu eşyasını görmesin diye bu "evceğiz"e geceleri taşınmıştır. Odasında birkaç tane kanepeli karyolaya benzeyen bir şey, bir hasır seccade, bir çift nalın, bir divit, duvarda Hikmet Bey'in (Bayur) Afganistan'dan gönderdiği bir seccade vardır. Halim Paşa'nın köşkünden ayrıldıktan sonra az ve sade yemekler yemekte, plaklar dinlemektedir. Bunların içinde en sevdikleri Şerif Muhyiddin, Tanburi Cemil, Mısırlı Şeyh Ali Mahmut, Hafız Kemal'e ait olanlardır. Amerika'da yaşayan Şerif Muhyittin'e hayrandır. Akif'in hemen her gece kaldığı Arapça plağında Ali Mahmut şöyle demektedir: "Ey saba rüzgârı! Vatan ceylanlarına, o sakın vadiye selamımı götür. Belki zaman müsaade ederse bir gün onların hayalini, voleyki rüyada olsun, gözlerimle görürüm."

Evinde huzurlu değildir. Eşi sürekli rahatsızdır. Sinir buhranları geçirmektedir.⁶⁶ Akif, ev işleriyle de uğraşmak zorundadır. Çocuklarının düzenli bir eğitim göremeyeşine de üzülmemektedir. Çocuklarının (Emin'le Tahir) yaramazlığından şikâyetçidir. Emin'e Arapça öğretmeye çalışır, oğlan "Baba, beni hafız mı yapmak istiyorsun?" diye yakını. Akif'in bütçesi sürekli açık vermektedir. Akşam üstleri iki saat kadar gezinmeyi alışkanlık edinmiştir. Ay ışığında Nil kıyısına gider, geç vakitlere kadar kalır, misafirleri gelince, onları da Nil kıyısına götürür, çay ısırlar. Birinde Prens Ömer Tosun Paşa bir ziyafet verir, Akif'i de çağırır, Akif yaya gider. Bu tip davetlere herkes özel otomobiliyle gitmektedir. Berberi kapıcılar, onun çağrılı olduğuna ihtimal vermezler, adam yerine koyup içeri almazlar da içerden çıkan birisi Akif'i bu zor durumdan kurtarır.

Mısır'a ilk gittiği zamanlar sokaklarda Mısırlılar onu, Mısır ağzıyla "Ya havace" diye çağırırlar. Avrupalı Hıristiyanlar, genellikle sakallıdırlar. Başlarına da fes giyinince Mısırlılar onları tanırlar, "Ya havace" diye çağırırlar. Mısırlılar tarafından, hele de sakalı sebebiyle Hıristiyanlara benzetilmesi Akif'in çok zoruna gider.

Burada Mevlana ile Pakistanlı şair İkbâl'i inceler ve her ikisine de hayranlık duyar. İkbâl, Pakistan ulusal marşının şarididir.

⁶⁵ Eşref Edip, s.175-170.

⁶⁶ Erişirgil, Akif'in aile hayatını anlatırken, mutsuzluklarının gerekçesi olarak, görücü usulüyle evlenmiş olmalarını, karısı İsmet Hanım'ın, Akif'ten farklı bir çevrede, konakta yetişmiş olmasını, Akif'in karısına bir arkadaş gibi ve onu mutlu edecek tarzda davranmayışını, Akif'in dost edindiği kültürsüz bazı insanların yaydığı dedikoduların aileyi zehirleyişini saymaktadır. Mısır'da İsmet Hanım'ın hastalığının çok arttığı zamanlarda Akif'in şerefini hiç düşünmediğini de eklemektedir (*İslamcı Bir Şairin Romanı*, s.489-494).

Mısır'da Akif, birtakım planlar yapmaktadır. *Asım*'ın yazmayı düşündüğü ikinci kısım için bütün planı kafasında hazırlamıştır. Asım Avrupa'dan dönecek, Kurtuluş Savaşı'na katılacaktır. Şair, bu kitapta milletin fedakârlıklarını, savaşın bütün gidişini, İnönü, Sakarya Savaşları'nı anlatacaktır. Sonunda büyük zafer gelecek, üzüntülü devirler kapanacak, refah ve mutluluk devri başlayacaktır. Sonra Peygamberin son haccını bir eserine konu yapmayı da düşünmüş ve bunu yıllarca hayalinde yaşatmıştır. Bunun için Mekke ve Medine'ye gitmek, Peygamber'in gezdiği, dolaştığı, saklandığı, ilham aldığı yerleri görerek, eseri için yaşamak niyetindedir. İslam tarihinin menkıbelerini de nazma dökmek amacındadır. Haçlı Seferleri zamanındaki Türk-İslam kahramanlığını konu alan bir piyes yazmayı da kurmaktadır. İspanya'ya gidip Endülüs uygarlığının kalıntılarını görecektir. Ancak bütün bunlar, hastalığı ve 1936'da ölümü nedeniyle gerçekleşmemiştir.

15. Hastalığı

Akif'in gönlündeki haraplık ve perişanlık vücuduna da yansımıştır. Mısır'da hastalığı ilerleyince hava değişimi zorunluğunu duyar ve kara yoluyla Temmuz 1935'te Lübnan'a gider. Muayenesini yapan doktor, yüksek bir yerde dinlenmesini söyler. Akif, Âliye yanında Sükulgarp köyünde bir otele yerleşir. Burada bir de sıtmaya tutulur. Hastalığının Malarya olduğu anlaşılır. Akif, kendisini Lübnan'a götürüp İstanbul'a dönen Abdül'ilah Bey'e mektuplar yazar. Buralarda kendisini arayıp soran bazı kişilerle Antakya'ya gideceğini söyler. Antakya'daki adresini, "Bereketzade Cemil Bey'in konağında Mehmet Akif" diye bildirir. Antakya'dan yazdığı 24 Ağustos 1935 tarihli bir mektupta, Antakyalıların kendisine çok konukseverlik gösterdiğini, ancak kendisinin neşesiz olduğunu belirtir. Tedavisine Hilvan'da devam edilecektir.⁶⁷

16. Kur'an Çevirisi

Akif, daha Türkiye'den Mısır'a gitmeden, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Kur'an'ı Türkçeye çevirmesini istemişti. Akif, Kur'an'ı Türkçeye çevirirken hatalar yapabileceğini düşündüğünden bir süre bu işe yanaşmadı. Diyanet İşleri'nin görevlileri ve arkadaşları, bu işi en iyi onun yapabileceğini söyleyerek ısrar ettiler. Bunun üzerine Akif, bunun bir çeviri değil, bir tefsir (yorumlama) sayılması şartıyla kabul etti. Yorumu Elmalılı Hamdi yapacak, çeviri için de Akiften yararlanacaktı. Bu iş için Hükümet 12 bin lira ayırmıştı. Bunun iki bin lirası avans olarak verilecekti. Anlaşma yapıldı ve Elmalılı ile Akif'e biner lira peşin olarak verildi. Akif Mısır'da Kur'an çevirisiyle yıllarca uğraştı, ancak yazdıklarını teslim etmedi.⁶⁸ Başkanlığın, çeviriyi vermesi yolundaki isteklerini, tamam ve mükemmel olmadı-

67 *Eşref Edip*, s.170-174; Cemal Kutay, *Necid Çüllerinde Mehmet Akif*, s.249.

68 Türk Edebiyatı Vakfı'nın düzenlediği bir açık oturumda konuşan İhsan Özsan, Kur'an çevirisi olayını Hasan Basri Çantay'dan duyduğu biçimde aktarmaktadır. Akif'in aldığı 1 000 liralık avansın 1983'teki değerinin (sarı lira olarak) 25 milyon lira tutacağını ileri sürüyor ki bunun çok abartılmış bir rakam olduğu açıktır. Bu 1 000 lira herhalde altın lira değildi. Akif, çeviriyi teslim etmeyince bu 1 000 lirayı iade etmiştir. Bu iadenin ne biçimde olduğunu da ilk kez Toksar'ın Çantay'dan naklen anlattıklarından öğreniyoruz. Akif, avans olarak aldığı parayı, *Sebilürreşat*'ın yayımı için Eşref Edip'e vermiş. Geri verilmesi sorunu çıkınca paranın harcanmış olduğu anlaşılış. Elmalılı Hamdi, kendi aldığı 1 000 liralık avansı Akif'in yerine yatırmış (*Türk Edebiyatı*, Mart 1983, s.29).

ğını ileri sürerek kabul etmedi. 1938'de yazdığı kitapta Eşref Edip, çeviriyi teslim etme işinin gerçekleşmeyişiğini, hatta Akif'in İstanbul'a dönüşünden sonraki sözlerini de kanıt göstererek, hep bu tamam olmadığı iddiasına dayandırmaktadır.⁶⁹ Ancak, 1948'de yeniden yayımlamaya başladığı *Sebilürreşat*'taki "Akif'in Kur'an Tercümesi Nasıl Başladı, Sonra Niçin Yakıldı" başlıklı beş tefrika süren bir yazısında, herhalde 1938'de söylemeye cesaret edemediklerini de anlatmaktadır.⁷⁰ Akif, 1936'da Mısır'dan İstanbul'a dönerken çeviriyi Mısır'da bulunan Yozgatlı İhsan Hoca'ya emanet etmiş, kendisi ölür de Mısır'a dönemezse eseri yakmasını istemiştir. Nedeni, Hükümet'in o sırada namazda Kur'an surelerinin Türkçesini okutmak istemesidir. İstanbul'da hafızlar, Kur'an'ın Türkçesini aynı makamlarla okumaya başlamışlardır. Akif, "Benim tercümeyi bunun için mi istiyorlar" diye endişeye düşmüştür. Camilerde okunan çevirinin yanlışlarla dolu olduğu yolunda eleştiriler yapılırca, Hükümet, Akif'in çevirisini okutmak, böylece Akife olan güvenlerinden ötürü dindar çevrelerin eleştirilerini önlemek istemektedir. Akif bunu öğrenince "dehşet içinde" kalmıştır.⁷¹ "Meğer ben Rabbıma karşı ne büyük hata işliyormuşum! Ne büyük isyanda bulunuyormuşum!.." diyerek, "çok ıstıraplı zamanlar" geçirmiştir. Akif, Mısır'a dönememiştir. Yozgatlı İhsan Hoca'nın çeviriyi yakıp yakmadığı belli değildir. Daha sonra, Akif'in damadı Ömer Rıza'nın ve Eşref Edip'in çevirinin teslim edilmesi yolundaki ısrarlı isteklerini geri çevirmiştir.

1932'de Mısır'a gidip Akife misafir olan Eşref Edip çeviriyi baştan aşağı okuduğunu belirterek onun mükemmelliğini övmektedir.

1928'de Kâbil elçiliği görevine giderken Hikmet Bayur Mısır'da Mehmet Akife uğramış, Akif, Elmal'nın tefsirini basmayacaklarını duyduğu için çeviriyi veremeyeceğini söylemiştir. Tefsir 1935'te basılmaya başlandığı halde Akif'in çeviriyi gene de veremeyişini Bayur, Akif'in ağır hastalığı nedeniyle durumu kavrayamamış olmasına bağlamaktadır.⁷²

Akif, İstanbul'a dönünce bir yaz günü (Haziran 1936) Hakkı Tarık Us, onu ziyaret etmiştir. Ziyaretinden çıkışında Mithat Cemal Kuntay'la karşılaşmıştır. Kuntay, onu bir odaya alarak bu ziyareti ile Atatürk arasında bir ilişki olup olmadığını sormuştur. Kuşuklarında haklıdır, Hakkı Tarık dün gece Florya'daki deniz evinde Atatürk'le beraber olmuştur. Ona Akif'in döndüğünü haber vermiştir. Söz Akif'in Kur'an çevirisine gelmiştir. Toplantıda Akife kızan değil, daha çok şaşan ve acıyan ber hava vardır. Atatürk'ün de Akife kişisel bir dargınlığı olmadığı anlaşılmaktadır. Atatürk, Akif'in Kur'an çevirisinin bu alanda en başarılı eser olacağı hakkındaki kanılara katılmış görünmektedir. Hastalığı da üzüntüyle karşılanmıştır. Us, Kur'an çevirisi konusunun Akife açılması için Atatürk'ten izin almıştır. Durumu biraz önceki ziyaretinde Akife açmış, çeviriyi görünce Atatürk'ün memnun olacaklarını hissettiğini söylemiştir. Akif duygulanmıştır. Çeviriyi

69 *Eşref Edip*, s.100-114.

70 [Yeni] *Sebilürreşat*, (Mayıs 1959), sayı 292, c.12, (Ekim 1959), sayı 295. Eşref Edip, bu yazı dizisinde anlattıklarını, kitabının ikinci baskısına (*Mehmet Akif...* İstanbul-1960, Sebilürreşat Neşriyatı), ilk anlattıklarıyla çelişmemesine dikkat ederek eklemiştir (s.200-205).

71 Atatürk'ün emriyle 22 Ocak 1932'de Hafız Yaşar İstanbul'daki Yerebatan Camii'nde Yasin'i Türkçe olarak okudu. Daha sonra Ayasofya'da yapılan büyük bir dini törende 30 hafız Türkçe Kur'an okudu. Bu Mısır'da büyük bir heyecan uyandırdı. Şeyh Muhammed El-Guneymi et-Taftazani bu "dinsizlik" hareketini kınadı. Buna karşılık, yenilik taraflısı Muhammed Ferid Vecdi, Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesinin Türkiye'de imanı güçlendireceğini söyledi (G. Jaeschke: *Yeni Türkiye'de İslamlık*, s.48-49).

72 Nakleden, *Tansel*, 2. basım, s.100-101.

Mısır'da bıraktığını, zaten kendisinin bunu beğenmediğini söylemiş; iyi olursa, bir cüzünü yeniden çevirerek Atatürk'e takdim edeceğini, beğenirse devam edeceğini söylemiştir. Hakkı Tarık (Atatürk'ten aldığı talimat gereğince olacak) resmi bütün imkânları kullanarak Mısır'daki bu çeviriyi yurda getirebileceklerini söylemiş, ancak Akif, eski sözlerinde ısrar etmiştir.⁷³

Hakkı Tarık, bunu yeter görmemiş, damadı Ömer Rıza'ya başvurmuştur. Ömer Rıza'nın, bu işi yapsa yapsa Akif'in arkadaşının kızı Süheyla Hanım'ın yapabileceğini söylemesi üzerine, eski Balıkesir Milletvekili Hayrettin Karan'a başvurmuştur. Bir gün Süheyla Hanım'la babası Karan *Vakit* gazetesi idarehanesinde Hakkı Tarık'la buluşmuşlardır. Hakkı Tarık, Atatürk'le bu konuda yaptığı son görüşmeleri anlatarak onun "belki verilecek 4 000 lira az görünüyor, 10 000 liraya çıkarırız" dediğini nakletmiştir. Ertesi gün, büyük kızının eşi Ömer Rıza, ortanca kızı Feride, Süheyla Hanım ve onun eşi Akif'i ziyarete giderek Kur'an çevirisi konusunu açmışlardır, Akif, onu kimseye vermeyeceğini, Mısır'da bıraktığını söyleyince, Hayrettin Bey, basılmasa da bir nüshasının Atatürk'e hediye edilmesini istemiş, kızı, biraz da Atatürk adına görüşüklerini belirterek, Atatürk'ün "4 000 lira yetmezse 10 000 liraya çıkaralım" dediğini nakletmiştir. Akif'in bu söze canı çok sıkılmıştır. Akif yatağında doğrularak, "Bu fakir adama 4 000 lira bile fazla... İyi olursam getirir, üzerinde daha meşgul olurum, belki o zaman basılabilir" demiştir.⁷⁴

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, bir gezisinde Mısır'a uğramış, Akif'in çeviriyi teslim ettiği İhsan Efendi'yi bulmuş, İhsan Efendi, Akif'in vasiyeti üzerine çeviriyi yaktıklarını söylemiş, Hasan Ali Yücel bu sonucu duyunca hayıflanmış ve Hoca'ya çıkmıştır.

17. Yurda Dönüşü ve Ölümü

Son günlerde Mısır'da iyice bunalan Akif, "korkuyorum, burada öleceğim. memleketime gidemeyeceğim" demektedir. Nihayet, 1936 yılı Haziran'ında ailesiyle birlikte İskenderiye'den bir gemiye biner. Dostu Mithat Cemal'e İstanbul'a dönmekte olduğunu bir telgrafla bildirmiştir.⁷⁵ Gemi Çanakkale Boğazı'na girip de Çanakkale'nin tepeleri görülünce Akif çok duygulanır. Bütün eski anıları gözünde canlanır. Akif, 19 Haziran 1936 günü İstanbul'a gelir. 21 tarihli Cumhuriyet bu gelişiyi şu cümlelerle duyurmuştur:

"İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif, senelerden beri ikamet ettiği Mısır'dan vatana dönmek kararıyla iki gün evvel İstanbul'a gelmiştir. Biraz rahatsız olduğu için Nişantaşı'ndaki Sağlık Yurdu'nda tedavi görmektedir. Kendisine acil şifalar temenni ederiz"⁷⁶

73 Mithat Cemal *Mehmet Akif*, s.224-233.

74 *Erişirgil*, s.475-477.

75 Akif'in İstanbul'a dönüşü ve burada geçirdiği son altı ayla ilgili özgün bilgiler, Mithat Cemal Kuntay'ın 1939'da yayımlanan kitabıyla, Eşref Edip'in kitabında (1938) yer almaktadır. Değişik kaynağa işaret edilmedikçe vereceğimiz bilgiler bu kitaplardan özetlenmiştir.

76 *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1936, s.2, sü.4. "Şehir ve Memleket Haberleri" sütununda. (Akif'in İstanbul'a döndüğü günün tarihi, tarayabildiğimiz kitapların hiç birinde yoktur. *Cumhuriyet* gazetesinde rastladığımız bu haberden Akif'in 19 Haziran'da geldiği sonucuna varıyoruz).

Kızı Emine, onu rıhtımda beklemektedir. Prenses Emine, onu almaya bir hanım göndermiştir. Fuat Şemsi ve Mithat Cemal, Akife arkadaşlık ederler. Özenle otomobile bindirilir, Prensesin evine götürülür. Burada kısa bir süre misafir edilir, sonra *Cumhuriyet* gazetesinin de yazdığı gibi Sağlık Yurdu'na yatırılır. Kendisini tanınmış doktorlar muayene ederler; önce kanser, daha sonra siroz teşhisi konulur. Akif adeta bir canlı cenazedir, kelimenin gerçek anlamıyla bir deri bir kemik kalmıştır.

Akif'in dönüşünden sonra, onunla ilgili ilk yazı herhalde *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarından Peyami Safa'nındır.⁷⁷ Akif'in gelişinden dört gün sonra yayımlanan "Akife Hasretimiz" başlıklı bu yazıda onun Çanakkale Şehitleri ve İstiklal Marşı gibi eserleri övülmekte, bunların kayadan yontulmuş birer anıt gibi olduğu belirtilmekte ve Akife ilgi gösterilmeyişinden yakınılmaktadır. Mithat Cemal'in vefası şükranla anılmaktadır.

Dostları, edebiyatçılar, İstiklal Marşı şairine olan borçlarını hatırlamışlardır.

Artık arkadaşları, tanıdıkları, edebiyatçılar, yazarlar, mebuslar, gazeteciler, profesörler, üniversite gençleri ziyaretine gelmekte, hastahane, ziyaretçilerle dolup taşmaktadır. O, bu ilgi karşısında canlanmakta, sevinmektedir.⁷⁸ Bu sırada İbrahim Alaaddin Gövsa da, Akife gösterilen ilgisizlikten yakınan bir yazı yazar (Perşembe, 2 Temmuz 1936): Okullar, subaylar, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşenlerin arkadaşları, hastanenin penceresi önünden Çanakkale destanını söyleyerek bölük bölük, alay alay geçmelidirler.

Kendisiyle mülakat yapmak için gelenlerden birine (Niyazi Acun) Akif, Mısır izlenimlerini anlatarak şöyle demiştir:

"... Mısırlılar Türkleri taklit etmek için ancak ve ancak muazzam inkılabımızın her safhasını büyük bir merakla takip etmektedirler. İstiklal mefhumunu anlayan her münevver Mısırlı, Türk inkılabının âşıkıdır. Türk inkılabının derinliğine, eşsizliğine inanan Mısır matbuatı ve münevverleri bizim millî hareketlere ait olan bütün yeniliklerimizi büyük bir dikkatle incelemektedirler."

Yurttan ayrı geçen günlerde yazdıkları sorulunca Akif şöyle cevap verir:

"Vatan hasreti mi? dediniz. Bu ne büyük... ne tahammül edilmez... ne acı bir dert ki... vatandan uzakta yaşanan her dakika, ıstıraplarla biten heyecansız anlardır. İşte o tahassür ve acılar, bu hastalığımın mikroplarıdır. Vatana döndükten sonra artık Mısır'a gitmemeye karar verdim. Vatandan uzak olunca ilham kayboluyor.

"Ben bir İstanbul çocuğuyum. Bu şirin memleketimin dağlarında, kırlarında, bahçelerinde belki daha ayak izlerim bile silinmemiştir. İnşallah iyi olur olmaz

77 *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1936, s.3, sü.3. "Hadiseler Arasında" sütununda Safa günlük yazılar yazıyordu. Gazetenin 1. sayfasında tek sütun üzerinde Akif'in bir portresi basılmıştır ve altında şu not vardır: "Şair Mehmet Akif'in yeni aldığımız bir resmi (yazısı üçüncü sahifededir)" Yollama yapılan yazı, Safa'nın adı geçen yazısıdır.

78 Mithat Cemal şöyle anlatıyor:

"Onu sevenlerin ne kadar çok olduğu hastalığımda belli oluyordu. Şaşıyordu. "Meğer seviyorlarmış beni!" Bu hayret haklıydı. Gün oldu ki, onu sevmek 'cesaret'ti. Dostları bile bazen, onu gizli sevdi. Şimdi herkes onundu. Gazeteler bile (...) Hastalanması bir edebiyat vakasıydı. Odasında her gün birkaç şairle görüşüyordum."

Mithat Cemal bu edebiyatçılar arasında Abdülhak Hamit, Aka Gündüz, Faruk Nafiz, Hüseyin Siret'in adlarını saymaktadır (Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 1939, s.161-163).

İstanbul'u baştan aşağı gezeceğim ve ondan sonra Millî Mücadele senelerinde harap bir yer iken bugün Türk inkılabının en canlı timsali olan Ankara'yı ziyaret edeceğim."⁷⁹

Akif hastanede bir ay kadar kalır, hastalığının uzun süreli bir tedaviyi gerektirdiği anlaşılır. Prens Sait Halim Bey'in Alemdağ'ndaki Baltacı Çiftliği'ne götürülür. Halim Bey özel otomobilini Akif'e ayırır, yemekleri için bir aşçı ayırır. Peyami Safa'nın, M. Turhan Tan'ın, Akif'in yalnız bırakıldığından yakınan yazıları *Cumhuriyet*'te yayımlanır (23 Haziran, 18 Ağustos). Hastalığı giderek ağırlaşır. Son yıllarda çevirisiyle uğraştığı Kur'an bütün benliğini kaplamıştır. Kur'an dinlemek ister. Hafız Necati, Hafız Asım (eserine adını veren Asım değil), hemen her gün gelerek ona Kur'an okurlar. Akif hasta yatağında bunları dinler, kendinden geçer, gözyaşlarını tutamaz.

İstanbul'a geldiğinde emekli maaşı alması için dostları kollarını sıvalar. Kendisine 170 lira maaş bağlanır, ödeme için başvuru tarihi başlangıç sayıldığından geçmiş 11 yılın maaşını alamaz.

Akif'in durumu iyice kötüleşmiştir. Halsizliğinden başka ruhsal dengesizliği de başlamıştır. 27 Aralık 1936 Pazar günü akşamı saat 8.00'de 63 yaşındayken gözlerini yumar ve bir daha açamaz...⁸⁰

İstanbul basını ölümden haberdar edilir. Gazete idarehanelerinden damadı gazeteci Ömer Rıza'ya telefonlar yağmaya başlar. Hem başsağlığı dilenmekte, hem de tören düzenlenebilmesi için defin töreninin bir gün sonraya ertelenmesi istenmektedir.

Resmi makamlar, olayla ilgilenmezler. Cenaze 28 Aralık 1936'da şiddetli bir soğukta kaldırılır. Cenazeyi taşıyan otomobili Beyazıt Camii'nde üniversite öğrencileri karşılarlar. Tabutun örtüsüz olduğunu görünce sağa sola koşup Türk bayrağı bulurlar, tabutun üstüne örterler. Bunun üzerine de Kâbe örtüsü konur. Ölüm haberini okuyan dostları, öğretim üyeleri, şairler, edebiyatçılar, üniversite ve diğer okulların öğrencilerinden gelenler tabutun etrafını çevirirler. Namaz kılındıktan sonra gençler tabutu elleri üzerine alırlar, iki genç tabutun önünde Edebiyat Fakültesi'nin çelengini taşımaktadır.⁸¹ Cenaze

79 Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, İstanbul-1958, s.79-84. *Yarımay* dergisinden nakledilmektedir. Kandemir'in 1.7.1936 tarihli *Yediğün*'de yayımlanan bir mülakatına başka bir vesile ile değinmiştik. Mithat Cemal ise şöyle diyor: "Bir gün kemiklerinin bütün selabetiyle, yatağında dimdik oturarak seviniyordu. Boğazlar hakkındaki davamızı Montreux'de kazanmıştık. Ölecek bir hastanın bu türlü sevindiğini ilk defa görüyorum. (Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, 1939, s.169).

80 *Cumhuriyet*, 28.12.1936, s.1, sü.4: "Mehmet Akif'i kaybettik. Büyük şairi dün akşam kaybettik."

Orhan Seyfi'nin kitabında ölüm tarihi yanlış olarak 29 Birinci kanun 1936 olarak kayıtlıdır. (*Mehmet Akif*, 1937, s.17). Akif'in terakesinde şu eşyalar sayılmaktadır: Bir kat esvap, yepyeni bir şapka (hayatında tek şapkadır), bir mavzer tüfeği ve bir İstiklal madalyası (her ikisini de Büyük Millet Meclisi'nde aza iken almıştı), yatağının altında birkaç lira, bir fakfon saat." (*Türk Edebiyatı*, Mart 1983, s.4).

81 *Türk Edebiyatı* dergisinin Mart 1983 sayısında "Akif'in cenaze merasimini tertipleyen iki tıp talebesinden biri olan" Dr. Mecit Burçin'in bu törenle ilgili anısı yayımlanmıştır. Dr. Bumin'in anlattığına göre, Beyazıt Kütüphanesi'nin açılmasını bekleyen iki genç Küllük Kahvesi'nde otururlarken tek atlı bir arabayla çekilen cenaze arabasını görürler ve bunun Akif'in naşını taşıdığını öğrenirler. Akif'in fesli (!) özel kâtibinden iki vesikalık fotoğrafını alırlar. Kapalıçarşı'dan bir bayrak satın alıp geldikten sonra bir matbaaya koşup resmi çoğalttırırlar. Tıp Talebe Yurdu ile Kadırga Yurdu'nda rastladıkları herkesi cenaze törenine çağırırlar. Beyazıt Camii'ne döndüklerinde, Darüşşafaka İlkokulu'nun Birinci sınıfını da öğretmenleriyle birlikte orada hazır bulurlar.

H Mehmet Doğan, kaynak göstermeksizin, üniversite idaresinin Ankara'dan aldığı talimat üzerine gençleri bu "rejim muhalifi, 'mürteci' şairin cenazesine katılmamaları için uyardığını ileri sürüyor. "Bu cenaze, Cumhuriyet tarihinde maşerî, kendiliğinden bir protestonun dışı vurulduğu ilk hadise olmuştur" diyor. (*Camideki Şair Mehmed Akif*, 1989, s.7-8).

Beyazıt, Şehzadebaşı, Fatih, Edirnekapı caddelerinden geçerken de halk saygı duruşuna geçer. Edirnekapı Şehitliği karşısındaki mezarlığa gidilir. Akif, en sevdiği kişi olan Ahmet Naim'in yanbaşına gömülecektir. Öğrencilerin önerisi üzerine, heykeltarihi Ratip Aşir tarafından yüzünün kalıbı alınır. Kur'an sesleri arasında gömülür. Bundan sonra gençler ve orada hazır bulunanlar, hep bir ağızdan İstiklal Marşı'nı söylerler. Birçok kişi ağlamaktadır. Daha sonra içten gelen konuşmalar yapılır, Akif'in erdemliliği, millete ve yurda bağlılığı anlatılır, gençlerin onu hiçbir zaman unutmayacağı belirtilir. Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden Abdülkadir Karahan da bir konuşma yaparak "Onun adı, her sabah ve her akşam, Türk İstiklal Marşı, genç göğüslerden gür bir ses dalgası halinde ufuklardan ufuklara yayıldıkça, milletin sevgisinden örülmüş bir edebiyat halesi içinde yaşayacaktır" der. Diğer bir konuşmacı şöyle konuşur: "Ey Çanakkale şehitleri! Sizi tenrenüm eden Akif misafirinizdir. Ona iyi bakınız! Akif, nisyandan [unutulmaktan] korkma. İstiklal Marşı söylendikçe unutulmazsın. Ve bu marş Türklük yaşadıkça vardır..."

Gençler, şairin mezarını kendileri yaptıracağına, her yıl öldüğü gün mezarını ziyaret edeceklerine "ahd ü peyman" ederler. Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti, bu işin düzenlenmesini üzerine alır.⁸²

18. Mehmet Akif'le İlgili Tartışmalar

Ölümü üzerine basında onunla ilgili yazılar yayımlandı. Bunların sayısı hayli kabarıktır, önemli bir bölümü, Eşref Edip'in 1938'de birinci, 1939'da ikinci cildini yayımladığı *Mehmet Akif*.. adlı kitapla, Hilmi Yücebaş'ın 1958'de yayımlanan *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif* adlı derlemede yer almaktadır. Bu yazılarda Akif'le ilgili oldukça gerçekçi ve ilginç değerlendirmeler vardır. (Ayrıca gösterilmemişse, aşağıda değineceğimiz yazılar bu iki kaynaktan özetlenmiştir).

Örneğin cenazenin kaldırıldığı günün ertesinde yayımlanan bir yazısında Cevat Fehmi Başkut Akif'in yurtsever kişiliğini ve sanatını övdü.⁸³ Aynı gün M. Turhan Tan'a ait olduğu anlaşılan ancak imza konulmamış bir yazıda da Akif "kaybettiğimiz büyük adam" olarak övüldü.⁸⁴

Ertesi gün yayımlanan yazıların sayısı bir hayli kabarıktır. Peyami Safa yazısında⁸⁵ sağcı solcu bütün Fransızların, Marseyyez yazarını saygı ile anarken, Akif'in unutulmuş olmasından yakındı, Namık Kemal, Tefvik Fikret ve Mehmet Akif öldükten sonra vatanın şairsiz kaldığını ileri sürdü. Refik Ahmet Sevengil, gençliğinde Mehmet Akif'i Tev-

82 *Cumhuriyet*, 29.12.1936, s.1, sü.5-6'da yukarıdaki bilgilerin bir kısmı vardır. Cenaze töreninden bir resim de haberle birlikte basılmıştır.

Akif'in cenazesine karşı ilginin Üniversite'nin muhafazakâr kesiminden geldiği tahmin edilebilir. Ancak, kanımızca gençlerin bu hareketi yerinde olmuştur.

O günden beri, okullarda yapılan anma törenlerini saymazsak Akif için yapılan toplantıların tamamına yakını, muhafazakâr çevrelerce düzenlenmektedir. İstanbul'da mezarı başında ve Ankara'da Tacettin Dergâhı'nda yapılan törenler de bunun kanıtıdır. 1979 yılı 27 Aralık'ında, Ankara Halk Tiyatrosu'nun düzenlediği açık oturum, bunun istisnalarındandır. Cenabi Nuhra'tın yönettiği Mehmet Akif ve İstiklal Marşı konulu açık oturuma Vecihi Timuroğlu ve Mehmet Akif İnan'la birlikte, bu satırların yazarı da konuşmacı olarak katılmıştı.

83 *Cumhuriyet*, 29. 12. 1936.

84 *Cumhuriyet*, 29. 12. 1936.

85 *Cumhuriyet*, 30. 12. 1936.

fik Fikret'le kavgası nedeniyle duyduğunu, ilk yargısının olumsuz olduğunu, yıllar geçince böyle düşünmekten vazgeçtiğini, Akif'in toplumun yaralarını işlemiş olduğunu, ancak sağlığında devrini tamamlamış olduğunu yazdı. "Seneler benim Tefvik Fikret'e olan bağlılığımı azaltmamış, fakat başlangıçta Mehmet Akife karşı duyduğum fena hissimi tamamıyla gidermiştir. Birini sevmek diğerini yemeği icap ettirmez" dedi.⁸⁶ Hakkı Süha Bezgin de gençlerin cenazeye karşı gösterdikleri ilgiyi övdü, Akif'in bir heyecan adamı olduğunu, felaketleri dile getirdiğini yazdı.⁸⁷ Sadri Ertem'in yazısı ise şöyledir:

"Akif, 19. asır Şark dünyasının halkettiği, göklere çıkardığı ve yere vurduğu şahsiyetlerin arasında yer tutacak bir insandır. (...) Ruhunu din çerçevesi içinde tasfiye etmiş ve geç kalmış bir Süleyman Dede'dir. Akif gibi heyecan dolu bir kalbin, 63 yaş gibi henüz ölüm çağı olmayan bir zamanda ölmesi, diyebilirim ki, yüzde seksen ideallerinin arkada kalmış olduğunu görmüş olmasındandır. Kaybolan kıymet, bir devrin sembolüdür, bir şahıs değildir, bu sembol tan'a [kınamaya] değil, teşhise, tahlile layıktır. Şair Mehmet Akif, bugün bizim için kendi janrı dahilinde yeri doldurulamayacak bir kayıptır..."⁸⁸

Hasan Ali Yücel, *Akşam*'da, halkçı bir şair olan Akif'in Türk milletinin gösterdiği kahramanlık destanını duymada isabet gösterdiğini belirterek milletin onu unutmayaacağını yazdı. *Yedigün*'de Falih Rıfki, onun bir Müslüman vatansever olduğunu belirterek şerefli ve bağımsız bir millet görme davasında Akif'in kendileriyle birlik olduğunu yazdı. İbrahim Alaaddin Gövsa da Akife karşı ilgi gösterilmeyişinden yakındı ve gençlerin cenaze törenindeki ilgisini övdü.⁸⁹

Yarım dergisinde İhsan Unaner de Akife karşı ilgisizlikten yakındı. Aralık 1937 tarihli, *Yücel* dergisi Akife saygılarının büyük olmasına karşılık İstiklal Marşı'nın bugünkü hamleler karşısında geriden sesler halinde kaldığını, bu nedenle değiştirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Sabiha Sertel 1938'de, *Tan*'da Mehmet Akif'in, şiirlerinde toplumu işlediğini anlattı.

Asıl tartışma, ikinci ölüm yıldönümünde yapılan anma toplantıları üzerine başladı. Şüküfe Nihal, Akif'in onurlu kişiliğini övmekle birlikte dini başımıza musallat etmeye kalktığını, gözlerinin medeniyeti hiçe sayacak kadar Doğu gölgeleriyle büyülenmiş olduğunu yazdı. Muallim Ali Süha; Akif için yapılan gösterileri kınadı, onun yerine Fikret, Ziya Gökalp ve Haşim'in anılması gerektiğini yazdı. Aynı gazetede M. Sencer, Akif'in mandacılığa karşı çıkan yanını övdü. 4 Ocak 1938 tarihli *Tan*, Akif için bir anket açtığını ilan etti. *Tan*'ın kendi görüşü, Akif'in bugünkü "inkılap" neslinin şairi olmadığıydı. *Yeni Sabah*'ta Ali Rıza Korap, *Tan*'ın görüşlerine karşı çıktı. Bazı dizelere bakılıp karar verilecek olursa Namık Kemal, Tefvik Fikret'te de kusurlar bulunabileceğini söyledi. *Tan*'da çıkan cevapların birinde Akif yerildi, diğerinde Akif'in milli cepheyi, gerici cepheye tercih ettiği hatırlatılarak milliyetçi ve Türkçü olduğu ileri sürüldü. *Haber* gazetesinde Nurullah Ataç, Akif'in basit bir şair olduğunu ve onu sevenlerin basitliği için sevdiklerini ileri sürdü. *Tan*'ın anketine katılan Naci Sadullah, Akif'i unutmamanın ve Akife

86 *Kurun*, 30.12.1936.

87 *Kurun*, 30.12.1936.

88 *Kurun*, 30.12.1936. Bu son 6 yazı, İkinci Kanun/Ocak 1937 tarihli *Ayın Tarihi* dergisinde de yayımlanmıştır.

89 *Yedigün*, (13 İkinci Kanun 1937), sayı 201.

saygısızlık etmenin nankörlük olduğunu yazdı. Gene de Akif, milli değil dini bir şairdi ve ona saygı göstermek, davasını benimseme sonucunu doğurmazdı. Şefik Celal, Akif'in İslam ideolojisinin vaizliğini yaptığını, başına şapka giymemek için Dar-ül Ezher'e sığındığını, onun yalnızca idealistliğine saygı duyulacağını yazdı. Dr. İhsan Unaner, Akifi basit bulduğu için Nurullah Ataç'ı "hasta ruhlular bir münekkit" olarak suçladı. *Yeni Sabah*'ta M. Sencer, din ile milliyetçiliğin çelişmeyeceğini ileri sürdü, *Varlık* dergisi bu tartışmaları özetleyerek herkesin bir yanından tutup Akifi çekiştirdiğini, onda hem milli mücadeleci, hem de ümmetçi birer yan bulunduğunu belirtti. Bunlar bilimsel ve tarafsız bir gözle değerlendirilmeliydi.

Son Posta gazetesi, *Tan*'ın anketine karşılık, Ali Nihat Tarlan, İsmail Habib Sevük ve Ağâh Sırrı Levent'in görüşlerine başvurdu. Ali Nihat Tarlan, Akife çatanları kınadı, din ile milliyetçiliğin çatışmadığını yazdı. İsmail Habib Sevük, gençliğin Namık Kemal'de neyi buluyorsa Akif'te de benzer şeyler bulunduğunu, dinin Akif'in yarısı olduğunu, Akif'in ideolojisi ve İslam milletlerinin kurtuluşu yolundaki aldanışının döküldüğünü, Türkçe'yi kullanışı, milletini sevişi ve kişisel ahlak olarak bir granit gibi kaldığını belirtti. Ağâh Sırrı Levent de benzer görüşleri savunarak gençliğin ona saygı duymakta haklı olduğunu yazdı. Ercüment Ekrem Talü, Akifi *Son Posta*'da 1939 yılı Şubat'ında yorumladı. Emperyalizmin dünyanın dört bucağında yaptıklarından örnekler vererek "Şimdi ise medeniyet 32 dişi ile birden sırtıyor. Akif bunu mu tel'in etmeyecekti" diye yazdı. *Foto Magazin*'de Nizamettin Nazif, Türk bağımsızlığının ateşli Ankara'sını tanıyamamış olanların Akife saldırmaya hakkı olmadığını belirtti. Ahmet Ağaoğlu, *İkdam*'da Akif'le birbirlerinden hoşlanmadıklarını belirtti, ancak Akif'in milliyetçi olmadığı halde, farkında olmadan inkılapçıların hedeflerinin gerçekleşmesine hizmet ettiğini, Akife gerici damgasının vurulamayacağını yazdı. "Hükümlerimizde ihtiyatlı olalım, inkılap saflarından değerli adamları çıkarmayalım" dedi. *Cumhuriyet*'te Abidin Daver, İstiklal Marşı'ndaki "hilal" kelimesine takılmayı çok görerek, hilalin dini değil, milli bir işaret olduğunu belirtti. 1943'te Behçet Kemal Çağlar, Akif için "Arkada kalan bir ışık, fakat ışık, parlayan, yanan ve gönülleri tutuşturan bir ışık" değerlendirmesini yaptı.

Mahkemede Biten Bir Tartışma

Mehmet Akif'le ilgili tartışmalar 1939'da Tefik Fikret-Mehmet Akif çekişmesini bir kere daha gündeme getirmiştir. Sabiha Zekeriya Sertel'in 1940 yılında basılan ve mahkemede savunmasından ibaret olan broşüründen⁹⁰ öğrendiğimize göre, *Yeni Sabah* gazetesinde 1939'da açılan bir ankette bazı yazarlar Akifi savunurken Fikret'e hücum etmişler, onun dinsiz olduğunu, milliyetçi olmadığını yazmışlardır. Sertel, bunlara *Tan* gazetesinde "kundakçı" sıfatını takmıştır. Nihayet ortaya Eşref Edip çıkmış, "Fikret aleyhine değil, inkılap aleyhine kan kusan acıklı yazfını" yazmıştır. Akif'in Fikret'i suçlayan yazısını ortaya koymuştur. Bunun üzerine Sertel "Fikret'i bir irticaa bayrak mı yapmak istiyorlar" başlıklı yazıyla cevap vermiş, bu yazısından ötürü de karşı tarafça mahkemeye verilmiştir.

Sertel savunmasında, 1919 yılında (kitabımızın ilgili bölümünde özetlediğimiz) Rıza Tefik-Ahmet Naim tartışmasını hatırlatıyor ve Akif'le ilgili şu hükümlerde bulunuyor:

90 Sabiha Zekeriya Sertel, *Tefik Fikret-Mehmet Akif Kavgası*. İstanbul, Tan Matbaası-1940, s.24.

(Fikret-Akif mücadelesi) "Bir inkılapla irtica kavgasıdır. 'Bu memlekette ta Meşrutiyet'ten beri irticanın kalesi *Sebilürreşat*'tır. Mehmet Akif, Naim, Hamdi Hocalar, Eşref Edip bu istikhâmın içine çekilmişler, her yeni harekete ateş açıyorlardı', 'Fikret'in karşısına çıkan Akif, Garphılaşmağa olduğu gibi, inkılaba da düşmandır.' 'Akif'in ne hisleri, ne düşünüşleri, ne akideleri bu inkılabın karşısında bir saniye ayak üzerinde duramaz. Fikret ulaşılması güç bir dağın tepesi, Akif bu dağın eteğine kurulmuş bir medresede Asya destanları okuyan bir vaizdir.'"

Fikret'e çatanların "mürteci" olduğunu mahkemesindeki savunmasında da dile getiren Sertel, bu davadan beraat etmiştir.⁹¹

19. Sebilürreşat Yeniden Sahnede

Bu bölümü bitirmeden önce, *Sebilürreşat*'ın yeniden sahneye çıkışı ve tutumu konusunda özetle bazı bilgiler vermek zorululuğunu duyuyoruz.

6 Mayıs 1925'te kapatılan ve Doğu İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan *Sebilürreşat*, 23 yıl kapalı kaldıktan sonra 1948'de Eşref Edip tarafından yeniden yayımlanmaya başlanmıştır. Aynı adla, fakat 1. sayıdan başlatılarak 1 Mayıs 1948 tarihiyle 16 sayfa olarak (ve doğal olarak yeni harflerle!) basılan derginin başlık altında "siyasî, dinî, ilmî, edebî, ahlakî haftalık mecmua" ibaresi vardır. Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden Eşref Edip'tir, İstanbul'da Ankara Caddesi No. 87'de Âsarî İlmîyye Kütüphanesi'nden idare edilmektedir ve Şaka Matbaası'nda basılmıştır.

İlk sayıda Cevat Rifat Atilhan, Ali Ulvi Dönmez, Ali Naci Saraçlar'ın imzalarına ve Va-Nu ile Kâzım Nami'nin iktibas edilen yazılarına rastlanmaktadır. (Va-Nu ile Kâzım Nami, Müslüman Çocuğunun Kitabı'nı eleştirmektedirler.)

Bu ilk sayıda "Allah'ın İnyetiyle *Sebilürreşat*'a Başlıyoruz" başlıklı yazıda şöyle denmektedir:

"*Sebilürreşat* kapanalı tam 22 sene oldu. Bu müddet içinde nice hadiseler cereyan etti. Dine karşı o gündün itibaren başlayan baskı hareketi zaman oldu ki en şiddetli devreyi buldu. Farmasonluğun dine ve din ehline karşı açtığı harp, manevi sahayı bir harabezara çevirdi. Bütün din müesseselerinin kapılarına zincirler vuruldu. Bütün mekteplerden din dersleri kaldırıldı. Bütün Halkevlerine din kitapları girmesi men edildi. İntikam ateşiyle ruhları yanan, ruhları kıpkızıl bir hale gelen farmasonluk, azgınlığını o dereceye getirdi ki, din kitaplarından âyetler kaldırıldı, camilerde hıfz-ı Kur'an'la meşgul olanlar, cürmü meşhutla suçlandırıldı. Laiklik nikabına bürünerek, komünizmin temellerini kurmaya kalkıştı. Dalalet rüzgârı, bir simm-i katil [öldürücü zehir] gibi ortalığı kasıp kavurdu. (...) Şimdi bir yangın yerinde dolaşır gibi, millet ve hükümet bu harabeler arasında yıkılan enkazı toplamaya, bu kırık dökük şeylerle yeni bir bina kurmağa çalışıyor. (...) Artık korku yoktur. Bütün maneviyat düşmanlarının taarruzları kırılmış, millet din hürriyetine, vicdan hürriyetine kavuşmuştur..."

91 Savunmada, Fikret Adil'le Burhan Belge'nin, yazılarıyla Fikret'i savundukları da anlatılıyor. Burhan Belge oğlu Haluk'un Amerika'da kalışı nedeniyle Fikret'in suçlanamayacağını savunmuş, oğlundan dolayı babasını suçlamak mümkünse, oğlu hırsızlık yüzünden hapiste yattığı için Akif'in suçlu sayılabileceğini belirtmiş. Akif'in oğullarından birinin hırsızlıktan hapiste yattığını da öğreniyoruz. . .

Son sayısı Mart 1965'te yayımlanan, böylece 15' ciltlik 359 sayı çıkmış olan *Yeni Sebilürreşat*, kendini 1908'de çıkan *Sıratı Müstakim* ve onun sonraki adı olan *Sebilürreşat*'ın devamı saymaktadır. Derginin bütün ciltlerini inceleyince, tutumu konusunda ortaya çıkan sonuç şöyle özetlenebilir: Yeni "Sebilürreşat" CHP'ye ve onun devrinde yapılmış devrimlere şiddetle karşıdır. Köy Enstülerine düşmandır. Hücumlarını, farmasonluğu hedef alır görünerek yapmaktadır. İmam Hatip okullarının, Kur'an kurslarının, Arapça ezanın, çarşafın savunucusudur. Abdülhamit'i övmekte ve Alevilere saldırmaktadır. Komünizme de şiddetle düşmandır. 1959'da Millet Partisi'ne umut bağladığı görülmektedir. Saidi Nursi'nin "vecize"lerini sık sık basmakta, Nurculuk davalarında onları savunmaktadır. 27 Mayıs hareketinden az önce Saidi Nursi'nin resmini kapağına basmış, 27 Mayıs'tan bir süre sonra Cemal Gürsel'in resmini aynı yere koymuştur! *Sebilürreşat*, Mehmet Akif'in şiirlerine sık sık yer vermiş, onunla ilgili yazılar yayımlamıştır.

Tarık Zafer Tunaya, 1945 sonrası İslamcılık cereyanını anlatırken, örneklerinin çoğunu bu dergiden almakta ve bu dönem İslamcılığını değerlendirirken şöyle demektedir:

"Yukarıda belirtilen tezler dışında, bu devre, fikri gelişim bakımından İkinci Meşrutiyet devresine nisbetle hiçbir yenilik getirmemiştir. İslamiyet, Batılaşma, manevi yükselme konularındaki fikirler hep aynı kalmışlardır ve Meşrutiyet'teki samimilik, ciddilik ve bilgiyle savunulamamıştır."⁹²

Eşref Edip 13 Aralık 1971'de 89 yaşında ölmüştür.⁹³

92 Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, s.218.

Türkiye'de tutucu çevrelerin Mehmet Akife sahip çıktıkları bir olgudur. *Sebilürreşat*'tan başka "milliyetçi" çevreler de Akifi kendi düşüncelerinin bayraktarı gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Genel olarak saptayabildiğimiz gerçek budur.

Prof. Dr. Erol Güngör'ün, çıkan bir makalesi ("Akif'in Yeri Neresidir" *Türk Edebiyatı*, Mart 1983, s.24), ilginç bir değerlendirmedir. Buna göre Akif önce İslamcılık akımının bayraktarı yapılmak istenmiştir. Ancak bu İslamcılık, onun İmparatorluk zamanında bayraktarlığını yaptığı İslamcılık değildir. Siyasal nedenlerle Cumhuriyet devrinde İslamcı düşünce kısırlaştırılmıştır. Bu ortamda, Akif'in temsil ettiği ileri aydınlık İslam anlayışı yavaş yavaş sönmüş, hatta Akifi çağdaşlaşma görüşlerinden ötürü suçlayan bir zihniyet ortaya çıkmıştır. "1950-1980 arasındaki 30 yıllık dönemde Akif'in İslamcı denenen gruplar arasındaki eski mevkii gitgide gerilerde kalmış bulunuyor. Bu dönemde yetişen gençlerin önlerindeki mürşit ve mütefekkir tipi artık Akif değildir. Onun yerini reaksiyoner İslamcılar almışlardır. Özellikle İslamcılığın siyasi bir karakter kazanarak dışardaki siyasi-ideolojik hareketlerle yakınlık kurması üzerine Akif artık sahneden tamamen kaybolmuştur. Zira yeni İslamcılığın en belirgin tarafı beynelmilel siyasi İslamcılığın bir kanadı oluşudur ve burada Akif'in ideallerinden daha başka şeyler vardır." Güngör'e göre Akif, Türk milliyetçilerine daha yakındır ve "Türk milliyetçiliğinin liderlerinden biri olmuştur."

93 *Mehmet Akif Armağanı*, MTTB Yayını, İstanbul, 1971, s.17.

SONUÇLAR, DÜŞÜNCELER, SORUNLAR

1. Mehmet Akif çok yönlü bir kişidir, bu nedenle düşünce hayatımızda değişik biçimlerde değerlendirilmektedir. Akifle ilgili olarak şu altı tutumun bulunduğunu söylemek mümkündür:

a) *Sağdan reddedenler*: Ahmet Davudoğlu'nun *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* adlı kitabında görüldüğü gibi, Akif'i din çevrelerinde reddedenler vardır. Mehmet Şevket Eygi, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Davudoğlu gibi düşünenler, Cemalettin Efgani ile Muhammed Abduh gibi İslam "reformcu"larının görüşlerine de karşıdırlar. Onlara göre Akif'in sözleri isyan kokmaktadır. Küfre batmıştır, çünkü "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı" demektedir, oysa ilham doğrudan Kur'an'dan alınmaz, ayrıca İslam yüzyıla göre söyleyemez, yüzyılımız İslama göre söylemelidir... Türkiye'de İslamcı-muhafazakâr çevrelerin Akif'ten övgüyle söz etmeleri bir gerçek olmakla birlikte özellikle bazı tarikat mensuplarının Akif'ten hoşlanmadıkları da bir gerçektir.

b) *İslamcı yanına sahip çıkanlar*: Vehbi Vakkasoğlu'nun *İslam Şairi Mehmet Akif* adlı kitabıyla MTTB'nin bazı yayınlarında görüldüğü gibi, Akif'in yalnızca İslamcı yanına sahip çıkanlar vardır. Bu görüşe göre, Akif, İslamcı gençliğin bayraktarıdır. Akif, milliyetçiliği reddetmekle iyi etmiştir, çünkü milliyetçilik İslamı bölmektir.

c) *Akif'i bir Türk milliyetçisi olarak sunanlar*: Bu görüşe göre Akif, milliyetçidir. Türk olmakla övünmektedir. Milliyetçi gençlere örnek olmuştur. Milliyetçiler Derneği adına yayımlanan bazı kitap ve broşürlerle Muhittin Nalbantoğlu'nun, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı* adlı kitabı bu görüşlere sözcülük edenlerin başında gelmektedir. Bu görüş, İslamcı görüşün baskı altında ve milliyetçiliğin revaçta olduğu 1937-1940 yıllarında yapılan anma toplantılarında daha güçlü olarak dile getirilmekte idi.

d) *Akif'i İslamcı-milliyetçi olarak sunanlar*: Sağ cephede Akif daha çok hem İslamcı, hem milliyetçi bir şair olarak algılanmaktadır. Bu çevrelerin edebiyat alanındaki sözcülerinden çoğu İslamcılıkla milliyetçiliğin çelişmediğini savunmakta, Akif'in de bu iki özelliği taşıdığını ileri sürmektedirler. Akif'in Türkcülük ve milliyetçilikle mücadelesi ya göz ardı edilmekte ya da tevil yoluna sapılmaktadır. Ahmet Kabaklı, Nurettin Topçu böyle düşünenlerdendir. Nuri Ekiz, Akif'i Türk-İslam sentezcisi, çağdaş milliyetçi olarak nitelendiriyor.

e) *Akif'i eleştirici bir gözle ele alıp yurtsever yanını önplana çıkaranlar*: Bunların içine geniş bir çevre girmektedir. Liberal, Kemalist, radikal solcu, sosyalist akımlara mensup birçok kişi, Akif'in İslamcılık akımına kapılmakla yanıldığını belirtmekte, ama yurdun bağımsızlığını savunan yanını beğenmektedirler. Akif hakkında yazmış olanlardan Mithat Cemal, Fevziye Abdullah Tansel, M. Emin Erişirgil, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Hasan Ali Yücel, İ. Habib Sevük, Naci Sadullah, Nâzım Hikmet bunlar arasında sayılabilir. Bu çevrenin içine çok çeşitli eğilimler girdiği için, doğal olarak bunların Akif'te eleştirdikleri ve beğendikleri şeylerin oranı da farklıdır.

f) *Akifi gerici ilan edenler*: Bunlar arasında bazı Batıcı-laik kişilerle bazı "sosyalistler" gösterilebilir. Orhan Seyfi Orhon (1937'de), Sabiha Zekeriya Sertel, Nurallah Ataç, Şeküfe Nihal, 1979 yılında ODTÜ'deki olay nedeniyle görüşlerini okul panosuna asan bazı fraksiyonlar, farklı gerekçelerden yola çıkıp Akif'in gericiliğinde birleşmektedirler.

2. Mehmet Akifi nasıl değerlendirmek gerekir?

Türkiye'deki hemen her siyasal akımın Mehmet Akif'te kendisi için bulabileceği yanlar vardır. O İslamcıdır, yurtseverdir, yoksulların acılarını dile getirdiği manzumelerinin sayısı bir hayli kabarıktır, milli marşın şairidir, 1908 Hürriyet hareketine katılmıştır, bütün gücüyle Kurtuluş Savaşı içinde yer almıştır, Türkiye'nin çağdaşlaşmasına karşı çıkmıştır. Tanzimat'ı da katarsak, Mehmet Akif'in yaşadığı dönemin siyasal olayları (Abdülhamit yönetimi, Jön Türk Hareketi, İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Kemalist Devrim) üzerinde yorum birliği yoktur. Mehmet Akif, bu olaylar karşısında tutum almış, görüş belirtmiştir. Günümüzde, bu olayların bütününe Akif'in gözüyle bakmakta olan bir akım yoktur. Örneğin, günümüz İslamcıları Abdülhamit'i savunmaktadırlar, oysa Akif, bu yönetime şiddetle cephe almıştır. Aşırı milliyetçiler, Mehmet Akif'in Ziya Gökalp'le mücadelesini beğenemezler. Mehmet Akif'ten, bugün düşünce hayatında hemen her çevreye bir şeyler kalmıştır. Bu nedenle hiçbir çevre Akifi tam olarak benimseyemez. Doğru olan da onu bütünüyle bir çevrenin adamı saymak değil, onda benimsenecek ve benimsenemeyecek yönleri saptamaktır.

3. Mehmet Akifi değerlendirirken onun kişiliğini oluşturan etmenleri göz önüne almak gerekir. Bunların belli başlıları şunlardır:

a) *Dar gelirli bir aileden gelişi*: Mehmet Akif'in babası başkaca geçimi olmayan bir müderristir. Akif, zengin ya da aristokrat bir aileden gelmemiştir. Öğrenimi maddi sıkıntı içinde geçmiştir. 40 yaşına kadar memurluk hayatı yaşamış, öğretmenlik yapmış, geçim sıkıntısını hafifletmek amacı ile de zengin konaklarında özel öğretmenlik yapmıştır. Kendi yaşadığı hayat, Akif'in, gözlerini İstanbul'un yoksul insanlarına çevirmesine neden olmuş, sefalet içinde yüzen Anadolu köylüsüne yakınlık duymuştur. Acı çekenlerin şairidir Akif, bunu özellikle *Birinci Safahat*'ında ve *Asım*'da görüyoruz. Onun mütevazı bir hayattan hoşlanması da kendisinin bir halk çocuğu olmasıyla ilgilidir.

b) *Dindar bir çevre*: Akif dindar bir ailenin çocuğudur. İlk dersleri Nakşibendi tarikatına mensup olan babasından almıştır. İstanbul'un gelenekçi-Müslüman bir çevresinde, Fatih'te büyümüştür. İlk tanıdığı kurumlardan biri camidir. Manevi varlığını Kur'an, ezan, ilahi sesleri doldurmuştur. Bu çevre Akif'in üzerinde silinmez izler bırakmış, İslam değerlerine bağlılığın temelini oluşturmuştur.

c) *Öğrenimi*: Kısa süren mahalle mektebi sayılmazsa, Akif, yeni tip okullarda okumuştur. Burada, bilim ve tekniğe karşı saygılı olmayı, hatta hayranlık duymayı öğrenmiştir. Okul onu Batı dilleri ile, Batı Edebiyatı ile de yüz yüze getirmiştir. Akif, bu okullarda okuması nedeniyle ki, İslama sonradan sokulan birçok boş inançtan kurtulmuştur. Gene de Akif, çevresindeki diğer etmenlerden ötürü bilimsel düşünmeyi kavrayamamış, ancak İslam için bilimden yararlanma görüşüne varabilmiştir.

d) *Reformcu akımlar*: Akifi etkileyen en önemli kaynaklardan biri de 19. yüzyılın İslam reformcusu akımlarıdır. Efgani ve Abduh'un bütün İslam dünyasını etkileyen reformcu görüşleri, o günün Osmanlı toplumundaki Müslüman unsur üzerinde belirli bir etki yapmıştır. Bu etki Akif'teki özgün İslamcılığı biçimlendirmiştir.

e) *Emperyalizm*: Mehmet Akif, Batı'nın sömürgecilik döneminde yetişmiştir. Olgunluk yaşları ise emperyalizm dönemine rastlar. Akif, bir tepki şairidir. Ezilen, sömürgeleştirilen Doğu'nun isyanıdır. Efgani ve Abduh'un kişiliğini yaratan dış koşullar Akifte de vardır. O, yarısömürge bir ülkenin aydını olarak emperyalizmle, onun parçalama ve hükmetme siyasetiyle sürekli kavga içinde olmuştur. Bu kişiliği onu İstiklal Marşı şairliğine yükseltmiştir.

f) *Gezileri*: Almanya ve Arabistan'a yaptığı geziler Akif'in Doğu ve Batı dünyasını yakından tanınmasına yardım etmiştir. Bu gezileri sonucundadır ki, Doğu toplumlarının gerilik ve uyuşukluktan kurtulmaları gerektiğine inancı pekişmiştir. Mısır'a yaptığı gezi ve orda geçen uzunca bir dönemi de bu gezileri içinde saymak gerekir:

g) *Memurluğu*: Baytarlığı, Akif'in taşra halkını, köylüleri yakından tanınmasını sağlamıştır. Baytarlık görevi ona Anadolu'yu ve Rumeli'yi gezme fırsatını sunmuştur. Bu dolaşmaları sonucunda halkın sıkıntılarını, açlığını, bilgisizliğini görmüş, taşra halkının konuşma biçimlerini de öğrenmiştir.

h) *Yetiştirdiği dönemin edebiyat akımları*: Onun yetiştiği dönem, Divan Edebiyatı'na, Batılı düşünce ve biçimlerin sokulduğu dönemdir. Akif, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Muallim Naci, Tevfik Fikret'in etkisinde kalmıştır. İran klasiklerinden Sadî'ye hayrandır. Özellikle son yıllarında Mevlana'yı incelemiş ve beğenmiştir.

Akif'in etkilendiği çevre ve akımlar bunlardır. Bu etkiler altında bir kişinin bugünün ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği elbette açıktır. Hiçbir sanatçı ve düşünce adamı, geleceği yaşayamaz, Akif değerlendirilirken, çağı göz önünde bulundurulmalıdır. Çağı içinde oynadığı rolün niteliğine bakılmalıdır.

4. Yaşadığı dönem içindeki belli başlı olayların birçoğunda Akif doğru bir tutum takınmıştır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

a) Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı cephe almıştır. Bugün Abdülhamit'i savunanlarca (N.F. Kısakürek, Sezai Karakoç vb.) Akif'in bu tutumu hatalı görülmektedir. Oysa bizce Akif'in en önemli meziyetlerinden biridir bu.

b) Osmanlı Devleti'ni emperyalizme karşı savunmuştur. Emperyalizme karşı mücadele eden herkesin yapmak zorunda olduğu bir şeyi yapmıştır Akif. Elden çıkan topraklara gözyaşı dökmesi, imparatorluk yapısı içindeki milliyetlerin birliğini savunması, emperyalizmi hedef aldığı için doğrudur. Savaşa girilip girilmemesi konusundaki görüşü ne olursa olsun, Birinci Dünya Savaşı'na girildikten sonra yapılacak en doğru hareket yurt topraklarının savunulması idi. Akif bu noktada da olumlu bir yerdedir. Çanakkale kahramanlarıyla aynı duyguları paylaşmaktadır. Almanya'ya gitmesinde de, Necit'te Arapları İngilizlere karşı ikna etmek için yaptığı yolculukta da yadırganacak bir yan yoktur.

c) Kurtuluş Savaşı'na Akif'in yaptığı katkılar ve omuz verışı unutulamaz. 1919'da mandalığa karşı çıkan sayılı aydınlardan biridir. Balıkesir'e giderek halkı birliğe ve yurdu savunmaya çağırmıştır. Ankara'dan istenince gitmekte hiçbir tereddüt göstermemiştir. Anadolu'da cami cami dolaşarak halka Sevri Anlaşması'nın niteliğini anlatmış, konuşmaları, manzumeleri on binlerce basılarak pek çok yere ulaştırılmış, bunlar halkın moralini yükseltmiş ve halka düşmana karşı yurdu savunma cesareti aşılamıştır.

Bu belli başlı olaylardaki tutumu yanında Akif'te olumlu iki durumdan daha söz etmek gerekir. Bunlardan biri, zamanındaki edebiyat tartışmasında Akif'in olumlu bir

tutumu savunmasıdır. Akife göre sanat sanat için değildir. Toplum içindir. Bu tutumu, Akife Yahya Kemal, Ahmet Haşim gibi yazarların üstünde bir saygınlık kazandırmaktadır. Diğeri ise onun inançlarında samimi oluşudur. Akif, dini, başka birçok çıkarıcının yaptığı gibi savunmuş değildir. Dini politikanın bir aleti, halkı sömürmek için kullanmış değildir Akif. Aksine, bu dini anlamadıkları için halkla adeta kavga eder gibidir. Mevki ve makam peşinde koşmamıştır. Neye inanıyorsa onu söylemiş, gelen iktidarlara göre renk değiştirmemiş, eğilip bükülmemiştir. İnançlarına katılmayanlar için bile bu tutumu Akife saygın bir yer sağlamıştır.

5. Akif'in yaşadığı dönem olayları içinde yanlış tutumları yanlışları da olmuştur. Bunları şu üç noktada topluyoruz:

a) İttihat ve Terakki'ye girmekle olumlu bir tutum içinde bulunan Akif, bu Parti'nin sözünde durmayan ve zorbaca tutumuna karşı cephe almakta geç kalmıştır. Tevfik Fikret, 1908'de bu Parti'yi alkışlamış ancak 1912 "sopalı seçimi"nden sonra "Rücu" siiriyle Parti'ye açıkça cephe almıştır. Akif, İttihat ve Terakki'ye ancak 1917'de "küsmüş"tür. Parti politikasını açıkça hedef alması ise, 1918'de Parti'nin çökmesinden sonradır. Bu gecikmenin nedeni, Parti yönetiminde İslamcılarının da bulunmasıdır. Akif, Parti içi çekişmede bir hizbin yanında yer alarak diğer hizbe, Türkçü-Batıcılara hücum etmiştir.

b) Akif'in Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi olayını İttihat ve Terakki yöneticileri gibi değerlendirdiği, yani haklı ve gerekli gördüğü anlaşılmaktadır. İttihatçıların Alman dostluğuna bel bağlayan tutumu Akifte de görülmektedir. "Berlin Hatıraları"nda bunu açıkça dile getirmiştir. Akif'in bağlı olduğu İslamcı akımın imparatorluğun mahvolmasına, halkın korkunç bir sefaletle düşmesine neden olan bu maceracı harekette İttihat ve Terakki'nin diğer kanadına destek olduğu ve onun ardından gittiği görülmektedir.

c) Akif, milli mücadele sonrasında yurdu terk etmekle hatalı bir davranış içine girmiştir. O Kemalist reformlara karşı çıkararak Türkiye'nin çağdaşlaşması önüne dikilmiş, üstelik mutluluğu Mısır asilzadelerinin koruyuculuğu altında, kendisine daha dinsel bir atmosfer sunan Mısır'da aramıştır. Bu kendisinin de itiraf ettiği gibi, onun yaratıcı yeteneğini öldürmüştür. Bu hatasını ömrünün son yıllarında anlamış da olsa 10-11 yıllık bir ihtiyari sürgün hayatı, yalnız kendisi için değil, Türkiye için de bir kayıptır.

6. Mehmet Akif, Türk siyasi ve edebiyat hayatında İslamcılığın aktif bir sesidir. Ancak, O, Efgani ve daha çok da Abduh'un Türkçe'ye uyarlanmış bir sesidir.

Akif'in İslamcılığında iki yön vardır:

Birincisi: Toplum İslam yasalarına göre biçimlenmeli, yönetilmelidir ki, bu hemen hiçbir çağda mümkün olmamıştır. Zaten Akif de, Dört Halife Devri'nden sonra bu yasaların uygulanmadığı kanısındadır. Bu nedenle İslamın ilk çıktığı günlere "asrı saadet"e dönülmesini ister. İslam, daima içinde bulunulan çağa, toplumsal sınıflara, mezheplere, tarikatlara göre yorumlanmıştır. Osmanlı ülkesinde 18. yüzyıldan sonra Doğu'nun yanında Batı görünmeye başlamıştır. Bu elbet bir zorunluluktur. Batı, Osmanlı toplumunda, yalnız bir teknik olarak yer almakla yetinemezdi. Teknik, girdiği her yere, yeni hayat biçimlerini de sokacaktır. Fabrikanın girdiği yerde, işçi, patron olacaktır. İşçiler modern toplumun yeni sınıfları olarak sınıf mücadelesine atılacaklardır. Sendika, toplu sözleşme olacaktır. Modern toplumlarda iktidar mücadelesi siyasi partilerle mümkündür. Akif ise böyle düşünmemektedir. Ona göre, İslam herkesin hakkını gözetmektedir. İslama sarılmak yeterlidir. İslamda sınıf yoktur!

Batı'nın bilim ve tekniğini almak, ancak dinsel-geleneksel bir hayat tarzını sürdürmek mümkün olamazdı. Akif, bu noktada da bir çıkmaz içindedir. Toplumların gidiş yönünü nesnel olarak değerlendirememektedir. Fabrika toplumunda kadını eve hapsedmenin, sokağa çıktığı zaman da tepeden tırnağa örtülere bürümenin imkânsızlığı ortadadır. Akif, bu konuda, feodal toplumun kasaba küçük üretiminin ideolojisini yansıtmaktadır, çünkü, Türkiye köy toplumunda kadınlar, yüzleri açık olarak erkeklerle yan yana üretim içinde olagelmışlerdir.

Çağdaş bir topluma herhalde "medeni kanun" gerekli idi. Türkiye'nin çağdaşlaşmasında önemli adımlar atmış olan Cumhuriyet'in aydın kadroları bu gerçeğin farkındaydılar, bu noktada yanılanlar Akif ve İslamcı akımdır. Cumhuriyet döneminde hiçbir devlet müdahalesi olmasaydı da, toplum Akif'in savunduğu sosyal ilişki kalıpları içine hapsedilemezdi. Bir canlı gibi gelişmekte olan toplumsal hayatın geçirdiği evrimlere, anlayışlardaki büyük değişikliğe bakarak da bunu anlamak mümkündür. Akif'in, çıkarılmasına karşı çıktığı giysi, toplumun sırtında patlamaya mecburdu. Bu kumaş, zaten Tanzimat'tan beri şurasından burasından delinmeye, sökülmeğe başlamıştı.

Akif'in İslamcılığının ikinci yanı, İslam milletlerinin bir bayrak altında toplanmasıdır. Çokuluslu devletlerle, ümmet ilkesini esas alan devletler, feodal ortaçağın devlet biçimleridir. Fransız İhtilali'nden beri ise milliyetçilik düşüncesi geliyor, milli devletler kuruluyordu. Akif bu noktada da çağın gidişini görememiştir. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin artık sonu görünmüştü. İttihatçıların milliyetçi ve maceracı tutumları bu dağılmayı hızlandırmıştır, hepsi o kadar.

Akif, İslam milliyetlerinin birleşmeleri gereğini savunurken, Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde yaşayan gayrimüslim milletlerin ayrılma hakkını da savunuyor değildi. Hatta, buna şiddetle karşı çıktı. Gerçi getirdiği gerekçe, üstün Batı'nın, "Haç"ın, zayıf Doğu'dan, "Hilal"den öğ aldığı, zulüm yaptığı idi, ama bu milliyetlerin kendi kaderlerini belirleme hakkına saygı duymadığı da açıktır. Akif'in döneminde Osmanlı Devleti'nden Bulgarlar gibi, İslam olmayan unsurların ayrı devletler halinde ayrılması bir olup bitti olmuştur. Akif, bu ayrılmalara karşı çıkarken bir İslam devleti olan Osmanlıların menfaatları, daha geniş anlamıyla İslamların menfaatları açısından hareket etmiştir, toplumların nasıl daha huzurlu ve özgür yaşayabilecekleri noktasından değil. İslamların aynı devlet ve ülkü çevresinde birleşmelerini savunan Akif, İslam olmayanların nasıl yaşayacakları sorusuna cevap vermemektedir, daha doğrusu, Osmanlı ülkesindeki Hıristiyan olmayanların eski statülerini savunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin göz kamaştırıcı sınırlarını savunuyor gibidir. Bu noktada Akif, dar görüşlülük içindedir.

Müslümanların tek bir bayrak altında toplanması görüşüne gelince, bunun imkânsız olduğunu, gerek Osmanlı Devleti'nin ulaştığı son; gerekse, daha sonra Arap ülkeleri arasında bir dizi birleşme girişiminin başarısızlığı kanıtlamıştır. Akif'in görüşlerinde, bu ülkelerin siyasi birliği noktasında değil, ancak, emperyalizme karşı yardımlaşma, dayanışma anlamında bir haklılık payı bulunabilir. Kurtuluş Savaşı, Türkiye ve diğer İslam ülkeleri açısından bunun olumlu örnekleriyle doludur. Türkiye'nin çağdaşlaşma programından da kaynaklanmış olsa, 1922'den sonra bu dayanışmanın uzun süre ihmal edildiği bir gerçektir. Türkiye hem çağdaş bir ülke, hem de diğer İslam ülkeleriyle dayanışma içinde olamaz mıydı?

7. Mehmet Akif'in İslamcılığının, İslamı temel alan diğer akımlarla temel bazı farklar taşıdığı görülmektedir. Akif, emperyalizmi ve Batılı hayat tarzını hedef alırken Doğu'nun geriliğine, uyuşukluğuna da o oranda karşıdır. Örneğin 1909 Derviş Vahdeti hareketi, yalnızca Batılı hayat tarzına düşmandır. Akif'in içinde bulunduğu İslamcı akım, Abdülhamit'e karşı İslami bir demokrasiyi savunurken Derviş Vahdeti Meşrutiyet'e düşmandır. Akif'in İslamcılığı, İslamı Batı'nın düzeyine yükseltmek, İslamla Batılaşmak gibi görünüyor. 31 Mart İslamcılığı gibi Kurtuluş Savaşı yıllarının Düzce, Bolu, Bozkır, Konya, Yozgat, Anzavur Müslümanlığı, olumlu hiçbir yanı olmayan, salt birer gericilik hareketidirler. Ancak, Akif'in sözcülüğünü yaptığı İslamcılık, diğer İslamcı akımlardan farkını 1923'lere kadar koruyabilmiştir. Bu tarihlerden sonra Akif'in bu hareketteki sözcülük durumu da sona ermiştir. 1923'lerde susturulan, 1945'ten sonra yeniden diriltilen İslamcılık, artık toplumsal geriliklerle mücadele eden bir kola sahip değildi. Düşman, çağdaşlaşma ve halk kitlelerinin uyanışıdır. *Sebilürreşat*'ın daha milli mücadele yıllarının hemen ardından yazdığı gibi asıl amaç, toplumu Batıcılığın etkilerinden korumaya çalışmaktır. Aralarında örgütsel hiçbir bağ bulunmasa bile (ki, var olduğunu sanmıyoruz), *Sebilürreşat* ile Şeyh Sait ayaklanması aynı cephededir. *Sebilürreşat* Şeyh Sait'in görüşlerini değil, ayaklanmaya kalkışmasını kınamıştır. Türkiye'de İslamcılık hareketi, giderek emperyalizmle aynı paralele düşmüştür, Tarık Zafer Tunaya'nın da işaret ettiği gibi, 1945 sonrası İslamcı hareketinde, İkinci Meşrutiyet'teki, Kurtuluş Savaşı'ndaki İslamcı akımın özgünlüğü yoktur. Akif'in temsil ettiği hareket gerçekte 1925'lerde tarihe karışmıştır. Özellikle İslam ülkelerinin birliği konusunda toplumsal tabanı bütünüyle kaybolmuş, "şeriat devleti" ise toplumsal değişikliklere paralel olarak imkânsız hale gelmiştir.

8. Mehmet Akif, milliyetçi değildir. Onu milliyetçi ilan etmek bir demogojiden başka bir şey olamaz. Aksine Akif, pek çok yazı, manzume ve konuşmasında milliyetçiliği şiddetle reddetmiş, bu görüşlerle mücadele etmiş, ölünceye kadar da bu görüşlerinden ayrılmamıştır. Akif, milliyetçiliğe karşı çıkarken de kuşkusuz hayalci idi. Ziya Gökalp, Mehmet Fuat Köprülü, Yusuf Akçora gibi Türkçüler, Akiften daha ileri bir noktada idiler. Bunların daha sonra Kemalizmle birleşmeleri de anlamlıdır. Milliyetçilerle Akif arasındaki çelişki, kendi eserinde de görüldüğü gibi temeldedir.

Kendi felsefeleri için pürüzsüz bir Akif yaratma çabasında olan "milliyetçi-mukaddesatçı" çevreler, cephe aldıkları ya da tarihin mahkûm ettiği bazı kişilerin soykütüğü ile fazlaca ilgilendikleri halde, Akif'in Arnavut bir babadan geldiğini susarak geçiştirmektedirler. Gerçi Müslüman bir Arnavut olan babası da İstanbul'un Türk-İslam çevresi içindeydi. Akif, "Ben ki evet Arnavut'um" derken de bunu Arnavutluğu ile övmek için değil, milliyet davası güderek imparatorluktan ayrılmanın zararlarını anlatmak için söylemişti. Akif, babası Arnavut asıllı olmakla birlikte bir Arnavuttan çok bir Türk sayılmırdı. Ancak o kendini, bir Türkten çok bir Müslüman saymaktadır.

Akif, millet gerçeğinden habersiz değildi. Eserinde zaman zaman Osmanlı toplumunda ve İslam dünyasındaki milliyetlerin adını da sayar, ancak bunu, bu milliyetlerin geriliğini belirtmek ve birbirlerinden ayırmamaları için, hepsinin de İslam olduğunu vurgulamak için yapar. Herhangi birine üstünlük tanımaz.

Yurdu sevmek için elbette milliyetçi olmak şart değildir. Bir sosyalist, bir İslamcı ya da başka bir akım mensubu da yurdunu sever ve savunur. Akif de bir yurtseverdir. Bu topraklarda yaşayan insanların bağımlılıktan kurtulmaları, emperyalizm karşısında başları

dik olarak yaşamaları için çırpınmış, haykırmıştır. Birçok yazar yurtseverliği milliyetçilikle karıştırarak Akifi milliyetçi göstermeye uğraşmaktadır. Akifin Kurtuluş Savaşı yıllarında, İslam birliğinin gerçekleşmeyeceğini gördüğü için milliyetçiliğe yaklaştığı, hatta İstiklal Marşındaki "milletim", "ırkım" sözcüklerini bunun için kullandığı gibi görüşlerin de inandırıcı bir yanı yoktur. Akif, baştan beri millet ve ırk kavramlarını "İslam" anlamında kullanmaktadır. "Hani milliyetin İslam idi, kavmiyet ne?" demektedir. Milletinin geçmiş kahramanlıklarını sayarken Orta Asya'ya değil, Arap yarımadasına, Dört Halife Devri'ne uzanmaktadır. Akifin gözünde Türklerin bir değeri varsa bu İslam oluşları yüzündendir, bu millete başka herhangi bir İslam milletinden üstünlük de tanımamaktadır. Osmanlı Devleti'ne verdiği önem, bir İslam devleti oluşundan ve onu İslam milletlerine yönelen tehlikenin önünde bir set olarak görüşündendir.

Akif, milliyetçi değildir ama millidir. Bu yurdun insanıdır, bu yurdun insanları için mücadele etmiştir, Türkçe yazmıştır.

9. Mehmet Akifin başkalarının inançlarına saygılı olduğuna ilişkin birkaç anekdot vardır. Yaşadığı dönemde onu buna zorlayacak sebepler de vardı. Tanzimat'tan sonra, aydın çevrelerindeki fikir genişlemesi bunun başlıca sebebidir. Dinsel inancı olmayanların görüşlerine saygılı olan Akifin bu hoşgörüsü, bu inançların topluma açıklandığı noktaya kadardır. Kendisi, İslam inançlarına bağlılığın propagandasını yaparken, bu inançlara karşı çıkma hakkını başkalarında görmemektedir. Tevfik Fikret'e hücum ederken söylediklerinden anlıyoruz ki, Akif, Fikret'in görüşlerini dine sövgü olarak algılamaktadır. Kendisi ise inançsızlara ya da Batıcılara sözcüğün gerçek anlamıyla sövmektedir. Akifin bu tutumu bugün gerek bazı dindar çevrelerde, gerekse siyasi hayatta yer yer varlığını sürdürmektedir. Ülkede herkes istediği gibi düşünebilir, düşünce özgürlüğü vardır, ama bunların propagandası yasaktır!

10. Akif, Türk toplumunda ve İslam dünyasındaki geriliğin şiddetle karşısındadır. Onun özlediği toplum, yaşadığı toplum değildir. Bu noktada ütopyacıdır.

Toplumun geri kalmışlığı konusunda bulabildiği tek gerekçe, İslamdan uzaklaşılmasıdır. Bu görüşün doğru olmadığı açıktır. Türk ve diğer İslam toplumlarının geri kalma gerekçesi İslamdan ayrılmak ise, İslamla hiç ilişkisi olmayan toplumların daha da geri kalması gerekirdi. Mehmet Akif, böyle muhtemel bir itiraz karşısında şu karşılığı vermektedir: Hıristiyanlar, Japonlar aslında Müslümanlığı uyguluyorlar, ancak buna Müslümanlık demiyorlar... Akif'in savunduğunun tersine, Türklerin geri kalışını İslama bağlı oluşlarına dayandıranlar da vardır. Bu görüşlerin ikisi de şiğ ve yanlışır.

İslamlığın, yükselişi döneminde, çağına göre ilerlemeler sağladığı doğrudur ve bu çok doğaldır. En son dinin, en gelişmiş din olması da doğaldır. Örneğin Şamanlık, İslamlığa göre daha geri bir dindi ve Türkler İslamlıkla temasa geçince, Şamanlıktan ayrılarak, medeniyete geçişin bir ifadesi olan, dolayısıyla daha ileri bir üretim düzeyi ve kültürü yansıtan İslamlığı kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak, İslamiyet, diğer dinler gibi bir dogmalar bütünüdür. Daha ileri bir toplum düzenini yansıttığı için, ortaya çıktığı zamanlardan başlayarak birkaç yüzyıl inananlara şevk ve heyecan vermiş, Akif'in sık sık vurguladığı gibi "mucizeler" yaratmıştır. Ancak "din" olmasından ötürü kalıplaşması zorunlu idi. İslamiyetten sonra üretim güçleri ve araçları yeni gelişmeler göstermişler, kapitalizm doğmuş, bunun sonucunda yeni felsefeler, yeni devlet biçimleri, yeni işbölümleri ortaya çıkmıştır. Bütün bunları "İslam" içinde varsaymak, İslamın bu gelişmeyi yüz yıllarca önce gösterdiğini, kapsadığını söylemek doğru olamaz. Tam tersine dogmalar,

toplumsal ilerlemenin karşısında birer engel durumundadır. Hıristiyan toplumlarında kilisenin bazı gerçekleri kabul edebilmesi için az uğraş verilmemiştir. Dünyanın dönmekte olduğu görüşüne başlangıçta kilise de sert tepki göstermişti. Gerek Avrupa'da gerek İslam dünyasında yeni görüşlerin, bilimsel önermelerin dogmalarla da mücadele ederek kendilerini kabul ettirdikleri bir gerçektir. Ne Doğu toplumları İslam oldukları için geri kalmışlardır, ne de Batı'nın ilerleyişi İslam olmayışı yüzündendir. Bu ilerlemenin ve geri kalışın tarihsel, ekonomik, coğrafi birçok sebepleri vardır.

11. Akif'in geri kalmışlık konusunda "ümme-i merhume" dediği halkı sürekli olarak suçlaması da haksızlıktır. Akife göre, tembel, uyuşuk, her şeyi Tanrı'dan bekleyen halk biraz gayrete gelse, çalışsa toplum ilerleyecektir. Elbette tembellik kötü, çalışkan olmak iyi bir şeydir. Akif, Batı toplumlarının kalkınmasını halkın çok çalışmasına bağlamaktadır. Türk halkının tembel olduğu söylenemez. Türkiye halkı ekmeğini taştan çıkarmakta, özellikle yoksullar en ağır işlerde didinip durmaktadır. Söz konusu olan sınırlı iş olanaklarının bireylerin işe girişme gücünü kırmasıdır. Üretimdeki düşüklüktür. Batı ülkelerindeki halkın daha çalışkan görünmesi, İslamın özünü İslamlardan daha iyi kavramış olmasından değil, kapitalizmin bu toplumlarda çok ve çeşitli iş alanları yaratmasıdır. Batı'da hiç kimsenin, kilisede papazların öğütlerini dinleyerek daha çalışkan olmaya karar verdiği söylenemez. Akif'in, çok çalışmak gerektiği yolundaki öğütlerini dinleyen kasabalar halkının camiden çıktıktan sonra çalışma konusunda yeni bir gayrete geldiğini, bu nedenle üretimin arttığını hiç sanmıyoruz. Çünkü bu konuda insanları gayrete getiren şey öğütler değildir, toplumun içinde bulunduğu üretim koşullarıdır.

12. Tevfik Fikret-Mehmet Akif kavgası nedeniyle bu iki şairden birinin ardına sığınıp diğerini bütünüyle reddetmenin doğru bir hareket olmadığı kanısındayız. Edebiyat tarihçileri ve eleştiricilerinin, az çok sağduyuya sahip çoğunluğu da bu kavgayı devam ettirmenin anlamsızlığı üzerinde birleşmektedirler. Hem Tevfik Fikret'in hem Mehmet Akif'in bugünün gençliğine esin kaynağı olacak yanları vardır. Bu iki şair arasında anlaşmazlığın önemsiz olduğunu söylemek istemiyoruz. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da saklanacak hiçbir şey yoktur. Ancak, Türkiye toplumunun tek sorunu inançsızlıkla inanmak değildir. Tevfik Fikret-Mehmet Akif kavgasından bizim çıkaracağımız ders, laik bir düzende herkesin birbirinin inançlarına saygılı olmasından ibarettir. Akif'le Fikret'in karakterleri arasında bazı ortak yanlar vardır ki, bunlar daha da önemlidir. Boyun eğmez bir yapıya sahip olan Fikret, aklın ve bilimin üstün olduğu çağdaş bir düzen özlemiştir; onun gibi dürüst bir kişiliği olan Akif, emperyalizmle kavgalıdır. Bunlardan hangisi Türkiye için önemsizdir?

13. Mehmet Akif'in Türk edebiyatı içinde önemli bir yeri vardır. Aruzu Türkçeye uyarlamada başarılıdır. Sanatını toplumun hizmetine vermesi açısından olumlu bir örnektir. Manzum hikâye tarzında başarılıdır. Şiiri, ele aldığı konular ve dili bakımından tamamıyla yerlidir. Onun sanatını bütünüyle yadsımak, onu şair saymamak insafsızlıktır.

14. Mehmet Akif, Türk toplumu içinde unutulmaz bir yere sahiptir. Bunun sebepleri neler olabilir? Aruzu kolay kullanması ise bunu yapan başkaları da vardır. Türkçe söyleyişi ise ondan daha sade Türkçe ile yazmış olanlar vardır; İslamcılığı ise Akif nihayet, M. Şemsettin, Eşref Edip, Sait Halim Paşa, Ispartalı Hakkı, Musa Kâzım Efendi kadar İslamcıdır ve bunların adı hemen hemen unutulmuştur.

Akif, bütün bunlardan çok, İstiklal Marşı'nı yazdığı için yaşamaktadır. İstiklal Marşı'nı yazmak niçin başka bir şaire değil de Mehmet Akife nasip olmuştur. Bu bir rastlantı değildir. 1921 yılı başlarında Hükümet, Türklere en iyi milli marşı Akif'in yazacağı inancını taşıırken haksız değildi. İstiklal Marşı, Akif'in bütün kişiliğinin süzölmüş bir toplamıdır. İstiklal Marşı'ndaki heyecanı Akif, yıllardan beri duymakta idi. Kısaca Akifi yaşatan yurtseverliğidir.

15. Mehmet Akif, ilerici midir? Gerici midir? Akif hakkında sorulan sorulardan biri budur.

Bu sorunun bir kalemde karşılığını vermek mümkün değildir. Her şeyden önce ilericiliğin, gericiliğin tanımını yapmak gerekir. Türkçe sözlük (TDK, 7. basım, 1983), "ilerici"yi ilerlemeden yana olan; ileri toplumsal ve siyasal gelişmeleri benimsemiş olan diye açıklamaktadır. Gerçekte ilericilik toplumun ilerlemesi için önündeki engellerle savaştır. Daha ileri bir toplumsal düzen için uğraşmaktır. Bu açıdan baktığımızda, Akif'in daha ileri bir toplum için mücadele ettiğini görüyoruz. Abdülhamit despotluğuna karşı özgürlüğü, demokrasiyi, yarısömürge bir düzen yerine bağımsız bir düzeni savunmak, toplumdaki geriliklerle mücadele etmek ilericiliktir. Bunun yanında Akif toplumsal gelişmeye, ilerlemeye ters düşen, hatta bunlara karşı koyan düşünceleri de savunmuştur. Akif'in iki yanı vardır. Yurtseverliği ve İslamcılığı. Birincisi onun ilerici yanındır, ikincisi geri yanındır. Akif'ten devralınacak miras ilerici yanındır.

Sorunlar

16. Mehmet Akif'in İttihat ve Terakki'ye nasıl girdiği aşağı yukarı biliniyorsa da ayrılış tarihi ve biçimi kesin olarak bilinmiyor. Parti'ye küsüsü 1917'ye rastlamaktadır. Parti Müfettişi Ahmet Naim'in Genel Merkez'e verdiği bir raporun itibar görmeyişi yüzündendir. Bu raporda, Parti teşkilatının idareciler üzerinde baskı yaptığı belirtilmekte imiş. Bundan Akif'in, İttihat ve Terakki'nin baskıcı politikasından rahatsız olduğu sonucu çıkarılabilir ise de asıl sebebin Türkçü-Batıcı kanadın Parti'ye hâkim olmasıdır kanısındayız.

17. *Sebilürreşat* dergisi Birinci Dünya Savaşı içinde yayınına iki kez ara vermiştir. 25 Kasım 1915-10 Mayıs 1916 arasında 5,5 ay kapalı kalan dergi, 26 Ekim 1916'da yeniden kapanmış ve 20 ay süren bir suskunluk döneminden sonra ancak 17 Temmuz 1918'de yayımlanabilmiştir. Bu kapanışların nedeni aydınlanmamıştır. Bu konuda bulunabilecek bulgu ve belgeler İslamcıların İttihat ve Terakki ile ilişkilerini aydınlatmaya yardım edecektir. İttihat ve Terakki'nin, İslamcılara bir darbe teşkil eden 1917 Kongresi ile Akif'in Parti'den uzaklaşması aynı yıllara rastlamaktadır, oysa Akif, aynı yıl kurulan Dar-ül Hikmet-ül İslamiye'de diğer bazı İslamcıların karşı çıkışlarına bu tarihlerde ne yapmıştır? Dergisi kapatıldığı halde Akif, Almanya ve Necit'te Teşkilat-ı Muhsusa emrinde nasıl görev almıştır?

18. Akif'in 1920 yılı Ocak'ında Balıkesir'e gidişi nasıl olmuştur? Davet mi edilmiştir, kendisi mi kalkıp gitmiştir? Bunun aydınlanması Akif'in Kuvayı Milliye kargâhlarından biri olan Balıkesir'le ilişkilerine aydınlık getirecektir.

19. Mustafa Kemal'le Akif'in Kurtuluş Savaşı'nda genellikle iyi geçindiği anlaşılmaktadır. Akif, Batıcı kanatla Meclis'te zaman zaman tartışmıştır da. Ancak bu ilişkilerin bilinen kısımları sınırlıdır. Gerek bu yıllarda, gerekse savaştan sonra Ankara'nın Akife karşı, Akif'in Hükümet'e karşı tutumunda daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır.

20. Mehmet Akif, TBMM'ne üye olduğu dönemde (1920-1923), kürsüden niçin yalnız bir kere, o da gizli oturumda konuşmuştur? Camilerde halka coşkun ve başarılı konuşmalar yapan, toplumu etkilemek için *Açıksöz*'de, *Sebilürreşat*'ta, *Hakimiyeti Milliye*'de manzumelerini, konuşmalarını yayımlatan Akif, Meclis kürsüsünden konuşma ihtiyacını niçin duymamıştır? Bunu, Akif'in aktif politikadan hoşlanmadığı biçiminde açıklamak sanırım yeterli değildir.

21. Aşağıdaki olayların tarihleri Akif'in tam bir özgeçmişini yazmak için araştırılmaya muhtaçtır:

- a) Almaya'ya gidiş ve dönüş tarihi.
- b) Necit gezisinin başlama ve bitme tarihi.
- c) Şeyhülislama Almanya'dan dönüşte verdiği raporun içeriği ve tarihi.
- d) Anadolu'ya geçerken İstanbul'dan ayrılış tarihi, Ankara'ya varış tarihi (gün olarak).
- e) Zaferden sonra Edirne'ye gidiş tarihi ve sebebi.
- f) Kastamonu ilçelerinin hangilerinde konuştuğu ve bunların tarihi.
- g) Konya'ya, Burdur'a, Antalya'ya gidiş tarihleri ve buralardaki çalışmaları.
- h) Kurtuluş Savaşı sonrasında 1923, 1924 ve 1925'te üç kez Mısır'a gittiği anlaşıl-maktadır. Bunların ay ve gün olarak tarihleri (özellikle 1925'teki gidişinin *Sebilürreşat*'ıñ kapatılması ve Eşref Edip'in tutuklanmasıyla ilişkili olup olmadığı).

MEHMET AKİF KRONOLOJİSİ

- 1873 Mehmet Akif, İstanbul Sarıgözel'de doğdu.
24 Nisan 1877 Türk-Rus Savaşı başladı.
1877 Mehmet Akif 4 yaşında mahalle mektebine başladı.
13 Şubat 1878 İkinci Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ı kapatarak 30 yıl sürecek "İstibdat" dönemini başlattı.
1879 Akif, 7 yaşında Emir Buhari İlkokulu'na başladı.
1882 3 yıllık ilkokulu bitirerek, 9 yaşında Rüştüye'ye başladı.
1885 12 yaşında, Mekteb-i Mülkiye'nin lise kısmına başladı.
1887 14 yaşında, Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek kısmına başladı.
1887-1888 Evleri yandı ve babası öldü.
1888 Akif, 15 yaşında, Baytar Mektebi'ne girdi.
3 Kasım 1892 19 yaşında, bilinen ilk şiirlerinden "Destur"u yazdı.
14 Aralık 1893 20 yaşında, Baytar Mektebi'ni bitirerek memurluğa başladı.
1894 21 yaşında, İsmet Hanım'la evlendi. Edirne'de gezici görevde bulunuyor.
14 Mart 1895 22 yaşında, yayımlanan ilk şiiri "Kur'an'a Hitap" *Mektep Mecmuası*'nda çıktı.
1896 23 yaşında, Beşinci Ordu'ya at satın almak için Adana'da (Buradan Şam'a kadar gitti).
20 Mayıs 1897 Türk-Yunan Savaşı başladı.
1897 Bazı şiirleri *Resimli Gazete*'de yayımlandı (24 yaşında). Cemalettin Efgani İstanbul'da öldü.
1899 Muhammed Abduh, Mısır Müftülüğü'ne atandı.
26 Haziran 1903 "Hersekli Arif Hikmet" manzumesini yazdı.
1905 Rusya'da Çarlığa karşı geniş ayaklanmalar; Muhammed Abduh öldü; Tevfik Fikret "Tarih-i Kadim"i yazdı. Orman ve Meadin ve Ziraat Nezareti Beşinci Şube Baytar Müfettiş Muavinliği'ne atandı.
4 Ekim 1906 İlk görevinin yanında, Halkalı Ziraat Mektebi'ne kompozisyon öğretmeni olarak da atandı (33 yaşında).
29 Aralık 1906 "Küfe"yi yazdı.
25 Ağustos 1907 Çiftlik Ziraat Mektebi Türkçe öğretmenliğine atandı (34 yaşında).
28 Ocak 1908 "Seyfi Baba"yı yazdı.
23 Temmuz 1908 İkinci Meşrutiyet ilan edildi (35 yaşında).

28 Temmuz 1908
27 Ağustos 1908

11 Kasım 1908
17 Aralık 1908
13 Nisan 1909
27 Nisan 1909

1911

29 Eylül 1911
5 Mart 1912
1912

15 Ekim 1912
8 Ekim 1912
23 Aralık 1912
6 Ocak 1913

20 Şubat 1913
23 Ocak 1913

2 Şubat 1913

7 Şubat 1913
5 Mart 1913
11 Mayıs 1913
30 Mayıs 1913
Mayıs-Haziran 1913
29 Haziran 1913
10 Temmuz 1913

21 Temmuz 1913
10 Ağustos 1913
14 Ağustos 1913
1914

29 Ekim 1914
Aralık (?) 1914

5 Mart 1915
8 Nisan 1915

Mehmet Akif, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kaydoldu. *Sebilürreşat*'ın ilk sayısı ve Akif'in bu dergide ilk manzumesi "Fâtih Camii" yayımlandı.
Darülfünun Edebiyat Müderrisliği'ne atandı.
Meclis-i Mebusan açıldı.
"31 Mart" Ayaklanması başladı.
İkinci Abdülhamit tahttan indirildi. Sultan Reşat padişah oldu.
İlk kitabı *Safahat* Birinci Kitap adıyla yayımlandı (38 yaşında).
Türk-İtalyan Savaşları başladı.
Sıratı Müstakim, Sebillürreşat olarak adını değiştirdi.
Safahat, İkinci Kitap "Süleymaniye Kürsüsünde" yayımlandı (39 yaşında).
Türk-İtalyan Savaşı sona erdi.
Balkan Savaşları başladı.
Akif İstanbul'dan Mısır'a hareket etti.
Balkan Savaşları'nı sonuçlandırmak için toplanan Londra Konferansı sonuçsuz olarak dağıldı.
Akif, Mısır'dan İstanbul'a döndü.
İttihatçılar Babiâli Baskını'nı düzenleyerek iktidara tamamen hâkim oldular.
Akif, Beyazıt Cami Kürsüsü'nde halkı birliğe ve yurt savunmasına çağırırdı (40 yaşında).
Fatih Cami Kürsüsü'nde konuştu.
Edirne teslim oldu.
Akif memurluktan istifa etti.
Londra Anlaşması'yla Edirne Bulgarlara bırakıldı.
Safahat, Üçüncü Kitap "Hakkın Sesleri" yayımlandı.
İkinci Balkan Savaşları başladı.
"Fatih Kürsüsü'nde" uzun manzumesi *Sebilürreşat*'ta yayımlanmaya başladı.
Edirne kurtarıldı.
Bükreş Anlaşması'yla Balkan Savaşları sona erdi.
Akif'in ilk "Tefsir-i Şerif"i yayımlandı.
"Fatih Kürsüsünde" kitap olarak yayımlandı. (Yılın ilk aylarında) Akif Mısır'a gitti, Medine'ye kadar yolculuk yaptı.
Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'na girdi.
Akif, Almanların elindeki esir Müslüman askerlerine propaganda yapmak amacıyla Almanya'ya gönderildi (41 yaşında).
Akif *Berlin Hatıraları*'nı bitirdi (42 yaşında).
Berlin Hatıraları yayımlanmaya başladı (bitişi 18 Eylül).

- 25 Kasım 1915
1916 (ilk ayları)
- 10 Mayıs 1916
26 Ekim 1916
1917
- 4 Temmuz 1918
17 Temmuz 1918
- 1918
- 1 Ağustos 1918
- 30 Ekim 1918
13 Kasım 1918
21 Aralık 1918
22 Aralık 1918
26 Aralık 1918
15 Mayıs 1919
19 Mayıs 1919
12 Haziran 1919
26 Haziran 1919
23 Temmuz 1919
4 Eylül 1919
18 Eylül 1919
- 12 Ocak 1920
22 Ocak 1920
23 Ocak 1920
- 16 Mart 1920
11 Nisan 1920
- 23 Nisan 1920
28 Nisan 1920
- 3 Mayıs 1920
6 Mayıs 1920
- Sebilürreşat*, yayınına 5,5 ay ara verdi.
Akif Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Arabistan'a, Arap şeyhlerine propaganda yapmaya gönderildi. (Gezisi 4-5 ay sürdü, 43 yaşında.)
5,5 aylık aradan sonra *Sebilürreşat* yeniden yayımlandı.
Sebilürreşat yeniden kapandı (20 ay kapalı kalacaktır).
Safahat, Beşinci Kitap *Hatıralar* yayımlandı; Akif, Lübnan'a gidip döndü; Dar-ül Hikmet-ül İslamiye başkâtipliğine atandı (44 yaşında).
Sultan Reşat'ın ölümü üzerine Vahdettin tahta geçti.
20 aylık bir aradan sonra *Sebilürreşat*, yeniden yayına başladı.
"Süleymaniye Kürsüsünde"nin üçüncü basımı, *Hakkın Sesleri* ve *Hatıralar*'ın ikinci basımları yapıldı.
Sebilürreşat, Bolşeviklerle siyasi ittifak yapılmasını teklif etti.
Mondros Ateşkes Anlaşması imza edildi.
İtilaf donanması İstanbul'a geldi.
Meclis-i Mebusan kapatıldı.
Sebilürreşat'ta ilk sansür.
Akif'in "Hâlâ mı Boğuşmak" manzumesi yayımlandı.
İzmir işgal edildi.
Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktı.
Sebilürreşat, mandacılığa karşı çıktı. (21 Ağustosta da.)
Sebilürreşat, Türklerle Arapların ayrılamayacağını yazdı.
Erzurum Kongresi açıldı.
Sivas Kongresi açıldı.
Asım, *Sebilürreşat*'ta yayımlanmaya başlandı. (1924'te bitecektir, Akif 46 yaşında.)
Son Osmanlı Mebuslar Meclisi açıldı.
Dar-ül Hikmet-ül İslamiye üyeliğine atandı (47 yaşında).
Akif Balıkesir'de Zağanos Paşa Camii'nde halkı düşmana ve bozgunculara karşı birlik olmaya çağırdı.
İstanbul İtilaf Devletleri'nce işgal edildi.
Yurtseverlerin öldürülmesini öngören şeyhülislamlık fetvası yayımlandı. Akif (bu günlerde) İstanbul'dan gizlice Anadolu'ya geçti (47 yaşında).
Büyük Millet Meclisi açıldı.
Hakimiyeti Milliye "birkaç gün önce" Mehmet Akif'in Ankara'ya geldiğini yazdı.
Dar-ül Hikmet-ül İslamiye'deki görevine son verildi.
Sebilürreşat'ın İstanbul'da son sayısı yayımlandı.

- 3 Haziran 1920 Biga'da, adaylar arasında en yüksek oyu alarak mebus seçildi.
- 5 Haziran 1920 Burdur Mebusluğu Meclis'te onaylandı.
- Haziran 1920 İsyancılara öğüt vermek üzere Konya'ya gönderildi (daha sonra Burdur ve Antalya'ya gitti).
- 15 Temmuz 1920 Mehmet Akif, Meclis'te ant içti. *Eşref Edip*, Kastamonu'ya geldi.
- 17 Temmuz 1920 Burdur Mebusluğu'nu tercih ettiğini Meclis Başkanlığı'na bildirdi (18 Temmuz'da görüşülüp onaylandı).
- 4 Ekim 1920 Basın ve Haberalma Genel Müdürlüğü, Meclis Başkanlığı'ndan Akif'in "irşat" için Kastamonu'ya gönderilmesi iznini istedi. (Başkanlık 7 Ekim'de izin verdi. Meclis 9 Ekim'de onayladı.)
- 19 Ekim 1920 Kastamonu'ya geldi.
- 25 Ekim 1920 (Batı Cephesi Komutanlığı'nın isteğiyle), Maarif Vekaleti'nin İstiklal Marşı yarışması açtığı haberi *Hakimiyeti Milliye*'de yayımlandı.
- 5 Kasım 1920 *Açıksöz*'de ilk manzumesi yayımlandı: "Kır Ağası'nın Rüyası."
- 5 Kasım 1920 Kastamonu Nasrullah Camii'nde Sevr Anlaşması'nı anlatarak halkı birliğe ve mücadeleye çağırdı. Avrupa'ya karşı Bolşeviklerle ittifak kurulmasını savundu.
- 28 Kasım 1920 Yaklaşık 6 ay sonra *Sebilürreşat*'ın Anadolu'da ilk sayısı Kastamonu'da, Akif'in Nasrullah Konuşması'yla yayımlandı.
- 3 Aralık 1920 Kastamonu ilçelerinde yaptığı konuşmalar yayımlanmaya başladı.
- 24 Aralık 1920 Akif ve Eşref Edip Kastamonu'dan Ankara'ya gittiler.
- 3 Şubat 1921 *Sebilürreşat*'ın Ankara'da ilk sayısı yayımlandı.
- 5 Şubat 1921 Maarif Vekili Hamdullah Suphi, bir mektupla Mehmet Akif'e başvurarak İstiklal Marşı Yarışması'na katılmasını istedi.
- 8 Şubat 1921 Meclis Kürsüsü'nde tek konuşmasını yaptı. Tevfik Paşa Hükümeti'ne yumuşak bir cevap yazılmasını önerdi. Mustafa Kemal buna karşı çıktı.
- 10 Şubat 1921 Elcezire Cephesi Komutanı Nihat Paşa, Akif'e bir mektup yazarak Nasrullah Konuşması'nı övdü. Onun Diyarbakır'da kitapçık halinde basıldığını haber verdi.
- 17 Şubat 1921 "İstiklal Marşı" *Hakimiyeti Milliye* ve *Sebilürreşat*'ta yayımlandı. (*Açıksöz*'de 21 Şubat tekrar *Hakimiyeti Milliye*; 14 Mart, *Gaye-i Milliye*; 26 Mart; *Yeni Giresun* (?), *Öğüt*: 29 Şubat!)
- 26 Şubat 1921 İstiklal Marşı konusu Meclis'e getirildi. Seçimin Meclis genel kurulunda yapılması kararlaştırıldı.

- 1 Mart 1921 İstiklal Marşı Meclis'in ikinci çalışma yılının açılışında okundu, alkışlarla karşılandı.
- 12 Mart 1921 İstiklal Marşı Meclis'te tartışılarak kabul edildi (Akif, 48 yaşında).
- Mart 1921 Marş için beste yarışması açıldı.
- 19 Mart 1921 Anadolu'da bir İslam Kongresi için Akif'in de içinde olduğu hazırlık kurulu ilk toplantısını yaptı.
- 1 Nisan 1921 Besteci Ali Rifat Bey, bestelediği İstiklal Marş'ını Kadıköy Apollon Tiyatrosu'nda çaldı.
- 14 Nisan 1921 "Süleyman Nazife" manzumesi *Hakimiyeti Milliye*'de yayımlandı (15 Nisan'da *Sebilürreşat*'ta).
- 30 Nisan 1921 Akif'in Afgan elçiliği ziyareti *Sebilürreşat*'ta yayımlandı.
- 7 Mayıs 1921 "Bülbül" *Sebilürreşat*'ta yayımlandı.
- 9 Mayıs 1921 *Sebilürreşat*-Hükümet ilişkileri Meclis'te tartışıldı.
- 10 Mayıs 1921 Akif'in de üye olarak gösterildiği Birinci Grup Mustafa Kemal tarafından kuruldu.
- 23 Ağustos 1921 Sakarya Savaşı başladı (13 Eylül'de kazanıldı).
- 12 Eylül 1921 Akif'in Afgan Elçiliği'ni ziyareti *Açıksöz*'de yayımlandı.
- 24 Eylül 1921 Kayseri'ye taşınan *Sebilürreşat*'ın buradaki ilk ve tek sayısı (Ali Şükrü'nün konuşması) yayımlandı.
- 1 Kasım 1921 İstiklal Marş'ının bestelenmesi konusu Meclis'te tartışıldı. Genel Kurul beste seçiminin İstanbul'da yapılması isteğini reddetti.
- 19 Kasım 1921 Ali Rifat Bey'in bestesi *Yarın* gazetesinde yayımlandı.
- 10 Aralık 1921 2,5 aylık bir aradan sonra *Sebilürreşat* yeniden Ankara'da yayımlandı.
- 31 Aralık 1921 Akif ve arkadaşlarının İstanbul'daki ahlaksızlıkların kınanmasıyla ilgili önergesi tartışılarak kabul edildi.
- 3 Nisan 1922 "Leyla" *Hakimiyeti Milliye*'de yayımlandı (Akif 49 yaşında).
- 26 Temmuz 1922 Akif, İstiklal Mahkemeleri aleyhine oy kullandı.
- 29 Temmuz 1922 Diğer üç mebusla birlikte Akif'in, askerlerin bayramını kutlamak üzere cepheye gittiği açıklandı.
- 26 Ağustos 1922 Türk ordusu Büyük Taarruz'a başladı.
- 9 Eylül 1922 Türk ordusu İzmir'e girdi. Meclis'te *Sebilürreşat*'a yardım konusu tartışıldı. Basına hükümet yardımı kesildi.
- 1 Kasım 1922 Padişahlık kaldırıldı.
- 16 Aralık 1922 Akif, Eğitim Komisyonu Başkanlığı'ndan istifa etti.
- 19 Ocak 1923 2 ay 7 günlük bir aradan sonra *Sebilürreşat* yeniden yayımlandı.
- 29 Ocak 1923 Yunus Nadi'nin "Yeni bir Savaş Devri" başlıklı yazısı Meclis'te tartışıldı. Akif ve arkadaşlarının yazıya itirazları kabul edilmedi.
- 1 Nisan 1923 Meclis, seçimlerin yenilenmesi kararını aldı.

- 12 Nisan 1923 *Sebilürreşat*'ın Ankara'da son sayısı çıktı.
- Mayıs 1923 Mehmet Akif, İstanbul'a döndü (50 yaşında).
- 16 Mayıs 1923 *Sebilürreşat*, taşınmasından 3 yıl sonra yeniden İstanbul'da yayımlanmaya başladı.
- Ekim 1923 Abbas Halim Paşa'nın çağrısına uyarak Mehmet Akif kışı geçirmek üzere Mısır'a gitti. (1924 baharında dönecek, kışın yeniden gidecek, 1925 baharında tekrar gelecek ve sonbaharında yeniden gidecektir.)
- 29 Ekim 1923 Cumhuriyet ilan edildi.
- 3 Mart 1924 Halifelik kaldırıldı. Eğitimin birleştirilmesi yasası çıktı. Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletleri kaldırıldı.
- 1924 *Asım* yayımlandı. Süleyman Nazif, Akif hakkında ilk kitabı yayımladı.
- 5 Mart 1925 *Sebilürreşat*'ın son sayısı yayımlandı.
- 6 Mart 1925 Hükümet, diğer bazı yayın organlarıyla birlikte *Sebilürreşat*'ı kapattı.
- Mayıs 1925 *Sebilürreşat*'ın sahibi ve müdürü Eşref Edip, İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere tutuklandı.
- 1925 Mehmet Akif dönmek niyetiyle Mısır'a gidip yerleşti (52 yaşında).
- 2 Eylül 1925 Bakanlar Kurulu türbe ve zaviyelerin kapatılmasını (Kanun: 30 Kasım), memurların şapka giymesini (Kanun: 25 Kasım) kararlaştırdı.
- 17 Şubat 1926 İsviçre Medeni Kanunu uyarlanarak kabul edildi.
- 1926 Annesi 90 yaşında İstanbul'da öldü. Akif, Mısır Darülfünunu Edebiyat Şubesi, Edebiyat-ı Türkiye müderrisliğine atandı. (1936'ya kadar, 53 yaşında.)
- 10 Nisan 1928 Anayasa'dan "devletin dini, din-i İslamdır" ve din hükümlerinin Meclis tarafından yerine getirileceği ibareleri çıkarıldı.
- 1928 Akif'in daimadı Ömer Rıza Doğrul, *Safahat*'ın mevcudu tükenmiş ciltlerini yeniden bastırdı. Kabil Elçiliği'ne giden Hikmet Bayur, Mısır'da Akif'ten Kur'an çevirisini istediye de alamadı.
- 1 Aralık 1928 Yeni harfler kullanılmaya başlandı.
- 1 Ocak 1929 Eski yazıyı kullanma yasağı başladı.
- 1 Eylül 1929 Okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı.
- 22 Ocak 1932 Türkçe Kur'an ilk kez Yerebatan Camii'nde okundu.
- 31 Ağustos 1932 Dünya Güzellik Kraliçesi seçilen Keriman Nalis, İstanbul'da lehinde gösterilerle karşılandı.
- 1932 Mısır'a giden Eşref Edip Akifi Kur'an çevirisini vermeye ikna edemedi.
- 7 Şubat 1933 İstanbul'da bütün camilerde ezan ve kamet Türkçe okunmaya başlandı.

- 1933 Akif, Mısır'da *Safahat*'ın yedinci kitabı *Gölgeler*'i bastırıldı (60 yaşında).
- 1935 Mısır'da hastalanan Akif, tedavi olmak için Lübnan'a gitti. Oradan Antakya'ya geçti (62 yaşında).
- 19 Haziran 1936 Akif, hasta olarak İstanbul'a geldi (63 yaşında).
- 27 Aralık 1936 Mehmet Akif, İstanbul'da siroz hastalığından öldü (63 yaşında).
- 1937 Orhan Seyfi, Esat Adil ve Ahmet Cevat'ın Mehmet Akif'le ilgili birer kitapları yayımlandı.
- 1938 Eşref Edip, Mehmet Akif'le ilgili kitabının birinci cildini yayımladı (İkinci cildi 1939'da yayımlandı).
- 1939 Mithat Cemal'in *Mehmet Akif* adlı kitabı yayımlandı.
- 1940 Tevfik Fikret Mehmet Akif kavgası tazelendi. Sabiha Zekeriya Sertel ve Eşref Edip'in konu ile ilgili karşılıklı broşürleri yayımlandı.
- 1943 Son basımlarından 15 yıl sonra *Safahat* yeni harflerle yayımlandı (*Gölgeler*'in basımı 1933'de yapılmıştı).
- 1944 Akif'in nesirleri bir kitapta toplanarak yayımlandı.
- 1945 Mehmet Akif hakkında ilk ciddi sayılabilecek inceleme olan Fevziye Abdullah Tansel'in kitabı yayımlandı.
- Ağustos-Eylül 1979 ODTÜ olayından sonra basında İstiklal Marşı ve Mehmet Akif hakkında birçok yazı yayımlandı.
- 1982 İstiklal Marşı, Anayasa hükmü haline getirildi.
- 1986 Ölümünün 50. Yılı Nedeniyle hakkında kitaplar yayımlandı, toplantılar düzenlendi. Devlet "Mehmet Akifçi" oldu...

استقلال مارشی

فورقا ، سونوز بوشغلرده یوزدن آل سنجاق ،
سونه دن بوردیمله اوستند، توتون اگ سوله اوجاق .
اوتوم مننه ییلدیز ، پارلاهیچ ،
اوتومرد ، اوتوم مننگدر آجهان .

جانا ، قریان اولام ، پهره کی آی نازل هلال
فهرمان صرفه برکول ا نه بوشدت ، بوجلال ؟
سکا اولاز دوکولن قانریز صوکره سلال . .
حیدر ، حقه طایان ، مننه استعلا ا

بن ازلدن بریدر حر پاشادم ، حر پاشادم .
هانکی چیلدین بگا زهیر اورده بیسنی ؟ شاهارم ؟
کوگره منی بیل کیتم ، بندیمی چیکز ، آشادم ؟
بیترادم طاهری ، انکی بتره سیدم طاشادم .

هریک آتانی صارتسنه چیک زرهلی دیوار ،
بیم ایمان طولو توکم کی سر حدم وار .
اولوسون ، فورقا ا نسیل یوله برایتی یوناز
مدنیتا ، ویدیکه تک دهی لانی جانارار ؟

آلدهای ! پروده آلطاری اوزرانا ، صافین .
سپرایت کوگره کی ، طوروس ، جیاسزجه آتین .
طوره جدر سکا وحد ایتدی کونل حقه . .
کم بیلر بلکه یلرن . . بلکه یاریندنر باین .

یاسدیک برلری وطورق ا دیه رتدیکه ، طاق :
دوسون آتند کی بیلرجه کفنسر پانی .
سن شیدار سادک ، ایجنه ، پارتسور ، آتانی :
ور . دنیاری آله . . بوجت وطن .

کم بوجت وطن اونرینه اولاز که خدا
شما لیدلیردیجی طور اراض سیدانق ، شما !
جان ، جانان ، بوتون وارعی آکینده خدا
ایته سین تک وطنمن بی دیاده جدا .

ره حک سنن ، آتسی شودر آتجی ایل :
دکهن سیدیک کوکنه ناهرم ال .
بو اذالز که شیدلری دینک بل .
ایدی پرودیکه اوستند بیم ایچک بل .

اوزمان وجدایه بیلسیده ایدر - وارسه - طاقم .
هر جرعه منی ، آتسی ، بوشاتوب قان باشم
قیدقیر روح هررد کی بردن لشم ؟
اوزمان یوکه هرک مرسته دگر بلکه باشم !

دانه لان سن ده شغلر کی ای شان هلال ؟
اولسون آتوق دوکولن قانریک دهی سلال .
ایدیا سکا یوق ، صرفه یوق اذ ، دین :
حیدر حر پاشان ، بارانغله حریت ؟
حیدر حقه طایان ، مننه استعلا ا

محمد عا لب

AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYA

MEHMET AKİF'İN ESERLERİ

A. Manzum Kitapları*1. Safahat Birinci Kitap*

İçinde 44 manzume vardır. Bunların çoğu Meşrutiyet'ten önce yazılmış, ancak hepsi 1908'den sonra *Sıratı Müstakim*'de yayımlanmıştır. Bunlara sonradan bir mukaddime ile bir ithaf eklenmiştir. Toplamı 3 000 dize kadardır. Bazı manzumelerde dil eskidir. Konularını toplumun acı çeken çeşitli kesimlerinden, hürriyet, istibdat gibi siyasal olaylardan, şairin Tanrı'ya karşı duygularından ve bu dünyaya karşı ödevlerden almaktadır.

Birinci basımı İstanbul'da Sıratı Müstakim Matbaası'nda Hicri 1329'da (Miladi 1911) yapılmıştır, 272 sayfadır.

İkinci basımını Sebilürreşat Kütüphanesi sahibi H. Eşref Edip yapmıştır. Basıldığı yer ve tarih belirtilmemiştir. 216 sayfadır.

Üçüncü basımı İstanbul'da Amedi Matbaası'nda 1928'de yapılmıştır. 192 sayfadır. Asar-ı İlmiye Kütüphanesi yayınıdır.

Bundan sonraki basımları diğer ciltlerle birlikte yapılmıştır.

2. Safahat İkinci Kitap: Süleymaniye Kürsüsünde

Süleymaniye Camii'ne giden iki kişinin söyleşilerini içeren bir başlangıçla kürsüde Seyyah Abdürreşit İbrahim'i konuşturan uzun bir bölümden oluşmaktadır. 1 000 dizeden meydana gelen metin *Sıratı Müstakim* ve onun devamı olan *Sebilürreşat*'ta 9 parça halinde 11 Ocak 1911 ile 29 Ağustos 1912 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Mehmet Akif'in İslamcılığının siyasi yanını yansıtan ilk metindir. Akifi İttihat ve Terakki'ye kaydeden Rasathane Müdürü Fatin Hoca'ya ithaf edilmiştir. Metnin altında bitiriş tarihi olarak 15 Ağustos 1328 [28 Ağustos 1912] tarihi vardır. Dil oldukça yalındır.

Birinci basımı Sebilürreşat Kütüphanesi'nin birinci kitabı olarak İstanbul'da Ramazan 1330'da [Ağustos-Eylül 1914] yapılmıştır. 161 sayfadır.

İkinci basımı, İstanbul'da 1918'de yapılmıştır. 61 sayfadır.

Üçüncü basımı 1928'de İstanbul'da Gündoğdu Matbaası'nda yapılmıştır. 55 sayfadır. Dergi'de yayımlanışı birinci basım kabul edilerek kitap halindeki basımları 2, 3, 4 olarak numaralanmıştır. Daha sonraki basımları diğer ciltlerle birlikte yapılmıştır.

3. Safahat Üçüncü Kitap: Hakkın Sesleri

Toplumsal felaketler karşısında insanları uyarmak için Akif'in Kur'an hükümlerine ve Muhammed Peygamber'in sözlerine sarılışını göstermektedir. Toplamı 500 dize tutan 10

parça manzumedir. Her birinin baş tarafında ayet ya da hadisin Arapça yazıyla aslı ve bunun Türkçesi yazılıdır (yalnız biri Mevlid gecesi için yazılmıştır). Sonunda Darülfünun profesörlerinden Ferit Bey'in "30 Mayıs 1329" tarihli, Akife hitaben ve onun dilini, sanatını öven bir yazısı vardır. Manzumelerde Akif, partacılık yapanlara, umutsuzluğa kapılanlara, milliyetçilere ve dinsizlere çatmaktadır.

Birinci basımı Recep 1331'de (Mayıs-Haziran 1913) Sebilürreşat Kütüphanesi'nin yedinci kitabı olarak, İstanbul'da Selanik Matbaası'nda yapılmıştır. 64 sayfadır.

İkinci basımı Recep 1336'da (Mart-Nisan 1918) yapılmıştır. 48 sayfadır.

Üçüncü basımı İstanbul'da Gündoğdu Matbaası'nda, 1928'de yapılmıştır. 38 sayfadır.

Bundan sonraki basımları diğer ciltlerle birlikte yapılmıştır.

4. *Safahat Dördüncü Kitap: Fatih Kürsüsünde*

Yazılış biçimi olarak ikinci kitaba benzemektedir. İki arkadaşın Fatih yolundaki konuşmalarını içeren bir bölümle, Fatih Camii Kürsüsü'ndeki vaizin konuşması olarak verilen uzunca metni içermektedir. 1 800 dizedir. Önce, 10 Temmuz 1913 ile 23 Temmuz 1913 tarihleri arasında, 28 parça halinde *Sebilürreşat*'ta yayımlanmıştır. Toplumsal ve siyasal bir yergidir. Tembellik, gerilik ile Avrupa "taklitçileri" hedef alınmıştır. Milliyetçiliğe karşı ümmet birliği savunulmuştur.

Birinci basımı İstanbul'da Ramazan 1332'de (Temmuz-Ağustos 1914) Sebilürreşat Kütüphanesi'nin 23. kitabı olarak Tevsi-i Tibaat Matbaası'nda yapılmıştır, 102 sayfadır. (1914'te bir basım daha yaptığı kayıtlıdır.)

Üçüncü basımının tarihi bilinmemektedir.

Dördüncü basımı, 1924'te, Amedi Matbaası'nda yapılmıştır. Sebilürreşat Kütüphanesi yayınıdır, 88 sayfadır.

Daha sonraki basımı diğer ciltlerle birlikte yapılmıştır.

5. *Safahat Beşinci Kitap: Hatıralar*

İçinde 1913-1916 yılları arasında yazılmış on parça manzume vardır. Bunların altısı, "Hakkın Sesleri"nde olduğu gibi Kur'an ve hadislerle dayanılarak yazılmıştır. Diğerlerinden üçü "El Uksur"da, "Berlin Hatıraları", "Necit Çöllerinden Medine"ye adlı uzun manzumelerdir. Hepsisi *Sebilürreşat*'ta (bir kısmı kitap olarak basıldıktan sonra) yayımlanmıştır. Tümü 1 600 dizedir. Tevfik Fikret'i suçlayan 98 dize kitaba alınmamış, ancak *Sebilürreşat*'ta daha sonra yayımlanmıştır. Manzumelerde toplumsal felaketler karşısında Tanrı'ya yakarılmakta, İslamiyeti anlayamadığı ve geri kaldığı için halk ve İslamı bir yana attığı için Batıcı aydınlar suçlanmakta, Akif'in gezdiği yerlerdeki izlenimleri anlatılmaktadır.

Birinci basımı, Zilhicce 1335'te (1917) Necmi İstiklal Matbaası'nda yapılmıştır. 78 sayfadır. Kitap "Hanedan-ı Hilafet'in erkan-ı muaazamasından Ömer Faruk Efendi Hazretlerine", "Taktime-i tazimdir" ibaresiyle ithaf edilmiştir.

İkinci basımı, İstanbul'da Mart 1918'de Necmi İstiklal Matbaası'nda yapılmıştır. 87 sayfadır.

Üçüncü basımı, İstanbul'da, Gündoğdu Matbaası'nda 1928'de yapılmıştır. 87 sayfadır. Bu basımdan ithaf cümlesi çıkarılmıştır.

Kitabın sonraki basımları diğer ciltlerle birlikte yapılmıştır.

6. *Safahat Altıncı Kitap: Asım*

2 500 dizelik tek parçadan meydana gelmektedir. *Sebilürreşat*'ın 18 Eylül 1919 tarihli nüshasında yayımına başlanmış, 4 Aralık 1919'a kadar on parça, 1920 yılı sonunda üç parça, 12 Ağustos 1922'de bir parça, 24 Temmuz ve 21 Ağustos 1924'te de birer parçası yayımlanmış, ancak dergide tümü yayımlanamadan kitap haline getirilmiştir. Savaş vurgunları, köylülerin durumu, geçmişe bakış anlayışı, eğitim-öğretim, medrese, Türkçülük, Batıcılık, gençlik gibi birçok konu üzerinde durulmakla birlikte, Akif'in devrim görüşünü temel alır. Hocazade (Akif) ile Köse İmam arasında karşılıklı konuşmalar biçiminde geliştirilmiştir. Dili yalın ve akıcıdır. Fuat Şemsi'ye ithaf edilmiştir.

Birinci basımı İstanbul'da Sebilürreşat Kütüphanesi yayını olarak Amedi Matbaası'nda 1924'te yapılmıştır. 132 sayfadır.

İkinci basımı İstanbul'da Gündoğdu Matbaası'nda 1928'de yapılmıştır. 139 sayfadır.

Bundan sonraki basımları, diğer ciltlerle birlikte yapılmıştır.

7. *Safahat Yedinci Kitap: Gölgeler*

Başında "Şark'ın tek dahi-i sanatı Şerif Muhyiddin Beyefendi'ye Hatıra-i tazim" ithafı vardır. Akif'in 1918-1933 yılları arasında yayımlanmış manzumelerini içermektedir. Bunların toplamı bir kısmı kıta olmak üzere 41'dir. 1918-1922 yılları arasında yazılanlar, *Sebilürreşat*, *Açıksöz*, *Hakimiyeti Milliye*, *Öğüt*, *Tevhidi Efkar* gibi yayın organlarında, birkaçı da 1925'te kapandığı tarihe kadar yalnız *Sebilürreşat*'ta yayımlanmıştır. Diğerleri, kitabın ilk basımında yer almıştır. Manzumelerin üçü ayet yorumu olarak kaleme alınmıştır. Yazıldıkları dönemin Akif üzerindeki etkilerini yansıtmaktadırlar.

İlk basımı 1933'te Mısır'da Matbuat-üş Şebab'da yapılmıştır. 95 sayfadır. İkinci ve daha sonraki basımları, *Safahat*'ın toplu basımında yer almıştır.

8. "Son Safahat"

Ölümünden sonra, damadı Ömer Rıza Doğrul tarafından Akif'in basılmamış şiirleri bir araya getirilerek bu ad verilmiş ve 1943'teki toplu basımın sonuna konmuştur. Çoğu 1933'ten önce yazılmış 16 manzumedir ki, birçoğu kitadır. *Safahat*'ın daha sonraki basımlarında "Son Eserleri" başlığı altında verilmiştir. M. Ertuğrul Düzdağ'ın tertip ettiği 8. basımda bunlara 11 yeni manzume eklenmiştir.

9. *Safahat (Toplu Basım)*

6 *Safahat*'ın ve *Son Safahat*'ın yeni harflerle toplu basımıdır. Ömer Rıza Doğrul tarafından basıma hazırlanmış, bir mukaddime, indeks ve önsöz konulmuştur.

İnkılap (daha sonra İnkılap ve Aka) Kitabevi tarafından yayımlanmıştır.

Basım tarihleri aşağıdadır:

Birinci basım: 1943, c.1, s.XIV+270, c.2, 273/534 sayfa.

İkinci basım: Kenan Matbaası, 1944, XLVII+476 sayfa.

Üçüncü basım: 1950, LIV+560 sayfa.

Dördüncü basım: 1950?

Beşinci basım: 1956, LIV+560 sayfa.

Altıncı basım: 1963, LIV+560 sayfa.

Yedinci basım: 1966, LIV+560 sayfa.

Sekizinci basım: 1973, LIV+560 sayfa.
Dokuzuncu basım: 1974, LXIV+560 sayfa.
Onuncu basım: 1975, LXXII+599 sayfa.
On birinci basım: 1977, LXXII+599 sayfa.
On ikinci basım: 1979, LXXII+599 sayfa.
On üçüncü basım: 1980, LXXII+599 sayfa.
On dördüncü basım: 1981, LXXII+599 sayfa.
On beşinci basım: 1982, LXXII+599 sayfa.
On altıncı basım: 1982, LXIII+599 sayfa.
On yedinci basım: 1983, LXIII+599 sayfa.
On sekizinci basım: 1984, LXIII+599 sayfa.
On dokuzuncu basım: 1985, LXIII+599 sayfa.
Yirmi birinci basım: 1987, LXIII+599 sayfa.
Yirmi ikinci basım: 1987, LXIII+599 sayfa.
Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını
Hazırlayanlar Orhan Okay-Mustafa İsen
Birinci basım, Ankara, 1990, 504 sayfa.
İkinci basım, Ankara, 1992, 504 sayfa.
Hazırlayanın LXIV sayfalık bir incelemesiyle.

Neşre Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ.

Birinci basım, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s.464.
İkinci basım 1989, 518 sayfa.

Safahat, Akpınar Yayınevi, 1987, XII+679 sayfa.

Safahat, Huzur Yayınevi, 1989, 679 sayfa.

Akçağ Yayınları, 1994, 501 sayfa.

Gonca Yayınları, 4. basım, 1993, 576 sayfa. Düzdağ'ın Akif ve *Safahat* hakkında 122 sayfalık bir incelemesiyle.

B. Nesirler

1. "*İttihat Yaşatır, Yükseltir, Tefrika Yakar Öldürür*"

Matbaa-i Amire, İstanbul, 1328 (1912).

Mehmet Akif ile Aksekili Ahmet Hamdi Bey'in, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzadebaşı Kulübü'nde yaptıkları birer konuşma bu derneğin Heyet-i İlmiye'si tarafından "Mev'aziz-i Diniye Birinci Kısım" adıyla bastırılmıştır.

Buradaki 54-60. sayfalar Mehmet Akif'in konuşmasını kapsamaktadır.

Kitabı yeni harflerle basıma Ubeydullah Küçük hazırlamış, Bedir Yayınevi tarafından İstanbul'da Eskin Matbaası'nda bastırılmıştır. 32 sayfadır. Küçük, kitaba koyduğu önsözde, İkinci Abdülhamit'i beğenmeyen farmason, dönme ve dinsizlerin nüfuz ve tesiri altında bulunan İttihat ve Terakki'nin İmparatorluğu batırıldığını, o devrin ulema ve meşayihin "birçok zatlar"ın bu fesat teşkilatını gaflet ile desteklediğini, bu iki vaazın İttihat ve Terakki iktidarının ilk yıllarında "o günün havası içinde" verildiğini kaydetmektedir.

Yeni harflerle ilk basımı, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1972, s.12.

İkinci basımı, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1979, s.10. (Kitabın sonunda Ahmet Hamdi Akseki'nin "Düşmana Karşı" başlıklı konuşması vardır.)

2. *Kastamonu'da Nasrullah Kürsüsü'nde*

Diyarbakır, 1337 (1921), Vilayet Matbaası, s.32.

Akif'in 6 Kasım 1920'de Kastamonu Nasrullah Kürsüsü'nden yaptığı ve *Sebilürreşat*'ın 25 Teşrinisani 1336 tarihli 464. sayısında özet halinde yayımlanan konuşmasıdır. Akif, bu konuşmasında Sevr Anlaşması'nı anlatmaktadır.

3. *Kur'an'dan Ayetler ve Nesirler*

Derleyen Ömer Rıza Doğrul, Yüksel Yayınevi, İstanbul, 1944, 374 sayfa.

İkinci basımı (ikinci basımı olduğu belirtilmeksizin): *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler, Nakışlar Yayınevi, Üçler Matbaası, İstanbul, 1976, 333 sayfa.*

Üç bölümlük eserin birinci bölümünde Kur'an Tefsirleri, ikinci bölümde Milli Mücadele döneminde yazılmış üç tefsiri ile Kastamonu ve ilçelerindeki vaazları, üçüncü bölümde ise edebiyat yazıları, hasbihalleri yer almaktadır. Bazı konuşmalar yoktur. Tahrifler göze çarpmaktadır. Bazı metinlerin yayın tarihleri verilmekle birlikte kaynak gösterilmemiştir. Bir lügatça eklenmiştir. (Fevziye Abdullah Tansel, ilk basımı söz ederek, ilk bölümde Ömer Rıza'ya ait tefsirlerin de eserde yer aldığına işaret etmektedir).

4. *Mehmet Akif Ersoy (Safahat ve İstiklal Marşı Şairi), Kur'an-ı Kerim'den Ayetler (Meal-Tefsir)- Mev'izeler (Balkan Harbi'nde-Milli Mücadele'de)*

Derleyen ve yayımlayan: Avukat Suat Zühtü Özalp, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968, 240 sayfa.

Dinsel ifadelerle kaleme alınan önsözde Akif'in bu eserinin "Müslümanlar arasında sıkça rastladığımız yersiz ve mesnetsiz ayrılıkları mühim nisbette ortadan kaldırarak, dini vahdetimize, milli birlik ve beraberliğimize yine yardımcı" olacağı söyleniyor.

Birinci kısımda Akif'in yorumladığı ayetlerin Kur'an yazısı ve Latin harfleriyle okunuşu, meal ve tefsiri veriliyor. Bunların sayısı 32'dir. İlk 14'ünün altında tarih ve kaynak yoktur. Diğerlerinin altında "yazılmıştır" kaydıyla tarihler vardır. İkinci kısımda sekiz konuşma vardır. Bunlardan üçü Balkan Savaşı yıllarında yapılmıştır. Zağanos, Nasrullah ve Kastamonu ilçelerindeki konuşmaların Doğrul'dan iktibas edildiği anlaşılmaktadır. Karşılaştırabildiğimiz kadarıyla tahrifler ikisinde de aynıdır.

(Tansel'in bibliyografyasında kitap şöyle kayıtlıdır:

"Kur'an'dan Ayetler ve Mev'izeler, derleyen Avukat Suat Zühtü Özalp, Ankara, 1969, 238 s." *Mehmet Akif Sempozyumu*, İstanbul, 1977).

5. *Mehmet Akif, İstiklal Marşı Şairimizin İstiklal Hürbindeki Vaazları*

Hazırlayan Hasan Boşnakoglu, İstanbul, Er-Tu Matbaası, 1981, 98 s.

6. *Babanzade Ahmet Naim, Profesör Abbas Mahmut Akkad, Mehmet Akif: İman ve Ahlak*

Hazırlayan Süleyman Fahir, İstanbul Nuruosmaniye Matbaası, Kürsü Yayınları, Büyük İslam Bilgin ve Düşünürlerinden Seçmeler, 31 s.

7. Mehmet Akif Ersoy *Hutbeler*, sadeleştiren Maruf Evren İstanbul, 1982, 72 s.

C. Kitap Olarak Basılmış Çevirileri

1. Müslüman Kadını

Mısırlı Ferid Vecdi'den çevrilmiş, ilkin *Sıratı Müstakim*'in 3. ve 19. sayılarında (28 Ağustos 324-19 Kanunuevvel 324/10 Eylül 1908-1 Ocak 1909) yayımlanmış, Hicri 1325 tarihinde kitap olarak İstanbul'da Ahmet Sakıbey Matbaası'nda basılmıştır. 165 sayfadır. (Sıratı Müstakim Kütüphanesi: 5.)

İkinci basımı, yeni yazıyla Ocak 1972'de yapılmıştır.

Üçüncü basımda (yeni yazıyla 2. basım), sadeleştirilen Mahmut Çamdibi olduğunu öğreniyoruz. İstanbul'da Sinan Yayınları tarafından 1979'da yapılmıştır, 195 sayfadır. Bölüm başlıkları sorular halinde düzenlenmiştir. Bunların başlıcaları, kadının doğal görevi nedir? Kadın, ruhen ve bedenen erkekle eşit olabilir mi? Dışarı işlerinde kadın erkekle eşit olabilir mi? Kadın erkekten kaçmalı mı? Örtünme kadınların esirlik işareti midir? Örtünme kalkar mı? Sırf maddi olan Batı medeniyeti kadınları, olgunlaşmış kadınlar mıdır, gibi soruların cevabını vermektedir. Kadının erkekle eşit olamayacağını, örtünmenin faydasını ve kadınların dışarı işlerinde çalışmasının zararlarını ispatlamaya çalışmaktadır.

2. Hanota'nun (Hanotaux) Hücumuna Şeyh Muhammed Abdu'nun İslamı Müdafası

İstanbul Tevsi'i Tıbaat Matbaası, 1331/1915, Sebilürreşat Kütüphanesi Yayını, 80 sayfa.

Fransız Dışişleri bakanlarından Hanotaux, yazdığı bir makalede, İslamın medeniyeti kabule elverişli olmadığını ileri sürmüş, bu makale Mısır gazetelerinde yer alınca Şeyh Muhammed Abduh buna bir cevap vererek Mısır gazetelerinde yayımlamıştır. Akif'in çevirisi *Sıratı Müstakim*'in 57-71. nüshalarında (24 Eylül 325-31 Kanunuevvel 325/7 Ekim 1909-13 Ocak 1910) yayımlanmış, daha sonra kitap haline getirilmiştir.

3. İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler

Abdülaziz Çaviş'ten çevrilmiştir. *Sebilürreşat*'ın 522. ve 527. sayılarında (18 Kanunusani 1339-22 Nisan 1339/1923) yayımlanmış, Ankara Şer'ie Vekaleti'nin Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Neşriyatı'nın dördüncü kitabı olarak 1923'te Ali Şükrü Matbaası'nda basılmıştır; 68 sayfadır.

4. Anglikan Kilisesi'ne Cevap

Abdülaziz Çaviş'ten. Önce *Sebilürreşat*'ın 530. ve 592. sayılarında (24 Mayıs 339/1923-13 Mart 1340/1924) parça parça yayımlanmış, daha sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-u Şer'ie ve Evkaf Nezareti Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Heyeti'nin dokuz numaralı yayını olarak 1339/1923'te İstanbul'da Evkaf-ı İslamiye Matbaası'nda basılmıştır; 290 sayfadır.

İkinci basımı yeni harflerle Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında Ankara'da Ayyıldız Matbaası'nda basılarak yayımlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanı Dr. Süleyman Ateş tarafından sadeleştirilmiştir; 199 sayfadır, 4. basım 1985.

Bu kitabın bir bölümü "Hazreti Âli Diyor Ki" adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1954'te yayımlanmıştır. Ankara Güven Basımevinde basılan broşür 35 sayfadır.

Kitap ayrıca "Hazreti Ali'nin Bir Devlet Adamına Emirnamesi" adıyla da Mehmet Akif'in çevirisinden yayımlanmıştır. (İstanbul, Doğan Güneş Yayınevi, 1963, s.32.)

5. Mehmet Akif Külliyyatı

Hazırlayan İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1991-1992, c.6-8. Akif'in çevirilerine ayrılmıştır.

D. Diğer Çevirileri

1. Orani (Kamil Flamaryon'dan).

Resimli Gazete'nin 6 Ağustos 314/19 Ağustos 1898 tarihli 87. sayısından başlayarak yayımlanmıştır.

2. Hadika-i Fikriyye (Ferit Vecdi'den)

Sıratı Müstakim'in 28. ve 48. sayılarında (13 Şubat 324-23 Temmuz 325/26 Şubat 1909-5 Ağustos 1909) yayımlanmıştır.

3. Müslümanlıkla Medeniyet (Ferit Vecdi'den)

Sıratı Müstakim'in 125. ve 163. sayılarında (13 Kanunusani 326-6 Teşrinievvel 327/26 Ocak 1911-19 Ekim 1911) yayımlanmıştır.

4. Medeniyet-i İslamiye Tarihi'nin Hataları (Şiblimumani'den)

Corci Zeydan tarafından yazılan *Medeniyet-i İslamiye Tarihi* adlı eserin hatalarını göstermek amacıyla Hintli Şiblimumani'nin yazdığı eserlerdir. *Sıratı Müstakim*'in 187. ve 209. sayılarında (22 Mart 328-23 Ağustos 328/4 Nisan 1912-5 Eylül 1912) yayımlanmıştır.

5. Asr Suresi Tefsiri (Muhammed Abduh'tan)

Sıratı Müstakim'in 73. ve 77. sayılarında (14 Kanunusani 325-11 Şubat 325/27 Ocak 1910-24 Şubat 1910) yayımlanmıştır.

6. Âlem-i İslam: Hastalıkları ve Çareleri (Abdülaziz Çaviş'ten)

Sebilürreşat'ın 355. ve 364. sayılarında (14 Temmuz 332-8 Ağustos 1334/27 Temmuz 1916-8 Ağustos 1918) yayımlanmıştır.

7. Müslümanlık Fikir ve Hayata Neler Bahşetti? (Abdülaziz Çaviş'ten)

Sebilürreşat'ın 530. ve 539. sayılarında (24 Mayıs 339-21 Haziran 1339/1923) yayımlanmıştır.

8. Kavmiyet ve Din. İslam ve Medeniyet (Abdülaziz Çaviş'ten)

Sebilürreşat'ın 335. ve 340. sayılarında (2 Nisan 331-14 Mayıs 331/15 Nisan 1914-27 Mayıs 1912) yayımlanmıştır.

9. *Esrar-ül Kur'an* (Abdülaziz Çaviş'ten)

Sebilürreşat'ın 341. sayısından başlayarak yayımlanan bu eserin birçok bölümlerini Mehmet Akif çevirmiştir.

10. *İslamlaşmak* (Sait Halim Paşa'dan)

Sebilürreşat'ın 378. ve 381. sayılarında (15 Teşrinisani 1334-5 Kanunuevvel 1334/1918) yayımlanmıştır. Fransızca'dan çeviridir.

11. *İslam'da Teşkilat-ı Siyasiye* (Sait Halim Paşa'dan)

Sait Halim Paşa'nın Malta'da yazdığı bu eserin çevirisi *Sebilürreşat*'ın 493. ve 501. sayılarında (26 Şubat 1338-13 Mayıs 1338/1922) yayımlanmıştır.

Mehmet Akif bunlardan başka Şeyh Muhammed Abduh'tan otuz bir, Ferid Vecdi'den iki, Azim Zade Refik'ten bir, Abdülaziz Çaviş'ten üç makale çevirmiştir. Bunlar *Sıratı Müstakim* ve *Sebilürreşat*'ta yayımlanmışlardır.

(Gerek çevirdiği kitaplar, gerekse makaleler hakkında Eşref Edip, *Mehmet Akif...* 1938, s.661-669'da daha etraflı bilgi vardır.)

Bütün çevirileri, Hikmet Neşriyat tarafından yayımlanan *Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı* İstanbul, 1990-1992. c.6-8'de yer almaktadır.

II

MEHMET AKİF İLE İLGİLİ KİTAPLAR

(İlk basımlarının yayımlandığı tarih sırasıyla):

1. Süleyman Nazif [1870-1927], *Mehmed Akif Şairin Zatı ve Âsarını Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat*, İstanbul, Amedi Matbaası, 1924, 108 sayfa, 14x20 santimetre. Akif hakkında yazılmış ilk kitaptır. Akif'in *Birinci Safahat*'ının yayımlanmasından (1911) 8 yıl sonra 1919'da yazılıp bitirilmiştir. Önce *Servet-i Fünun* dergisinin 31 Temmuz 1919 tarihli ve 1420 numaralı sayısından başlayarak tefrika edilmiş, 1924'te kitap haline getirilmiştir. Bu kitaptan sonra 13 yıl daha Akif hakkında kitap yayımlanmayacaktır.

Yeni harflerle ikinci basımı. İstanbul 1971, Eskin Matbaası, Milli Hareket Yayınları, 136 sayfa. (Bu basımda, yanlış olarak, kitabın ilk basımının 1919'da yapıldığı yazılmıştır. İkinci basımda 136 sayfanın 89 sayfası Süleyman Nazif'in Akif'le ilgili eseridir; kalan sayfalar, Süleyman Nazif'in bazı konuşmaları ve manzumelerine ayrılmıştır.

Yeni basım, M. Ertuğrul Düzdağ tarafından, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, 140 sayfa.

Akif'in dostu olduğunu belirten Süleyman Nazif, kitaba, Akif'le kendisini tanıştırdığı için Mithat Cemal'e teşekkür etmekle başlamaktadır. 1919'daki tefrikada Akif'in ilk beş *Safahat*'i incelenirken, daha sonra bunlara *Asım* da eklenmiştir. Akif'e karşı derin bir dostluğun izlerini taşımaktadır. Onun yalnızca sanat toplum içindir görüşünü beğenmemekte, bazı dizelerine sanat yönünden takılmaktadır. "Mehmet Akif'e ise çok Osmanlı ve çok İslam ruhlu olduğu için hiçbir tabaka-i şuarada ahz-ı mevki ettirmek istemiyorlardı" diye yakınan Nazif "Heyet-i içtimaiyemizin mukadderatı, hiçbir şairimizi Mehmet Akif kadar meşgul ve muzdarip etmemiştir" hükmüne varmakta ve Necit Çöllerinden Medine'ye manzumesi için şöyle demektedir:

"Şark ve Garb'ın benim bildiğim lisanlarında gerek telif gerek tercüme suretiyle bu kadar güzel ve pürüzsüz, kusursuz bir şiir okumadığımı fahr ve lezzetle itiraf ederim."

2. Orhan Seyfi [Orhon] [1890-1972]. *Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri*, Cumhuriyet Kitaphanesi, İstanbul Numune Matbaası, 1937, 62 sayfa, 12 X 17 santimetre.

Üç bölümlük kitapta önce hayatı (s.3-17), sonra "şahsiyeti" (s.18-24), en sonunda da şiirlerinden seçmeler (s.25-62) verilmektedir. Verilen bilgiler için hiçbir kaynak gösterilmemektedir.

Akif'in toplumsal hayatın gerisinde kaldığı gibi bir görüşle yazılmış, onu göklere çıkararak Süleyman Nazif'le de alay edilmiştir. Yazar, Akif'in nazma hâkim olmasının önemli bir meziyet sayılamayacağını, dilinin sadeliğinin de büyütülmemesi gerektiğini savunarak "Akifte asıl değerli yan, mahalli oluşudur", demektir. Akif'in top-

luma skolastik bir anlayışla baktığı, Asım'ın softa bir tip olduğu eleştirileri yöneltilmektedir. Son söz olarak Akif'in titiz ruhlu, yüksek ahlaklı, karakter sahibi, riyasız, samimi bir insan olduğu "bir vicdan borcu olarak" belirtilmektedir.

3. Esat Adil Müstecaplıoğlu, *Mehmet Akif, Ferdî ve İctimaî Karakteri, Vatanperverliği, Milliyetçiliği, Şairliği*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1937, 56 sayfa, 12x16 santimetre.

Akif'in yurtseverliği, coşturuculuğu, sade ve onurlu yaşayışı övülmekte, Türkçeyi aruz ölçüsüyle yazmakta eşsiz bir maharet gösterdiğine değinilmektedir.

4. M. Sencer, M. Salih (toplayanlar), *Mehmet Akif*, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1937, 35 sayfa.

5. Ahmet Cevat *Mehmet Akif, Hayatı ve Seçme Şiirleri*, Numune Basımevi, İstanbul, 1937, 80 sayfa, 12x18 santimetre.

Türk edebiyatının Mart 1982 sayısındaki listede (s.15) yazarın ilk adı "Orhan" olarak kayıtlıdır. *Gösteri* dergisinin Mart 1983 tarihli 28. sayısında Gündüz Aylan, Nazım Hikmet'in Ahmet Cevat takma adını kullandığına işaret etmektedir (s.42).

Milli Kütüphane'de, tertip eden (A. C.).

6. *Mehmet Akif'in Kabri İçin*, hazırlayan: İstanbul Üniversitesi Gençleri, Bozkurt Matbaası, 1937, 14x20 santimetre.

İkinci Ölüm Yılı Münasebetiyle Mehmet Akif, Veteriner Fakültesi Talebe Cemiyeti, Ankara, 1938, 32 sayfa.

7. Eşref Edip [Fergan] [1882-1971], *Mehmet Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, 1357-1938, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, c.I, 712 sayfa, 14x20 santimetre.

Hem Mehmet Akif'in uzun yıllar çalışma arkadaşlığı yapmış biri tarafından yazıldığı, hem de içinde pek çok kişinin Akif ile ilgili görüş ve incelemeleri bulunduğu için Mehmet Akif ile ilgili olarak yazılan en önemli kitap budur.

Yazıları ve konuşmalarından söz edilirken bunların yer aldığı *Sıratı Müstakim ve Sebülreşat*'ın sayı ve sayfaları gösterilmiştir. Ömer Rıza Doğrul'un Akif'in hayatına ilişkin yazdıklarıyla Nevzat Ayas'ın Akif hakkında incelemesi ayrıca önemlidir. Akif'in yayımlanmış ve yayımlanmamış bütün eserlerinin, çevirilerinin yer aldığı kaynaklarla ilgili bir araştırmayı da içermektedir. Eşref Edip "Üstad" diye andığı Akifi yalnızca övmektedir. Gazete ve dergilerden kitaba alınmış bazı yazıların genellikle Akif'in olumlu yanlarından söz eden kısımlar alınmıştır.

Eserin içindeki bölümler şunlardır: "Başmuharrirliği", "Balkan Harbinde", "Harb-i Umumi'de", "Mütarekede", "Harekat-ı Milliye'de", "Kur'an Tercümesi", "Mısır'daki Yaşayışı", "Mısır'da Sevgili Dostları", "Hastalığı ve Lübnan Seyahati", "Aziz Dostları", "Ahlak ve Secayası", "Bazı Fikir ve Nükteleri", "Mütenevvi Hatırat", "İstanbul'a Dönüşü ve Hastalığı", "Vefatından Sonra", Memleket Münevverlerinin İhtisasları", "Gençliğin Teessür ve İhtisasları", "Bestelenen Şiirleri", "Yazdıkları ve Söyledikleri".

Bu tarihten sonra yayımlanan Mehmet Akif ile ilgili kitapların hemen hepsine geniş ölçüde kaynaklık eden iki kitaptan biri (diğeri Mithat Cemal'in kitabı) olan Mehmet Akif...teki bilgiler düzgün bir biçimde tasnif edilmiş değildir. Çeşitli yazarların verdiği bilgiler arasında tekrarlar, bazan da çelişkiler görülmektedir.

Birinci cildin 2. basımı: İstanbul Çelikcilt Matbaası, 1380-1960, 400 sayfa. Buna başka birtakım anılar ve Akif'in şiirleri eklenmiştir. *Sebilürreşat* yayınıdır.

8. Ali Nihat Tarlan [1848-1978], *Mehmet Akif*, Suhulet Basımevi, 1938, 15 sayfa, 14x20 santimetre.

Ölümünün 2. yılı nedeniyle yazarın verdiği konferans.

9. *Mehmet Akif'in Kabri İçin*, Bozkurt Basımevi, 1938, 16 sayfa, 13x20 santimetre.

Broşürün önsözünde AKİF'in mermerden bir mezarının yapılması için gençler işbaşına çağrılıyor. 15 gün önce bir arkadaş grubu tarafından yapılan teşebbüsün bu ikincisi tarafından izlendiği, bu iki broşür gelirin mezarın yapımına harcanacağı belirtiliyor. Broşürde, çeşitli fakülte (1 lise) öğrencilerinin Akife saygı ifade eden, mezarının yapılması gerektiğini vurgulayan genellikle birer sayfalık yazıları var. (Abdurrahman Konuk, M. Adızyoldaş, A. R. Nejat E, O. Alpyörük, S. Doğu, Ş. Edgüer, Ergenekon).

10. Eşref Edip [Fergan], *Mehmet Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Burhanattin Basımevi, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1939, c.2, 320 sayfa.

1938'de basılan 1. cildin devamıdır.

11. Mithat Cemal [Kuntay] [1885-1956], *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1939, 451 sayfa, 13x18 santimetre.

Mehmet Akif'le ilgili olarak yazılan kitapların içinde (Eşref Edip'inkiyle birlikte) en önemli olanlardan biridir. Kuntay'ın Akif'le 35 yıllık samimi bir arkadaşlığının ürünüdür. Bu tarihten sonra yayımlanan Akif'le ilgili kitapların birçoğuna kaynaklık eden kitap, Akif'in kişiliği, ilgileri, dostlukları, eserlerinin dayandığı olaylara birinci elden tanıklık etmektedir.

Olayın diğer ilginç yanı, Mithat Cemal, Akif gibi İslamcı değildir. Dostlukları süresince de, ölümünden sonra da Akif'i eleştirebilmektedir. Yazarın onda bulunduğu en önemli özellik sağlam kişiliği, bu arada boyun eğmez tabiatıdır. Birinci bölüm Akif'in hayatını, ikinci bölüm seçiyelerini, üçüncü bölüm sanatını kapsıyorsa da bunların her birinde diğer bölümlerde ele alınan konular hakkında bilgilere de rastlanıyor. Kitap'ta Eşref Edip'in Akif üzerinde olumsuz etkisi olduğu ileri sürülmektedir.

Eserde bunun birinci kitap olduğu, ikinci kitapta, burada işaret edilen eserleri ve bazı ekler bulunacağı yazılıyorsa da ikinci kitap yayımlanmamıştır.

Yeni basımı: *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, 2. basım, 377 sayfa, 1990, 384 sayfa.

12. *Mehmet Akif*, Neşreden: Yüksek Ziraat Enstitüsü Talebe Cemiyeti, Ankara-1939, 96 sayfa, 16x24 santimetre.

13. Sabiha Zekeriya Sertel, *Tevfik Fikret-Mehmet Akif Kavgası*, İstanbul Tan Matbaası, 1940, 24 sayfa.

Yeni Sabah gazetesinin açtığı Tevfik Fikret'le ilgili bir anketteki bazı yazılara Sertel Tan'da cevap vermiş, bundan ötürü mahkemeye verilmiştir. Bu kitap, mahkeme-deki savunmasını içermektedir. Sertel burada Tevfik Fikret'i savunmakta, Mehmet Akif'i gerici ilan etmektedir. Mahkeme beraatle sonuçlanmıştır.

14. Eşref Edip, [Fergan] *İnkılap Karşısında Akif-Fikret-Gençlik-Tancılar*, İstanbul, Asar-ı İlimiye Kütüphanesi, 1940, 64 sayfa, 14x20 santimetre.

Eşref Edip'in Sertel'e cevabıdır.

15. Sabiha Zekeriya Sertel, *Tevfik Fikret-Mehmet Akif Meselesi Hakkında, Sebülür-reşatçıya Cevap*, İstanbul, Tan Matbaası, 1940, 56 sayfa, 14x20 santimetre.

16. Mithat Cemal Kuntay, *İstiklal Şairi Mehmet Akif*, Ülkü Basımevi, 1944, 24 sayfa, 16x24 santimetre.

Kitap, Akif'in 6. ölüm yıldönümünde (1943) Eminönü Halkevi'nde yazarın yaptığı konuşmayı içermektedir.

17. *Türk Gençliği ve Mehmet Akif*, neşreden İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, İstanbul, Hüsniyat Basımevi, 1944, 32 s., 12x16 santimetre.

18. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif ve Şiirleri*, İstanbul, Şaka Matbaası, 1945, s.56, 17x23 santimetre.

19. Fevziye Abdullah Tansel [1912-...] *Mehmed Âkif, Hayatı ve Eserleri*, 1945, Kanaat Kitabevi, 256 sayfa, 14x20 santimetre.

Düzeltilme ve eklerle ikinci basım: İstanbul, İrfan Matbaası, 1973, İrfan Yayınevi, XIII+291 sayfa.

Mehmet Akif hakkında, yöntemli ilk araştırmadır. Önsözden başka, "Hayatı ve Eserleri", "Eserlerinin Hususiyetleri", "Tenkidli Bibliyografya", "Safahat'ta Bulunmayan Şiirler" bölümlerini içermektedir. Bunlardan saptanabilmiş olan yirmi bir şiirden on sekizi basılmış, üçü hakkında da bilgi verilmiştir. Yazar, lehinde yazarlar tarafından Akif'in çok büyütüldüğünü, aleyhinde yazarların da "şahsi tesirler altında" kaldıklarını belirtmektedir. Akif'in ne bir softa, ne de bir peygamber değil, idealist bir şair olduğunu yazmaktadır.

20. *Mehmet Akif, Ölümünün 10. Yılı, 1946*, Neşreden MTTB, Bozkurt Matbaası, 26 sayfa, 16x24 santimetre.

21. Cemil Sena Ogun [1894-1981], *Mehmet Akif, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti, İdealleri*, Tefeyyüz Kitabevi, Sebat Basımevi, İstanbul, 1947, 112 sayfa, 14x20 santimetre.

22. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif, Hayatı, Sanatı, Seciyesi, Seçme Şiirleri*, Şaka Matbaası, Yeni Mecmua Yayını, İstanbul, 1948, 56 sayfa.

23. *Mehmet Akif Ersoy*, Emek Basım ve Yayımevi, Güvercin Kitaplar Şiir Serisi, Ankara, 16 sayfa, 13x17 santimetre.

Birinci basım: 1952

İkinci basım: 1953

Üçüncü basım: 1953?

Dördüncü basım: 1956

Beşinci basım: 1957

Altıncı basım: 1958

Yedinci basım: 1963

1 sayfalık oldukça gerçekçi bir tanıtma yazısı ile 10 şiirini içermektedir.

24. Zahir Güvemli [1913-...] *Mehmet Akif, Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, Varlık Yayınları, İstanbul, 12x16,5 santimetre.

Birinci basım: 1953, 117 sayfa.

İkinci basım: 1955, 109 sayfa.

Üçüncü basım: 1958, 88 sayfa.

Dördüncü basım: 1962, 88 sayfa.

Beşinci basım: 1967, 86+2 sayfa.

Milli Eğitim Bakanlığı'nca "öğretmenlerin kılavuzu, öğrencilerin faydalanabileceği" kitap olarak ilan edildiği belirtilen eserde 5 sayfada hayatı özetlenmekte, 11 sayfada sanatı hakkında bilgi verilmektedir. Geri kalan sayfaları, şiirlerden örneklerle ayrılmıştır. Yazar, Akif'e eleştireci bir gözle bakmaktadır.

25. Ferit Ragıp Tuncor, Selahattin Arıkan (hazırlayanlar), *Mehmet Akif, Jan Jak Ruso, İbrahim Müteferrika, Şarl Darwin*, Işıl Matbaası, (yayın yılı yok), *Öğretmen* dergisi, Gençlik Yayınları, Türk ve Dünya Büyükleri Serisi, İstanbul, 63 sayfa.

26 Fehmi Cumalıoğlu, *Mehmet Âkif'in Hayatı ve Tefekkür Cephesi*, Ayyıldız Matbaası, Hilal Yayınları Edebiyat Serisi, Ankara, 1959, 21 sayfa.

27. *Mehmet Âkif*, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı. İlk basımı, Akif'in 20. ölüm yıldönümü (1956) nedeniyle Milliyetçiler Derneği'nde yapılan konuşmaları içermektedir ki bunların en uzununu Nurettin Topçu'nundur. Onun daha sonra yazdığı kitabın ana hatları burada vardır.

İlaveli ikinci basım: İstanbul, Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şirketi, 1961, 104 sayfa. Bu basımda "Vefatının 25. İstiklal Marşı'nın Kabulünün 40. Yıldönümü" adı kullanılmıştır. Kitapta, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Doç. Dr. Nurettin Topçu, Av. Ferruh Bozbeyli, Asistan Yüksek Mühendis Ö. Uğur Kökten, Nihad Sami Banarlı'nın konuşmaları ve Peyami Safa'nın 1936'da yazdığı bir yazı yer almaktadır.

28. M. Emin Erişirgil [1891-1965], *Mehmet Akif, İslamcı Bir Şairin Romanı*, Güzel İstanbul Matbaası, İstanbul, 1956, c.4, toplamı 504 sayfa, 12x18 santimetre.

Önsözde yazar, bu eseri, Mehmet Akif'e karşı insanlık borcunu ödemek, Cumhuriyet'in temellendiği fikir akımlarını daha iyi kavramak ve Akif'i yobazların eline terk etmek için yazdığını belirtmektedir. Kitap'ta Akif'in Baytarlık Müfettişliği müdür yardımcılığı sırasında, aynı dairede çalışan bir kâtibin anılarına sık sık başvuruluyor ki, bunun yazar olduğu kanısı uyanıyor. Mithat Cemal'in 1939'da basılan eseriyle Eşref Edip'in mitabı en çok kullanılan kaynaklardır, *Safahat*'tan da alıntılar yapılmaktadır. Bir romandan çok, bir yorum ve inceleme özelliği gösteriyor. İlk üç cilt Akif'i Meşrutiyet yılları içinde ele almaktadır. Yazar Akif'i daha çok yurtsever ve insan yanlarıyla ele alıyor, İslamcılığı ise bir zaaf olarak değerlendiriyor.

29. Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan-Doç. Dr. Nurettin Topçu [1909-1975], *Mehmet Akif, 20. Ölüm Yıldönümü*, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1957, 40 sayfa, 20x14 santimetre.

İkinci basım: İstanbul, Çeltüt Matbaası, 1961, s.104.

30. Hilmi Yücebaş [1919-...], *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1958, 238 sayfa, 14x20 santimetre.

Mehmet Akif hakkında yazılmış olanların bir derlemesidir. Bunlar düzensiz ve yorumsuz basılmıştır. Şiirlerinden seçilmiş bir demet de konulmuştur.

31. Neriman Malkoç Öztürkmen, *Mehmet Akif, Safahat ve Mekân*, Şehir Matbaası, İstanbul, 1958, XVIII+112 sayfa.

Yazar Akif'e hayranlığını ifade ettikten sonra onun *Safahat*'ında geçen cami, türbe, mezar, ehram, medrese, mektep, ev, otel, sokak, kahve ve meyhaneye verdiği sıfatları inceliyor. Yazara göre Mehmet Akif, daima Türk olmakla övünürmüş. Hayatı ve şiirleriyle ilgili bölüm Tansel'in kitabından (1945) alınmıştır.

32. Yaşar Köksal, *Mehmet Akif Ersoy*, Şevket Ünal Matbaası, İstanbul, 1960, 16 sayfa, 13x18 santimetre.

33. Hakkı Gürey, *Mehmet Akif'te Deyimler*, İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü, 1961.

34. Fehmi Cumalıoğlu, *Mehmet Âkif'in Hayatı ve İstiklal Marşı*, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık A. Ş. Basımevi, İstanbul, 1962, 24 sayfa, 13x17 santimetre.

35. Faruk Kadri Timartaş, *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1962, 136 sayfa, 12x17 santimetre.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1986, 150 sayfa, 1990 yılı basımı, 295 sayfa.

36. Cemal Kutay, *Necit Çöllerinde Mehmet Akif*, ilk basımı: Ercan Matbaası, İstanbul, 1963, Tarih Konuşuyor Serisi: 7, 309 sayfa, 11,5x17 santimetre.

İkinci basımı: Kalem Matbaası, İstanbul, 1978, Cemal Kutay Kitaplığı: 8, 280 sayfa.

Kitap Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Kuşçubaşı Eşref'in anılarına dayanarak Akif'in Almanya ve Necit yolculukları ile ilgili bilgileri içermektedir. Oğlu Emin'e ait olup 1948'de *Millet* dergisinde yayımlanan ve Akif'in Kurtuluş Savaşı yıllarındaki hayatına ilişkin anıları kitapta yer almıştır.

37. A. Cerrahoğlu [Kerim Sadi], *Bir İslam Reformatörü Mehmet Akif*, İstanbul Matbaası, 1964, 110 sayfa.

Yazar Mehmet Akif'le ilgili görüşlerini 96 maddede dile getiriyor. Kitap, tamamen orjinal kaynaklara dayandığı ve bunlar ya ince dizildiği ya da tırnak içinde gösterildiği halde kaynaklar belirtilmemiştir. Cerrahoğlu'nun yorumlarını aşağıdaki alıntılarla belirtmeye çalışalım:

"Mehmet Akif, hiçbir zaman sarığın manevi-fikri atmosferinden sıyrılmadı ve hayatını seve seve şeriatın savunmasına vakfetti. Akif'in cihan görüşü, bir medresenin kapısını ve bir caminin duvarlarını aşamamıştır; yalnız unutmayalım ki, bu medrese tamir görmüş ve bu cami restore edilmiş bir camiydi."

"Akif, 14 asır önce, Mekke'de dikilen ağaca taze can vermek isteyenlerin bayrağını omuzlamıştır"

"Modern Batı tekniği ile Asr-ı Saadet devrinin ahlakını uzlaştırmaya çalışıyor; eli tesbihli fabrikalar, sarık ve cübbe giymiş dev çaplı kombinalar tasavvur ediyordu."

Bölgülerin birinde yan yana getirilmiş cümle ve ibarelerle Akif hakkında ne kadar çelişik şeyler söylendiği de vurgulanmaktadır.

38. Muhittin Nalbantoğlu, *İstiklal Marşımızın Tarihi*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1964, 207 sayfa.

İstiklal Marşı'nın yazılmasının nedeni, marşla ilgili Meclis görüşmeleri ve bes-tesi ile ilgili bilgileri toplamaktadır.

39. Ali Uğur Gündem vb., *Mehmed Akif, Ölümünün Otuzuncu Yıldönümünde*, Konya, Kanaat Matbaası, 1966, İkinci Kuvayı Milliye Konya Şubesi Yayını, No. 1, 45 sayfa.

40. Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1966, 404 sayfa, 17x24 santimetre.

Mehmet Akif'in Kurtuluş Savaşı yıllarında en yakın arkadaşlarından olan ya-zarın ona ilişkin anıları ve Akif'in bazı konuşmalarını içermektedir.

41. Yakup Hamzaçebi, *Büyük Vatansever, Millî Şair Mehmet Akif Ersoy'un 29. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Veteriner Bölge Gıda Kontrol Laboratuvarı Müdürü Yakup Hamzaçebi'nin Konuşması*, Afyon, 1967, 12 sayfa.

42. Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, *Mehmet Âkif (His Life And Works)*, İstanbul Mat-baası, İstanbul, 1968, Puplications of the RCD Cultural İnstitute, No. 3, 84 sayfa, büyük boy.

Kitapta metin İngilizce, şiirlerinden örnekler Türkçe verilmiştir. İçinde şu bölümler vardır:

Preface, Mehmet Akif's biyografy, His character, Akif's scholarly side, Akif as a poet, Akif's religious side, His Works. Eserin başında RCD Culturel İnstitute Türkçe Bölümü Direktörü Mahir İz'in bir sunuş yazısı vardır. Biyografide yanlış olarak Akif'in 1878'de doğduğu kayıtlıdır. Kaynak olarak en çok Eşref Edip ve Mithat Cemal Kuntay'ın eseri (1939) gösterilmektedir.

Kuzem Revaji tarafından 1969'da Tahran'da yayımlanmış Arapça bir çevirisi vardır. 278 sayfa+20 resim.

43. Sezai Karakoç [1933-...] *Mehmet Âkif (Hayatı, Aksiyonu, Düşünceleri ve Şiiri)* Fatih Matbaası, İstanbul, 1968, Yağmur Yayınevi, 56 sayfa.

İkinci basım: 1974, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmeleri Diriliş Yayınları, 47 sayfa.

Üçüncü basım: Diriliş Yayınları, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1978, 46 sayfa.

Dördüncü basım, Diriliş Yayınları, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1979, 46 sayfa.

Beşinci basım, İstanbul-1985, Diriliş Yayınları, 46 sayfa.

Altıncı basım 1987, Diriliş Yayınları, 46 sayfa.

Birinci basımda "bu eser sahasında derinliğine yapılmış ilk etüdüdür diyebiliriz" diyen abartmalı hüküm, daha sonraki basımlarından çıkarılmıştır. Mehmet Akif hakkında ya-pılan bir yorumdur. Akif'in İslamcı yanı övülmekte, Akif'in çatıştığı Abdülhamit dö-ne-mine de övgüler yapılmaktadır. Abdülhamit konusunda Akif'in tutumu yanlış olarak nitelendirilmektedir.

44. *Gençliğin Kaleminden Üç Cephesiyle Mehmet Akif*, Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu Yayını, Tan Matbaası, İstanbul, 1968, 151+1 sayfa.

45. Adil Yılmazoğlu, *Millî Şair Mehmet Akif*, Milliyetçi Yayınlar, Bahar Matbaası, İstanbul, 1968, 76 sayfa.

Köy ve okul kitaplıklarına parasız gönderildiği kaydı bulunan kitap, sağdan soldan makaslanmış bilgilerin iyi anlaşılmadan, bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti için "Son ve Müstakil Türk Devleti" deniyor, Akif'in din ve milliyet duygusunu birlikte işlediği ileri sürülüyor. Tırnak içinde, Akife ait olduğu ileri sürülen cümleler var. Örneğin Akif, Köse İmam'a şöyle demiş: "Hocam! Bu millet, içinde gizli hazinelerin saklı bulunduğu nesil, insana ümit vermez gibi görünüyor. Fakat cevher aslında Türk-Müslüman cevheridir. Kan değişmez. Bir gün bakarsın, en sıkıntılı anlarımızda Asım'lar çıkar ve memleket için temiz kanını su gibi akıtır" Yazarın anlattığına göre Çanakkale Destanı, "bütün bir kitabı dolduracak kadar uzun"dur (s.24), Akif, Nasrullah Camii Kürsüsü'ndeki konuşmasının sonunda yer alan manzumeyi "irticalen" söylemiştir (s.24, 37). Akif, Kurtuluş Savaşı'nda kaleminden başka kılıcıyla da çalışıp yabancıları çıkarmıştır. (s.32), Akif Kastamonu'ya Eşref Edipl'e birlikte gitmiştir. Ayrıca Kastamonu'dan Ankara'ya gidişlerindeki maceraları, Ankara'dan Kastamonu'ya giderlerken olmuş gibi gösteriliyor (s.36).

46. Neriman Malkoç Öztürkmen, *Mehmet Akif ve Dünyası*, Altınok Matbaası, Ankara, 1969, 239 sayfa, 13x19 santimetre.

"*Safahat*'ta geçen yapı unsurlarının stilistik bir tahlili"ni "Batı metotlarıyla" yapan yazar 1958 yılında bastırıldığı *Mehmet Akif, Safahat ve Mekân* adlı eserinin başına koyduğu girişi 18 sayfadan 40 sayfaya çıkarmış. Burada, Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinden faydalanarak Akif'in hayatı ve "Şahsiyeti" hakkında garip şeyler söyleniyor. Mehmet Akif'in "gençliğinden ölümüne kadar can ve başla bağlanmış olduğu Türk milliyetçiliği (...) ne daima sadık kalan" bir kişi olduğu (s. VII) ileri sürülüyor. Mehmet Akif hakkında bu zamana kadar 20 eser yazıldığı ileri sürüldükten (kendisinin bu eseri, Mehmet Akif hakkında yazılanların kırk dördüncüsüdür) sonra şöyle bir hükme varılıyor: "Maddeciler, daha açık bir deyimle solcular, Mehmet Akif'i anlayamazlar, anlayamadıkları için de sevmeyizler" (s.XIV).

Önsöz'ün bir başka yerinde şöyle deniyor: "Eğer gençlik, Mehmet Akif'in sadece sportmen vasıflarına sahip olabilseydi, öyle zannediyorum ki, Marksist ve Maocu zihin sporlarına (!) merak salmaya zemin ve zaman bulamazdı" (s.XXVIII).

Mehmet Akif'le Ziya Gökalp'ı birbirine yaklaştırmaya çalışan yazar sonunda şu görüşü ileri sürüyor:

"Ziya Gökalp gibi Mehmet Akif'in şiirlerinde de şu iki temel görüş anlatılmak istenir: 1. Millet ülküsü, 2. İslamlık ülküsü" (s.XL).

Kitabın kalan kısımları, *Safahat*'taki yapıların incelenmesine ayrılmıştır. Bunlardan çoğu cami olan bazılarının resimleri de kitaba konulmuştur.

Yeni basımı: Kültür Bakanlığı, 1990, XVII+230 sayfa.

47. Doç. Dr. Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, Hareket Yayınları, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1970, 199 sayfa.

Kitapta, Akif'in şahsiyeti, sanatı, idealizmi, (milliyetçiliği, inkılapçılığı, din ve mistisizmi), *Safaha'*ın felsefesi, hürriyet anlayışı, isyanı bölümleri vardır. Kitapta Akif'in muhafazakârlığı ve genel olarak muhafazakârlık savunulmaktadır. Mehmet Akif'in milliyetçi de olduğu ileri sürülerek şöyle deniyor: "Türk'ün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslamlıktan ayrılmayacağını bize öğreten o oldu." Yazar, Akif'in TBMM'de Hüseyin Avni'nin başını çektiği muhafazakârlara bağlandığını ileri sürerek bu durumunu övgüyle karşılamakta, ölümünden sonra, milliyetçiliğinin karşısına komünistliğin, ahlakçılığının karşısına ise masonluğun çıktığı, Akif'in idealizminin henüz incelenmediği, imanlı gençliğin Mehmet Akif'in öz çocukları olduğu ileri sürülmekte ve "Mehmet Akif'in davası henüz muvaffakiyet çağında değildir" denmektedir.

48. *Mehmet Akif (Hayatı, Şahsiyeti ve Seçme Şiirleri)*, Edebiyat Yayınevi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, 72 sayfa.

Kitabın çoğunu, şiirlerinden yapılan seçmeler oluşturmaktadır (s.21-72). Doğum yılı 1878 olarak gösterilmiştir. Önemli bir iddiası olmayan, oldukça da gerçekçi bir özetlemedir. Akif'in Ziya Gökalp'in Türkçülüğüne "mukabil" bir görüş olan Pan-İslamizm'i savunduğu, İslamcılığın "tarihi realiteye aykırı" olduğu, Türk "inkılaplarının" İslamcılık hayallerini ortadan kaldırdığı anlatılmaktadır.

49. Mehmet Selim Karaca, *Akif ve Fikret'e Dair*, Gencay Matbaası, İstanbul, 1970.

50. Şükran Tunaçar (derleyen), *Mehmet Akiften Bir Demet*, Yörük Matbaası, İstanbul, 1970, 83 sayfa.

51. Ahmet Kabaklı [1924-...], *Mehmet Akif*, ilk basım: 1970, ikinci basım: Toker Yayınevi, Toker Matbaası, İstanbul, 1972, 223 sayfa. Üçüncü basım: Hamle Matbaası, Toker Yayınevi, İstanbul, 1975, s.226. Bu basımda, Talim ve Terbiye Dairesi'nce ortaokul ve lise öğrencileri için yardımcı ders kitabı olarak *Tebliğler Dergisi*'yle duyurulduğu kaydedilmektedir).

Dördüncü basım: Toker Yayınevi, Yüksel Matbaası, 1977, 223 sayfa.

Beşinci basım: Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 1984, 223 sayfa.

"Müslüman-Türk gençliğine armağan ettiği kitabında yazar, milliyetçilikle İslamcılığın "birbirinden kıl farkı olmayan" hareketler olduğunu ileri sürerek Akifi bu çerçevede değerlendirmeye, onu Ziya Gökalp'in ideolojisiyle uzlaştırmaya çalışıyor. Akif'in anlaşamadığını, "Müslümanım" diyenlerin Akif'in düşünce düzeyine çıkamadıklarını, ilerici geçinenlerin de Akif'in 50 yıl önce bayrak diktiği zirvenin altında olduklarını, gençliğin Marks ve Engels yerine Akiften öğrenmesi gerektiğini, Akif'in milli olanla, İslami olanı sanatında kaynaştırdığını, zaten Türkün ve İslamın tarihimizde ve "ülkümüzde" tek başına düşünülemeyeceğini yazıyor. Yazara göre Akife milliyetçi denemezse de milli denmelidir. 3. basıma önsözde şöyle denmektedir:

"Bu kitap... bir incelemedir. Fakat aynı zamanda... bir dava kitabıdır. Yazarı, tarafsız olmayı sınımış, fakat tutacak başka bir yön bulamadığı için yine de bütün ağırlığı ile Akif'in tarafında kalmıştır."

52. Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, *Mehmet Akif, Resmi Hâl Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri*, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi üçüncü sayıdan ayrı basım, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1971, 39 sayfa, +XIX yaprak, 14x21 santimetre.

Kitap, Akif'in resmi özgeçmişini, üç mektubunu, ele geçen bazı manzumelerini ve bunların fotokopilerini içeriyor. Yazar, manzumeler üzerinde karşılaştırmalı bir eleştiri denemesi yapıyor.

53. Profesör Doktor Ali Nihat Tarlan, *Mehmet Akif ve Safahat*, Nida Yayınevi, İstanbul, 1971, 142 sayfa.

54. Semih Topçu, *Akifi Yaşamak İstiyoruz, Ölümünün 35., İstiklal Marşımızın Kabulünün 50. Yıldönümünü Münasebetiyle*, Milliyetçiler Derneği Beşiktaş Şubesi Yayını, Fatih Matbaası, İstanbul, 1971, 21+2 sayfa.

55. *Mehmet Akif Armağanı (Büyük Düşünce Adamına, Doğumunun 101. Yıldönümünde Türk Gençliğinin Armağanıdır)* MTTB Basın-Yayın Müdürlüğü, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1972, s.48.

MTTB Başkanı Ömer Öztürk'ün önsözünde, Asım'ın neslinin doğmuş ve yurt çapında filizlenmeye, meyvelerini vermeye başlamış olduğu ileri sürülmektedir. Akif'in iki yazısıyla, 1897'de *Gayret* gazetesinde çıkan iki şiirinin de yer aldığı kitapta Metin Önal Mengüçoğlu'nun bir konuşması vardır. Konuşmacı Akif'le İkbâl'in batıcılığa karşı çıkan iki büyük kahraman olduğunu söylemekte ve Abdülhamit'i övmektedir, günümüz İslam ülkücülerinin Akif'e çok şey borçlu olduklarını anlatmaktadır. En ilgi çekici konuşma Necip Fazıl Kısakürek'e aittir. Buna göre, Akif İslam'a dönen bir kahramandır, fakat yepeni bir ocak ve nesil kuramamıştır, bir dünya ve Türkiye muhasebesi yapamamıştır, bir zamanlar kaydolmak gafletini gösterdiği İttihat ve Terakkî'den herhangi bir komitecinin gözü kapahlığını gösterememiştir, gözü açık gitmiştir ve bu gözler, davasını tamamlanmış görmeyince kapanmayacaktır.

Kitapta Muhittin Nalbantoğlu'nun kitabından bir bölüm, Akif'in biyografisi ve Akif hakkında yayımlanan otuz iki kitabın listesi de yer almaktadır.

56. Vehbi Vakkasoğlu, *İslam Şairi Mehmet Akif*,

Birinci basım:?

İkinci basım:Yeni Asya Yayınları, Divan Matbaası, İstanbul, 1976, 304 sayfa.

Yenibozlu, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1983, 296 sayfa.

Necmettin Şahiner'in *Takdim*'inde, Akif'in "Osmanlılığın, İslam milliyetçiliğinin şairi, İslamcı şair, bizim, bizden" olduğu kaydediliyor. Giriş bölümünde mukaddesat düşmanlarının Akif'i unutturmak istediği yazılarak bugün Müslüman bir gençliğin doğduğu, bunların manevi cihadı gerçekleştirdikleri, imansızlara karşı müsbet hareket ve Kur'an hareketlerini tebliğ metoduyla çıktıkları anlatılıyor. "İstirap çeken ama sabreden Bediüzzaman gibi kendi üslubuyla, eğip bükmeden, gevelemeden söyleyelim, Akif ne şu idi ne de bu... Sadece Müslümandı. *"İslam İçin Yaşadı, İslam İçin Öldü"* denmektedir.

Akif-Fikret kavgası önplana çıkarılarak Fikret'in "sosyalist alçak"lığı, "anarşist"liği üzerinde sayfalar dolusu yazılmakta Fikret'in Allah'ın kitabına karşı "hırla"dığı anlatılmaktadır...

Akif ile ilgili dinci, milliyetçi bazı kitaplardan farklı olarak Akif-Gökalp çatışmasında yazar Gökalp'ı reddederek Akif'in yanında yer almaktadır. Akif ile Said-i Nursi'nin dava ve iş arkadaşı oldukları vurgulanmaya çalışılmaktadır. Yararlanıldığı belirtilen 29 kitaptan altısı Said-i Nursi'ye aittir. (Said-i Nursi, 1908 İslamcılarının bir kısmı gibi İttihat ve Terakki'ye destek olmuştur. 1914'te cihat fetvasını Libya'ya götürmüştü. Şeyhülislam- lığın fetva dairesinde görev almış, 1922'de büyük zaferden sonra Ankara'ya gelmiş ve Büyük Millet Meclisi'nde saygı ile karşılanmıştır: 9 Kasım 1922).

Kitapta, Hayatı-Şahsiyeti-Mücadelesi-Fikirleri, Cemiyetin mertleri karşısında Akif, Fıkralar-Nükteler-Hatıralar, Şiirlerinden seçmeler, Nesirlerinden seçmeler, Hakkında söylenenler bölümleri vardır.

57. *Mehmet Akif Sempozyumu* (27-28 Aralık 1976), Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Selçuklu Matbaası ve Te-sisleri, İstanbul, 166 sayfa.

Kitap, bu sempozyuma gönderilen kutlama telgrafları ve sempozyumda Doğan Karan'ın açılış konuşmasıyla Onursal Rektör Doğramacı, Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem, Zeynep Korkmaz, Abdülkadir Karahan, Erol Güngör, Fevziye Abdullah Tansel, Nihat Nirun, Mehmet Kaplan'ın konuşmalarını içermektedir. Tansel'in met-ninin sonunda Mehmet Akif ile ilgili kitap ve makaleler bibliyografyası vardır.

58. *Safahat Tetkikleri*, M. Ertuğrul Düzdağ, 1979.

59. *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, Mehmet Muhittin Nalbantoğlu, Veli Yayınları, İstanbul; Kuşak Ofset Basımevi, İstanbul, 1981, 80 sayfa, 13x19 santimetre.

İkinci basım, Zümrüt Matbaası, İstanbul, 1986 (?), 80 sayfa.

Mehmet Akif'in Hayatı (s.6-9), Milli Mücadele'nin zaferinde Mehmet Akif'in Rolü, (s.10-16), İstiklal Marşı Nasıl Yazıldı (s.17-64), Mehmet Akif'ten Kalan (s.65-80) bö-lümleri vardır. 1964'te Nalbantoğlu'nun yayımladığı *İstiklal Marşı'nın Tarihi* adlı kitabı-nın kısaltılarak ve bazı eklemelerle yayımlanmış biçimidir. Akife eleştirisiz bir övgüdür. Akif'in hayatı anlatılırken soyunun Türk olduğunu ispat çabası göze çarpmaktadır. Buna göre, Akif, Arnavutluk topraklarında iskân edilen fatihlerin evlatlarından bir aileye men-suptur... Bu yargı herhangi bir kaynağa dayandırılmamaktadır.

60. Ahmet Öksüz, *Açıklamalı İstiklal Marşı*, Fatih ABC Kitabevi, İstanbul, 1982, 32 sayfa, İkinci basım: 1982, 32 sayfa.

61. Mustafa Eski, *Milli Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu'da*, Ankara, 1983, VI+84 sayfa.

Akif'in Kastamonu camilerindeki dört konuşması sadeleştirilerek verilmektedir.

62. Abidin Sönmez (hazırlayan ve sadeleştirilen), *Mehmet Akif, İstiklal Savaşı Hi-tabeleri*, Manastırlı İsmail Hakkı, Vaizler, Bahar Yayınevi, İstanbul, 1983, 606 sayfa.

Akif'in konuşmaları s.441-541 arasındadır. Balkan Savaşı yıllarından üç, Kurtu-luş Savaşı yıllarından dört konuşması yer almaktadır. Metinlerde atlama vardır.

63. Zeki Sarıhan, *Vatan Türküsü-İstiklal Marşı, Tarihi ve Anlamı*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1984, 96 sayfa.

Marşın tarihinden başka, anlamı üzerinde de durulmakta, bazı ülkelerin marşları da verilmektedir.

64. Ayral Alpaslan, *Açıklamalı İstiklal Marşımız*, Balıkesir, 1984, 47 sayfa.

65. İsmet Akçal, *İstiklal Marşımızın Esrarı (İstiklal Marşı'nın Açıklaması)*; Elif Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1984, 64 sayfa.

66. Osman Nuri Ekiz, *Mehmet Akif Ersoy*, Toket Yayınları, İstanbul, 1985, 344 sayfa.

Türk-İslam sentezciliği açısından bir yorum.

67. Salahattin Yaşar, *Mehmet Akif, Hayatı Sanatı Fikirleri*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1985, 174 sayfa.

68. A. Metin Çalı, Hüseyin Ceylan, Duran Durulmuş, *Milli Şairimiz Mehmet Akif*, Çorum, 1986 (?), 31 sayfa.

69. Beşir Ayvazoğlu, *İstiklal Marşı Tarihi ve Manası*, İstanbul, 1986, *Tercüman* gazetesi yayını, 63 sayfa.

Akif'in hayatı ve İstiklal Marşı'nın yazılışı, kabülü, bestelenmesi üzerinde duruluyor. Ön elemeyi kazanan diğer 7 marşın güfteleri veriliyor.

70. Niğde Valiliği, *Ölümünün 50. Yılında Milli Şair Mehmet Akif*, Niğde, 1986, Niğde Valiliği Yayınları, 55 sayfa.

71. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Adıyaman Valiliği Gerger Kaymakamlığı, Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Adıyaman, 1986, 30 sayfa.

72. Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, 1986, 7 yaprak.

73. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul, 1986, Marmara Üniversitesi Yayınları, 439; Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No.5, VI+252 sayfa.

74. Yavuz Bülent Bakiler (hazırlayan), *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1986, 48 sayfa.

75. *Mehmet Akif Ersoy-Ölümünün 50. Yılı*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Antakya, 1986, 40 yaprak.

76. Hasan Duman, *Mehmet Akif ve Bir Mecmua'nın Anatomisi*, Milli Kültür Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı'ndan ayrı basım, Ankara, 1986, s.77-95.

Sıratı Müstakim ve 1925'te kapanışına kadar *Sebilürreşat*'taki yazar ve yazı indeksleri vardır.

77. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, *Milli Şair Mehmet Akif Ersoy'un Ölümünün 50. Yıldönümünde Anma Faaliyetleri*, Ankara, 1986, 32 sayfa.

78. *Mehmet Akif ve Safahat*, *Tercüman* gazetesi, İstanbul, 1986, 304 sayfa.

Beşir Ayvazoğlu başkanlığında bir araştırma ekibi tarafından hazırlandığı belirtilen yapıtta Akif'in şiirleri, çok sayıda resim ve anekdotla beslenmekte, Akif'in İkinci Abdülhamit'e karşı tutumunun mazur görülmesi istenmektedir.

79. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, *Milli Şair Mehmet Akif Ersoy'un Ölümünün 50. Yildönümünde Yapılan Anma Faaliyetleri*, Ankara, 1987, 56 sayfa.

80. Fethi Bolayır, *Mehmet Akif Ersoy*, Gazi Üniversitesi, (Konferans Metni), Ankara, 1986, 16 sayfa.

81. Nusret Karanlıktagazar, *İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy*, Ankara, 1986, 80 sayfa.

Okullar için yazılmıştır, İstiklal Marşı ve Akifi Şoven bir yorumla tanıtılmaktadır.

82. Mehmet Kaplan, *Mehmet Akif ve Çanakkale Savaşı, Türklük Araştırmaları* dergisi, 1986'dan ayrı basım, İstanbul, 1987, sayı 2, s.137-144.

83. Abdullah Çınar (hazırlayan) *Mehmet Akif ve Gençlik*, Kùltür ve Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 1987, 46 sayfa.

84. Aydın Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü, *Milli Şair Mehmet Akif Ersoy, Ölümünün 50. Yılında*, İzmir, 1987, Aydın Öğretmenevi Yayını, 80 sayfa.

85. Abdùlkerim Abdùlkadirođlu (hazırlayan), *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri*, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1987, XI+273 sayfa.

Altı kitaptan oluşacağı belirtilen kitabın birinci cildi. Bütün yazı, makale ve tercümelerinin "noktalamasına kadar aynen" verildiği kitabın girişinde belirtiliyor.

86. N. Mehmet Solmaz (hazırlayan), *Mehmet Akif'ten Seçmeler*, Ankara, 1987, 49 sayfa.

87. Hüseyin Çakar, *İstiklal Marşı Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Aziz Hatırası'na, Ölümünün 50. Yılında*, Erzincan, 1987, 32 sayfa.

89. Fahir İz, *Mehmet Akif-Bir Biyografi*, çeviren Ahmet Cevizci, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Erdem 4/2, Mayıs 1988'den ayrı basım, Ankara, 1989, s.325-327.

90. Mehmed Doğan, *Camideki Şair Mehmet Akif*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1989, 79 sayfa.

Osmanlılığı, mütarekedeki İstanbul Hükümetlerini, iç isyancıları savunan ve mazur gören, Kemalist Hükümete Şiddetle çatan bir Mehmet Akif denemesi, Akif'in mekân olarak camiye seçtiğini, *Safahat*'ın bütünüyle bir manzum vaaz kitabı olduğunu savunuyor.

91. M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar-2*, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakùltesi Vakfı, Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1989, 245 sayfa.

92. Hüseyin Uğur, *İstiklal Marşımız*, Malatya, 1989, 64 sayfa.

93. Kadınhanı İlçe Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü, *Kadınhanı İlçe Milli Eğitimden Mehmet Akif Ersoy'a Vefatının 52. Yılı Armağanı*, 1990.

94. İzzet Kaçar, *Eğitimci Yönüyle Mehmet Akif*, Esra Yayınevi, Konya, 1990, 128 sayfa.

95. Veli Ertan, *Mehmet Akif (Hayatı, Sanatı, Tesirleri)*, İstanbul Kùltür Basın Yayın Birliği, İstanbul, 1990, 88 sayfa.

96. İsmail Hakkı Şengüler (hazırlayan), *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Akif Külliyyatı*, İstanbul, 1990-1992, c.10.
Birinci cilt: *Safahat*, 1. kitap
İkinci cilt: *Safahat*, 2, 3, 4. kitaplar
Üçüncü cilt: *Safahat*, 5, 6. kitaplar
Dördüncü cilt: *Safahat*, 7. kitap ve diğer şiirlerinin bir kısmı
Beşinci-Sekizinci ciltler: Çevirileri
Dokuzuncu cilt: Çevirileri, hutbe ve vaazları, mektupları
Onuncu cilt: Hayatı.
Akif'in şiirleri düzyazıya da çevrilmiş olarak verilmektedir.
97. Muzaffer Uyguner (derleyen), *Mehmet Akif Ersoy*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, .171 sayfa.
98. Kasım Göçmenoğlu (hazırlayan) *İstiklal Marşı Yazılıyor Mehmet Akif'in Romanı*, Erdem Çocuk Klasikleri, İstanbul, 1991, 78 sayfa.
99. Adalet Ergenekon Çil, *Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı*, 2. basım, Yeni Okul Yayınları, İstanbul, 1991, 74 sayfa.
100. Gülendaml Yılmaz, Enver Yavuz, Şenol Bağcı, *Mehmet Akif*, Konya Anadolu Lisesi Matbaası, Konya, 1993, 75 sayfa.

III

YARARLANILAN DİĞER KAYNAKLAR

A. Süreli Yayınlar

1. Gazeteler

1. *Hakimiyeti Milliye*: Ankara'da 10 Ocak 1920 tarihinde yayımlanmaya başlanan gazetede 1920 Nisan'ı sonlarından başlayarak Mehmet Akif hakkında haberlere rastlamak mümkündür. Kurtuluş Savaşı yıllarında Akif'in bazı eserleri de bu gazetede yayımlanmıştır. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde, 1921 yılından başlanarak, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde ciltleri vardır).

2. *Açıksöz*: Kastamonu'da, ilk sayısı 15 Haziran 1919'da yayımlanan gazetenin Ekim 1920 ve sonraki sayılarında *Sebilürreşat*'ın Kastamonu'da yayımlanışı, Mehmet Akif'in bu şehre gelişi ile ilgili haberler ve Akif'in bazı manzumeleri yayımlanmıştır. (Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde ciltleri vardır).

3. *İzmir'e Doğru*: Balıkesir'de 16 Kasım 1919'da yayımlanmaya başlanmış, Yunan işgalinin yaklaşması üzerine 27 Haziran 1920'de yayımlanan son sayısı ile kapanmıştır. Mehmet Akif'in Balıkesir'e 1920 Ocak'ında yaptığı gezi ile ilgili haberleri ve Zağanos Camii konuşmasını yayımlamıştır. (Türk Tarih Kurumu'nda tam bir koleksiyonu ve T.İ.T.E'nde fotokopisi vardır).

4. *Öğüt*: Kurtuluş Savaşı yıllarında Konya'da ve bir aralık aynı zamanda Ankara'da yayımlanan gazete 1920 sonlarıyla 1921 yılı içinde Akif'in birçok manzumesini iktibas etmiştir. (Milli Kütüphane'deki koleksiyonu eksiktir).

5. *Irade-i Milliye*: 14 Eylül 1919'da Sivas'ta yayımlanmaya başlayan gazete, Akif'in Zağanos Camii konuşmasını iktibas etmiştir. İstiklal Marşı yazıldığı zaman gazete kapanmış bulunuyordu. (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde eksik bir koleksiyonu vardır).

6. *Ses*: Eylül 1918'de Balıkesir'de yayımlanmaya başlanan gazetenin imtiyaz sahibi Hasan Basri Bey'dir (Çantay). 22 sayı yayımlanabilmiştir. Akif'in başka kaynaklarda yer almayan bir konuşmasını yayımlamıştır. (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde 3. ve 22. sayıları vardır).

7. *Tasvir-i Efkâr*: Ebüzziyade'nin yönetimindeki gazete 17 Nisan 1920'de 3028. sayısında kapanmıştır. Mütareke'de Mehmet Akif'in bazı manzumelerini ilk kez yayımlamış ya da iktibas etmiştir. (İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda koleksiyonu vardır).

8. *Tevhidi Efkâr*: Efkâr'ın kapanmasından 13,5 ay sonra onun yerine gene İstanbul'da ve gene Ebüzziyade'nin yönetiminde 2 Haziran 1921'den başlayarak yayımlanmıştır. Mehmet Akif'in bazı manzumelerini iktibas etmiştir. (Atatürk Kitaplığı'nda tam, Milli Kütüphane'de çok eksik bir koleksiyonu vardır.)

9. *Gayei Milliye*: Sivas'ta 2 Mart-29 Nisan 1921 tarihleri arasında 39 sayısı çıkmıştır. İstiklal Marşı'nı iktibas etmiş, beste yarışması ilanını yayımlamıştır. (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde bu sayıların tam bir koleksiyonu vardır.)

10. *İleri*: İstanbul'da, Celal Nuri'nin yönetiminde 11 Şubat 1919'da (kapatılan *Atı*'nin yerine) çıkmaya başlamıştır. Akif'in bir şiirini iktibas etmiştir. (Millî Kütüphane, TBMM ve TİTE ile Atatürk Kitaplığı'nda koleksiyonları vardır.)

11. *Peyamı Sabah*: Ali Kemal'in yönetiminde 1 Ocak 1920'den itibaren İstanbul'da yayımlanmaya başlayan gazete, İkinci İnönü Savaşları'nın yapıldığı günlerde Akif'in Çanakkale kahramanlarını konuşuran manzumesini basmıştır: "Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz..." (Atatürk Kitaplığı, Millî Kütüphane ve TBMM Kütüphanesi'nde tam koleksiyonları vardır.)

12. *Yeniğün*: Yunus Nadi yönetiminde günlük gazete. Mehmet Akif'in bir manzumesini basmış, Kemalettin Kâmi'nin marş yarışmasından çekildiğini haber vermiştir.

13. *İkdam*: Başyazarlığını Ahmet Cevdet'in yaptığı ve İstanbul'da yayımlanmakta olan gazetede Akif'in Leyla şiiri iktibas edilmiştir. (Atatürk Kitaplığı'nda ve TBMM'de tam koleksiyonları vardır.)

14. *Takvim-i Vekayi*: Akif'in atanma ve azil kararnameleleri yayımlanmıştır. İstanbul Hükümeti'nce haftada altı gün yayımlanan resmi gazete idi.

15. *Renin*: İstanbul'da H. Cahit Yalçın tarafından *Tanin* yerine çıkarılmakta idi. 1 Kasım 1922 tarihli sayısında Zeki Üngör'ün bestesinin çalınması ile ilgili haber vardır.

16. *Vakit*: İstanbul'da Ahmet Emin Yalman tarafından çıkarılmaktaydı. 29 Eylül 1921 tarihli sayısında İstiklal Marşı'nın Arapçaya çevirildiği ile ilgili bir haber yer almaktadır.

17. *Tercümanı Hakikat*: İstanbul'da yayımlanan günlük gazete. 22 Ağustos 1922 tarihli 14 857 numaralı nüshasında Kâzım Karabekir'in İstiklal Marşı yer almaktadır.

18. *Ceridei Resmîye*: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin resmi gazetesi"dir. 21 Mart 1921 tarihli 7. sayısının ilk sayfasında İstiklal Marşı metni yer almıştır.

II. Dergiler

1. *Sıratı Müstakim*: "Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulum-u dini bahis haftalık gazetedir." (50. sayısında şu biçimi almıştır) "Din, felsefe, hukuk, edebiyattan ve siyasiyattan ve bilhassa gerek siyasî ve gerek içtimai ve medenî ahval ve şunu islamiyeden bahseder ve haftada bir defa neşrolunur." İlk sayısı 14 Ağustos 334 (324 olmalıdır) tarihini taşımaktadır. Kuruluş tarihi olarak ilk sayısında 11 Temmuz 324 olarak gösterilmiş, 43. sayıda bu 10 Temmuz olarak değiştirilmiştir. Kurucuları Ebul'ula Zeynelabidin ile H. Eşref Edip'tir. Daha sonra Eşref Edip, tek başına devam etmiştir. Derginin hemen her sayısında Mehmet Akif'in manzumeleri, yazıları, çevirileri yer almıştır. 16 Şubat 1912 tarihine kadar 7 cilt tutan 182 sayı yayımlanmıştır.

2. *Sebilürreşat*: İlk sayısı 24 Şubat 1327 [1912] tarihiyle cilt 8-1, sayı 183-1 olarak yayımlanmıştır. *Sıratı Müstakim*'in devamıdır. "Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmua-i İslamiyedir" ibaresi vardır. Sahibi ve Mesul Müdürü Eşref Edip'tir. 20 Ağustos 1330 [3 Eylül 1914] tarihli c.12, s.309'dan başlayarak "Sermuharriri" Mehmet Akif'tir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yayını kesintiye uğramıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında (1920) Anadolu'ya taşınarak önce Kastamonu'da (3 sayı), sonra Ankara'da, daha sonra Kayseri'de (1 sayı) yayımlanmış, 1923'e kadar Ankara'da yayımına devam etmiştir. Düzenli çık-

mamıştır. 1923 Mayıs'ında İstanbul'a taşınmış ve son sayısına kadar burada yayımına devam etmiştir. Son sayısının üzerinde 5 Mart 1341 [1925] tarihi ve cilt 25, sayı 641, kaydı vardır. Hükümetçe kapatılmıştır. Eşref Edip Doğu İstiklal Mahkemesi'nde derginin yayınları nedeniyle yargılanmış ve diğer gazetecilerle birlikte affedilmiştir. Mehmet Akif'in 1925 yılına kadar yazdığı hemen bütün şiir ve konuşmaları, *Sıratı Müstakim*'den sonra *Sebilürreşat*'ta yayımlanmıştır.

3. [*Yeni*] *Sebilürreşat*: Eşref Edip tarafından 1 Mayıs 1948'le Mart 1965 tarihleri arasında, 15 cilt tutan 359 sayı çıkarılmıştır. *Sebilürreşat*'ın devamı olduğunu ileri sürmüştür. "Siyasî, dinî, ilmî, ahlakî, haftalık mecmua" ibaresi ile yayına başlamışsa da düzensiz yayımlanmış, aylık olmuş, bazen de yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. Dergide Mehmet Akif'le ilgili dizi yazılar yer almıştır.

4. *Miller*: Cemal Kutay tarafından yayımlanmıştır. Akif'in oğlu Emin Ersoy'un anılarını kapsayan "Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz" (sayı 106-122,12 Şubat 1948-10 Haziran 1948) yazı dizisini yayımlamıştır.

5. *Karagöz*: Çarşamba ve Cumartesi günleri yayımlanan mizah dergisi. 5 Temmuz 1922 tarihli sayısında İstiklal Marşı ile ilgili bir espri vardır.

6. *Mehmet Akif Araştırmaları Dergisi*: Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı, Aralık 1986, üç aylık, Ankara, 1986, sayı 1.

7. *Yarın*: Haftalık ilmî, edebî, içtimaî resimli mecmua. Müdürü ve Sermuharriri Suphi Nuri. 17 Teşrinisani [Kasım] 1921 tarihli altıncı sayısında Ali Rıfat Çağatay'ın İstiklal Marşı bestesi yer almıştır.

III. Zabıtlar

1. *TBMM Zabıt Ceridesi*: 1. Devre, Ankara 1940-1960, 2. basım, c.2-28.

2. *TBMM GİZLİ Celse Zabıtları*: TBMM Basımevi, Ankara, 1980, c.I-III.

B. Kitaplar

(Mehmet Akif'in eserleri ve onunla ilgili olarak yazılanlar dışında, yazarlarının soyadı sırasıyla):

1. AÇIKSÖZCÜ, Hüsnü, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Kastamonu, 1943, 156 sayfa.
2. AHMET, Naim, *Tevfik Fikret'e Dair (Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye)*, [İstanbul], Hilal Matbaası-1336 [1918] Sebilürreşat Kütüphanesi Neşriyatı, 8 sayfa.
3. KADİR, A., *Bugünün Diliyle Tevfik Fikret*, 2. basım, 1970.
4. AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, 629 sayfa.
5. AKYÜZ, Kenan, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. basım.
6. ALANGU, Tahir, *100 Ünlü Türk Eseri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, c.2.
7. ARIKOĞLU, Damar, *Hatıralarım*, İstanbul, 1961, 374 sayfa.
8. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, toplayan: Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981, 3. basım, 418 sayfa.

9. BENGÜ, Memed Fuat, *Tevfik Fikret, Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları*, De Yayınları, Kent Basımevi, 1979.
10. ÇANKAYA, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, 1968-1969, c.I.
11. COŞAR, Ömer Sami, *Millî Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 302 sayfa.
12. ÇARIKLI, Hacı Muhittin, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1967, 278 sayfa.
13. DAVUDOĞLU, Ahmet, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Biatlarla Mücadele Yayınları, İstanbul, 1978, 3. basım.
14. GOLOĞLU, Mahmut, *Cumhuriyete Doğru*, Ankara, 1970, 420 sayfa.
15. *İslam Ansiklopedisi*, (Efgani ve Muhammed Abduh Maddeleri), c.III, VIII.
16. Jaeschke Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
17. KAPLAN, Mehmet v. ötekiler, *Devrin Yazarlarının Kalemliye Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1980, c.I, XXIV+624 sayfa.
18. KARABEKİR, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, 2. basım, 1104 sayfa+belgeler.
19. KARATAMU, Selahattin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara, 1971, 6 kısım, 1. kitap, c.3, 509 sayfa+ekler.
20. KOCA TÜRK, Dr. Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1918-1938, Ankara, 1973, 438 sayfa.
21. NUR, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınları, İstanbul, 1968, c.III.
22. ÖZALP, Kâzım, *Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1971, c.I, 268 sayfa.
23. ÖZTUNA, T. Yılmaz, *Türkiye Tarihi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1967, c.12, 302 sayfa+8 sayfa resim.
24. PEKER, Nurettin, *İstiklal Savaşı (Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı)*, İstanbul, 1955, 522 sayfa.
25. [RAN] Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Ararat Yayınları, İstanbul, 1977, 6. basım, 560 sayfa.
26. SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.I, *Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982, c.II, XVI+424 sayfa; *Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1984, c.III, 438 sayfa; *TBMM'den Sakarya Savaşı'na*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1986, 646 sayfa. (4. ciltle birlikte yeni basımları TTK tarafından yapıldı).
27. SELEK, Sabahattin, *Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul, 1970, c.I, 400 sayfa.
28. ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mustafa Kemal ve Millî Mücadele Tarihi*, Berkalp Kitabevi, Ankara, 1944, 415 sayfa.
29. TUNAYA, Tarık Zafer, *İslamcılık Cerayarı*, Siyaset İlmi Serisi, İstanbul, 1962.
30. ..., *Türkiye'de Siyasî Partiler 1889-1952*, İstanbul, 1952, 799 sayfa.
31. *Türk Ansiklopedisi*, (Ersoy Mehmet Akif maddesi), c.15.
32. ULUĞ, Hakkı Naşit, *Henşehrimiz Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, 2. basım.
33. ÜNGÖR, Etem, *Türk Marşları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1965.

KİTABA KONABİLECEK KLİŞELERİN ALINABİLECEĞİ YERLER

I. Mithat Cemal Kuntay'ın 1939'da yayımlanmış kitabında (Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, 1939, 451 sayfa).

Bu kitabın içinde parlak kâğıtlara basılmış net resimler var. Bunlardan özellikle

1. Akif'in Baytar okulundayken öğrenci formasıyla çekilmiş resmi (s.192 ile 193 arasında).

2. Mısır'dan gönderdiği bir resim (s.352-353 arasında).

3. Ölümünden 12 ay 13 gün önce çok zayıflamış haliyle çekilmiş bir resmi. (s.332-333 arasında).

4. Mısır'da deve üstünde bir grupla. (s.144-145 arasında).

5. Torunuyla (s.160-161 arasında).

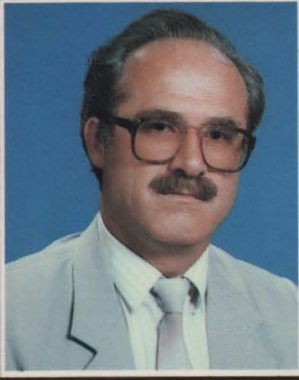
6. Halkalı Baytar Mektebi'nin açılış töreninde grup (s.184-185).

II. Cumhuriyet Ansiklopedisi, Ersoy Mehmet Akif maddesinde renkli ve çok iyi yapılmış (veya çekilmiş) bir resmi var. Aynı renkler korunarak kapağa konulabilir.

III. *Safahat*'in son basımlarında (herhalde 12. basım ve sonrasında) Akif'in birkaç resmi vardır. Bunlardan biri Akif'i hasta yatağında tespit etmektedir ki ilginçtir. *Safahat*'taki resimler gözden geçirilse uygun olur kanısındayım.

IV. İstiklal Marşı'nın ilk beste kapağı Fransızca ve çok süslü olarak 1921'de basılmıştır. Bunun klişesi şu kitaptan alınabilir: Ertem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara, 1965. Bu ve diğer birkaç bestenin kapakları da şu kitapta vardır: Muhittin Nalbantoğlu, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, Veli Yayınları, İstanbul, 1981, c. III.

V. İstiklal Marşı'nın ilk yayımlandığı gazete ve dergilerin kupürleri. (Bunlardan 17 Şubat 1921 tarihli *Sebilürreşat* dergisi kupürü, dosyanın son kâğıdıdır).

ZEKİ SARIHAN

Mehmet Akif

Araştırmacı-yazar Zeki Sarihan'ın bu kitabının yayımı,
Abdülhamit tartışmalarıyla gündeme geldi.

Abdülhamit de İslamcıydı, Mehmet Akif de. Ancak, Mehmet Akif,
ikinci Abdülhamit'in "iblise rahmet okutturduğunu" söyleyecek kadar
ondan nefret ediyordu. İslamcıların halifesi VI. Mehmet Vahdettin ve
şeyhülislamı, Kuvayı Milliye önderleri hakkında idam fermanları ve
fetvaları verirken, Mehmet Akif, o Kuvayı Milliyecilerle birlikte çalışıyor,
Anadolu'da cami cami gezerek
halkı emperyalizme karşı mücadeleye çağırıyordu.

Bu kitaba rengini veren düşüncenin özeti şudur:

Türkiye halkı, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde
geçmişin bütün olumlu mirasını kavramak, devralmak ve benimsemek zorundadır.
Bir yandan, küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni kavramları altında
çokuluslu şirketler; iç pazarı bütünüle ele geçirmek ve
istedikleri gibi at oynatmak için bağımsızlık düşüncesini yok etmeye,
mazlum bir halkın ayaklanarak elde ettiği kazanımları
teker teker geri almaya çalışırken; diğer yandan, bu kazanımları,
bağımsızlık mücadelesinin sembollerini küçümseyen anlayışlar görülmektedir.

Şurası kesindir ki, resmiyetin 1980'li yıllarda ve bugün kullandığı Atatürkçülük,
1920'li, 1930'lu yılların Kemalizminden ne kadar uzak hatta ona ne kadar zıtsa,
bugün Akifi kullananlar da, Meşrutiyet dönemi, Birinci Dünya Savaşı ve
Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Akif'ten o kadar uzaktırlar.

Şimdiki Akif yazarları arasında, onu yalnız Abdülhamit'le değil,
Vahdettin, Damat Ferit ve Ali Kemal'le bile barıştırmaya çalışanlar vardır.

Mehmet Akifi yapabildikleri kadar sağa çekmeyi meslek edinenler,
onunla ilgili yazılarda ve kitaplarda tahriflere bile başvurmuşlardır.

Kullandıkları yöntemlerden biri de gerçeği gizlemektir.

Onun Kurtuluş Savaşı yıllarında Kastamonu camilerinde yaptığı konuşmalarda,
emperyalizme karşı Bolşeviklerle işbirliği yapılması gerektiğini belirten kısımların
bilerek atlanması ve yok sayılması bunun bir örneğidir.

Elinizdeki kitapta Akif'le ilgili hiçbir temel olgu atlanmamış,
Akif'in dünya görüşünün tam olarak belirebilmesi için bütün yazı ve
şiiirleri ele alınmıştır.